ANALELE
ACADEMIEI ROMÂNE

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III. TOMUL IX

1938—1940

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ. BUCUREŞTI, 1941

DESFACERE ÎN STRĂINĂTATE — VERTRIEB AUSSERHALB RUMÄNIENS:
OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG

ANALELE
ACADEMIEI ROMÂNE

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III. TOMUL IX

1938—1940

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ, BUCUREŞTI, 1941

CUPRINSUL

UN LINGVIST SOCIOLOG: ANTOINE MEILLET (1866—1936)

DE

IORGU IORDAN

MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 2 Decemvrie 1938

Ideea că limbajul omenesc este un produs al vieţii colective s'a impus minţii specialiştilor încă din primul moment. Nu era doar greu să se vadă că nevoia de a vorbi, precum şi posibilitatea de a satisface această nevoie s'au ivit numai după ce oamenii au început să trăiască în grupuri mai mult sau mai puţin numeroase. A trebuit totuşi să treacă vreme îndelungată, pentru ca din acest adevăr incontestabil să se tragă toate consecinţele şi să se încerce, cu ajutorul lui, explicarea faptelor de limbă.

Meritul principal, dacă nu chiar exclusiv, aparţine lingviştilor francezi. Lucrul nu trebue să ne mire. Conştiinţa că existenţa individuală este în funcţiune de colectivitate şi că aceasta exercită asupra membrilor ei un control permanent nu-i nicăieri atât de vie ca în Franţa. De aceea şi formele de viaţă socială sunt acolo mai numeroase şi, în orice caz, mai desăvârşite decât aiurea. Aşa se explică de ce concepţia sociologică a limbajului stă la baza unei întregi şcoli lingvistice, ai cărei întemeietori şi reprezentanţi autorizaţi sunt Francezi şi care poartă, din această cauză, numele de şcoala lingvistică franceză.

Creatorul ei propriu zis este Ferdinand de Saussure (1858—1913), originar din Elveţia romandă (Geneva), unde a profesat dela 1891 până la moarte, după ce fusese însă, timp

de 10 ani, conferențiar la École Pratique des Hautes-Études din Paris. Acest învățat afirmă necontenit [1]) că limba este un fapt social [2]) și că ea constă dintr'un sistem de semne având fiecare o valoare determinată, aceeași pentru toți membrii comunității lingvistice, așa dar la fel cu alte semne sau simboluri sociale. In consecință, Saussure consideră știința limbii drept o ramură a semeiologiei și cere să studiem limbajul omenesc în cadrul celorlalte fapte sociale, cum sunt moravurile, credințele, riturile simbolice, formele de politeță ș. a. Pentru același motiv el acordă întâietate, cel puțin principial, lingvisticii statice, care cercetează aspectele limbii dintr'un moment dat, de preferință din momentul de față, fiindcă, pentru indivizii vorbitori, singură faza actuală a limbii are o existență reală: sistemul lingvistic trăiește în conștiința oamenilor și exercită un control foarte strict asupra modului cum ei vorbesc. In sfârșit, tot concepția sociologică ne explică pentru ce Saussure se ocupă numai de ceea ce el numește « limbă », noțiune definită aici mai sus, nu și de « vorbire », care este realizarea concretă a limbii, prin emisiune de sunete articulate alcătuind cuvinte și forme gramaticale, așa cum le putem auzi din gura semenilor noștri și a noastră însăși.

Și alți lingviști francezi, contemporani cu Saussure, unii chiar mai în vârstă decât el, exprimă incidental păreri asemănătoare. Dar niciunul n'a văzut așa de clar și profund ca el. De aceea un M. Bréal sau un V. Henry au susținut lucruri care, oricât am admite punctul de vedere inițial, ni se par

[1]) In *Cours de linguistique générale*, publicat postum de către elevii săi Ch. Bally și A. Sechehaye (ediția I-a Lausanne-Paris 1916, a II-a și a III-a Paris 1923, resp. 1931).

[2]) Același lucru susținuse mai înainte Americanul Whitney în *La vie du langage*, ed. III-a, Paris 1880, p. 124. Iată cum rezumă H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, ed. II-a, Paris 1930, p. 63, nota ideile acestuia: « Whitney avait déjà exposé avec précision et vigueur *(La vie du langage*, p. 124) qu'une langue n'étant pas une propriété individuelle mais collective, l'action de l'individu sur le langage est restreinte et conditionnelle; lea additions ou changements faits par un individu, s'ils ne sont pas acceptés par la communauté et conservés par la tradition, meurent avec lui. L'individu vit sous l'empire des mêmes habitudes que ses concitoyens et pense à peu près comme eux. Il y a une somme ou résultante des préférences d'une société, dont la composition du langage, aux différentes époques, rend témoignage; c'est ce que nous appelons le génie d'une langue. En dehors des variations insensibles, la société ne fait ni n'accepte rien de nouveau ». Capitolul dela începutul căruia am reprodus acest fragment este întitulat « langage et société » și prezintă un interes deosebit pentru discuția noastră.

măcar curioase. Astfel Henry, în *Antinomies linguistiques*, Paris 1896, p. 58, scrie: « Notre langue maternelle, nous la savions virtuellement avant que de naître: je veux dire que les tours de phrase, l'ordre des mots et conséquemment l'agencement des idées constituent un fonds linguistique et logique qui par un vague atavisme doit se transmettre du cerveau de l'ancêtre à celui de ses descendants » [1]. Iar Bréal, *Essai de sémantique*, ed. III-a, Paris 1904 exagerează și el caracterul social al limbii, deși în alt sens decât Henry, când face comparație între sistemul de conjugare indo-europeană și « ces grandes institutions politiques ou judiciaires — les parlements ou le conseil du roi — qui, nées d'un besoin primordial, ont vu peu à peu se diversifier, s'étendre leurs attributions, jusqu'à ce qu'un autre âge, trouvant cet ensemble de rouages trop lourd, en ait retranché une part, en ait divisé le fonctionnement entre divers corps libres et indépendants, quoique prenant part encore, dans une certaine mesure et avec la preuve visible de leur ancienne solidarité, à la conception initiale ». (Citat de J. Vendryes, *Le Langage*, Paris 1921, p. 20.) Dimpotrivă, același savant are, cum vom vedea mai jos, perfectă dreptate să afirme, tot acolo: « A mesure qu'une civilisation gagne en variété et en richesse, les occupations, les actes, les intérêts dont se compose la vie de la société se partagent entre différents groupes d'hommes; ni l'état d'esprit, ni la direction de l'activité ne sont les mêmes chez le prêtre, le soldat, l'homme politique, l'agriculteur. Bien qu'ils aient hérité de la même langue, les mots se colorent chez eux d'une nuance distincte, laquelle s'y fixe et finit par y adhérer... Au mot d'*opération*, s'il est prononcé par un chirurgien, nous voyons un patient, une plaie, des instruments pour couper et tailler; supposez un militaire qui parle, nous pensons à des armées en campagne; que ce soit un financier, nous comprenons qu'il s'agit de capitaux et de soustractions. Chaque science, chaque art, chaque métier, en

---

[1]) Dacă ar fi așa, nu s'ar înțelege de ce același copil, înainte de a putea vorbi, este apt să învețe, cu o ușurință sau, dacă vreți, cu o greutate egală, orice limbă, nu numai pe a părinților săi. Pe oricare din ele însă trebue s'o « învețe », fiindcă n'o știe.

composant sa terminologie, marque de son empreinte les mots de la langue commune. » (Apud A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. I, ed. II-a, Paris 1926, p. 244.)

* * *

Şi totuşi, desvoltarea şi adâncirea concepţiei sociologice a limbajului avea să vină dela un elev a lui Saussure: dela Antoine Meillet. Acesta a căutat pretutindeni să verifice doctrina maestrului său şi s'o aplice cu cea mai mare consecvenţă, dar şi cu prudenţă, utilizând, în acest scop, o documentare extrem de bogată şi de variată. Deşi se declară, pentru orice idee pe care o exprimă, debitor al lui Saussure, Meillet a judecat totdeauna cu propria sa minte şi a izbutit astfel să aducă sistemului saussurian numeroase rectificări şi completări, graţie cărora este socotit *el* ca adevăratul întemeietor al şcolii sociologice. Niciunul dintre ceilalţi discipoli ai lingvistului genevez, şi ei celebri astăzi, n'a acordat aceeaşi atenţie factorului social din limbă. De aceea, intervenind într'o polemică dusă de alţii asupra « filosofiei lingvistice franceze », dar în care, lucru dealtfel firesc, fusese amestecat şi numele său, Meillet ţine să ia asupra-şi întreaga răspundere în materie de sociologie lingvistică. El precizează că, dintre cei patru învăţaţi francezi puşi în cauză de norvegianul H. Falk, şi anume M. Grammont, J. Vendryes, G. Millardet [1]) şi A. Meillet, el singur crede că împrejurările în care se desfăşoară viaţa colectivă exercită o influenţă covârşitoare asupra limbii. Dealtmintrelea, în recensia despre *Cours de linguistique générale* al lui Saussure (v. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, XX [1916], p. 32 urm.), Meillet obiectează fostului său profesor că nu ia în consideraţie condiţiile exterioare ale vieţii sociale, de care atârnă evoluţia limbajului omenesc.

Dar şi fără aceste mărturii oarecum directe Meillet se dovedeşte un sociolog veritabil în domeniul disciplinei noastre. Voiu menţiona aici câteva din aplicaţiile cele mai importante ale concepţiei sale despre caracterul social al limbii. Astfel,

[1]) Cf. lucrarea acestuia *Linguistique et dialectologie romanes*, Paris 1923, unde, la p. 488 urm., se vorbeşte de lingvistica sociologică.

apropiindu-se de H. Schuchardt în ce privește importanța pe care o acordă împrumuturilor lingvistice, Meillet spune că împrumutul este o lege socială. Contactul dintre diversele grupuri care alcătuesc o colectivitate umană are, între altele, drept urmare treceri de cuvinte și forme gramaticale dela unul la altul. Așa se explică tendința de unificare a limbii, foarte puternică mai cu seamă în țările cu o cultură desvoltată. Dar nu numai diversele clase ale unei comunități etnice se influențează reciproc. Progresul din ce în ce mai mare al legăturilor dintre popoare, datorit condițiilor de viață modernă, face ca fiecare națiune să joace, față de celelalte, rolul pe care, în interiorul fiecăreia, îl joacă un grup social. Bineînțeles că, din pricina deosebirii de sistem dela o limbă la alta, împrumuturile inter-lingvistice nu pot fi atât de numeroase și de importante ca cele care se produc între dialectele unui singur idiom, posesoare ale aceluiași sistem. Dar nu cantitatea împrumuturilor, ci existența lor și tendința care le dă naștere interesează în discuția de față. Civilizația merge mână în mână cu limba: amândouă sunt fapte sociale, și apropierea popoarelor prin una duce la apropierea lor prin cealaltă. De aici numeroase fenomene asemănătoare sau chiar identice în limbi adesea foarte diferite din punctul de vedere al originii lor istorice. Cu acest prilej, Meillet invoacă ceeace el numește « le sentiment d'une unité de civilisation », o stare de spirit care duce la atenuarea sau chiar la suprimarea parțială a deosebirilor dintre popoare și, prin urmare, a acelora dintre limbile vorbite de ele.

Raportul de forțe dintre grupurile sociale care vin în contact și prin aceasta își împrumută reciproc elemente de tot soiul se conduce și în chestii de limbă după legea prestigiului. Națiunea sau categoria socială împrumutătoare se simte inferioară celeia dela care împrumută, și inferioritatea poate fi de ordin politic, militar, cultural sau economic. Așa s'a impus limba latină acum două mii de ani în provinciile cucerite de Romani, la fel s'au petrecut lucrurile mai târziu, indiferent dacă împrejurările n'au fost identice, cu limba arabă, purtătoare a unei religii nouă, mahomedanismul, sau, în vremuri apropiate de noi, cu limba engleză.

Dar Meillet nu se mulţumeşte să constate împrumuturile lingvistice şi să le explice în chipul arătat mai sus. El extinde doctrina sociologică şi asupra transformărilor suferite de materialul lingvistic în trecerea lui dela o categorie umană la alta. Căci, oricât de strânse ar fi relaţiile dintre clasele sociale, fiecare posedă o psihologie specială. Cu atât mai mult, când e vorba de popoare. Astăzi chiar, în ciuda tendinţei de unificare a civilizaţiei, există încă multe şi profunde deosebiri, datorite vieţii sociale, care nu este, nici nu poate fi pretutindeni identică. De aceea, spune Meillet, cu toate că numeroase limbi au o origine comună dovedită istoriceşte, iar altele derivă, foarte probabil, din aceeaşi sursă, ceeace nu se mai poate însă demonstra, ele diferă atât de mult, încât indivizii vorbitori respectivi nu se înţeleg între dânşii. Cauza acestei stări de lucruri trebue căutată în condiţiile de viaţă colectivă, diferite dela un popor la altul. Meillet afirmă, la un moment dat, că elementele deosebite dela un idiom la altul îşi au izvorul în structura socială, pe când cele comune provin dela asemănarea fiziologică şi psihologică a oamenilor din toate timpurile şi locurile.

Dependenţa faptelor lingvistice de cele sociale o ilustrează Meillet, în mod foarte elocvent, cu ajutorul prefacerilor semantice. Imprumuturile lexicale îşi modifică înţelesul după numărul de indivizi alcătuitori ai grupului uman împrumutător: dacă acesta este mai restrâns decât cel dela care împrumută, sensul cuvântului se restrânge, şi invers. Astfel frc. *niais*, termen general cu însemnarea de «stângaciu, nătâng», aparţinea în evul mediu numai limbajului vânătorilor, care denumeau cu el pasărea prinsă în cuib. O asemenea pasăre făcea, în comparaţie ce cele dresate, impresia că-i proastă. Acest element semantic, uşor accesibil oricui, a predominat asupra celorlalte în momentul când *niais* a intrat în limba comună, şi astfel dela accepţia restrânsă de «pasăre prinsă în cuib», adică pasăre proastă, s'a ajuns la aceea, foarte largă, de «fiinţă (în general, dar mai ales umană) proastă, stângace». Rom. *jupân*, la început formulă de politeţă adresată exclusiv boierilor, s'a aplicat la categorii sociale din ce în ce mai largi, tocmai pentrucă n'a rămas în clasa unde a luat naştere. Dar răspândirea lui mare

a avut drept rezultat o degradare a sensului, care a provocat o nouă restrângere a întrebuințării acestui cuvânt, iar astăzi nu-l mai acceptă aproape nimeni.

Foarte numeroase și interesante sunt, în legătură cu ideea lui Meillet desvoltată mai sus, împrumuturile din limbajele tehnice în limba comună. Asemănătoare cu ele, în ce privește soarta, adică modificările semantice, precum și cauzele acestora, sunt ceeace s'ar putea numi împrumuturi semantice: când o limbă, inferioară din punct de vedere cultural, se lasă influențată de alta superioară, deseori se împrumută din aceasta nu cuvinte, ci numai sensuri necunoscute, adică se dau unui termen băștinaș, sinonim, în parte, cu expresia corespunzătoare din limba străină, înțelesuri tehnice pe care el nu le avea. Așa s'au petrecut lucrurile cu limba latină, debitoare a celei grecești, tot așa, în vremea noastră, cu româna (evident că și cu alte limbi europene), debitoare a francezei. Următorul pasaj din articolul lui Meillet *Comment les mots changent de sens* (publicat din nou în *Linguistique historique et linguistique générale* I) rezumă admirabil condițiile în care se produc împrumuturile lingvistice: « Ces exemples, où l'on a remarqué seulement les plus gros faits et les plus généraux, permettent de se faire une idée de la manière dont les faits linguistiques, les faits historiques et les faits sociaux s'unissent, agissent et réagissent pour transformer le sens des mots; on voit que, partout, le moment essentiel est le passage d'un mot de la langue générale à une langue particulière, ou le fait inverse, ou tous les deux, et que, par suite, les changements de sens doivent être considérés comme ayant pour condition principale la différenciation des éléments qui constituent la société » *(Op. cit.*, p. 271).

Am pomenit ceva mai înainte de limbaje tehnice. Este ușor de văzut că și ele sunt produsul deosebirilor dintre grupurile sociale [1]). Fiecare categorie de oameni are ocupațiile și preocupările ei caracteristice, diferite de ale altora. Urmarea, din punct de vedere lingvistic, este crearea unei terminologii

[1]) Cf. citatul făcut la pag. 3—4 din *Essai de sémantique* al lui Bréal (privitor la sensurile frc. *opération* în limbajul diverselor grupuri sociale care-l întrebuințează).

speciale, proprie fiecăreia și, deci, necunoscută sau greu accesibilă celorlalte. Fără să cerceteze aceste limbaje tehnice, Meillet le-a arătat totuși importanța și, mai ales, le-a explicat sociologic, ceeace a avut drept efect o adevărată eflorescență de studii, dintre care majoritatea se referă la un limbaj special, acela al răufăcătorilor de toate speciile, așa numitul argot, în sensul strict al cuvântului, ca fiind mai interesant și pentru lingviști, dar și pentru esteți (căci își are izvorul aproape exclusiv în afect, prin urmare la fel cu limbajul poetic). Nu-i de mirare, deci, că cele mai multe și mai valoroase lucrări asupra argot-urilor sunt scrise de Francezi sau de discipoli ai școlii franceze, adică sociologice.

Altă aplicație a ideii că limba e un fapt social a dus la constatarea și explicarea așa ziselor interdicții de vocabular sau 'tabù'. In idiomele popoarelor înapoiate, mai cu seamă, numele unor anumite obiecte și ființe considerate ca primejdioase sunt înlocuite prin perifraze sau prin metafore. Omul primitiv, incapabil de a separa cuvântul de obiectul (în sens material) respectiv, se teme că, pronunțând, de pildă, numele unui animal sau al unei divinități, acestea pot apărea aievea dinaintea lui spre a-i face rău. Numeroase resturi de tabù se păstrează până astăzi chiar în limbile națiunilor civilizate. Să se compare, de ex., termenii indoeuropeni pentru 'urs', 'șarpe', 'nevăstuică', etc., iar dintre ființele supranaturale cei privitori la 'drac'. Urmarea pe care o are influența acestei mentalități primitive asupra limbii este dispariția unui însemnat număr de cuvinte și, firește, crearea altora nouă sau a unor accepții nouă la expresii deja existente, menite să ia locul celor pierdute.

Două citate scurte vor completa considerațiile făcute până aici asupra doctrinei lui Meillet. « Depuis le début de l'époque historique, et sans doute dès longtemps avant, l'histoire du langage est commandée avant tout par des faits de civilisation. L'extension des grandes langues communes, telle que le latin, l'arabe, l'espangol, l'anglais, est ce que l'on observe en fait». *(Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, XXII [1920—1921], p. 39.) «Il lui a seulement échappé que, depuis Bréal et F. de Saussure, pour ne pas parler que des

morts, le rôle des conditions sociales a été mis en évidence d'une manière qui renouvelle le problème et que la langue étant de tous les faits humains le plus manifestement social — car ni la langue n'est imaginable sans la société ni la société des hommes sans la langue — les conditions sociales dominent le langage ». *(Ibidem*, XXV [1924—1925], fasc. 2, pag. 2.)

* * *

O întrebare firească, înainte de a sfârşi. Au fost Saussure şi Meillet influenţaţi de sociologi? Cu privire la cel dintâi a răspuns afirmativ W. Doroszewski într'o comunicare făcută la al doilea congres de lingvistică generală (Geneva 1931) [1]), susţinând că şeful şcolii lingvistice franceze a suferit influenţa lui Durkheim: între limbă, considerată de Saussure ca ceva exterior individului, fiindcă vine dela colectivitatea lingvistică, şi faptul social, care, după Durkheim, există tot în afara individului, dar tocmai de aceea se impune acestuia, există un paralelism foarte elocvent, care nu poate fi atribuit unei simple coincidenţe [2]). De părerea lui Doroszewski este şi V. Mathesius, tot lingvist. Meillet, dimpotrivă, declară undeva că, în ce priveşte fondul, doctrina maestrului său s'a constituit independent de Durkheim. Chestia n'are importanţă prea mare, cel puţin pentru discuţia noastră, al cărei modest scop a fost să expună, foarte pe scurt, de altfel, principiile unei şcoli lingvistice al cărei ecou devine pe zi ce trece tot mai puternic în disciplina noastră, cum nici nu-i posibil altmintrelea: odată ce limba e un produs social, trebue s'o studiem în legătură cu viaţa colectivă a oamenilor, cu împrejurările în care se desfăşoară aceasta. Datorită concepţiei sociologice, pe care Meillet şi atâţi elevi ai săi, direcţi sau indirecţi, au aplicat-o în numeroase şi importante studii, ideile

[1]) Cf. *Actes du II-e congrès international de linguistes*, Genève 25—29 août 1931, p. 146—148, unde sunt rezumate desbaterile asupra problemei: sociologie şi lingvistică. De altfel legăturile dintre aceste două discipline se discută necontenit la congresele lingviştilor. In 1936, la Copenhaga, raportul oarecum oficial relativ la această chestie l-a făcut sociologul francez Lévy-Bruhl.

[2]) Doroszewski şi-a publicat comunicarea în *Psychologie du langage (= Journal de Psychologie)*, Paris 1933, p. 82 urm., subt titlul *Quelques remarques sur le rapport de la sociologie et de la linguistique: Durkheim et F. de Saussure.*

specialiştilor despre limbă s'au clarificat şi aprofundat simţitor, apropiindu-se mult de realitate. S'a verificat, mai cu seamă, o veche afirmaţie, aceea că limba este ceva viu, dar nu un organism, cum se spunea pe vremea naturalismului (şi se mai repetă, din păcate, chiar astăzi), când, conştient sau inconştient, limba era socotită ca un fel de entitate, independentă oarecum de indivizii vorbitori, ci un sistem de simboluri având existenţa în om şi prin om, mai bine zis în oameni şi prin oameni, şi suferind influenţa de fiecare clipă a vieţii umane colective[1]).

---

[1]) Ideile despre limbă ale lui Meillet se pot găsi, mai ales, în cele două volume de *Linguistique historique et linguistique générale* (primul a fost deja citat de mai multe ori, al doilea a apărut puţină vreme după moartea autorului). Ambele cuprind, de fapt, articole publicate la intervale de timp foarte variate şi tratând chestii mai mult sau mai puţin generale, care interesează nu o anumită limbă sau familie de limbi, ci limbajul omenesc de pretutindeni. Dar şi lucrările speciale, recensiile, etc. scrise de Meillet sunt pline de lucruri foarte asemănătoare cu cele expuse de mine mai sus.

ORIGINEA MACEDOROMÂNILOR

RĂSPUNS D-LUI KERAMOPULOS DELA ACADEMIA GREACĂ DIN ATENA, REFERITOR LA ORIGINEA GREACĂ A MACEDOROMÂNILOR[1])

DE

TH. CAPIDAN

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 10 Februarie 1939

Domnilor Colegi,

Potrivit însărcinării ce aţi binevoit să-mi daţi în şedinţa din 27 Ianuarie a. c., în urma propunerii d-lui prof. N. Iorga, de a răspunde d-lui prof. Keramopulos, referitor la noua teorie despre originea greacă a Românilor din Sudul Dunării, pe care d-sa a expus-o la Academia Greacă din Atena, în şedinţa festivă din 28 Decemvrie 1938, în comunicarea de faţă îmi iau voie să desvolt acest răspuns.

Inainte de a intra în fondul chestiunii, îmi veţi îngădui să vă atrag luarea aminte asupra faptului, poate, necunoscut unora dintre domnia-voastră, anume problema originii Românilor macedoneni a preocupat pe învăţaţii şi mai cu seamă pe politicianii greci, mai de mult, dar mai ales dela începutul acţiunii culturale a Statului român în Macedonia, sunt aproape şaptezeci de ani de atunci. Motivul acestor preocupări de a rezolva o problemă, care pentru învăţaţii români şi străini

[1]) Acest răspuns este făcut pe baza textului grecesc publicat în traducere franc .a în ziarul « Le Messager d'Athènes », sub titlul: *Que sont les Koutzovalaques? U problème ethnologique.* Communication faite à l'Académie d'Athènes par le prof. K amopoulos, président sortant, în numerele 5193—5200 din Ianuarie 1939.

era clară ca lumina zilei, pleca din mai multe considerațiuni, dar mai ales din interesul pe care elenismul din veacurile XVIII și XIX l-a urmărit prin școală și biserică, de a putea desnaționaliza prin limbă neamurile din Balcani.

Intr'adevăr, Grecii, cu mult înainte de mișcarea revoluționară a Sârbilor din imperiul turcesc, proclamaseră realizarea acelei mari idei care trebuia să ducă la crearea unei vieți independente, pentru toate popoarele balcanice, în cadrul marelui imperiu bizantin. Pe vremea aceea — suntem în cursul sec. XVIII — ideea părea cu atât mai sublimă, cu cât asupririle Turcilor asupra creștinilor se arătau din ce în ce mai insuportabile, iar principiul care trebuia să stea la temelia noului Stat balcanic era vieața creștină. Dintre toate popoarele balcanice, Macedoromânii, ca elementul cel mai luminat după Greci, s'au arătat dela început cuceriți de măreția acelei idei. Așa se explică de ce, în vreme ce în Occident, pe atunci, marele animator grec Adamantios Korai [1]), fiul unui negustor din Smirna, pregătea renovarea sufletului grecesc scriind într'o limbă înțeleasă de popor, în Balcani, un alt evocator al trecutului elen, poetul Riga Fereu, român de origine din comuna Veleștin [2]), suna clopotul de alarmă, chemând la libertate popoarele creștine, în acele versuri pline de avânt și de caldă simțire, pe care poporul grec de pretutindeni le cântă în « Marseilleza greacă ».

Era o vreme, Domnilor Colegi, când nu numai Românii, care trăiau printre Greci și se formau la școala și biserica greacă dar chiar Slavii și Albanezii din apropierea lor credeau într'o resurecțiune a creștinismului triumfător, care nu le

---

[1]) Despre Adamantios Korai și despre mișcările grecești pentru restaurarea imperiului bizantin, vezi N. Iorga, *Histoire des Etats Balkaniques jusqu'à 1924*. Paris (1925) 181 urm. Vezi și Barth. Kopitars *Kleinere Schriften* von Fr. Miklosich. Wien (1875), 96. Lui Adamantios Korai i-au ridicat un frumos monument frații Averof, macedoromâni de origine (despre care vezi mai departe în cuprinsul acestei comunicări): « Von den Gebrüdern Averof stammen auch die Denkmäler für den Patriarchen Ariga und den Philologen Korais » (Gustav Weigand, *Die Aromunen*, Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen. Erster Band, Leipzig (1895) 179.

[2]) Poetul *Riga Fereu* a petrecut câtva timp la București. De aci, mergând la Viena, centrul coloniilor greco-române a fost trădat de către Austrieci și predat Turcilor, înainte de a fi apucat să treacă în Balcani, unde avea de gând să pună la cale o răscoală. (N. Iorga, *o. c.*, 186).

putea veni decât numai dela poporul grec, moștenitorul direct al imperiului otoman, mai ales că acest popor, în toate acțiunile lui în contra Turcilor, se înfățișa ca apărătorul civilizației și al creștinismului. De fapt, revoluția, pregătită cu atâta grijă de faimoasa Eterie izbucni, și un fior de nădejde trecu prin sufletele desnădăjduite ale creștinilor. In fine, visul Grecilor se împlini, prin constituirea noului regat elen. Dar atâta nu ajungea față de proiectele grandioase ale patrioților greci. Intr'adevăr, Tracia cu minunata cetate a Sfântului Constantin de pe malurile Bosforului, Rumelia, Albania, Macedonia cu Epirul și Tesalia se găseau încă sub Turci. După această primă etapă, mai era nevoie de un alt efort din partea Grecilor, spre a ajunge la definitiva restaurare a Statului grecesc creștin în cadrul imperiului bizantin.

De data aceasta, însă, o nouă schimbare se produse în vieața spirituală a popoarelor balcanice, schimbare care trebuia să pună oarecum stavilă planurilor grecești. Anume, dorința de a se cultiva în graiul moștenit dela părinți, nu numai în limba greacă cum fusese obișnuită lumea creștină până atunci, luase, spre marea surpriză a cărturarilor Greci, o formă atât de pronunțată, încât chiar cu câteva decenii înainte ea se arătase sporadic însă simultan la toate popoarele balcanice: Români, Bulgari și Albanezi.

Era momentul când, cu toată admirația pe care o aveau pentru mândria trecutului spiritual al Grecilor, Macedoromânii vroiau totuși să ajungă și ei să scrie în graiul lor de acasă « aromânesc », cum spuneau ei. In felul acesta, s'au ivit încă de atunci primele monumente literare macedoromâne, tipărite cu litere grecești la Viena și Veneția, pe unde petreceau marii negustori macedoromâni. Printre autorii acestor scrieri, relevez în particular pe cucernicul părinte Constantin Ucuta, Român din Moscopole, preotul dela biserica coloniei românești din Posen, care în cărțulia lui tipărită la Viena, în 1797, pentru instrucția copiilor macedoromâni în limba națională, își începea prefața cu următoarele cuvinte: « Cetitorule, primește această lumină, puțină, spre folosul copiilor noștri, căci socotesc că de mult îți era dor să vezi acest început în mijlocul neamului nostru, pentru ca copiii noștri

2*

să poată înțelege mai ușor ceea ce cu multă pierdere de vreme și cu multă greutate înțeleg în altă limbă »[1]).

In împrejurările acelea, Grecii singuri, atâți câți erau după eliberarea Eladei, nu puteau duce lupta pentru o mai grabnică înfăptuire a idealului lor național. La această grandioasă operă trebuia să participe toate populațiunile balcanice, dar cel puțin acelea care se găseau în apropierea Greciei. De altfel, lucrul acesta era necesar și pentru justificarea pretențiilor lor politice față de străinătate. Patrioții greci, așezați în principalele orașe din Occident, avuseseră grija să propovăduiască pretutindeni că întreaga peninsulă balcanică, pe care, de altfel, ei în scrierile lor o numesc, prin abuz, « peninsula elenică » este locuită numai de Greci. Faptul acesta era întărit și de dreptul pe care Patriarhul dela Constantinopole îl obținuse dela Turci, de a fi protectorul spiritual al tutulor creștinilor din Sudul Dunării, indiferent de limbă și naționalitate. Pentru cuceritorii Turci n'au existat aproape până la emanciparea bisericii bulgărești de sub autoritatea Patriarhiei (1870), nici Bulgari, nici Albanezi, nici Serbi și cu atât mai puțin Aromâni, ci numai creștini ortodocși, trecuți în registrele Porții sub numele de «rum mileti» (neam romaic, adică grecesc) și reprezentat de un singur șef religios numit « roum patriki » (patriarhul romeic, adică grecesc). Era cum vedeți o situație cum nici nu s'ar putea închipui mai bună pentru Greci, mai ales dacă ținem seama de faptul că aceeași patriarhie, judecând după luptele pe care le-au dat Macedoromânii pentru obținerea a câtorva zeci de biserici, în care să se oficieze serviciul divin în limba română, se înfățișa mai mult ca un organ al panelenismului în Balcani, decât ca un apărător al ortodoxismului. Cărturarii greci, în frunte cu clerul grecesc, profitând de această situație pe cât de excepțională pentru interesele lor, pe atât de desavantajoasă și chiar umilitoare pentru celelalte naționalități, dar mai ales pentru Români, au pornit o propagandă de desna-

[1]) *Noua Pedagogie* sau *Abecedar ușor*, spre a învăța pe copiii tineri carte aromânească, în deobște întrebuințare la Aromâni. Acum întâia dată s'a întocmit și îndreptat de către prea cuviosul în cele preoțești Domnul Domnul CONSTANTIN al lui UCUTA MOSCOPOLEANUL, Hartofilax și protopop în Posen din Prusia Meridională. Și mulțumită lui s'a dat la tipar pentru gloria Neamului. In Viena, 1797, în imprimeria Marchizilor Pulliu.

ționalizare, în care au încercat să dovedească că atât Românii din Sudul Dunării cât și Albanezii cu Bulgarii nu sunt din punct de vedere etnic decât Greci românizați, albanizați sau slavizați. De atunci au apărut în literatura lor de propagandă acei noi termeni etnici, ridicoli pentru spiritul vremii în care trăim, căci patrioții și chiar cărturarii greci îi întrebuințează și azi, anume Elini Vlahofoni pentru Români, Elini Vurgarofoni pentru Bulgari, etc.

După toate acestea, înțelegeți foarte bine că nu trebue să ne surprindă prea mult faptul, dacă chiar astăzi un învățat arheolog grec de valoarea d-lui prof. Keramopulos revine să discute, pe temeiul unei metode cunoscute numai de cărturarii greci, originea unei populațiuni asupra căreia judecata obiectivă a științei s'a pronunțat încă din 1774, când vestitul profesor de Istorie dela Universitatea din Halle, Johann Thunmann, a publicat primul document de limbă în graiul Românilor macedoneni [1]). Eu cred că învățații greci mai luminați desaprobă această manieră de a contesta originea dovedită a unei populațiuni atât de vechi în Balcani, cum este aceea a Românilor macedoneni. Insă aceștia, din care face parte savantul profesor B. R e c a t a s, despre care vom vorbi ceva mai târziu, sunt rari. Cei mai mulți se abțin de a ridica

[1]) Istoricul german a fost primul care a publicat în lucrarea sa *Untersuchungen über die Geschichte der Ostlichen europäischen Völker*. Erster Teil, Leipzig 1774, cea dintâi operă scrisă în limba macedoromână cu litere grecești, intitulată: *Πρωτοπειρία παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου καὶ αἰδεσιμωτάτου διδασκάλου, Ἱεροκήρυκος καὶ πρωτοπαπᾶ Κυρίου Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου τοῦ Μοσχοπολίτου, ξυντεθεῖσα καὶ νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τοῦ ἐντιμοτάτου, καὶ χρησιμωτάτου Κυρίου Γεωργίου Τρίκουπα, τοῦ καὶ Κοσμήσκη ἐπιλεγομένου ἐκ πατρίδος Μοσχοπόλεως. Ἐνετίῃσι ‚αψο'* 1770. *Παρὰ Ἀντωνίῳ. τῷ Βόρτολι.* Superiorum permissu ac privilegio. Pe românește: « Prima învățătură, întocmită de prea învățatul și prea cucernicul dascăl, predicator și protopop chir Teodor Anastas Cavallioti din Moscopole, și acum pentru întâia oară, dată la lumină cu cheltuiala prea cinstitului și prea folositorului chir Gheorghe Tricupa, supranumit și Cosmischi din Moscopole. Venetia 1770 ». Cu prilejul publicării acestei lucrări, Thunmann vorbește despre Macedoromâni, pe cari îi numește « Români din Tracia » (Tracische Wlachen), în spre deosebire de Românii din Dacia, pe cari îi numește « Români din Dacia » (Dacische Wlachen). In capitolul « Despre Români » (Von den Wlachen) el susține că Macedoromânii sunt frați cu Românii din Dacia. Despre limbă spune că este aceeași cu a Dacoromânilor (Sie reden dieselbe Sprache, als ihre Brüder diesseits der Donau). Această limbă a Macedoromânilor s'a auzit în Tracia pe la sfârșitul secolului al VI (Gegen das Ende des sechsten Jahrhunderts sprach man schon in Thracien Wlachisch). Vezi mai departe despre aceasta lucrarea mea *Aromânii*, capitolele « Patria primitiva a Aromânilor » (pag. 22) și « Primele scrieri în dialectul aromân » (pag. 46).

obiecțiuni în contra ei. Aceasta o fac probabil din faptul că ea răspunde unei necesități naționale, anume de a desființa pe Aromâni ca minoritate etnică din mijlocul Grecilor.

Această acțiune a fost urmărită de cărturarii greci mai de mult, primind în cursul timpului diferite forme, după împrejurări. Astăzi d-l prof. Keramopulos le contestă Macedoromânilor originea etnică, recunoscând în schimb latinitatea limbii lor. Altă dată cărturarii greci nu voiau să le recunoască nici atât. Astfel, ca să dau numai un singur exemplu care s'a petrecut mai aproape de vremurile noastre, în 1909, sunt tocmai treizeci de ani de atunci, a apărut din inițiativa și cu cheltuiala Patriarhului Ecumenic din Constantinopole de atunci, Joachim, faimosul lexicon macedoromân scris cu litere grecești și latinești, datorit lui Constantin Nicolaidi [1]), în prefața căruia, lungă de vreo patruzeci de pagini, s'a încercat să se dovedească originea grecească a graiului macedoromân. Lucrarea trebuia împărțită la toate familiile românești mai răsărite de prin orașele Macedoniei, așa după cum va fi împărțită poate în broșură și comunicarea d-lui Keramopulos. Din nenorocire ea însă nu și-a putut atinge scopul urmărit. Abia ieșită din teascurile tipografiei, am dat imediat replica necesară într'un studiu de optzeci de pagini intitulat « Réponse critique au dictionnaire étymologique kutzovalaque, publié par M. Constantin Nicolaïdi », răspândit în foarte multe exemplare, în care am arătat toate greșelile unei încercări neizbutite, care urmărea scopuri cu totul străine de preocupările științifice. Răspunsul meu de acum treizeci de ani, care a avut o excelentă primire în cercurile filologice din străinătate, a stârnit discuțiuni aprinse printre cărturarii greci din peninsulă, mai ales pentrucă cei mai mulți din ei, fiind până atunci amăgiți cu tot felul de teorii asupra originii valahilor, aveau prilejul să vadă pentru întâia dată, într'o expunere sintetică și clară, argumentele științifice pe care se întemeiază identitatea graiului lor cu limba română.

Dar reacțiunea cărturarilor greci în contra limbii românești, oridecâteori Macedoromânii se încumetau să se afirme ca

[1]) Constantin Nicolaidi, *'Ετυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς Γλώσσης*. Atena, 1909.

Români în mijlocul Grecilor scriind câte ceva și în românește nu numai în grecește, se poate urmări într'o epocă și mai veche. Ea este foarte interesantă de cunoscut, în primul rând, spre a ne da seamă de mentalitatea greacă, în al doilea însă, de violența și expresiile, de cele mai multe ori triviale, cu care pedanții greci atacau pe Români.

Se știe că în a doua jumătate a sec. XVIII, Românii din Macedonia și Albania, dar mai ales acei așezați în orașul Moscopole și împrejurimi, ajunseseră la o situație economică atât de înfloritoare încât mulți dintr'înșii, culți cum erau din contactul lor cu Occidentul, au simțit nevoia de a crea instituțiuni de cultură superioară, cum a fost « Noua Academie », din care mai târziu au ieșit o serie de învățați ca Teodor Anastasie Cavallioti, Daniil Moscopoleanul și preotul Constantin Ucuta, care, în afară de grecește, au scris și în limba română. Tot în Moscopole ei au fondat și o tipografie, singura pe vremea aceea în întreaga peninsulă balcanică. Din nenorocire, însă, această stare n'a ținut multă vreme, din cauza deselor războaie pe care imperiul otoman le ducea cu Rușii. Hoardele albaneze de religie mahomedană, profitând de slăbiciunea imperiului, s'au năpustit asupra centrelor românești și, după zece ani de jafuri și prădări, toate aceste centre, dar mai ales Moscopole, Blajul Macedoromânilor, oraș cu 60.000 de locuitori și 40 de biserici, din care 16 le-am apucat în călătoria mea din 1928, a dispărut de pe suprafața pământului. « Pasteurs vigilants, ouvriers économes, ces Valaques, qui se prétendaient descendus des Romains établis dans la Candavie par Quintus-Maximus, avaient relevé dans le onzième siècle, sur les ruines de l'antique ville des Mosches, celle de Voschopolis; et d'un simple camp de bergers, elle était devenue la métropole commerciale de l'Epire. On y comptait, vers le milieu du siècle dernier, près de quarante mille âmes; et en 1788, sa population, augmentée d'un tiers, promettait de superbes destinées aux chrétiens de cette partie presque ignorée de la Grèce. Les écoles de Voschopolis florissaient; la civilisation s'annonçait, sous les auspices de la religion et de ses ministres, telle qu'elle parut une fois dans le monde aux bords fortunés du Paraguay;

lorsque l'envie et le fanatisme se liguèrent pour détruire l'ouvrage de la sagesse... après dix années de dévastations, de rapines et de guerres, Voschopolis disparut de la surface de l'Albanie ». Acestea sunt relatările privitoare la distrugerea orașului pe care ni le face în 1821 Pouqueville, eruditul consul francez al lui Napoleon I, la curtea lui Ali-pașa Tepeleni, faimosul tiran din Ianina. In urma acestui mare dezastru, cu pierderi incalculabile pentru viitorul național al Aromânilor, toată elita plutocrației și intelectualității macedoromâne s'a văzut silită să se expatrieze în centrele comerciale din Nordul peninsulei, dar mai ales în Serbia, Austria, Ungaria și Ardeal, unde au creat acele faimoase colonii, ale căror urme în Transilvania, se recunosc și astăzi în cea mai mare parte a ctitoriilor bisericești. Rolul pe care acești Aromâni, în calitate de eminenți negustori l-au jucat în aceste țări nu este încă bine studiat. Un fericit început pentru coloniile macedoromâne din Serbia l-a făcut învățatul profesor universitar sârb Dr. D. I. Popovici [1]). Despre cei așezați în Austria, Ungaria și Ardeal atâta se știe numai că ei, venind în atingere cu Românii transilvăneni s'au simțit imediat frați de același sânge, luând parte activă la toate frământările lor naționale și dând Ardealului o seamă de bărbați, care prin genialitatea și dărnicia lor, și-au creat un loc de frunte în istoria renașterii poporului român din Transilvania.

Printre aceștia au fost dascăli și medici care nu și-au uitat patria părăsită și au scris din străinătate cărți didactice, spre a fi răspândite în Macedonia. Astfel, vestitul medic, originar din Bitolia, Gheorghe Constantin Roja, doctor în spitalul universității din Pesta, care iscălea și cu pseudonimul « Valachus Moscopolitanus » bun prieten al lui Petru Maior, ne-a dat o serie de lucrări, dar mai ales manualul lui de a scrie în graiul macedoromân cu litere latine; iar Mihail G. Boiagi, profesor de limba greacă la gimnaziul din Viena, gramatica macedoromână, opera cea mai desăvârșită ce s'a putut scrie în 1813, când a apărut lucrarea, asupra graiului

---

[1]) F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*. Tome deuxième. Paris (1820), 392—393.

Românilor din Sudul peninsulei[1]) balcanice. Prefaţa scrisă în nemţeşte şi greceşte din această ultimă lucrare ne oglindeşte de minune nervozitatea cărturarilor greci din peninsulă, oridecâteori se întâmpla să ajungă la Macedoromânii rămaşi acasă, câte un exemplar din aceste lucrări. Pe atunci, campionul elenismului în Epir era vestitul dascăl grec Neofit Duca, fost profesor la Academia din Bucureşti şi dat peste graniţă afară după ce mai întâi a fost bătut, imediat după venirea lui Gheorghe Lazăr în Muntenia. Iată în ce termeni triviali li se adresa Aromânilor, acest pedant grec, oridecâteori aceştia ridicau pretenţii de a se instrui în limba macedoromână: «Se laudă (Aromânii) că vor să constitue o naţiune deosebită şi nu vor să se unească prin limbă încetul cu încetul (cu naţiunea greacă), după cum s'au unit şi prin religie». Şi mai departe: «Aşa sunt acei ce se prostesc cu limba aceasta românească, murdară şi ticăloasă, dacă este iertat să se numească limbă aceea care pretutindeni şchiopătează şi nu-i urmarea mai ales a unei limbi, având scârbă mare şi rostire uricioasă. De aici intervin atâtea turburări între oamenii mici şi proşti din ambele părţi laolaltă. Unii (adică Grecii), conduşi de trufie mare, insultă; alţii (adică Aromânii), fiind încăpăţânaţi, nu cedează. După atâtea veacuri, ei se consideră de aceeaşi origine cu Romanii, cu care n'au comun nici numele, nici picătură din sângele lor. Arate-ne un regat al lor propriu, ori o provincie întreagă sau altceva caracteristic şi deosebit de alţii şi atunci noi vom tăcea; toată a lor mulţime, însă, o cuprinde dela Dunăre până la Peloponez, un şir de munţi sterpi, buni pentru exilaţi şi vagabonzi. Unde este metropola lor? Unde le sunt arhiereii? Unde judecătorii, unde şefia? Unde nobilimea, unde preoţii, unde evanghelia, unde psaltirea, unde literele deosebite? Unde numele lor de neam cunoscut fie şi mai de aproape. Unde este locul lor în geografie? Nicăiri. La ce, deci, se laudă ei că vor să constitue o naţiune deosebită, pe când n'au nici loc?

---

[1]) Dr. D. I. Popovici, *O Cincarima*, prilozi pitanju postanka naše čaršije, Beograd. Tradusă în româneşte de C. Constante, *Despre Aromâni*, Bucureşti (1934). Vezi şi ediţia a doua a lucrării d-lui Dr. D. I. Popovici.

Căci Elada nu va consimții niciodată, în niciun fel, să se numească Vlahie și îi va socoti pe aceștia de apostați, nu curați [1] ».

La toate aceste alegațiuni al căror ecou ajungea până la coloniile macedoromâne din străinătate, Mihail G. Boiagi răspundea în treacăt în prefața gramaticei macedoromâne, prefață scrisă în grecește și nemțește pe un ton mult mai liniștit. « Românul — spunea el — n'are de ce să se rușineze de limba lui, din contra el, se va simți mândru, când, reușind să-și cultive spiritul, limba maternă îl va urma bucuros, în orice caz mai bucuros ca multe alte limbi. Așa dar, din considerațiunile înșirate până aici nu înțeleg toate acele flecării nedemne ale lui Neofit Duca căruia, fiindcă nu cunoștea nicio altă limbă, i-ar fi plăcut să distrugă toate limbile din lume, pentru ca în locul lor să introducă limba sa macaronicească, (cum o numesc în batjocură conaționalii săi). De altfel, zelul acestui învățat grec este atât de orb, încât dorește această înlocuire, deși el însuși declară pretutindeni că Românii sunt mai apți pentru cultură și mai sensibili la artele frumoase decât Grecii. Impins, așa dară, numai de orbire și de ignoranță ridicolă, el poate să întrebe într'un ton atât de provocător unde au Românii țară, orașe, preoți, legi, nobilime, etc. ? ». In fine, gramaticul macedoromân, după ce continuă mai departe prefața, revenind la afirmările lui Neofit Duca, adaugă: « Wären die Wlachen Hottentoten, so bleibt ihnen doch immer das Recht und die Pflicht, sich durch ihre eigene Sprache, als durch das zweckmässigste Mittel zu vervollkommen », în românește: « Hotentoți de ar fi Românii, totuși ar avea dreptul și datoria să se perfecționeze în limba lor, ca cel mai potrivit mijloc pentru aceasta » [2]).

Domnilor Colegi, am ținut cu tot dinadinsul să vă reproduc numai în parte acest interesant dialog care a fost ținut cu un veac și mai bine înainte între pedantul învățat grec din Elada și gramaticul macedoromân de bun simț din Viena, nu atât

[1]) Din *Λόγος περὶ καταστάσεως σχολείου* conținut în *Μαξίμου Τυρίου λόγος*. Viena 1810, pp. 33-40, ap. Per. Papahagi, *Scriitori Aromâni* în secolul al XVIII-lea București (1909), pp. 15, 51.

[2]) Mihail G. Boiagi, *Gramatică română sau macedo-română*, reeditată de Per. Papahagi. București 1915. Prefața.

cu scopul ca să vă arăt cum au știut să reacționeze învățații macedoromâni din străinătate, atunci când cei rămași în peninsulă nu știau nimic despre țările române, cât ca să vă dovedesc pe bază de documente controlabile că afirmațiile calomnioase ale învățaților greci, asupra originii limbii și neamului românesc din Balcani, reprezintă o poveste veche care nu începe, cum s'ar putea crede la primul moment, cu recenta comunicare a d-lui profesor Keramopulos la Academia Greacă din Atena. Din nenorocire, la această poveste a luat parte activă, spre înjosirea ortodoxismului din Balcani, reprezentat prin Patriarhia dela Constantinopole, chiar și clerul grec. De câte ori nu ne-a fost dat să auzim înainte de marele războiu, că în cutare comună aromânească din Pind s'a întâmplat bătaie în biserică, pentrucă preotul grec a refuzat să boteze copiii nou-născuți sau să dea împărtășanie la posturile mari bătrânelor și bătrânilor Români macedoneni, pentru marele păcat pe care îl făceau că tot mai continuau să vorbească în spurcata limbă românească. Erau, după cum știți, sub regimul turcesc în peninsulă tot felul de naționalități: Albanezi, Bulgari și Sârbi, însă, niciuna din ele n'a fost supusă la atâtea persecuțiuni din partea clerului grecesc, ca națiunea românească.

Dar, afară de aceste motive, care, după cum ați văzut, toate, aveau un substrat politic, mai venea încă ceva care atingea oarecum mândria poporului grec din peninsulă. La toate actele mari, prin care a trecut restaurarea noului stat grecesc, dintre populațiunile din Sudul Dunării, Românii au fost primii care au luat partea cea mai activă. Astfel, în războiul pentru neatârnarea Eladei, Românii, care s'au luptat alături de Greci, au dat cel mai mare număr de eroi. După războiu, tot Românii au fost care au dat Grecilor bărbați de Stat de valoarea unui Ioan Coletti, cu care Ioan Ghica avu o convorbire în limba română la Paris, pe când Coletti îndeplinea funcțiunea de Ministru al Greciei pe lângă guvernul francez. Tot Românii au fost care au dat Greciei cei mai mari poeți, ca Riga Fereu, despre care am vorbit, Valaoriti, un fel de Victor Hugo al Eladei moderne, Zalacosta și alții, după aceia savanți de valoarea lui Pantazi și

Spiru Lambru, în fine, evergheți ca Baronul Sina din Viena, originar din Moscopole, care a înzestrat capitala Greciei cu acel impunător edificiu, în care se găsește Academia Greacă [1]), Gheorghe Averof din Aminciu, Sturnara, Mihail și Elena Toșița [2]), și alții. Toate aceste figuri ilustre din istoria regenerării Statului grec, zilnic citate în manualele de școală, nu puteau și nici nu trebuiau să fie Vlahi. Ei erau Greci românizați, așa cum au susținut în nenumărate rânduri cărturarii greci în cursul sec. al XVIII-lea, și cum a încercat să dovedească și astăzi d-l profesor Keramopulos, în comunicarea sa dela Academia Greacă din Atena.

* * *

După această introducere cam lungă, însă foarte necesară pentru înțelegerea întregii chestiuni, trec acum la partea a doua a comunicării mele, în care, spre a fi cât se poate de scurt, voiu căuta să vă întrețin cu punctele cele mai importante din întreaga problemă. De altfel, țin să vă previn de mai înainte, că în stadiul actual al cercetărilor istorice și linguistice, dovedirea originii grecești a populațiunilor românești din Sudul Dunării este atât de absurdă, încât n'am nevoie de prea multe argumente, ca să vă demonstrez contrariul.

Comunicarea d-lui Keramopulos cuprinde trei părți: Intâi se arată răspândirea Aromânilor în Grecia și restul peninsulei balcanice, apoi se discută originea numelor etnice la Aromâni și, la urmă de tot, se încearcă a se dovedi originea grecească a acestora.

---

[1]) Autorul, atunci când vorbește de răspândirea populațiunilor românești în Albania și ajunge la orașul Moscopole, adaogă: « Moscopolis, la patrie de Sina, le fondateur de notre Académie ». Bine că d-l Keramopulos recunoaște acest lucru, predecesorii săi n'au vroit să recunoască nici atât.

[2]) Posteritatea greacă, în semn de recunoștință, i-a ridicat lui Mihail Toșița un monument la cimitir, având însă grija să schimbe numele comunei românești în care s'a născut, din *Mețova* în *Messovon*, spre a-i da numelui de localitate o aparență cât mai grecească. Lucrul acesta l-a observat învățatul profesor german Gustav Weigand, pe care îl las că vorbească singur: « Dem Wohlthäter Tošitsa hat man auf dem Friedhofe von Athen ein prächtiges Denkmal in Marmor gesetzt, dabei in lächerlicher Weise den Geburtsort desselben « Metsovo » in « Messovon » umgeändert, um dem Worte ein mehr griechisches Aussehen zu geben ». (Cf. *Die Aromunen*, I, pag. 179).

In partea întâi, expunerea d-lui Keramopulos se deosebește de încercările similare ale predecesorilor săi, prin aceea că, în vreme ce primele reduceau întotdeauna numărul așezărilor românești în Grecia, d-l Keramopulos, din contră, le arată pe toate după regiuni. De fapt, nici nu se putea închipui altfel. Din momentul ce Aromânii, după teoria lui, sunt de origine Greci, nu mai era niciun motiv ca așezările lor să fie tăinuite sau numărul lor redus. De aceea dânsul, dela început, accentuează asupra faptului că problema etnografică a acestor Români trebue să preocupe ceva mai serios pe oamenii de știință din Elada, întru cât populația Greciei cuprinde un număr însemnat de Aromâni [1]).

După expunerea amănunțită a așezărilor românești din Elada și întreaga peninsulă, autorul trece la numele lor. Macedoromânii, încă din vremurile cele mai vechi, s'au recomandat Istoriei sub același dublu nume ca Românii din Dacia: *Vlah*, dat de străini și *Român*, întrebuințat de ei. Primul cuvânt, *Vlah*, se întinde în multe părți ale Europei: în Valachia, România, în Germania, în care partea de Nord a Italiei se chiamă Welschland și în Anglia. El vine dela Roma din timpul când imperiul roman cuprindea Egiptul și Siria. In aceste țări, în limba veche ebraică și arabă, verbul *falaha* însemnează « a lucra pământul, a cultiva » iar arabul *fellah* « cultivator ». Este, după cum se vede, o formă comună a limbilor semitice. De aici cuvântul, prin Evrei, s'a răspândit în tot imperiul roman, aplicându-se la toți locuitorii care se ocupau cu cultura pământului, cum au fost și aceia din care era să iasă Vlahii. Fără a intra în toate amănuntele acestei derivațiuni fantastice, observ totuși că, dacă într'adevăr cuvântul *fellah* s'ar fi continuat la noi din epoca romană, atunci, potrivit legilor de prefacere ale limbii române, dela un *fellah*

[1]) Ce mot comme sémitique a pu être répandu en Egypte et dans l'Afrique du Nord où depuis l'époque macédonienne, se trouvaient beaucoup de Juifs, adopté par les Romains et transmis ainsi au reste de l'empire ». La urmă de tot, autorul, îndoindu-se de legătura ce ar exista între cuvântul românesc și forma semită, adaogă: « La relation entre les mots fellah, vlaque, welsch etc., n'est pas certaine, mais comme la langue des Vlaques est d'origine latine, romane et qu'elle ne pouvait pas exister en Grèce et en Asie-Mineure avant l'extension à ces contrées de l'État romain, nous concluons que cette extension est un *terminus post quem* de l'apparition des Vlaques dans l'histoire et que les Vlaques sont peut-être issu de l'État romain ».

semit, trebuia să ne așteptăm la o altă formă, nu la *Vlah*. Dar aici d-l Keramopulos vine cu scuza, că el nu este un lingvist — « je ne suis pas un linguiste faisant autorité ». Faptul că un istoric sau arheolog nu este lingvist, nu constitue o vină. Rar există istoric care să fie în același timp și lingvist. De altfel dacă lingvistica se face abia de un secol și jumătate, Istoria de mai multe milenii. Prin urmare, Istoria s'a făcut multă vreme fără Lingvistică și s'a făcut bine. Vina d-lui Keramopulos constă în faptul că, făcând Istorie, se amestecă fără chemare în chestiunile de limbă și, prin aceasta, devine de cele mai multe ori ridicol. Fiindcă, oricum ar judeca d-l Keramopulos, când dânsul ajunge la concluzia că *Vlah* ar putea veni dintr'o formă semită din epoca romană în primul rând, trebuia să se gândească la transformările pe care cuvântul semit le-ar fi suferit, mai întâi, în limba *latină*, după aceea în limba *romană*, care mai târziu trebuia să ajungă *română*. Chestiunea este atât de simplă, mai ales că cuvântul *Vlah*, întrebuințat numai de străini, nu există propriu zis în limba română, Aici este vorba de metodă. Faptul acesta trebue să ne dea mult de gândit și asupra felului cum procedează învățatul arheolog grec în materia sa de specialitate.

In realitate, cuvântul *Vlah* reprezintă la bază numele celtic *Volci*, pe care triburile germane l-au cunoscut sau la ei acasă sau, mai probabil, când au pătruns în Galia. Din *Volci* derivă formele franceze *Valais*, *Vallons*, germ. *Welsch*, engl. *Wales*. Mai târziu, după ce Celții din Franța au fost romanizați, Germanii au dat acest nume mai întâi Celților romanizați după aceea, prin extensiune, tuturor popoarelor romanice. Prin urmare, evoluția e clară: dela înțelesul de Celți dat de Germani, a trecut la Celții romanizați, dela aceștia apoi la toți Romanii, din care am ieșit și noi Românii. Nouă însă, cuvântul ne este cunoscut prin Slavi, care l-au luat dela Germani, vecinii lor, înainte de coborîrea lor în Balcani. La Slavi forma germană *Valh* a ajuns *Vlah*, așa cum se întrebuințează azi ca denumire etnică pentru noi Românii. Aceasta este singura explicație științifică, în afară de alte șase-șapte fantastice date în sec. XVIII în care intră acum și aceea a d-lui Keramopulos ce s'a dat cuvântului până azi, începând cu Kopitar, cu prilejul

recenziei ce a scris asupra Istoriei lui Petru Maior, și până la Miklosich și Tomaschek. Dela Slavi cuvântul *Vlah* a trecut la Bizantini Βλάχος, care apare pentru întâia dată la Anna Comnena: Βλάχοι ὁδῖται, explicat de d-l N. Iorga prin « Români Chervanagii ». Acest nume, care s'a răspândit la toate popoarele din peninsulă: Sârbi, Albanezi, Turci, mai târziu, și-a schimbat și înțelesul, însemnând « păstor », din pricina ocupațiunii Vlahilor din Balcani exclusiv cu păstoritul. Trecerea de sens dela nume etnic la acela de apelativ nu trebue să mire pe nimeni. La Albanezi Rëmër, numele nostru etnic derivat din latinescul *Romanus*, a ajuns să însemne « păstor ». Mai târziu, când acest cuvânt a fost înlocuit prin turcescul « cioban », acesta a căpătat înțelesul de *Român*. In sudul Albaniei, Românii sunt pretutindeni numiți « Cioban ». In lingvistică aceste treceri de sens sunt foarte curente. Chiar cuvântul *Grec* însemnează în multe părți « negustor», din cauza că în evul mediu, Grecii erau propriu zis negustori prin excelență.

Vorbind despre cellalt nume etnic al nostru, *Român*, d-l Keramopulos mărturisește că, dacă ar întreba cineva pe Vlahii din Grecia să spună ce sunt, ei răspund cu toții *Aromâni*, ceea ce, după autor, echivalează cu vechiul *Romani* (cives) și corespunde termenului grecesc *Romei* (politai). Dar acest « Român », după d-l Keramopulos, care este numele comun al tuturor Românilor, nu însemnează naționalitatea ci numai calitatea civilă, adică dependența de vechiul Stat roman, care crease o confuzie în ce privește conștiința națională. După cum *Romios* sau *Rum* în Turcia, continuă autorul, cuprindea nu numai pe Greci, dar și pe celelalte popoare din imperiul bizantin, tot așa și *Romanus* cuprindea tot soiul de rase.

Aceasta este demonstrația d-lui Keramopulos în ceea ce privește explicația numelui etnic *Român*. Autorul însă greșește în partea cea mai importantă din desvoltarea cuvintelor Ρωμαῖοι și *Romanus*. Anume, în vreme ce primul la Bizantini, Ρωμαῖοι însemna cetățeni romani numai sub raportul politic, fără referire la limba Romanilor, al doilea, *Romanus*, din care a ieșit *Român*, desemna pe cetățenii romani cari continuau să vorbească limba Romanilor. Prin urmare, este o mare deosebire

între felul cum a evoluat Ρωμαίος la Bizantini și Romanus la Români. Cum s'a făcut acum de s'a păstrat acest cuvânt ca denumire etnică numai la noi Românii, în vreme ce la celelalte popoare din familia romanică a fost înlocuit cu numele cuceritorilor sau a cedat altor împrejurări, aceasta este o chestiune care comportă o expunere mai largă, și nu intră în cadrul acestei comunicări. Aici vreau să insist numai asupra faptului că, chiar la lămurirea numelui *Român*, d-l Keramopulos nu expune adevărul, așa cum rezultă din examinarea obiectivă a faptelor istorico-lingvistice, ci întrebuințează explicațiuni lăturalnice, care au ca unic scop să convingă pe Aromânii din Grecia că *Aromân* este tot una cu *Romios*, întru cât are înțelesul numai de supus roman, nu și acela de cetățean roman, care continuă tradiția romană prin limbă, adică vorbește o limbă românească.

Tot în legătură cu Român, autorul discută și originea poreclei Kutsovlah, pe care Grecii o dau Aromânilor. Originea ei este clară. Derivă din grec. Κουτσός «șchiop» și Βλάχος și provine din epoca în care Românii încercau să scrie în graiul lor iar Grecii își băteau joc, cum am văzut, că limba lor prea mult șchiopătează, ca să poată ajunge o limbă scrisă. Keramopulos derivă această poreclă din turcescul Kuciuk « mic », în spre deosebire de Românii din România Mare (Dacia). Etimologia a mai fost dată. Ea este însă falsă, deoarece Kuciuk n'ar fi putut niciodată să dea în românește forma « Kutso ».

Trec acum la originea grecească a Românilor din Grecia care ocupă cea mai mare parte din teza d-lui Keramopulos, cu care voiu încheia prezenta comunicare.

Autorul își pune următoarea întrebare: limba Vlahilor este latinească, dar de unde vin oamenii cari o vorbesc? La această întrebare, spune el, cel mai ușor lucru este să admitem că ei vin dela Roma, dar, tot el adaugă, Romanii nu puteau trimite nici măcar provinciali cu atât mai puțin Romani curați în munții săraci și inaccesibili, locuiți de Valahi, spre a muri de foame. De altfel, nici istoricii nu menționează așa ceva. De aici trebue să înțelegem că munții un sunt locuințele primitive ale Vlahilor.

După aceasta autorul se ocupă cu relatările cronicarilor bizantini, începând dela Kekavmenos (sec. XI) până la Calcocondilas, cronicarul sultanilor (XV), declarând că toți acești cronicari greșesc, când susțin că Vlahii vin din Dacia, sau sunt coloniști din Italia și același neam cu Vlahii din Dacia. Această greșeală provine din faptul că limba lor este aceeași cu a Românilor din Nordul Dunării, dar, adaugă el, nu este nici atât, căci Românii vorbesc un idiom romanic deosebit de acela al Vlahilor. Păcătuește și Roesler — adaogă el — când crede că poporul românesc s'a format în Sudul Dunării. Era cu neputință să fi existat Romani în peninsula balcanică, spre a da naștere la poporul român. Aici îmi iau voie să adaug că Keramopulos contrazice pe Roesler, nu pentrucă vrea să apere continuitatea elementului românesc în Dacia, așa cum greșit au înțeles-o unii d-ni gazetari dela noi, ci ca să arate că nașterea Aromânilor din amestecul Romanilor cu populațiunile autohtone a fost imposibilă, deoarece în peninsulă n'au existat decât numai Greci. Numai din romanizarea Grecilor puteau ieși populațiunile valahe.

Mai departe, autorul combate teoria d-lui N. Iorga și expunerile mele din publicațiunile din urmă. Să lăsăm aceste teorii pripite, spune autorul, și să vedem ce spune d-l Iorga, savant eminent și membru asociat al Academiei noastre, citând următorul pasaj din care reproduc numai prima parte: « Romania orientală cu locuitorii ei latinizați, dintre cari Românii sunt ceea ce a rămas, cuprindea tot Balcanul și Pindul, etc. ». La aceasta, autorul obiectează că Romania din sec. IV nu însemnează o țară în care se vorbește latinește, ci Statul politic din Roma. Romania medievală era imperiul bizantin. Această Romanie nu putea fi latinizată, pentrucă atunci se călca linia trasată de Jireček între zona de influență greacă și zona de influență latină. In afară de aceasta — adaogă el — Vlahii din Pind nu sunt aceeași rasă cu Dacoromânii după cum nu sunt nici Portughezii aceeași rasă cu Spaniolii. Până când nu se probează, continuă autorul, că Dacii s'au pogorît în Pind, până atunci credem că Vlahii noștri n'au nicio picătură de sânge dac. In felul acesta, autorul continuă

atacând toate punctele în care d-l Iorga lămurește legătura dintre romanitatea din Nordul și Sudul Dunării.

Trecând la lucrările mele, autorul susține că eu aduc pe Aromâni din Dacia — lucru pe care nu l-am afirmat nici odată — și adaogă melancolic că și d-l Recatas crede așa ceva. Să ne oprim puțin și să vedem cine este d-l Recatas. D-l Recatas este un eminent profesor de limba greacă la un liceu din Atena care, în calitate de Aromân, a avut întotdeauna curajul să le spună Grecilor că în zadar se necăjesc ca să desnaționalizeze pe Aromâni, pentrucă, atât timp cât va continua să existe în Grecia o singură femeie aromâncă, graiul lor va continua să fie vorbit nu numai la ei acasă, dar chiar și la Atena de către elevii, studenții și dascălii macedoromâni. Recatas a publicat la Paris, unde și-a luat doctoratul, mai multe studii. Aici menționez acela consacrat femeii macedoromâne ca cel mai excelent factor de conservare a limbii, studiind-o așa cum se înfățișează în orășelul *Aminciu* din Pind [1]). In ultima sa lucrare, d-l Recatas, vroind să arate Grecilor cât de mult țin Macedoromânii la graiul lor, când se găsesc între ei, povestește că, odată, ducându-se într'o comună românească din Pind pentru o anchetă, primul om din comună care l-a întâmpinat, crezând că este Grec, l-a salutat în grecește. Când Recatas s'a grăbit să-i răspundă în românește, țăranul și-a cerut iertare că nu l-a salutat în aromânește, spunându-i: « iartă-mă, june, nu știam că ești de-ai noștri ». Las acum să vorbească Recatas: « Jamais un Macédo-Roumain ne parlera grec à un autre Macédo-Roumain même s'ils se trouvent dans la capitale grecque (ce qui este déjà arrivé et reste classique à Athènes). Étant allé à Vutunosu pour une enquête, le premier homme que j'y rencontrai m'adressa la parole en grec; mais lorsque je lui répondis en macédo-roumain, il me dit: *liartă-me, djone, nu știam că hii arămân de-anostru* (excuse moi, jeune homme, je ne savait pas que tu étais un Aroumain de chez nous) ». Iată ce ne mai spune d-l Recatas privitor la conservatismul femeii macedoromâne: « Tant que la mère ne

[1]) B. Recatas, *L'état actuel du bilinguisme chez les Macédo-Roumains du Pinde, et le rôle de la femme dans le langage*. Paris (1934).

parlera pas autre chose que le macédo-roumain, celui-ci ne sera jamais atteint par une autre langue. L'enfant qui apprend le grec à l'école ne parle que le macédo-roumain à la maison (et en jouant avec les autres enfants, même pendant les quelques minutes de la récréation); l'instituteur qui enseigne le grec à l'école, et le prêtre qui prêche en grec à l'église ou ailleurs, ne parlent que le macédo-roumain à la maison (avec leurs parents, leur femme, leurs enfants) ». Acesta este d-l Recatas, despre care d-l Keramopulos se mulțumește să amintească numai în treacăt, fără să discute părerile lui asupra originii Macedoromânilor.

In fine, autorul mai face mențiune despre teoria altor scriitori asupra Vlahilor din Grecia și sfârșește, lămurind originea lor grecească după cum urmează:

După învingerea lui Perseu de către Paul Emiliu (168 a. Chr.), Macedonia a fost împărțită în patru tetrarhii. Acestea confinând cu țări barbare, trebuiau apărate la graniță. In acest scop, s'au creat gărzi pentru apărarea lor. Aceste gărzi erau alcătuite din localnici care erau Greci, după cum în munții Albaniei erau Iliri. Printre ei se vor fi strecurat, poate, și câte un Dac. Insă ei erau ca și în părțile sudice ale Balcanului numai Greci. Dacă examinăm acum aceste granițe ocupate de gărzile grecești, vom vedea că ele coincid perfect cu așezările Vlahilor de azi în Giumaia de sus, Melnik, Nevrocop, Seres, Paroi, etc. Dar în sec. VI Iustinian schimbă aceste garde în garnizoane regulate și oamenii din garde, care între timp învățaseră limba romană, fiind liberi se făcură păstori. Acești păstori au venit mai târziu și s'au așezat în Tesalia și Pind, formând în sec. XII cele trei Vlahii: Vlahia Mare, Vlahia Mică și Vlahia de Sus. Vedeți, prin urmare — spune d-l Keramopulos — că nu numai originea Vlahilor noștri nu este românească ci pur grecească, dar și ocupația lor cu păstoritul își ia naștere deosebit de aceea a Românilor din Dacia. De altfel, adaugă autorul și numele de șefi ai păstorilor valahi este deosebit de acela al Dacoromânilor. Ei au din limba slavă *celnic* și *cioban* care lipsesc la Dacoromâni. In fine, el ajunge la următoarea concluziune: 1. Vlahii nu sunt originari din Dacia, fiindcă izvoarele istorice nu fac nicio mențiune despre o

migrațiune și nici limba latină n'a fost răspândită prin migrațiuni. 2) Vlahii fiind autohtoni în Sudul peninsulei balcanice, reprezintă la bază un popor grec romanizat, cu o limbă care diferă de dacoromâna, la fel după cum franceza diferă de italiana sau spaniola. Și, continuând mai departe, își încheie comunicarea cu următoarele rânduri: « Acești Vlahi frați de-ai noștri și-au jertfit numai limba, încolo ei au rămas Greci ca suflet și sânge. Locul lor este în familia greacă. Ei poartă cea mai veche rană a elenismului: pierderea limbii grecești. Ei sunt cei mai vechi luptători ai Grecilor, înzestrați cu virtuți nobile care, ca și sângele și sufletul lor grecesc, se afirmă puternic, indiferent dacă și-au pierdut limba ».

La toate afirmările istorice ale d-lui Keramopulos, observ că, dacă filologii și istoricii români și străini au susținut originea românească a Valahilor din Sudul peninsulei balcanice, aceasta au făcut-o, mai întâi, pe temeiul limbii, al doilea, însă, și pe temeiul atestărilor bizantine care încep din sec. al XI-lea. D-l Keramopulos care susține că originea românească a Vlahilor din Grecia nu se poate dovedi pe date istorice, nu aduce nici atât pentru dovedirea originii lor grecești. Intr'adevăr, dânsul nu citează niciun document istoric prin care să ne confirme că granițele Macedoniei, după ocuparea acesteia de către Romani, ar fi fost păzite de garde alcătuite numai din Greci. De asemenea nu citează nimic prin care să se poată dovedi că aceste garde transformate de Iustinian în garnizoane cu soldați în regulă, s'au dedat la vieața pastorală și, din Macedonia unde își aveau locuințele primitive, au trecut în Pind și Tesalia. Când cineva are pretențiunea să vină cu o nouă teorie istorică într'o chestiune arhicunoscută, cum este aceea a Românilor din Grecia, este obligat în primul rând să aducă în sprijinul acelei teorii, cel puțin o singură confirmare istorică, bazată pe document. Dar d-l Keramopulos în afară de afirmări luate din domeniul închipuirii nu aduce absolut nimic. In afară de aceasta, atunci când d-l Keramopulos susține, fără dovada niciunui document, că așezările de astăzi ale Aromânilor din Melnic, Nevroscop, Seres, Poroi, etc. coincid cu vechile granițe din timpul lui Paul Emiliu, ocupate de gardele grecești, comite o greșeală dintre cele mai

grave. Astăzi se știe, că toate aceste așezări sunt noi și nu datează decât de o sută cincizeci sau cel mult două sute de ani. Aceasta o cunoaștem din limba lor: Fiecare din aceste comune întrebuințează graiul Românilor din comunele situate pe munții Gramos sau Pind din Grecia, de unde au emigrat.

Trecând acum la punctul I din concluziunile sale că Aromânii ar fi originari din Dacia, îmi iau voie să-i răspund că nimeni dintre filologi sau istorici, cu atât mai puțin eu, la care se referă, n'am susținut această părere. Noi am afirmat întotdeauna că Românii din peninsula balcanică au venit în așezările de astăzi din Nord, înțelegând întotdeauna, prin aceasta, Nordul peninsulei balcanice. Această origine nordică a elementului românesc din Grecia rezultă din două considerațiuni: mai întâi, plecând dela idea că împreună cu Dacia a fost romanizată întreaga peninsulă balcanică, acolo unde elementul traco-iliric continua să vorbească limba maternă, al doilea, însă, că poporul român, așa de numeros cum este astăzi, — adică mai numeros decât toți Grecii, toți Bulgarii și toți Albanezii laolaltă — s'a format în dreapta și în stânga Dunării, nu numai în dreapta, cum greșit a susținut Roesler, și nici numai în stânga, cum intenționat afirmă d-l Keramopulos, lăsând să se înțeleagă că în dreapta marelui fluviu existau numai Greci. Aici îmi iau din nou voie să menționez faptul că, dacă d-l Keramopulos, în comunicarea lui, se pronunță în contra teoriei lui Roesler, admițând formarea poporului român numai în stânga Dunării, aceasta nu o face de dragul tezei românești, cât numai să scoată în evidență faptul că în ținuturile din dreapta Dunării care țineau de zona culturală grecească, orice romanizare a elementului autohton trebuia să dea naștere la un popor romanic, care, ca limbă, a trebuit să fie deosebit de Dacoromâni.

Dar autorul se înșeală când crede că în dreapta Dunării, în care elementul roman era destul de intens, după retragerea parțială a lui Aurelian din Dacia, nu-și puteau lua ființă populațiuni românești. Eu socotesc că ele au existat chiar în zona culturală grecească. Această presupunere mi-o întemeiez pe faptul că linia trasată de Jireček a primit până acum mai multe corective, al doilea, însă, că cultura greacă în Sudul

Dunării, la populațiunile traco-ilire, nu echivala cu limba greacă. Este drept că în toate ținuturile pe unde se găseau răspândite aceste populațiuni există inscripții grecești. Dar aceasta nu însemnează că graiul locuitorilor băștinași ar fi fost înlocuit prin limba greacă. Pentru înțelegerea acestui lucru n'avem decât să ne referim la stările mai apropiate de noi. Dacă, după cum am văzut, până pe la începutul sec. XIX popoarele creștine din Balcani, Slavi, Albanezi, Români, lăsau să li se graveze epitafurile în limba greacă, aceasta nu o făceau pentrucă ele vorbeau limba greacă sau se simțeau Greci, ci numai din simplul obiceiu de a lăsa ceva scris pentru vecie, în limba bisericii, care era limba greacă — sanscrita Orientului. Aici la noi în Țară, în epoca Fanarioților și chiar după aceasta, multă vreme, unii boieri filoeleni vorbeau și chiar scriau versuri grecești. Cu toate acestea, poporul român, care nu știa nimic despre această inovație adusă în limbă prin mijlocirea culturii neo-grecești, continua să vorbească românește. Exemplele s'ar putea înmulți la infinit.

Cu aceasta ajung la graiul Aromânilor, pe care d-l Keramopulos îl consideră ca un idiom roman deosebit de limba română. Aici îmi permit să afirm, din nou că învățații români și străini, atunci când au recunoscut identitatea lui cu limba română, — sunt mai mult decât o sută de ani — s'au sprijinit nu numai pe identitatea numelor etnice *Vlah* și *Român*, pe care le-au avut toate populațiunile românești, oriunde s'ar fi găsit ele, dar mai ales pe structura limbii. Filologii când vorbesc despre identitatea dintre două graiuri și întrebuințează termenul « identitate », în spre deosebire de « afinitate » sau « înrudire », înțeleg că aceste graiuri — în cazul nostru dialectul aromân și cel dacoromân — nu se aseamănă numai în evoluția normală a faptelor de limbă din structura lor gramaticală, dar chiar și în cele mai mici excepțiuni, față de celelalte limbi romanice. Insă, pentru ca această identitate să se poată produce în două graiuri despărțite în spațiu de aproape nouă sute de km., iar în timp de aproape un mileniu, cum este graiul Aromânilor față de limba Românilor din Nordul Dunării, trebue admis că strămoșii Macedonoromânilor și Dacoromânilor, în veacurile de plămădire a poporului român,

probabil până prin sec. VIII sau XI, au trăit în aceeaşi unitate teritorială, vorbind aceeaşi limbă şi ducând aceeaşi vieaţă, deosebită de a Grecilor şi a celorlalte popoare din Sud-Estul european. In ce priveşte acum deosebirea ce există între graiul Aromânilor şi între acela al Dacoromânilor, d-l Keramopulos exagerează când o compară cu aceea care există între două limbi romanice. Aici d-l Keramopulos arată aceeaşi ignoranţă în materie de filologie ca la tratarea cuvântului *Vlah*. Intr'adevăr, dacă graiul Aromânilor există în toate manualele de filologie romanică scrise de învăţaţii străini ca un dialect al limbii române şi nu ca o limbă romanică deosebită cum susţine d-l Keramopulos, aceasta provine din convingerea ce şi-au făcut aceşti învăţaţi că, sub raportul structural, el se identifică atât de mult cu limba română încât în niciun caz n'ar putea reprezenta o limbă romanică deosebită. Că există o deosebire între vorbirea Românilor macedoneni şi între aceea a Românilor din Dacia, se înţelege dela sine. In sânul limbilor romanice există dialecte, în care această deosebire se arată şi mai mare. Amintesc aici în treacăt dialectele italiene de Sud faţă de cele din Nord. După judecata d-lui Keramopulos acestea ca şi dialectele germane ar trebui considerate ca limbi deosebite. Dar filologia comparată dispune de anumite criterii pe temeiul cărora deosebeşte un dialect de o limbă. In privinţa aceasta, trebue să mărturisesc cu destulă părere de rău că colegul nostru dela Academia Greacă din Atena arată o ignoranţă într'adevăr înspăimântătoare.

* * *

Domnilor Colegi, acestea sunt premisele, luate din ceea ce ne oferă fenomenul istorico-linguistic, pe care se întemeiază unitatea de graiu şi de neam a celor două populaţiuni: Dacoromâni şi Macedoromâni. Oricine încearcă să explice această unitate etno-linguistică altfel de cum rezultă din datele istorice şi faptele de limbă, falsifică principiul de investigaţie şi prin aceasta devine un simplu aventurier în cercetările istorico-linguistice. Din aceasta înţelegeţi că întreaga teorie a d-lui Keramopulos despre originea Românilor din Grecia, reprezintă pur şi simplu o negaţie a adevărului ştiinţific. Ceva mai

mult, în desvoltarea acestei ciudate teorii, știința d-lui Keramopulos a fost pretutindeni dominată de interese și prejudicii naționale. Aici stă tot răul și aceasta este partea regretabilă din comunicarea d-sale, care nu poate fi de folos nici științei nici legăturilor de bună prietenie dintre noi și poporul grec. Noi, însă, nu vom lipsi să reacționăm, oridecâteori se va încerca să se interpreteze greșit originea etnică a populațiilor românești din Sudul Dunării sau originea limbii lor. Fiindcă, dacă pentru oricare popor din lume, limba constitue cea mai puternică legătură ce ar putea să existe între membrii aceleiași comunități etnice, pentru noi Românii de pretutindeni, ea reprezintă istoria și chiar vieața noastră!

URME ROMÂNEȘTI LA ATENA ȘI IERUSALIM

DE

MARCU BEZA
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 24 Martie 1939

In biblioteca cercetătorului cunoscut Pericle Zerlenti ce a trecut de curând la Arhivele statului grecesc, am găsit manuscrisele următoare:

1. Cincisprezece pagini de biografie neisprăvită a Mavrocordaților, începând cu Alexandru Exaporitul. Le-am fotografiat pe toate. Sunt în ele știri ce ne interesează de-adreptul.

2. O scrisoare, datată Iulie 18, anul 1737, a lui Nicolae Mavrocordat către Perachi Foscol, Cancelarul Miconului, în care este vorba de o danie făcută Mănăstirii Sinai. Amândouă aceste manuscrise le-am înmânat spre publicare profesorului N. Iorga.

3. In dosul unei pagini, pe care-i zugrăvită Buna-Vestire, am cetit rândurile:

> *1709, Mai 9. S'a făcut stăpânul meu egumen la Brâncovani cu numele de Neofit și la 1712, August 15, m'am făcut diacon la aceiaș mânăstire cu numele de Mitrofan, nepot al egumenului.*
>
> *1714, Martie 23, în Marția mare au mazilit pe Constantin Voevoda și în Vinerea mare a pornit cu toți fiii și ginerii și a mers la Constantinopol, și s'a făcut Domn Chir Ștefan, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino, din preajma domnească; și, ducându-se la Constantinopol, i-au închis.*

Am pomenit altădată de unul Ioachim Vlahul, care fusese stareț al Mănăstirii Muntelui Sinai. Am dat în privința acestuia de următoarea lămurire, pe care călugărul rus Sofronie dela Mănăstirea sfântului Sava, dincoace de Marea-Moartă, o scrie la 1547:

« Această mănăstire a rămas pustie vreme de 100 de ani până la 1540. Atunci, venind egumenul Ioachim, a locuit în ea; și se află aci și astăzi. E de obârșie vlahă și a purces dela Muntele Sinai; iar monahii veniți din felurite orașe grecești, sunt cincizeci la număr » [1]).

La Mănăstirea Sfântului Sava au fost și alți egumeni români: Simeon din Moscopole, la 1744; și Teodosie din Scopia, la 1820. Legăturile vechi cu Țările noastre, cât și faptul că această mănăstire fusese un timp sârbească, explică numeroasele manuscrise românești în slove cirilice, aflătoare la Sfântul Sava:

1. Capete de trezire și rugăciune ale lui Filotei monahul, care-și zice « egumenul lăcașului rugului dela Sinai ».
2. Carte Vlădicească.
3. Minunile Maicei Domnului.
4. Poveste despre Macarie Râmleanul.
5. Intâlnirea dintre Ecaterina II-a și Iosif al II-lea la Movilăul cel Vechiu.

Intr'o evanghelie sârbească din veacul al XII-lea, tot la Mănăstirea Sfântului Sava, am dat la sfârșit de inscripția slavonă:

Smerenie
Ieromonah Parthenie dela Bogdanie dela Mânăstirea Sucevița Eremia Voevod, anul 1623 [2]).

după care urmează pomenirea călătoriei Spătarului Mihail Cantacuzino spre Mănăstirea Muntelui Sinai:

Anul 1682, luna Aprilie, ziua 26, a venit aicea doamna Ilinca Vlașcoga, venit au maica în orașul Ierusalim, cu

[1]) *Itinéraires russes en Orient* de Mme de Khitrovo, pp. 273—274.

Смірени
[2]) Єромонахъ Пареєніє ѡт Богданіє ѡт монасти Сучевиц Єремиа воєводі вълѣто ҳзрла.

fiul Mihail spătar şi cu fiică sa Stanca şi cu ei au sosit Iancu Bulibaşa şi zece seimeni, şi cu patruzeci de oameni şi cu toată suita sa [1]).

Trecând la biblioteca Sfântului Mormânt, trebue să stărui asupra evangheliarului, măestrit scris de Matei al Mirelor, a cărui inscripţie pe întâia pagină este de însăşi mâna Spătarului Milescu, cum el spune: ἰδιοχείρω ἐγκεχαράκται. (Pl. I—II).

O psaltire în greceşte, mărimea 0,21 × 0,162, cuprinzând 256 file, din cari cercetătorul rus Porfirie Uspenski a tăiat două dela început, se datoreşte ieromonahului Mănăstirii Putna (Pl. III) şi poartă la urmă o inscripţie greacă şi alta slavonă ce se referă la împodobirea manuscrisului:

+ *A legat această psaltire ieromonahul Evloghie din Ţara Moldovei din mânăstirea numită Putna şi a înzestrat cu ea sfântul Ierusalim, unde este mormântul Domnului Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Christos. Ca să-i fie lui pomenire în veci, amin. S'a legat în Ţarigrad în anul 7066 (= 1558) luna Aprilie a 30 zi.* (Pl. IV).

Un manuscris privitor la vieaţa Sfântului Sava, mărimea 0,202 × 0,142, ne mărturiseşte printr'o însemnare, că « s'a tâlmăcit din elineşte în limba neogreacă de către Neofit, ieromonah chipriot, la Iaşi, Dacia de sus, pe vremea domniei lui Ioan Radula Voevoda, 1619 ». (Pl. V).

Despre Afurisenie se chiamă un manuscris de treizeci şi opt de pagini, închinat lui Constantin Brâncovanu, ce ne prezintă în frunte un portret al lui Zotu Ţigara la vârsta de treizeci şi şapte de ani şi cu inscripţie de jur-împrejur, spunând cine a fost: « Protospătar şi ginere al Inălţimii-Sale Domnul Moldo-Vlahiei, Petru Voevoda ». (Pl. VI).

лѣт ҳзрч.

[1]) Месеца Априліе днъ кѕ, Приѣе тѹ домна нанинъка влашкога бега манка ѹ град Єрѹсалим съ сином своим Михаил спатар, и съ сҳъѣеріе своею Станъкою. и шнима доиѣе юнко Бѹлюбаша съ десіт сеимени. и код домне віаше м. люди. и съ сеимени и съ свим чином.

4*

Un codice, scris la București în 1712, după cererea lui Ioan Hrisoscoleu, rudă de aproape a Mavrocordaților, s'a trimis în dar — mărturisește inscripția, Mănăstirii Sumelà din Trapezunta.

Dintr'un codice al bibliotecii ierosolimitane am fotografiat copia scrisorii, deseori menționate, a lui Meletie Pigas către Petre Șchiopul. E într'o grea limbă grecească.

Vin la rând trei firmane turcești:

1. Firmanul Sultanului Mohamet al III-lea din anul Hegirei 1009, corespunzând cu 1590, dând învoire călugărilor să strângă milostenii în Valahia pentru Sfântul Mormânt. (Pl. VII).

2. Firmanul Sultanului Ahmet al III-lea din anul Hegirei 1137, corespunzând anului nostru 1718, ce permite călugărilor Sfântului Mormânt să strângă milostenii în districtul Brăilei și Rusciucului. (Pl. VIII).

3. Firmanul Sultanului Mahmut al II-lea, datat în anul Hegirei 1230, corespunzând anului nostru 1811, prin care se recomandă Domnitorului Valahiei niște pelerini ruși. (Pl. IX).

Printre daniile descoperite acum, avem un epitaf românesc, osebit de frumos în expresia figurilor. Fusese dăruit negreșit unei mănăstiri în Bulgaria, de unde, îmbrăcat apoi în argint, s'a retrimis Sfântului Mormânt, aflându-se azi în biserica Sfinților Constantin și Elena. (Pl. X).

Tot acolo, în altar, este și un artoforiu de argint — odor meșteșugit al unuia ce se chiamă Iacob Moshopoleanul și datează din 1793. (Pl. XI).

Intr'un paraclis al Patriarhiei Ierusalimului atârnă un epitaf, adus de pelerini români, ale căror nume sunt brodate la dreapta și la stânga imaginei lui Iisus culcat: Balașa Economu, Bali, monahia Iosifora și Marioara. (Pl. XII).

In vremea din urmă mi-au căzut în mâini și-au ajuns în posesia mea următoarele obiecte:

Coperte de evanghelie, în bronz, bătut cu ciocanul; o danie românească. (Pl. XIII—XIV).

Două mâneci dintr'un veştmânt arhieresc, de mare fineţă artistică, făcând parte din multele şi preţioasele daruri, aduse de Patriarhul Dosoftei din Ţările Româneşti.

Un hrisov al lui Constantin Mavrocordat, datat în anul 1784, Septemvrie 20, prin care dă fiicei sale, Doamna Ralu, dreptul de a ridica venitul mortasipiei dela târgul Botoşani şi târgul Focşani. (Pl. XV).

Mai adaug aci, că în vremea din urmă, luând în cercetare colecţia de arme a Muzeului Eski Serai din Istambul, am descoperit încă trei săbii ale lui Constantin Brâncoveanu: Intâia, fără mâner, cu o panglică atârnătoare, este aidoma celei dela Luvru, descrisă de d-l general Rosetti în *Câteva Săbii ale lui Constantin Brâncoveanu* [1]). Are două lumânări aprinse, încadrând un motiv decorativ, pe Maica Domnului cu Iisus copilul în braţe şi doi îngeri ce ţin o coroană deasupra Maicii Domnului. Inscripţia, cam ştearsă pe aceeaşi faţă, sună:

† Σύ, βασιλεῦ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ παντάναξ, adică:

« Tu, împărate nebiruit, cuvânt al lui Dumnezeu, stăpâne atotţiitorule ». (Pl. XVI).

A doua sabie este la fel, dar mult mai bine păstrată, cu mâner împodobit. Se aseamănă celei găsite de mine în visteria Sfântului Mormânt [2]); numai cât, în locul motivului de ornamentaţie, are o lumânare aprinsă. (Pl. XVII).

A treia, şi cea mai frumoasă, ne dă inscripţia întreagă ce se află şi pe alte săbii ale lui Brâncoveanu:

† Σύ, βασιλεῦ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ παντάναξ νικῆς βραβεῖα δωρήσει κατὰ τῶν πολεμίων τῷ ἡγεμόνι καὶ πιστῷ αὐθέντῃ Κωνσταντίνῳ ὥσπερ πότε τῷ βασίλει μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ.

« Tu, împărate neînvins, cuvânt al lui Dumnezeu, stăpâne « atotţiitorule, dă cununa isbânzii asupra protivnicilor, Voie- « vodului şi credinciosului domn Constantin, precum altă- « dată împăratului Constantin-cel-Mare ». (Pl. XVIII).

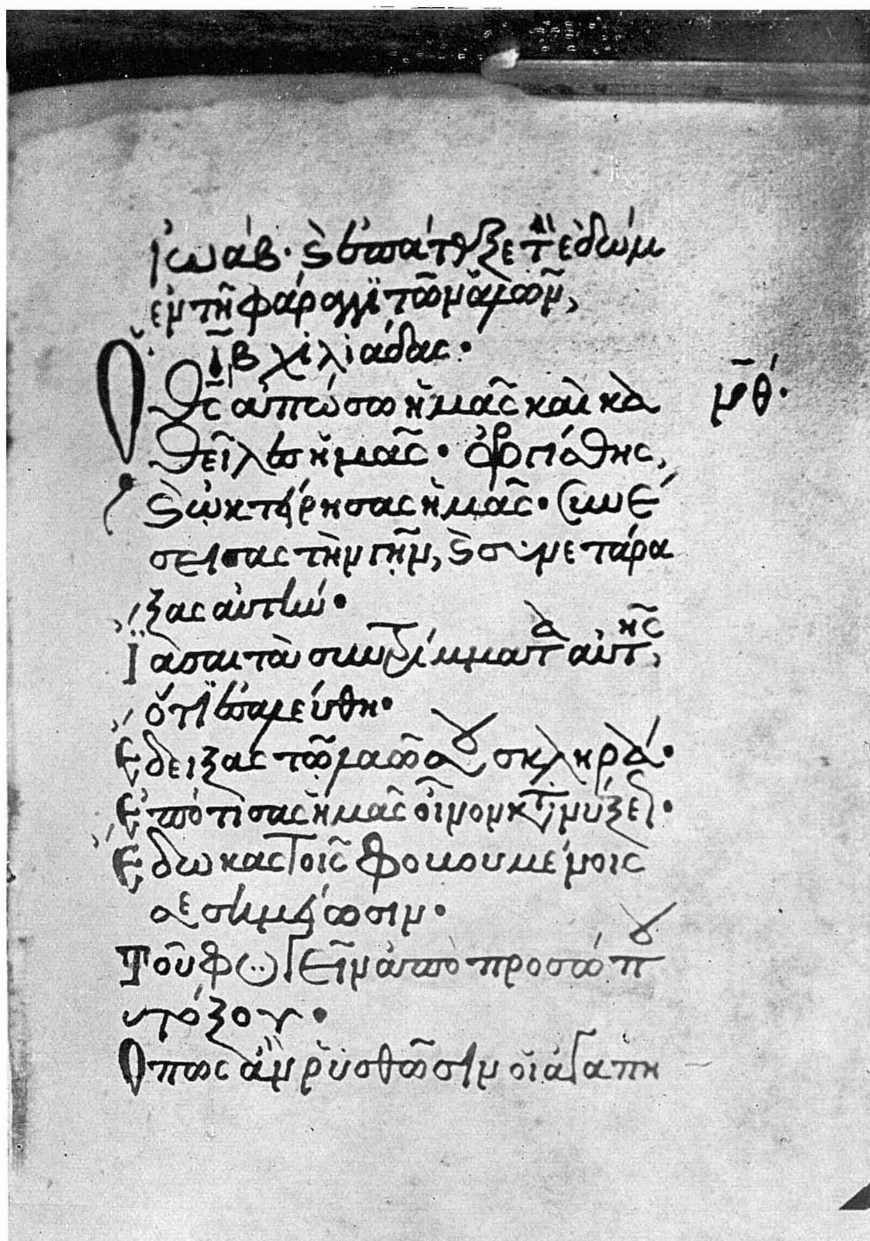
[1]) Memoriile Secţiunii Istorice, Seria III, Tomul X, 1929.
[2]) Vezi *Urme Româneşti în Răsăritul Ortodox*, p. 116, Bucureşti 1937.

Pagină din evangeliarul lui Matei al Mirelor.

Pagină din evangeliarul lui Matei al Mirelor.

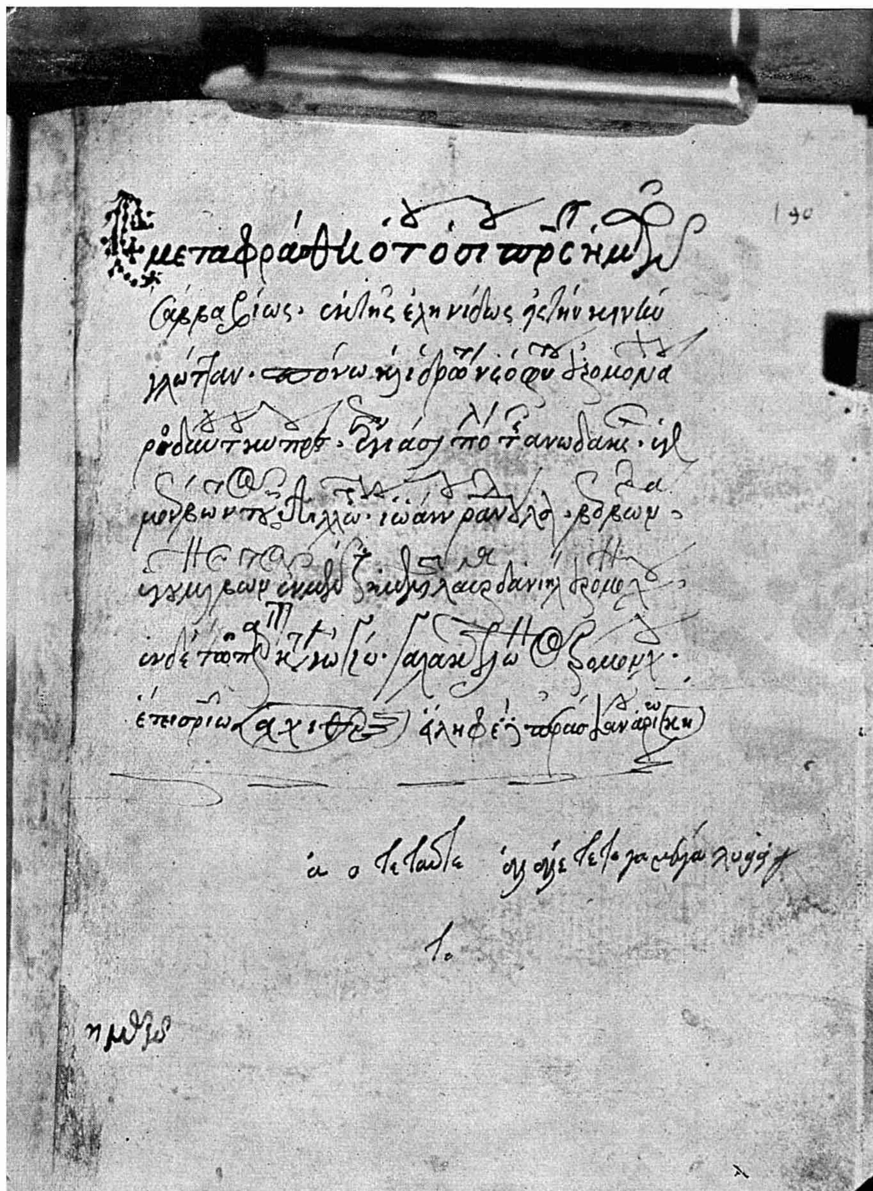

Ἰωάβ· καὶ ἐπάταξε τὴν Ἐδὼμ
ἐν τῇ φάραγγι τῶν ἁλῶν,
ιβ χιλιάδας·
Ὁ Θεὸς ἀπώσω ἡμᾶς καὶ κα- μθ·
θεῖλες ἡμᾶς· ὠργίσθης,
καὶ ᾠκτείρησας ἡμᾶς· συνέ-
σεισας τὴν γῆν, καὶ συνετάρα-
ξας αὐτήν·
ἴασαι τὰ συντρίμματα αὐτῆς,
ὅτι ἐσαλεύθη·
ἔδειξας τῷ λαῷ σου σκληρά·
ἐπότισας ἡμᾶς οἶνον κατανύξεως·
ἔδωκας τοῖς φοβουμένοις
σε σημείωσιν·
τοῦ φυγεῖν ἀπὸ προσώπου
τόξου·
Ὅπως ἂν ῥυσθῶσιν οἱ ἀγαπη-

Pagină din Psaltirea ierom. Evloghie 1558.

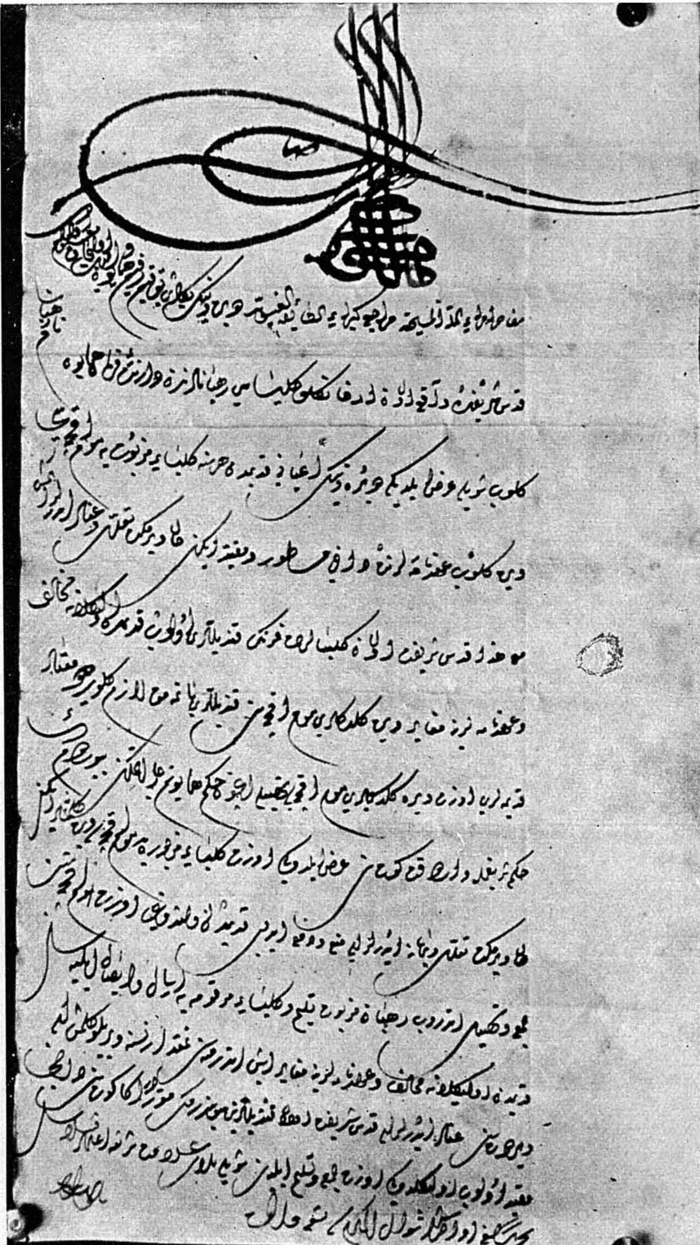
Inscripția slavonă și greacă de pe Psaltirea Ierom. Evloghie, 1558.

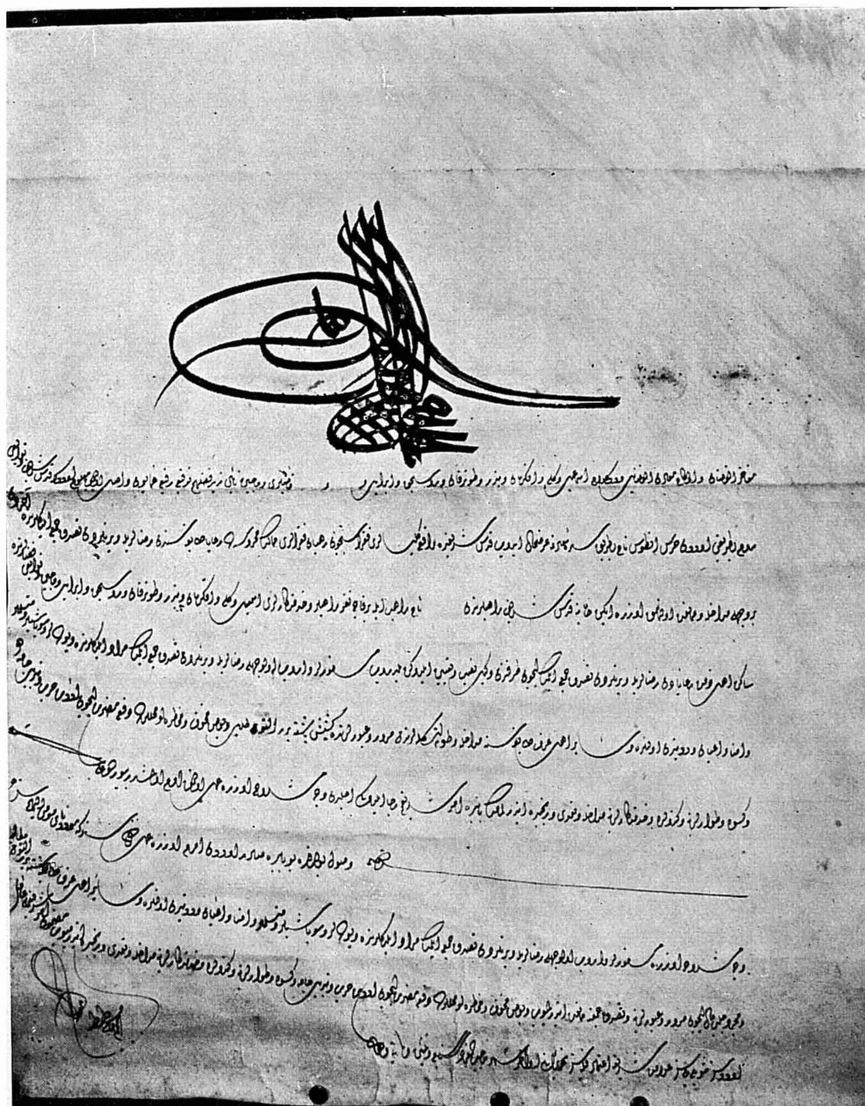
Insemnare 1619.

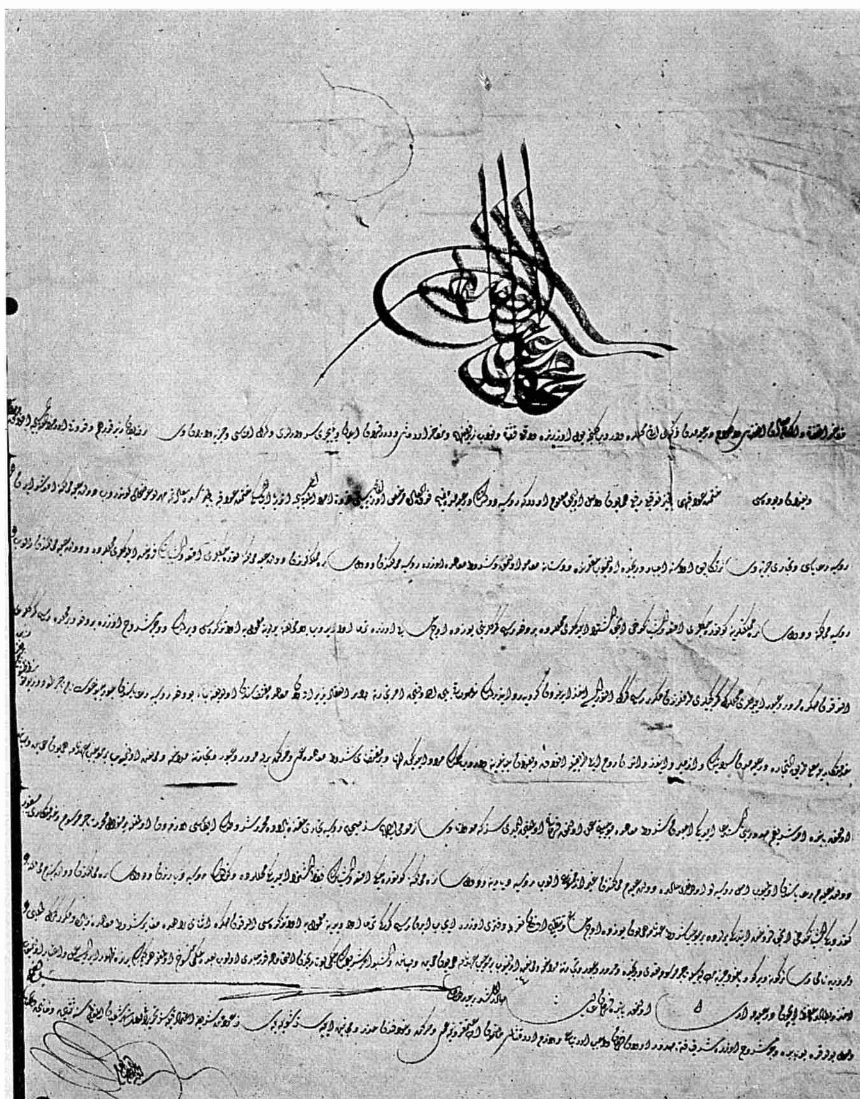
Portretul lui Zotu Țigara.

Firmanul Sultanului Mohamet III.

Firmanul Sultanului Ahmet III.

Firmanul Sultanului Mahmut II.

Epitaf românesc.

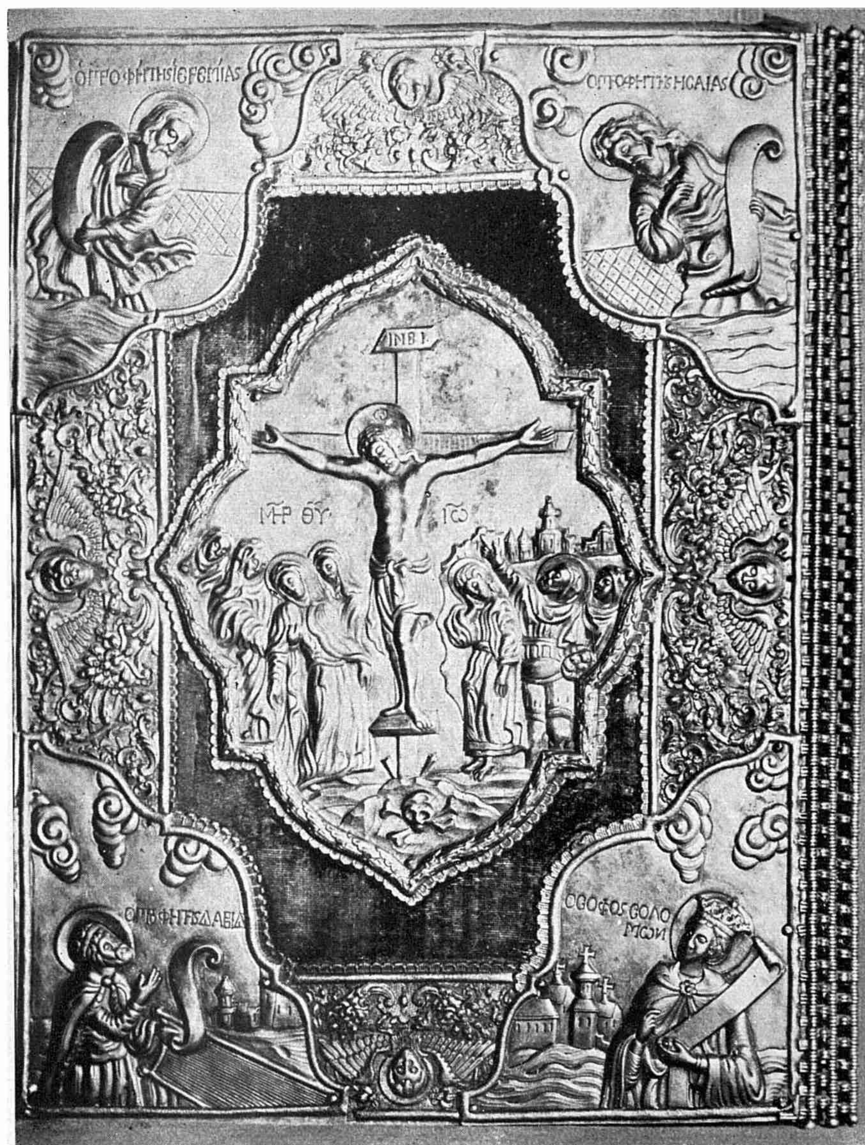
Artoforiu de argint 1793.

Epitaf românesc.

Copertă de evangelie românească dăruită Sf. Mormânt.

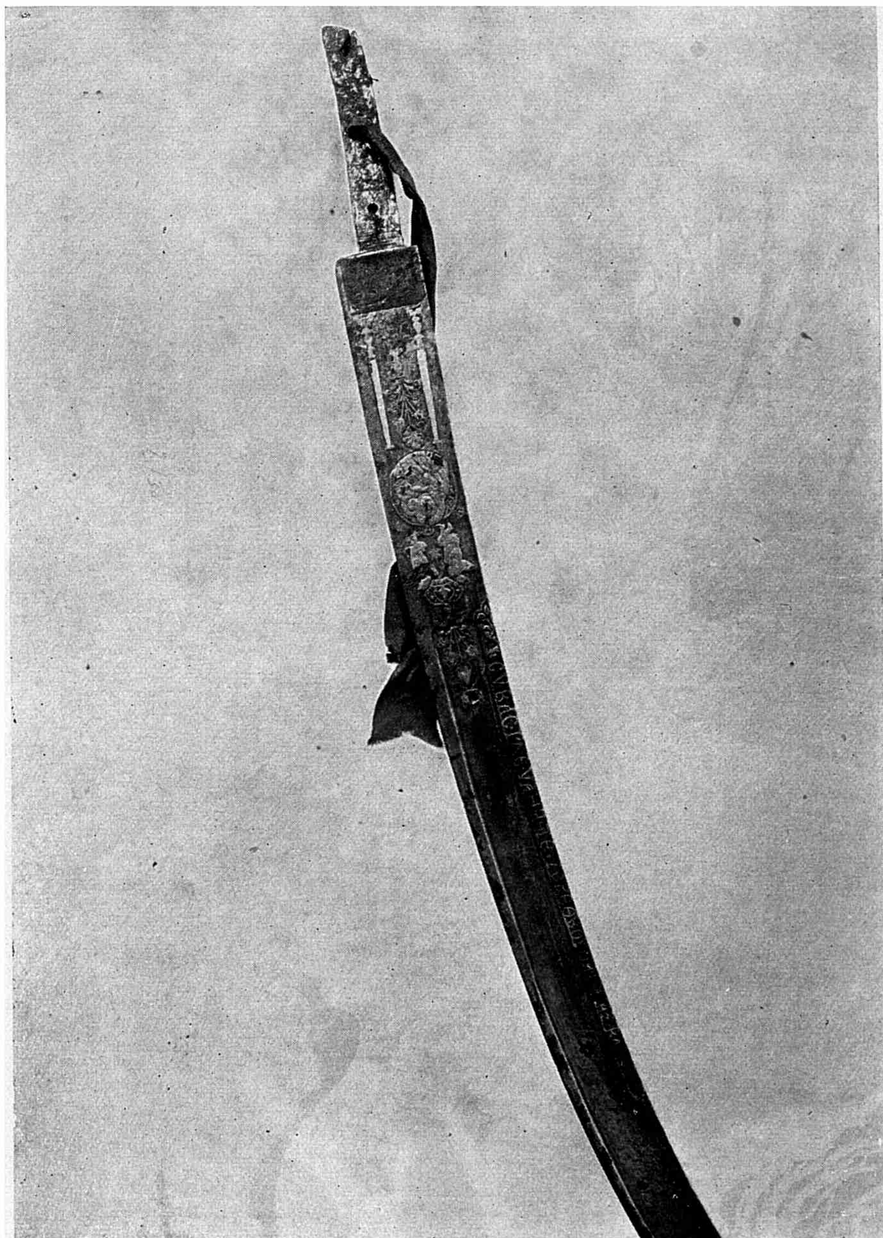

A doua față a copertei evangeliei dăruite Sf. Mormânt.

1784

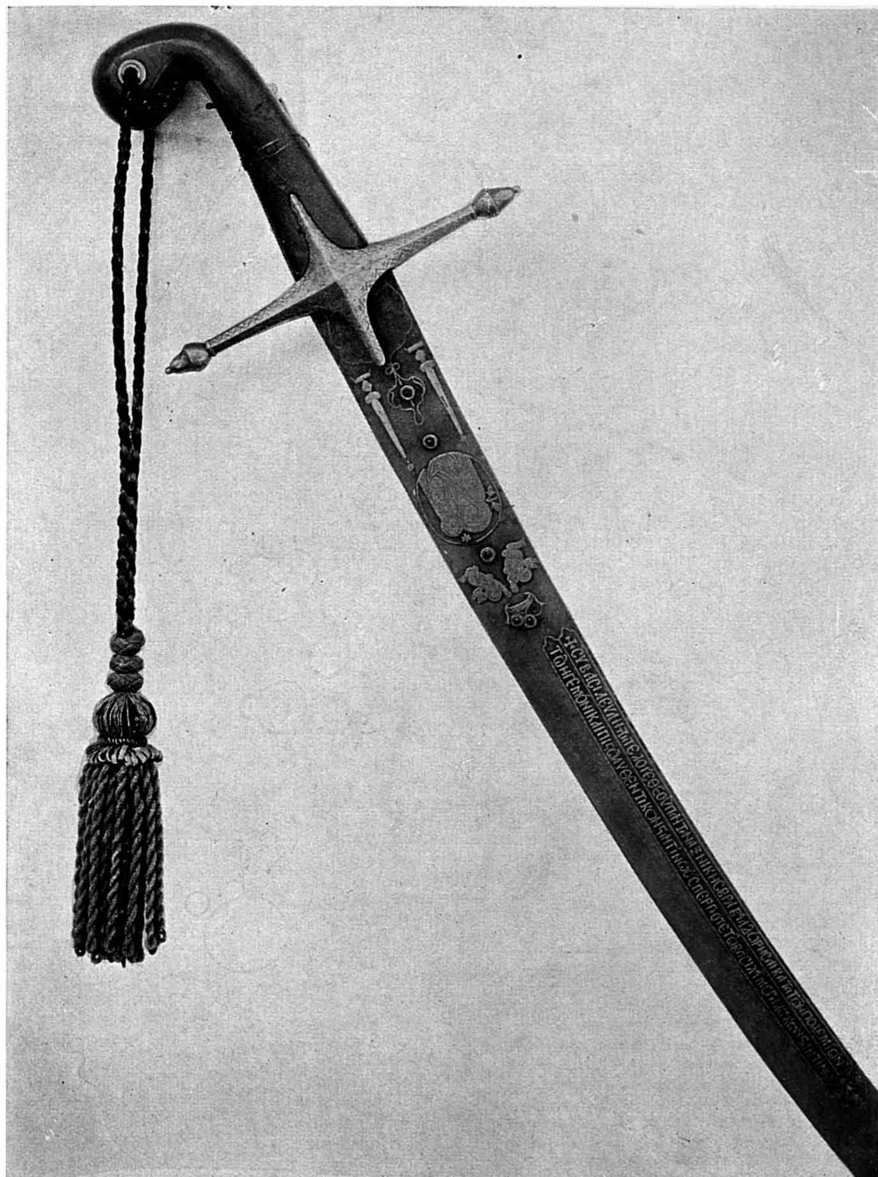
Hrisov al lui Const. Mavrocordat.

Sabie a lui Const. Brâncoveanu.

A doua sabie a lui Const. Brâncoveanu.

A treia sabie a lui Const. Brâncoveanu.

ROMÂNII DIN BULGARIA MEDIEVALĂ

DE

GEORGE MURNU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în ședința dela 12 Noemvrie 1937

PRIVIRE GENERALĂ

Die Balkanhalbinselvölker sind wegen ihrer nahen Berührungen bei historisch-ethnographischen Studien stets als ein ganzes zu betrachten. C. Jireček

E semnificativ că până astăzi nu există o monografie specială, un studiu critic omnilateral adâncit și cuprinzător al întregului material cronografic privitor la Românii medievali din Bulgaria. Chestiunea originii și devenirii lor, legăturile lor cu Bulgarii ca și rolul lor la întemeierea celui de al doilea Stat bulgar, cu toată marea lor apriată însemnătate istorică și cu toată pasiunea ce au stârnit-o timp de peste un secol, au fost fragmentar sau parțial, dacă nu chiar tangențial tratate. Și mai ales arareori cu simțul răspunderii, cu acea conștiincioasă obiectivitate, care e legea și frumusețea acestei ramuri de cunoștințe. Afară de un oarecare număr de publicații datorite mai în deosebi puținilor străini neînteresați în cauză, contribuțiile de până acum alcătuesc un fel de anexă la istoria națională a Bulgarilor, a Românilor carpantini și a Ungurilor. Cetindu-le, ai câteodată impresia că nu e vorba de o discuție neutrală academică a unor probleme de curată știință, ci de speculații arbitrar deviate și nuanțate subiectiv, inspirate de interese și preocupări laterale de ordin politic sau sentimental, abia mascate sub armatura unui aparat de forme și aparențe științifice.

In fond stărue tonul polemic, pledoaria vădită de o parte și de alta în favorul unor teze diametral opuse, o luptă aeriană organizată cu echipe de antagoniști, cari uneori, stingheriți de a nu părea necivilizați sau extraeuropeni, se silesc a întrebuința dialectica în locul pugilatului.

Nu încape îndoială că sunt la mijloc puncte nevralgice, care au făcut aproape iluzorie o cercetare cu totul nepărtinitoare și impersonală a obiectelor desbătute. De aci ereziile, pornirea spre răstălmăciri și sofisme, negațiuni și ipoteze absurde și chiar salturi mortale ale fantaziei, în parte consecințele unor dogme sau premise intangibile.

Sunt și la noi poate anumite prejudecăți, dar ele nu au caracterul unor emanații pasionale de temperatură sau contaminație colectivă, ci aparțin mai mult unor dispoziții sau intuiții personale. Singura aparență de dogmă, care poate fi bănuită ca atare, ar fi, la noi, ideea continuității Românilor în Dacia Traiană, a cărei temelie, în concepția noastră, nu poate fi sdruncinată pentru mai multe rațiuni pozitive, la care se adaugă și un fapt de o importanță capitală ce nu poate fi în niciun caz accidental: coincidența aproximativă dintre hotarele dominației romane cu cele actuale ale expansiunii românești. Excesul de sensibilitate a unora în această privință derivă dintr'o superstiție; din teama că, admisă fiind teoria emigrării Vlahilor din Balcani în țările de dincoace de Dunăre, urmează în mod fatal periclitarea « continuității » și « balcanizarea » Dacoromânilor [1]). De aci și resentimentul lor față de acești Vlahi balcanici, pe cari i-ar vrea, ca și Bulgarii, neexistenți sau identici cu grupul Românilor din Tesalia și Epir, cu care ei nu au în vieața lor istorică nimic comun, fiind — cum am spus-o și vom arăta mai pe larg altădată — de aceeași origină cu Dacoromânii. La vecinii noștri sudici (ca și la Ungurii care țin morțiș la doctrina lui Roesler din motive « naționale ») nevralgia apare ceva mai acută, pentru unii chiar fără leac de tămăduire, ca fiind

[1]) Roesler poate fi considerat astăzi ca perimat. Elucidarea începuturilor de domnii românești din stânga Dunării arată desăvârșita absurditate a ipotezei sale. Progresele studiilor ulterioare ale istoricilor și filologilor români și străini au arătat pe baze absolut științifice, cât de interesată și șubredă a fost ideea sa fundamentală asupra originii pur balcanice a Românilor.

rezultanta unei idiosincrasii specifice şi mai cu seamă a unei sistematice şi unilaterale discipline de şcoală şi de propagandă publică ce are ca bază o dogmă de Stat, mistica unui etnicism care, din nenorocire, e întru câtva endemică naţiunilor balcanice şi a fost, chiar în perioada din urmă a Evului Mediu, cauza multor dezastre (ar putea fi de provenienţă greco-orientală sau mongolică).

Intr'o asemenea atmosferă nu e deci de mirat că prezenţa în Bulgaria, fie chiar şi într'o epocă aşa de îndepărtată, a unei populaţii româneşti capabile de misiunea istorică ce i se atribue, nu poate fi acceptată de învăţaţii indigeni, fără să provoace o unanimă desaprobare şi chiar gesturi de reacţie publică.

De aceea, în ciuda tuturor evidenţelor, a tuturor concordanţelor de mărturii sincronice, ei, în genere, afară de cazuri izolate, când totuşi e vorba numai de concesii rezervate şi inofensive, nu pot vedea în recunoaşterea leală a acestei răsunătoare manifestări iniţiale a vieţii şi forţei româneşti — ceea ce este o pură realitate — o firească desvoltare a lucrurilor, o urmare fatală rezultată din situaţia de inferioritate creată poporului bulgar în urma luptelor crâncene şi istovitoare din ultima perioadă a primei domnii bulgăreşti. Această realitate istorică documentar vizibilă şi palpabilă e pentru ei o mistificare sau, cel puţin, o diformare a adevărului infailibil şi unic: pentru ei, Vlahii din Haemus nu sunt, nu pot fi în deobşte, decât Bulgari ca şi căpeteniile lor; şi, că, dacă au existat şi au luat parte ca atari în războiul cu Bizantinii, colaborarea lor a fost numai auxiliară şi că în niciun caz Vlahii n'au putut să fie întemeietorii domniei bulgăreşti. Comodă ieşire din impas cu acest fel de concluzie bazată pe simple prezumpţii sau pe date ulterioare, când Statul înfiinţat de Români cu ajutorul Cumanilor, şi nu al Bulgarilor, are o faţadă cu totul alta, fiind formal bulgarizat [1]).

---

[1]) Alianţa dintre Vlahi şi Cumani încheiată aproape dela începutul revoluţiei, continuă — cum se vede din Villehardouin, cronicarul cruciadei a IV-a — peste un sfert de secol până la deplina stabilire normală a statului asanid. Istoriografia bulgară, ocolind fără rezervă şi scrupul datele documentare cele mai bine întemeiate şi mai ireductibile, neagă sau micşorează cu totul valoarea numerică şi decizivul aport istoric al Românilor; ei merg până la înlocuirea lor cu Bulgarii. Cf. W. N. Zlatarsky, *Geschichte der Bulgaren*, Leipzig, 1918, vol. I, p. 97 sq.

Şi iată izvorul impur, din care purcede turburarea şi exasperarea taberelor protivnice acestei ramuri de Vlahi, aşa de oropsiţi şi negaţi din toate părţile, încât au rămas până acum în urmă o umbră sau o enigmă intercalată ca o ispită diabolică în evoluţia politică a Statului bulgar.

Dar nu trebue să uităm că insuficienţa acestor rezultate ale cercetătorilor în acest domeniu nu are la bază numai o stare psihologică. Mai e şi o altă vină, care nu e mai puţin dăunătoare; e de multe ori incompleta pregătire ştiinţifică, e lipsa de orizont, de o mai incizivă aprofundare a împrejurărilor şi nu mai puţin de o justă interpretare a textelor bizantine. Chiar analele noastre de căpetenie, aşa cum, dintr'o fericită întâmplare, le posedăm dela istoricul bizantin Nikitas Choniates, prezintă adeseori greutăţi de interpretări care nu sunt uşor de învins chiar şi pentru un bizantinist versat în tainele limbii eline. Fraza lui e atât de înşurubată şi încâlcită, obscuritatea e atât de voit căutată şi anevoie dobândită, încât înţelegerea-i deplină cere o familiarizare îndelungată şi o neobişnuită şi răbdurie stăruinţă, lucru experimentat prin propria mea încercare când am întreprins, mai de mult, tâlmăcirea în româneşte a paginelor lui Choniates relative la rolul Românilor în lupta pentru restaurarea domniei bulgăreşti [1]).

Regretul meu este că de această versiune pusă la îndemâna oricui, fiind îngropată în Analele Academiei Române, nu s'au folosit pe cât trebue nici măcar istoricii noştri, necum cetitorii mai puţin interesaţi, cum arată faptul că au explorat-o aşa de puţin şi de rar în studiile lor. E drept că o consultare atentă şi minuţioasă a textului original ca şi a interpretării mele, le-ar fi sugerat poate inducţiuni mai stringente şi adecvate, dar tot n'ar fi fost deajuns pentru o mai amplă şi mai punctuală tratare a lucrurilor. Cunoştinţele, în această ordine de preocupări, nu trebuesc limitate la pasajele extrase de mine, oricât de preţioase şi însemnate ar fi ele pentru noi. O cuprindere sinoptică a istoriei popoarelor balcanice e

---

[1]) G. Murnu, *Din Nichita Acominatos Honiatul, traducere a părţilor privitoare la istoria Asanizilor.* Cu introducere şi index. Extras din *Analele Academiei Române*, seria II-a, tom. XXVIII, Memoriile secţiunii istorice, Bucureşti 1906.

neapărat necesară pentru stabilirea definitivă a adevărului istoric. De aceea şi cată să fie făcută nu numai în corelaţie cu celelalte izvoare contemporane, ci şi cu toate împrejurările ce precedează apariţia surprinzătoare a Românilor, aşa cum se adevereşte din cuprinsul textelor originale bizantine (şi nu în parafrazarea latină, sumară şi uneori greşită ce însoţeşte ediţia istoriografilor bizantini). [1])

Pe lângă asta mai e de subliniat şi o altă regretabilă scădere pe acest teren. Oricine se preocupă de problema începuturilor şi, mai exact, a originilor poporului român, dacă nu e şi un filolog, e ţinut să ştie discerne, cel puţin, valoarea argumentului filologic. Cazul acesta e însă destul de rar. Cei mai mulţi n'au nici măcar intuiţia filologică, necum studii speciale. E lucru notoriu că eruditi distinşi au putut să fie, în funcţie de filologi, de o nepermisă desorientare sau naivitate. Nu citez exemple, fiindcă sunt la îndemâna tuturor.

---

[1]) Un caz dintre multele ce scot la iveală greşelile acestei parafrazări se semnalează la Choniates, ed. Bonnae, libr. IV, p. 171. Andronic Comnenul evadează din temniţa, unde fusese internat de vărul său împăratul Manuil Comnenul, şi plecând din Bizanţ pe mare, debarcă la Anhialos şi, de acolo, condus de călăuze, fuge prin Balcani şi se duce spre Galiţia, unde se putea adăposti la curtea unui prieten al său, care era Domnul acestei ţări. Textul urmează: ἀλλ' ὅτε τοῦ δειμαίνειν ἀπεῖχεν 'Ανδρόνικος, ὡς ἤδη τὰς χεῖρας τῶν διωκόντων λαθὼν καὶ τῶν ὁρίων τῆς Γαλίτζης λαβόμενος... τότε θηρευτῶν ἐμπίπτει ταῖς ἄρκυσι· συλληφθεὶς γὰρ παρά Βλάχων οἷς ἡ φήμη τὴν αὐτοῦ φθάσασα φυγήν ὑφηγήσατο εἰς τοὐπίσω πρὸς βασιλέα πάλιν ἀπήγετο.

Deci Andronic se găsea în Balcani, nu departe de Anhialos, adică în regiunile care, după însăşi descrierea lui Choniates, erau locuite de populaţia păstorilor vlahi. Contextul nu lasă nicio îndoială despre aceasta. Vlahii localnici pun mâna pe Andronic şi-l întorc la Constantinopol. Şi totuşi de câte ori pasajul acesta n'a servit ca dovadă, pentru istoricii noştri, de existenţa Românilor în acea vreme la hotarele Galiţiei !! Traducerea exactă a textului citat din Choniates este: « Dar când Andronic nu mai avea nicio teamă *ca şi* când scăpase de mânile celor ce-l urmăreau şi *ca şi* când intrase în hotarele Galiţiei... el cade în cursa vânătorilor. Fiind prins de Vlahi, cari aflaseră de fuga lui, e dus înapoi la împăratul ». Pe când versiunea latină zice: (Andronicus) Galizam proficiscitur, cujus fines ingressu... et jam persecutorum metu se liberatum putans, a Blachis captus... Adică: (Andronic) « o ia spre Galiţia, trece hotarele ei şi când crezu că n'are de ce să se teamă, e capturat de Vlahi... ». Ceea ce nu corespunde exact cu originalul. Andronic nu intrase în Galiţia, ci în Balcani, unde se simţea cu totul sigur *ca şi când* sosise în ţara dorită de el. De altfel toate împrejurările exterioare militează în acest sens. Căci e absurd să ne închipuim că nişte Vlahi dela hotarele Galiţiei, dintr'o regiune separată de imperiul bizantin prin Moldova şi Muntenia de astăzi, care pe atunci erau ocupate de Cumani, ar fi putut auzi de ordinul împăratului pentru arestarea şi aducerea lui Andronic la Constantinopol. Şi mai mare absurditate ar fi de a presupune că aceşti Vlahi ar fi recunoscut pe Andronic şi l-ar fi pornit din Galiţia înapoi prin Cumania, o ţară barbară şi independentă. Ordinul nu putea fi transmis decât până la graniţa nordică bizantină, care era Dunărea, şi nu putea interesa decât pe Vlahii imperiului.

Şi totuşi linguistul are de spus aci, în anumite cazuri, ultimul cuvânt. Argumentarea logică şi speculativă istorică, din lipsă de fundamentaţie documentară, nu se poate valorifica, dacă nu se sprijină pe criterii linguistice, care sunt tot aşa de eficiente ca şi faptele istorice riguros atestate.

Constatarea frecventă a acestor neajunsuri şi lacune care se perpetuă în studiul Vlahilor balcanici mi-au dat prilejul şi îndemnul să cred că a venit poate momentul de a revizui scriptele respective şi de a încerca, pe cât se poate fără părtinire şi patimă, o nouă cercetare sintetică de o comprehensiune cât mai largă şi corespunzătoare cu înţelesul limbajului de strictă documentare istorică.

RELAŢIILE MEDIEVALE ROMÂNO-BULGARE

Un prim capitol, şi nu din cele mai puţin însemnate şi atrăgătoare, privitor la istoria Românilor medievali din Bulgaria, îl constitue relaţiile lor cu Bulgarii.

Cuprinzând o premergătoare cunoaştere a reciprocităţii de raporturi sociale, politice şi religioase dintre aceste popoare, acest capitol poate fi cea mai potrivită introducere la studiul acestei ramuri a românimii.

Numai stabilind natura şi durata acestor raporturi ne putem lămuri şi asupra măsurii şi însemnătăţii rostului şi rolului participării elementului român în evoluţia generală a Bulgariei. Şi lucrul nu e cu neputinţă şi nici din cale afară anevoios de făcut. Avem doar, pentru aceasta, o considerabilă provizie de date şi informaţiuni autentice, directe şi indirecte, din cele mai explicite şi concludente, cu care s'ar fi putut preciza şi fixa de mult cadrul de existenţă şi activitate a maselor româneşti în decursul acestei perioade de timp, chiar şi atunci când n'am fi dispus de un alt izvor informativ decât numai de opera istorică a lui Nikitas Choniates, un monument, pentru noi, de primul ordin sub toate raporturile.

Istoricul acesta ocupă un loc eminent în analele istoriografiei bizantine de după dinastia culminantă a Comnenilor. Nu e numai un mare erudit, un elenist consumat, un stilist

rafinat, ba uneori și făuritor de adevărată poezie descriptivă de rezonanță biblică.

Datorită calităților și meritelor personale, el își asigură o înaltă situație în ierarhia oficială din Constantinopol și joacă un rol de frunte în trebile publice, mai întâi ca guvernator sub Munții Balcani la Filipopol, apoi ca secretar și consilier al împăratului Isac Anghel, ca reprezentant al curții imperiale și ca însoțitor al lui la expedițiile armatei bizantine în luptă cu Vlahii balcanici. E, așa dar, de față pretutindeni și în centrul tuturor preocupărilor și instrucțiunilor, descrie lucruri trăite de el, e martorul ocular al unei epoci de neîncetată sguduire, scădere și paralizare a țării sale. Nu e numai un patriot generos și sincer, un nou Eremia care plânge cu lacrimi pe ruinele patriei, ci și — cu toată înverșunata-i pornire ce o arată față de Vlahi, pe seama cărora pune toate consecințele nefaste ale revoluției — el ne apare ca o fericită excepție în mijlocul înjosirii și destrămării generale a mediului în care trăiește; are curajul să fie din răsputeri veridic și să pună adevărul mai pe sus de interesele-i personale, dacă nu chiar și de vieața sa proprie.

Iată o seamă de serioase considerente pentru care îl putem socoti ca pe un autor de îndestulătoare garanții morale, al cărui cuvânt, dacă nu poate fi literă de evanghelie — lucru foarte cu greu posibil sau rara avis în istoriografie — are, în orice caz, dreptul de a fi cel mai respectat și acceptabil cu putință, cu atât mai mult, că mai toate celelalte izvoare contemporane, de origină apuseană, italiene, germane și franceze, cu care se poate întregi și controla, confirmă spusele-i în linii mari și măresc aureola întregrității sale. De aceea și pentru noi, ca și pentru oricare cercetător bine intenționat, el trebue să fie cel mai bun temeiu de razem și punct de plecare [1]).

In paginele consacrate de Choniates stărilor și întâmplărilor descrise de el, poziția Vlahilor din Bulgaria față de elementul bulgar e înfățișată în termenii cei mai limpezi și categorici, nu numai în ce privește epoca lui, ci chiar și trecutul cel mai îndepărtat — ceea ce, pentru poporul român, care

[1]) Cf. Karl Krumbacher, *Geschichte der byznatinischen Litteratur*, ed. II-a, p. 91.

acum, pentru întâia oară, se manifestă la lumina istoriei universale în chipul cel mai impetuos și impunător (« spielt eine hervorragende Rolle » zice o mare autoritate de istorie bizantină, Carl Hopf [1]), e o revelație de cea mai mare importanță, o neașteptată jerbie luminoasă aruncată în cea mai întunencoasă perioadă a vieții sale.

Revoluția urzită pe plaiurile Balcanilor — deci în mijlocul populației românești — și izbucnită în 1186 subt Isac Anghel, deși, după unanimitatea știrilor contemporane, e inițiată și condusă de doi Vlahi, frați amândoi, născuți, crescuți din același popor și în aceeași regiune muntoasă, « un oarecare » Petru și Asan, căpetenii obscure de ale Vlahilor, și nu se razemă, în prima fază, decât pe sprijinul exclusiv al acestora, are de scop independența deopotrivă a *celor două neamuri din Bulgaria* [2]). După însăși proclamația dictată de aceste două căpetenii, « Dumnezeul Bulgarilor și Vlahilor a binevoit această libertate și a încuviințat scuturarea jugului celui de mult ». (ὡς ὁ θεὸς τοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων γένους ἐλευθερίαν ηὐδόκησε καὶ τοῦ χρονίου ζυγοῦ ἐπένευσεν ἀπαυχένησιν.) Drept-care Vlahii, în curând aliați cu barbarii de peste Dunăre, Cumanii, caută *să dea lovitură Bizantinilor și să unească pe Bulgari și pe Vlahi într'o singură domnie, așa cum fusese odinioară* (καὶ τὰ Ῥωμαίων βλάψοισι καὶ τὴν Μυσῶν [=Βλάχων] καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν).

Sunt cuvinte care nu suferă niciun echivoc și cu atât mai valoroase și întemeiate, cu cât știm acum că izvorăsc din condeiul celui mai irecuzabil martor al zilelor de atunci și, ca exponent al unei culturi superioare a vremii, adânc cunoscător al trecutului balcanic. E, deci, în afară de orice îndoială și nedumerire, că între amândouă aceste popoare a existat

[1]) *Geschichte Griechenlands*, vol. VI, p. 165, în Encyclopedia Ersch und Gruber (8 vol.).

[2]) Cf. Choniates, cap. 4, p. 481 și urm.: Πέτρος καὶ Ἀσάν, ὁμογενεῖς καὶ ταυτόσποροι, τοῦ κακοῦ πρωτουργοί, τὸ ἔθνος ὅλον ἀνασείσαντες. Cf. și discursul lui Isac Anghel în Sathas, *Bibliotheca graeca aevi medii*, vol. I, p. 77 și urm.: Πέτρος, ὁ κακῇ μοίρᾳ τῶν κατὰ τὸν Αἷμον οἰκούντων βαρβάρων καὶ φὺς και τραφείς. Numele turcesc Asan e de bună seamă de proveniență cumană, explicabil prin relațiile destul de intime ce existau pe atunci între Vlahi și Cumani (cum arată și căsătoria lui Asan cu o femeie cumană).

un îndelung şi neîntrerupt consens dela început şi până la această perioadă de timp; că nu numai cu prilejul acestei mari răscoliri de mase, ci şi pe tot răstimpul cât a ţinut starea lor de supuşi ai Bizanţului, dela căderea primei domnii bulgăreşti şi până la acest mare eveniment şi chiar în decursul celor 300 de ani de continuitate a acestei domnii bulgare, Vlahii şi Bulgarii au trăit alături şi în parte împreună şi au alcătuit, în timp de pace şi războiu, o singură structură politică şi militară, care se prezinta ca un bloc faţă de necontenitele atacuri din afară [1]).

Mai aflăm, pentru întâia oară, încă ceva necunoscut şi nu mai puţin interesant, din gura lui Choniates, că revolta povestită de el nu a fost singura care a avut loc în trecut, *că şi altădată Vlahii s'au încumetat să se ridice trufaş împotriva Bizantinilor* (καὶ ἄλλοτε κατὰ τῶν 'Ρωμαίων ἐμεγαλαύχησαν).

Se poate să fie vorba de o întreprindere (sau poate mai multe) datorită tot iniţiativei Vlahilor, întru cât autorul ne vorbeşte numai de ei. Dar dată fiind strânsa lor legătură cu Bulgarii şi mulţimea lor pe o mare porţiune din teritoriul fostului Stat bulgar, nu este câtuşi de puţin exclus ca aluzia să fie şi relativ la cele două răscoale mai vechi, sângeroase şi sguduitoare, care au bântuit apusul imperiului, una sub conducerea lui Petru Delian din 1040, cealaltă sub Constantin Bodin cu 33 de ani mai târziu, o mişcare de care nu puteau fi străini Românii balcanici. Aşa se explică, pe de altă parte, de ce revoluţia populaţiei din Tesalia românească, zisă Vlahia-Mare, întâmplată sub Împăratul Constantin Duca (în 1066), apare, după însemnarea lui Kekaumenos, un oareocare contingent de Bulgari auxiliari veniţi de undeva dintr'un colţ al Tesaliei sau din Macedonia, care pe atunci purta numele de Bulgaria [2]). De bună seamă cauza Românilor era şi a Bulgarilor. Ei duceau împreună suferinţa de sub greul jug bizantin (« gravi sub jugo

[1]) Cf. G. Murnu, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen*, München 1902, p. 6, unde am afirmat întâia dată această părere. Ideea am reluat-o în *România şi Elada* (Academia Română, Memorii, III, tom. VII şi în *Vlahia Mare*, p. 110; mai amănunţit, tot aici p. 147 şi urm.

[2]) *Cecaumeni Strategicon*, ed. B. Wassiliewsky. V. Jernstedt (Petropoli 1896), pp. 66—75. Cf. comentarii la G. Murnu, *Vlahia Mare*, op. cit., p. 92.

constantinopolitano », cum scria Papa către Regele Ungariei în 1207), și tovărășia și alăturarea lor o cereau poruncitor nevoi identice, interese comune.

Atașarea continuă și devotată a Vlahilor către Statul bulgar este un fapt care bate la ochi și nu o poate nega niciun conștiincios cunoscător de aproape al stărilor medievale din Peninsula Balcanică. Ea e rezultatul unui lung proces de solidară și intimă aderare și nu o simplă adaptare exterioară inspirată de un oportunism trecător. Această coeziune naturală cu aparență de afinitate electivă, la întărirea căreia ajuta și o parte însemnată de element înrudit, masa de autohtoni, care n'a putut să dispară fără urmă, ci au fost numai formal asimilați după cotropitoarea năvălire anterioară a Slavilor, a avut astfel rădăcini mai afunde; de aceea și ecoul glasului lăuntric a străbătut până în veacurile din urmă și a menținut între națiunea slavo-bulgară și română totdeauna o vecinătate pașnică, un acord și un echilibru care păreau ca și izvodite din două seminții omogene menite parcă să continue la infinit vieața lor de intimitate patriarhală contractată — de sigur și prin mijlocirea religiei comune — din cele mai grele și vijelioase timpuri.

Spre a înțelege mai bine acest fenomen, care astăzi, în urma înrâuririlor funeste din afară și a miopiei oamenilor de Stat, începe a deveni un paradox, trebue să accentuăm un lucru foarte puțin pus în evidență: extensiunea și valoarea acestei vechi populații românești din Peninsula Balcanică. Ea nu forma numai niște oaze sau enclave mici și răslețe — cum s'ar presupune la un popor prin excelență « nomad » [1]), termen conceput de obiceiu în sensul actual diminutiv sau pejorativ, ci și grupări de mase impunătoare foarte conservative și de mult organizate, cărora nu le-a lipsit decât un

[1]) Termen impropriu mai ales pentru Românii medievali și rămășițele lor de astăzi din munții Greciei de Nord. Transhumanța era impusă pe atunci, ca și astăzi, de nevoia pășunilor. Locuințele lor și traiul lor comun au avut totdeauna o bază de permanență și, deci, Vlahii păstori nu erau propriu zis *lainici* sau *vagabonzi*, cari se poartă cu corturile din loc în loc, *corturari*, și nu au nicio așezare statornică și nicio structură de legalitate socială. Așa au fost Românii cari au ocupat în evul mediu Balcanii și munții Pindului (Tesalia și Epirul). Cf. despre nomad și *nomadism* Th. Capidan, *Românii nomazi*, în Dacoromania, IV, p. 190—191, și N. Drăganu, *Românii în veacul IX—XIV*, București 1933, p. 35.

mediu geografic mai priitor pentru a se închega în organisme de sine stătătoare, așa cum s'a întâmplat mai târziu dincoace de Dunăre. Potențialitatea aceasta e pentru istorie astăzi incontestabilă în ce privește pe Vlahii din Nordul Greciei (impropriu numiți Macedoromâni), de care m'am ocupat altădată și în deosebi pe cei din Munții Bulgariei de răsărit. Masele lor se prelungeau mai departe spre Nord-Vestul Peninsulei, dincolo de Balcanii apuseni, adică pe toată întinderea de Vest a Bulgariei, după sensul conținut în expresia hrisovului dat de Vasile Bulgaroctonul în anul 1019: *Vlahii așezați peste tot cuprinsul Bulgariei* (τῶν κατὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων), cari, după cum ni se spune cu acest prilej, aveau înlăuntrul acestui teritoriu o autoritate proprie bisericească, o *episcopie românească* dependentă de Patriarhia din Ohrida [1]), ceea ce implica și o existență proprie teritorială națională suficient circumscrisă, unde era exclusă orice inmixtiune de jurisdicție ierarhică eterogenă. Există prin urmare, în această Bulgarie, o foarte considerabilă putere numerică de Vlahi și că ea însemna și înainte, dar mai ales în această epocă foarte mult, avea de bună seamă o greutate precumpănitoare în determinarea echilibrului dintre cele două state mari rivale, cel bizantin și bulgar, care dețineau cea mai mare parte din suprafața Peninsulei.

Ar fi absurd să credem că primele armate naționale « barbare » bulgare, care la început erau numeric firește destul de reduse, ar fi putut numai cu resursele lor proprii și cu supușii slavi să înfrunte timp de 3 secole ofensiva imperiului bizantin, care dispunea de infinite mijloace pentru a întreținea și o armată indigenă (când, afară de insule și teritorii europene, avea la dispoziție întreg Anatolul) și putea ținea în soldă cât mai mare mulțime de mercenari recrutați dintre cei mai războinici și neîmblânziți barbari. Era dar lucrul cel mai firesc ca dinaștii bulgari să profite de rezervoriul acesta de bogată și proaspătă energie fizică a unui popor călit în adversități și în contact neîntrerupt cu barbarii de peste Dunăre și rămas în primitivitatea-i rustică, cum erau Vlahii

---

1) Vezi *Byzantinische Zeitschrift*, p. 46 (1892), p. 257 și II, p. 600.

medievali, cari, departe de a fi împrăştiaţi printre Slavi, trăiau, cum probează până astăzi menţinerea caracterului fundamental latin al lor şi al limbii lor, în puritatea lor de rasă, compacţi, masiv concentraţi, de un extraordinar instinct de aderare şi conservare, în adăpostul celor mai bine apărate metereze ale naturii [1]).

Dar nu numai numărul lor şi vitalitatea lor impunea Bulgarilor, ci şi calitatea lor socială şi etnică de ereditate tracoromană. Era, din acest punct de vedere, tendinţă de polaritate atavică ce separa etniceşte pe Slavi de Români, lucru care şi astăzi e în afară de orice îndoială [2]). Se recunoaşte în genere că, pe câtă vreme Vlahii — ca şi Albanezii spre Marea Adriatică şi Isaurii în Asia-Mică — ocupau masivii mari, Slavii se întindeau pe şesuri şi arareori urcau pe înălţimi muntoase. Slavii, în majoritatea lor plugari şi legaţi de glie, deşi favorizaţi de număr, cu toată războinicia ce li se atribue astăzi, cu oarecare exagerare, tendenţios din partea unora, au fost incapabili, de a se uni şi a înjgheba o mare domnie de concentrare proprie. Aceasta nu s'a putut înfăptui decât după exemplul şi prin mijlocirea cuceritorilor dela Volga. Numai hoarda acestora i-a salvat dela o dispariţie sigură în masa Greco-romanilor. Incă din secolul al VII-lea ajung ei sub stăpânirea Bulgarilor, şi multă vreme, până la contopirea lor cu aceştia, ceea ce nu se întâmplă decât pe la sfârşitul secolului al IX-lea, duc traiul de supuşenie bulgară, pe care în aşezările lor centrale — suntem în drept acum s'o credem — nu o cunosc Românii.

O deducem aceasta cu toată certitudinea nu numai cetind descrierea lui Choniates, unde-i vedem conduşi nu de Bul-

---

[1]) Până astăzi populaţia păstorilor din Pind evită promiscuitatea matrimonială cu alogenii (mai puţin cu Albanezii, cu cari se cred înrudiţi). Despre păstorii români din munţii Bulgariei vezi C. J i r e č e k, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Leipzig 1889, p. 119: « Ein Vlache heiratet nur eine Vlachin ». Conservatismul exclusivist a salvat relativa puritate a neamului românesc.

[2]) E curios că, cu tot contactul şi apropierea milenară cu Slavo-bulgarii, caracterul Românilor, în marea lor majoritate, contrastează fundamental cu al acestor din urmă, şi-şi păstrează originalitatea etnică mai sub toate raporturile până în ziua de astăzi. Cf. în special Sextil Puşcariu, *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-Bucureşti, 1937, p. 45 şi urm., unde ilustrul filolog rezumă argumentaţia cea mai luminoasă şi definitivă de documentare a latinităţii de bază a limbii române.

gari, ci de propriile lor căpetenii, oameni de mari inițiative și potențe militare și manifestându-se ca o masă conștientă, solidară, îndrăsneață și aprigă la luptă — cum ni se desvălue în cazul cu Asaneștii — ci și din situația lor de mai târziu, așa cum se înfățișează din știrile contemporane ca și din impresiile celor mai calificați comentatori moderni.

E drept că organizarea lor nu ni-e exact cunoscută, dar o putem reconstitui, în trăsături generale, după cazuri analoage valabile sub Bizantini, deși cu aceștia ei trăiau de cele mai multe ori într'o neîmpăcată și amarnică harță și învrăjbire, despre care avem o sumă de dovezi din cele mai elocente și convingătoare [1]).

In thema Elada (Grecia nordică), pe unde ei se ivesc în regiunile înalte încă din secolul al X-lea, au la început un ἄρχων (τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος), o căpetenie (a Vlahilor din Elada) învestită din Constantinopol. Această căpetenie se numește Niculița și poartă titlul de Duce al Eladei. In secolul al XII-lea aflăm că locuitorii Vlahi din Tesalia, acum devenită chiar oficial Vlahia-Mare, trăiesc o vieață autonomă sub cârmuirea unui domnitor cu titlul de τοπάρχης, al cărui nume Taron l-am identificat altădată [2]). Această de sine stare a Vlahilor din munții Tesaliei și Epir e relatată, cu aproape jumătate de secol înainte, de rabinul călător Beniamin din Tudela, care, cum se știe, trece prin Grecia pe la 1161. După spusele lui, Vlahii sunt cu totul autonomi: « nemo illos lacessere potest, neque rex ullus eos domare potest » [3]). El abordează Tesalia maritimă trecând prin Halmyros, orașul cel mai comercial din această țară.

E drept că nu i-a văzut cu totul de aproape, cuvintele-i însă sunt informații culese la fața locului, unele exagerate poate, dar nu scornite de el. Dovadă coincidența de fond cu știrea comunicată de Choniates ca și concluzia categorică

---

[1]) Vezi *Vlahia Mare*, op. cit., p. 150, asupra relațiilor încordate dintre Grecii bizantini și Românii din evul-mediu; Choniates, cap. 3, p. 831, care vorbește de « *ura nemuritoare* » a Cumanilor față de Bizantini, învățată dela Vlahi (ἀθάνατον τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν ὑπὸ Βλάχων ἔχειν δεδιδαγμένοι).

[2]) Vezi *Vlahia Mare*, op. cit., p. 166 și urm.

[3]) După Tafel, *De Thessalonica ejusque agro*, Berlin 1839, p. 473; cfr. *Vlahia Mare*, p. 132.

a lui Carl Hopf: « sie behaupteten sich frei an den Abhängen des Pindos » [1]).

Acelaşi lucru avem de observat cu privire la Vlahii din munţii Bulgariei. Suntem aci de acord şi cu Hopf şi cu Jireček [2]). Românii, cum ştim acum, erau în această parte cu mult mai numeroşi şi mai la largul lor. Superioritatea lor numerică reiese clar din impresia generală ce o produc amploarea şi consecinţele de mare greutate şi întinsoare a mişcării lor [3]). Ei se înmulţiseră foarte mult prin secolul al XI—XII-lea, mai ales începând dela Alexie Comnenul, când aflăm că « Vlahii mişunau ca roiul de albine ».

Ei se revărsau la Sud de Balcani până dincolo de Meglenia. Această localitate era astfel locuită şi influenţată de mulţimea Vlahilor, încât colonia de Pecenenghi, stabilită aci în anul 1091 subt Alexie Comnenul, a fost românizată după cum dovedeşte tipul mongol, care se vede şi astăzi supravieţuind printre aşa numiţii Meglenoromâni [4]). O idee mai definită despre această expansiune a Românilor se poate induce după disponibilitatea de oameni ce puteau avea subt arme. In cronica transmisă de călugărul german Ansbertus, cetim că pe vremea când se continuau frământările cu Bizantinii, Petru, Domnul Vlahilor şi Bulgarilor, a pus la îndemâna lui Frederic Barbarossa, care trecea cu 80.000 de cruciaţi prin Imperiu, un corp auxiliar de 40.000 de Vlahi şi Cumani pentru cucerirea Bizanţului.

In altă parte, aceeaşi cronică ne asigură că o armată auxiliară de peste 60.000 de Sârbi şi Vlahi (« exercitum auxiliario-

[1]) Vezi *Griechenland*, op. cit., p. 165 şi Finlay, *A history of Greece*, Oxford 1887, IV, p. 122. O situaţie analoagă cu aceea ce exista sub Bizantini ne întâmpină sub regimul otoman în regiunile muntene ale Pindului. Autonomii sau privilegii locale acordate sau preînnoite de Sultan supravieţuesc încă până la ultimele zile ale dominaţiei turceşti. Vezi Pouqueville, *Voyage en Grèce*, vol. II, p. 159 şi urm.

[2]) Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 126: « Die unzulänglichen Bergländer welche Albanesen und Rumänen in alter Freiheit innehatten » şi p. 403—404: « neben den Leibeigenen gab es in Bulgarien wie im Byzantinerreich zahlreiche freie Ansiedler, besonders auf den Höhen des Balkan und der Rhodope ».

[3]) Acest fapt a fost accentuat de Finlay printre primii istorici moderni, mai bine decât alţii: cf. *op. cit.*, p. 155 şi *Vlahia Mare*, p. 229.

[4]) G. Weigand, care a făcut studii la faţa locului, a remarcat cel dintâi contrastul dintre cele două caractere etnice ale Megleno-românilor (în opera sa, *Die Aromunen*, I, Leipzig 1895, p. 249 şi urm.). Despre această colonizare vezi C. Jireček în *Archiv für slavische Philologie*, vol. XV, 1892, p. 91 şi urm., şi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti 1925.

rum Servorum et Blacorum ultra sexaginta millia ») stătea tot în acelaşi scop la dispoziţia împăratului german [1]). Cifre destul de vorbitoare, care nu lasă nici umbră de îndoială asupra valorii excepţionale numerice a Românilor balcanici din vremea aceea [2]). Se pare, după toate acestea, că ei fuseseră feriţi mai mult sau mai puţin, de marea catastrofă ce o suferise poporul bulgar în războiul cu Vasile Bulgaroctonul la începutui secolului al XI-lea.

Lucrul acesta este foarte probabil, dacă ţinem seamă de faptul că ei nu erau pe atunci în zona ostilităţilor, întru cât făceau parte din Bulgaria orientală, care fusese anexată înainte la imperiul Bizantin. Pe lângă aceasta, poate că o parte din populaţia Vlahilor din Bulgaria de apus, care dăinuia încă liberă sub Ţarul Samuil şi spre care armatele Bizanţului duceau foc şi pârjol, să se fi retras de aci căutându-şi refugiul pe Munţii Rodopei şi Balcanilor unde îngroşară numărul fraţilor lor, care, venind dinspre Nord, descălecaseră pe acolo mai de mult (ca şi Românii din Grecia), prin secolul al IX-lea şi al X-lea.

Aci, trăind mai aproape de capitala imperiului şi bucurându-se de mai multă linişte şi răgaz, s'au putut aşeza şi desvolta mai pe îndelete şi mai liber ca oriunde. Sporirea şi întărirea lor a venit ca o urmare firească a prosperităţii şi desvoltării lor economice datorite mai vârtos industriei lor casnice, capabilă să aprovizioneze armata şi centrele bogate ale Traciei, un caz analog cu ceea ce s'a petrecut cu industria macedoromână sub stăpânirea Turcilor [3]). De aci şi putinţa de

[1]) Vezi Ansbertus, în *Fontes rerum austricarum*, I, Abteilung, scriptores, vol. V, p. 44 şi urm. Să se observe că Bulgarii sunt cu totul absenţi în aceste armate.

[2]) Afirmarea ce o face Roesler (în *Romänische Studien*, p. 115) şi o admite Höfler (în *Abhandlungen aus dem Gebiete der slav. Geschichte*, din Sitzungsberichte der k. Wiener Akademie, vol. 95, 1880, p. 232) cum că poporul român, care pe atunci umplea interiorul provinciilor Tracia, Macedonia şi Moesia, « an Zahl und physischer Kraft das Griechische übertraf » este prea exagerat în forma ei aşa de generalizată şi vagă. In orice caz Macedonia a fost cea mai puţin românească.

[3]) Cf. G. Murnu, *România şi Elada*, op. cit., p. 5. Despre brânzetul românesc (βλάχικο τυρί) se vorbeşte adeseori în izvoarele bizantine (ca şi despre *caseus valachicus* în cele din Ragusa). Poetul boem dela Curtea Comnenilor Theodor Ptochoprodromos ne spune că mantaua sa era ţesută de o Vlahă (în poema lui publicată de E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, 1880, vol. I, p. 123).

a-și câștiga unele drepturi și de a-și crea o situație foarte avantajată sau de a deveni, după fericita intuiție a d-lui Iorga, «o societate privilegiată». O vedem în deosebi sub dinastia Comnenilor. A fost într'adevăr o perioadă de revirement, când ei au avut parte de un regim bizantin mai favorabil în acele timpuri de cea mai grea cumpănă pentru imperiu și după marile goluri rămase în urma căderii Bulgarilor, când a fost nevoie de a inaugura chiar o politică de colonizare pentru acoperirea acestor goluri; a fost de sigur din partea Comnenilor și o tactică de menajare și captare a acestor munteni rebeli și buni soldați, se pare chiar preferați în armata lor. La această măsură îi va fi condus poate nu mai puțin și un alt motiv de ordin intim ce ni-l destaină pe neașteptate Beniamin din Tudela privitor la origina etnică a Comnenilor. El ne spune că Manuil Comnenul, sub care Rabinul a vizitat Constantinopolul, are «o deosebită inclinare sau simpatie față de Vlahi, ca unul care se trage din neamul lor»[1]. Un asemenea regim de toleranță sau de favor privea de aproape vieața însăși a nomazilor vlahi. Ei se îndeletniceau în mare parte cu turmele, cu miile de turme, și acestea aveau trebuință, pentru iernaticul lor, de câmpiile Macedoniei și mai cu seamă de Tracia «mama oilor» (după Homer), ba până și de pășunile grase ale Asiei-Mici. O acomodare între ei și autoritățile imperiale, era prin urmare cât se poate de dorită. Dar ea n'a putut dăinui decât numai până la stingerea familiei Comnenilor. Succesorul lor, Isac Anghel, nu numai că nu arată nicio bunăvoință și crutare față de Vlahi — și doar are ocazie când fruntașii lor, Petru și Asan se prezintă cu anumite cereri la curtea lui din Kypsella de pe malurile Mariței —, ci și respinge brusc cererea lor, Asan e pălmuit și nenorocita păstorime a Vlahilor, mai ales din părțile maritime de pe lângă Anhialos, e tratată din partea agenților fiscali cu o brutalitate așa de neomenoasă și nesocotită, încât

[1] După Carl Hopf; *op. cit.*, p. 165 (des Kaisers Manuel Zuneigung zu den Stammesgenossen Vlachen: citat în traducere după textul hebraic al lui Beniamin). Vezi Comentarii: G. Murnu, *L'origine des Comnènes*, comunicare făcută în 1924 la Congresul bizantinist ținut în București. Cf. N. Iorga, *Bulletin de la section historique*, Académie Roumaine, p. 212—216, Bucarest 1924.

revolta nu putea fi cu nimic stânjenită. Dar ceea ce obsedează pe îndrumătorii întregei mișcări revoluționare, nu e câtuși de puțin gândul ca să schimbe radical trecutul bulgaro-român și să întemeieze o nouă stare de lucruri, domnia națională a Vlahilor, ci să reînvieze, cum am văzut, vechiul Stat bulgar, adică tradiția rămasă sacrosantă a legăturii indisolubile dintre Bulgari și Români. Aceasta, negreșit, ar fi fost de neînchipuit dacă cei din urmă nu vedeau interesele și soarta lor legate pe vieață și moarte cu vechii lor tovarăși. Trebue să se fi întipărit în amintirea lor nu un trecut de tiranie sau de robie îndurată sub Bulgari, adică un raport de subordine, ci de coordonare a forțelor, o epocă neuitată a unei desăvârșite conviețuiri datată nu numai din vremurile bune, ci și din zilele cele mai critice trăite împreună. Numai așa pricepem nepregetata și neînduplecata lor voință de « unire cu Bulgarii într'o singură domnie, așa cum fusese odinioară ». E drept că Vlahii nu aveau pe atunci o alcătuire politică proprie cu totul neatârnată, cum nu aveau și o biserică cu limba lor proprie. Statul și biserica erau comune. Dar biserica la Bulgari și la Slavi data de mai târziu. Aproape 200 de ani a ținut domnia păgână a Bulgarilor, până ce ei s'au creștinat și s'au asimilat cu Slavii. In acest interval trebue să presupunem ca fiind încheiată solidarizarea dintre Bulgari și Vlahi. Este perioada în care cade desăvârșirea valahizării limbii rustice latine. Până la această dată filologia e obligată să admită, fără doar și poate, concentrarea și conviețuirea întregului popor român din anumite regiuni nordice muntoase, în directă legătură cu Carpații, unde limba română s'a cristalizat unitară și de unde apoi se ramifică purtând pecetea comună, o fizionomie proprie și intens influențată în contactul așa de îndelungat cu Slavo-Bulgarii.

O astfel de numeroasă și valoroasă populație de Munteni viguroși, liberi și iubitori de libertate, se recomanda dela sine ca fiind binevenită și necesară în lupta cu puteri superioare. De aceea ea nu se putea să nu fie apreciată și apropiată de domnitorii Turani prin anumite concesii politice și militare, un minimum de condiții care puteau împăca și atrage pe Vlahi în sfera intereselor bulgare. Intre acestea

trebue să presupunem dreptul de a-și păstra intacte comunitățile lor, de a-și alege căpeteniile lor, de a se administra după legi și datini vechi precum și de a lua parte la războaie cu detașamentele lor proprii. Exemplul Slavonilor din Peloponez ne luminează întru câtva în această privință. Aceștia între anii 587, adică dela stabilirea lor în această țară, și până la 815, se bucurau de o deplină neatârnare. De atunci încolo, fiind supuși de Bizantini, li s'au impus următoarele condiții: 1) Să primească comandanți numiți de guvernatorii Bizantini, dar aleși mai mult de dânșii (guvernatorul se mărginea să dea numai investitura); 2) Să satisfacă serviciul militar; 3) Să plătească biruri [1]). Aceste date le putem întregi cu știrile ce le avem din alt izvor cu privire la Vlahia Mare dintr'o epocă ulterioară, când această țară, după o vreme de glorioasă domnie independentă a dinastiei Anghelilor, a devenit tributară Bizanțului. In 1343, fiind decedat Domnul acestei țări, Impăratul Ioan Cantacuzen, la cererea locuitorilor, le-a trimis în locu-i pe fratele său Ioan Anghel ca să-i guverneze în următoarele condiții: domnia să fie pe vieață, dar fără drept de moștenire; să-i păstreze cerdință și să fie prieten cu prietenul său sau dușman cu dușmanul său; să pomenească numele Impăratului împreună cu al Impărătesei în toată Vlahia; mitropoliile, episcopiile, mănăstirile și toate drepturile bisericești să atârne de marea biserică (Patriarhia); ca hotarele Vlahiei să fie păstrate neatinse; iar dacă Domnul va ocupa vreo cetate de peste hotar, aceasta să-i aparțină; ca orice persoană înaltă trimisă de Impărat ca să-l reprezinte, să fie tratată prietenește și atribuțiile de amândouă părțile să fie respectate; dacă intervine vreun diferend, arbitrul să fie Impăratul; iar când va fi nevoie, Domnitorul să ajute cu trupele sale armata bizantină în provinciile apusene [2]). Acestea erau în rezumat condițiile cuprinse în hrisovul, pe temeiul căruia avea să fie cârmuită Vlahia dependentă de Bizanț. Nu trebue însă să confundăm populația

[1]) Vezi Pierre Grénier, *L'Empire byzantin, son évolution sociale et politique*, Paris 1870; C. Hopf, *op. cit.*, p. 126 și 403—404. Cf. *Vlahia Mare*, p. 16 și urm.

[2]) După *Ioannis Cantacuzeni Historiarum* (în Corpus scriptorum historiae byzantinae), vol. III, p. 319 și urm.

câmpenească cu aceea care trăia pe văile şi înălţimile inaccesibile ale Vlahiei. Aceştia din urmă, ca în toate timpurile, se bucurau, de sigur, de mai multe prerogative şi se asemănau, sub acest raport, cu Românii din Bulgaria [1]. Autonomia lor aici, alături de Bulgari, după toate raţiunile date de noi, trebue socotită cu totul firească şi de sine înţeleasă. De altfel faptele ne arată în chipul cel mai afirmativ că aceşti barbari asiatici aveau o mai ageră intuiţie politică, o concepţie cu mult mai generoasă de atragere concentrică a maselor, decât detestabila autocraţie bizantină, a cărei tendinţă dictatorială centralistă a fost de secole, cum se ştie, un dezastru pentru vieaţa provincială [2]. Succesul dominaţiei lor e în primul rând datorit organizării deosebite; mai exact, unei anumite descentralizări de caracter feudal, sau de autonomie locală pe teritoriile de populaţie eterogenă (Albanezi, Sârbi, Români [3]). Prin sistemul acesta s'a susţinut hegemonia Bulgarilor « barbari », prin el a dobândit o consistenţă şi durată aşa de lungă, prin el s'a pus baza comuniunii şi solidarităţii dintre Vlahi şi Bulgari şi s'a închegat în chip trainic paralelismul sau dualismul lor de înţelegere perpetuă.

E învederat însă că, în faza nouă în care ne apar Românii pe timpul războiului de Independenţă, situaţia s'a schimbat cu mult în favorul lor. Iniţiativa şi conducerea a trecut dela Bulgari la Români. Protagoniştii sunt Românii şi rolul lor e dătător de ton, e covârşitor. De aceea şi istoria contemporană ne vorbeşte acum numai şi numai de ei şi nu de Bulgari

---

[1] Stări asemănătoare la Români se constată pe alocuri şi în Ungaria sau în Transilvania şi în alte părţi, unde ei trăiau pe înălţimi muntoase bucurându-se de autonomie sau de privilegii: vezi şi Drăganu, *op. cit.*, p. 334.

[2] Vezi Choniates, p. 637 şi urm. şi Hopf, *op. cit.*, 178. Cf. *Vlahia Mare*, p. 14 şi urm.

[3] De unde deriva de bună seamă feudalismul sârbesc, continuat până în zilele noastre în Albania prin instituţia nobiliară a Beilor. Aşa se explică şi *celnicatul* medieval păstrat până astăzi în stare diminutivă la Macedoromâni (cf. *cnejii*, *voievozii*, termeni tot de origină slavă la Dacoromâni). Kekaumenos menţionează căpetenii de vlahi: πρόκριτοι (sau ἔκκριτοι în Balcani) şi ne spune că στρατηγός (= voievod, bellidux, prefect, guvernator, în limba bulgară se zice — τζελνίκος, denumire păstrată la Sârbi şi pierdută la Bulgari. Termen militar adoptat de Macedoromâni din epoca domniei slavobulgare. Vezi *Vlahia Mare*, p. 69 şi urm. Celnicatul însă ca instituţie publică sau socială trebue să dateze dinaintea Slavilor. S'a slavizat numai denumirea (aşa cum pe timpul Turcilor celnicul devine *Kehaia*, care începuse a predomina pretutindeni, mai ales oficial).

ca odinioară, urmând astfel o normă istorică valabilă pe atunci, când pe istoriograf îl interesau numai faptele generale și factorii ce le determinau punând în joc interesele și soarta unui Stat sau a unui popor. La Choniates vedem abia de trei ori citat numele Bulgarilor, pe când acela al Vlahilor e citat de 39 de ori și de 4 ori e înlocuit cu cel de Mysoi (Vlahi). Aceeași precădere o vedem la Ansbertus, la Robert de Clary, la Villehardouin. De aceea țara lor nu se numește Bulgaria, ci arhaic Mysia (= Vlahia la Choniates), Tere de Blakie, Blaquie, Terra Blacorum, la cronicarii francezi și în scrisorile Papei [1]). Ea cuprinde toată Moesia inferioară, indiferent de restul locuitorilor. E o schimbare de front impusă de evoluția istorică a poporului român. El se găsește acum în continuă ascensiune morală și materială și într'un început de maturitate și concentrare de puteri tot mai aderente și conștiente care îl vor duce, nu după multă vreme, dincoace de Dunăre, la rostul lui propriu și în țara lui tradițională sau de « moșie », la treptata întemeiere a Statelor curat românești. Fatalitatea moștenirilor și împrejurărilor exterioare i-a făcut să desmormânteze și să puie în picioare un Stat perimat, o operație dovedită acum ca exclusivă a voinței, inteligenței și energiei românești [2]). De aceea el n'a putut înflori și străluci decât în prima perioadă, numai cât timp a fost sprijinit pe umerii Atlanților asanești. « Țarii », cari i-au moștenit, străini, înstrăinați și mediocri, n'au putut să-i dea, ca în timpul vechilor înaintași, unitatea, forța și prestigiul dorit. Un al doilea țar Symeon n'a mai venit. Bulgarizarea regatului nou, înviat mai pre sus de toate în virtutea tradiției politice și bisericești — cei doi factori hotărîtori ai vremii — era deci formală. El trăia automatic mulțumită unor conjuncturi fericite ale stărilor dinaintea căderii Constantinopolului. Vigoarea indigenă slavo-bulgară a lipsit până la urmă și Statul fantomă s'a evaporat la prima suflare a vijeliei

[1]) Scrisorile Papei adaugă și *Bulgarorum*, așa cum de sigur era voința expresă a pretendenților vlahi parveniți la tronul Bulgariei de tradiție istorică, și cum în deosebi răspundea tendințelor unioniste ale Papilor, cari luptau pentru a converti nu numai pe Vlahi, ci și toată populația din « Marea Bulgarie », așa cum fusese odinioară și cum o știa și Vaticanul din arhiva istorică.

[2]) Cf. Höfler, care, în *op. cit.*, susține întâia dată punctul acesta de vedere cu argumente solid formulate și cu o deosebită putere de convingere.

asiatice. Fiindcă vechii tovarăși puternici ai Vlahilor, care puteau să-i dea talismanul de tărie și vieață eroică, zăceau de mult la pământ, îi doborîse pentru totdeauna urgia Bulgaroctonului; iar poporul păstorilor din Balcani, silit de ineluctabile nevoi economice (cum vom vedea altădată) și urmându-și moștenitul instinct de conservare etnică, trecuse în cea mai mare parte vadul străvechiu al Dunării și se unise cu puterile centralizate românești ce împănau plaiurile Carpaților, fiind liberi de acum de a se întinde peste toată Dacia de odinioară, după ce invazia Tătarilor (1241) o curățise de ultimele rămășițe ale « neamului sălbatic » sau « spurcat » al Cumanilor.

GLOSAR DIALECTAL

DE

PETRE COMAN

Lucrare prezentată în şedinţa dela 31 Martie 1939

PREFAŢĂ

Glosarul acesta, lucrat la « Muzeul Limbii Române » din Cluj, a luat ființă la îndemnul d-lui Prof. S. Pușcariu.

Strângerea materialului se datorește, în parte, membrilor corespondenți ai Muzeului şi ai Dicționarului Academiei, iar în parte, subsemnatului, culegând din Mățău (Muscel), din Brașov și Cluj, sau din alte locuri, pe unde am fost numai în treacăt.

Pentru materialul cules de mine am toată răspunderea exactității. Dar în glosarul acesta cităm o serie întreagă de corespondenți care ne-au comunicat din diferite regiuni ale țării : cei mai mulți din Ardeal, cei mai puțini din Muntenia. Pentru unii însă, din Ardeal, și anume din părțile nordice, ne îndoim că ne-au pus întotdeauna pe urmele definiției exacte şi ale înțelesului precis al cuvântului dat.

În consecință, am înlăturat mult din materialul la care am observat lipsă de certitudine. Pe unii din corespondenți i-am rugat să ne comunice din nou și cât mai precis înțelesul și forma unor cuvinte ; puţini însă și-au luat osteneala să ne răspundă.

În dreptul fiecărui *cuvânt-articol* am notat cu inițiale — pentru economia spațiului — numele persoanei și locul de unde a fost comunicat cuvântul. Observațiile noastre sunt notate prin *N. B.* și prin paranteza colțuroasă [ ].

Semnul ~ arată că nu repet cuvântul-articol decât în terminație, sau chiar de loc ; iar semnul ∸ arată că accentul a rămas pe tulpina nereprodusă a cuvântului-articol ; cuvintele însemnate cu o cruce (†) înseamnă că au ieșit din uz.

Pentru mai multă exactitate, am introdus și unele semne — cum au fost redate uneori de corespondenți — pentru a arăta schimbarea (muiarea), în pronunție, a unor consoane, d. p.: *ǵ*, *h'*, *ń*, *ś*, *t'*, *ź*, ș. a.

Am întrebuințat accentul grav ` la sfârșitul cuvântului, iar pe cel ascuțit ´ înlăuntrul cuvântului. Nu am notat accentul la unele cuvinte, pentrucă nici eu nu cunoșteam cuvântul cu preciziune și nici corespondentul respectiv nu a notat accentul (ascuțit sau grav); pentru cuvintele cu o singură vocală cunoaștem accentul, și tot așa pentru acelea care sunt prea cunoscute în limbajul obișnuit.

Am introdus în Glosar și 7—8 neologisme ca: *intent* (identic), *procorod* (procuror), *trotal* (trotuar), ș. a., fiind foarte uzitate în limbajul sătenilor.

P. C.

PRESCURTĂRI

a. = ambigen
adv. = adverb
art. = articol
Ard. = Ardeal
cap. = capitol
cf. = confer
com. = comunicat, comuna
(D.), d. = despre
D.A. = Dicţionarul Acad. Rom.
d. j. = de jos
d. p. = de pildă
d. s. = de sus
eufem. = eufemism
f. = feminin
fig. = sens figurat
gl. = glosar
id. = idem
interj. = interjecţiune
(in)trans. = intransitiv şi transitiv
invar. = invariabil
loc. = locuţiune
m. = masculin
(Mc.) mc. = mic (ă)
Mld. = Moldova
mr. (Mr.) = mare
Mt. = Muntenia
N. B. = Nota Bene
n. pr. = nume propriu
num. = numeral
O s. c. = Răd. Codin, O seamă de cuvinte
p. ext. = prin extensiune
pl. = plural
prez. = (indicativ) prezent
pron. = pronume
pronţ. = pronunţat
pt. = pentru
refl. = reflexiv
s. = substantiv
sg. = singular
sim. = similar
sin. = sinonim
suf. = sufix
top. = top(onim)ic
trans. = transitiv
Trans. = Transilvania
vb. = verb.

NUMELE CORESPONDENŢILOR

Alex.	= Minerva Alexandrescu	— com.	Şoimari	jud.	Prahova
B.	= Bărbulescu	»	Cepari	»	Romanaţi
B. E.	= Barbu E.	»	Valea Mare	»	Severin
B. G.	= Bârleanu G.	»	Tătăruşi	»	Fălticeni
B. G. 1.	= Bujoreanu G.	»	Suceava	»	Năsăud
B. I.	= Boca I.	»	Bălăceana	»	Suceava
B. N.	= Bălănescu N.	»	Idriciu	»	Fălciu
B. S.	= Bichiceanu S.	»	Nerău	»	Timiş-Torontal
B. S. 1	= Bocăneală S.	»	Brăila		
C.	= Cucu V.	»	Mădăraş-Satu-Mare		
C. C.	= Cucu C.	»	Băeşti	jud.	Buzău
C. E.	= Cioran E.	»	Răşinariu	»	Sibiu
C. G.	= Crăciunaş Grigore	»	Ciubăncuţa	»	Someş
C. I.	= Corbu Ion	»	Zagra	»	Năsăud
C. I. 1.	= Crăciun Ion	din	Huniedoara (A. Vlaicu)		
C. P.	= Coman Petre	com.	Măţău(-Chilii)	jud.	Muscel
C. R.	= Coşniţă Radu	»	Talpa-Ogrăzile	»	Vlaşca
C. V.	= Condor Vasile	»	Sâncraiu	»	Sălaj
C. V. 1.	= Corbu Dr. V.	»	Zagra	»	Năsăud
C. V. 2.	= Cutcan Vasile	»	Bonţ	»	Someş
C. Z.	= Criţan Z.	»	Stroeşti	»	Suceava
D. E.	= Demian E.	»	Coşbuc	»	Năsăud
D. M.	= Demetrescu Maria	»	Drepcăuţi şi Pererita	»	Hotin
D. P.	= Diaconescu Pantelimon	»	Vâlceaua	»	Gorj
D. S.	= Dragoman S.	»	Nocrih	»	Sibiu
D. S. 1.	= Draguşin S.	»	Drăguşeni	»	Fălticeni
D. V.	= Dumitraş V.	»	Sân-Mihai Alm.	»	Cluj
E. I.	= Ene I.	»	Chetreşti	»	Vaslui
F.	= Feneşan Gh.	»	Alba-Iulia	»	Alba
F. A.	= Frăşinariu A.	»	Chiuza	»	Someş
F. G.	= Fierăscu Gh.	»	Păuşeşti-Otăsău	»	Vâlcea
G.	= Georgescu G.	»	Oltina	»	Constanţa
G. I.	= Giurgiu I.	»	Bulzeşti	»	Huniedoara
G. M.	= Guşiţă M.	»	Cloşani	»	Mehedinţi
G. T.	= Gheorghiu Th.	»	Iovăneşti	»	Fălciu
H.	= Halip V.	»	Marginea	»	Rădăuţi
H. V.	= Handrilă V.	»	Filea	»	Mureş

I. A.	= Iliescu A.	com.	Dobromir	jud.	Constanța
I. D.	= Iovănescu D.	»	Poiana Mare	»	Dolj
I. G.	= Ilica Gh.	»	Roșa-Șt.	»	Cernăuți
I. N.	= Iosif N.	»	Draușeni	»	Târnava-Mare
I. P.	= Iosif P.	»	Hăläncești	»	Roman
L. M.	= Lungu M.	»	Mirov	»	Neamț
L. N.	= Lazăr N.	»	Bălțați	»	Vaslui
L. V.	= Lazăr V.	»	Jina	»	Sibiu
L. V. 1.	= Longhinescu V.	»	Dumurlujeni	»	Soroca
M. B.	= Mitric-Bruja	»	Câmpu-Lung (Mld.)		
M. C.	= Manu C.	»	Târgu-Lăpușului	»	Someș
M. G.	= Munteanu G.	»	Bârlad (Galați)		
M. G. 1.	= Munteanu G.	»	Sătmar	»	Someș
M. I.	= Moisil I.	din :	Brezoi, Vâlcea, Galați, Năsăud, Someș, ș.-a.		
M. M.	= Mihon M.	com.	Câmpeni	jud.	Turda
M. N.	= Miuță Nicolae	»	Voevodinț	»	Timiș-Torontal
M. O.	= Mateescu O.	»	Teche	»	Caliacra
M. S.	= Marcu St.	»	Bozioru	»	Buzău
N. E.	= Novacoviciu E.	»	Răcășdia	»	Caraș
N. I.	= Nicoară I.	»	Iarova	»	Soroca
N. N.	= Nicolaescu N.	din		»	Gorj
N. O.	= Nișca O.	com.	Băița	»	Huniedoara
N. T.	= Nicola Tr.	»	Albac	»	Turda
O. A.	= Oprișanu A. B.	»	Oprișeni	»	Rădăuți
P.	= Petrovici Emil	»	Toracul-Mic	»	Timiș-Torontal
P. I.	= Popescu I.	»	Scrioștea	»	Teleorman
P. T.	= Pletos Th.	din		»	Orheiu
R. C.	= Rebreanu Corn.	»	Bistrița		
R. D.	= Rădulescu D.	com.	Rudari	»	Dolj
R. I.	= Repciuc I.	»	Voloca pe Dârmănești	»	Cernăuți
R. I. 1.	= Rusu I.	»	Firminiș	»	Sălaj
S. G.	= Săul Gh.	»	Duruitoarea	»	Bălți
S. I.	= Sânpetru I.	»	Oancea	»	Brăila
Ș. I. 1.	= Șirian I.	»	Milova	»	Arad
S. I. 2.	= Sohoroca I.	»	Sângeorz-Băi		
S. I. 3.	= Solcanu I.	»	Bogdănești	»	Fălticeni
S. M.	= Silași M.	»	Ungurași	»	Someș
Ș. V.	= Șoarec C. Vasile	»	Piatra-Neamț	»	Neamț
T. G.	= Timircan Gh.	»	Cârligați	»	Fălciu
T. N.	= Trandafir N.	»	Borșani	»	Putna
U. P.	= Ugliș P.	»	Gura-Honț.	»	Arad
V. A.	= Vlaicu A.	din		»	Huniedoara
V. S.	= Vulcan S.	com.	Acmariu, Răhău	»	Alba
Z. T.	= Zaharia Th.	»	Băduleasa	»	Teleorman

GLOSAR

A (Ă)

abageà (pl. **~gèle**), s. f. Borta dela acoperişul casei. B. G.

abutà, vb. trans. I. A ajuta pe cineva să se urce în arbore (: *abută-mă să mă suiu în arbore*). C. G.

acanáua. În expres.: *Dă-te ceva mai ~* = mai la o parte, mai alături. C. R. (Cf. mai jos: **hacana-beşleaula**).

acelézuri, s. pl. Mărfuri aduse din Ţarigrad la Galaţi. M. G.

acusà, vb. trans. I. A câştiga ceva cu greutăţi mari (: *eu* **acusez** *pâinea şi tu o prădezi*). C. G.

adólie, s. f. O parte de deal care fereşte de bătaia vântului; şopron cam dărăpănat. F. G. (cf. *handólie* C. P.).

aflát. În expres.: *lucrul fu ca* **de aflat** = venit pe negândite, câştigat cu uşurinţă. C. P.

agăruì, vb. intrans. IV. A se uita cu milă (în semn de a cere ceva (: **agărue** *pe la porţile oamenilor*). F. G.

áighereţi! (*haighereţi*!) Imperat. *haideţi*! F. G.

aizănban, s. Tren de marfă. B. S.

alamáş, s. a. Gară. C. V.

alấngă, s. f. Tufă de mărăcini, sau lemne prin care au crescut curpeni ori aguridă. F. G.

albári, s. m. (Numai la plural). Ciobani cu *oi albe*. C. P.

alde (*al-de*), art. invar. Întrebuinţat ca pronume demonstrativ plural şi se declină: Nom. *alde*, Gen.-Dat. *aldeor*, Acuz. *pe alde*. C. R.

alegúş, s. Alegerea (separarea) vitelor mici unele de altele: viţeii de miei, etc. C. V. 2.

alicnít, adj. Puţin schiopătat de un picior (despre om). Ş. V.

alíntă, s. f. Schiopătare. C. V. 2.

aliş-veriş, s. a. Amestecătură. F. G.

aliurít, adj. Ameţit (: *vorbeşte ca un ~*). Ş. V.

altalấcuri turceşti, s. a. pl. Monede turceşti. M. G.

amărăciúne, s. f. (Fig.) Fată mincinoasă. C. V. 2.

amărăsấn, adj. Amărît, supărat rău. C. G.

ambít, s. a. Un fel de coridor al casei (verandă). B. S.

ambrălì, vb. refl. IV. A se împăca cu cineva. C. G.

an: **an-coa(ce)** = *adu-mi încoa(ce)*; **an-cuţitu, iataganu**... (şi *ando* pt. *adu-mi*). C. P.

ándăra-bándăra, adv. Sin. *alandala*. F. G. Cf. mai jos: **hond(o)ro-bond(o)ro**.

anşlovărì, vb. trans. IV. A afuma buţile cu pucioasă (zisă **anşlov**). F.

antiler, s. *Artilerie*. C. P. (artilerist).

antişi, s. (m). pl. Bucăţi mari de brazde scoase de plugul vârît adânc în pământ. C. G.

d'anverzilea, adv. *Parcă-i ~* = nu-i e mulţumitor nimic din ceea ce face. C. R.

apărúş! Interj. cu care se alungă viţelu pentru a nu mai suge; (cf. *apârr*! id.). P. C.

apătós, adj. (Fig.) Leneş, bolnăvicios. C. V. 2.
apraştéu, s. Injurătură. C. P. (Târn.-Mr.).
apucà. În expres.: *să nu apuci până mâine* = să nu trăieşti până m. (N. B. propriu: să nu apuci (= ajungi) ziua de mâine) C. R. şi C. P.
arà, vb. trans. I. (Fig.). A supăra: *ară mult, ară... că-ţi dau eu ţie!* C. P.
aramán, (şi **ghivergíc**), s. a. Cârduri mari de oi din rasa *araman* şi *ghivergic* cu miile erau cărate în corăbii pentru Sultani. M. G.
arânì, vb. IV. A (se) hrăni: *nu-i e dat să arânească* = să trăiască. C. R.
aránic, s. f. Tavă mare, sau cazan de aramă. G.
aráscă, s. f. Lânică. B. S. 1.
arătúra, s. f. (Fig.). Scărpinătură; *arătură uscată* = casă flămândă. C. V. 2.
aríciu, s. Eczemă; umflătură la cap. C. V. 2.
armintáş (pl. **~ţáşi**), s. m. Un fel de vămaş (în afară sau la poarta oraşului). M. N.
armínţie s. f. Vamă (în afara oraşului). M. N.
arţchipică, s. f. Fotografie (mică). C. V.
artélnic, (pl. **~télnici**), s. m. Magazinerul regimentului. C. P.
astaláş, s. m. *Măsar* (cel ce face mese). F. Rubinceanu, Zaluceni (Soroca).
astelúş, s. m. (*Astalâş*). T. R., Z. (S).
aştie, (*haştie*), s. f. (H)arc. C. G.
astoáie-te! (Imperat. vb. *astoi*). Astâmpără-te! C. E.
astút, adj. « Belit », răzgâiat (d. copil), isteţ, fată *cimbră*. C. V. 2.
aţifélnic, s. a. *Acid-fenic*. C. P.
atiják, s. a. Raniţă. C. P. (Târn.-Mr.).
atimanî, s. Cuvânt de ocară: *sări-ţi-ar ochii, atimanî, să-ţi saie!* L. V. 1.
aţós, adj. (Fig.) Supărăcios. Ş. V.
avúz, s. a. (Loc pentru) adăpostul vitelor (cf. sadârvanul). M. C.
azâr, (*a sta* **~**). A pândi cu multă atenţie vânatul (d. câine): *câinele stă ~ să pună ghiara pe el*. C. R.

B

bábă, (pl. **bábe**), s.f. Scobitură în lemn (N. B. în lemnul zis « babă » de gard). C. V. 2.
babaciόc, (f. **~cioácă**). Bărbat urît (: *s'a găsit babaciocul şi cu babacioaca şi au legat casă*). C. P.
bába-hâra, **bába-hóra**, **bába-sóra**, **bába-ţóra** (**ţúra**), **bába-ţoándră** s. f. Femeie bătrână care mai dă semne de energie (încercând să joace, să intre în rândul tinerilor). (Fig. despre cineva: *e tânăr ca babaţora*). C. P.
băbârcă, s. f. Fire acră (: *ce ~ rea de om!*). C. P.
babaróiu, s. m. Văduv care umblă să se căsătorească. F. G.
băbáu, s. a. Pat acoperit cu un cearşaf, care are un fel de stelaje dedesubt pt. rufe. A. Jampa, Blaj.
băcăráie, (pl. **~răi**), s. f. Prăjitură. C. P. (Blăjel, Târn.-Mc.).
bacistoc, s. Sin. bariz. P. T.
bâdâdáu, s. a. Loc pe care cresc buruieni mari şi felurite, — mai ales ghimpi şi pe unde e greu de pătruns pt. om şi vite. C. R.
badaghérniţă, s. f. Femeie bătrână, greoaie şi răutăcioasă, învrăjbitoare. Ş. V.
bădăráu, s. a. Mâncare ce constă din mămăligă prăjită în grăsime. S. I. 3.
bădíci, s. pl. Uzual numai în imprecaţia: *găsi-te-ar bădicili ăli rele!* C. P.
badii, (s. pl.). În expres.: *merge muma'n ~* = cu aroganţă, după plac. C. P. (— Cf. a merge în *dodii*, în R. Vâlcea).
bácră, s. f. Căldură mare în casă. F. G.
băgà pe corn de capră (*a* **~**): « *a-l strânge cu uşa* » (fig.), a speria pe cineva

prin o veste, *a-i băga o rață în traistă.* C. P.

băgà, vb. trans. A învăța, a lua seama ; (N. B. *bagă secundă* = primeşte notă rea. C. P.-Braşov). C. V. 2.

băgắu, s. În expres. : *bag-băgău* (la un examen). Cf. mai sus : *băga.* C. P. (Braşov).

bageác, (pl. **~geácuri**), s. a. (Uzual la pl.). Bagatele, nimicuri ; (un om neserios *umblă după bageacuri*) ; lucruri de batjocură. C. P.

bágniță (bacniță), s. f. Abstract : *mi-e capul ~ de guturaiu.* Sin. *buduhală.* C. P. Cf. *baniță.* (În Braşov se spune : *mi-e capul ca un ciubăr.* S. Puşcariu).

bắhă, s. f. *A se face de ~ cu lumea*, a se înjosi, a se face de *râsu-lumii*, a deveni imposibil. C. P.

baiétă, s. f. (N. B. şi *băiată*, în Braşov). Fem. dela *băiat.* R. I.

bălăbán, s. (m). Vas de lemn închis. C. V. 2.

bălăbănì, vb. intrans. IV. A spune vorbe încurcate, fără înțeles. Z. I. ; a se svârcoli să se scoale. F. G.

bălăscắnii, (sg. *bălăscánie*), s. f. pl. Râuri (la cămăşi) cusuți cu fire nepotrivite la coloare (cusături cu flori mari şi fără « şic »). F. G.

bắlbără, s. f. Vâlvătaie, *vâlvoarea* focului. F. G.

bălbărăcì, vb. (in)trans. şi refl. IV. *A* (se) *bălăci* în apă ; a se juca, spălăcindu-se în apă murdară (mocirlă). C. P.

bălătrúc, s. Sticlă (de băut) de formă triunghiulară ; (între Ciubanca şi Ciubăncuța, valea alcătueşte un sân în formă de semicerc numit « bălătruc »). C. G.

bălbăiátă, **bălboiátă** } adj. Cu ochii mari, ieşiți în afară. F. G.

băldeáță, **băldéte**, **boldéte** } s. Bucată de lemn scurtă şi groasă cu care se aruncă în pomi după fructe. F. G.

bâldihắu, (pl. **~hắne**), s. a. Stomacul şi măruntaiele din pântece (mai ales la animale). C. P.

bâldiile, s. f. pl. Tuleie de buruieni înalte şi groase (în care poți să-ți spinteci pielea). O. A.

bâlguì (a se) vb. refl. (şi intrans.) IV. A aiura, a vorbi în stare de maladie. C. E.

bâlhoáie, (sg. **bâlhóiu** puțin uzual), s. a. pl. Ochiuri (bulboci) de apă (de ploaie) în mijlocul drumului. C. P.

băltà (a se), vb. refl. I. Firele de urzeală (de pe războiu) *se bălteazǎ* (se slăbesc), lăsându-se în jos dela mijloc ; (idem, scândurile lungi sprijinite numai la capete). C. P.

baltă 'n fier. [Bătută sau turnată în fier (?):]

« *P'un cal tânăr porumbiel*
« *Cu şaua dă aorel*
« *Cu scărița baltă 'n fier...* »

(Cântec pop. la Anul Nou). C. P. (Cf. « *Cu scările 'nvoalte 'n fier* ». *Lungianu*, În Sărb., cap. « După Răscovăit »).

bălțát (*Om ~*), adj. Schimbător, capricios ca o femeie. C. R.

bălțì, vb. trans. IV. « *A bălțit lucrurile, le-a lăsat întinse şi a fugit* ». B. N.

bălúț, adj. *Măr ~.* D. P.

bănác, (bănăcúț), s. (a.). Locul de pe cuptorul caselor țărăneşti unde dorm copiii. B. S.

bananáu, s. a. Sin. *cimitir*, (în Boteni-Muscel : *cimitriu*) ; *titihúiu, La Mariuța după biserică.* C. P.

bándor, s. (m.) (Uzual pt. femei). Partea posterioară (prea desvoltată). C. P.

băuí, (*a-şi ~*), vb. refl. (intrans.) IV. A-i părea rău, a se căi. Brusturi, j. Bihor.

bani : *a fi în banii lui*, sin. *a fi în bobii lui* = la « cheremul » lui, *umblă în banii lui* = în voie, cu aroganță ; *trăieşte ca banu* = fericit, fără grijă. C. P. şi C. G.

bánț, s. a. Supărare perpetuă. C. G.

bántă, s. f. *Muzică militară.* C. P.

bărdălì (a se), vb. refl. IV. A se înţelege bine. C. G.

baríciu, (pl. **~ríci**), s. m. Despre un porc prăpădit, jigărît şi uricios. C. P.

bârlác, (pl. **~láci**) s. m. Încălţăminte fem. (pt. iarnă) făcută din împletitură de tort gros de lână, cu talpă simplă şi vârf de piele. C. Z.

bârlóg, s. (a.). Afară de sensul obişnuit mai însemnează şi « *deschizătura podului dela grajd* », pe care se scoate nutreţul. C. I. 1.

bắrnă, adj. (*Oală* ~). Borcănată, mare. C. R.

bárnă. Despre un viţel (cu capul greu), prăpădit, jigărît, moale. C. P.

bárţa, Cf. Cupon. (Vezi : **iv**). (Maram.).

bărzắu, s. a. (*A dat mare* ~), foc de incendierea unei case (sau nutreţului). B. S.

băsărágă, s. f. Jumătate din desagi. D. E.

báşca (= alta) : *una vorbim, başca ne 'nţelegem*. C. P. şi F. G.

báşcă, s. f. Lădiţă de lemn. B. S. 1.

báşcăr, s. m. Spin ce creşte pe marginea drumului. P. T.

bắşchie, s. f. « Ferestrău ». G.

bâstâcâì, vb. trans. IV. A face ceva nesigur, (a lucra în nesiguranţă). E. I.

bắşturi, s. pl. (uzul la pl.) : *îl bătu şi îl scoase 'numai în* ~ *afară*, adecă îmbrâncindu-l. C. P.

batác, (pl. **~táce**), s. a. Dispozitivul dinlăuntrul clopotului care, mişcat, produce sunetul. *A sta batac* = a sta în permanenţă într'un loc. C. R. (Cf. *batál*, id. C. P.).

bătáciu, s. Lemn cu care se bate ţăruşul pt. priponirea vitelor la păşune. G. T.

bătăíţă, s. f. Un fel de cusături (« râuri ») la cămăşile ţărăneşti. C. P.

Bată-l-pustia, s. m. Dracul. M. I.

bâţăluì, vb. intrans. IV. A mişca, a fi neliniştit (în instabilitate). Com. din Runcu-Salvei (Năsăud).

bătcăzì, vb. intrans. IV. A grăi şi a se înţelege bine laolaltă. C. G.

bátiţă, (pl. **bátiţe**), s. f. Resturi ce rămân dela topitul untului. Ş. V.

bắtiţă, s. f. Femeie (fată) groasă. (Sufixul dim. **-iţă**, aici are sensul de a augmenta, iar nu de a diminutiva). C. P.

bâtoásă, (adj.). Despre tuleiele florilor, plantelor (tăiate sau rupte ca de 20—30 cm. dela pământ). C. Drăganu, Băiţa (Huniedoara).

bătucít, adj. Desăvârşit. C. V. 2.

bătút, adj. Prost, plin. (N. B. cf. *bătut la cap*. C. P.). C. V. 2.

báucă, (pl. **bắuci**), s. f. Scândurile ce leagă capetele loitrei căruţei. M. N. (Banat).

băut-banii, (*haina şi-a* ~). Despre un obiect învechit. C. R. şi C. P.

báz, subst. invar. Rost ; *a se lua d'un* ~, a-şi găsi un rost (în vieaţă), a-şi împlini un gând. C. P.

bâzâiálă, s. f. (Fig.). Foc slab. C. V. 2.

bâzăítă, (adj.). (Fig.) Mânioasă, supărăcioasă. C. V. 2.

băzărắu, s. a. Cap de sfoară ce atârnă de locul unde e fixat. [N. B. lucru nefasonat, (d. p. o sfoară), noduros, « jepos », făcut « din gros », d. p. pânză groasă cu laţe pe ea. C. P.]. F. G.

bâzdâcănì, vb. (intrans.) IV. A mişca încontinuu din picioare (când cineva stă pe scaun). F. G.

bázga, s. f. « *Bazga* » (matca) *di foc se va aprinde*. (Rev. pt. ist. arh. şi filol., An. II (1884), Vol. I. Fasc. I, p. 100).

bâzgódii, s. (Numai la pl.) : *a băga în* ~, a-l înteţi pe cineva, *a-l băga în draci*, a-l pune la index, a-l înfricoşa. C. P.

bec, (adv. [?]. Nimic; *n'a zis nici* ~ = a tăcut mâlc. Com. din Runcu-Salvei (Năsăud).

becciu, s. m. Paznic de noapte. M. G.

bécer, (pl. ~ **ri**), s. m. Păzitor la schele, pe timp de trei luni. M. G.

beilíc, s. a. Corvoadă. *A sta de* **~lícul** *cuiva* = a-i sta la discreţie. C. P., N. I.

beleliu, adj. (Peiorativ) d. colorile cămășilor, ori d. basmalele de femei. Ș. V.
beleujắt, adj. Descheiat prea mult la gât : *ce stai ~ la gât?* Ș. V.
belì : *a ~ stupul* = acțiunea *omorîrii* stupului (a albinelor), *belește stupul*. I. Neamțiu, Sibiu.
bélnic, adj. « Se zice de un copil deosebit față de ceilalți ». C. E.
beleușíg, s. a. Întreg mobilierul casei. C. V.
benghesì, vb. intrans. IV. A nu-i păsa de nimic. F. G.
benguláș, s. m. Venetic. M. I.
berbéciuri, s. m. pl. de la *berbec*. (Lit. pop.) : *Cere zeciuri, De berbeciuri*. C. P.
berbeléu, s. m. Prost, *văluros*, nedestoinic. C. V. 2.
berc, s. m. Prost. F. G.
bérea-mắței, s. f. (fig.). Plâns. (N. B. lacrimi), copiii fac ~. Ș. V.
berlíș, (pl. **~'șuri**), s. a. Dosul căciulii (cușmei) din piele de ied sau iepure. C. Z.
berluì, vb. trans. IV. A căptuși o haină. C. P. (Târn.-Mr.).
bersán, s. m. Ștrengar. L. V. 1.
beșleáula. Vezi : **hacanà**.
bețișóare, s. a. pl. Chibrituri. M. I. (Năsăud).
beunì, vb. intrans. IV. Boii **~nésc**, când se iau la luptă. F. G.
bezevenì (a se), vb. refl. IV. A se domni a se boieri, având bani. F. G. *Bezevenit* adj. = îmbogățit, obrăznicit. Id.
bibíluri, s. a. pl. (Numai la pl.). Un fel de « râuri » (cusături) la cămășile țărănești ale bărbaților. C. P.
bibíță, s. f. Fetiță. (Fig. pt. *bibilică*). C. V. 2.
bicigáș, s. m. Îngrijitor la cai, surugiu. M. G.
bíciu : *a da în ~ = a da în vânt* după treburi, a alerga fără preget de bucurie. C. P.
biciulì (pronț. **bg'iciulì**), vb. trans. IV. A sechestra avutul cuiva. R. I. 1.
biculì, (a se) vb. refl. IV. A se împăca, (devenind prieteni). R. I. 1.
bídă (pronț. **bg'idă**), s. f. Glumă. D. E.
bididéie, s. a. pl. (Numai la pl.). Amestecătură de diferite lucruri (în grămadă), în care te împiedeci. C. P.
bididíu. Termen ironic de mângâierea copilului : *bididiu'mamii bididiu!* C. R.
bigbáș, (pl. **~báși**), s. m. Supraveghetor într'o fabrică. (Târn.-Mare).
bighilắu, (pl. **bighil(e)áuă**), s. a. Fier de călcat rufe. C. P. (Blăjel, Târn.-Mr.).
bighilì, vb. trans. IV. A călca rufe cu mașina. C. P. (Mediaș, Târn.-Mr.).
bilătrúc, (pronț. **ghilătrúc**, plur. **~trúci**), s. m. Butuc de lemn gros și greu. (Fig. *copilul e ~ de greu*). C. P.
bindéu (*de oaie*), s. a. Burduf de oaie. D. V.
bindilíc, s. a. Bluză de pânză pe care o pun (mai ales) femeile să apere cămașa, când sunt la lucru. I. P.
binișág, subst.-adv. Mult bine. Contamin. din **bine** + **bișag** (de mai jos). C. P.
bírt-a, (*birta*), adv. Acum : *birta nu mai am nimic de spus*. I. A.
bișág. Starea de belșug, de fericire a cuiva. (Cf. mai sus : *binișág*). F. G.
bíșca, adv. Încetișor. *A umbla d'a ~* cu un lucru foarte susceptibil la stricare, d. p. cu ouăle; *a călca d'a ~* = foarte ușor. C. P.
bísi, s. Joc copilăresc. D. E.
biștári, s. m. pl. (Numai la pl.). Bani (de metal). Ș. V. (Vezi mai jos : *chiștari*, *piștari*).
bizdáre (pronț. **bg'izdare**), s. f. Instrument de încondeiat ouă, la Paști, cu ceară. C. I.
bizgăléna, s. f. Totalul obiectelor pentru munca câmpului. B. G. 1.
blăsnós, adj. (Despre om) sensibil. D. E.
bledărắu (plur. **~ráie**), s. a. Brăcinar

(sau orice alt obiect) gros şi noduros, necizelat. C. P.

bléjde, s. f. Pomană : *vii şi tu aici, crezi că e mare ~!* F. G.

blenderéu, s. adj. Holteiu afemeiat. F. G.

bleoncós, adj. (Despre un lucru) nefasonat, noduros şi greu; (fig.) om mare şi urît, nătâng. C. P.

blidón, s. a. *Bidon.* C. P. — Contamin. din *blid* + *bidon.*

bligărì, vb. intrans. IV. A umbla cu mâinile prin apa de spălat vasele. F. G.

bloáder, s. Locul de lângă cuptor, unde se usucă rufele, obielele. V. Boţan, Şimleul-Silv. (Sălaj).

bloáşcă, s. f. Vignetă cu număr. C. V. 2.

blodărie, s. f. *Sobă cu ~.* (Sălaj).

blodogorisì, vb. intrans. IV. A vorbi neînţeles, « a descânta » multe şi neînsemnate. C. R.

blojdogorì, vb. intrans. IV. Sin. *blodogorisi* ; *a înşira moşi-pe-groşi*, a vorbi *verzi şi uscate*, etc. C. P.

boándă, s. adj. Femeie stupidă. C. V. 2.

bobarúţe, s. f. pl. Corcoduşe mici, crude, necoapte. D. P.

bobín (pl. **~bíne**, **~bínuri**), s. a. Ghemuţ (mosorel) de aţă de mătase din care se fac « râurii » cămăşilor ţărăneşti. C. P.

bobírci
bobírnică (pronţ. **bobghírnică**) } Vezi : **pieritură.** C. R.

bobuţát (**bobát**), adj. Umflat, bombat. C. V. 2.

bocăzlì, vb. intrans. IV. A schiopa (animalul) fiind lovit la picior. Erdei Gh., Dindeşti (Satu-Mr.).

bociulíe, s. f. Capacul pălăriei. C. G.

bócniţă, s. f. Botniţă cu cuie ce se leagă de fruntea viţelului, spre a-l opri dela supt. Z. T.

bocoándră, s. f. Revistă. R. I. 2.

boctărie, s. f. Staţie mică de C. F. R., haltă. C. P. (Târnave).

bódapróste, s.f. Stinghia ce leagă picioarele mesei (jos) : « *îndemanoase* » *sunt mesele cu ~, că-ţi odihnesc picioarele* ». Ş. V.

bodóşcă, s. f. (adj.). Femeie mică la stat şi bine făcută. B. N.

bodrigălì (a se) vb. refl. A se căsni să facă un lucru de cusătură. F. G.

boítán (adj.). *Măr ~.* D. P.

bogắi, s. pl. (adj.?). Oameni bogaţi. B. G. 1.

bogăţós (f. **~ţoásă**), adj. Cu faţă, *arătos, hăzos*, d. p. o fotă, o iie, ş. a. C. P.

bógli. Uzual în jocul de cuvinte :

Uni doni tini pani cinca linca
Stoghi **bogli** *slava cioc.* C. G.

bógna, adv. Pe dibuite, pe nimerite (*tamnesam*), *umblă ~ prin întuneric*, — (venire neaşteptată şi nesocotită a cuiva). C. P.

bogót, s. Obiect (de ţesătură sau de lemn) în care se ţine merindea. (Târn.-Mr.).

bohâltáne, s. a. pl. (Numai la pl.). Măruntaiele din pântecele omului sau animalelor. C. P.

bohonós, adj. Prost. B. Marcov, Stohunaia (Orheiu).

bolboróş, s. m. (Fig.?). Curcan. F. G.

boldariţe, s. f. pl. Tot felul de plante (bune sau rele). C. G.

boldéică, s. (adj.). Fată (femeie) *scurtă şi îndesată*, (d. un viţel) vârstnic dar nedesvoltat). C. P.

boldì (a se) (prez. I **~dése**), vb. refl. IV. A se lua la vorbe, a se sfădi, (a se certa mai uşor). C. P.

bolován, s. (Fig.). Om mare, *negreblat*, nechivernisit. C. V. 2. (Cf. *bolovănit* « neînduplecat ». *Paşca*, Gl.).

bolovănì (a se), vb. refl. IV. A se înţepeni. C. V. 2.

bombicát (f. **~cátă**), adj. Supărat pe cineva. F. G.

bombíţă (pl. **~ biţe**), s. f. Goangă (: *bombiţele sunt după albine, goangele cele mai vrednice de luare în seama, ele produc firele de mătase*). A. Tomici, Cult. Alb. part. II, p. I, III.

bomborátă (*îmbomborată*), adj. Supărată, bosumflată. C. P.

bómboriță (pl. **~rițe**), s. f. Femeie (fată) mânioasă. C. P.

bónda-bónda : « *Toată noaptea ~ ne-am trezit după miezul nopții* » (a sta de vorbă vrute şi nevrute). (N. B. cf. *doma-doma !* C. P.). Ş. V.

bontáu, s. (a). Barcă. C. V. 2.

borangícu : *s'a ales ~gícul* (= praful) *de casa lui și de toată strânsura*. F. G.

bordicén, s. Mătăhală. Marcov, Stohunaia.

borduri, s. a. pl. Grămadă de haine în spate. C. G.

borhăie, s. f. pl. Mațe (: *i-a băgat cuțitul în pântece și i-a dat afară borhăiele*). Ş. V.

borhăì, vb. intrans. IV. A ghiorăi mațele : *toată noaptea m'a ~it prin pântece*. Ş. V.

borî (**soba**) vb. Se zice atunci când se înfundă soba cu paie ude, şi când e să se aprindă, focul pufneşte brusc pe gura sobei, iar pe focar « *l-a borît soba* ». S. I.

boroboti (a se), vb. refl. IV. A (se) aglomera la moară sau la uşa unei gări. C. R.

boroş-hordău, s. a. Butoiu de vin. C. V.

borozáne, s. pl. Soiuri de stofe din Turcia. (Vezi : **volice**). M. G.

borțoroágă, s. f. Emulsiune de petrol sau apă. «An. Min.», A. VIII. (1925). Nr. 9, p. 319, în notă (M. I.).

bortúră, s. f. Scorbură în copac. Alex.

boşbăcăì, vb. intrans. IV. A bâjbâi în întunerec. F. G.

boşcodì, vb. intrans. IV. Sin. *boscorodi*. C. P.

bosoádă, s. f. Întâmplare cu pagubă (: *a dat de o ~ rea*). C. R.

boştúră, s. f. Văgăună adâncă (ca o peşteră) — în coasta unui deal. (Mld.).

bosuşág, s. a. Necaz. C. V.

botángă, s. f. Floare, buzdugă. C. V. 2.

botóg, adj. Îndesat (d. o grămadă de fân sau paie care nu se mai poate lua în furcă). F. G.

botórniță (pl. **~tórnițe**), s. f. *Botniță* pentru viței. C. P.

botoşát (adj.). Cel ce « *face bot* » când se supără, bosumflat. Ş. V.

botroáná, s. f. Fântână mică (dintr'o groapă în pământ). A. Filimon, Muncel (Turda).

bozonnì (a se), vb. refl. şi trans. IV. A-l mustra conştiinţa. C. G.

brăcuri, s. a. pl. Capete de *le(a)țuri* bune de foc. B. G. 1.

braica, s. f. Uzual numai (ca un eufem.) în înjurături. C. P.

brámbura (adv.). *A umbla ~*, de flori de măr. Alex.

Brandvahta, s. Vasul turcesc pentru paza graniței la Galați (înzestrat cu tunuri). Cuvântul se atestă și sub forma **bara-baftă**. M. G.

brănțăluì (a se) vb. refl. IV. A se trage fără a se lovi : *Gh. numai s'a ~luít, n'am văzut să se fi lovit*. Ş. V. — Cf. *zbrențui* « *a se juli la piele* ». S. Puşcariu, Braşov.

brânză de iepure, s. f. Halva. D. M.

bréce. Poreclă ce se aplică celui ce nu poate vorbi bine. D. E.

bredeág : (despre un om) : *e pus pe* **~deágu-ăla**, *stă de* **~deágul** *cuiva*, stărue cu îndărătnicie pentru satisfacerea unui lucru, a sta de capul cuiva pentru a-l instrui. C. P. (Cf. şi Codin, O s. c.).

brezà, vb. trans. I. Femeia *brezează* casa, adecă astupă cu lut anumite spărturi ale pereților, înainte de a vărui. S. I.

brichisáuă, s. f. Lucruri de tot felul, mai ales de fier, amestecate la un loc. F. G.

brichiseà (pl. **~séle**), s. f. Cuțit rău (de tinichea), *gioablă*. C. P.

briftaş, s. Obiect de picle pentru bani. C. I. 1.

brighidì, vb. trans. IV. A mustui cu un băț o poamă. E. I.

brighineà (pl. **~néle**), s. f. *Bidinea.* C. P.

brizdeála, s. f. Peretele de piatră al unei fântâni. I. Vicoveanu, Vicovul d. s. (Rădăuţi).

brojbáni, s. m. pl. Căpăţâni de curechiu ce rămân închircite. Ş. V.

broscăíte, s. f. pl. Încălţăminte uzată (şi lăţită la tălpi). Ş. V.

brujdáv, adj. Cărnos la faţă, *bucălat* (dar lipsit de roşaţa feţii). C. P.

bubă: *Sătul* ~ (opus: *flămând-blandă*). C. P.

bubulát, adj. Prea ridicat. C. V. 2.

bucăţúiu (pl. ~ **ţúie**) s. a. Clinul mic de pânză (*pahă*) ce se pune la subţioară cămăşii. C. P.

bucladarisì, vb. (in)trans. IV. A o încurca, *a o lua pe mânecă*, a nu o potrivi (: *Gh. mai rău a* **~risìt-o** *cu pâra lui*). Ş. V.

buctà, vb. (in)trans. I. A(-l) cădea, a(-l) trânti la examen. C. P. (Braşov).

budáşcă, s. f. Căsoaie mică şi urîtă. C. P.

budéşcă, s. f. Putină scurtă pentru brânză. B. G. 1.

budiháce (s.). Om pântecos. O. A.

budihán, s. (a). Stomacul (plin de mâncare) al vitelor. F. G. Vezi: **bâldihan.**

búdri-mălăi. (Sin. *Mălai-mare*). Poreclă ce se aplică unui om mare şi prost. F. G.

buduláe, adj. (D. un copil) dolofan, rotofeiu, *grăscean* (picioare **~láce**). C. P.

budulắu, s. Fântână în bortă. C. V. 2; vas pentru lapte de oi. D.E.

buduşì, vb. intrans. IV. A dibui, a scotoci pe tăcute, *a boşcodi.* (Şi **budúşi** = mânuţele copilaşului). C. P.

buhắu, s. Poreclă aplicată unor oameni [?] C. E.

buiójniţă, s. f. Un fel de plantă sau floare întrebuinţată la stupi. V. Olariu, Făget (jud. Severin).

bujálă, s. f. Căldură înfundată. M. I. (Năsăud).

bujániţă, s. f. Pastramă din carne de vânat (de ex. de căprioară) foarte gustoasă. Ş. V.

bujdéiu, s. a. Uscător de prune. C. V. 2.

bujétilă, s. f. Lucru de puţină valoare: ţol, perină, etc., dar de folosinţă. B. G.

búj1ă, s. f. Sin. *bujetilă.* B. G.

bulbúc, s. m. (adj.). Copil slab. C. V. 2.

bulburúc (pl. **~rúci**), s. m. Cocoloş de mălaiu (găsit nemestecat) în mămăligă. C. P.

bulcárcă, s. f. Vin prost. Sin. *ţişpoacă.* Ş. V. (Cf. şi expres.: *m'a plouat de m'a făcut* ~ = *lioarcă-flioarcă*). C. P.

bulhăríe, s. f. Fum mult în casă ieşit din sobă. C. P.

bulì, vb. trans. IV. A coase ceva prin împunsături («*pâşituri*») rari, d. p. *cămaşe* **~lìtă** (= făcută în pripă). P. ext. despre orice lucru făcut la repezeală şi neestetic. C. P. (Vezi: **îmbuli**).

buligăiós } adj. (Despre un copil) grăsu-
buligáiu } liu, bucălat. Sin. *buxaiu.* C. P.

bulihănós, adj. (Despre un om) gras care abia se mişcă. C. Chirca, Costeşti-Tutova.

bulúc (adv. ?). *Butoiul curge* ~ pe lângă *gardin.* F. G.; *oamenii au venit* (căzut) ~ *peste mine*, păsările *stau* ~ pe crengi (simţind a frig), — cu grămada, cu postomolul. C. P.

búmă, s. f. Violoncel. C. V. 2.

bumbuléi, s. pl. Bomboane. B. S. 1.

buncălắi, s. m. pl. Nouri mari negri (: *s'au ridicat nişte* ~ *şi cât ai clipi ne-am udat până la piele*). Ş. V.

bungineálă, s. f. Încurcătură de plante dese, d. p. vreji de dovleci sau curpeni (printre pomi) (: *cum o să crească plantele dacă-s la* ~?). F. G. (Cf. mai jos: **bunginì**).

bunginì (a se) (prez. **~nésc**), vb. refl. IV. A şedea degeaba, a zăcea la soare (: *te-ai* **~nìt** *stând degeaba!*). C. P.

bunțări, s. m. pl. (adj. ?). Vagabonzi, fără treabă. C. P. (Târn. Mr.).
buntățáie, s. f. Revoltă. (: *în Rusia e mare* ~). O. A.
buntuì (a se), vb. refl. IV. A se revolta. O. A.
buntúșuic, s. m. (adj.). Om de haz, glumeț. (*Nu mi-i urît de Ion, că-i un* ~). Ș. V.
búră, s. f. Stropitoare. P. T.
burác, s. m. Cartof. — Săcălășeni și jur. (Satu-Mr.).
burcaș, adj. (s.). (Despre un om) mâncăcios, lacom, fără saț. B. N.
burciu, s. Ulcior de apă cu coada (mănușa) ruptă, dar care mai poate sluji, legându-i-se o sfoară în jurul inelului. G. M.
burdujál, s. m. Piele fină, albă, ce seamănă cu « *glacé-ul* » alb din mănuși. (Marginile cojoacelor și bondițelor vin tivite cu *burdujă*). C. Z. (Meșină).
burĕu, s. Vas de lemn înfundat la ambele capete (cu deschizăt. mică și rotundă în doagă). În ~ se păstrează *slatina* (= apa sărată). S. I. 3.
burilán (**buglán** ?) } s. Poloboc. C. G.
buruienós, adj. (Fig.). (Despre om) care se exprimă vulgar, lasciv (« *e* ~ *la gură* »). Ș. V.
bușit cu leuca : beat. (N. B. *lovit cu leuca* = « *scrintit la cap* ». C. P.). T. N.
buștiúc, s. m. (adj.). Copilandru durduliu, grăsuț. B. N.
bután, s. m. Buștean. C. G.
búte, s. f. Partea lămpii în care stă petrolul. (B. G. 1.) ; **butea** *casei* = casa singură (goală), fără lucruri. T. G. ; adj. : (om) gras, învățat, *știut*. C. V. 2.
buțúiu (**buțuiáș**), s. m. Lucru foarte mic, neînsemnat. C. P. — Din **boț**.
butumalái, s. m. Flăcăiandru gras, pântecos, fălcos (în sens piorativ). B. N. (Cf. mai sus : **budri-mălai**).
buzár s. Căpătâiul din față al plutei. Ș. V.
buzdrúg, s. m. Copil voinic. Ș. V.
buzdugáu, adj. Sănătos, tare. C. V. 2.
buzguróiu, s. m. Șobolan mare. M. I. (Galați).
buziș (adv.). În rând (: *am pornit* ~ *toți vânătorii, că nu putea rămânea nici un iepure neridicat*). Ș. V.
buzlúc, s. Vatra satului. I. A.

C

căcăstúș, s. ~ *de peniță*, ~ *de briceag*, lucru mic de care nu te poți sluji. Ș. V.
că-ce. De ce ? (**că ce** *nu vorbești ?*). N. T.
caciorí (a se), vb. refl. IV. *A da în copt* (fructele) ; *a începe să se usuce* (fânul, pânzele la înălbit, ș. a.). C. P. ; a se canoni, a se sbate cu greul vieții, a se strădui să lucreze cu o sculă ce nu taie. F. G.
cadalác (pl. ~ **lácuri**), s. a. Grămadă (mai mică) de copii, băieți, fete ; grup de case mici foarte apropiate între ele. C. P.
câ-dărăt ! Interj. ce se aplică boilor să dea îndărăt când sunt înjugați. F. G.
cádră, s. f. Despre fată : *frumoasă ca o* ~, o ~ *de fată*. C. P.
caftoșì (a se), vb. refl. IV. (și intrans.). A face mofturi, nazuri. B. N.
căhálă (pl. ~**háli**), s. f. Ghizdul puțului (căptușală lui). Proștea-Mc. (Târn.-Mr.)
cáhlă, s. f. Tabla cu care se astupă sobele țărănești. (Se mai zice *oalelor* [N. B. *olanelor?*] ce compun sobele de teracotă). Ș. V.
caibarác (adj.). « Plin », murdar la extrem : *picioarele-i sunt* ~ *de noroiu*, ~ *de bălegar* . . . C. P.
câiníe, s. f. Răutate sufletească, dușmănie : *a se mânca în* ~ = a se indușmăni. C. P.
calabatină, s. f. Fântână. Chelbea, Boian (Cernăuți).
calaboáce, s. pl. Cartofi. M. I. (Șomfalău-Năsăud).
calangiu, s. Denominație injurioasă. L. N.

călăráşi de Galaţi, s. m. pl. Purtătorii corespondenţei domneşti din Iaşi cu Poarta. M. G.
călăráşi de Ţarigrad, s. m. pl. Cei care primeau corespondenţa (dela malul Dunării). M. G.
călător de casă, s. m. Nuntaşul din partea miresei, care pleacă să viziteze pe ginere. — B.
călăuzì, vb. trans. IV. A zăpăci pe cineva cu sgomot asurzitor. F. G.
călchíu, s. Cotorul cărţii (unde foile sunt legate). Vaşcău-Bihor. (Din **câlcâiu**).
căldărít, adj. [Beat] « despre cel care şi-a pierdut mintea ». C. V. 2.
Calea lui Troian. Vezi: **Troian.**
califár (pl. **~fári**), s. m. Om voinic şi tânăr: *un ~ de băiat.* C. P.
caloían. Vezi: **Ioian.**
câltăít, adj. Certat. C. V. 2.
călúş: *a-l lua din ~, te ia din ~ dacă lucrezi la Rusale* = te îmbolnăveşti, damblageşti (înnebuneşti). C. P.
camelóturi, s. a. plur. Ţesături cu păr de cămilă pentru haine boiereşti, aduse din Stambul la Galaţi. M. G.
camizélcă, s. f. Vestă. G. I.
cána, s. f. Vorbă cu care se sperie copiii mici: *nu ieşi afară că vine cana!* Ş. V.
canatlcâuri, s. a. pl. Tot soiul de obiecte de-ale casei. M. G.
canciorî (*caciorî*) (a se), vb. refl. IV. A se canoni, a se amărî. F. G.
cănire, s. f. Călire, înviorare. C. V. 2.
cănít, adj. (Călit) întărit, prefăcut în rău. C. V. 2.
cantaváni, s. m. pl. (Numai la pl.). Bocanci (încălţăm.) mai prăpădiţi, de « *derveleală* » în jurul casei. C. P.
căpostér, s. perină de paie, căpătâiu. C. V. 2.
căpriţoásă, adj. (Despre o fată) svăpăiată, *sbanghioasă*, iute în anumite exteriorizări. (Cuv. *capriciu*, cu deriv., nu e cunoscut). C. P. (Neolog. *capricios* apropiat de *căpriţă*. S. Puşcariu).
căptúf (pl. **~túfuri**), s. a. Bucată (făşie) de pânză ce căptuşeşte pieptul unei cămăşi; *a-i da în ~* = a găsi ceva pierdut, a găsi — cu multă osteneală — rostul unui lucru, *a răspunde* (= a străbate sau pătrunde) *dincolo.* C. P.
căpu-únghiului (sau: *Unghiul lui Marin*) (noţiunea de unghiu e ieşită din uz). C. G.
cărăbélniţă, s. f. Femeie mare şi grasă peste măsură. F. G.
carábe (uzual la plur.: *carabili* şi *caraibăţili*), s. f. pl. Picioare lungi şi desvelite: *ce stai cu ~***răbili** în *sus? Acu 'te dau cu ~rábili* (**~băţili**) *în sus!* C. P.
cărăblì, vb. trans. IV. A căuta pe cineva şi a-l aduce înainte. C. G.
caracaşícuri, s. f. pl. Obiecte mici şi neînsemnate; lucruri de nimic, vorbe goale. C. P.
carachiúl (†) s. a. Un soiu de stofa catifelată similară pluşului. C. P.
caradcà, s. f. Sanie mică cu oplene. P. T.
caraflóşniţă, s. f. Râure mare şi lat făcut fără nicio artă. C. P.
caragcà, s. Uzual în locuţ.: *merge ca o ~*, despre un om cu mers urît, greoiu, răscăcărat. C. P.
caraibáţe, s. f. pl. Vezi: **carabe.** C. P.
caraimána, s. a. În expres.: *Trepătuşu-i treapătă, caraimana-i poartă calea.* C. P.
caralúpcă (pl. **~lúpci**), s. f. Coaja de bostan curăţită de sâmburii din interior). O. A.
caramból (pl. **~bóluri**, **~boále**), s. a. *Tanaboaţă, dănănaie*, greşală mult păgubitoare: *a făcut un ~ răsturnând căruţa.* C. P.
carantél (pl. **~téluri**), s. a. *Caracter*, apucături nedemne. C. P.
cărăşél (pl. **~şéi**), s. m. Vierme mic produs în materii (putrede) ca: cireşe, carne, ciuperci. C. P.
cărăúlă, s. f. Transport cu care multe. C. V. 2.
cărăvăşél (†), s. m. Botul de alamă ce se

pune la vârful ghetei, ca s'o cruțe. Ș. V.

cârcăială, s. f. Vorbă detractorie contra cuiva. C. V. 2.

cârceág, s. Ulcior, ciucuri mulți. B. S., F. G.

cârcotì, vb. (in) trans. IV. « A grămujda », a contrazice cu cuvinte sfioase. C. G.

cărcușât, adj. « *Țăncușat* », plin de morburi venerice. N. E.

cărdică, s. f. Sdreanță. P.T.

cărícă, s. f. Grămadă de lucruri. Oroiul de Câmpie (Mureș).

cârloiét, adj. Încârligat. C. V. 2.

cârmojíe, s. f. Bucluc, daravelă. Alex.

câroș, adj. Avar, scump și rău. C. V. 2.

carpéți, s. m. pl. Vezi: **scarpeți.**

cârpitór, s. m. Vezi: **lopitău.**

carsấncă (**casâncă**), s. f. Broboadă cu flori. P. T.

cấrță, s. f. Fată mică sugătoare. C. V. 2.

cârtoágă, s. f. Petec, rămășiță de opincă; (și d. om: *ești slab ca o* ~). Cf. mai jos: **scârtoagă.**

cartóni, s. m. Cartofi. — M. I. (Letca-Someș).

cartucícă, s. f. Fotografie. În expres.: *m'am ridicat* ~ = m'am fotografiat. D. M.

cărunțeálă, s. f. Lucru greu. C. V. 2.

cásă, s. f. (Fig.) Cosciug. U. P.

casa satului, s. f. Primărie. B. S.

cașáia (*cașeia*), sin. *àpropos !* F. G.

cașcanebliți, s. pl. Lucruri hazlii, comedii. R. I.

cáșcove, s. Caș. (În glumă mai mult: *ce tot aciri aci, că n'am să-ți dau vreun* ~ ?). C. P.

căsoáie, s. f. Casă veche. P. T.

cătăléț, s. m. Cățel urît, mic și pipernicit. C. P.

catấmpănu (adv. ?). (Despre animale sătule): *mielul e umflat* ~. C. G.

catárge, s. a. pl. Lemne din plute mai mici decât catargurile. Ș. V.

catárguri, s. a. pl. Lemne (butuci) din plute mai mici decât *galioanele.* Ș. V.

cățél, s. m. (Fig.). Copil astut. C. V. 2.

cătrănít (f. ~**nítă**), adj. Înveninat (otrăvit), *brâncă* ~*nită* C. P.

cătur, s. (m.). Vezi: **deset.**

căuì (*cauì*), vb. intrans. IV. A regreta, a răbda: *să îngrijești lucrul, că pe urmă cáui,* sau: *a căuì de foame.* C. P.

cáuteș, adj. (adv.). Pieziș (d. cineva care se uită *cruciș*) sau *sașiu.* C. I.

cazấc, s. m. Stâlp bătut adânc în pământ (pe malul Bistriței) de care se leagă plutele. Ș. V.

ceacấr, adj. Amețit de băutură, afumat, cherchelit, dârj de băutură. C. P.

ceacărì (a se), vb. IV refl. IV. « A se pili », a se îmbăta (nu prea rău). C. P.

ceamuri. Vezi la: **volice.**

ceánga (**ceánca**), s. f. *Lovi-te-ar* ~ *! Mânca-te-ar* ~ *!* C. P.

ceanghír, s. a. Borjogul porcului (*ceanghire* = măruntaiele pântecului); cârligele cântarului de care se atârnă marfa. P. ext. *ghiare ce se înfig adânc.* C. P.

ceárfă, s. f. Tină, noroiu. C. V. 2.

ceáula: *a umbla cam* ~ = a umbla în joacă, în neserios, *a umbla în doru-lelii,* fără păsare de ceva. C. P.

ceavái (**ceaváși**), pron. nehot. Ceva. (Cf. *cinevai* pt. cineva). C. Tarnovschi, Ceahov (Cernăuți).

cebălì, vb. trans. IV. A pălmui, « a lășcăni »: *l-am* ~**lít** *cu două palme !* C. G.

cecănấu, adj. (D. un animal) netrăgaciu, nărăvaș. (Arad).

cefăì, vb. (in)trans. IV. Vezi: **polfăì.**

ceglấu, s. (adj.). Om mărunt. Târn.-Mc.

cegórniță (**chegórniță**), s. f. Cofiță cu fund jos și sus, având o gură în doagă. (În ea se păstrează chiagul frământat cu apă, care n'a fost pus la închegat). D. S. 1.

cehlúiu, s. Vorbă de ocară. D. E.

Cel-cu-fes-roșu, s. m. Dracul. M. I.

celpeneág, s. (a). Partea de deasupra sobei.

(Capacul ce se pune la gura sobei). F. G.

ccopoctátă. (Nu dă sensul). Vezi : **cercilă.**

cepsăli, vb. trans. IV. A da bătaie cuiva, a-l *ciolăni.* C. G.

cercánu, s. a. *Cearcăn* (?). În vers. pop. (la Anul Nou) :

« *Din* **cercanu'** *luniiei*

« *Dar în strungă cine mulge?*

« *Mulge* (Gheorghe) *păr gălbuiu . .* » C.P.

cercílă, s. f. *Ceopoctată.* B. G. 1.

cercuiálă, s. f. Cercuiala constă din bucăţile de lemn de pe bârnele caselor, spre a prinde mai bine varul. F. G.

cerculéţe, s. a. plur. Pliuri. (Olt., Mld.).

cernégură, s. f. Coastă, teren înclinat, suiş : *ai să urci toată* **~negura** *până la fântână.* Ş. V.

cetărî, vb. trans. IV. A bate capul cuiva, a-l plictisi : *mântuie vorba odată şi nu mă mai* **~**. Ş. V.

cétcă, s. f. Peria de haine. Covin (Ban.-Jugoslav).

chéfe (*chefie, chefuri*), s. f. Perie. B. S. 1.

chefelì, vb. trans. IV. A peria. C. I. 1.

chefélnic, adj. « *Veselnic* », bun de petreceri (*de chefuri*), familiar. C. P.

chelemét, s. Vezi : **malferiu.**

cherchéz (de cap), adj. Buimăcit (de cap). C. G.

cheriegzéu, s. m. Notar cercual. C. V.

cheruléu, s. m. Păzitor. C. V.

cheşchencúţă, s. f. Mică despărţitură de scânduri într'un colţ de casă — (la cei mai avuţi) — cu rafturi, saltare, cutii, etc., unde se păstrează şi cărnuri. Ov. Mateescu, Caliacra.

chevíţă, s. f. Şipculiţă între două furci la fântâna cu cumpănă. I. D.

chiabác ; **~** *de sânge* = plin de sânge (închegat. C. P.

chiambaúră, s. f. (adj.) Femeie ce nu vede bine, *şaşie* (*cu un ochiu la slănină, cu-altul la făină*), căreia « i s'a pupăzat văzul ». C. P.

chiatibul, s. *Chiatip.* M. G.

chiblócuri, s. a. pl. Vagoane. Târn.-Mr.

chichiì (a se), vb. refl. IV. Uzual în expres. :

« **Chichii**-*te către mine*

« *Să mă* **chichii** *către tine* ». Sibiu.

chichiréz (pl. **~réze**?), s. a. M. N. (Acelaşi « titirez » din *Candrea-Adam.*, Dicţ. Encicl.).

chicì, vb. trans. IV. A repara, a drege locuinţa. B. S.

chigălì, vb. trans. IV. *A ciuguli* (de pe deasupra mămăligii netăiate). O. A.

chiláf (pl. **~láfuri**), s. a. pl. Compoziţie de mâncări amestecate, terciuială (de mâncare), « *pilaf* ». C. P.

chilasi (*Stambol-chilasi*), s. Măsură turcească de cântărit grânele. M. G.

chiláv, adj. (D. om) nesimţitor, nepăsător. Ş. V.

chilinì (a se), vb. refl. IV. A se împreuna, *scândurile se* **~nésc** *una cu alta* (= se îmbucă). D. S.

chilós, adj. Greoiu, necopt (« cozonaci **~loşi** »). Ş. V.

chindére, s. pl. Chibrituri. Săcălăşeni, Satu-Mr.

chingéie (*chingheie şi tindeie*), s. a. pl. Ştergare, prosoape. B. S. 1.

chioár, s. *Corindă* (colindă). M. I. (Trans.).

chióne, adj. (s.). Chiambaur, neghiob, căscăun, «*calcă 'n străchini* » (d. cel care nu vede şi merge împiedecându-se de orice lucru). C. P.

chioncănì (a se), vb. refl. IV. A privi lung şi minuţios pentru a căuta ceva mic (d. cineva care nici nu vede bine), a se trudi să vadă ceva : *toată ziua se* **~neà** *după câte o prună* ; *se* **~ucá** *să bage pe ac.* C. P.

chiorbagíe, adj. (s. f.). *Chiambaură,* care nu vede bine. C. P.

chiorcúş, adj. *Chioruş, ciocuş, cioruş.* L. V.

chioşéle, s. f. pl. Pietre dăltuite ce se pun în soclul unei case. Ş. V.

chioştóc (*chiştoc*), s. a. Muc de ţigară. F. G.

chipáucă, s. f. Peşte murat. P. T.
chipuiálă (*chipurli*), adv. De altfel, încalte, bine că... : ~ *l-am făcut şi şi eu pe el să plece la lucru* ; ~'**purli** *a mai dat o ploicică, că se ardea iarba.* C. P.
chircoşálă, s. f. Apă tulbure. F. G. (Vezi şi *chirtosală*).
chiriticós, adj. Pântecos, pofticios. P. T.
chirlopán, adj. Înalt. (D. pomi înalţi şi *fără crăci*). C. P. — Pentru epenteza unui *-r-* cf. şi *chirloman* (pt. *chiloman*) şi *vargon* (pt. *vagon*). C. P.
chirtoácă, s. f. Pământ argilos, cleios, ce se prinde de picior sau unealtă. B. N.
chirtosálă, s. f. *Apa e o* ~ *de nămol, batista e o* ~ *de sânge.* F. G. — Vezi: **chircoşală**.
chirvici, s. m. pl. Pantofi împletiţi din lână. P. T.
chísă, s. f. Sac pentru tutun. P. T.
chişcheálă, s. f. [Nu dă sensul]. C. G.
chiscoáe, s. f. Locul pe unde se scurge făina din coşul morii. Ş. V.
chisíguri, s. a. pl. [Nu se dă sensul]. N. T.
chişíţă, s. f. (~ şiţa *lăzii*). Cutioară mică de lemn în interiorul lăzii, în care se ţin lucruri mici dar importante. C. P.
chisimít, adj. Pregătit. N. E.
chisóiu, s. *Pisălug* mic de lemn cu care se pisează usturoiul. I. Cimfoeş, Galileşti (Ismail).
chisonà, vb. trans. I. A strivi, a apăsa. E. I.
chiştári, s. m. pl. (Numai la pl.). Bani. C. P. Vezi : **biştari**.
chiştóc, s. a. Vezi : **chioştâc**.
chitárcă, s. f. Vorbă de batjocură pt. femei : *scoală de-acolo* ~ *ce eşti !* Ş. V.
chiţcà, s. f. (Eufem.). Căţea. C. P.
chítfă, s. f. Cap rotund de deal. B. E.— (Din *tidvă* > *t'idvă* (*kidvă*) > *chitfă*, cf. *molidvă* > *moliftă*).
chitileán : obligat (: *nu sunt* ~ *să te ţin degeaba în casa mea*). Ana Jampa, Copşa-Mc. (Târn.-Mr.), Blaj.
chiuhăít, adj. Cel ce tuşeşte des. L. N.
chiuleáf, s. m. (adj. ?). Om glumeţ ; căpeneagul sau căciula ce se pune la maşina lămpii de petrol. F. G.
chiurchiubúş(i) (pl. ~**búşuri**), s. a. Truc, tertip, chestiuni mărunte şi cam tăinuite : *umbli după* ~**búşuri** *de nu te ştie nimenea !* C. P.
chiurituri, s. f. pl. Cei doi stâlpi din tuburi ai sobelor nemţeşti (N. B. olane ?). G.
chiverie, s. f. Tovărăşie. C. G.
cibrícuri, s. a. pl. Chibrituri, *focurele.* G. M. Vezi : **tibricuri**.
ciccin, s. Fluier din coajă de salcie verde.— If. Văgălău, Minişul d. s. (Arad).
ciencì, vb. IV. (D. o vită). A se împiedeca la mers, a călca aşa ca piciorul dinapoi să ajungă pe cel dinainte. P. Iegiu, Ciutuleşti (Soroca).
cífti, s. m. pl. Dulapi de stejar. M. G.
cigi. [Nu se dă sensul]. M. I.
cilibotele, s. f. pl. *A se juca « de-a* ~ ». C. G.
cimpurus, s. Vezi : **mizg**.
cinăchì, vb. trans. IV. A irita, a mânia un copil, făcându-l să plângă. C. G.
cinăi, s. pl. Unelte, rechizite. N. T.
cinc, s. a. Coastă (muche) cu coborîş precipitat la partea superioară. (Mld.).
cinca. Vezi : **boghi**.
cinetic (f. ~**tică**), adj. D. cineva care nu-şi dă seama de ce vorbeşte şi ce face. F. G.
cingéu, s. a. Ştergar. B. G. 1.
cioáră-báră (la sg.) s. f. Călcâiul dela loitra căruţii ; ţarcă (pasăre). M. N.
ciobacári, s. m. pl. Oameni care prind peşte pe Prut. S. G.
ciobanie, s. f. Un vas de lemn în care se duce apă la câmp. B. S.
cioc : *n'am dat* ~ = n'am săpat, n'am dat « cioc » cu sapa. F. G.
ciocâltărì, vb. intrans. IV. A bolborosi în limbă străină, a se certa uşor. F. G.
ciocan de păpuşoiu, s. Ciucurul de păpuşoiu « strujit » de grăunţe. E. I. ;

hlujeni, sau strujeni de porumb. C. Filip, Doiceşti (Putna).
ciocârlán, s. (Fig.). Târnăcop. P. T.
ciocârlíe, s. f. Gânj răsucit ca un inel, la unul din capete, ce slujeşte plutaşilor, în lipsă de otgon, să prindă pluta de mal. Ş. V.
ciocấrţ, s. Roata sucalei. T. Terebenţiu, alşa-Arad. Vezi: **şi ecârţ.**
ciocârtéie, s. a. pl. Uneltele pt. ascuţit coasa: ciocan, nicovală, gresie, ş. c. l. C. P.
ciocián (ciociu), s. m. Cocean de porumb curăţit de boabe. Vaşcău-Bihor.
cioclíme, s. f. Tineretul, strânsura satului: **~climea** *în toate nopţile făcea atâta ciudă* (= gălăgie) *de ţi-e mai mare groaza!* C. G.
ciocotì, vb. trans. IV. A paşte iarbă mică (d. animale: cai, oi, ş. a., când pasc pe un loc unde nu prea e iarbă). C. R.
ciocúşă, adj. (D. o femeie ce se uită) *şaşiu*, chiorîş:
« *Dragă mi-i lelea ciocuşă*
« *Suflă 'n foc, se uită 'n uşă...* ». M. C.
ciofấc, s. a. (Ceaşcă), pahar mic cu care cei sgârciţi dau ţuică la invitaţi. F. G.
ciflăì } vb. (in)trans. A clefăi, a face sgo-
cieflăì } mot cu limba, la mâncare. F. G.
cioflánc, s. Fierul dela capătul tânjelii ce se bate în butuc sau în trunchiul de copac pt. a fi târît. Ş. V.
cioif, s. a. Cadavru. C. G.
cióiuri, s. a. pl. Noduri ce rămân pe trunchiul copacilor în urma tăierii crengilor. Făget, j. Severin.
ciolănì, vb. trans. IV. A bate pe cineva: *l-a* **~nit** *bine pe Ion!* C. G.
cioloáfe, s. f. pl. (Numai pl.). Opinci mari (lăbărţate) şi urîte, rele, umede şi pline de noroiu, C. P.
ciolómpea, s. (adj.). Om care merge schiopătând puţin de un picior. C. R.
cionáie (pl. **~nắi**), s. f. Vite multe. F. G.
cióne, adj. Diformat la ochi. D. E.
cioncoş, adj. Murdar. C. V. 2.
cionóg, adj. Chior. M. I. (Sângiorz-Băi)-Năsăud.
ciontănì (a se), vb. refl. IV. A se certa. O.A.
ciopéiu (*ciupeiu*), s. a. Partea cărnoasă din care creşte părul coadei calului. Runcu Salvei-Năsăud.
ciorấng, s. m. Băiat de ajutor la păcurar. D. V.
√ **ciorc**, adj. Chior. — M. I. (Năsăud). Cf. mai sus: **chiorcuş.**
ciorcúşă, s. f. Ţarcă (pasăre). M. N.
ciorofleácă } (D. om) rău de gură. C. G.
ciorogár }
cioroflíci, s. m. pl. Vagabonzi. C. V. 2.
ciorogáliţă, s. f. Persoană de jos din clasa inferioară. C. V. 2.
ciorogládină, s. f. Sin. *baragladină.* (Poreclă dată Ţiganilor). C. P.
cioróiu, s. a. Şipot, *ciurgău*; Ţigan. (N. B. *giuroiu* de apă C. P.). C. V. 2, M. I. (Năsăud).
cioropchíc, s. m. Om mărunţel. (Sin. *cimpurus*). C. G.
ciorsăì (a se), vb. refl. IV. A se scărpina. C. G.
cióşcă, s. f. Colţ de stradă. Covin (Banat-jugoslav).
ciótora-bótora. Se spune d. vorbirea Ţiganilor. C. R.
ciovorgắu, s. m. *Techergheu*, haimana. C. V.
ciparípe, s. f. pl. Cartofi. M. I. (Sărăţel-Năsăud).
circádă (*de pae*), s. f. « Şira » de paie în formă lungă; în formă rotundă se numeşte « stog ». S. G. — Cf. *jireadă* (în alte părţi). S. Pop.
cirifleágă, s. f. Scrob subţire de tină ori de *mol.* C. G.
cirípe, s. f. pl. Un fel de material din care se construesc cuptoarele ţărăneşti (« *cuptoare de ciripe* »). B. S.
ciruiálă, s. f. Mâncare slabă, proastă. C. V. 2.

cișcă (**chișcă**), s. f. Un fel de salam fiert (din intestinul gros) făcut de sătence din carne și orez. S. I. 3.

ciuár, s. a. (*Ciuaru-satului*). Strânsura tineretului din sat. C. G. Vezi: **cioclime**.

ciubắr, s. a. (Fig.). Pălărie sau căciulă, mare; cap mare. C. V. 2.

ciúblă, s. f. Oală mare cu bucate: *câtai* **~bla** *de fasole!* C. P.

ciuboálcă (dimin. *ciubulcuță*), s. f. (Termen de mângăiere pentru o) fetiță de leagăn bucălată la față. C. P.

ciúcă, s. f. Minte, cap. C. V. 2.

ciúcă! Imperat. Sue-te! pune-te! — *Ciucă fată pă lupată! — Ciucă și tu, dă-mi arată!* C. P.

ciúca-dúnii. Termen ce se aplică unei femei foarte urîte: *ești ~ de urîtă! ești goală ~!* C. P.

ciucalắu, s. m. Cucuruz *nesfârmit* de cocean, rămas nedesvoltat decât cel obișnuit. D. E.

ciucắu, s. Poreclă ce se aplică unui om lung și subțire (ca un cocean de cucuruz). D. E.

ciuchicána. Vezi: **unghilia**.

ciuchilia. Vezi: **unghilia**.

ciúcuri, s. m. Pantaloni. C. V.

ciufút, adj. (?). (D. un om) pe dos, căruia nu-i știi nici voia nici nevoia: *nu mai stau la vorbă cu... că-i un ~*. Ș. V.

ciúhă, s. f. Semn, femeie slabă. C. V. 2; (cf. *ciuha Nemților*, observator așezat pe un vârf; sau: *ciuhu și cu buhu și cu sfânta ciuhurează*, se zice despre cineva urît. C. P.).

ciúlă, s. f. [Prescurtat din] *căciulă*; pălărie. C. V. 2.

ciulíne, s. f. pl. Cartofi. M. I. (Lozna-Someș).

ciumpăvì, vb. (in)trans. IV. A amorți picioarele (d. p. *mielul e* **~vít** *de picioare*, când acestea îl dor, și el nu poate merge. C. G.

ciumurluít, adj. (D. om) bolnav de troahnă (gripă). Ș. V.

ciumuslắu (vb. *ciumusluí*), s. Instrument de lemn cu trei craci cu care se sdrobesc strugurii. F.

ciuuteréi, s. Cotor de coada calului (sau de vacă), rămas rupt din șold. N. Toma, Jidovița-Năsăud.

ciupăít, adj. Bătut de mijloc, beat (și «*scăldat*»). C. V. 2.

ciupắrcă, s. f. Fată mică; pălărie. C. V. 2.

ciupărcà, vb. trans. I. A bate pe cineva (nu prea tare). C. G.

ciupercát (f. **~cátă**), adj. (D. o pălărie) bleagă (*blegoșată*), cu streșinile plecate (ca o *ciupercă*). C. P.

ciupirì, vb. trans. IV. A culege câte puține fructe: *să mai* **~rím** *v'o două cireșe, că a încetat ploaia*. C. P.

ciupúi, s. m. pl. Peri (mătase) de porumb. C. I.

ciúr, s. a. Un *ajur* mare pe o pânză mai groasă. (Trans.).

ciurbulì, vb. trans. IV. A desordona lucrurile: *mi-a* **~lít** *toate hainele din ladă!* C. G.

ciurciumél, adv. *A umbla ~* = îngrijit, curat, bine *aranjat*, cu simțiri: «*fiți mai ~ când vine străinul!* C. P.

ciúrcumă! «Termen poruncitor, *veto!* mă opresc». C. G.

ciurgắu, s. m. Cioroiu, șipot. C. V. 2.

ciurica, s. f. Bătaie, urechială: *să faci ce-ți spun eu că de nu te mănâncă ~!* C. P.

ciurlézi, s. m. pl. «*Iordănitorii*» (ce umblă cu colindul, zis «*Iordănit*», din casă în casă și ridică în sus de trei ori pe fiecare membru al familiei spre a fi sănătos peste an). C. P. (Cf. «*Cu ciurlezii*» de Mih. Lungianu: *In sărbători*).

ciuruì, vb. trans. IV. A cârpi ciorapi. Banat; a selecționa amănunțit (d. p. elevii au ieșit **~íți** *la examen*). C. R., C. P.

ciuștác, s. m. Băț gros pentru bătaie. D. S. 1.

ciútă, s. f. În expres.: *ciută'n codru: dacă nu plătesc dajdia n'are ce să-mi ia, le dau o ~'n codru!* C. P.

ciútură, s. f. Roata morii care învârteşte piatra ; lemn cu patru beţe în cap cu care se *ciutureşte* (= se fâcâie) fasolea fiartă. F. G.

clăpáciu, s. a. Ciocan. C. V.

clát, s. Lemn noduros ales anume ca să ardă mai mult timp la cuptoarele cu « *variantă* ». (Cu acelaşi sens : *clebeu* şi *nieclad*). N. O.

cleáfăt, s. *A nu intra în* **~ fătul** (*căluşul*) *cuiva* = a nu-ţi face de lucru cu un neam rău de oameni, anume cu cei « *rânzoşi* « sau « râzitori », ori zeflemişti şi bătăuşi. C. P.

cleánc (pl. **~curi, clénciuri**), s. a. Rămăşiţă de crengi pe arbori (după tăierea sau ruperea crengilor) de care te poţi agăţa cu mâna. C. P.

clebéu, s. a. Vezi : **clat**.

clefetì (a se), vb. refl. (şi trans.). IV. A (se) scrinti o mână, a (se) mişca osul din încheetură (fiind perturbat). C. P.

cléşti, s. pl. *Plute de* ~, din « dulapi », nu din lemne rotunde. Ş. V.

clíchină (pl. **clíchini**), s. f. Haină scurtă. C. P. (Blăjel-Târn.-Mc.).

clicinít, adj. (D. un animal) şchiop, schilod, şontorog. (Fălticeni-Suceava).

clijémce, s. f. Un fel de semi-ghete. I. G.

clipuì, vb. trans. IV. Sin. *sclipui*. C. V. 2.

clirivíci, s. pl. Ghete. I. G.

clivisì (a se), vb. refl. şi trans. IV. A (se) încheia, a (se) lipi (şi prin aceasta a se întări), a (se) alcătui (d. p. doagele unui vas, un dulap etc.) aşa de bine că nu se cunoaşte locul unde e lipit. C. P.

cloáţă, s. f. Speculant, pişicher, haimana (dela oraş). C. P.

clofăì, vb. intrans. IV. Sin. *Clefăi*. Alex.

clop, s. a. Căpăcelul lămpii. B. G. 1.

clópot, s. a. (Fig.). Glas puternic, gură mare. C. V. 2.

cloţováş, s. m. Cel care pierde vremea, speculând (la sate). C. P.

cloţún, s. Lemn de corn ce se vâră în capul proţapului pentru a se prinde tânjala de el, când se mai adaogă o pereche de boi la car. F. G. ; s. m. Un fel de piţigoiu ce mănâncă cireşele, vişinele. C. P.

cniş, s. a. Plăcintă dospită. P. T.

coádăr, s. Ban de 25 cenţi : *de când cu scumpetea nu mai găseşti un coadăr în buzunar !* (Târn.-Mr.).

coálvă, **coárbă**, **coárvă** } s. f. Bâtă, « ciumag » de corn cu măciucă la un capăt. F. G.

coáşcă, s. f. (Poreclă), femeie bătrână încovoiată de bătrâneţe. C. P.

cobărîi, s. f. pl. Găini. B. N.

cóbilă, s. f. Femeie felegoasă ; unealtă la plug. C. V. 2.

cocăiálă, **cocăita**, **cocăleála** { s. f. *A-şi face* ~ = a zăcea într'un singur loc şi fel : *aşa şi-a făcut* **~ita**, *toată vara a stat cu burta la soare* ; *tot în grădină i-a fost* **~ita**. C. P.

cocălì (a se), vb. refl. IV. A se culcuşì (tolănindu-se), cf. mai sus : **cocăiala**, etc. C. P.

cocârţa, s. f. (Afară de sensul obişnuit) uzual în expres : *târţa-pârţa cu* ~ (când cineva vorbeşte în zadar, fără valoare). C. P.

cocârţână, s. f. Locul cu fân dintre tufele de mărăcini. F. G.

cochinte, adj. (D. cel) sgârcit în toată puterea cuvântului. F. G.

cocláz, s. Terciu de cartofi (?). (Cartofii din supă fierţi prea mult ca s'o îngroaşe, se zice că s'a făcut un *coclaz* sau *ciureală*). C. I.

cocleánţuri, s. a. pl. Învârtituri (în spirală) mai ales cele dela goarnă. R. I.

coclénţă, s. f. Grup de bibilici. B. S.

cocléţi, s. m. pl. Bucăţi de lemn ce prelungesc cornii când se face « streşnă » mare. B. G. 1.

cocorátă, s. f. Femeie gătită cu prea multe podoabe care-i strică dându-i aspectul de femeie de panoramă. Ş. V.

cocoroádă, s. f. Poreclă ce se aplică unei orăşence venite la ţară ; cocă de mămăligă. C. P.

cocóş, s. m. (Fig.). Cucuiu, umflătură. C. V. 2.

cocs, s. a. Cremă. V. S.

cocúţă, s. f. (Fig.). Copil mic. P. T.

codobálţ, s. Codorişte (mânerul de lemn al biciului). F.

codobâţuri, ş. a. pl. Diferite lucruri în desordine ce te încurcă într'un loc strâmt (într'un colţ sau cutie, ori casă mică) : *nu poţi să umbli în unghiu' ăla că sunt multe ~ acolo* : *găteje, oale, cuiere*, ş. a. C. P.

cofâştì, vb. trans. IV. A murdări, a feşteli rău. B. N.

colácul fântânii, s. Parapetul de lemne — (de obiceiu de formă pătrată) — dela gura puţului. C. P. (Târn.-Mr.).

cólchiş } s. a. Buştean ; bucată de lemn
cólciş } retezată cu fierul. C. G.

colofâsă, s. f. (adj.). (Femeie) murdară şi leneşă. C. G.

colonáţi de Spania, s. m. pl. Un soiu de monede. M. G.

colţurós, adj. (Fig. d. un om) fără tihnă. C. V. 2.

comándă, s. f. Afurisene. H. V.

comihért, s. Cântarul de prins peşte. U. P.

comitéu, s. a. Comitetul satului. D. V.

conác al zaimului, s. a. « Mehmedarul solului rezident » pe drumul dela Ţarigrad la Hotin. (*Iorga*, Cercet. ist., fin., econ. Pr. R., p. 56). M. G.

conaghéiu, s. a. « **~ghiéul** *penei* », partea dela cotor a fulgilor. Vad-Maramureş. (N. B. *conabiu*).

concerítă, s. f. (adj.) (D. femei, fete) *cu conciu*. C. P.

concét, s. a. *Concediu* ; concesie : a face **~cétul** *cuiva* = a-i face voia, plăcerea. C. P.

conciáta, s. f. Nume de găină. F. G.

condéiu, s. a. (Fig.). Oficiu. C. V. 2. ; lemn rotund, cam de 4 m. lungime, dela cârma plutaşilor (cu lopata formează « *cârma* »). — Valea Bistriţei). Ş. V.

condorì (a se), vb. refl. IV. Taurii când se iau la luptă *se* **~doáră**, beune unul la altul şi scurmă pământul. F. G. Vezi : **închiondorì**.

conduíre (*bună* ~), s. f. Bună înţelegere, îngăduială (în căsnicie) : nu e om *de bună ~*, nu e om pentru traiu bun şi înţelegere familiară. C. P.

conţ, s. Duzină, d. p. ~ *de hârtie*. Ş. V.

contignáţie, s. f. Rând, etaj. M. I.

contoşmán, s. Haină ţărănească scurtă, îmblănită. Ş. V.

copârcíie, s. f. (adj.). (D. o femeie, fată) înaltă şi subţire : *a crescut o ~ de fată*. C. P.

copchcálă, s. f. [N. B. Palatalizare din] *copilă*. M. B.

copşì, vb. trans. IV. A săpa în jurul pomului : la **~şìt** de pruni. C. P.

coráb (pl. **~ráburi** şi **~rábe**), s. a. Un fel de umplutură dela iazul morii. M. N.

corbăcì, vb. trans. IV. A prinde (cu acul) două bucăţi de stofă. Trans.

corcalăi, s. m. pl. Castraveţi strâmbi şi pătaţi. Ş. V.

corcúşuri, s. a. pl. Bucăţi de pâine pentru cerşetori. C. G.

cordénciu (*corenciu*), s. (adj.). (D. om) rău la inimă, răzbunător : *e rău ~*. C. G.

corlátă, s. f. Vatră la cuptoarele ţărăneşti (: *toată ziua stai pe ~*, d. cineva care stă degeaba în casă). C. P.

corlátie, s. f. Scaun (pt. albia de rufe) alcătuit din două obezi (dela roate) găurite la capete pt. a se fixa în câte două picioare lungi şi subţiri. Chirca-Tutova. Vezi : **corletiia**.

corlét, s. Limba meliţei. Oroiul de Câmpie (j. Mureş).

corletiia, s. f. Obiectul pe care se aşează copaia. M. M. — Cf. mai sus : **corlatie**.

corlón, s. a. Cotlon (povarnă) ; *a sta pe ~* = a sta în trândăvie. (Pentru

trecerea lui **tl** > **rl** cf. şi : *parlagea* (pt. pătlăgea), *gârlej* (pt. gâtlej), ş. a. C. P.

córn, s. a. Strâmtoare. C. V. 2. Vezi : **băga pe ~ de capră.**

corobì (a se), vb. refl. IV. A se umfla şi apoi a se găunoşi, a se coşcovi (varul de pe pereţi se **~beáză**). B. S.

corobíşcă, s. f. (pl. **~bíşti**). Cutie mică : *adă-mi o ~ de sărnisi.* O. A.

coroîtíe, s. f. Uzual în versurile : *Cu o iie dintr'o miie, Şi-o « roche » de* **coroîtie**... M. G.

corsì (a se), vb. refl. şi trans. IV. A (se) strâmba ; (*se corseşte* numai ceea ce e plat : o scândură lată, un perete de casă ş. a.). C. P.

corúgă, s. f. Căuş, lingură mare de lemn cu care se bea apă din fântână. C. G.

cosalắu, s. Loc de fâneţe. C. P. (Sălicea-Cluj).

cosắrniţă, s. f. Obiectul care se face cu coş. (?). L. M.

coscáia (**coţcáia**) (**coţogáia**) s. f. Jivină sălbatică, animal răpitor (în imprecaţia glumeaţă : *mânca-te-ar* **~căile** *să te mănânce !*...). C. P.

coşcodáică, s. f. *Cotârneaţă*, buda câinelui. R. I.

cóşcove, s. Mică depresiune de pământ (cam de 2 m.) rămasă după extracţia copacilor din pământ. M. I. (Alimăneşti-Olt).

coşì (a se), vb. refl. şi trans. IV. A (se) turti, a (se) apleca ; a zdrobi, a fi obosit de o greutate : *m'a* **coşìt** *de tot croznia de lemne !* Pământ **~şìt** = povârnit, înclinat, dosul unei râpi. C. P.

cosoáie (**cosói**), s. f. pl. Obiecte anumite — (cuie) — care intră în două găuri ale urechilor dela inima căruţii şi care prinde dricul carului de osia din urmă. F. G.

cosorì (a se), vb. refl. IV. A se scărpina. C. G.

coştéiu, s. a. Păpuşoiu. E. Haivas, Voloca-Cernăuţi.

coştéiu (pl. **~ştéie**), s. a. Dos de perină. M. Demetrescu, Darabani-Dorohoi.

costív (f. **~tívă**), adj. *Nucă* **~tivă**, al cărei sâmbure nu se alege bine. F. G. (N. B. *costelivă*).

coşul fântânii, s. a. Parapetul de lemn dela gura puţului. C. P. (Mediaş-Târn.-Mr.).

coţăì, vb. intrans. IV. A da din coadă, *a bâţâi* (d. p. codobatura, şi d. mişcările câinelui la împreunare). C. P. ; d. clătinarea apei gata să cadă din un hârdău dus pe umeri. F. G.

cotáibă, s. f. Buda câinelui. R. I.

cotáre, s. f. « Cotare » de mână se face prin « spetează » (papură). B. G. 1.

cotârneáţă, s. f. Vezi : **coşcodaică.**

cotáuă (pl. **~tắvi**), s. f. Căldăruşa mai largă la gură decât la fund (care e rotund) ce serveşte ciobanilor pt. gătit mâncare, prin aşezarea ei pe lanţul prins de vârful piramidei a trei pari. M. N.

cotbăì, vb. (in)trans. IV. *A cotrobăì*. C. P. (Mediaş-Târn. Mr.).

cotcoréţ, s. m. (adj.). Poreclă ce o aplică Muntenilor către « Vlăşceni » ; om sărăcăcios, îmbrăcat subţire, *golăneţi* (*dela Vale*). C. P.

coteálă, s. f. Lucru, treabă : să nu ai *~ cu nimeni*, să nu-ţi faci de lucru. D. E.

cotéica, s. f. În expres. : *s'a schimbat ~* (= *afacerea*) — *din prieteni devenim duşmani*. C. P.— (În alte părţi îns. « albie ». S. Pop).

coteţár (f. **~ţáră**), adj. (D. un om sau animal) neastâmpărat, « *secăturos* », căruia nu-i « *stă urma* » din toate locurile (coteţele). C. P.

cotîoít, adj. Molatic, încet la treabă. I. P.

cotîosì, vb. (in)trans. IV. *A o sfecli, o* **~séşte** cel care nu se pricepe la fiert mâncarea. C. G.

coţoínă, s. f. (adj.). Femeie intrigantă, — care umblă anapoda şi-i *taie gura în zece*. F. G.

cotomplé̦t (pl. **~plé̦te**), s. a. Lemn scurt şi gros, *ciopârtac.* (Cf. *cotromplete. Codin,* O s. c.). C. P.

cotopiálă, s. f. *Bâzdoacă,* « ciumagă » de aruncat după animal sau în pom pt. a da poame ; *a-l lua cu ~* = a-l alunga cu ciomagul. C. P.

cotoroáie, s. pl. Picioare lungi şi goale (*gionate*). C. P.

cotóz, s. Pâine de păpuşoiu amestecată cu lapte acru. D. E.

cotozì (a se), vb. refl. IV. A (se) tăvăli, a se murui. H.

cotozít, adj. Rău lucrat. D. S. 1.

cotreáne, s. Suport la boabele de strugure. F.

cotrénci, s. m. pl. Capetele cele mai groase ale fânului. C. G. (Cf. *codrenciu,* în Năsăud).

cotré̦ț, s. a. Coteţ. M. M.

cotrigálițā, s. f. Jidov, sau oricare altul care nu e în port românesc. C. G.

cotrojì (a se), vb. refl. IV. A se găti, a se găta. C. V. 2.

cotromé̦nțe, s. f. pl. Lucruri fără nicio valoare, catrafuse. P.

cotrúnă, s. f. Căsoaie-beciu (cu sens peiorativ). C. P.

cotrúță, s. f. (adj.). (Femeie) care umblă *ca o ~* din sat în sat, din om în om, aflând şi divulgând multe. C. P.

cotruțár, s. m. (adj.). Poreclă pentru bărbatul ce stă mai mult pe lângă casă. Ş.V.

covăcíe, s. f. Fierărie. B. S.

covắză, s. f. Poreclă pentru cel ce batjocoreşte pe oameni. D. E.

crác, s. m. Vârtelniță. (Butuc sprijinit pe trei picioare cu un cui în partea de deasupra). B. G.

craimúș (pl. **~múșuri**), s. a. Amestec de mâncare în tigaie : untură, ouă, brânză ş. a. C. P

crấmpă, s. f. Sapă de plivit straturi. C. V. 2.

crampoáne, s. a. pl. (Fig.). Minciuni. *A tăia la ~, la piroane* = a înşira la vorbe mincinoase. C. P.

cramponà (şi **~ponì**) (a se) (prez. **~ponèz**), vb. refl. şi trans. I. (şi IV). A (se) ține morțiş de, la ceva, a cere să fie legat de... : *te ~nezi de Bucureşti, parcă nu mai sânt oraşe !* C. P.

crấnced, adj. Întărit, înțepenit : de *teamă m'am făcut ~ tot.* Ş. V.

crấncen, adj. (adv.). *Verde ~* (d. fructe necoapte : mere, pere ş. a.). C. P.

crấncete (**crấncete**), s. f. pl. Lucruri de diferite feluri formând samarul omului : *m'am însămărat cu atâtea ~ la spinare.* C. P.

craşcon(i), s. m. pl. Obiect (crăcană) cu trei picioare. *N. Fisteag,* Globul, Craiova (Severin).

crastól. [Nu se dă sensul]. B. G. 1. (În alte părți **castrol.** S. Pop).

craváł, s. a. Ceartă, bătaie cu gălăgie mare, scandal. N. O. şi C. P.

credénț(ă), s. Dulap pentru vase. D. M. (Vatra-Dornei).

crehameà, s. f. Carne proaspătă de porc, tăiată în bucăți şi friptă în cratiță până îşi lasă bine untura. M. S.

crépla (pl. **~ ple**), s. f. Jghiabul de lângă puț pt. adăpatul vitelor. C. P., în Micăsasa, Copşa-Mc. (j. Târn.-Mr).

cribíturi, s. a. pl. *Chibrituri.* I. D.

crică : *cred-că.* D. S. 1. (Cf. *cre-că* în Năsăud. S. Pop).

cric-na ! Interj. pt. alungatul caprelor. D.E.

crihíne (*prune ~*) ; un soiu de prune mici şi verzi. A. Şiara (Sibiu şi jur).

crincinít (*încrincinit*), adj. Amăriu (d. p. mălaiul devine ~ în hambar unde încălzit se strică şi se face amăriu). F. G.

críță, s. f. Am(â)nar, peniță. P. T. (Cf. *beat ~.* C. P. în Turda).

crívină, s. f. Pământ humos. F. G.

crohní(t), **crohós** adj. Omătul e **~hós, ~nít** atunci când începe a se topi la soare în mod neuniform, rămânând asperități la suprafață (sau cu mici spărturi goale înlăuntru). C. I.

crompău, s. a. Instrument pentru săpat pământ. F. G.

crúcile, s. f. pl. Şalele (spatele): *mă dor* ~ = spatele, sau şira spinării. B. I.

crucitúră, s. f. « *Mirătură* » (: *ce* ~ *de animal !* = monstruozitate de animal, *să te cruceşti* când îl vezi). C. V. 2. şi C. P.

cruji, s. Vezi : **laji**.

crúpe, s. pl. Grâu fiert cu miere (la Bobotează). — M. I. (Năsăud).

cúcă, s. f. *A făcut el cu* **cúca** lui = cu capul lui. C. V. 2.

cuculbéciu, s. m. Curcubeu. În descântecul copiilor după scaldă :

Cuculbeci beci,
Scoate-mi apa din ureci !... C. I.

(În alte părţi *melc*. S. Pop).

cujéică, s. f. Lemn pentru tors. D. E.

culaş, s. m. (adj.). Cal de coloare galbenă-aurie. B. S.

culiş, s. Mâncare preparată din bucăţi de pâine cu sare peste care se toarnă apă. P. T.

culnicì (*colnicì*) (a se), (prez. I **~césc**), vb. refl. IV. A se trândăvi, stând cu burta la soare : *nu te mai* ~ *şi hai să dăm zor ca să terminăm*... ! Sin. *a se cocăli* la căldură, în culcuş. C. P., C. R.

cúm-nu, adv. Da. C. P.

cumuiţắu, s. Lucru : *e gata* **~ţắul**. C. G.

cumpărţéle, s. f. pl. Colindeţe (: colaci, covrigi, etc.) ce se dau de pomană, între rude sau vecini la Crăciun, Paşti, Rusale (Moşi). C. P.

cumpărţít (pl. **~ţituri**), s. a. Dare de pomană, *a pleca cu* **~ţítul** = să împartă *cumpărţele*. C. P.

cunchì (a se), vb. refl. IV. (A se repezi). *S'au* **~chìt** *lupii la oi*, s'au *detornit*, C. G.

cunúnă, s. f. Un lemn lung de-a-lungul streşinii, în care se face cuib pentru corni. B. G. 1.

cúpă, s. f. Măsură de 15 litri. C. V. 2.

cuptorì (prez. I **~résc**) vb. trans. IV. A detracta pe cineva, a duşmăni în ascuns, deşi în faţă ţi se arată amabil : *în faţă îţi vorbeşte, dar în dos te* **~réşte**. C. R.

curătúră, s. f. Necurăţenia vacii, *ciuruiala*, plodul (**~túra** vacii se îngroapă) ; termen injurios ce şi-l adresează femeile la ceartă. C. I.

cúrcă, s. f. Veston de lână. R. I. 1.

curcubătă, s. f. Cap. P. T.

curi ! vb. Imperat. Aleargă ! Du-te ! Fugi ! G. M.

curicherie, s. f. Vărzărie. (Vezi : **bulgarie**). S. G.

curm, s. Crâmpeiu de lemn. C. R.

cúşcă, s. f. Obiect de forma limbului, în care se bate porumbul în lipsă de maşină. C. C.

cuşchiricós. adj. (D. om) cu înclinări sensuale. C. G.

cúşlă, s. f. Casă prăpădită, colibă. Femeia cotruţă *se plimbă din* ~ *în* ~ = din loc în loc, din casă în casă, petrecându-şi vremea fără rost. C. P. (Cf. şi *câşlă*, Rucăr-Muscel).

cuşluì, vb. trans. IV. A cerceta, a căuta cu de-a-mănuntul în sensul de a-şi însuşi şi a mânca ceea ce a găsit : *câinele a* **~luít** *tot* în odaie. D. S. 1.

custurà, vb. trans. I. A-l bate, a-l snopi pe cineva. C. G.

cuţuvrcă, **cuţuvríce** } s. f. Căţea ce latră fără încetare ; (femeie depravată). C. P.

D

da, vb. I. A **da cu tăciuni pe la nas** (*parcă i-a fi dat cu* ~) d. cineva care s'a supărat brusc şi fără motiv ; **a ajuns de-i dai din mână**, d. cel care a ajuns rău, un cerşetor ; **a nu da ochi în gene**, a nu dormi ; **a se mai da peste cap**, a mai aştepta încă..., a mai răbda. C. R. ; **a se da cap peste cap**,

a recurge la toate mijloacele întru împlinirea unicului gând. C. P. ; **a da prin băț**, a fi obraznic, îndrăzneț dar şi urît. I. Chetreşti, Vaslui.

dabalazát (*dăbălăzàt*), adj. (D. un om) neîngrijit la îmbrăcăminte : *păcat că-i chipeş, dar umblă* **~zát**. (Sin. *lăbărțat*). Ş. V.

dac, s. a. Haizaş, acoperiş. M. B.

dacă-nu, adv. Da. (Cf. *cum-nu*). C. P.

dădățél, s. Vezi : **deoletă**.

dăhulát, adj. (D. un om) îmbrăcat în haine lungi şi neîncheiate, neîncins. F. G. şi C. P.

daibój, adv. A da (a face) un lucru pe ~ = de geaba, pe veresie, pe nimica toată. C. P.

daibojeálă, s. f. Gratuitate, concesiune la exces. C. P.

dăjduít, adj. Neglijent. C. R.

dấlavale (*dă* ~), adv. Mai la vale de cineva, de ceva (cf. opusul : *dă-dânsus*, *dă-dâlamal*, d. p. *lacul de* ~). C. P.

dalbină, s. f. Locul unde se strânge mai multă apă în râu. Almaş-Arad.

dălnăì (a se), vb. refl. IV. A se da cineva în leagăn (în *țâțeică*). F. G.

dâmbác, s. Un dâmb mai mic : *cum am ridicat* **~bácul** *mi-a şi sărit un iepure dela picior*. Ş. V.

dâmbuşór, s. a. Ridicătură de pământ mai mică ca un *dâmbac*. Ş. V.

dándă, s. f. *A se da la* ~, a se apuca de băutură şi de vorbărie îndelungă ; *a avea ~ rea*, a-i sta un vițiu în caracter, în obiceiu ; am *~ cu el*, am lucru mult de descurcat ; *are ~ până s'o găti*, găteala presupune mult timp din cauza încetinelii şi a migălelii. (Tot aşa **danganà** şi **danjă**). C. P.

dandálea (*dandastea*) : *d'alde-d'alea*, *d'al-de-d'astea* : *~ îmi faci tu când rămâi singur acasă !* C. P.

dăndănì, vb. intrans. IV. *A dondăni*. F. G.

dandíst, s. m. *Dentist*. C. P.

danganále, s. f. pl. *Zdrancanale*, lucruri care atârnă de ceva ; testicule (de copil). C. P.

dăpléie, (şi *dipleie*, *ghipleie*). Vezi : **diaplauă** s. a. pl. Hățurile cailor. C. I. 1.

dấră, s. f. Chestie, pregătire, afacere. C. V. 2.

dărăgăneálă (*îndărăgăneală*), s. f. (adv.). Cu **~neála** = cu îndărătnicie, încetineală, amânare a unei chestiuni. C. P.

dărấp, s. a. Bucată mare de turtă sau de mămăligă. F. G. (Cf. *dărab*(*ă*).

daravári, s. m. pl. Cărăuşi de lemne. M. G.

daravélă, s. f. « Treabă », organul genital viril. C. P.

dấrdă, s. f. Termen de batjocură pt. femeia scurtă şi grasă. C. P.

dấrdolă, s. f. Căruță veche şi hodorogită. R. I.

dărg, s. m. Ciomag. C. I. 1.

dấrjă, s. f. Băț lung pt. sprijinit la mers pe munte sau la trecerea pe o punte îngustă (şi mult ridicată deasupra apei). Ş. V.

dârjánă, s. f. Cf. mai sus : **dârjă**.

dârlắu, s. m. Termen de batjocură pt. cel ce *umblă fără căpătâiu*, « pierde-vară ». C. P.

dấrla (*dârloi*), s. În jocul copilăresc de cuvinte :

Hai d'a dârla dârla
Să mărită cârna...
Hai dârloi dârloi
Ne 'nsurăm şi noi. . . — C. P.

Cf. *codârlă* (coadă).

dârmói, s. a. Ciur. P. T.

dârsì (a se), vb. refl. IV. A se deda, a se obişnui, a canoni pe cineva făcându-l să suporte toate greutățile. F. G.

Dáşova, s. Nume fictiv de loc : *Hei, am plecat la* ~, (răspunde cel care a fost întrebat asupra plecării, nevoind s'o destăinuiască). C. P.

davaleà, s. f. *Daraveld* (şi *daravea*, *davarea*), bucluc, necaz. C. P.

dăvâncătúră, s. f. Boltitură, scobitură sferoidală şi adâncă în pământ. C. P. (Cf. *dovâncătură. Codin*, O s. c.).

dăzgurzì (a se), vb. refl. IV. *Se* **~gúrdă** tortul de cânepă, care e pus să se coacă într'un vas cu leşie de cenuşă. N. Roşu, Ramna-Caraş.

deál, s. a. Pământ arabil. (Nu se zice: *mă duc la câmp să lucrez*, ci: *mă duc la deal*). N. I.

décă, s. f. Pătură de învelit: *să iau déca să nu vă zăhăiască*. D. M.

de-că = *de cumva*: ~ *nu s'or învoi*, ~ *n'or vrea să vină*. C. I.

Decámbri, s. m. *Decembrie*. S. G.

dehămà (pronţ. **dăhămà**) (a se), vb. refl. IV. (D. haine) a se prăpădi (să nu se mai ţină bucată de bucată), a se sdrenţui C. P.

dehăulà (**deshăulà**) (a se), vb. refl. IV. A se desbrăca de hainele vechi şi rupte. F. G.

dehobì (*deshobì*) (a se), vb. refl. IV. A se deşela, a se desprinde oasele din încheieturi: *m'am* **~bìt** *de atâta cale cu traista asta*. G. M.

deocále, adv. Deodată. S. M.

deolétă, s. f. Floare, dădăţel. C. V. 2.

deregi, s. (Grindă sprijinită pe ~), trunchiu de lemn. Bihor.

dervelcálă, s. f. (?) *Haină de* ~ = « purtăreaţă » (pt. lucru, prăpădit prin întrebuinţare la orice). C. P.

desbleuì (pronţ. **dezbleuì**) (a se), (prez. I **~ésc**), vb. refl. IV. A se desbrăca de tot de haine, a se despremeni. C. P. Vezi: şi: **dizblehuet**.

descebăluì (a se), vb. refl. IV. A se descurca dintr'o afacere, a se deştepta dintr'un vag, a i se lămuri o chestiune. C. P.

deschiolà (pronţ. **dăschiolá** şi **dăsh'iolà**) (a se), (prez. **~léz**) vb. refl. şi trans. I. A se desprinde carnea fiartă de pe oase, a (se) desface oasele din încheieturi:

Sapa-i grea şi coada groasă
M'a **deschiolat** *la oase*... C. P.

descrelà (a se), vb. refl. I. A se desface (în foi), a se lepăda de ceva: *lutul se* **~leázǎ** *de pe perete*, se cojeşte: **~lát** *de lege*, renegat, om de nimic. G. I.

deset, s. a. Desiş de pădure (pădure deasă). (« Cătur » îns. un fag subţire şi lung în « *deset* »). Vad-Maramureş.

desetína, s. f. Porţiunea de pământ de 60 prăjini. N. I.

desligea, s. f. Greblă. G.

desmirdát, adj. Vioiu: *fii mai* ~ *!* C. R.

detornì (a se), vb. refl. IV. A se năpusti lupii. (Vezi: **cunchí**). C. G. (N. B. Cf. **dotărnî**, în Vâlcea).

devremiór, adv. Mai de timpuriu. Ş. V.

diapláuă, s. f. pl. *Dăpleie*. (Vezi mai sus: **dăpléo**). D. V.

diba: *a merge d'a* ~ = a merge încet şi cam pe furiş: *diba, diba... până a ajuns la uşă*... Sin. *pâş! pâş!* C. P. Cf. *dibui* (şi mai jos: **tipa-tipa**!).

didimóc, s. m. (adj.). Termen de batjocură pentru un om scund, gros şi cam nătăfleţ. C. P.

diécă, adv. *Adică*. S. M.

dignì (pronţ. **dg'ignì**) (a se), vb. refl. IV. A se ghionti, a da ghes. C. I.

dilnicì, vb. trans. IV. A lucra ceva pe îndelete şi cu dibăcie, a mogoşi cu meşteşug un lucru. C. P.

díma, s. Nume (fictiv) d. un om luat exemplar-tip pentru cel mai dibaciu şi mai iscusit meşteşugar: *lucru făcut ca de* ~ **rudaru'**, sau numai lucru ca de ~. (Cf. «...*a trimes în sat să caute pe Dima lăutarul*». *Brătescu-Voin.*, Călăt. îi şade bine cu dr.). C. P.

dincioáră, interog.: *Din-ce-oară?* (pt. *oare din ce?*) C. I.

dîndăvấnt, locuţ.: *a-l lua pe cineva* ~ = a-l prinde frigurile, care se alungă cu *descântecul de* ~. C. P.

din-de-soáre, locuţ. pop. Dureri de cap (provenite din insolaţie) — care se

manifestă odată cu « *răsărita* » soarelui, și dispar spre amiazi. C. I.

diréci-bașa, s. m. Șeful cherestrelei de transport pe corăbii. M. G.

dișánț, adj. (adv.). Curios, mirat: *tare mi-a fost ~ când am auzit suduind de mamă!* Ș. V.

disetină, s. f. Vezi: **desetină**.

distórs, vb. (part. vb. **distoarce**). (D. paguba) *întoarsă* înapoi (la jocurile de noroc, d. p. la popici: *dupăce ne-am întovărășit*, ne-am **~tórs** *toată paguba*). Ș. V.

dizblehuét, adj. Desmățat, descheiat la haine (cu pieptul gol). B. N. Vezi: **desbleuìt**.

doáb(d')ilă, s. adj. D. o femeie mare și proastă. C. V. 2.

Doámne-more! Interj. Vezi, Doamne! C. G.

dobă, s. f. Femeie, copil astut. C. V. 2.

dobán } **dobănós** } adj. Posac, închis la fire, posomorît, « *dugos* », ursuz. C. P.

dobós, adj.? [Nu dă sensul]. M. G.

docodát(ă), adv. Deocamdată. C. P.

dodonéle, s. f. pl. Obiecte mici și rotunjoare. C. P.

dogít, adj. (Fig.). Stricat la minte. (N. B. *îi lipsește o doagă, e scrintit la cap*, « țicnit ». C. P.). C. V. 2.

doicamfíră, s. f. Grangur. P.

doinúș, s. *Dăinuș*, leagăn. F. G.

dóldoș, adj. (adv.). Încărcat, plin și îndesat, *doldora*. C. P.

doléț (pl. **~lețuri**), s. a. Țol de lână pentru acoperit. P. (Arad).

domănì, vb. intrans. IV. (prez. **~esc**). A șopăcăi, a vorbi încet (gură 'n gură) mai ales pe întunerec. C. P.

domnăríi, s. f. pl. Boierime, orășenime. C. P. (Cluj).

domníe, s. f. (Fig.). Boală, zăcere. C. V. 2.

domnós, adj. Gingaș la mâncare, scump la vorbă dar cam leneș la lucru, « sumeț ». M. C.

donì. Vezi: **boghì**.

dopăcì, vb. trans. IV. A tivi. (Trans.). Vezi și: **dupăci**.

doplosì (a se), vb. refl. IV. A se mai cizela, a se mai ușura: *s'a mai* **~sìt** *coada săpii că mă freca la palme*. F. G.

dorobéte, s. m. Băț scurt și gros. C. P.; (fig.) copil scurt și foarte gras. F. G.

dor-de-gură (și **dor-de-dinți** ca și **dor-de-picioare**), s. Boală (de gură) la vitele mari. care nu mai pot mânca. C. P.

dorúm(u): *i-a zis* **~**, d. cineva care, întors dintr'o călătorie, pare supărat. C. R.

dósnic, adj. (D. om) tăcut, uricios, mânios. C. V. 2.

Dospína, s. f. Moartea, cimitirul: *duce-te-aș, maică la ~!* (spune mama unui copil răutăcios). C. R.

dovâlnì, vb. intrans. IV. A cădea doborît de foame:

Nu știu mieii i-a pierdut
Ori foamea l-a **dovâlnìt**
Că e negru și cernit...

Codin, Dragoslavele, pag. 247.

drácilă, s. f. Un fel de spini care în alte părți (j. Fălciu) se numește *catină*. G. T.

drăgăicà (a se), vb. refl. I. A sta atârnat undeva cumpănindu-se; a se cocoța scârciumându-și picioarele în toate părțile; *a sta* **~cát**, cu mâinile agățate de ceva, spânzurând corpul ce amenință să cadă. C. P.

drăgúș la căuș. D. acela care din aroganță a ajuns la umilință: *așa-i că mi-ai venit ~?* Ș. V.

dráiba, s. m. Dracu. C. P. Contamin.: **dracu + naiba**.

drâmoxa, s. Nume de arbore cu frunza lată; n. pr. deal (arat și) acoperit cu mărăcini; pădure în Fierbinți-Vlașca; părău și sat în Suceava. M. I. (Năsăud).

drántu, s. m. (Eufem.). Dracu, *Ăl-cu-coarne*, *Ăl-din-râpă*, *Al-lui*, *Al-răilor*, ș. a. C. P.

drége, vb. trans. III. A prăji bucatele cu untură : *varză dreasă* ; a se întrăma : *vaca s'a mai dres* ; (d. o fată) a se rotunzi, a se împlini la faţă ; *a se ~ pe faţă*, a da cu dresuri, cu pomadă pt. tenul feţei. C. P.

dréucă (pl. **dréuci**), s. f. Lemnul dela căruţă de care se leagă ştreangurile hamurilor. M. N.

droámbău, s. Instrument de ţesălat, pieptănat şi scărmănat. G. Ciurea, Moeciul d. s. (Braşov).

drob(z)ináriu (pl. **~nári**), s. Loitrele coşului căruţii. C. Z.

drod, s. a. Sârmă. (N. B. ung. *drot*). B. S. 1.

drojì, vb. intrans. IV. A vorbi verzi şi uscate (în stare de supărare), a cicăli : *nu mai ~ atâta că mi-ai « împuiat » în cap !* C. P.

drucălì (**drugălì**), vb. (in)trans. IV. « A îndruga » verzi şi uscate, a vorbi mult. (N. B. cf. *a înşira moş pe groş*. C. P). D. E.

drucşór, s. *Coromâslă*, drug de lemn încovoiat cu care se aduce apă. R. I.

drúgă, s. f. Termen de ocară ce se dă femeilor şi fetelor tinere cu ţinuta neîngrijită, care aleargă mult şi fără rost : *~ de femeie*. Ş V.

drugăneáţă, s. f. Fus mare pentru tors lână (drugă). C. P.

druţ, s. Vezi la : **râşcă**.

dublétie, s. m. Dovleac. D. V. (N. B. **dublete** = dovleac pt. porc. Feleac-Cluj).

duchián, s. Prăvălie. B. S. (N. B. Cf. *dugheană*).

duciumál, s. a. *Decimal* (balanţa ~). C. P.

ducuceálă, s. f. Necaz, supărare : *mânca-te-ar ~* ! C. G. (Cf. « *ducucit* » prăpădit, amărît, păcătos ». S. Pop, Năsăud).

dudánă, s. f. (Fig.). Femeie înaltă, *copârciie*. C. P.

duduleán, s. adj. Beţivan mare (cel care duce ţuică la *Duduleni* (câmp după o mahala a Craiovei). F. G.

duflaş, s. adj. Cel ce voieşte să ia *dublu* din ceva. C. V. 2.

dugavor, s. a. Act de vânzare. M. G.

dugeánă, s. f. Femeie destrăbălată. D. E.

dul, s. a. Partea tare din ugerul vacii (sau din mamelele fetelor). F. G.

dulápi, s. m. pl. (*~ stejar*). « *Dulapii moldoveneşti* » numiţi şi « Galaţi » se întrebuinţau la schele, fiind groşi şi fără *cioturi*. M. G.

dulculéţ, adj. *Măr ~*, cu fructul dulce. C. P. (Şerbăneşti-Muscel).

dúldea, (s. f.) *A se da ~ pe picioare*, a (se) scârciumi (pe un) copil pe picioarele dădacului, *luicănindu-l*, dându-l huţa. C. P.

dúler, s. adj. (Fată) nesimţită, *un ~ de fată*, grasă, « butucănoasă », « cioplită cu *barda* » (care nu se pricepe nici să facă o mămăligă). C. P.

dúlie (pl. *dúlii*), s. f. Refec gros (la cămaşă), dungă (la pantaloni), troian de pământ nu prea înalt. C. P.

dulugeáua (s. f.) adv. *A o lua cu ~* = cu încetul (şi în mod raţional). C. P. (Cf. *dulungeacu, dulugeacu. Codin*, O s. c.).

dulúgi, s. f. plur. (Sens peiorativ) picioare lungi şi goale : *ce umbli* cu **~lúgili** *goale ?* C. P. Cf. mai jos : **durligi**.

dumác, adj. (D. om) zăpăcit, aiurit. R. Stanciu, Sturdila-Brăila.

dupăceála, s. f. Vezi : **dupăcì**.

dupăcì (**dopăcì**) } vb. trans. IV. A peteci (o haină). (Mld.).

dupăcít, adj. Bătut bine, lovit (subst.) ; custură cu dungă. C. V. 2.

dupéiu, s. a. Formă de împletitură a coadelor femeieşti, (şuviţa de păr e dusă pe subt urechi, apoi întoarsă şi împletită în coadă). În chiuitura :

Şi-a mea drăguţă vine,
Impletită cu **dupeiu**
Cu coada toată cârceiu. — Runcu-Salvei (j. Năsăud).

dúră, s. f. Roată cu *spăgmă*. C. V. 2.
durătúră (pl. **~túri**), s. f. Aşchii (« talaşi ») din *făţuitor* (gilău). C. I.
durghineáţă, s. f. Scândură de mărime potrivită. Ş. V.
durígă, s. f. Mosor cu aţă de cusut. C. I. 1.
durlígi, s. f. pl. Picioare goale (dela genunchiu în jos) : *ce umbli numai în ~, că răceşti !* Ş. V. — Vezi : **dulúgi**.
durmecà, vb. trans. I. *A adulmeca*. C. V. 2.
durúş, s. Dealul pe care se dau copiii cu săniuţa, *săniuş*. Ş. V.
duşéc, s. Saltea de paie. G.
du-te-vino (pronţ. **~ yno**), locuţ. adv. : calea-valea, treacă-meargă (turul pantalonilor, în mers, fac ~). C. P.

E

erechì (a se), vb. refl. IV. A se juca fără nicio grijă. F. G.
eréchiu, s. Predispoziţia copiilor pentru joacă : *nu ştiu ce v'a găsit de dete ~ 'n voi !* F. G.
esundà, vb. trans. I. A copleşi, a revărsa, *a năcubi*. C. I.
éteită ! (*eiti !* şi *ióiti !*). Ia-te-uită ! (*Ia-uite !*). C. P.

F

fắcă, s. f. *Ciutură*. (Un obiect de lemn cu 2—4 craci, în formă de cruce la capăt, cu care se fâcâie fasolea fiartă). F. G.
făcalắu, s. Mustuitor. P. T.
făcăluít, adj. (D. un aliment) sfărâmat prin fierbere, d. p. carne, fasole **~luítă**. D. S. 1.
face poală (a ~) : a tivi (numai la partea de jos a unei rochii). (Trans.).
făclíe, s. f. (Fig.). Fată frumoasă. C. V. 2.
faíi, s. pl. Pliuri. Ard.-Ban.
faileri, s. m. pl. Stâlpi de piatră subt gang. B. G. 1. — Cf. *faleri* (de lemn) în alte părţi. S. Pop.
falcắu, s. (adj.). (D. un om) hrăpăreţ, care ar mânca toată lumea. C. I.
falcealắcuri, s. a. pl. Lucruri false, « de spumă », fără trăinicie. C. P.
fált (**fáls**) (pl. **fálţuri**), s. a. Un fel de cleşte de cismărie, lat în gura prevăzută cu zimţi pt. trasul pielei pe calapod. C. P.
fáltăne / **(faltne)** } s. pl. *Pliuri*. Bistriţa-Someş.
fânáriu, s. m. Fânul pus între patru stâlpi cu acoperiş « îmblător ». B. G. 1.
farafastíchiuri, s. a. pl. Ornamente strălucitoare, mărunte şi fără vreo valoare reală (d. p. *casă cu ~*) ; (mofturi, grimase). C. P.
fârângíu, s. m. Brutar. G.
fârfâít, adj. Nemernic, bătut de necazuri, *ducucit*. C. G.
fắrg (pl. **~'guri**), s. a. Curcubătă cu coada scurtă, al cărei corp bombat e mai desvoltat. (Se întreb. de ciobani la măsurarea laptelui). M. N.
fărobrăzíe, s. f. Obrăznicie, *neobrăzare* (*fără obraz*). L. V.
fârţotínă, s. f. (Poreclă) — femeie de nimic, neînsemnată (mică şi) de nebăgat în seamă. C. P.
fâşnì, vb. trans. IV. A fura, a şterpeli. C. G.
fasóle, s. f. (Fig.). Faţă palidă ; contrazicere. C. V. 2.
fâstai-vinteai ! Se zice despre turul pantalonilor largi, care se schimbă alternând când pe un picior, când pe altul. (Cf. mai sus : *du-te-vino !*). C. P. — Din : **fost-ai** şi **vint-ai** (*venit-ai*).
fatà, s. f. Peteală. P. T.
fáţa-cucoanei, *aţă ~* = de coloare roză. D. M.
fătătắu, s. Se zice unei fete bătrâne. F. G.
fâţiciúne, s. f. (Desmierdător pentru o) viţea mică şi frumoasă. (P. ext. (fată) neastâmpărată). C. P.

feleştì (a se), vb. refl. IV. (D. flori, frunze). A începe să se veştejească, să se moaie, a-şi pierde puterea. C. P.
félpinz, s. (a.) « *Arvon* » (arvună). C. V.
felşer, s. a. Agent sanitar. P. T.
ferchezắu, s. a. (Un pui de) bătaie : *i-am tras un ~ să mă ţină minte*. Ş. V.
feríre, vb. Infin. lung dela **a ferì** : *o, Doamne, în ziua aceasta fără de păcat a ne ~ noi !* C. G.
feşteli (a se), vb. refl. IV. A se trece, a îmbătrâni (d. femei, oameni). F. G. ; a se face de râs cu ceva : *a cam* **~lìt**-*o la examen*. C. P.
ficătári, s. m. pl. Cârnaţi de ficat. M. I. (Gorj).
fiér, s. Farfurie. H. V.
fiertúră (pronţ. **h'iertură**), s. f. (Numai în sensul de) *ciorbă de carne*. C. P.
fighéu (**fig'eu**), s. a. R. I. 1. (Cf. *feg'heu*, *fegeu*, *fedeu*. B. G. 1.).
fijloánge, s. f. pl. Perdele. B. S. 1.
filipéşti. Vezi : **h'ilipéşti**.

fingíe, **fingiúţă**, **finjíe**, **finjéie**, **finzáie** } s. f. Ceaşcă pentru lapte sau cafea. B. G. 1, R. I. 1, M. M., C. I. 1.

firénguri, **firhánguri** } s. a. pl. Perdele de fereastră. F. G.

fitánţă, s. f. Chitanţă. F. G.
fiţăráie, s. f. pl. *A face ~* = grimase, mişcări necontrolate, contorsiuni musculare, mofturi ale celui afectat. C. P.
fizuele, s. f. pl. Şireturi de ghete. C. I. 1.
flág, s. a. Steag. D. M.
flăşcắu (*plăşcă'u*), s. m. (Eufem.). Flăcău. C. P. — Cf. mai jos : **păşcălắu**.
flatáţie, s. f. Laudă de sine, « fălăluială », etalare, — *a-şi face ~* = a se afişa. C. P.
fleácuri, s. a. pl. Măruntaiele din pântece : *a băut žinars şi s'a ars la ~*. C. I.
fleánţă, s. f. Femeie demoralizată. F. G.
flecărdắi, s. pl. Intestine de animal (aruncate). D. E.
flecăţéi, s. m. pl. Bucăţi (« tololoţi ») de aluat ce se pun în borşul cu fasole. D. S. 1.
fléce. Vezi : **flecuì**.
flecuì, vb. intrans. IV. A ninge pe vreme noroioasă. (Omătul apătoşit se chiamă *flece*). C. I.
flencănì, vb. intrans. IV. O mână ruptă *flencăne*, adecă atârnă (şi se leagănă) ; F. G. (N. B. şi a vorbi fără rost din *fleancă*. C. P.).
fléneiu, s. a. (Bucată mică de) lemn noduros şi strâmb, *clenciu*. C. V. 2.
flentíc (pl. **~tícuri**), s. a. Bucată mică (scurtă) din ceva, d. p. aţă, sfoară, curea, ş. a. ; haină scurtă ce nu cuprinde îndeajuns : *ilic*, fotă, iie etc. ; (petec mic de pământ). C. P. şi F. G.
fleoárcă, s. f. Gură rea, vorbă rea ce iese din gură. Ş. V. ; udat de ploaie *lioarcă-flioárcă*. C. P.
fleoáşcă, s. f. Lapoviţă, (fig. palmă). C. P.
florcăi, vb. intrans. IV. A smorcăi apa în încălţăminte, în timpul mersului. C. P.

fléşcăriţă (**fleáşcăriţă**) { s. f. Sin. *fleşcărie* (D.A.) ; *m'a udat ploaia de m'a făcut ~* = udat până la piele. C. P.

fleştuiít, adj. Murdărit de noroi. C. V. 2.
fliéndere, s. f. pl. Haine de pânză (care pot fi spălate). V. Literat, Luţa-Făgăraş.
flínder, s. m. Vagabond. C. V. 2.
floándăr (pl. **~dări**), s. m. Bucăţi rare, ici şi colo (fragmente din ceva) : *ciorba e numai un ~* = fără bucăţi, rară ; iarba (mâncată de vite) *a rămas numai un ~*, *un ~ ici, altu colo*. C. P.
floándără, s. f. Muiere slabă, nespălată. C. E.
floáşcă, s. f. (În glumă) — palmă dată cuiva. C. P.
flostorít, adj. Paradosit [?] pavat : *ocol ~ cu piatră ori cu bg'icaşi*. B. G. 1.

fluerúg, s. Adâncitură care coboară de pe, un deal. B. E.

fluşcái(u), s. a. Mică cantitate din ceva, (pospăială): *un* ~ *de zăpadă*, ~ *de ploaie* (adecă puţin şi din repezeală); aperitiv, gustărică: *mâncarea noastră fu numai un* ~. C. P.

fluştúc (pl. **~túcuri**), s. a. Puţină mâncare (N. B. aperitiv). F. G. şi C. P.

fluşturátic (f. **~că**), adj. Hapsân, mizantrop, *care vorbeşte din Joi în Paşti*. F. G.

flútur, s. (adj.). (Fig.). Uşuratic, fără răspundere de lucruri. C. V. 2.

foánţă, s. f. Haină femeiască mult uzată (cf. mai jos: **hanţă**). B. N.

foc-nevóie, locuţ. adv. Indică insistenţă: ~ *să mă vadă* = *nu şi nu*... ; (dorinţă ce trebue împlinită cu orice preţ). C. P.

focoáse, s. f. Chibrituri. M. I. (Brad).

focoréle (*focuréle*), s. f. pl. Chibrituri. M. I. (Ciuperceni-Gorj) şi G. M.

focşereáncă, s. f. Un danţ ţărănesc. C. P.

fódori, s. m. pl. « Râuri » — (florile) — ce sunt cusuţi la marginele mânecilor dela iile ţărăneşti. C. P.

foîirlică, s. f. Un joc de noroc. M. S.

fogat, s. Pereche de boi. C. V.

fohoáie, s. f. Scorţişoare. C. V.

foitoíe, s. f. Îndesare (N. B. înţesare), — umplut « cu vârf şi îndesat ». N. O.

foitoì vb. trans. IV. A bătuci, a îndesa N. O.

foloştínă, s. f. Foaie mare (de varză sau de altceva) fiartă. C. P.

foltán, s. Grup de copaci tineri. B. N.

fordulău, s. a. Parte de hotar. C. V.

fórfo-roátă, s. f. (*Roată* ~) ce se învârteşte foarte repede. (În legenda Sf. Marii, o broască, ca să mângâie pe Sfântă pentru pierderea Fiului ei, spune: *D'apoi eu am avut zece copii şi a venit o roată* ~ *şi i-a omorît pe toţi odată*...). C. I.

fórmă, s. f. Chip, fel: *încercat-am fel şi* ~; *l-a bătut într'o* ~ *ca aceea* = peste măsură. C. I.

formáţă, s. f. În expres.: *nu-i* ~ *de vac bune!* C. I.

fóstână (*foástănă*) (pl. **~ne**), s. f. Scândură groasă (lemn pătrat) pe care se podeşte. C. P. (Târnave).

fotochín / **fotogín**, s. a. Gaz lampant. (N. B. şi *fotovin*, Cluj). B. S. 1.

fráncu-pópii. În expres.: *caută* ~, d. cineva când e gata să moară. F. G.

fránjuri, s. pl. Vezi la: **roituri**.

frântúrile, s. f. pl. Nume de danţ popular. C. P.

frealău, s. m. (Poreclă pt. cel) mândru, fălos, arogant. D. E.

Fremvoár (*Frimvoar*, *Fremvuar*), s. m. Februarie (cf. *Ionuar*). C. P.

frichinì (a se), vb. refl. şi trans.). IV. A (se) freca bine (un corp de altul), a freca bine şi iute (spălând ceva): *ce te* ~ *toată ziua cu săpun?* F. G., C. P. (şi a umbla fără rost prin casă).

fript, adj. Slab îmbrăcat. (N. B. ~ *de necaz*, amărît la extrem. C. P.). C. V. 2.

frunza inului. Vezi: **bate** ~.

frúşcă, s. f. Fetiţă isteaţă, « sprinţară ». C. V. 2. (Cf. *frişcă*, id. D.A.)

fugăluì, vb. trans. IV. A şlefui, a trage la rindea o scândură pentru a o potrivi undeva: *scândurile* se **~luésc** *pe margini ca să se păsăluiască laolaltă*. B. G. 1.

fúg-banc, s. Strungul cu care se îndreaptă scândurile. B. G. 1.

fúg-hobel, s. Gilău mare (lung) de îndreptat scânduri. B. G. 1.

fuiáş (f. **~şă**), adj. Furios, fioros, îndrăcit: *tauru-i* **~şă** *lighioană!* (Târn.-Mc.).

fumegánte, s. f. pl. Ţigări. M. I. (Şinca-Veche).

funógiu (**funój**) (†), s. m. Primar. C. P. Mediaş, Târn.-Mr.

furchitáie (sg. **furchitău**), s. a. pl. Drugii sau furcile de lemn ce se adaugă la cele două capete ale căruţei (ca două braţe ridicate), pentru ca mărindu-i

spaţiul să încarce cât (mai multe şi) mai lungi lemne. C. P.

furcóiu, s. m. (Fig.). Om mare « negreblat » (N. B. *nepieptănat*). C. V. 2.

furdoánă, s. f. « Sfleder ». C. V.

fúscă (pl. **fúşte**), s. f. Ceapă de sământă (care are foaia tare) şi creşte înaltă. C. P.

fuscăláu (**fâscăláu**), s. (adj.). Fată înaltă şi subţire, *dudană*: *a crescut* ~ *înalt.* C. P.

fustăreáţă, s. f. (adj.). Termen de batjocură pentru *cele care poartă fustă.* C. P.

fuştée, s. a. pl. Beţele dela cerdac sau gard geluite sau date la strung. Sin. *ostreţ.* Ş. V.

G

gádini, s. f. pl. (Fig.). Picioare. S. G.

gâf, s. Suflet: îi ieşi *gâfu(l)* alergând. F. G.

găgáu, s. Mâncare făcută din mămăligă rece fărămiţită şi prăjită în unsoare. C. P. (Târnave).

găgiós, adj. Uricios, scârbos (d. un câine: *ce* ~ *este, stă tot pe prispă!*). C. R.

găiór, s. Vezi: **grâor(i)**.

gáiu, s. m. *Cocoş* ~. *(Densuşianu,* Flori alese din lit. pop.). C. I.

gâjdéie, s. a. pl. Lucruri mărunte: vreascuri, ogrinji... ş. a., care te încurcă (împiedecă) la o treabă. (Sing. *gâjdeiu, gâjdeu* nu e uzual). C. P.

gâjgánii, s. f. pl. (Sing. *gâjganie* puţin uzual). Insecte mici: *păienjeni*, muşte, furnici, goange, etc. C. P.

gălăúz, s. m. Vezi: **grâóri**.

gălotúşă (pl. ~**túşi**), s. f. Motâlcă, traistă plină, gâlcă, ceea ce stă umflat. C. P.

galioáne, s. pl. Vezi: **voliee**.

galiscă, s. f. Colivie. M. M.

gâltofán, s. m. Nătărău, năbârgeac, guşat. C. P.

gâmbì, vb. trans. IV. A mânca ca un lup: *îi* ~**beşte** *lupul pe toţi.* M. I. (Vâlcea-Gorj).

gândác, s. m. Şarpe. M. C.

gángur, s. m. Mierlă; (fig.) copil, fată. C. V. 2.

gánţă, s. f. (sg. şi pl.). Muscă rea (un fel de streche); totalitatea albinelor unui stup. F. G.

gănţăríe, s. f. Mulţime mare de albine. F. G.

gârcuì (prez. ~**cuiésc**), vb. trans. IV. A economisi, a cumpăta (« a strânge din piele »), a face să mai rabde de foame (d. vite) dând numai câte puţin din ceva: *am* ~**cuít** *vitele de fân.* C. P.; în Năsăud: **a** ~ = vita vrea, stărue să ajungă la fân. S. Pop.

gărdălì, vb. trans. IV. A lucra, a morânci, M. C.

gardul-răzoáiei. D. inexistenţa unui lucru: *ai să capeţi lucrul îndărăt din* ~. Ş. V.; (cf. «...*din gardul Oancei ţi-a da-o împăratul, dacă n'oiu fi şi eu pe acolo* ». *Creangă,* Har. Alb).

gârgâì, vb. intrans. IV. A mişca fără încetare: *de căldură gârgâe viermii în* « mitărci », *în carne*... C. P.

gârgârìcì (prez. ~**cèsc**) (a se), vb. refl. IV. A se închirci, a rămânea nedesvoltat, a se zărânci (d. animale). C. P.

gârgâricìt, adj. *Porc* ~, *mere* ~**cìte**, ceea ce e nedesvoltat. Vezi: **gârgârici**. C. P.

gârghì, vb. intrans. IV. A lătra. C. G.

gârloáie, s. f. Gârlă mică. (N. B. pt. suf. **-oaie** cf. *căsoaie* = casă mică. C. P.). M. S.

gârluì, vb. intrans. IV. (D. porci), a guiţa de foame, alergând în toate părţile să caute mâncare. M. I. (Vâlceaua-Gorj).

gáţă, s. f. Termen de mângâiere pentru pisică. C. P.

gătejéle (**gătejále**), s. a. pl. Găteje, vreascuri mici, mărunte. C. P.; mâncare pregătită la stână din lapte, caş şi urdă: *de flămânzi* ce *eram am mâncat un ceaun de* ~. Ş. V.

gâtì! gâ! Interj. cu care se alungă porcii. D. P.

gâtiță, s. f. (Poreclă pt. o) femeie cu gâtul lung și gol. C. P.
gáură-icleánă, s. f. O gaură ce se face în plus la jugul boilor, în care se pune bățul «ciocâlteu», așa ca partea cea mai scurtă a jugului să treacă la boul cel mai puternic și invers, spre a le echilibra puterile. F. G.
găuroáici, s. f. pl. Descântătoare de boli: *pentru orice boală să te duci la* ~ *să-ți vrăjească și te vei scula.* C. R.
găvăli (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) plânge, a (se) jeli, a (se) necăji, a se văita: *se* ~**leà** *după copiii morți de gândeai că are să cadă în boală.* D. P.
găvóz, s. a. Instrument în formă de «pană» cu care se despică lemnele; «*bota de*» ~ = maiul cu care se bate până ce are să despice lemnul. B. G. 1.
gaz, s. a. Lampă: *aprinde* ~**zul** *că-i sară!* (N. B. Recipientul a primit numele conținutului său). D. M. (Pererita).
geamár, s. m. Geamgiu; poreclă pentru cel cu izmene largi. C. P.
geambíșuri, s. pl. Mișcările ce le face cineva (d. p. la gimnastică sau la panoramă) care mai de care mai schimonosite, mai diferite, *geambarale.* C. P. (Cf. **ghimbușuri**, id. Rucăr-Muscel).
gésvă, s. f. Ibric de cafea. G.
ghâdelì, vb. trans. IV. A înfrunta, a mânia. C. V. 2.
ghebir(u), s. a. Porție, tain. N. E.
ghemoșà (a se), vb. refl. I. (*Ghebosà*). *A sta* ~**șàt** = a se ghemui («*înghimui*») la un lucru mic și migălos, a sta ascuns (înghemuit) spre a nu fi zărit de cineva. C. P.
gheóci, s. Căruță de cai. P. T.
Gheoreán, s. m. Nume de bou; *a nu fi* ~ = a nu te manifesta nepoliticos; *parcă ești* ~ = nesățios. C. P. (Palatal. din *Viorean*).
ghép, s. a. Mașină. C. V.
ghérbe, s. f. pl. (Sg. *ghiarbă*). Trei dinți ai spetezei războiului de țesut fac o *ghearbă*; o jurubiță are 10 ~**be**. Alex.; cf. **vi(e)arbă** (C. R.); **iarbă** (C. P.).
gherestít, adj. (Vorbă de ocară pt. cel) «prăpădit». D. E.
gherghelíu, s. m. Vin roșu amestecat cu alb. L. N.
gherghețeág, adj. Zăpăcit, amețit: *i-am tras câțiva pumni după cap și a început să umble* ~. Ș. V.
ghéțuri, s. a. pl. (sg. *gheț*). Unghiuri. P. Matei, Coronca-Mureș.
ghezec, s. a. Rând, alternanță; *a păzi vitele cu* ~**zecul**. A. Iliescu: Dobromir, Parachioi, Beilic (j. Constanța).
ghiáoș (*gheáoș*), adj. Lipsit cu totul de ceva, lăsat lefter (d. p. de bani, de vite ș. a.): *am rămas* ~, *nici tu vită, nici tu ban, nici tu nimic.* (Cf. și «**ghioșà**», a curăți de coajă). C. P.
ghiávol, s. m. Secătură de copil, neastâmpărat; *diavol.* C. P. și M. I. (Gorj).
ghibăl, s. Vezi: **țiraduri**.
ghibán, adj. (D. om) nesimțitor, greoiu. Ș. V.
ghibárț! Interj. ce imită sgomotul produs în gâtlej la înghițirea boțului de mâncare. C. P.
ghicolì, vb. intrans. IV. A *vrăvui*, a avea epilepsie. C. G.
ghiforii. Vezi: **lua** ~.
ghigoárțe, s. f. pl. (Numai la pl.). Fructe mici (mere, pere, nuci) nedesvoltate, închircite și pline de noduri. C. P.
ghilaváiu, s. a. Sgomot mare de copii, hărmălaie; p. ext. *chef cu multă lume*, C. P. (Cf. **gilăvac**, id. Rucăr-Muscel).
ghimurlúc (pl. ~**lúce**), s. a. Haină scurtă, ilic mic. C. P.
ghinghi, s. pl. Brâie. C. Chelbea, Boian-Cernăuți.
ghínțură (pl. ~**țuri**), s. f. Umflătură, ghindură (la copiii mici) pt. vindecarea căreia copiii sunt *trași* cu unt pe subsuori și la gât. Ș. V.
ghiónturi, s. a. pl. Găluci [?], sarmale. I. Cimfoeș, Galilești-Ismail.

ghip, s. a. Vezi : **ghep**.
ghipt, adv. « ~ *aceea* » = drept aceea. C.
ghíra, s. f. Murdărie, jeg, păduchernită : *sărmanul l-a mâncat* ~ *pân străini*. C. P.
ghiráv (f. **~rávă**), adj. Bolnav (nu prea rău), slăbit (început de boală). C. P.
ghíreş, s. (m.) (adj.). *Bureți de* ~, un soiu de bureţi lăptoşi, mici şi cenuşii, care ies toamna (şi se mănâncă). C. P.
ghiríc (*g'iric*), s. (m.). Prag (de uşe). N. E.
ghitán (pl. **~táni**), s. m. Fochi, bastard. Ş. V.
ghiúla, s. f. *De-a* ~, un joc copilăresc (la ţară), similar — întrucâtva — celui zis « ţurcă ». C. P.
ghiulì, vb. trans. IV. A face pe cineva să poarte mult timp *ghiula* : *l-am* **~lìt** *bine pe I.*—C. P.
ghiúră ! vb. impert. Vino ! — Cr. L. Popa Arieşeni-Turda.
ghiuvéz (f. **~veáză**), adj. Coloarea roşu-închis. C. P.
ghivergíc, s. a. Rasă de oi ~ ce se trimetea la Stambul. M. G. (Vezi : **araman**).
ghizdéiu, s. a. Talpa fântânii. P. T.
giboune, s. Vasul în care curge ţuica la cazan. I. D.
gingiéle, s. f. pl. Vezi la : **rioară**.
gingirlíc, adj. [?] *Cafea* ~, potrivită. M. G.
gioáblă, s. f. Cuţit, briceag rău (orice dichis stricat). C. P.
gioávlă, s. f. Noroiu subţire. F. G.
giorsăì, vb. trans. IV. A tăia în silă (iarba) ; a ascuţi cu sgomot ceva (un firăstrău, ş. a.) cu o pilă. C. P. ; cf. **giorsi**, cu acelaşi sens. F. G.
giovlăì, vb. trans. IV. A merge cu greu prin nămol. F. G. Vezi : **gioavlă**.
giugeá, s. f. Cuţit rău, care *nu mai taie*. C. P.
giugi, s. Vezi : **tălpi-stejar**.
giuruì (a se) (prez. **giúruie**), vb. refl. şi trans. IV. A (se) prăpădi, a (se) termina ceva fără a-i fi obţinut vreun folos : *banii s'au* **~ruìt**, *laptele s'a* **~ruìt**, ş. a. C. P.
giuruiálă, s. f. *A da cu* ~, puţin câte puţin (din cauza avariţiei). C. P.
giuruíta, s. f. Sin. *giuruială* ; a umbla cu ~ = cu cârpeala, cu puţinul. C. P.; făgăduială (juruinţă) : *mama a cumpărat jucării copiilor ca să-şi ţie* **~ruìta**. Ş. V.
giuvargileà, s. f. Silitră pentru muniţiuni. M. G.
givot : principal. I. N.
glagoáre (**glagórie**), s. f. Minte. F. G.
glájă, s. f. Sticla lămpii. B. G. 1.
glénie, s. f. D. buruienile ce cresc prin grâu năpădindu-l (şi grâul parcă e pod). C. R.
glodítă, adj. D. mătură când a fost folosită prea mult şi a rămas puţin din ea. Arpaşu-d.j. (Făgăraş).
glogoázǎ (pl. **~goáze**), s. f. Diferite corpuri străine (gunoaie) din fasole şi grâu. F. G. (Vezi şi : **golgoază**).
glojdănì (prez. **~nésc**), vb. trans. IV. A morfoli ceva în gură, a mânca cu greu (din lipsa danturii) dând mâncarea din colţ în colţ. C. P.
glojderì, vb. trans. IV. Se zice atunci când oile sau caii mănâncă iarba de parcă ar scoate-o din pământ. F. G.
glován, adj. Ameţit, nepriceput. N. E.
glujdéiu (pl. **~déie**), s. a. (Uzual la pl.). Beţe de ogrinji sau de altceva. Sin. **gâjdeie**. C. P.
goángăn (pl. **~ni**), s. m. Vezi: **şuşumete**.
gobici, s. pl. Ciuline, ghindă prefăcută. C. V. 2.
goblizắu, s. m. Băietan voinic şi rău. E. I.
gógă, s. f. *A sta* ~, a sta bolnav. C. V. 2 ; partea de sus a cuptorului. P. T.
gogleáză, s. f. Poreclă pentru o femeie neîngrijită, nechivernisită. C.P. (Cf. mai jos : **golgoază**).
gogoáşe, s. f. Fructul clocotişului ; umflătură. C. V. 2.

gogoloáţe, s. pl. Cartofi. I. Gherman, Huniedoara.

gogoroánţe, s. f. pl. Bucăţi de zahăr. C. P. (Târn.-Mc.).

goít, s. Plâns cu glas. C. G.

gói(u), s. În expresia: *om să nu-l iai dintr'un ~ la acătare, dar în fond nu e nimica*. M. C.

gojì, vb. trans. IV. A cânta fetele pe mireasă (la nuntă). C. G.

golgoáză, s. f. (Poreclă pt. o) femeie urîtă şi nechivernisită (rău îmbrăcată, desmăţată). (Vezi: **goglează**). C. P.

golgoíni, s. f. pl. Sfărămături de frunze, gozuri. C. V. 2.

góndă (pl. **~de**), s. f. Insecte mici de tot soiul. C. V. 1.

gopáş(i), s. adj. Cal ce şchioapă de picioare, alternând. B. G. 1.

gorbán, s. Petrecere la botez, sau la tăierea moţului copilului. F. G.

góteă, s. f. Bibilică. M. I. (Năsăud).

goţóiu, s. [Nu dă sensul]. C. G.

govì, vb. intrans. IV. A trage rău cuiva, *a cobi*. F. G.

grameiri, s. m. pl. Cartofi. M. I. (Năsăud). (N. B. Din **grampir**. D. A).

grant, s. *Caneà*. P. T.

grâori, s. pl. *Gânsce* sălbatice migrătoare (ce umblă cârduri) numite şi *gălduz*. (Deosebite de *găiorile* cu pene albastru-pestriţe, care intră iarna în podurile caselor, la cucuruz, unde sunt prinse de pisici). C. I.

grápă, s. f. (Fig.). Femeie mare, « negreblată » (= nepieptănată). C. V. 2.

gremințiéş, s. m. Nume de nor care poartă grindina. C. G. (Vezi: **solomonar**).

grífel, s. a. Stil, condeiu. V. S.

grindináră, s. f. În versurile pop.:
Să coboară trei rioară.
Şi cântară'n **grindinară**. C. P.

grinzi, s. f. pl. Lemne de plută mai mici decât *trincheţii* (*plută de ~*). Ş. V.

groápe, s. f. pl. *A lucra cu ~*, a broda. (Jug.-Ban.).

gróhniţă, s. f. Groapă mare, spărtură în faţa casei, — care e de lut şi unsă, netezită; exagerare. C. I.

grúie, s. f. pl. Gâşte sălbatice. C. G. (Bălan-Someş).

gruiéţ, s. (m.). Nume de hotar. (Sensul lui ~ e necunoscut în Ciubăncuţa). C. G.

grúmbuh / **grómbuc** } s. a. Cadastru. P.

gruşì, vb. intrans. IV. A arunca cu bulgări de pământ sau de zăpadă. (Sin. *brujì* (*bruşì*). M. I. (Gorj). Vezi: *îmbrujì*.

gubernìţă, s. f. Troană (gripă cu dureri de cap şi indispoziţie generală). C. R.

guj, s. m. Cloţan. G. Teodorescu, Brebu-Maram.

gújbă, s. f. Legătură sucită. N. E.

gunoiáţă, s. f. Gunoiu mic (căzut în ochiu, în lapte). C. P.

gură-bogată. (D. un om) guraliv. Ş. V.

gurdúnă, s. f. Colibă mică. (Târn.-Mc.).

gúşă: *ce-i în ~ şi după uşă*, despre cel care nu-şi ţine secretul (d. el se mai zice că *« a mâncat picere de găină »*). C. R.

guşailă (*guşeilă*), s. m. Poreclă pentru guşat. C. P.

guşaimán, s. m. Sin. *guşailă*. C. P.

H

habá! Interj. Ian vezi! Ascultă! (*~ tu Ileană, unde ai pus furca?*). Poftim! S. I. 3, D. E.

habtác, adv. *A sta ~*, tăcut, liniştit. (Târn.-Mc.).

hăbúdie (pl. **~búdii**), s. f. (Uzual la pl.). Buruieni de tot soiul înalte (şi în stare de sălbăticie). C. P.

hac, s. adv. *I-a venit de ~* (d. cineva care se credea mare, puternic, rezistent), a fost supus de unul **mai** puternic... (*boala i-a venit de ~, milităria i-a dat de ~*). C. P. şi F. G.; s. a. Obişnuinţă, exersare: *calul sau boul nu şi-a făcut* **hacul** *pentru tras*... F. G.

hăcăì, vb. (trans.). IV. A împiedica respiraţia. C. V. 2.

hacană-beşleaúla ! (Expresie poruncitoare pt.) *dă-te mai la o parte! mai hacana*, sau ~. C. P. Vezi: **acanana**.

hădarágă, s. f. Căruţă dărăpănată. (N. B. *hodoroagă*). Ş. V.

hădărắu, s. m. (adj.). Poreclă pentru omul înalt şi cam prost; un lucru mare şi necioplit. C. P.

hâgán, s. m. (adj.). Urît: *ce ~ de om eşti!* N. T.

hahaléră, s. f. Termen de batjocură pt. cel ce vorbeşte vrute şi nevrute, fără socoteală: *ce stai să asculţi pe ~ asta de om?* S. V.

haibele, s. f. pl. Călăraşii de Galaţi purtau genţi de muşama şi ~. M. G.

háid(e)a-báid(e)a, adv. *A umbla ~*, în neorânduială cu lucrurile, fără socotinţă: vitele şi oamenii *au făcut iarba ~, au rupt gardu ~*. C. P. (Cf. *hoideaboidea. Codin*, O s. c.).

haieu, s. Vapor. C. V.

háişte (s. f.), adv. Cu totul..., de tot...: grădina are *gardurile ~* = rupte complet; *cămaşa e ~*; *casa a rămas ~ de lucruri* = golită de tot... C. P. şi F. G.

haitău, s. m. Gornic, pădurar. D. V.; cerc la viţă. F.

hăituì, vb. trans. IV. A lega via. F.

hajbotì, vb. trans. IV. A arunca ceva cu sgomot în apă. C. G.

hăjì, vb. IV. [Nu dă sensul]. B. G. 1.

Hála, s. m. Dracul: *fir'aţi ai* **Hăluia!** N. I. Din pronumele *ăla, ăluia*.

haláiu (pl. **~láiuri**), s. a. Ceartă mare cu vorbe injurioase, gălăgie; *e* (*hălărie*) *de câini* ce sar să muşte. C. P.

hălăoáie, adj. (D. femeia) murdară, neglijentă (cu mâncarea, cu copiii). C. P.

halapániţă, s. f. Femeie sau fată înaltă. O. A.

hălăríe, s. f. Sgomot de lume multă (cu râsete), hărmălaie. C. P. (Cf.: **halaiu**).

hálcă (C. P.), **halcátă**, **hălcátă**, **halcăţea** (C. P.) } s. f. Bucată de carne ce stă să se desprindă, — care atârnă. C. P., F. G.

hálea (pron. substantivizat) cu înţeles colectiv: lucruri de diferite soiuri: *multe ~ mai sunt şi pe lume*; *am cumpărat multe ~ d'alea*; (d. cineva cuminte): *se pricepe la toate ~*; *am încărcat căruţa cu toate ~*; (cf. *toate cele(a)*, în Ard.). C. P.

halina, s. f. Postav dur. («Ţara n.», Sibiu 1889, p. 158). M. I.

hâltâcâì, **hâltâcănì** } (a se), vb. refl. IV. Sin. **hăltăcări** din Dicţ. Acad. C. P.

haltám, adv. Cu pornire de a lua dreptul altuia: *nu cumpăr cu ~ că nu-mi merge bine*. Ş. V.

hâltăvéníe, s. f. [Nu dă sensul]. C. V. 2.

hámnic, adj. *Beţiv ~* = ordinar, pătimaş — (în legătură cu o patimă). C. P.

hamu(l) şi praştia: *a-şi lua ~* = a se apuca serios de lucru; a se încăpăţâna, a-şi face de cap; *şi-a cam luat ~*. C. P. şi C. R.

hănănắu adv. Gol, larg, liber, *orlişte*, d. p. pantalonii sunt rupţi ~ la tur, gardul e ~. C. P. (Cf. *onănău. Codin*, O s. c.).

handólie, s. f. Partea costişă şi dosită a unui deal (cf. *hareapă*). C. P.

handraléţ, s. m. Ibovnic. Ş. V.

hắnsuri, s. a. pl. O lature de hotar. C. G. [Nu se cunoaşte precis sensul].

hanţ! Interj. ce exprimă clănţănitura câinelui când vrea să apuce cu dinţii. F. G.

hănţănoásă, adj. (D. o femeie) care vorbeşte multe. F. G.

hăpắu, **hăplắu** } s. m. Om mare (înalt) şi prost; nătărău, tontălău: *merge ca un ~*. C. P.

hápşa, s. f. Silă, forţă: *a-i lua cu ~* = cu *japca*, fără voie. C. P.

hărăbáie, s. f. (adj.). Casă mare şi golită de lucruri (şi rău împărţită). F. G.
hărăoáie, s. f. O lature de hotar. C. G.
hărăpánă, s. f. Cleşte. R. I. 1.
hârbareţ, adj. Necredincios în căsătorie, afemeiat. Ş. V.
hárbătă, adj. (D. o femeie) rea de gură, palavragioaică, care nu-şi stăpâneşte gura (vorbind vulgar), care destăinueşte. C. P.
hárcă, s. f. În expres. : *fi-ţi-ar* de ~ ! Este imprecaţia ce o aruncă mama asupra copilului plângăcios. C. R.
hárcota, s. f. Marfă adusă de negustorii ambulanţi. B. Marcov, Stohunaia-Orheiu.
harcotár (pl. ~tári), s. m. Negustor ambulant. (Numele-i vine dela *Harcov*, de unde aducea marfă). B. Marcov, Stohunaia-Orheiu.
hardabói, s. m. pl. Cartofi. C. G.
hareápă (s. f.). *A se da* ~ = pe cealaltă parte : *dă oile pe* ~ *ailantă ! A face o* ~ = a ocoli puţin pe undeva. Sin. *handolie*. C. P.
hărgacéu, s. m. Prunc (copil de 2—4 ani). I. Sebastian, Arad.
hârjít, adj. Cu gura deschisă. C. V. 2.
hárlă, s. f. (adv.). Ceva în cantitate mare : *e lapte* ~ *pe piaţă, carnea e* ~, etc. C. P.
hârlăvénie, s. f. Murdărie la exces (în privinţa mâncării sau necurăţeniei casei). C. P.
hârléte (pl. ~léţi), s. m. Scripete. I. D.
hărmigár (*hormigar*), s. m. Păzitorul cailor. Sebeş-Arad.
hârn, adj. (D. un om) fonfăit, cu nasul turtit, vorbind pe nas. F. G.
harnadel, s. Vezi : **şpelt**.
hárş ! Interj. uzuală în expres. : *Harş nemţesc, Că te'ncălzesc !* (pentru cel îmbrăcat orăşeneşte). C. P.
hârsít, adj. Horţăit, stricat din încheieturi. F. G.
harţabà, s. f. Femeie depravată, *haştie*. C. P.
hartalác (pl. ~lácuri), s. a. *I-am tras un* ~ *cu vecinul să mă pomenească*, — ceartă în gura mare. C. P.
hărţăloáge, s. f. pl. Hârtii, documente de tot felul, *hârţoage*. Ş. V.
hárteo ! Interj. ce se adresează boului, ca să se dea în lături, sau vacii — la muls — ca să-şi mute piciorul. C. P.
hârtiléan, adj. Iute, subit. R. I. 1.
hârţói, s. Locul rău unde se răstoarnă căruţa. P. T.
haşpáu, s. *Fântână cu* ~. H.
haştie, s. Cravată. P. T.
háştie, s. f. Femeie depravată. C. P.
hâţe, s. f. pl. Iepe. F. G. ; *hâţe* (~ *mâţe*) = coadele fetelor. C. P.
hátiţă, s. f. Femeie în extremă depravare morală. C. P.
háulă : *au rupt porcii gardul de au lăsat grădina* ~, (gol, lipsit de ceva). F. G.
hécimpeci, **héciumpeci** s. (a.). Marmeladă de măceşe. A. Şiara, Târn.-Mr., Reg. Săsesc (şi Cluj).
heghedus, s. m. Ceteraş. D. V.
héia-mola, In versurile : *Şi mai auzeai strigând Şi « heia-mola » cântând...* M.G.
heleciúgă, s. f. Rest, rămăşiţă, lucru netrebnic. B. N. (În Năsăud : *hălăciugă* « casă rea »). S. Pop).
héleş-béleş, (**héliş-béliş**), s. Interes, habar, zor, nevoie : *ce* ~ *am eu de ei dacă vin ? A fi de* ~ = la buna plăcere a cuiva, la dispoziţie. C. P.
helin, adv. Cu totul. E Şimonca, Asnagiu-Sălaj.
héliuri, s. a. pl. Lucruri de trebuinţă. D. E.
heredì, vb. trans. (intr.). IV. A lucra. M. C.
herédie, s. f. Familie, neamuri, rubedenii : *a plecat cu toată* ~**dia** *la plimbare*, la nuntă. N. O.
heréghie, s. f. Lipsă, nevoie : *n'am* ~ *de tine*. C. G.
hereúş, s. m. Toponimic : *Râtul* ~**úşului**, *pârâul* ~**úşului**, dealu ~ ; *Hărăoaia*, lature de hotar ; Valea Hrăii. C. G.

heriáş (pl. **~áşi**), s. m. Copil neastâmpărat, secăturos, care umblă toată ziua pe râpi (şi se joacă cu bolovani). C. P.

hérie, s. f. *Herie de bolovani*, piatră măruntă (care te înţeapă la picioare), bolovăniş : *stau pietrele ~ pe drum*. C. P.

heriúş (pl. **~úşuri**), s. a. Pământ « pietrişos », bolovăniş, *herie de bolovani*. C. P.

hética, s. f. Oftică. H. V. — Din *hectică*.

hiába, adv. În zadar. C. V. *Iaba, geaba*.

hidlaş, s. Duşumea la coteţ. C. V.

hilbon (**hâlbon**), s. Un bazin afund cu apă într'o vale. C. G.

h'ilipéşti, s. m. pl. În expresia : *Te umple de ~* = nu-ţi dă nimic. C. P. (Cf. *Filipeşti* (ad **brânză**). *Ciauş*, Gl. (II).

hinchéu, s. a. Trăsură pe arcuri. C. I. 1. (N. B. *hintău*, Dicţ. Acad.).

h'irídă, s. f. (Afară de *h'irida sobei* e şi o) cutie fixată în ladă, în care se pun lucruri scumpe, bijuterii. S. I.

hirtileán. Cf. mai sus : *hârtilean*. C. V.

hiţigón (pl. **~góane**), s. a. (*~ de păr*). Şuviţă de păr — (la fete) — care stă cam izolată. C. P. Cf. *fiţion*. (Pentru inserarea unui -g- cf. şi *cârligonţ* pt. *cârlionţ*. C. P.).

hliómp (pl. **hliompuri**), s. a. Găteje sfărâmate ; ghiuj, moşneag bătrân şi neputincios. Runcu-Salvei (Năsăud).

hoántiţă (pl. **~tiţe**), s. f. (Uzual la pl.). Vite multe ce nu aduc folos. F. G.

hoblâncà (a se), vb. refl. şi trans. I. A se legăna (la mers) ; (a-l scutura de haine pe cineva). D. E.

hodíle, s. f. pl. Oase mari (în ciorbă). C. P.

hodóbe, s. f. pl. (Nume de ocară). C. V. 2.

hodoghínă, s. f. Vizuină (gaură) adâncă şi fioroasă (cu râpi periculoase, cu *surpituri* adânci), scorbură adâncă. C. P.

hodoroábă, s. f. Un fel de baniţă. P. T.

hodrángi, s. pl. Cânepă groasă ce se seamănă prin porumb (cf. *nalduri* — mai jos). D. E.

hohláuri, s. pl. *Coclauri*. C. P.

holoángăr, s. m. Fântânar (lucrător de fântâne). A. Filimon, Muncel-Turda.

hóluri, s. a. pl. Pliuri. (Trans.).

honcăì / **honcănì** (a se), vb. refl. IV. (D. o femeie depravată) *se ~'căie* cu toţi... C. P.

hóndro-bóndro, adv. Tot una, de colo până colo ; *a fi de ~* = la discreţia oricui (pt. servicii). C. P. Vezi : **andăra-bandăra**.

hóra-bóra, adv. Deavalma, claie peste grămadă : *lucrurile în casă sunt tot o ~*. C. P.

horáiţă, s. f. O parte de hotar. C. G.

hóra-núţii, s. f. Danţ ţărănesc. C. P.

horău, s. m. Cel care « horeşte » (cântă). D. E.

hordăì (prez. **~ésc**), vb. trans. IV. A bate numai puţin laptele prins, fără să i se scoată untul. C. P.

hordăìt, adj. *Lapte ~*, amestecat fiert cu nefiert. C. P.

hóre, s. f. Distanţă mare de drum... : *până acolo mai e o ~* = departe până la scop. C. I.

horeán, s. m. Băiat mare. D. E. ; băiat sănătos. M. I., Sângiorz-Năsăud.

horhoánă, s. f. Cel care râde hohotind. D. E.

horhomét, s. Grămadă mare, mulţime de fructe (cf. *năloagă*. C. P.). *A dat D-zeu ~ de prune*. F. G.

horjóg (pl. **~jóguri**), s. a. Pieptar rău, cu sgripţuri (care te sgârie), (cf. *horjotină*). C. P.

horjotínă (pl. **~tíne**), s. f. Ceva rău ; haină rea, urîtă ; (fig.) femeie respingătoare, urîtă. C. P.

horostáie, s. f. pl. Unelte de lucrat la câmp : grapă, plug, etc. N. O.

horzoábe, s. f. pl. *Mâţă de fier* ce se leagă de picioare ca să nu alunece pe locuri costişe şi îngheţate. C. G.

hoşpint, s. Bătaie : *ţi-oiu da un ~ s'o pomeneşti !* C. G.

hostropắț, s. a. Dans. (Sin. *juravel*). P. T.

hotiotióc / **hutiutiuc** / **hututúi** — s. m. (adj.). Cel mototol, motolog, căscăun, prostălău, « calcă 'n străchini », într'o ureche. C. P.

hotomóc (pl. **~moáce**), s. a. Fălmătuc de cârpe care înfăşoară ceva, — multe obiele pe picior (de nu încap în opincă). C. P.

hotopéuz (*haitopeaz*), s. [Nu dă sensul]. N. T.

hotorác (pl. **~ráce**), s. a. Blana groasă ce stă de-a-lungul (şi de-asupra) parapetului unei săli, sin. **vântura** *sălii*. C. P.

hotrélă, s. f. Ragilă. I. N.

hrăii. *Valea* ~. Vezi : **hereuş**.

hreáuse, s. f. pl. Poame în general. D. E.

hrebắu, s. a. Vas de lemn în care se culeg afine. M. I. (Maram.).

hremuì, vb. trans. IV. A incomoda. C. G.

hroájbă, s. f. Babă, femeie bătrână. C. V. 2

hruban. [Nu dă sensul]. C. V. 2.

hubáv, s. m. (adj.). Om cu figura palidă, bolnăvicioasă, anemică. Ş. V.

húciu-marginea (adv.). *A umbla* ~ = a bate poteci lăturalnice, a da dosul. Ş. V.

hudicăì, vb. trans. IV. A striga tare la nişte porci, la oameni, *a huidui*. E. I.

hudubáie, s. f. Pasăre mare răpitoare, — (ceva mare — fiinţă — care iese din comun, şi femeie mare şi urîtă (nătăvăloasă). C. P.

hudubắț, s. adj. (D. o femeie) mare şi grasă. C. V. 2.

hudubléájă, s. f. (Poreclă pt.) femeia mare şi urîtă (proastă). C. P.

hududúi, s. m. (adj.). Nătântoc, zăpăuc, « *într'o dungă* ». C. P.

hudură, s. f. (adj.). (Femeie-) om nebunatic. C. V. 2.

húhă, s. f. Nume de ocară. C. V. 2.

huhurà, vb. intrans. I. A tremura de frig. B. N.

huidúmă, s. f. (adj.). Vezi : **uidumă**. C. P.

hujdulă, s. f. Colibă, bojdeucă. F.

hulpít, adj. Lacom, flămând. F. G.

hulúbă, s. f. Casă veche (*edificiuri*). C. V. 2 ; uluci mari şi late, (fig.) picioare lungi (mari) de femeie. C. P.

hulúg, s. m. ~ *de mălaiu* = paiul de porumb (după ce i s'a cules fructul) ; (*cotorul* se mai chiamă ~). Crişteleu-Sălaj.

Huncher sau **Unchiav-Salahoriu**, ce au ridicat pe Măria-Sa Grigorie Ion Vodă dela Galaţi. M. G.

húnie, s. f. Vasul de lemn dela povarnă care serveşte drept pâlnie pentru deşertarea ţuicii din un vas în altul (are forma de vadră) ; (adv.) *grădina e* ~ = cu gardurile complet rupte. C. P.

hurdubáie, s. f. Vas mare, butie largă. F. G.

hurdubéce, s. Piatra cea mai mare din cele cinci, cu care se joacă copiii, aruncând-o în sus (: **~bécele** *trebue să fie greu şi bine rotunzit*). Ş. V.

hurdubéjniţă, s. f. Femeie mare şi disproporţionată. F. G.

hurdubeleà, s. f. Belea mare, bucluc. C. P.

húrdu-búrdu (adv.). *Părul stă în cap* ~ = vâlvoiu, ca pus cu furca. C. P.

hurduiálă, s. f. Mâncare cu sos prea mult şi fără grăsime suficientă, afumată sau rău pregătită. (N. B. cf. *hordăială*. C. P.). B. N.

hurduít, adj. (D. om) cu gură mare, răstită ; zăpăcită (cicălitor), năbădăios. C. P.

huruì (a se), vb. refl. IV. A se obosi cu lucrul. C. I.

huruiálă, s. f. Lucru mult ; (~ *de om*, d. un om foarte ocupat). C. I. şi D. E.

huruít, adj. Obosit. D. E.

huşchì, vb. intrans. IV. A fugi repede : *huşcheşte*-o ! Şterge-o ! Fugi repede ! M. S.

húşti, s. f. pl. Colibe pe hotar. B. S.

huştúpă (pl. **~túpe**), s. f. Zarvă mare în lume, revoltă, fierbere socială, nenorocire ce se abate asupra lumii. C. P.

hutuchì, vb. trans. IV. A bate pe cineva până a-l culca la pământ (a-i trage o bătaie soră cu moartea). Ş. V.

hutupà, vb. intrans. I. A mânca ca porcii. C. G.

huţupán, s. m. Flăcău, clăcaş cu iţari şi opinci. E. I.; locuitor din satul Tâlhăreşti. (Scutelnici aduşi acum 60 de ani de M-tirea Dobrovăţ din Bucovina, ca muncitori); om grosolan, necioplit la vorbă, opincar. B. N.

huţupéiu, s. Clacă de tors; furcărie—seara—de fete şi femei a căror muncă se înapoiază « pe ajutate ». E. I.

huzăr, s. m. Partea de dinapoi a plutei, (şezutul omului), (d. p. *Ion nu-i nici de dălcăuş, căci pune pluta cu* **~zărul** *în chiciu*). Ş. V.

I (Î)

ialac, s. Teică — (« troc » în Teleorman) — din care pasările beau apă. I. A.

Iali-agasi, s. m. Şeful statelor creştine numit de Turci controlor la aprovizionări alături de un *subaşa* controlor turc. M. G.

Ianvárie, s. m. Ianuarie. (Cf. *Ionuar*, C. P.). S. G.

iarmá, s. f. uruială (*urluială*) de cereale (măcinate) pt. animale. I. A.

iarmulúc, s. a. Manta. I. A.

ib(g')iv, adj. (D. o băutură sau mâncare) cu gust bun, înviorător, care prieşte bine. C. I.

ibì, vb. (in)trans. IV. A-i prii ceva. (În Zagra; în loc de *a* (*se*) *iubi* se zice *şi-şi dragi*, niciodată « *se iubesc* »). *A ibi* = a(-i) prii şi a (se plăcea); *îi ibeşte mâncarea* (d. om), ~ locul arinos (d. plante), ~ căldura, ~ ploaia, etc.; *se ibesc* = se înţeleg, se sufere unul pe altul; *nu-l ibeşte* (să meargă la nuntă) = nu-i admite, nu-l rabdă. C. I. (Cf. « Grecii *nu iubesc* să vadă Marea Moartă ». Bolintineanu, *Călătorii*, I, pag. 189).

ic, s. m. Copil mădărit. C. V. 2.

idolós (f. **~loásă**), adj. Vezi: **inimă ~**.

iélişte, s. f. (Goliciune, desbleuială): *casa a rămas în ~* = fără adăposturi, bătută de toate vânturile; fără pereţi, acoperiş, etc. C. P. (Cf. *vielişte. Codin*, O s. c.).

iepşúne, s. f. Termen de batjocură pentru femeia grăsuţă, căreia îi arde de joacă: *sare ca o ~*; (viţea frumoasă) (— afară de sensul « iapă tânără şi grasă »). C. P.

ieşniţă, s. f. Scrob, mâncare din unsoare cu ouă. H.

ieştì (a se). (Prez. III. **~téşte**) vb. refl. şi trans. IV. A (se) împreuna (d. cai). C. P.

igă, s. f. Plug. C. V.

igriţíu, adj. Înăcrit la figură: *băiatul a fost toată seara ~ nu ştiu de ce*. Ş. V.

îmbălăciúni. Vezi: **înbălăciúni**.

îmbalansà (prez. **~sèz**), vb. trans. I. A amâna un lucru, a lăsa cam încurcat, a nu *rătunji* deplin cu o chestiune, lucru **~sát** = lăsat cam baltă, neisprăvit, nehotărît. C. P.

îmbârliţà (a se) vb. refl. I. (D. un animal). A se poticni la drum, în jug sau în ham. (D. Rădulescu, Rudari-Dolj).

îmbăşinà (prez. **~nèz**), vb. trans. I. A-i trage o bătaie cuiva, a-l forţa cu repezeală (a-l repezi) pt. a-l pune pe lucru. C. P.

îmbledereì (prez. I **~rèsc**), vb. trans. IV. A împleti în mod grosolan (un gard de nuiele), a îngrădi numai de formă. C. P. Cf. mai sus: **bledărău**.

îmboghinà (a se) (prez. **~nèz**), vb. trans. I. A sta cu capul plecat supra unui lucru, a ţinea capul **~nàt**. C. P.; (Cf. *boaghe* « moalele capului » D.A). Vezi: **îmbonghina**.

îmbomborát(ă), adj. Vezi: **bomborátă**.

îmbonghinà, vb. I. Id. **îmboghina** (de mai sus). C. R.

îmbubiță (prez. I. **~bîț**), vb. trans. I. A(-l) îndârji pe cineva, a(-l) îndemna la lucruri nepotrivite. N. E.

îmbulì, vb. (in)trans. IV. A toarce rău. Sălicea-Cluj. Cf. mai sus: **bulì**.

îmbutușì (a se), vb. refl. IV. A se îmbrânci: *s'au grămădit atâția oameni de mai să-și frângă coatele* **~șindu**-se. Târn.-Mc.

împăndărì (prez. **~rèsc**) (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) risipi, a (se) răspândi în toate părțile și neregulat. C. P.

împocăluì, vb. trans. IV. A împacheta. H. V.

împungáce, adj. *Stăpânirea ungurească e* ~. («Libertatea» Nr. 1, 1937, Orăștie, p. 3, col. 2-a). M. I.

împungălì (prez. I **~lèsc**), vb. trans. IV. A coase încet, migălos (și rău uneori): a ~ un sac, ~ o cămașe mai rea; (în mod răutăcios): *ce tot stai de* **~leálă**? (= pierzând vremea cosând la nimicuri). C. P.

in. Vezi: **bate frunza inului.**

înăcleì (*înnăclăi*) (prez. **~cleèsc**), vb. refl. IV. (a se). A se scârbi de mâncare: *m'am* **~ìt** de atâta fasole, de atâta post, *mi s'a luat*»; a se sătura (de vieață amară), a se desamăgi. C. P.

inăgiu, adj. (D. om) răutăcios, răzbunător (cf. *a face în inăgie* = în necazul cuiva. C. P.). N. E.

inanít, adj. Întocmit [N. B. tocmit], angajat: *am ~ un hargat.* D. M. (Cf. **năimì**, id. *Candrea-Adam.*, Dicț. Encicl.).

înbălăciúni, s. f. pl. Cuvinte obscene, vulgarisme. C. G.

încălzì: *vrea să se încălzà*, pt. *încălzească*. (Cf. și formele scurtate: **cosè** (*cosește*), **nividè** (*nividește*) ș. a. Ift. Hortensia M-tirea Humor.-C. Lung. (Mld.).

încăpére, vb. Infin. lung. vb. *încăpea*: *nu-s di a* **~pére** *cu el*; *nu să prindă el cu copiii că amu-i om* de **a șire** = fire) C. G. (Cf. mai sus: **ferire**).

încetúc, adv. Încetinel. M. I. (Năsăud).

încheià, vb. trans. II. A prinde (a coase definitiv) o cămașe. C. P. (și în Trans.).

încheià bobocul (*a se* ~). A (se) termina o chestiune, a nu(-l) mai lăsa să se folosească de ceva, *a (se) fitui*: *s'a* **~iàt** *bobocul! de-acum n'ai să mai poftești nici cât negru subt unghie!* C. P.

închielmát, adj. Împlinit, înzdrăvenit: *era ~ în spete și îndesat ca un trunchiu.* Târn.-Mr.

înciocărlà, vb. trans. I. A înjgheba, a alcătui un lucru pe nepricepute. F. G.

înciotorà (a se), vb. refl. I. A se lua la bătaie, a se înhăța la luptă: *flăcăii s'au* **~rát** *la bătae.* (N. B. încleștat). Făget-Severin.

înciúpă, vb. intrans. I. Mălaiele *înciúpă*, se face *ciucăne*, se arată *ciupui* (peri). C. I.

încongìhilà (prez. I. **~léz** și **încónghil**), vb. trans. I. A strânge cu multă sârguință (cu minuțiozitate și cu trudă) lucruri pentru gospodărie; a combina una de ici alta de colo, pentru a face o treabă; a sclipui (a economisi): *iarna o 'ncongliilăm cum om putea cu fânul de vite*... (cf. «*băieții* **inconvilează**»... *Graiu și suflet*, 1934, VI, fasc. 1, 2, p. 19). C. P.

încorăgì, vb. intrans. IV. A cârmi cu carul, a face o abatere mai mică (un semicerc), — o cotitură. C. I.

încorăgitúră, s. f. **~túra** *drumului*, cotitură. C. I.

încoțopenì, vb. trans. IV. A-l încolți pe cineva la grea cumpănă; a fi ajuns la sărăcie: *l-a* **~nìt** *lipsa și pe el!* F. G. și C. P.

îndelétenu(l) (*cu* ~), adv. Pe îndelete. C. P.

îndoplì, vb. trans. IV. A ascunde, a chiti o haină (o cămașe). F. G.

îndupleca, vb. trans. IV. A tivi (o cămașe). Trans.

înduplecătúră, s. f. Derivat dela *îndupleca*. Trans.

inflăciúne, s. f. [Nu dă sensul]. M. I. (Năsăud).
înfurcì (a se), vb. refl. IV. A se lua la ceartă cu cineva (fără să-i producă supărare mare). F. G.
îngăimát, adj. Aninat. C. G.
inimă-idoloásă = foarte rea. M. I. (Brezoi-Vâlcea).
injerél, s. m. Inginer. R. I. 1.
înnemerít, adj. (D. cineva care) nu e în toate minţile, *nu-l mai nemereşti în piuă* = nu-l mai poţi satisface (după voinţă-i), *lovit cu leuca* ; într'aiurit, zăpăuc. (Trans.). C. P.
înşongoì. Vezi la : **şongoì**.
(în)sulì (prez. **~ésc**), vb. trans. IV. A coase (ca cu sula) cu împunsături rare,— din repezeală. C. P.
înţâiát, adj. Amorţit, răcit. N. E.
intént, adj. (adv.). *Indentic* (= identic). F. G.
întolnocà, vb. intrans. I. A propune ceva de făcut, a lua o hotărîre : **~noácă** *şi tu ceva, stând degeaba, să nu ni se urască*. C. P. (Târn. Mr.).
întrăfoşét, adj. Neajustat la îmbrăcăminte (hainele sunt aruncate ca cu furca pe el). C. G.
întrănadins (*dănadis*), adv. Într'adins, cu dinadinsul. C. P.
întrecăciúne, s. f. Întrecere de sine. (Nemulţumirea, celui încrezut în legătură cu tratamentul sau mâncarea ce i s'a dat). C. I.
întrujinu-tău (*întruh'inu- ~*), s. Întruchipare, asemănare aievea cu tine. C. G.
Întunecátul, s. m. Dracul. M. I.
învăli-tiára, s. Războiu de ţesut. C. I.
ira, adj. Iute. M. B.
irmic, s. m. Partea de făină (de grâu) mai superioară tărâţei. P. T.
isa! Interj. cu care se asmuţă câinii. Ş. V.
isbúi, s. Căzătură : *am alunecat şi i-am tras un ~ de am venit pe spate!* Ş. V.
iştánţie, s. f. (Dorinţă) : *arătând d-ta ca un părinte a mě smerită ~. Iorga*, Studii şi docum. XII, 107.
isvár, s. (a). Vin fiert cu zahăr. P. T.
iţânà (**îţânà**), vb. trans. I. A mişca într'o parte şi alta (un pom), a clătina ; în expres. : *înjură de se iţână pământul.* (Cf. *a hâlţâna* un pom, a-l scutura de fructe. C. P.). C. R.
iuga! Interj. Vezi! Cată! M. B. (Cf. *iga*, în Maram.).
iv, s. a. Cotorul chitanţierului (: *a dat barţa* (= cuponul) şi a rămas *ivul*). Vad-Maramureş.
izânì (a se), vb. refl. A se înstări : *s'a mai* **~nit** *şi omu... de când s'a însurat* ; a se murdări, a intra murdăria în piele, în haine. F. G.
izăreálă, s. f. Vorbă de ocară. D. E.
izdănì (a-şi) (a se), vb. refl. IV. A-şi trage originea, a se ivi pe pământ : *se vede că de acolo ne-am fi* **~nit** *şi noi naţia lui Traian.* T.-Mare.
izidu, s. Expres. uzuală în blesteme. P. T.
iznaşe-zaherea, s. f. Plata de zaherea. M. G.
izvor, s. a. Cu sens de «*râuleţ*», — iar pentru izvor (propriu zis) e întrebuinţată expresia *vână de apă.* M. S.

J

jácă (pl. **jéci**), s. f. Traistă, sac mic (în care se capătă). C. P.
jăcắrnă, s. f. Traistă (jacă) mai mare şi plină (de lucruri). C. P.
jâghiúţă, s. f. O legătură de 10 «jerbe» = *vearbă*. P. T. (Cf. mai jos : **jighiuţă**).
jăgueáţă (**~ţă**), s. f. Foculeţul ce se face din paie la gura cuptorului şi a sobei până ce se rumeneşte pâinea. S. I. (Cf. **zăgnaţă**, în Năsăud).
jáiţă, s. f. Începătură (cu vitele în holdă), mâncătură : *caii au făcut ~ în grâu.* C. R.
jâlúghiţă, s. f. Jurebie. Târn.-Mr.

jâlba, s. f. În locuţ.: *a-i fi d'a ~*, d. cineva care face un lucru (de care nu are plăcere sau) când e indispus. C. R.

jaloviţă, s. f. Prăjină, bâtă lungă de bătaie pentru vite. F. G.

jâmblăcáş, s. m. Griş. C. P. Blăjel (Târn.-Mc.).

janghinós, adj. Care face pe arogantul,— măreţ, înţepenit în îngâmfare. C. P. şi F. G.

jápcă, s. f. Vâlcea, adâncitură. C. R.

jápiu, s. a. Sgârietură sângerândă, jupuire de piele (în urma căreia se face *rácilă*). C. P.

jáptiţă, s. f. Groapă, spărtură în cale. C. V. 2.

jărăghì, vb. trans. IV. *A ~* vatra, a împrăştia, a răscoli jăraticul — (N. B. *jărăgaiul*) — de pe vatra cuptorului cu vătraiul spre a încălzi cât mai bine vatra. S. I.

járcă, s. f. Căciulă uzată, roasă. B. N.

jâréiţă, s. f. Sin. *jâlaghiţă*. I. Cichi, Mediaş (Târn.-Mr.).

jârtfă, s. f. Abundenţă, belşug (din plin): *~ de mâncare*, *~ de bucate*, ş. a. C. R.

j(d)geáucă (pl. **j(d)géuci**), s. f. Scoarţa oului sau coaja de bostan. (Cf. vb. *dejd(g)eoca*, *desghioca*). C. I.

jebsine, s. f. pl. *Apa miroase a ~*, — substanţe cu miros particular. Chariton Titus, Bănila-Storojineţ.

jecăríe, s. f. (Termen de mângăiere pt.) purcel. (Opus, de alungare: *jepărie*). C. P.

jefăláu, s. a. Jaf mare de lucruri, de mâncare, pradă. C. P.

jepăríe, s. f. Expres. de alungat porcii: *găţ*, **~ría** *naibii!* C. P.

jercăzì, vb. IV. A fi lipsit de timpul necesar: *n'am ~* **zìt** = n'am avut timp. R. I. 1.

jercuì (a se), vb. refl. IV. *M'am* **~cuít** *la mână de a dat şi sângele* = m'am sgâriat, jupuit la piele (prin arbori). C. P.

jercuiálă, s. f.; **jercuít**, adj.; **jercuitúră**, s. f. } vb. **jercuí**. C. P.

jghebită (pl. **~bite**), s. f. Jghiab mic (în care curge apa printr'o ţeavă într'un jghiab mai mare) la care se adapă vitele I. D.

jidáu, s. Terasă de pământ. C. G. (cf. mai jos: *jidoghină*).

Jidoghina, s. f. Nume de deal (în Hăşmaşul d. j.). C. G.

jigán, s. m. (adj.). Om vârstnic, mare şi tare (la salut: *e, bătrân şi-amu-i ~!*). C. G.

jigánie, s. f. Animal mic, neînsemnat (insectă, goangă). F. G.

jighiúţă (pl. **~úţe**), s. f. Jurebie mică. (Cf. şi formele: *jâghiuţă*, *jghiuţă*, *gighiuţă*, *jâbiuţă*, *jârghie*, *jârbiuţă*). Trans.

jignì (a se), vb. refl. IV. A se râncezi, a se strica (untura sau carnea stătută sau rău preparată, căpătând un miros şi gust stricat). F. G.

jinárs, s. a. *Vinars*, rachiu (de bucate). H. V. şi B. S. 1.

jipchişchì, vb. intrans. IV. A ţâşni, a musti (lichidul printre doagele vasului) a curge câte puţin: **~chéşche** *vinul printre doage*. C. G.

jipoià (prez. I. **~póiu**), vb. trans. I. *A jupui*. C. P.

jírcă, **jarcă** } s. f. (adj.). (D. om) slăbănog şi înalt. F. G.

jirloáie, s. a. pl. Urmele ce le lasă şiroaiele apei de ploaie care vine torenţial dela munte. Alex.

jítie, s. f. Boală, suferinţă (mai mult la animale). C. P.

joádă, s. f. (adj.). Cuţit sau secure care nu taie, stricat. F. G.

joánghină, s. f. (adj.). Vacă slabă, costelivă (: *~ de iapă*, *~ de scroafă*, *~ de vacă*). B. N.

joiéri, s. m. pl. Cunoscut numai în versurile populare :

Joieri *mici mari-a venit*
Şi din mare **mărginare**
Şi ne-aduce plăvişoare... C. P.

jórdă / **jordeá** / **jordílă** } s. f. (adj.). Fată înaltă. C. V. 2. şi F. G.

jucuíală, s. f. Execuţie. C. V. 2. (Cf. mai jos : **juguială**).

jugaléte, s. Nuia verde, sucită ce serveşte la susţinerea *ştrejei* (lanţului) în care trag caii înaintaşi la plug. (El se leagă de gâtul cailor dela roată). C. R.

jughiuì (a se) (prez. **júghiu**), vb. refl. IV. A se scărpina aspru (om sau animal) : *şi unde nu începe a se* ~ : *júghea, júghea ! de gândeai că-şi rupe pielea !* C. P.

juglắu (pl. ~**gláie**), s. a. *Jujăul* (ce se pune la gâtul porcilor pt. a nu intra în grădini). C. P.

juguì, vb. trans. IV. Vezi : **juguială**. C. P.

juguíálă, s. f. Muncă servilă (şi excesivă) în toate părţile împrăştiată, pt. oricine şi oricând. C. P.

julắu, s. a. Instrument de tăiat varza — ce se pune la murat — prin despicarea ei în două şi scoaterea cotoarelor. C. Drăganu, Băiţa-Hunied.

jumărós, adj. (D. un copil care mănâncă puţin) *lincav*, *scarandiv*, năzuros pt. orice mâncare. (N. B. cf. *Jumărea*, poreclă. C. P., Suslăneşti). C. E.

juravél, s. Dans. P. T.

jutruì (a se), vb. refl. IV. A se sili, a se forţa. N. T.

K

kilóm, s. Greutate, greu) : *cine poate duce* ~**lómu'** *ăsta de pământ ? Sapa e* ~ *de grea.* F. G.

L

lăbăşél, s. (a) Tigaie mică de lut în care se pregăteşte mâncarea. Ş. V.

lăbăşícă, s. f. Dimin. fem. din *lăbăşel*. Ş. V.

lăboş, s. a. Copaie, troacă de pâine. M. M. (Cratiţă).

lăbunoáie (?), s. a. pl. Scânduri *negeluite* pe margini (pe unde se mai află coajă de copac). (N. B. *lătunoáie*). B. G. 1.

lábu-pópii, s. *La* ~ (piciorul « *dealului-popii* ») se află rămăşiţe de vase ale omului preistoric. C. G.

lăcătuì (a se), vb. refl. şi trans. IV. A (*se*) *alcătui* bine, a se îmbina exact (d. p. scândurile, doagele...). C. P.

lácră, s. f. Obiect de ţinut brânza. B. G. 1.

lácre, s. f. pl. Porţiuni mici în care se împarte câmpul de cosit. N. I.

lá-ge : *mă duc* ~ *Ion*, la alde. M. N.

Lácuri (*la* ~), s. a. pl. Nume topic (o parte de hotar). (Cuv. *lac*(*uri*) nu e uzual ; el e înlocuit cu *tău* : *tău-lacului*). C. G.

lăià (a se), vb. refl. şi trans. I. A se spăla pe cap (*a la*, în alte părţi) ; *láiu*, *lăiái*, *lăiát*, *lăínd*, etc. C. P.

láji, s. m. pl. Locuitori de prin Sinope şi Trapezunt. (La Schele se întâmplau dese certuri între *crujii laji* de prin Sinope şi Trapezunt cu cărăuşii Moldoveni). M. G.

lăşcănì, vb. trans. IV. A pălmui pe cineva. C. G.

lascov (f. ~**ă**), adj. (Om) bun la inimă. S. I. 3.

laspatoriţă, s. f. Sculul de scos pe răschitor. Găneşti-Covurlui.

lăstărì, vb. trans. IV. A rări ceva, a îndepărta unul de altul (d. p. cuiele înfipte în ceva...), *a* ~ scândurile prea apropiate, parii dela un gard ; *a* ~ un vârf (căpătâiu) de băţ de lemn (crăpându-l în mai multe părţi...). C. P.

láşte, s. pl. Tăieţei (din aluat tăiat mărunt). C. I. 1.

laştioáră, s. f. Uşă (la casă, la odăi). Satu-Mr.

lăturáşi, s. m. pl. Oameni străini care umblă prin oraş fără căpătâiu (ori

ascunşi prin sate, sau aşezaţi prin slobozii). M. G.

láu (ind. prez. vb. **a la**) numai cu sensul de «*spăl haine*». D. E.

láură, s. f. (adj.). Epitet celor leneşi şi nesimţiţi : *eşti o ~ de om!* C. R.

lăzărét, s. a. *Şi-a făcut ~rétul* = timpul (de zăcere) ; *i-a trecut ~* **rétul** = toiul, epoca, timpul critic. C. P. şi C. R.

leáfă, s. f. În locuţ. : *a-i da ~* = a bate pe cineva. F. G. ; *a-i da de cheltuială, a-i da o chinzină* (*o chinzenică*) ; (leafă = partea lată care taie (a toporului, a cuţitului...). C. P.

leáp, s. Ştiulete de cucuruz : *ce ~ de cucuruz*. Vaşcău-Bihor.

leápă, s. f. Mămăligă moale : *ce ~ de mămăligă!* C. P.

leásă, s. f. *A face ~* (d. un lan de grâu în care au intrat vitele şi l-au încurcat). C. R.

leaúrd (pl. **~duri**), s. a. *Iaurt*. C. P.

leaurdár, s. m. Cel ce face *iaurt*. C. P.

lebernéu, s. a. Haină scurtă. C. P. Târn.-Mică.

lebeşă, s. f. Mâncare îngroşată. D. V.

léciu, s. Haină udă şi noroioasă. C. V. 2.

lefârgăiós, adj. Clevetitor, mincinos. (N. B. cf. *lefârgău*, id. *Paşca*, Gl.) C. V. 2.

legă : *a ~gură*, legarea firelor din ţeavă de *mudurariul* de dinainte. O. A. ; *a ~ gură pânzei*, a începe, a (se) porni pe un lucru : *abia am legat şi eu gură pânzei*, abia am început (ceva). C. P.

léher (pl. **~ri**), s. f. Un instrument prin care se piaptănă câlţii, lâna ş. a. (ragilă). C. P.

lelíţa, s. f. (D. un) bărbat cu apucături femeieşti. C. V. 2.

lemn, s. a. Cosciug (: *să-i fac un ~ lui bietu I. că muri...*). F. G. şi C. P.

lémne, s. a. pl. Copaci, arbori, pomi. H. V.

lemnúş (pl. **~núşe**, **~núşuri**), s. a. Băţul subţire dela suveică, pe care se învârteşte ţeava cu firele. C. P.

lemnúşe, s. a. pl. Chibrituri. M. I. (Moţii).

lenţéturi (**lanţéturi**), s. a. pl. Un fel de îngrădituri (de şipci) — în jurul casei. B. S.

leoárcă, s. f. Mâncare de proastă calitate. C. V. 2.

leoárţă, s. f. Cf. **leoarcă**. F. G.

leş, s. a. Corpul omului : *şi-a'nnecat leşul*, d. cineva care a mâncat *desătul* la o pomană sau nuntă. C. R.

leşcioáră, s. f. Uşiţă, la grădini, făcută de regulă, dintr'o leasă. C. I.

lespezắu, s. a. Lespede mare. În descântecul de muşcătura şarpelui :

Şarpe, şarpe, şerpălău,
Ce stai sus pe **lespăzău**... C. P.

lespezì (a se), vb. refl. IV. *A se ~ de foame*, a scădea pântecele ca o lespede, ca o blană. (N. B. cf. *vitele sunt* **blană** *de flămânde*. C. P.). C. I.

let'iu, **let'ios** — adj. (Pronţ. *leciu*, *lecios*). Aluătos la mâncare (*se face ~ în gură*), fără apetit (*aluat*) dar nu prea greţos. C. I.

léţuri, s. a. pl. Scândurile dela poartă. C. Filip, Doiceşti-Putna.

leucáş, adj. (D. un om) care merge strâmb, într'o parte : *păcat că-i chipeş dar merge ~*. Ş. V.

leunát. adj. *Copil ~, într'o dungă, scrintit la cap*. C. E.

leúrdă (*leurghiş*) (pl. **~zéle**), s. f. [Nu dă sensul]. C. G.

libirt (şi **libră**), s. Pasăre de noapte ; (fig.) fată. C. V. 2.

libovíre, s. f. Dragoste. C. V. 2.

lichíu, s. a. Colac de făină (calitate inf.), din aluat rău dospit, rău copt. B. N. şi C. P. (Mediaş, Târn.-Mr.). Vezi : **liptiu**.

liliác. În locuţ. : *a rămânea ~*, a-l lăsa lefter ; *hoţii l-au lăsat ~, i-au furat totul* ; *am rămas ~* = *la oale*, m'am fituit. C. P.

limbáriţă, s. f. Femeie certăreaţă. C. V. 2 ; un fel de *boală de limbă* (a copiilor

care bagă foarfecile în gură),—a vitelor. C. P.
limbríe, s. m. (adj.). (D. un om) pipernicit, slăbănog. F. G.
limbuşì, vb. intrans. IV. A-i umbla limba în gură, a lătra (un căţel sau altceva). L. V.
limbút, adj. (D. un om) care nu poate vorbi bine, gângav, balamut, *mutuligă*- (contrariu dela ceea ce se atestă în dicţionare). C. P.
línea. Vezi : **boghi**.
lineáu (pl. **~căi**), s. m. (adj.). Om rău la inimă, fire acră, « râzitor », zeflemist şi bătăuş. C. P.
lineáv, adj. Mofturos la mâncare. C. P.
lineirì (a se), vb. refl. IV. A se spăla în apă a se bălăci : *raţele se* **~rèsc** *în apă*. D. S. 1.
linciurì, vb. refl. IV. A spăla vasele cât se poate de frumos, de curat. F. G.
linge. Vezi : **pila**.
linguríeă, s. f. Osul (de jos) dela capul pieptului. Ş. V.
lípă } s. f. (fig.). Palmă dată peste obraz.
lipíe } C. P.
lipănì, vb. (in)trans. IV. A lovi cu palma producând sgomot. F. G.
lípe, s. f. pl. Leţuri de gard. C. V. 2.
lipot, s. În expres. :
« *Să nu-i iasă 'n drum*
Om fără **lipot** *bun* . . . ». Vaşcău-Bihor.
liptíu, s. a. Scovardă, plăcintă subţire. Trans. — Cf. **lichiu**, în Mediaş. C. P.
lişiţă, s. f. Furca de dinapoia carului (inima carului). F. G.
lítră, s. f. O ulcică de băut apă. R. I.
liváncă, s. f. Plăcintă din aluat de mălaiu, amestecat cu unt, ouă, brânză, şi care se coace în cuptor pe frunze de curechiu. (Are forma lungăreaţă de 20—25 cm., mai lată la mijloc şi mai îngustă la cele 2 capete). C. V. 1.
lizíre, s. f. Râs neruşinat. (N. B. cf. *hlizi* « a (se) rânji prosteşte ». Dicţ. Acad.). C. V. 2.
loábă, s. f. Bârnă, scândură groasă. C. V. 2.
loázbă, s. f. Despicătură mare de lemn. B. N.
lóbă, (pl. **lobe**). s. f. Surcea mare şi lată desprinsă (cu toporul) dintr'un lemn. (Cf. mai sus : **loabă** şi **loazbă**). C. P.
logher, s. Arie. C. V.
lohăì, vb. intrans. IV. A merge încet, a lene. C. V. 2.
loháncă, s. f. Vas pentru spălat cămăşi. P. T.
loián : *curge butia* ~, *curge sângele* ~ = fără oprire. F. G.
lopitáu, s. a. Cârpător (curpător). M. M.
lospátură (pl. **~pături**). s. f. Surcea lată, desprinsă cu toporul din trunchiu. C. P.
lótru, adj. Ţanţoş, fudul, arogant. M. B.
lóză, s. f. Viţă de vie. B. S.
luà. **A-i lua apa dela gură (dela moară)**, a-l intimida, a-i lua pofta de a vorbi, de a cânta, de a lucra ; **a-i lua părul foc**: « *să nu pui mâna că-ţi ia părul foc* » = mănânci trânteală, bătaie. (F. G.) ; **a-l lua apele**, *a da de bucluc* (*te-au luat apele* = *te-ai fiert*, te-ai învârtit; **a-i lua ghiforii mării** : *mi-au luat tot, lua-i-ar* ~ *!* **A-i lua oful**, a-l istovi de putere : *dealu-ăsta mi-a luat* ~ *de nu-mi poci trage sufletul* ; sin. **a-i lua mau(l)**, **a-i lua venitul**, *a-l lăsa fără vlagă* ; **a-l lua dândăvânt** ~ (*luat în de vânt*. C. R.)= a-l apuca frigurile, băşicându-i-se buzele. C. P.
lubzuì, vb. trans. IV. A pune rufele (*cămăşile*) la fiert (: *după ce am fiert cămăşile le-am* **~zuìt**). Ş. V.
lumpáş, s. [Nu dă sensul]. C. V. 2.
lumpáu, s. *Sărăoaie*, curcubătă de tras vin. C. V. 2.
lupáriţă, s. f. Boală de vite ; nume de plantă. C. V. 2.
lupílă, s. m. Lup. M. I. (Tg.-Jiu).
lupós, adj. (D. om). Hrăpăreţ, apucător. C. V. 2. şi M. C.

lúşcă, s. f. Patul care se face iarna în colibele tăietorilor de lemne din pădure. E. Postatny, Vicovul d. s. — Rădăuţi.

luşcăì (lăşcăì), vb. intrans. IV. A arunca — de departe — cu apă pe cineva. C. P.

lutós, adj. Trândav, greoiu, nătăvălos. (N. B. greu ca pământul, *ca lutul*, *plumbos*). C. V. 2.

M

mâc (pl. **mâcuri**, rar folosit), s. a. Necaz, mânie de lungă durată, ură mocnită cu cel sfădit : *prea ţii ~ atâta vreme !* = prea de neîmpăcat ; *nu poate nimeni să scoată* **mâcul** *din ţară*, nu se poate împăca nimeni cu de-a-sila. C. P.

mácă, s. f. Ciomag(ă) sdravăn(ă) : *i-a dat c'o ~ în cap şi atâta i-a fost leacul.* C. P.

macahón(u), s. Malaiul sau rămăşiţele pietroase de sămânţă de nucă sau de floarea soarelui, din care s'a făcut uleiu. Chiştelniţa-Orheiu.

mâcălău, s. m. Vârtejul sau *coarba* de care se învârteşte sulul puţului. I. Ionescu, Izvoarele-Turda.

mácioră, s. f. Tăria (sau puterea) ce o capătă tutunul pus anume la foc. C. G.

mădărít, adj. Vezi : **ic**.

mădrăgălì, vb. trans. IV. A cicăli pe cineva, a insista cu îndărătnicie pt. căpătarea unui lucru : *nu mă mai ~ atâta, dă-mi pace !* C. R.

mágă, adv. Cu toate că, deşi, măcar că. E. Şimonca, Asnagiu-Sălaj.

măgăduiálă, s. f. Îndoială, şovăire. F. G. şi C. R.

măgăduit, adj. Vezi : **măgăduiálă**.

măgurì (a se), vb. refl. IV. A se măcina, a se fărămiţi sau sdrobi (varul se **~réşte**, dacă stă mai multe zile *neastâmpărat*). D. G.

mahrácuri, s. a. pl. Mărfuri de lemn. M. G.

mal, s. a. *Mol* (nămol). M. I. (Năsăud).

mălăínă (pl. **~íni**), s. f. Ogorul de pe care s'au tăiat strujenii de păpuşoiu, rămânând numai tuleile în pământ. (Similar *mirişte*, după seceratul grâului). C. Z.

mălăiciós, **mălăiţós**, adj. Fărămicios, « zobicios », ceea ce *se mălăieţează* uşor (d. p. o pară mălăiaţă). C. P.

malferiu (pl. **~ferii**), s. m. (adj.). Om de nimica (de condiţie inferioară în soc.), prăpădit : *nu-mi fac eu chelemet cu toţi* **~ferii**. Ş. V.

mălicós, adj. (D. om) greoiu, nătăvălos. (N. B. cf. *malac* « viţel de bivol »). Marcov, Stohunaia-Orheiu.

mâlţii, s. m. pl. În versurile pop. :

Câlţii mâlţii torsu'iei
Pusei pânza când da frunza, etc. C. P.

mámnilă, s. f. *Namilă*. (N. B. În alte părţi **maminä**). C. V. 2.

mámniţă, s. f. Vezi la : **omoteiu**.

mănát, adj. (D. om) ciupit de vărsat, variolat. C. R.

mâncă-nori ! (D. o haină) *~ de frumoasă, de mândră ~* (Cf. « *Şi-a cumpărat buestraş de mâncă nori nu altceva* ». *Brăt.-Voineşti*, Călăt. îi şade bine cu dr.). C. P.

mâncă de subt unghie. Se zice d. un om în ultimul grad de sgârcit. C. E. şi C. P.

máncin (pl. **~ciuri**), s. a. (Eufem.). Posteriorul (mare) al femeii. C. P.

mândăláe, adj. (adv.). *Ca şi mort*, aproape mort : *lăsat tot ~*. C. I.

mánde, **mándea**, s. m. Nume personal (fictiv) : *umblă calea lui Mande.* C. G. ; d. cineva cu încredere în sine : *numai* **~dea** *e în stare...* ; îşi *face ~ case de te miri...* ; *ce te pui cu ~* (unde pron. pers. *eu* e înlocuit cu *mandea*, pt. ca lauda să fie mai indirectă). C. P.

mandoácă, s. f. Frigătoare (cuptor pentru fripturi, *rer*). (Corespondentul cere să se corecteze cu sensul de aci, în *Glosarul* d-lui Paşca). L. V.

mángă, s. f. (Ironic) *ou de ~*, mic, stârpitură de ou. C. P.

mânioása, s. f. Joc țărănesc în câte doi. C. P.
mâniúță-gúță. Expresie ce se adresează copiilor când sunt mânioși. C. G.
mânșág, s. a. Lăstar de pădure. Alex.
mánzu-dă-cu-sară, s. m. Ființă fantastică ce se crede că umblă prin păduri după apusul soarelui. (Se mai zice și **murgu-dă-cu-sară**). C. P.
măr, s. m. O cracă de măr de ale cărei ramuri se prind cu ață roșie : covrigi, turte, ulcele, ș. a., care dusă la biserică și slujită, drept *căpețel* pt. mort, este dată cuiva de pomană. C. P.
marafét (pl. **~féturi**), s. a. Neadevăruri, nimicuri. C. V. 2 ; lucruri, obiecte diferite (adunate undeva) : *i-ați* **~turile** *și pleacă, numai încurca locul aci !* C. P.
mârăitúră, s. f. (Fig.). Fată, copil (care *mârâe* = plânge încet), — ceva sgomot. C. V. 2.
marangóz, s. m. Dulgher la șantierul de corăbii în port. M. G.
maracliș, s. a. Se zice d. alegerile din Parlament. C. V. 2.
marcotéț, s. a. Vas pentru flori. P. T.
mardà, s. f. Lâna măruntă ce rămâne după alegerea celei bune, în urma scărmănatului. (Fig. Fete multe și mici la horă). C. P.
mărgináre, s. f. Vezi : **Joieri**.
mărigán, adj. Mărișor (d. un băiat : *de când nu l-am văzut, a crescut ~*). Ș. V.
márlă, s. f. *A se face ~* = a se ghemui de frig (în pat, în culcuș), cf. *a da cu genunchii de gură*. C. P.
mârlán, s. m. (adj.). Țoapă (dela țară), necioplit, neumblat în lume, grosolan. C. P. și Ș. V.
mărlăúz (și **marlaúz**), s. m. Nume topic și apelativ topografic : teren plin de piatră, lespeziș. (Notat greșit *Mârlanoz*, de *Răd. Codin* în *Muscelul nostru*, p. 110). C. P.
mărturíe, s. f. Certificat (extract de cununie). P. T.
mas : *au ~ șoarecii în burtă*, se zice d. un copil care, cum se scoală, cere de mâncare. (N. B. cf. « *doar nu v'au mas șoarecii în pântece* ». *Creangă*, Har. Alb). C. R.
masà, s. f. Cleștele dela sobă. G.
máșnice, s. f. pl. Plăcinte cu bostan. I. Cimfoeș, Galilești-Ismail.
máță, s. f. Pirostii. B. S. 1.
mățăgóiu (pl. **~goáie**), s. a. Maț lung. C. P.
mătcálă, s. f. Sin. **tiribic**. P. T.
máțe, s. f. (Fig.). Coadele fetei. C. P.
máțe : *~ acre*, răutăcios ; *~ fripte*, sgârcit ; *~ pestrițe*, rău la suflet. C. E., C. R.
mâtóc, s. m. (adj.). Mârlan, cotoiu ; copil plângăcios. C. V. 2.
mâțós, adj. Lincav, gingaș la mâncare. (N. B. cf. « *pisicos* ». C. P.). C. V. 2 ; lacom, mâncăcios. Ș. I. 1.
máu, s. a. Vezi : **venitul** (și : **lua**).
măzărár, s. În expres. : *mărunt cum e* **~răru(l)**, *e ca ~raru(l)*, zdrobit, făcut fărâme (d. p. un obiect spart în mii de bucățele). C. P.
măzărát, adj. Împestrițat, colorat diferit. C. G.
mázgă, s. f. Inima socului. F. G.
mâzgóri (mai rar : **mâzgoáre**), s. f. pl. Murdării, necurățenii (d. p. la vaci după fătare), materii cleioase, mucoase. C. P.
mâzguí (a se), vb. refl. IV. A se muia pământul, a se face *mâzgă* (noroiu alunecos), brazda *se* **~guéște**. C. R.
méci, adv. (adj.). *Ud meci*, lioarcă. M. I. (Năsăud) ; opaiț. C. V.
mécu, s. (adj.). Om mărunt. C. R.
méjdia, s. f. Vezi : **țed**.
mélă, s. f. (adj.). (D. femei) negospodine, care țin murdar prin casă. C. R. ; nătântoală. M. I. (Alimănești-Olt).
mélcine, s. f. (adj.). Un soiu de prune dulci. A. Șiara, Regh. Săsesc, Mediaș.
melíc, s. a. Nărav, obiceiu, tic (d. p. *vaca are ~* = dă cu piciorul, *omul are ~* = vine beat acasă). C. P.

menzilgibáşa, s. m. Căpitanul de poştă. M. G.

menzilhaneà, s. f. [Nu dă sensul]. [N. B. cf. turc. *menzilhane* « staţie de poştă »]. M. G.

mereà, s. f. *Mereaua comunei* = teritoriul, ţarina. I. A.

meréu, s. a. *Ruptoare* de spate (de « *mijloc* »), care te înţepeneşte: *mi s'a pus un* ~ *în spate*... (cf. *merintic*). C. P.

mésa, adv. *A cădea* ~, a fi victima unei întâmplări, a cădea în bucluc, a-l paşte ghilotina: *cazi tu* ~ *'n pumnii mei!* C. P.

mesărniţă, s. f. Căsăpie. H. V.

meseléu, s. a. Bidinea. B. S. 1.

meselì, vb. trans. IV. A spoi. Târn.-Mc.

meşelic / **meşilic** / **mişilic** } s. Tufiş (tuferiş), lăstari. I. A.

meşteléu (pl. ~**léie**), s. a. Băţ scurt şi gros (~ *de sfoară*). C. P.

meştelì, vb. trans. IV. A mogoşi la ceva, a migăli (încet şi cam pe ascuns). C. P.

metéu, adv. *Este la* ~, d. cineva căruia singur i se lasă greul unei afaceri. C. R.

micì, vb. trans. IV. A micşora ceva. C. I. (şi C. P., Mediaş).

microşì, vb. trans. IV. A face pe 'ndelete un lucru, a migăli. F. G.

Micúţul, s. m. Dracul. M. I.

mieaua lui Roman: *Işi caută în pungă ca* ~, d. cineva predispus unei boli. C. R.

mijgurà (prez. **mìjgură**), vb. intrans. I. A ploua sau ninge încet (a cerne ploaia). P. — Vezi: **mizguì**.

mindilícă, s. f. Femeie mică (şi răutăcioasă). F. G. (N. B. cf. *mindiliche*, id. Rucăr-Muscel).

minéiu, s. a. Mânerul cuţitului. (Făgăraş).

minóc, s. a. Vânturătoare. P. T.

Minúnea, s. f. Dracu. H. V.

minúnie (pronţ. *minun'ie*), s. f. Vorbă de ocară. D. E.

miráre: *Nu-i* ~! N'aveţi de ce mulţumi! M. I. (Sângeorz-Năsăud).

miráre (pronţ. *mn'irare*), s. f. Vorbă de ocară. D. E.

mirătúră, s. f. Vezi: **crucitură**.

mişcorì (prez. ~**rèşte**), vb. intrans. IV. (D. vietăţi). A mişca încoace şi încolo. L. V. (Topa-Cluj).

mişcotéi, s. m. pl. Viermi « neadormiţi », — care mişcă fără încetare. (Cf. **mişunei**, id. Rucăr-Muscel). C. P.

miştò, adv. Ceea ce e plăcut, « *fain* », bine executat: *a făcut casă mişto*; *şi-a luat o nevastă* ~; *eşti* ~ = bine (aranjat). C. P.

mistréţ, adv. *Se uită* ~ = cu mândrie, *desmierdat* (dar nu despreţuitor, nici simpatic), ceva *întrecăciune*; *sâtă* ~**streáţă** = nici prea deasă, nici prea rară. C. I.

mitárcă (pl. ~**tắrci**), s. f. *Mânătarcă*; (d. cineva moale, fără energie: *este ca o* ~). C. P.

miţír, s. *Urzeală de* ~ (fire de urzeală). (Văşad-Sălaj).

mitrică, s. f. Extract de naştere. P. T.

mizdrigălì (prez. I: ~**lésc**), vb. trans. IV. A lucra ceva încet, cu întortocheri (d. p. râuri de cămaşe), a scrie încâlcit şi neglijent (a executa ceva migălos). C. P.

mizg, s. (adj.). Om mărunţel. Sin. *cimpurus*, *cioropchie*. C. G.

mizgúiu, s. a. Mulţime de copii: *bietul om are* ~ *de copii!* S. I. 1.

mizguì, vb. intrans. IV. Începe a ~ = a ninge încet, schimbându-se vremea cu ploaie şi ninsoare, în ceaţă. (N. B. cf. *mizguie*, id. Selişte-Turda). C. E. — Vezi: **mijgurà**.

moálfă, s. f. (adj.). Om slab, fricos. C. V. 2.

moánga, s. f. Soarta, veacul vieţii: *aşa îţi mănânci* ~ *cu el!* C. R.

mocắrţă (**bocắrţă**), s. f. (adj.). Expresii cu care se ocărăsc (în glumă) *fătuţele* mici. C. G.

mocì, vb. trans. IV (prez. I ~cèsc). A morfoli o haină, o rufă în apă, încercând s'o spele, *a o spălăcì în hâlbe*. C. P.

mociolì, vb. trans. IV. A uda, a murdărì. C. V. 2.

mocírlă, s. f. Se zice *mocirlă* în loc de *ceață* sau *pâclă*. E. I.

mocneálă, s. f. (adj.). Femeie leneşe. C. V. 2.

mocoroánțe, s. f. pl. Poame uscate în cuptor. L. V. (Topârcea-Sibiu).

módă, s. f. Bonetă ce o poartă femeile pe cap, sub *salincă*. P. T.

modél (f. ~lă), adj. Coloare roşietică (— deschisă). C. P.

modoláne, s. f. pl. Caise. L. V.

modrigălì (prez. I. ~léşte), vb. trans. (şi refl.) IV. « Tortul de cânepă *se* ~léşte cu cenuşă şi se pune grămadă, apoi se spală în apă rece şi se pune în leşie ». (Banat).

modrogoáie, s. a. plur. (Eufem. pt.) testiculele copilului. C. P.

mofológ (*moşolog*), s. (adj.). (D. un om) prostuț şi cu mers urît. F. G.

mogăì, vb. intrans. IV. A umbla încet. Gh. Dobrescu-Beşteloaia.

mognít(ă), adj. Stricat, cu gust rău (d. alimente). D. E.

molceág, adj. D. un *om* ~ (încet la treabă), *țuică* ~**ceágă** = puțin tare. C.P.

molén, s. (*Polen ?*). În versurile populare :
« *Brazi înalți şi 'ncrucişați*
Cu **molen** *amestecați*... ». C. P.

moloment, s. a. *Monument*. C. P.

momârcì } **mormâncì** } vb. trans. IV. A-l ghionti pe cineva, a-l burduşi pe cel căzut jos, îndesându-l şi lovindu-l cu piciorul. F. G.

momeálcă (s. f.), adv. In locuț. : *e prost momealcă* (*e o ~ de om, stă ca o ~*), d. cineva care nu ştie ce să facă şi ce să grăiască. C. P.

momentoáse. [Nu dă sensul]. C. G.

mordie (*murdie*), s. f. Vreme posomorîtă. C. G.

mormâncì, vb. IV. Vezi la : **momârcì**.

morocoáşe, s. f. Pantă (?) de fier pusă (undeva) la cai. (N. B. în alte părți *morcoşe* « bleau la capul osiei »). C. V. 2.

moscolì (a se), vb. trans. (şi refl.). IV. (prez. ~léşte). A (se) mişca, a nu se astâmpăra. P. T.

moşgeálă, s. f. Musteală de usturoiu pisat cu apă caldă pt. friptură. M. I. (Bran-Braşov). (Cf. **mujdai** (*must-de-aiu*) > **mujdeală** > *mojdeală*).

moşioácă, s. f. Un drug de lemn (perpendicular la capătul fusului ce poartă lanțul fântânii) — care are la capete două greutăți, în care sunt fixați doi fuştei de care se învârte cu mâna. S. Miclea, Buteni-Arad.

mostofálcă, s. f. O grămăjuie de cârpe, un ghimotoc, o *motâlcă*. F. G.

motoáşte, s. f. pl. *Şvilțe* (şuvițe) de păr smulse din capul femeii. Târn.-Mc.

moțochínă, s. f. Spicul cu sământă al firului de in sau cânepă. C. R.

motohálíță, s. f. (adj.). Femeie urîtă, rău îmbrăcată. C. V. 2.

motohóiu, s. m. (adj.). (D. om) tăcut, nesociabil (care se decide greu la vorbă), singuratic. (N. B. Cf. şi **mătăhuie**. C. P.). B. N.

motojì, vb. (in)trans. IV. A lucra slab, prost, a spăla rău. C. V. 2.

motovì, vb. (in)trans. IV. A măsura cu *motovelnicul*. Chiştelnița-Orheiu.

motrínc(i), s. m. Mică legătură de bumbac, scul (mic). A. Roman, Musteşti-Arad.

motrosálă, s. f. Lucrare înceată, anevoioasă. C. V. 2.

mov, adj. Coloare de o nuanță cafeniebălană. C. P.

mucaesca } **mucaesi** } [Nu dă sensul]. M. G.

muşcăieşce (N. B. mucăeşte ?), vb. prez. IV. *Piatra* ~ la împistritul poalelor ; lucră'ncet, nu grăbeşte, îi pică mucul din nas. N. E.

múcăr (*pucăr*), s. m. Credincios din secta pocăiţilor. C. P. (Braşov).
mucheréi, s. m. pl. Lemne rotunde de brad cioplite simetric pe două părţi. Ş. V.
muciúg, s. a. Usuc de oaie. R. Dărăban, Voiniceni-Mureş.
muduráriu, s. Vezi : **lega**.
muháiu (pl. **~háiuri**), s. a. (În batjocură). Căciulă mare urîtă : *cătai* **~haiul** *şi-a pus în cap !* C. P.
muhónie (**mohonie**), s. f. (adj.). Femeie grozav de urîtă mai ales la cap, ca muma pădurii. C. P.
muhumát, s. Muniţiune, provizie. M. G.
múia, s. f. *A-l duce cu ~*, cu « zăhărelul », a-l momi, a-l miglisì (pt. a-l decide să primească ideea) : *l-am dus cu ~ până mi-a împrumutat plugul.* — C. P. (Cluj).
múlă, s. f. adj. Femeie, fată proastă. C. V. 2.
murculì (a se), vb. trans. (şi refl.). IV. A (se) scrinti (o mână, un picior). C. V. 2.
múrdie. Vezi : **mordie**.
múrgu-dă-cu-sară, s. m. Vezi : **mânzu-dă-cu-sară**.
muruclì, vb. trans. IV. Vezi : **murculì**, id.
muruì, vb. trans. IV. A tăvăli un straiu. H.
muşânì, vb. (in)trans. IV. A lucra încet şi mărunt : *toată ziua muşânez prin casă.* N. E.
muştúc, s. a. (fig.). Gură (de om) : *te lovesc peste ~ de-ţi sar măselele !* (cf. şi expres. : *îţi rup muzicuţa*). C. P.
musurlì, vb. (in)trans. A căuta mirosind (cf. **a mâşâì**, id. C. P.). C. G.
múter, s. a. Şurub. C. V.
mutós, adj. Cel care are membre mari. C. V. 2.
mutulígă (pl. **~lígi**), s. m. Vezi : **limbut**.
muţurlúi, s. m. În versurile (către copilul din leagăn) :

Dragu' mamii muţurlui
Cum-i şade dibla 'n cui
Şi arcuşu căpătâiu... C. P.

muzicánţă, s. f. (Fig.). Gura omului. (N. B. *muzicuţă*. C. P.). F. G. Cf. mai sus : *muştuc*.

N

năcârcălì, vb. intrans. IV. Vezi : **năcârlì**.
năcârlì (şi **năcârcălì**), vb. intrans. A lucra fără tragere de inimă, în bătaie de joc. (N. B. cf. *a cârcăli*). F. G.
năcubì (a se), vb. refl. şi trans. IV. A (se) revărsa apa, *a împândăra* (d. p. o turmă), a copleşi. C. I.
nădăníţa, s. f. Nadă, partea falsă de păr ce se adaogă la coadele fetelor. N. E.
năfâcâì (prez. I. **~fấcâi**), vb. intrans. IV. A umbla greu prin noroiu : *năfâc ! năfâc ! abia am ieşit din noroiu.* C. P.
năfrămuţă de grumazi, s. f. Cravată. D. V.
naft(ă), s. Gaz, petrol. D. M., B. G. 1., M. B.
năfúfănă (**nefufănă**), s. f. adj. Proastă (d. femeie), neînţelegătoare, neterează, *nătăraică, prostănacă* (şi acră la fire). C. P.
năgăbúiu, s. m. (adj.). Prost care face lucrurile pe dos (om de condiţii sociale inferioare), *năbârgeac*. C. P. (Cf. « *nacabău* », prostănac. *Codin*, O s. c.).
năgârciu (*năgârcea*), s. m. (adj.). Nătărău, om de neînţeles, *năgăbuiu*. C. P.
năglád, s. a. Lut galben (pentru oale, ţigle, ş. a.). M. I. (Medeşfalău-Tg. Mureş).
năglág, s. a. Acelaşi *năglad* (de mai sus). Cluj. (« Comoara Sat. » (Blaj). I. Nr. 2, p. 15, în Notă).
Nahabíţchi, s. m. Scaraoschi. L. V. 1.
nălăucă, s. f. (adj.). Femeie proastă, nemernică. D. E.
nálduri, s. a. pl. Sin. *hodrangi* (*hlădani, haldani*). Năsăud.
nămúchiu, s. (Despre cusătură) *pe muche*, (Banat).
nănailă, s. (adj.). (Poreclă pt.) *gângav*. C. V. 2.

nanaláu, s. m. Perciune evreiesc, ciucure. C. V. 2.

naníe, s. f. adj. (D. un om) mic de stat disproporţionat, monstruos, cretin. B. N.; lucru de nimic, fleac, drăcie: ce ~ *o mai fi şi asta! Ce faci* **~ia** *asta de cuţit?* Abstract: *ei* **~ia** *naibii ca asta, parcă n'ar fi citov!...* C. P.

náp, s. m. sfeclă. C. P. (Feleac-Cluj).

năpấrţ (f. **~pấrţă**), s. m. (adj.). Om mare şi prost, nătărău. C. P.

năpróşnic (*năprójnie*), s. f. Un fel de prescură cu golurile dintre cornuri umplute. (Cf. *năpuroşnie. Codin*, O s. c.). C. P.

năptíşte (N. B. *năpişte*), s. f. Loc semănat *cu napi*, sfecle. C. V. 2.

nărtós, adj. (D. un om) ţâfnos, arogant. Ş. V.

nas, s. a. Nări. M. M.

născodì, vb. trans. IV. A izvodi, a scorni; a iscodi (ceva în sens bun), a născoci (ceva în sens rău). I. Golescu, C. I.

năsocì, vb. intrans. IV. A merge greu prin noroiu, prin fân (când e mare), prin grâu, etc. F. G.

năsótca, s. m. adj. Om cu nasul mare (: *eşti un* ~). C. P.

năsulíu (*năsurliu*), adj. Obraznic, neruşinat, îndrăzneţ, (*«îngroaşe din nas»*, *«îşi vâră nasul unde nu-i fierbe oala»*).C. P.

năsvlég, s. adj. Bădăran, necioplit, năvleg. (N. B. *nevleg* şi *nebleg*. C. P.).

nătăbấz, s. m. (adj.). Nătărău, neblesnic. C. P.

nătấng, s. m. (adj.). Cel ce nu ştie de glumă. D. E.

nátra, s. f. *A da* ~, a trage cuiva o urechială: *să vezi cum te mai dau* ~*!* C. P.

nătrúiu, s. m. (adj.). (D. un om) prostănac: *măi, da ce* ~ *eşti şi tu!* C. R.

năvấrc (f. **~că**), s. m. adj. Cel (cea) ce nu poate vorbi bine, cu scăderi de ale mersului şi auzului, *năbârgeac*. C. P.

năvód, s. m. Câine mare. (N. B. *zăvod*, id. C. P.). C. V. 2.

neálcoş, adj. Mândru, fălos. D. V.

nebléţuri, s. a. pl. Lucruri fără rost, prostii. R. I.

neberéz (f. **~reáză**), s. f. (adj.). Nebunatic, năbădăios şi prost. C. P.

Nechemàtu(l), s. m. Dracul. M. I.

Nechipércea, s. m. Dracul. (Sin. *Chipucaprii, Ăl-din-râpă*, ş. c. l.). C. P.

nech(i)úrdă, s. f. (adj.). (D. o femeie) « pierdută de cap ». C. G.

ne-dus-la-biserică (adj.). D. un om cu care nu te poţi înţelege, cam într'o dungă, « şuchiat ». C. E.

Neghiúţă, s. m. Dracul. M. I.

negréciu, s. m. adj. Cel care e brunet. M. I. (Alimăneşti-Olt).

negurà, vb. trans. IV. A certa, a demonstra (« *a molesta* ») pe cineva: *nu mă mai* ~ *atâta!* C. G.

nemintós, adj. Zăpăcit, aiurit. F. G.

nemirì (pronţ. **nemn'irì**) (a se), vb. refl. IV. A se înrudi: *Ion se* **~rèşte** *cu tot satul.* Ş. V.

nemlecítă, adj. (N. B. *neîmblătită*). «*Funia să fie de orz sau de săcară* ~ ». (A. Tomici, Cult. Albin., p. 55).

nemn'işúg, s. a. Rudenie, nobilime. C. V. 2. (Cf. *nemeşug*, id. *Candrea-Adam.*, Dicţ. Encicl.).

néne, s. m. Tată. R. I.

ne-ogârlán, adj. Sărac, clăcaş. (E ironia răzeşilor către oamenii din satul vecin). E. I.

nesfărmít, adj. *Cucuruz* ~, nesdrobit, necurăţit. C. G.

Nespălátul, s. m. Dracul. M. I.

nestáşnic, adj. (D. porc sau alt animal) nesăţios, lacom. D. P.

nevlég, s. m. (adj.). Vezi: **năsvleg**, id. C. P.

nevóie, s. f. Stropşeală. H. V.

nezurícă, s. f. Vezi la: **niezurícă**.

ni! Interj. Prin care faci atent pe cineva să se uite: *ni! mă, ce-ţi arăt!* B. S. 1.

nicăì, vb. intrans. IV. [Neprecis]. În expres.: *ce tot nicăi în zător?* N. E.

nicăíre, s. f. Îndrăgostire (exagerată). N. E.
nicări (= *nicăieri*). Vezi la : **rânsăn.**
nicerêne : *să nu-i fie de de-ochiu.* D. E. — Din *nu-i šie rene* > *nu-ş-să-rene.*
niciálă, s. f. (adv.). Cu anevoie, în silă (*se lucră cu* ~). N. E.
nici-ca-cum, adv. Deloc, nicidecum. D. Drăguşanu, Drăguşeni-Fălticeni.
niià *!* Interj. cu care se alungă câinii : *niia, jigodie !* C. P.
nieclad, s. Lemn gros ; (fig.) om greoiu. N. T. şi N. O.
niejât, s. Cerumenul din urechi. C. Pascu Gherman-T. Torontal.
nierédba, s. f. Eul, impulsul intern, răutatea : ~ *lui, l-o îndemnat la lucru ăsta !* N. E.
niézură (*niezurică*), s. f. Lână de proastă calitate. L. V. 1.
nigaiós, adj. Migălos, cu multă casnă. H. Mihăescu, Uideşti-Suceava.
n'ilván, adv. În expres. : *I-am spus* ~ = hotărît, precis. (Puţin uzual). C. E.
n'imáră, adv. Într'o grabă, *pe nimereală.* C. V. 2.
nímu, s. a. Interes, nevoie : *nu era în* ~ *meu, nici în al lui.* L. V.
nimulúi } pron. nedef. Nimănui. C. P.
nimurúi }
nimurúş, s. Semn, vignetă. C. V. 2.
nínge : *ninge să nu degere*, a da peste un necaz fără să-i producă supărare (: *mi-a nins să nu-mi degere*). C. R. ; *îi* ~ *şi-i plouă*, d. cineva care e tot trist. E. I. ; *sunt de când a nins în căruţă*, de foarte demult, născut cu vremea. C. R.
ninì (a se), vb. refl. IV. (D. flăcăi şi fete). *A se pupuì*, a se încânta unii pe alţii, vorbind gură 'n gură : *toată ziua-i văd* : *ni-ni-ni !* şi *ni-ni-ni !* C. P.
nisfiálă, s. f. Ruşine ; muncă. N. E.
niţuvéri (sing. **niţuváră**, nu e uzual), s. f. pl. *Gâcitori*, « brânduşe de toamnă şi de primăvară ». (Colchium autumnale L.). (Cf. **miţuvele**, id. *Candrea-Adam.*, Dicţ. Encicl.).

nitveghi, s. (Insectă) *cocoana-chiftiriţa* (coropişniţă). B. I.
nizgubán, s. m. Nătărău mare. Almaş-Arad.
noáją, s. f. (adj.). Cuvânt de ocară pentru vite. D. E.
nojíţă, s. f. Gaură de opincă. C. V. 2.
nora 'n-blíde, locuţ. pop. : *Vezi, de n'a da iar* ~**dele** *dela bucătărie !* — când cineva nu umblă cu băgare de seamă cu vasele. Ş. V.
novéle, s. f. pl. *Ziare.* R. I. 1.
núcă, s. f. Fes. B. G. 1.
numerizà, vb. trans. IV. *A numerota.* C. G.
numì : *o numeşte sus*, se zice d. cineva care se socoteşte superior, care se mândreşte fără motiv. C. R.

O

oala-mălăiului : *se păzeşte* sau *se teme de* ~, îi e frică să nu fie înşelat. (E vorba de a se împrumuta de mălaiu cu oala, a cărei capacitate trebue bine observată ca la înapoierea împrumutului să nu înşele prin forma ce o are). C. R., C. P.
oáră, s. f. pl. Cârd de pasări, orătenii ; (în sens peiorativ : *păduchi*). I. D.
oárdă, s. f. ~ *rea* = neam rău : *rea* ~ *e omul acesta, mâncată-l-ar fire, cine l-o văzut !* C. G.
oáşdă, s. f. (adj.). Ceea ce e noroios (d. p. om, loc, haină), gunoios. C. V. 2.
obârlíc, s. Un loc al sobei în care se pun diferite obiecte. C. Lazea, Arieşeni-Turda.
obavlénie, s. f. Anunţare. P. T.
obiál (pronţ. **oghiál**), s. a. Plapomă, saltea, mindir. M. B.
oborón, s. Locul unde se pune fân pe patru stâlpi rotunzi bătuţi în pământ (un acoperiş care se ridică în sus prin *borţi* din *cornuri* legate de o prăjină). H.

obrej(i), s. pl. Terasă. (Săcel-Maram.) ; nume de hotar şi de persoană. C. G.
obrejít, adj. Împrejmuit, îngrădit slab. C. V. 2.
obriţâr, s. Carte de lucru ce trebue s'o aibă fiecare minier pentru a intra în serviciul minei. N. O.
ocáră, s. f. Femeie necinstită. C. V. 2.
ociúc, s. a. Mănunchiu (legătură) de fire de pânză de ţesut (nume de capră). D. E.
Octámbri, s. m. Octombrie. S. G.
odomóc, s. m. (adj.). Om care are un mers caracteristic : asvârle din picioare, când merge. C. R.
odorénie, s. f. Terminarea unui fel de muncă, în special arătura. M. I. (Alimăneşti-Olt).
odovánie, s. f. Exterminare, nimicire, pieire (: **bou-sur** *a căpătat numele de zimbru, care s'a păstrat în limba noastră până la* **odovania** *lui*). C. G.
ogârlan. Vezi : **ne-ogârlan**
ogârşít, adj. (D. om) prăpădit, slăbit, de nimic. C. P. Târn.-Mr. Vezi : **ogrijit.**
ogì, vb. intrans. (şi refl.). IV. A (se) plânge într'una pe acelaşi ton (copiii mici *se ogesc* = plâng încontinuu). C. R.
ogídnic, adj. Bolnăvicios, anemic, pipernicit (închircit) : *aşa a fost el de mic, ogidnic*. Ş. V.
ogilít, adj. Trist, tăcut (bolnăvicios : *de mult stă ~ bietul ista !* (Se mai zice şi de puii de găină ce stau cu aripele lăsate, când sunt bolnavi). Ş. V.
ogóiu, s. a. Un fel de joc cu mingea ; liniştire. C. V. 2.
ogóvlu, adv. *Mai cu ~*, mai încet. I. N.
ográc, s. Curte, ocol. (Banat).
ogrijít, adj. (D. om) slab, pipernicit, nedesvoltat : *ce eşti aşa de ~ ! ?* Ş. V.
ogrinjós, adj. *Fân ~, sare* **~joásă**, — mare, nesdrobit(ă) bine. C. P.
oiegós, adj. Drum gheţos. (N. B. *alunecos*). C. V. 2.
olár, s. m. Parul în care se pun oalele sparte. S. I.
olăríţa, s. f. Cârpa cu care se iau oalele dela foc. P. T.
olcúţă, s. f. Ceaşcă. M. M.
olicărì, vb. IV. [Nu dă sensul]. F. G.
oltouănít, adj. *Altoit*, bătut. C. V. 2.
omeneásca ! Interj. cu care se alungă găinile străine din ogradă. C. P.
ometea, s. Poreclă pentru cel mincinos. D. E.
omintì, vb. trans. IV. A reţine pe cineva dela lucru. M. N.
omotéiu, s. m. Om mare, o *mamniţă* de om. C. G. Din **om** + suf. **-oteiu**. (Cf. *fag-făgoteiu, râncoteiu < râncă*). C. P.).
ondrănì (hondronì), vb. IV. *A hondrănì*. C. R.
opálcă, s. f. Sin. *răptug* (cf. mai jos). P. T.
opintíci, s. m. pl. Un fel de bureţi ce ies toamna, ghebe. Ş. V.
orjátele : *merge (umblă) d'a ~*, fără să ţină socoteală de ceva (d. p. de curăţenia unei camere, unde intră murdar,— de iarba mare pe care o calcă în picioare de colo până colo, etc.). C. P.
orlíşte, s. f. Locul de pe care s'a secerat grâul. F. G.
oroiálă, s. f. Risipire de deal. (N. B. surpare). C. V. 2.
oşcăít (*hoşcăit*, f. **~tă**), adj. (D. vite). Slăbit(ă), bolnav(ă). Z. T.
oşcăitúră, s. f. Vezi : **oşcăit**. Z. T.
ostăvì (a se), vb. refl. IV. A repauza, a înceta : *nu te mai* **~véşti** *cu lucru*. N. E.
ostenitór (pl. **~tóri**), s. m. Oamenii ce dau ajutor la mesele mari dela nunţi. Ş. V.
ostréţ, s. Vezi : **fuştee**.
ostromenì (a se), vb. refl. IV. A se folosi ; a se mângăia (a se consola). C. G.
ostromite, adj. f. pl. Alinate. C. G.
ostrov, s. a. (Fig.). Închisoare, parchet (d. cineva : *a înfundat* **~ul** !). S. G.
osug, s. a. Vezi : **ustug**.
oţelít (f. **~tă**), adj. (fig.). Beat, çeacâr, călit. C. P.
ozdréle, s. f. pl. *Ţanduri*. C. G.

P

pắcă, s. f. *Mădăreala* fetelor şi copiilor. C. V. 2.

pắciu, s. m. (Eufem.). Ţap. (Cf. şi locuţ.: *a se da de-a c... pâciului*, a se da peste cap). C. P.

padmétcă, s. f. *Pingică*. P. T.

păduriciós (*pădureț*), adj. (D. om) nesociabil, fire închisă, care nu iese în lume. C. P.

pâhâì, vb. (in)trans. IV. A face să răsufle (o bubă coaptă, un cartof copt), *a face să* **pâhâc**, a răbufni. C. P.

pahúță (pl. **~húțe**), s. f. Bucată mică de pânză ce se pune subţioară la mâneca cămăşii. C. Z.

páică, adv. *Parcă*. F. G. şi C. P.

păi-dacă-nu (sau: **dacă-nu, dacă-nu-cum, cum-nu**), adv. Da, sigur, fireşte. C. P.

paiele, s. f. pl. Îndemnuri de a mustra sau batjocori: *nu-i mai da ~ că-i destul de pornit!* Ş. V.

pălăngì, vb. trans. IV. A fura enorm fără temere: *fură de* **~gêşte**! (N. B. cf. *fură de svântă, de stinge!* C. P.). C. R.

păleácă (pelcácă), s. f. Bâzdoacă (de lemn) pentru bătaie: *când ți-oiu da cu* **~leáca** *asta v'o două!* C. P. Vezi: **păleată**.

păleátă (*pălete*), s. f. Bucată scurtă de lemn cu care se aruncă prin pomi după fructe. F. G. Vezi şi: **păleacă**.

pălíciu, s. a. Frig cu vânt şi ploaie, (timp favorabil formării chiciurii sau *chidei*). C. P.

palimă, s. f. Pomeneală: *nici ~ nu e de ploaie*. I. N.

pắlşu (s. m.). *Merge ca ~* = pe furiş, *se strecoară pe lângă noi ca ~*. F. G.

pălul, vb. trans. IV. « *A desfăca* » cucuruz; (a vântura, în ciur, boabele de cucuruz pt. a înlătura pulberea şi pleava). C. I.

pămắnte, s. a. pl. Pământuri (d. p. ~ *cultivabile*). C. G.

pămătujì, vb. trans. IV. *A da cu pămătuful* (a vărui); cu alt sens: *am scăpat de durerea de gât fiindcă m'am* **~jìt** *bine*; mai **~jêşte** *cel cuptor că prea-ĭ încălzit!* Ş. V.

panair, s. a. Târg: *mă duc la ~ cu boarfe* I. A.

páncă, sf. Nătăfleţ, *merge ca o ~*. C. P. (Cf. mai jos: **poancă** şi **tancă**).

panchioáncă, s. f. (adj.). *Chiambaúră*, femeie ce umblă «într'o ureche», «calcă'n străchini», «cu un ochiu la slănină şi cu altul la făină». C. P.

pâncuì (prez. III. *pâ'ncue*), vb. intrans. IV. (D. un bolnav). A zăcea lung, dormitând: *a mai* **~cuìt** *aşa câteva săptămâni pân'a murit...* C. P.

pandor, s. m. Cantonier. D. V.

pangar, s. a. Venitul bisericii din vânzarea lumânărilor. Ş. V.

pani. Vezi la: **boghi**.

panín, adj. *Ponciş*, pieziş (*om ~; ce te uiți ~? Nu sta ~ că te doare gâtul, mijlocul...!*). C. P.

panț, s. a. Bucata de fier ce se pune pe lângă vergeaua casei ca să nu se rupă. [N. B. cf. **sbanț**. C. P.]. F. G.

pantálii } **pantarále** } s. f. pl. (Apucături), furii, năbădăile celui necăjit. F. G.

pânză-de-groasă: *A da pe ~*, a vinde repede ceva (: *l-am dat pe ce l-am dat, pe ~*), a scăpa de un lucru rău, trecându-l în seama altuia, a vinde pe nimica toată... C. P.

papaciόc, s. (a.). Pahar de rachiu: *pe I., toată ziua îl vezi cu* **~ciócul** *în nas!* Ş. V.

păpălúgă, s. f. Fată, femeie înaltă. Ş. V.

păpuşà, vb. trans. I. A strâmta, a îngusta un lucru, a-i reduce volumul: *a* **~şắt** *opinca, de nu mai încape*. C. P.

păpuşóiu, s. m. (În com. Ciubanca nu îns. *cucuruz*, ci) *legătura* sau mănunchiul de *pănuşi* prin care creşte cucuruzul. C. G.

părădắu, s. a. În înjurătură. C. P.

paraoách(i)e, s. f. (adj.). (D. o fată, femeie) toantă, proastă, *într'o dungă: uite la ea, e ca o ~ !* C. E.
parapléu (pl. **~pléuri** şi **~pléie**), s. a. Umbrelă ; pălărie mare ; (haină care împiedecă la mers). C. P.
parascovénie, s. f. O înjurătură (nu prea serioasă). C. P.
Pârâşu, s. m. Dracul. M. I.
părătáre, s. f. Ţol pe *laiţă*, ori pe păreţi. B. G. 1.
paraúlă, s. f. *A sta la ~* = la întrecere, în rând cu cei mari, a se egala cu... (d. cei mai mici sau mai inferiori din diferite puncte de vedere). C. P.
parazól, s. a. Umbrelă. I. G.
părcănì, vb. trans. IV. A înjgheba o masă, o uşă, etc. (înfundată cu *cruci* şi cu *ochiuri*, ori *blănită* cu scânduri). Tr. Purşa, Ciceu-Hăşmaş (Someş).
pardáf (pl. **~dáfuri**), s. a. *I-a mers* **~dáful**, d. un obiect sdrobit complet, ţăndărit, stricat ; (şi în ameninţarea : *te trântesc de-ţi merge* **~dáfu'** !). C. P.
pârdálnic, s. a. Foc, pară (de foc). În expres. :
« Toarce, furcă, caieru'
« Toarci-te-ar [ardi-te-ar] *pârdalnicu !*
C. P.
pârgălít(ă), adj. *Fărină* **~lítă** în unsoare, din care se prepară un fel de sos. C. G.
pariátcă, s. f. (D. un om care) *ştie multe că-i ~*, de demult, vechitură. Ş. V.
părlăgícă (parlagícă), s. f. (adj.). (Poreclă pt. o) femeie sau fată scurtă şi groasă. (Pentru trecerea grupului **tl** > **rl** cf. şi : **gârlej** (pt. *gâtlej*), **corlon** (pt. *cotlon*) etc. C. P.
pârláu, s. « **Pârlău** *i ăla în care* **pârlăie** *fliendereIe* » (= hainele). V. Literat, Luţa-Făgăraş. (Cf. ~ « cadă de ţinut leşie ». Philippide, *Orig. Rom.* I, pag. 736).
pârlu, adj. (Coloarea) cenuşie ; (*animal ~*, năpârlit). C. P.
pârnăjác, s. a. Saltea. B. S. 1.
părpăgấn, s. m. În balade pop. :
« A venit un Turc bătrân
« Cu barba de părpăgân ». G. S.
pârpâít, s. m. (adj.). Cel care vorbeşte repede şi neînţeles. C. P.
pârpăláe, s. a. Carne bătută şi lăţită cu ciocanul, se întăreşte şi se frige pe grătar. Ş. V.
părpălícuri (numai la pl.), s. Rămăşiţe de crengi sau surcele (unde s'au cioplit lemne), crenguţe uscate, care ard repede. (N. B. cf. **pârpăluri**, id. C. P.). C. Z.
pârpăriţă, s. f. Femeie ; gură de râjniţă. C. V. 2.
pấrşe (†), s. f. (Eufem.). Pâine. C. P.
parşivì, vb. trans. IV. A murdări : *ţi-ai* **~vìt** *pestelca de sos !* Ş. V.
pârşti ! Interj. cu care se strigă iepurele. F. G.
pârţioáne, s. f. pl. *Porţiuni* mici din ceva (d. p. din holdă, din săpătură, fânul se *coseşte pe ~ şi se adună pe ~*), parcelare de pământ, etc. C. P.
pârtíta, s. f. Haină de cerşetor. C. G.
păruştéţ, s. m. Par mic : *îl croi pe spinare cu un ~ dela gard...* Ş. V.
pâş, s. m. Om cu căutătura pe subt sprâncene, tăcut dar îndrăcit (: *cu un ~ ca el nu te poţi întovărăşi*) ; s. a. un adaus la un dulap care-i prea scurt. Ş. V.
pâsăiálă, s. f. Tăcere, oprire... C. V. 2.
păsăluì, vb. refl. IV. Vezi la : **fugălui.**
păsăríci, s. f. pl. (D. un om la beţie se spune că are ~), arţag, furie. C. R.
păşcăláu (pl. **~lăi**), s. m. (Termen glumeţ pt.) flăcău (*flăşcău*). C. P.
pâşitúri, s. f. pl. Împunsături rare de ac (sau de altceva), ici şi colo. C. P.
pasoş, s. a. Bilet de vite. B. S.
paşoveála, s. f. O anumită lucrătură a trestiei de pe casă (« se calcă în o parte şi alta apoi se împlăteşte »). B. S.
pastélcă, s. f. Şorţ. P. T.
păstúră, s. f. Faţă. B. S. 1.

păsuì, vb. trans. IV. A potrivi două bucăţi de lemn una lângă alta. Ş. V.

pătăchíe, s. f. Ciomag, prăjină cu care baţi pe cineva (sau ceva). C. P.

păţắu, s. a. În expres.: *Numai eu ştiu de ~!* C. R.

patic, adj. Scurt de picioare. Ş. V.

pâţiéne, s. f. pl. Foi uscate ce învelesc druga cucuruzului. M. I. (Năsăud).

pătrăúlă, s. f. Trasul de seară al clopotului (şi clopotul care se trage). B. E.

patronic, s. m. Monedă (de argint) de 15 parale (20 patronici = un galben). M. G.

pătulát(ă), adj. Culcat(ă), aşternut(ă) la pământ (d. iarbă, holdă, ş. a.). C. V. 2.

pătură, s. f. Pliu (la cusătură). Trans.

páus, s. sg. Lumânare specială pentru mort, făcută din ceară curată (de lungimea mortului) în formă de spirală, şi arde tot timpul cât stă mortul în casă. C. Z.

pazár, s. a. Târg (de vite) (: *facem* **~zárul**? = târgul). I. A.

páznă, s. f. Un mănunchiu de 30 fire de tort. C. V. 2.

pecéte, s. f. Citarea la judecătorie ori la altă autoritate. Al. Vlad, Mag.-Sibiu.

pécia-pópii, s. f. Bucata de colac ce o ia popa la biserică. D. Cutoveanu, Fântâna-Ban. (Dolj).

pelchériţă, s. f. Carne « cu *peliţe* » (N. B. « *peliţoasă* ». C. P.). C. V. 2.

pelíncă, s. f. Cârpă cu care se înfaşe copilul. P. T.

pelíţili : *îşi trage ~* = e gata să moară (d. muribund). C. P.

penáriu, s. m. Liliac (planta). B. S. 1.

péne, s. f. pl. Flori. R. I. 1.

pépe, s. f. Urâciune, goangă, insectă. C. V. 2.

pepenáşi, s. m. pl. Castraveţi. P. T.

pépeni, s. m. pl. Castraveţi. M. B.; cf. şi expres.: *a ieşi (a o scoate) la ~* = a ieşi rău — cu pagubă mare — într'o afacere. C. P.

pepoşe, s. f. Un joc — (pentru fete) — cu cinci pietre sferice. F.

perdè, s. f. Id. « **perdea** » de mai jos. D. S. 1.

perdeà, s. f. Saivanul (din bârne şi scânduri) pt. adăpostirea oilor (« la perdea ») pentru a fi exportate la Stambul. M. G.

pére-mături : *umblă după ~*, după nimica, zădărniceşte vremea. C. G.

perghél, s. a. Joc copilăresc numit şi « *de-a-mingea călare* ». C. P.

periníţa, s. f. Danţ popular în câte doi. C. P.

perlípsis, s. a. Rezumatul de acte şi documente (*uric*). M. G.

perúşte, s. f. pl. Pere. B. S. 1.

pezevénchiu, s. m. (adj.). Om glumeţ. R. I.

pic, s. a. Vreme ploioasă şi neguroasă, friguroasă, cu fulgi de zăpadă şi vânt : *ne-a apucat un ~ pe muscel de gândeai că...!* C. P.

picătúră, s. f. Locul din dreptul streşinii unde cade ploaia; *prune de ~*, acelea care cad înainte de scuturare. C. P.

pichirisít(ă), adj. supărat(ă), indispus(ă) : *ce stai tot ~?* Ş. V.

picloáñă, s. f. Făină luxoasă de grâu. P. T.

picurát(ă), adj. Lovit(ă). C. V. 2.

pieluşíne, s. f. (În glumă). Piele (lungă şi) subţire. C. P.

pieptúş, s. Cojoc ce se încheie pe laturi, pe umere şi subsuoară. B. S.

pieritúră, s. f. Cânepa mică de pe marginea cânepiştii, — *bobirci*. C. R.

piftii (pronţ. **pipcii**). N. E.

píla : *a linge ~*, a îndura, a duce lipsa unui lucru : *lingeţi voi pila, când n'o mai fi mama!* C. P.

pílduri, s. f. pl. *A bate ~* d. cineva, a vorbi semnificativ, « bate şeaua să priceapă iapa ». C. P.

pilindric, adj. Mic, numai o ţâră. Ş. I.

pilít (pronţ. **pt'ilit**), adj. Slăbit. C. V. 2. (N. B. ameţit de băutură. C. P.).

pilúg, adj. Gol, sărac, calic. C. V. 2.
pipărát, adj. Scump; rău de gură. C. V. 2.
pipic, adj. Mic. C. V. 2.
pipotós, adj. (D. copil) plângăcios și supărăcios. C. R.
pircotì, vb. intrans. IV. *A piroti* de somn. F. G. și C. P.
pirg, s. a. Ciocâlteu de lemn — de 2 palme — ascuțit la un capăt, pentru a face gaură în pământ, unde să se pună firul de usturoiu, etc. D. Cutoveanu, Fântâna-Ban. (Severin).
pișchiríc, s. m. (adj.). Copil mic de tot. C. G.
pisilíca, s. f. Mângâietor pt. *pisică*. C. P.
pișoálcă, s. f. Apă căldicică ori sălcie, — sărată; țuică slabă. F. G. — Cf. mai jos: **pușoárcă**.
pișórcă, s. f. (adj.). (D. un om) care nu-și poate ținea udul. C. P.
piștári, s. m. pl. Vezi: **biștari**.
píță, s. f. (Termen de mângâiere pt.) *capră* (căpriță), după cum se și strigă: *pițăpiț(ă)!* C. P.
pițâgà, vb. (in)trans. I. A pișca de limbă. C. P. (Turda).
pititél (pronț. *pichichel*), adj. Micuț. C. G.
pitrășcă, s. f. Porumb. (Vezi la: **sarmale**).
pitroșél, s. m. Pasăre mică ce trăiește mai mult prin garduri (de nuiele). C. P.
píua. (Fig.). *Harnic, iute ca* ~ (în sens ironic), plin de lene, care nu se clintește din loc. C. P.
piurà (pronț. **peiurà**), vb. intrans. I. (D. pui), a piuì de foame. D. P.
plăiéș, s. m. Servitorul comunal. B. S.
pláiu, s. a. Plumbină. D. V.; drum prin pădure. T. N.
plămădeálă, s. f. (Fig.). Femeie, om slăbănog. C. V. 2.
plămấnzi, s. m. pl. Plămâni. C. P.
pláncore, s. a. Făină de grâu cu drojdii, «*aluoțel*» (se amestecă cu apă și lăsat moale ca plămădeala pusă la dospit și coaptă în grăsime). D. S. 1.
plânge (*pământu' subt el*), d. cineva fără îndemn la muncă și veșnic trist. C. R.; *plânge cu patru șiroaie de lacrimi*, cu suspin, cu sughițuri. M. I. (Alimănești-Olt).
plășcấu (pl. ~**cấi**), s. m. (Termen glumeț pt.) flăcău (*flășcău*), (cf. **pășcălău**, mai sus). C. P.
plat (pl. **pláturi**), s. a. Jghiabul de lângă puț pt. adăpatul vitelor. C. P. (Copșa-Mc. în Târn.-Mr.).
pláta-kúniței, s. f. Darea ce se plătea pt. vitele strânse la iernatic în așteptarea desprimăvăratului. M. G.
plăvișoáre, s. f. (adj.). Vezi la: **Joieri**.
pleáșcă, s. f. (adj.). (În sens ironic). *Pălărie* ~, «*blegoșată*», urîtă, învechită. C. P.
pleásnă: *a-l lua pe cineva în* ~, a-l zeflemiza, a-l ironiza, a-l lua «*în ciocu-opincii*». C. P.
pléghelă, s. f. Plivirea grâului. C. I. 1.
pleoáță, s. f. (adj.). Femeie depravată. F. G.
pléșcă, s. f. Cap, schelet. C. V. 2.
plescániță (pl. ~ **cắniți**), s. f. Părțile lemnoase ale paielor de cânepă, rămase în fuior, după melițat. C. P.
plevás (*privas*), s. a. Creion, *plaivas*. C. I. 1.
plezărì, vb. trans. IV. A răni, a lovi. M. I. (Năsăud).
plezeríst, s. m. Un călător de plăcere. M. I. (București).
pliuțuì, vb. trans. IV. A lovi cu palma udă (care «*plințuie*»). F. G.
plítcă, adj. Slabă, ruptă. F. G.
pliúrd, adj. Zăpăcit, uituc (: *Gh. e un* ~). Ș. V.
ploáie, s. f. (Grămadă de) alice foarte mici pt. vânat păsări («*ploaia Nr. 9 e bună pt. sitari*»). Ș. V. Cf. mai jos: **ploiele**.
plocionti (a se), vb. refl. IV. (D. un pom). A se apleca și a i se rupe crăcile. F. G.
plodán, s. m. (adj.). Copil, fată grasă. C. V. 2.

ploiéle, s . f. pl. Alice mai mari decât «*ploaia*». Ş. V. — Cf. mai sus : **ploaie.**
plópon, s. Plapomă. M. M.
plóşniţă / **plóştină** } s. f. Mămăligă moale care — răsturnată din căldare — se întinde. F. G.
poáge, s. f. Lână aspră, fără păr ; *lână* **pogită**, încâlcită, bătută. N. E.
poale 'n brâu, s. f. pl. Plăcinte cu brânză ; (*foaia de aluat* în care e pusă brânza). Ş. V. ; **poală** (*multă*) = «sorocul» femeilor. C. P.
poáncă, s. f. (adj.). (D. un om) neghiob, prostănac (ironic : *cocoana lu* ~ *!*). C. P. — Cf. mai sus : **pancă.**
poç, s. a. Pachet. H. V.
pocánie, s. f. Păţanie. C. V. 2.
pocát, adj. Lovit. C. V. 2.
pocereş, s. (N. B. Sens neprecis). «*Urmă de copii*». D. E.
pochee, s. Vezi : **potic.** C. G.
pocherì, vb. trans. IV. A fugări. C. G.
pochì, vb. trans. IV. A lovi drept, a nimeri. F. G. ; (N. B. cf. **a popì** pe cineva = *a-l ponta*, a-l pune la punct, a-l nimeri la pont ; «*a-i face pe pielea lui*». C. P).
pochinzérii, s. m. pl. Cuscrii. M. I. (Gorj).
pochinzoreásă, s. f. Femeia care stă pe lângă mireasă, în timpul nunţii. F. G.
poclaş, s. a. ~ *de nuiele* deasupra vetrei. B. G. 1.
pócnetu, s. În expres. : *Dă-l în pocnetu' că nu-i bun de nimic !* Ş. V.
pocruţ, s. a. Covor mare, lat. B. G. 1.
pocsie, s. f. Mânie, ură : *nu ţin* ~ *cu vecinul deşi m'am înjurat !* Ş. V.
podeác (pl. **~deácuri**), s. a. Pod mic (punte) ; ~ *de aţă* = aţă lângă aţă pt. un petec. C. P.
podilăráş, s. a. Portmoneu de piele. C. I. (Cf. mai jos : **poghilăraş**).
podişór, s. a. Bucată de pânză ce se dă de pomană la înmormântări. P. T.
podmól, s. a. Un fel de «*supărete*» lângă uşa dela intrarea în casă. D. S.
podnóji, s. f. pl. Lemnele pe care se calcă cu picioarele la războiul de ţesut. T. N.
podovághe, s. f. (pl.). Sarcini. C. G.
pogârciu, s. a. Rămăşiţă de strugure în vie. F.
poghilăráş, s. a. Portmoneu. V. S. — Cf. mai sus : **podilăraş.**
poicu, s. [N. B. imprecis]. *A luat* ~. C. G.
poiéghe, s. f. Mulţime (~ *de oameni, de păduchi*, ş. a.). C. G.
poítra, s. f. ~ *lu Sf. Gheorghe* = a doua zi după Sf. Gh. (24 Apr.). C. P.
póiu, s. a. Sămânţa uşoară de cânepă. Chiştelniţa-Orheiu.
pojgárn'ie, sf. Mulţime [?]. D. E.
poleajen / **polejen** } s. (adj.). (D. un loc) neted la marginea unui deluşor (: *e numai o ţâră de deal, încolo e* ~) ; pantă prea lungă a unui drum. F. G.
polfăì, vb. (in)trans. IV. A mânca lacom şi cu gura plină, a *cefăi* (ca purcelul). C. P.
póli imperiali / **poli ruseşti** } s. m. Un fel de monede ruseşti. M. G.
polismán (pl. **~méni**), s. m. Poliţist. C. P. (Târn.-Mc.).
polmán, s. a. Pulpana mantalei. V. Copilu-Cheatră (Iara-Turda).
ponohóc, s. m. Larvă din metamorfoza broaştei. E. Postatny, Vicovul d. s.-Rădăuţi.
ponojii, s. f. pl. Sforile ori beteliile care ajută la schimbarea iţelor de ţesut. F. G. — Cf. mai sus : **podnoji.**
pontà, vb. trans. I. Vezi la : **pochì.** C. P.
popa, s. m. Stâlpul de subt *meşter-grindă* ; snopul din vârf. C. V. 2 ; deal stufos între hotarele com. Ciubanca şi Ciubăncuţa. C. G.
popârştáu, s. m. (adj.). (D. un) om înalt, ieşit din comun, şi prost. C. R.
popì, vb. trans. IV. Vezi la : **pochì.** C. P.
popşói, s. m. Păpuşoiu. B. G. 1.

porbgíşi | **porgici** } s. Cânepa mai mică de pe marginea cânepiştii. Boziaş-Năsăud.

porlojénic (pl. **~jénii**), s. f. Glumă, povestire (glumeaţă). C. P. (Târn.-Mr.).

poropănì (a se), vb. refl. şi trans. IV. A se vorbi în taină (pt. a pune la cale ceva), a-l momi pe cineva, *a-l duce cu şoşele cu momele*, a-l *şutuli* (: *toată ziua se* **~nésc**, *când se întâlnesc*...). C. P.

poropănceálă, s. f. Vezi : **poropănì**. C. P.

porţíic, s. f. (Măsură de băut) decilitru C. V. (Blăjel—Târn.-Mc.).

porumbiél, adj. (*Cal* **~**). Vezi la : **baltă 'n fier**. C. P.

poşadíc (pl. **~dícuri**), s. a. (Sens colectiv). Băieţi şi mai ales fete mici, scunde şi nedesvoltate, *ieşite la horă*. (Cf. *paşîndic*, id. *Codin*, O s. c. şi *poşidic* în *Lungianu* « In Sărbătări » p. 74).

posiclì (a se), vb. refl. şi trans. IV. (D. un prosop, o haină) a (se) murdări de prea mult jeg şi unsori ; (« *te posicleşti stând degeaba*... » *!*). C. P.

posoácă, s. f. Terciuială, sdrobire (d. p. perele moi se fac **~** căzând la pământ). D. P.

posóc (f. **~soácă**), adj. (şi s.). (D. rufe, haine, prosop sau altceva) soios, jegos, împâslit de murdărie. C. P.

posocì, vb. trans. IV. A face prea soios de murdărie groasă. C. P.

poşomóc, s. m. (adj.). Om mic, scurt în picioare (ce merge împiedecându-se), un *moşulică*. C. P.

poşováică, s. f. Vezi la : **vârdăie**.

poştă, s. f. Scândură. M. I. (Năsăud).

poştaláu, s. m. Factor, poştaş. D. V.

postochíe, s. f. Perină umplută cu paie. G.

posúz, s. a. Forţa, puterea toată depusă pt. îndeplinirea unui lucru : *se pune cu* **~súzul** *pe carte*, ş. a., cu toată puterea până la *a răzbi*. C. P. — Cf. mai jos : **topuz**.

potânţáu, s. m. (adj.). Nemeritos, care e cel dintâiu la toate petrecerile şi adunările. F. G.

potcani, s. pl. [N. B. neprecis]. *Poţoci.* C. V.

potérşi, s. m. pl. Bulumaci (de lemn). F. G.

potic, s. Pripor. C. G. (Buru-Someş).

potinjì, vb. trans. IV. A cârpi. C. G.

potmól, s. a. Pământul care serveşte pt. umplutură de jur-împrejurul tălpilor unei case de lemn, ca să nu intre frigul. T. Adam, Arpaşul d. s.-Făgăraş.

poţoálă, s. f. (Termen glumeţ). Ţânc, puştan : **~ţoála** *te taie cu vorba !* C. P. (Târn.-Mr.).

potrácân | **(potrácăn)** | **potroácăr** } s. m. Avocat. B. S. 1.

potroácă, adj. Vezi : **potrocì**. C. P.

potróc, s. a. *A băga în* **~**, a ascunde ceva adânc (pt. păstrare) spre a nu mai *da de el*. C. P.

potrocì, vb. trans. IV. A face bucatele *potroacă*, a le săra excesiv. C. P.

potrohós, adj. Burtos, pântecos. C. V. 2.

potromoşít, adj. Stricat ; ascuns, furat. C. V. 2.

potvár, s. Toc la gheată. P. T.

povíşcă (pl. **~víşti**), s. f. Citaţiune (de chemare la judecată). S. G.

pózmă (pl. **pózme**), s. f. (Mai mult la plur.). Nuiele ce se pun pe claia de fân. C. V. 2.

probaláu, s. m. Om care probează. C. V. 2.

prăbuşálă, s. f. Munca ce se face, la încolăcitul viţei altoite pe loc. F. G.

prăclít, s. m. Dracu. Ift. Hortensia, M-rea Humor (C. Lung-Mold.).

prahághiţă (s. f.), adj. Puhav, fraged (: *pătlăgelele erau ca* **~hághiţa**, *numai bune de bulion*). Ş. V.

práştie, s. f. Cosoroaba casei. F. G.

prástoriţă, s. f. Pămătuf de stropit (cu vârf ; *ce tot îi dai cu* **~riţa** = *cu clanţa*, cu gura). C. P.

prăvărít, adj. *Lapte* ~, acrit și *strâns* (fiind pus la fiert). N. E.
prâzlița, s. f. Instrument de tors. E. Lipovan, Nicoliuț-Caraș.
prâznì, vb. intrans. IV. A strănuta. C. G.
preátcă, s. f. (*A băut de*) *a trecut peste* ~ = peste limita (puterilor). C. P.
prelestít, adj. Închircit, slab, rămas cu crescutul. C. V. 2.
premeteà (pl. **~téle**), s. f. Bidinea de spoit; (fig.: *a-i da cu* **~teáua** = *cu clanța*, a spori din gură). C. P.
prepăt, s. Căldură mare și zăduf de te aprinde. C. I.
prepíciu (pronț. **prepecíciu**), s. a. Zidul vetrei ce se continuă până la perete. C. I.
preșelì, vb. trans. IV. A plisa. Satu-Mr.
pretì, vb. (in) trans. IV. *A preti o vână*, o tendoană, a sări dela locul ei cu revenire la loc, (a (se) scrinti, (cf. chirurg. *distorsiune*). C. I.
preucána. Vezi: **unghilia**.
prigavor, s. a. Petiția Gălățenilor pt. dreptate adresată de un *cinovnic* către un *dvorian*. M. G.
prihodiște, s. f. Deal. M. B.
prilégiu (**prilej**), s. a. Pericol. (În Ciubanca și jur). C. G., C. V. 2.
primán, s. m. Școlar începător. Târn-Mc.
prindilíc, s. (adj.). Fată, copil mic, ager. C. V. 2.
prinítcă, s. f. Unealtă de prins pește. P. T.
prinsătúră, s. f. Cusătura («prinderea») a două bucăți una de alta. Trans.
pripăg, adv. (adj.). Urgent, grabnic: *e* ~ *de lucru*. N. E.
prisácă, s. f. Vale îngustă, seacă. C. V. 2; *a jucat pe surcele că s'a făcut* ~. F. G.
prislopì, vb. IV. La imperat.: **prislopesce**! = lasă urmă! (**Prislopci** = gropi de hotar). D. E.
príta, s. f. Policioară (la cuptoarele țărănești); (fig.: *buzele* (*groase*) *ca* ~). C. P.
priznilíc, s. m. Cel ce se învârte ca un fus. C. V. 2.
prizvár, s. Gang. C. P. (Blăjel-Târn.-Mc.).
proávă (pl. **proáve**), s. f. (Ironic) mișcări de gimnastică, grimase triviale (d. p. fetele fac *proave* cu băieții la șezătoare; (*a* (*nu*) *asculta la proavele cuiva*). C. P.
probozì (a se), vb. refl. IV. A se schimba la coloare, a se îngălbeni (*codrul se* **~zéște** la 6 Aug.). Ș. V.
prócoiță (pl. **prócoițe**), s. f. Procoviță. C. P.
procoród (pl. **~rózi**), s. m. Procuror. C. P.
proistà, vb. trans. I. A plănui, a proiecta: *așa a* **~stát**-*o el, cum i-a plecat capul*. C. R.
prologár, s. m. (adj.). Om sărac, proletar. C. V. 2.
prosănie, s. f. Cerere. P. T.
prospătà, vb. trans. I. (Fig.). A-l certa: *l-am* **~pătát** *un pic*, «i-am spus buchile». C. I.
prostăciúne, s. f. (adj.). Cel (cea) care e prost de tot: *o* ~ *de om*. C. V. 2.
prostomól, adv. *Cu* **~mólul**, cu grămada. F. G.
proțác, s. Batistă. C. V. 2.
prúhă, s. (adj.). *Rachiu* ~. C. G.
ptrua! Interj. cu care se mână oile undeva. D. E.
púcăr, s. m. Vezi la: **mucăr**. (În Rucăr-Muscel îns. «prost»). C. P. (Brașov).
puchinisít, adj. Mic, îngrămădit (d. scrisul care abia se poate ceti). Ș. V.
púchiu, s. Pată mare: *masa e toată numai un* ~ *de cerneală*. Ș. V.
puculuì, vb. trans. IV. A împacheta. C. P. (Târn.-Mr.).
puhoér, s. m. Pasăre mică ce prevestește venirea puhoaielor. Ș. V.
puiédea, s. m. Personaj fictiv, simbolizând vechimea timpului: *ăsta-i de când cu* ~, «născut cu vremea într'un ceas»; (lucru foarte vechi, d. p. «urmele de arături pe munte»). L. V.

puiúc, s. m. *Puiucul mesei* = sertar. B. G. 1.

púјdină, s. f. Mulţime de copii. C. P.

púјlă, s. f. (adj.). Javră, câine mare. M. B.

púmg'i, s. m. pl. *Bumbi*. C. V.

pungì, vb. trans. IV. A coase urît şi din repezeală (cu « *pâşiturile* » (= împunsăturile rare), cu încreţituri ca la pungă. C. P.

pungós, adj. Încreţit (d. o pânză sau pănură). C. V. 2.

púni, s. m. pl. *Pumni*. Feresuariu, Baia-Fălticeni.

puns, perf. vb. *pune*: *am ~ mâna*. (M. P.) ; (cf. *punése*. C. P.).

pup, s. Trestie pusă grămadă, *pănuş*. C. V. 2.

pupár, adj. Harnic, aspru, amar. C. V. 2. (În alte părţi : *purav*).

púpăză, s. f. (Fig.). Femeie guralivă, — murdară; (fig.) *ţine-ţi ~ !* = nu mai grăi. (C. V. 2.) ; *brânză de ~* = mâncare proastă. (C. P.).

pupăză (a se), vb. refl. I. *A i se ~ văzul*, a i se slăbi vederea (de bătrâneţe, sau spus numai ironic) « *a da în orbul găinilor* ». C. P.

pupuţáre, s. f. Înfrumuseţare, sulemenire, *gătare* (N. B. *împopoţonare*). C. V. 2.

purcealív, adj. Cam îndrăzneţ, obrasnic, grosolan. C. P.

Purdálnicu, s. m. Dracul. M. I.

purécel (pl. **~céi**), s. m. « Râuri » mărunţi la cămaşe. C. P.

purecós, adj. Nărăvos. C. V. 2.

puricéi, s. m. Mâncarea (copiilor) cu miez de turtă peste untura din tigaie. F. G.

puritoáre, s. f. *Răcăstaută* « Schleusen ». M. I. (Bocşa-Mont.-Banat).

purli. Vezi la : *uşchi*.

purúc (pl. **~rúci**) (pronţ. **~rúši**), s. m. Ţiitorile dela un gard (« Geländer »). O. A.

puşoárcă, s. f. Aliment de rău gust şi miros (~ de *tutun*, ~ de *rachiu*), ceva ordinar. B. N. (Cf. mai sus : *pişoalcă*).

puteà : *i s'a putut lui aşa*... = i-a venit arţagul, mânia ; (i *s'a putut pe mâncare, că nu e bună, şi a trântit-o de pământ*...). C. P.

pútnă, s. f. Vadră. I. G.

putón, s. Vas de lemn ce se poartă în spate. C. V. 2.

puţuluì, vb. trans. IV. A curăţi (ghetele), a lustruì ; (a se dichisi, C. P. (Târn.-Mr.).

R

răcâiálă, s. f. Arătură, *spărtură* slabă. C. V. 2.

răcălì, vb. trans. IV. A împrăştia. C. G.

racaméte, s. m. Soldăţoiu fricos, *răcan* (în sens ironic). C. P. (Târn.-Mr.).

răcăstáuă, s. f. Vezi la : **puritoare**.

rácilă, s. f. *A sta ~* de cineva, a se ţine scaiu, a sta *lipcă*. C. I.

ráclă, s. f. Parcelă de curechiu ; partea de deasupra a cosciugului. S. G.

rácle, s. f. pl. Lemne din plute mai mici decât grinzile. Ş. V.

răclúţe, s. f. pl. (dimin.). Lemne din plute mai mici decât raclele (folosite mai mult pt. căpriorii casei). Ş. V.

răcorós, adj. Ceea ce *te bagă în răcori*, producător de groază, fioros. C. P.

ráfta, adv. Gata : *l-am dat ~ la joc*. Ş. V.

raftin, s. Partea de deasupra a zidăriei unei clădiri terminată din roşu. Ş. V.

răgăduì, vb. (in)trans. IV. A îngădui pe cineva. Alex. ; a poposi, a odihni, *a trage undeva*, după un drum lung. C. P.

ragéu, s. Buruiană. C. V. 2.

ragye, s. Fonta din care se fac cuptoarele. Z. T.

rãjnéţ, adj. Răscăcărat (*cu picioarele* **~néţe**, obădate). C. P.

rấjniţă, s. f. (Fig.). Gura omului. C. V. 2.

rấlă, s. f. Defaimă, minciună ; (nemernic). C. V. 2.

rămíguri, s. f. pl. Rămurele mărunte şi uscate căzute din pomi. F. G. (Pentru suf. **-ig**, cf. mai jos : **zămig**).

rână, s. f. *Hrană*: *numai e de* ~, ceea ce nu mai e susceptibil de îndreptare (d. p. un animal). C. P.

rấncă, s. f. (adj.). (D. un om) mincinos. C. V. 2.

râncalắu, s. m. Bărbat depravat, june. C. V. 2.

râncắu (*rancău*), s. m. (adj.). Bou castrat de un testicul, bou rău, *tăureac*. C. I. (Zagra), B. N.

rấnde, s. a. pl. Rânduri. F. G.

rânját, adj. (D. un om) antipatic. P. T.

rânsăn, s. (În colinde, *rânsănul* dela pinten):

Noaue ape te-au trecut
Nicări nu te-am udat
Num'on corn de căpeneag
Ş'on *rânsăn* de la pinten. C. G.

rânvocì (a se), vb. refl. IV. A i se deschide o poftă cuiva (d. p. de a pleca undeva), (a se excita). C. P.

rấnză, s. f. Stomac (: *se răstoarnă* ~ = stomacul). M. I. (Năsăud), C. P.

rânzós, adj. Mânios, furios. M. I. (Năsăud); « *râzitor* », batjocoros. C. P.

răpágă, s. f. (pl. ~**pắgi**). Copil mic (şi plângăcios) care supără. C. P.

rapagắu, s. Joc nebunatic. C. V. 2.

rapandúlă, s. f. (adj.). Femeie depravată. C. V. 2.

rắpi, s. f. (Numai la pl.). A veni, a fugi *în răpile ăli mari* = în fuga mare, la goană (d. om şi mai ales d. animal). C.P.

ráptíţă, s. f. Haină *blănită* şi roasă, uzată. B. N.

răptúg, s. Sacul din care mănâncă caii (sin. *opalcă*). P. T.

răpuşíe, s. f. *A veni pe* ~, pe vrajbă. C. G.

răsărì (vb. IV). « Când merge pe beregată se zice că *i-a* ~**rít** ». C. I.

râşcăì, vb. intrans. IV. «*Frăţânii cu încălţăminte gurguiată*... **râşcă** *în răgălie să trudească un druţ de pită* ». Copilu-Cheatră. « Lanuri ». Mediaş, an. IV (1936), Nr. 1, p. 46.

răşfár (pl. ~**fáre**), s. a. Cratiţă, *laboş* (fără picioare). C. P. (Braşov).

răşluì, vb. trans. IV. A lua cu de-a sila, cu hapşa (d. p. pământ). Ş. V.

ráşpăl (1), **raşpalắu** (2), **ráşpil** (3) — s. a. Pilă mare. (N. B. ~ de ras, la cizmărie (P.), înşelare, tundere (2). C. V. 2; (3) I. G.; (1). C. P.

Răstoácă, s. m. Nume-simbol pt. cel prost:

Nebunu' lu **Răstoacă**
Tot el cântă, tot el joacă... F. G., C. P.

răstránţie, s. f. *Rest*(*anţă*), porţiune (d. p. din mâncare, din holdă, ş. a.). C. P.

ráţă: *a-i băga o* ~ *'n traistă*, a-l speria pe cineva cu o veste (în glumă). C. P.

rătán (pl. ~**táni**), s. m. (adj.). (Vorbind cu supărare d. un) copil mic (: *ce ştie el, e un rătan până acum* !). C. P.

rates. Vezi la: **bicigaş**.

ratéz, s. a. Lemnul care închide poarta. Ş. V.

ratij, s. a. Clanţă. M. M.

rắtini, s. f. pl. Crengi lungi şi rămuroase (ce te împiedecă), *târşáiuri*. C. P.

rătinós, adj. Crenguros, *cu rătini multe*. C. P.

râurà, vb. I. În vers pop.: *Şi d'o ploaie râurară*. C. P.

râuréni: (ironic: *a încărca de* ~) a trage cuiva o bătaie bună. C. P.

răvocì, vb. trans. IV. (Prez. I ~**césc**). A umbla prin diferite lucruri încurcându-le, a le desordona (d. p. lucruri dintr'o cutie, fânul ce e grămadă ş. a.). C. P.

răzálă, s. f. Cuţit pt. retezatul stupilor. C. Pascu, Gherman-T. Torontal.

râzălắc, s. a. Batjocură: *nu mai faceţi* ~ *cu moşul cel supărăcios* ! Ş. V.

râzắnă, s. f. Gumă de şters. D. M.

răzmà (= rezema): *razmi că-ţi fac eu totul* (= crezi, sperezi), *razmi într'o cămaşe*. C. P.

răzoáie, s. f. Vezi la: **gardul** ~**zoáiei**.

rebéj (pl. **~béje ~béjuri**), s. a. Refec grosolan la o haină (aţă groasă şi *nodoroasă* : *ce faci cu ~beju'-ăla?*). C. P.

reféncliu, s. a. *A lua la ~*, a cere socoteală cuiva pt. cele vorbite (N. B. *a-l lua la refec*, id. C. P.). F. G.

reiz(i), s. m. Şeful antreprenor (al şantierului de construirea corăbiilor, la Galaţi) însărcinat şi cu transportul zaherelei pe corăbii şi cu primirea înalţilor oaspeţi împărăteşti. M. G.

réue : *nu se ~* = de deochiu. D. E. Cf. mai sus : **nicerene**.

repés (*ripes*) : *m'am ~* = repezit. V. Literat, Luţa-Făgăraş şi C. P.

rer } s. a. Frigătoare, *rolă* (cuptor pt.
rern } fripturi), *mandoacă*. L. V., P.

restéu' : *a umbla tot cu ~* = cu cicăleala, cu vorbe răstite şi cu supărare. C. P.

reteácănă, s. f. (adj.). Claie nevârfuită. F. G.

reţipíşă, s. f. Recipisă. C. P. (Cluj).

rígăl, s. Vezi la : **ştafăl**.

ríghil (pl. **ríghili**), s. m. (Mai mult la plur.). Grinzi mici (bârne) pe care se prinde pardoseala caselor sau a grajdurilor. C. P.

rigi, s. m. (adj.). Cal de coloare galbenă. B. S.

rígle, s. f. pl. Lemne de brad tăiate în fabrică în formă prizmatică. Ş. V.

rigolà, vb. trans. I. A săpa adânc pentru plantarea viei. F.

rioáră, s. f. În versurile populare :

Să coboară trei **rioară**
Jos mai jos că să lăsară
Loa apşoară 'n gurişoară
Pietricele 'n **gingiele**... C. P.

ris, s. Parte (la treierat). R. I. 1.

ristavóiu, adv. *A sta ~*, nepristan, în permanenţă, la dispoziţia cuiva, *vistavoiu*. C. P.

rizeásca, s. f. Danţ ţărănesc cu lăutari. C. P.

robáş, s. m. Cel ce lucrează pământul. N. I.

róchie : *a sta mare dă ~*, a sta, ţeapăn, îngâmfat, « *împăunat* », popândău, măreţ. C. P.

roituri la şterguri, s. f. pl. Franjuri, ciucuri. M. I. (Maram.).

rojdéie, s. a. pl. Vergelele de fier de pe dinafara ferestrei ce apară de hoţi. B. S.

rólă, s. f. Cuptorul maşinii de gătit (unde se poate coace pâinea). D. M.

role, s. f. pl. Ghizdurile (căptuşeala) puţului. C. P. (Mediaş-Târn.-Mr.).

ropiştà, vb. intrans. I. A sări în joc. C. V. 2.

rost, s. a. Un fier ce se pune în « sparhat » ca focul să aibă curent. B. I.

roştéiu, s. a. Grătarul pe care se frige carnea. C. I. — Cf. mai sus : **rojdeie**.

rotogonéţ, adj. Rotund, sferic. C. P. (Contamin. *rot*[und + g]*ogoneţ*).

rotót, s. Paparudă. M. M.

rubiéle, s. f. pl. Monede turceşti. În versurile :

Zece pungi de **irmilici**
Opt de **rubiele** *mici*
Şi vre-o trei de **venetici**... M. G.

rugău, s. Coardă. C. V., R. I. 1.

rup (pl. *rupi*), s. m. Subdiviziune a cotului de măsurat. Ş. V.

rupi, s. pl. Foile florilor de trandafir, fierte pt. a face dulceaţă. Ş. V.

rúpta } s. a. *Tocmeală cu ~*, cu ghiotura,
rúptu } cu toptanul. M. G., C. P.

ruptoare, s. f. *~ de mijloc*, durere de şale, « *mereu* » (meriu). C. P.

ruptúră, s. f. « Cusătură în urma acului ». (Trans.).

rupturíţă, s. f. (dimin.). *Ajur*. (Trans.).

rusmături, s. f. pl. Biruri indirecte. M. G.

S (Ş)

şabác (pl. **~báce**), s. a. *Opinci cu ~*, *cămaşe cu ~*, anumită împletitură sau cusătură care dă două feţe. C. P.

săcădít, adj. Uscat, însetat, neuns. C. V. 2 ; şi *săcădi* sau *săcăli* (intrans.) = a schiopa un animal. (Trans.).

săcắiu, s. m. Lucru mic de neîntrebuințat. Ș. V.

șăcârắc / **șicârắc** { s. a. Letcă, rotan (sucală). P. T. și C. Vlas, Sadova-Lăpușna. (Cf. **cicârâc**, Dicț. Acad.).

șắc(i)eră, s. f. Zahăr. Covin-Banat-Jugoslav. — Cf. mai jos: **șecher**.

șăchéie, s. f. Briceag. C. P. (T. Măgurele).

saciấp, s. a. Locul gol — la strașina casei — între cosoroabă și grinzi. T. Oprea, Beceni-Buzău.

sâclít. Vezi: **sîclit**.

săcnì, vb. intrans. IV. A slăbì, *a da îndărăt*, a sărăci. F. G.

sâcrét, s. Loc pustiu, nelocuit, ruină (și în expres.: *mânca-te-ar* *~crétul!* = pustiul). C. I.

sâcreți, vb. intrans. IV. A deveni secret. C. I.

sădéchiu (pronț. **săg'échiu**), s. a. Crâng de sălcii. C. I. 1.

sádină (pl. **sădini**), s. f. *Prăsadă* groasă de salcie — ca un par — bătută în pământ pt. « *a se prinde* ». C. P.

șáică, s. f. Un vas de tinichea (bleah) pt. adus apă. H.

saioc-saioc! Onomatopee ce imită mersul iepurelui (sau al altui animal ce merge sărind). C. P.

sălătrúc, s. a. O cotitură de drum. (N. B. nume topic: *Valea Sălătrucului*, în M-ții Muscelului. C. P.). C. G.

șalắu, s. « *Grajdi* » mare. B. G. 1.

șaláucă, s. f. Scândură subțire. P. T.

salceág (*sălceag*) (pl. **~ceáguri**), s. a. O anumită formație la casă: partea dintre *calcán* și strașina (poala) șiței, lată de 2—3 palme. C. P.

sălcioára, s. f. Danț țărănesc cu lăutari. C. P.

sắlhă, s. f. Zână de pădure. C. V. 2.

șalinca, s. f. Broboadă groasă. P. T. — Vezi la: **modă**.

sălmăjácuri / **(sormojece)** } s. a. Mindire, saltele de paie. — Someș.

sắlțâie, s. f. (N. B. Momâie?). *Sta ~* în lumina lămpii (d. cineva). B. N.

sămădắș, s. a. Socoteală. C. I. 1.

samalúc, s. Adăpost pt. fân în timpul iernii. Gănești-Covurlui.

sâmbene / **sâmbeniș** { adv. « *A bună samă* », sigur: *~ cu ochii mei l-am văzut!* C. G.

șăncălắu, s. a. (Ironic). Șanț lung. C. P.

șancaláie, s. f. pl. (Numai la plur.). Glume, *proave* cam exagerate, trivialități. C. P.

sândắc, s. a. Coșul căruței. G., I. A.

șandróc (pl. **~dróceuri**), s. a. O șatră mai mică — *șandramă* — pe un câmp pt. adăpostire. C. P.

sănià (a se), vb. refl. I. A se da cu sania, a aluneca, (a-și schimba locul: *blana s'a* *~niắt* *într'o parte*...). C. P.

sânie, s. f. Tablaua mare de aramă pentru colivă. Ș. V.

șantalie, s. f. Femeie cu corp urît (cu picioarele subțiri, degetele lungi, etc.). F. G.

șánti, adv. (Și-)apoi. P. T.

santím, s. a. (Propriu: *centimă*). Clipă, moment, pas (d. p.: *nu-ți dau voie niciun ~ să faci ce vrei!*). C. P.

șápcă, s. f. Căciulă. B. S. 1.

săpet, s. a. Coș. P. T.

sapín, s. a. Târnăcopul de săpat pivnița. (N. B. propriu: **țapin**). T. Adam, Arpașul d. s.

sărănáie, s. f. Curcubetă. D. V.

sărăoáie, s. f. Vezi la: **lumpău**.

șăratăucă, s. f. Un fel de trior [?]. P. T.

sărătură, s. f. Rovină, mlaștină, afundă. C. V. 2.

șárfă, s. f. Șal, fular, D. M.

sắrgă, s. f. Străduință, hărnicie. C. V. 2.

sârgină, s. f. (adv.). *Cu ~*, (cu) sfială. N. T.

sarmále, s. f. pl. Porumb, (Vad-Maram.), și *pitrașcă* (în alte sate din Maram.). T. Utan, Vad-Maram.

sârnic (pl. **~nici**, pronţ. **~nişi**), s. m. Chibrit. O. A., D. M.

şârpoáie, s. f. Funie groasă. C. I.

sarsanà (plur. **~nále**), s. f. *Invăţat cu* **~náua**, hârşit cu necazul, cu greul (cu un lucru repetat însoţit de răbdare şi încordare grea). Cf. şi expresia ironică :

Cavaler gândac
Sarsana *briceag*... C. P.

sârt, s. a. *Ia-o pe ~ în sus* = pe deal. I. A.

şáştină (pl. **şáştini**), s. f. Adâncitură [?]. C. R.

şâtáu, s. a. Vasul în care se bagă la copt cânepa toarsă. (Ban.).

sâtişcă (pronţ. **sâcişcă**), s. f. Strecurătoare. M. I. (Năsăud). B. G. 1.

şatrángă (pl. **~ tránge**, **şătrăngi**), s. f. Anumită cusătură la iile ţărăneşti. (Cf. « *Pe dânsul avea... un lat brâu sau omofor, semănat cu matostaturi în* **şatrange** ». Odobescu, D. Chiajna, Bibl. pt. toţi Nr. 406—406 bis, p. 80). C. P.

sbalţ, s. a. Sbanţ. F. G.

sbârgóiu, s. a. Vânt iute, vârtej, uragan. B. N.

sblencăì (a se), vb. refl. IV. Ugerul vacii *se sblencăie*, se înmoaie când suge viţelul. F. G.

sbocotì, vb. (in)trans. IV. A sbate, a lovi violent şi repetat: **~téşte** inima de spaimă, pulsul de friguri, viţelul la ugerul vacii. (N. B. **a smocoti** (viţelul). C. P.). C. I.

sbor, s. a. Un fel de iarmaroc pt. hramul unei biserici. (N. B. *sobor*). I. A.

sborşì (a se), vb. refl. IV. *Smântâna s'a* **~şit**, a fermentat. Ş. V.

sbrotăcì (vb. refl. şi) trans. IV. A (se) bălăci (în) apă, împroşcând-o în toate părţile. C. I.

scaciţa, s. f. Vasul în care se pisează usturoiu. L. M., B. N.

scaf, s. (a.). Dulap. E. Iosif, Ştefăneşti-Cet.-Albă.

Scăláiu, s. m. Dracu. M. I.

scămár, s. Vezi la : **şliht**.

scápără ! (Imperat. vb. *scăpăra*). Se zice d. cineva care e gata să fugă, impacient. C. V. 2.

scâre, s. a. Scripetele puţului cu zale. E.

scârléică, s. f. [Nu dă sensul]. B. G.

scârmocì, vb. intrans. IV. A fi neliniştit, a se tot mişca. F. G. (Cf. **a se scârciumì** = a se da în *scârcium*, a se dălnăì. C. P.).

scarόg, adj. *Sfarog*, uscat până la *a se sdrobi*. C. P.

scarpéţi (şi **carpéţi** ; sg. *scarpete* e neuzual), s. m. pl. Încălţăminte de postav de forma sandalelor. C. P.

scârtogì (prez. I. **~géso**), vb. trans. IV. A cârpi opincile (« *scârtoagele* »). C. P.

scâtălì, vb. trans. (şi refl.). IV. « Sămânţa de cânepă *se* **~léşte** cu ciurul ». C. V. 2.

scatoálfă (pl. **~toálfe**), s. f. Lăbuirea cuiva pe o parte şi alta a obrazului. (Cf. *scatoalce*, id. Rucăr-Muscel). C. P.

scătúică / **scătúie** / **scătúlcă** / **scătúlşcă** } s. f. Cutiuţă (cutie). C. I. 1., B. G. 1, M. M., M. G.

scáun, s. a. Judecătorie. D. V.

sceápuri, s. a. pl. Bucăţi de lemn. D. E. — Cf. mai jos : **şteap**.

schilintéu (pl. **~téie**), s. a. O tăietură în iaz ce reprezintă o stavilă. M. N.

schilómb (*chilomb*), adj. Lemn *strâmbănog*, rău cioplit şi diformat. C. P.

schiopotána, s. f. (adj.). Poreclă pt. o femeie, fată schioapă. C. P.

schirnóv (f. **~noávă**), adj. Un lucru *schimonosit* în toate sensurile, *schilomb*. C. P.

schirnovà (prez. I. **~véz**), vb. trans. I. A strâmba rău un lucru. (Vezi : **schirnov**). C. P.

sclóf, s. a. Porţiune de pădure defrişată de curând, curătură, tăietură. C. Sebastian, Arad.

scoábă, s. f. (adj). (Fig.). (D. o vită, femeie) slabă. C. V. 2.

scoácă, s. f. Lapte acru încălzit. C. V. 2.

scoáce, vb. trans. III. *Brânză* **scoaptă**, făcută din lapte *grosciorit*, acru amestecat cu dulce ; o mâncare *se scoace* la soare, se prăjeşte, — fermentează. C. I.

şcoárle, s. f. pl. Încălţăminte uscate, deteriorate, neîngrijite. B. N.

scóchină (pl. **scóchini**), s. f. Groapă adâncă sau mâncătură de pământ cauzată de scurgerea apelor. (P. ext. cavităţi sferoidale adânci în pământ, în copaci, în măsele, ş. a.). C. P.

scoifă (a se), vb. refl. I. A se strâmba o blană în lat, nu în lung. (N. B. *a se scovârda*, id. C. P.). F. G.

şcoleriu, s. m. Învăţător. M. B.

scomârlă, s. f. *Mol*, noroiu mare. C. V. 2.

scómşe, s. f. (adv.). Lucrul e *cu* ~, cu socoteală, cu cumpătare. C. P.

sconát, adj. Iscusit, isteţ (ironic : «*grozav*»), d. p. : *te făceai tu mai* ~ *ca el... !* C. P.

scorómnic, adj. (D. un copil ce anticipează lucruri mari), precoce, desvoltat înainte de vreme (*porumb* ~, *fasole* ~, ~**nică**...). C. P.

şcotúie, s. f. Cutie. — C. (Vezi şi : **scătuie**).

scrádă, adj. Uscat, sfarog (*fasolea s'a făcut* ~). F. G.

scrâncin, s. a. Scârcium (*scrânciob*). S. I.

scrândiţă, s. f. *Scrânghiţă*, *crântiţă*, *crimpiţă* (corect : crâmpiţă). B. Marcov, Rezina-Orheiu.

scrijél, adj. Slăbănog. F. G.

scriválă, s. f. Un instrument cu care se fac funii. (Compus din un fus cu o măciucuţă la un capăt, care opreşte să nu iasă nişte lopăţele ce învârtesc firul în jurul fusului fixat într'o bortă pt. a nu se mişca...). B. G.

scrobéte, s. m. Culcuşul iepurelui. F. G.

scrupà, vb. trans. I. A scoate boabele de porumb, a (*s*)*ñicurà*. F. G.

scuipat-el, adv. Aidoma, leit, «*licit*». C. R.

(**sd-**. Vezi : **zd-**).

sdrăngălăi, s. m. pl. Clopoţei la cai. F. G.

sdrugălì, vb. trans. IV. A freca (*sdrugălesc* un purece între degete). F. G.

seà ! Interj. cu care se asmuţă câinii. (Cf. mai jos : **so** !). F. G.

şcalhău, (s. m.), adj. Şmecher, înşelător. D. E. (Cf. mai sus : **selhuiu**).

şecher, s. Zahăr. I. A. (Cf. mai sus : **şăc(i)eră**).

şecherlíe, s. f. Nume de cafea dulce, *gingirlie* (potrivită). M. G.

şeici, s. f. pl. Vezi la : **volice**.

selenderi, s. m. Stâlpi de lemn la un gang. B. G. 1.

selhúiu, s. m. (adj.). Nebăgător de seamă. D. E. — Cf. mai sus : **scalhău**.

şelpáriu, s. a. Curea, *şerpar*. C. I. 1.

sémbe, adv. Vis-a-vis. R. I. 1.

semle, s. a. Control. R. I. 1.

şeştăráie, s. a. pl. (Sg. **şeştărău** e puţin uzual). Picioare lungi şi goale : *dă-ţi* ~**raili** *'ncolo !* C. P.

şetau, s. Buştean. C. G.

sfâra (şi *sferă*), s. f. *A umbla în* ~ *cuiva*, în duldura, după treaba lui. C. P.

sfârăiác, s. Sgomotul ce-l face în apă fierul înroşit ; lucru de nimic : *tot ce face el la fierărie e numai un* ~. Ş. V.

şfărăríe, s. f. *Şfară*. Ş. V.

sfârciov, adj. (D. un om), uscăţiv, supt, slab. N. E.

sfárd(g)e, s. f. Aşchie lungăreaţă şi ascuţită (ce intră în picior). C. I.

sfârd(g)ì (a se), vb. refl. IV. A se *crepa*, a se desface în *sfărd(g)i*. C. I.

sfárghie, s. f. *O* ~ *de scândură*, blană subţire. C. P. (Târn.-Mc.). — Cf. mai sus : **sfard(g)e**.

sfărgóş, s. În versul pop. : *Ş'un* **sfărgoş** *dela poloş*. C. G.

sfârlă, s. f. În expres. : *I-a mers norocu 'n* ~. C. G.

sfârleáză, s. f. (Fig.). Femeie subţire, uşoară la mers. Z. T.

sfârloáge, s. f. pl. Vezi la : **târşoáge**.
sfârtoáge, s. f. pl. Cizme slăbuţe. C. G. (Cf. mai sus : **scârtogĭ**. . .).
şfebele, s. f. pl. Chibrituri. M. I. (Năsăud).
şfíchiuri, s. a. pl. Cele mai subţiri (şi rotunde) lemne din exploatarea pădurilor de brazi. (N. B. vârfurile cele mai fine de rămurele. C. P.). Ş. V.
sforgalắu, s. m. *Torcălău* (torcător). S. Pavelea, Runcu-Salvei (Năsăud).
sgáibă (*zg-*), s. f. (« *Spurcăciune* » de) copil mic şi urît, secăturos, *se suie ca o* ~ în pomi. C. P.
sgấră } **sgấrcă** } s. (adj.). Om rău ; sgârcit : *ce* ~ *de om !* C. P., D. E.
sgấrvă } **sgârvoáce** } **sgârvoáie** } s. f. Coaja de dovleac (*scofleaje*) ce serveşte la luarea cenuşei. F. G.
sghevolăríe, s. f. Drăcie, obrăznicie, năzbâtii (de-ale copiilor). Ş. V.
sghihárdă, s. f. (adj.). (Vorbă de ocară d. fete, femei). Tânără, mare la trup şi neîndemânatecă la treabă. Ş. V.
sgrípţuri, s. f. (Numai la pl.). Sgârieturi, scrijilări (un fel de aşchioare ce înţeapă la mână) de pe o blană tăiată la firăstrău. C. P.
sgripţurós (f. ~**roásă**), adj. *Cu sgripţuri.* C. P.
şíba, s. f. Prăjina dela cumpăna puţului de care se atârnă găleata. B. S.
şică-şi(că) ! Interj. cu care se strigă oile. (Cf. mai jos : **suguleţ** !). C. P.
şicấrấc, s. a. Vezi la : **şâcârâc**.
sîclít, adj. Mânjit cu o materie unsuroasă ce se curăţă greu. Ş. V. — Cf. mai sus : **posiclít**.
şíclu, s. Murdărie ce se depune pe sticle, oale etc. C. V. 2.
Sictémvre (*Sictemvrie*), s. m. Septemvrie. C. P.
şiecấrt (pl. ~**cấrte**), (**şiocârturi**), s. a. B. S. (Cf. mai sus : **ciocârţ**).
sighiartắu, s. m. Curelar. D. V.
şihóiu (*şuhóiu*, pl. ~**hóiuri**), s. a. Şivoiu (şuvoiu) de apă. C. P.
şing, s. Şină. R. I. 1.
şirgắu, s. Telegramă. C.
şirimbóiu (pl. ~**boáie**, ~**bóiuri**), s. a. Lanţ gros şi neregulat de râuri la cămaşe. C. P.
siriţă, s. f. (adj.). *Oaie* ~ = cu lapte. M. I. (Alimăneşti-Olt).
şiritríc, s. a. *Şiretlic.* C. P.
şírta, s. f. Unitatea de 10 prăjini de măsurat pământul. N. I.
şişie, s. f. Un fel de brâu din mărgele. F. G.
şişieálă, s. f. Se zice celui ce vorbeşte des. F. G.
şitár, s. Băţul cu care se lăţeşte aluatul. P. T.
şiuhal, s. Sac de cinci *puduri*. P. T.
şivie, s. f. Cuiul dela roata trăsurii care opreşte să nu iasă leuca şi roata. B. S.
şivínuri (*de brad*), s. pl. Lemne. M. G.
slăburíu, adj. (D. un om) bolnăvicios, pipernicit (‹ suflet puţin ›). C. E.
sláiu (pl. **sláiuri**), s. a. Şipcul ce se bate în stâlpii (« popii ») casei, formând — cu altul — un scoc în care se bagă capetele bârnelor. C. P. ; blana ce leagă cele două capete ale patului. F. G.
slava. Vezi la : **boghi**.
şleámpătă, s. f. Femeie care merge cu hainele neiegate bine. F. G.
sléder, s. a. *Sfleder.* D. V.
slegnì (a se), vb. refl. IV. A se desumfla : *abia m'am* ~**nit** « *câta* » *la foale.* N. E.
şléici, s. f. *Trăgatori* care ţin pantalonii. I. G.
şleiferi, s. a. plur. Opinci făcute de maeştri. B. S.
şlífcă, s. f. Smântână bătută cu zahăr şi făcută puhavă (« cremă »). [N. B. cf. frişca]. Ş. V.
şliht, s. a. Şurub, *scămar* (custură ce ia scama de pe scânduri). B. G. 1.
şlingărái, s. Brodărie. (Cf. mai jos : **şlinguì**). Hunied.

şlinguì, vb. trans. IV. A broda. Hunied.
şlip, s. a. *~ la moară*. M. I. (Năsăud).
slobozitór, s. a. Gilău mare. D. V.
slodun, s. m. Stejar tânăr ; (fig.) om inactiv, leneş, trândav, *şade ca un ~*. B. N.
şluc (pl. **~curi**), s. a. Înghiţitură de apă. Târn.-Mc.
smétie (*zmetie*), s. f. Nuia lungă de bătut, *vlestie* : *acu te iau c'o ~*. C. P.
smocotì, vb. (in)trans. IV. Viţelul **~te(şte)** la ugerul vacii, sbate. (Cf. mai sus : **sbocoti**). C. P.
şneámăt, s. a. Închisoarea de lemne făcută în timpul puhoaielor de plutele risipite pe baltă. Ş. V.
so! (*şo! suo! şuo!*). Interj. cu care se asmuţă câinii. (Cf. mai sus : **sea**). C. P.
şoálă (†), s. f. (*Surată*), *verişoară*. C. P.
şoálda, s. f. *A umbla cu ~*, cu *fofârliga*, cu minciuni. C. P.
şoánă (pl. **şoáne**), s. f. Glumă, haz. F. G.
şoándră, s. f. Babă, femeie. C. V. 2.
şoávă, s. f. Vale strâmtă şi adâncă. Alex.
socrì, vb. trans. IV. A cicălì (*ca o soacră*), a sfădì. C. R.
şofìlă, s. f. *Făcui cămaşa numai şofile* = bucăţi. F. G.
sogeála, s. f. Mestecarea aluatului de pâine. D. E.
şoháiu, adj. Strâmb pe o parte : *stâlpu e ~*. N. E.
şoimănít, adj. Opăcit, stricat, bolnăvìcios. F. G.
şoinălì, vb. intrans. IV. A regreta, a-i părea rău. C. P. (Cluj).
sóli, s. pl. Tălpi (*pingele*). I. G.
şolocán, s. m. Copil voinic, bine făcut. B. N.
şolocátşe, s. f. pl. Obloanele de lemn ale ferestrelor. I. Iacob, Arad.
solodžéţ (pl. **~džéţe**), s. a. Beţişor subţire de sânger pe care se pune *ţevea* în suveică. C. Z.
şomârdoále, s. f. pl. Gropi pe un drum, care îngreuiază mersul carului. F. G.
şomoldoáie, s. f. pl. Sin. *şomârdoale* (gropi şi muşuroaie ce te împiedecă). C. P.
şongoì (*înşongoi*), vb. trans. IV. A îmbrăca pe cineva cu haine groase, când nu e frig : *ce-l ~ aşa?* A-l înfofolì. C. E.
şontít, adj. Stricat, desfigurat : *am ~ vulpea toată, când am tras cu puşca!* Ş. V. (N. B. cf. **ciuntì**)
şopăcăì, vb. intrans. IV. Vezi la: **domănì**.
şopârláiţă, s. f. Tuse cu un sunet caracteristic « în grumazi ». C. I.
şopârláu, s. a. Lâna se bagă în ~. Dumbrava-Cluj.
sorbâcâì, vb. (in)trans. IV. A sorbi cu sgomot. F. G.
sorgoş, adj. (adv). Iute, repede, grabnic. D. E.
şorlă, s. f. (D. un om) leneş : *stai ca o ~*. F. G.
sorpán, s. a. Săpun. M. M.
şorţ : *a face cuiva ~* = a vorbi de rău (mai ales pe fete). N. T.
şoş, s. m. Stâlp. C. V. 2.
sóţchi, s. m. Vornic. N. I.
soţíe, s. f. Denumirea ce femeile dela ţară dau bărbatului. Ş. V. ; (organ genital femenin la animale. C. P.).
şotroápă, s. f. Babă urîtă. C. V. 2.
şovârnóg, adj. (D. un animal) şontorog (din genunchiu) ; N. B. cf. *dor de picioare*. C. P. — Cf. mai jos : **ştiopârnog**.
sovіturós, adj. Neastâmpărat, secăturos, care *se leagă* de toată lumea. A. Stanciu, Surdila-Gr. (Brăila).
spăcél, s. Pieptii cămăşii femeieşti. C. G.
şpaimóc, s. m. Poreclă. M. I. (Năsăud).
spâldării, s. f. pl. *Pozderii* (lemnoase) de cânepă ce cad jos la meliţat. C. P.
spancilít, adj. Înfipt ; mofturos (: *stai aşa de ~!*). Ş. V.
spârcâiálă, s. f. Scuipat mare ; scârnă moale de găină. C. P.

şparert (1) } s. a. (1) Maşină de fiert.
şparhát (2) } B. S. ; (2) plită. I. G.

spărgánie, s. f. Cameră foarte mare (şi goală). B. S.

spârnì, vb. intrans. IV. A (se) porni cu gura mare, cu gălăgia. C. E.

spătári, s. f. pl. Cele două scânduri care *astupă* strunga (ca o uşă cu 2 canaturi), ce se deschid şi închid. D. S. 1.

şpélt (pl. **~turi**), s. a. Ac de păr (« Haarnadel ») pt. fete. C. Z.

spemăţ, s. Aţă. B. S. 1.

şpérlă, s. f. Distrugere completă, praf, zob ; *totul s'a făcut* ~. M. I. (Năsăud), M. B.

spicniţă, s. f. Fustă (pt. femei). H. — Cf. mai jos : **spiniţă**.

spiniţă, s. f. Fustă. I. G. — Cf. mai sus : **spicniţă**.

spírlă, s. f. Spuza (de paie) ce se ridică în sus şi cade în vasul ce fierbe. S. I.

şpírlac, s. a. « *Lacul* » ce dau cizmari pe ghete pt. a le face « *strălucoase* » (oglinditoare). C. P.

şpónţuri, s. a. pl. Bucăţi netrebuincioase de carne, ce merită a fi aruncate : *casapul ţi-a dat numai* ~ *!* Ş. V.

sporojì, vb. (in)trans. IV. A spune *multe şi mărunte*, a îndruga la vorbe. C. R.

şporolì (**şpurulì**), vb. trans. IV. A economisi, a păstra. C. I. 1.

şprángă, s. f. Funia de sârmă ce o leagă plutaşul de « *cazâc* » (= ţăruş). Ş. V.

spulichì, vb. intrans. IV. A pleca pe negândite (cu nepusă masă) : *da' repede ai mai* **~lichít**-*o, mă !* Ş. V.

spune : *a spune verde 'n faţă, verde 'n limbă* (în alte părţi : *verde 'n ochi*). C. R., C. P.

şpúrius, s. a. Presimţire clară, viziune : *aşa am eu un* ~ *că am să câştig jocul !* Ş. V.

stablon, s. a. Scândură lată de-a-lungul unui perete (aşa ca o jumăt. să rămână către camera de locuit şi cealaltă către târnaţi). I. Cardaş, Pomi-Satu-Mr.

ştáfăl, s. Lemn subţire tăiat în moară, *rigăl*. B. G. 1.

stághie (*stádie*), s. f. « Aşezământ » pe care stă focul faurului şi pe care se pune piua de pisat seminţe de bostan. C. G.

stáică, s. f. Tijghea. P. T.

stălájă, s. f. Obiect pe care stau vasele. B. G. 1.

stângér, adj. Despărechiat, d. boul *din stânga* rămas fără soţ se spune că *e* **~gerit** în mişcările sale. C. I.

stánu, s. Cămaşă. M. I. (Maram.).

stăoínă, s. f. Locul unde a fost târlă şi pe unde a crescut iarba grasă (din bălegarul oilor). C. P.

stărăgnì, vb. trans. IV. A tărăgăna pe cineva, purtându-l cu vorba. F. G.

stârc, adj. (Om) mic, *stârcit*, cocoşat. F. G.

ştárghie, s. f. Palmă trasă cuiva : *i-am tras câteva* **ştărghii** *!...* Ş. V.

stármin, s. a. Un deal pietros, o stâncă mare, un munte drept ; o piatră foarte mare. F. G.

stărmineálă, s. f. Înclinarea acoperişului casei. T. Oprea, Beceni-Dimieni (Buzău).

stătúte, s. (La jocul de-a-mingea) locul unde stau copii şi până unde fug e însemnata cu o piatră numită ~. C. I.

şteájer, s. m. *A i se scurta funia la* ~ = a i se apropia sfârşitul (vieţii). C. R. (Cf. *a ajunge funia la* ~, id. C. P.).

şteáp, s. m. Bucată mare de mămăligă sau de pâine (codru). Ş. V. — Cf. mai sus : **sceapuri**.

şteársă, s. f. Sin. **ştărghie**. Ş. V. ; (fugă : *am dat o* ~ *până 'n grădină* ; vizită în treacăt : *am dat o* ~ *şi pe la rude...* C. P.).

ştecălì, vb. trans. IV. A broda. (Ban.). — Cf. mai jos : **şticărai**.

steì (a se), vb. A nu se mai putea păstra ceva : *nu se mai* **steieşte** *nimic de copii !..* (*a se* **stăvi**). C. P.

ştémpăl, s. (a.). Timbru. C. V. 2.

stérpu, s. a. Traheea arteră, (mâncarea *a apucat pe ~*). C. P.

şti : *a nu şti ce urlă 'n tobă* (*a nu ~ ce-i în tobă*), a fi în necunoştinţă de cauză despre un lucru. C. P., C. R.

ştiámătă, s. f. Urmă. N. T.

şticărái, s. vb. **şticuì**. (Satu-Mr.)

şticeri, s. m. pl. *~ de brad*. M. G.

stíchiŭ, s. a. *A pune ~*, a face să nu se mai atingă nimeni de un lucru, a-l ascunde, a înceta de a-l mai folosi (: *am pus ~ să nu vă mai atingeţi de dulce*...). C. P.

şticuì, vb. trans. IV. A broda. Satu-Mr. (Cf. mai sus : **şteclăli**).

ştim, s. a. Fânul ce se face sus la munte ; iarba deasă, scurtă şi tare la cosit. N. T. ; lâna mică, scurtă, de oaie (mioare), rămasă în urma scărmănatului. C. P.

ştímă, s. f. Presimţire : *am eu o ~ că azi plouă !* — Ş. V.

stínghie, s. f. Partea trupului, în formă de jgheab, unde picioarele se îmbucă cu coapsele. Ş. V.

ştiób, s. a. Ciubăr în care se toarnă apa după ce s'au spălatrufe le. H., C. V. 2.

ştióeă, s. f. Teslă. C. V. 2.

ştiopârnóg, adj. (Animal) şchiop, damblagiu. (Sin. **şovârnog**). Cor. Martin, Arad.

ştirì (a se), vb. refl. IV. A-şi strica puţin coardele vocale de strigat, de o vorbire mai ridicată. Ş. V.

ştiubăróc, s. a. Un fel de fântâniţă dintr'o buturǎ găunoasă vârîtă în pământ. I. Lucuţa, Arad.

ştiubéiu, s. a. Vas pentru zolit rufe. P. T.

ştiulbóánă, s. f. Bulboană, ştioalnă de apă. Ş. V.

ştiulghiúc, s. Băţul cu care se bate subt malul apelor pt. a răscoli peştii. Ş. V.

ştofláe, **ştofleác** } s. m. (adj.). Om lacom : *îmbucă ca un ~*. Alex. ; nătăfleţ (: *ce ştofleac al lu tureac !*...). *Ştofleci* = tuleie ascuţite ce rămân după cositură. C. P.

stoghi. Vezi : **boghi**.

ştóiu, s. a. Pasăre de noapte. F. G. ; (*membru viril*. C. P.).

ştos, s. a. Grămadă de scânduri. C. V. 2.

străcură, s. f. Străcurătoare. C. I.

străghiáţă, s. f. Smântâna laptelui de oaie. C. G.

strámiţă, s. f. Căpătâiu de aţă dela ţesătură. F. G.

ştrapórt (pl. **~poárte** şi **~pórturi**), s. a. Transport. (Cf. şi expres. : *nu sânt de* **~portul** *tău !* = de a nu fi purtat de colo până colo, la dispoziţia cuiva). C. P. şi F. G.

străvere, s. f. Şedere, întârziere : *ce atâta ~ de tine !?* N. E.

ştreáf, s. a. *Umblă ca un ~*, d. o femeie cotruţă căreia *nu-i dă a sta* ; (d. o vacă fără stare la păscut şi *bate grădinile*).C.P.

stre(a)jie, s. f. Lanţul de care trag boii înaintaşi la plug. C. R.

strelice, s. f. *Butoiul nu dă nicio ~* = nicio picătură. F. G.

strenţu. Vezi la : **unghilia**.

stricuIíciu, s. m. (adj.). Copil obraznic, stricător, neastâmpărat. B. N.

strimboriţa. Vezi la : **unghilia**.

strínă, adj. Coloare de o nuanţă vânătă-roz. C. P.

strít, partic. vb. **striví** (: *m'am strit*). C. P.

ştroálă, s. f. Copilă mică (care şchioapă) : *du-te, că eşti numai o ~ !*. C. E.

strolobát, **ştrulibátic**, **ştrulubátic** } adj. *Sprăhuit*, nebunatic, uşuratic. C. G. ; iubitor de lupte, neastâmpărat, *potcaş*. E. Colceriu-Cluj.

strucì (prez. **~céşte**), vb. trans. IV. A sdrobi (zobi), vreascuri sau altceva asemănător. (Ban.).

strug, s. a. Cuţitoaie. P. T.

strúmăn, s. m. « Omul pe care stau hainele întinse ca *struna* ». C. G.

struţ (pl. **strúţe**, **strúţuri**), s. a. Cozonac. C. P. (Blăjel-Târn.-Mc.).

studént, s. m. (Om cuminte), deştept. D. V.

subrintà, vb. trans. I. *A suvrinta*. C. G.

súca, s. f. *Hachiţa*, dorul, năravul (: *iar l-a pălit ~ pe Ion de umblă numai beat !*). Ş. V.

şucátă (**şucăţeà**), s. f. Bucată mare de carne, *halcană*, *halcătea*. C. P.

sud, s. a. Judecată : *am să te dau la ~*. S. G.

şufărì, vb. trans. IV. A lua din dreptul cuiva (: *până nu m'am* **~rit**, nu mi-a dat *banii* [?]. Ş. V.

şufleándă, s. f. Saltar. I. G.

şuflénderiţă, s. f. Porecle ce se aplică orăşencelor (mai ales când descind la sate). C. P.

sufléngher, s. a. (În glumă pt.) *suflet* : *îi iese suflengheru'*, d. p. unei păsărele sugrumate de copii. C. P.

sugăcì (prez. **~césc**), vb. trans. IV. A bea mereu (şi câte puţin) băuturi alcoolice, (*a-i trage o* **~găceálă** *bună* = o băuturică). C. P.

şughiià (prez. I. **şughiiéz**), vb. trans. I. A subţia ceva, « *a săbià* » (d. p. o bucată de lemn, de piele, ş. a.). C. P.

sugulé(ţ) ! Interj. cu care se strigă oile. C. P.

sugulína, s. f. Termen de mângâiere (şi chemare) pt. oaie. C. P.

suhà, vb. trans. I. A mânia pe cineva : *i-a suhat* = i-a stârnit mânie. C. G.

şúi-şi-ţúi, locuţ. pop. *Copiii au făcut* (*merele*) ~ = le-au folosit pe necumpătate, cum au nimerit. C. P.

şúiu, s. m. Bolnav de astm ; adj. **şuiós** (f. **~oásă**) (mai mult în batjocură pt. cei ce tuşesc), ofticoşi. M. N. (Cf. « *m'ai lăsat de râsul unui* **şuiu** *ca Ioan...* ». *Creangă*, Ivan Turbincă).

şúli(-**şúli** !). Exclamaţie (în glumă) de starea cu totul rea a unei haine : ~ *ce cămaşe !* C. P.

şulicár, s. Căciulă. C. G.

sumeţì (a se), vb. trans. IV. A se încrede (: *se sumete* (*să cumpere pt.*) *că e bogat !*). C. P.

sumuţà (prez. I. **~múţ**), vb. trans. I. A strânge ceva prea mult făcându-l pungă, a strâmta, a *păpuşa* (o haină, o opincă). (Cf. « *îl strânge de nas şi-l sumuţă*, ca să nu se deoache odorul ! ». *Creangă*, Pov. porcului). C. P.

supărérte, s. Vezi la : **podmol**.

şupélniţe, s. f. pl. Un fel de canaluri în care nu înghiaţă apa niciodată. (Târnave). — M. I. (din *Ax. Sever*, Răsp. la cartea neagră, Braşov, 1897, p. 288).

súpre, prep. Spre : *a mers ~ el* (e mai mult decât « *spre* », dar nu e nici « *asupra* »). C. I.

surcél. Vezi la : **vrighini**.

surchidà (prez. I **~déz**), vb. refl. şi trans. I. — A (se) măsura cu palmele strânse un băţ de către copiii jucători de *ghiulă*, *ţurcă* etc. C. P.

şurínuri, s. pl. Lemnele de plută mai mici decât răcluţele. Ş. V.

şurluì, vb. trans. IV. A spăla podelele. C. I. 1.

surzuechíu, s. Rabat. Vaşcău-Bihor.

şuşálă / **şuşálcă** (pl. **~şéle**), s. f. Sdreanţă de cămaşă (ruptă de copii, de porci, etc.). C. P.

suşóiu (*şuşúiu*), s. m. Copil în faşe (mai ales în braţele tinerelor). C. P.

şuştóri, s. pl. Fălcile meliţei. Marpod-Sibiu.

şuşuméte (pl. **~méţi**), s. m. Codru sau *goangăn* de mămăligă sau pâine. C. P.

şuşunì, vb. intrans. IV. A vorbi cu un copil mic, a-i dondăni, a-l juca. F. G.

sutáţie, s. f. *Situaţie*. C. P.

şuváiu, s. Pământ uşor, alburiu. C. V. 2.

svánţipi, s. m. pl. Monede nemţeşti. M. G.

svârdină, s. f. Furca fântânii. C. V. 2.

svârdon, s. *Scrânciob* ; pârghie cu braţe egale pe care se învârtesc copiii. D. V.

T (Ţ)

ţa ! Interj. cu care se alungă caprele : *ţa 'ndără(t) !* — C. P.

tabác, s. Dovleac. P. T.

țăbărcăială, s. f. Picurare de apă (cu încetul și câte puțin): *toarnă cum se cade, cum faci tu e curată ~!* — Ș. V.

ța̋ca, s. m. Tata. (Cf. mai jos: **tuța**). P. Ț.

ța̋ca, s. f. Un joc cu mingea. C. V. 2.

țăcálă, **țăcălíe** (1) s. f. Un lucru rău, o sapă mică și stricată; *barbi-ciocul* unor oameni. (N. B. «*popă*», în sens ironic (1). C. P.). F. G.

țăcănálă, s. f. Covată. C. V.

țăcănì: *țăcăne lumea după lapte* = caută de zor și nu găsește. C. P.

țăcănít, adj. Necăjit, înfruntat. C. V. 2.

țacică, s. f. Tărăboanță. I. G.

țădoxíe, s. f. Plata ce se cuvine preotului, când umblă cu botezul (6 Ian.). Hidiș-Turda.

țăf (pl. **ța̋furi**), s. a. Furca de tors: *aruncă țăfu din brâu, că-i Vineri!* Joc copilăresc: **de-a țăful** (în care se scot, cu bățul, glii mici de pământ dela gaura celui ce e trimis să aducă «*ghiula*» (*turca*) aruncată de ceilalți). C. P.

ța̋fa, s. f. Lut galben, mai ales uscat. F.

țăfálcă, s. f. Buccea *cu peticărit*, modâlcă, legătură [cu ațe și petece]. Ș. V.

țăfli, vb. intrans. IV. A răcni, a vorbi tare și ascuțit. M. B.

țâgără, s. f. (adj.). (Soiu de) *oaie ~*; fată sau femeie. C. V. 2.

țâgărít, adj. Slăbuț, puținel, uscățiv. B. N.

ța̋glă, s. f. Așchie de lemn de brad. B. I.

țâglán, s. Denumirea dealului mai înalt decât cele din jur. S. I. 3.

țăià (vb.). *Face cum* **îl taie capu** = cum se pricepe, cum «îi cântă». C. R., C. P.; **a-i tăia mólia** = *a-i lua mau'* (d. p. *croznia de lemne mi-a tăiat molia*), *a-i lua apa dela moară* (a-i înfrânge îndrăzneala); **a-i tăia de unghișoară** = a-i face de petrecanie (d. vieața cuiva). C. P.

țâgâra, s. f. Vârcolacul (ce mănâncă luna). Sălaj.

talaghíri, s. m. pl. (Uzual la pl.). Șezutul (: *nu-și mai putea ridica* **~ghirii** *de jos!*). Ș. V. (N. B. cf. **tamburi**, id. C. P.).

talánț, s. (Fără pl.). *Talanțul lu Sf. Petre*, sărbătoare băbească când nu se lucrează pentrucă *e rău de jigănii*; *se ține ~* = șir, d. câini, materii cleioase, sau mucoase ș. a.). C. P.

taléciu, s. a. Grădină. I. Iacob, Arad.

tămădắu, s. a. În înjurături puțin grave. C. P.

tamán, s. a. *Un ~* la o casă, la un zid = o potriveală, o netezeală a unui zid (cf. și *tăman*, id. Gh. Smedu, Arpașul d. j. — Făgăraș), adv. *tocmai*. C. P.

tămanél, adv. (Dimin. dela *taman*). Tocmai. P. T.

támbă, s. f. Vițel molâu, jigărît și trist; (fig.) nătăfleț: *ce ~ de om!* C. P.

tămbăli, vb. intrans. IV. A umbla a lene, a lucra fără rost (N. B. cf. *a tândăli*, id. C. P.). C. V. 2.

țamberele, s. f. pl. Stofe din Stambul. M. G.

țâmboiáte, adj. f. pl. (D. țâțele vacilor nemulse) «*înțăpoșate*», pline de lapte. F. G.

țambróș, adj. m. Îmbrăcat luxos. C. V. 2.

tambúr, s. (m.). Vezi la: **timburi**.

támga, s. f. Pecete. M. G.

tâmposì, vb. intrans. IV. A îmbulzi, a năpusti, (: *m'a* **~sit** *o vreme de perit*). C. G.

tămpureși, s. pl. Rămășițele păioaselor din pământ după secerat. (Partea rămasă pe bucium — la tufă — se numește «*țăpușe*»). N. E.

tánă (†), s. f. Bunică, mamă *bătrână*. C. P.

tanaboáță (pl. **~boáțe**), s. f. Bucluc, năzbâtie (: *sluga numai azi mi-a făut o sumă de* **~boáțe**!). C. P.

tananà, adj.. (adv.). Plin, umflat să plesnească (d. vitele sătule). C. P.

tananícă, s. f. Un joc al Țiganilor nomazi. S. I. 3.

táncă, s. f. (adj.). (D. un om) neghiob, năgăbuiu: *merge ca o ~*, e un *tanca-panca*. C. P.

ţáncă, s. f. Locul până la care trebue să fugă copiii, când joacă mingea. Ş. V.

ţâncoáie, s. f. Poreclă ce se dă celor mici la stat, ca un câine sau « ţânc » domnesc. D. E.

ţandác (pl. **~dácuri**), s. a. Bucată plesnită (sau sărită) dela un tuciu, o oală ş. a. C. P.

tandalúţă, s. f. Scândurică (de lăţimea pânzei) prevăzută la ambele capete cu câte un vârf de cuiu cu care se fixează pânza în stative ca să nu se strângă. O. A.

tândăvì, vb. intrans. IV. A îngăima, a rămânea perplex: *când da să spună adevărul, tot tândăvea...* Ş. V.

tănier, s. a. Farfurie. B. S.

tânjắr(i), s. m. Băţ, beldie, târş, (: *când te-oiu croi c'un ~ pe spinare !*). D. Ş. 1.

tapáj (pl. **~pájuri**), s. a. Bucluc, necaz, supărare (: *ce de ~ am tras până ne-am împărţit !*). C. P.

ţấpe (*ţâpuliţe*), s. f. pl. Opinci foarte subţiri. C. P.

ţăpúcu, s. m. Poreclă celui cu mutră de ţap. D. E.

ţăpură, adj. *Cu privirea ~*, fixă, ţanţoşă, ţintă. C. R.

ţăpuriu, adj. (D. albină). *Cu acul ~*, scos afară şi gata de înţepat. F. G.

târ: **~ 'nainte**, **~ 'napoi** = cât înainte şi înapoi. M. N.

ţarahóiu, s. m. (Peiorativ pt.) *ţăran*. C. P. (Mediaş-Târn. Mr.).

ţârâì, vb. trans. IV. A cârpi ciorapi. (Mld.)

taraivănít, adj. Neregulat, desordonat, (*lucruri* **~níte**). C. R.

tărăjnéc (*tărăşnéc*, *terejnec*, *tereşnec*), s. m. (adj.). Natăfleţ (scurt la statură şi cam prost). C. P.

tărấmb, s. a. Pă **tărâmbu-ălalt** = pe cealaltă lume, *tărăm*; un oarecare timp: *până desearä mai e un ~ de vreme*. C. P. — (Pentru epiteza unui *-b* cf. şi (s)**chilomb** (pt. (*s*)*chilom*). C. P., şi **ţintirimb** (pt. *ţintirim*) (în Hidiş-Turda).

tărăşél, s. a. Nume de danţ cu lăutari. C. P.

ţârấu (pl. **~ráie**), s. a. Şipot, scoc, *ciorοi*. M. I. (M-ţii Apuseni).

tarbác, s. a. O operaţie de pârghii pt. a sălta o grindă sau altceva greu. C. P.

tarbacă, s. f. (Nacafa, bucluc), încurcătură, « socoteală » (: *ia tu una, eu alta şi terminăm* **~cána** *de aci !...*). C. P.

tărbăcì (a se), vb. trans. IV. A se buimăci, a se ameţi: de somn, de băutură, ş. a. C. P.

tărboácă, s. f. *A căzut în ~* = i s'a înfundat, a căzut în laţ; ceată de roiu ce-şi ia răspunderea [?]. F. G.

ţấrcă, s. f. Lână colorată, toarsă subţire. Trans.

tărcăgitúră, s. f. Lucru *tărcat*, urît, ceea ce nu « te prinde » (: *ce te îmbraci cu* **~túra** *asta de rochie ?*). Ş. V.

tărcăzấu (*tercăză'u*), s. a. Terciu în cantitate mare (şi de proastă calitate). C. P.

târcoávă, s. f. Femeie depravată, urîtă, prăpădită (în alte părţi din Muscel: *târcoabă*). C. P.

târcol, s. Vezi la: **tarpel**.

târhoálă, s. f. Femeie neglijentă cu îmbrăcămintea şi bucătăria. C. P.

tarján, s. Cotorul ce rămâne dela o mătură prea uzată. Vad-Maram.

ţârloiét, adj. Ridicat în sus. C. V. 2.

târmoácă (*târmoceálă*), s. f. Noroiu (în care se scaldă porcii), mocirlă. C. P.

tấrnă, s. f. Coş larg, mare; un fel de *torţe* (« *târne* ») ale nuntaşilor (care pleacă dimineaţa chiuind şi cântând). C. R.

târnaféş, s. a. Boală de strănut. C. P. (Cf. mai jos: **tegneſes**).

târnoáţă, s. f. Femeie de moravuri uşoare, « *târâitură* ». B. N.

tarpél, s. a. O repetare a unui lucru: *mai dă un ~ de ploaie* (repede); « rând »:

mai vine un ~ *de var peste cel vechi*; (vitele) *mai trag un* ~ *de mâncare* (după muls)... C. P. (Cf. şi **terpel.** *Codin*, O s. cuv.; şi **târcol**, F. G.).

târpì (prez. I. ~**pése**), vb. intrans. IV. A nu mai putea suporta traiul conjugal: *nu mai poate* ~ cu bărbatul, cu soacra, etc. C. P. (Cf. **terpi**, Dicţ. Encicl., Candrea-Adam.).

târşáiuri, s. a. pl. Târşuri subţiri de foc (cu frunză veştedă). C. P.

târşít, adj. Desbrăcat în nud, aproape gol (: *ce te-ai* ~**şit** *aşa, nu ţi-e ruşine?*). Ş. V.

târşiţă, s. f. Sapă. N. T.

târşoáge (*sfârloáge*), s. f. pl. Opinci rupte ce mai au a fi purtate. F. G.

ţárţă, s. f. Oaie tânără. C. G.

ţárţa-párţa. Vezi la: **cocârţa.**

tartácă, s. f. Un fel de dovleac. P. T.

târtâì, vb. intrans. IV. A încerca să spună ceva: *a început să târtâie*... C. V. 2.

tartáje, s. f. pl. Scoarţe (de carte). D. M. (N. B. *trătaje*).

ţârţalắí, s. m. pl. Ţurţuri de poleiu. B. S. 1.

tărtăléţ, adj. *A fi* ~ *cu lumea*, guraliv, vorbăreţ. C. P.

tartaríciu, s. m. Copil neastâmpărat, *umblă ca un* ~ prin pomi, pe garduri...; Dracul. C. P.

tártoş (f. ~'**toşe**), adj. Nesimţitor, tare 'n piele. L. V.; (d. om, femeie) *scurtă şi 'ndesată.* C. P.; (d. om) slab, hodorogit. Ş. V.

tasémce, s. f. pl. Şireturi. I. G.

taşmán (**taşmág**), s. Ciomag gros (pt. bătaie). Ş. V.

ţâşpoácă, s. f. Vin prost, bulearcă. Ş. V. (Vezi: **ţişpoacă**).

ţâşt (*ţuşt*), s. m. Copil, *puşt(an)*, ţânc. C. P.

ţâştóc, s. m. Puiul de iepure. F. G.

táţa, s. f. Tavă. D. M.

ţâţắi, s. Zara laptelui oţeţită mai mult ia numele de ~. D. S. 1.

ţâţéică, s. f. Scârciom improvizat de copii — atârnat de o cracă — în care « se dălnăesc ». F. G.

ţắu (pl. **ţăuri**, **ţee**), s. a. Un lemn ca semn de hotar între două livezi (unde iarba nu trebue păscută); nuia cu care se măsoară ţuica în butoiu. F. G.

ţắu, s. Oţet *acru cumu-i ţău'!* C. G.

ţắu'-lacului, s. a. Se numeşte un teren aşezat ca un fund de lac.

taucciu, s. m. Găinar dela *Tauc*, (turc. « *tauc* » = găină, fost uzual în vechime). I. A.

ţăvlea (pl. ~**vlele**), s. f. Ulucă subţire, crăci de salcie. F. G.

ţăvlì, vb. intrans. IV. A ţipa, a sbiera, a răcni. C. V. 2.

ţắvnă, s. f. Supărare ce vine repede cuiva. (N. B. cf. *ţâfnos* « supărăcios, ţândăros ». C. P.); extremitatea coloanei vertebrale la păsări. F. G.

tâvsă, s. f. Tortoţel. C. V. 2.

teácă: *a se pune pă* ~, a sta supărat, a căta rău. C. P. (Vezi: **teapă**).

teácăr / **tecărắu** } s. m. Nătărău, prostălău, techergheu, (poznaş). C. P.

teápă, s. f. Supărare: *n'am să mă puiu în* ~ *pt. nimica!* C. R. (Cf. mai sus: **teacă**).

tebéică (pl. ~**béici**), s. f. Viţel prăpădit (: *cutii*, ~**béica** *naibii!*). C. P.

tebeşél / **tebeşícă** { s. (adj.). Scurt(ă) şi gros (groasă), *merge ca un* ~; viţel prăpădit. C. P.

tecărắu, s. m. Vezi la: **teacăr.**

techerghéu, s. m. *Ciovorgău*, derbedeu, nătărău. C. V.

tecşea, s. f. Capul buruienii ce iese după cosire. F. G.

tecúş (pl. ~**cúşuri**), s. a. Pieptar mic, prăpădit, cocoloşit. C. P.

ţed, s. a. (N. B. Rând, (la) hotar). « Casele spre uliţă se pun la aşa zisul *ţed*, ceea ce e *mejdia* ». B. S.

tèî (pl. **téiuri**), s. a. Râtul porcului, « *teflu* ». C. P.

tefelegós, adj. Sdrenţuros, ca un calic (: *ce umbli aşa ~?*). Ş. V.

tefereágă, s. f. Terciuială groasă (de mămăligă cu lapte) ; noroiu. C. P.

tefter, s. Condică. M. G.

tefuì, vb. trans. IV. A mânji cu *teful* (o haină), a râma (porcul). C. P.

téi-belit. În expres. : *Te-ai topit cu ~*, se ameninţă cineva (în glumă) pt. o faptă ; parcă *eşti pus pă ~* = pe aşa lucru (drăcos), pe stricăciuni. C. P.

ţélene, s. Cimitir. C. P. (Mediaş-Târn. Mr.).

telereázŭ (pl. **~réze**), s. f. (Poreclă pt. o femeie) proastă, neterează, năbârgeacă (plină de răutate). C. P.

telíucă, s. f. Rochie subţire : *cu ~linca asta ai să îngheţi !* Ş. V.

telpecì, vb. (in)trans. IV. A câştiga. C. G.

tembelic, s. f. « *Uspăţ* » cu muzică. C. G.

ţembreni, s. Toată alcătuirea din scânduri a unei fântâni. Cireş-Storojineţ.

ţénchiu, s. a. Nivelul vinului dintr'un vas. Ş. V.

téreuri, s. a. pl. *A umbla după ~*, după petreceri (de noapte) : baluri, la cârciumi, clăci ş. a. C. P.

tereteácă (m. **~tée**), s. (adj.). (Poreclă pt.) proastă, acră la fire. C. P.

térfe, s. f. pl. Încălţăminte. C. G.

teşálă / **teşcálă** { s. f. *Spărtură* din mirişte care te înţeapă. C. R.

teşcáiu / **teşcăláu** { s. a. Terciu (*lung* şi subţire). C. P.

teşcăláu, s. a. Coş de pus raţe, gâşte îndopate. C. V. 2.

teşcherea, s. f. Pungă de piele pentru hârtii. Ş. V.

teur, s. Cursă. (Trans.).

t'iáră, s. f. Tortul de pe războiu. C. V. 2.

t'iárfă, s. f. Vezi : **cearfă**. C. V. 2.

tibrícuri, s. a. pl. Chibrituri, focurele. G. M.

ticăzì, vb. IV. Vezi : **chicăzì**.

ticăzuì (a se), vb. refl. IV. A-l trece năduşelile (la urcarea unui deal). C. P., Târn.-Mc.

tichileán, adj. *A fi mai ~*, mai cilibiu, îngrijit, regulat, mai curat (cu ale casei). C. P.

ţicúiu, s. a. Muche de deal, vârf de munte. C. P. (Târn.-Mc.).

tidarâc (pl. **~rácuri**), s. a. Tot felul de instrumente necesare unei meserii (d. p. la tâmplărie). G.

t'ielet'ícu, s. Un coş (*corfă*) de purtat gunoiul pe două roţi (sau pt. încărcat cucuruz). N. T. şi Vlad (Mag-Sibiu).

ţiere-de-minte (s. f.). Memorie, aducere aminte. Ş. V.

t'icun, s. m. (adj.). Nebun, smintit. N. T.

tiglăzáu, s. a. Maşină de călcat. C. I. 1.

tiglăzì, vb. trans. IV. A călca rufele. C. I. 1.

ţigric, s. f. Desime, grămadă (mulţime din ceva, d. p. *prunele stau ~ în prun*). N. E.

tiháreă, s. f. Căciulă rea, de aruncat, (« *toharcă* », în alte părţi). C. P.

tihoárcă, s. f. *Smorcăială* (pişălău, pt. cei ce nu-şi ţin udul), *topilă*. C. P.

tihóc, s. a. Noroiu lipicios (humă) ; murdărie, jeg pe haine : *cămaşa e ca ~***hócul** *de neagră*). C. P.

ţiiác, s. Parul ascuţit la vârf şi îmbrăcat cu tablă ce serveşte plutaşilor să scoboare plutele încet sau să le ţină la mal. Ş. V.

tililíc, s. a. *A sta de ~* = a-şi pierde vremea (tineretul) în vorbărie, în glume, pe uliţi. C. P.

ţimbuláşi, s. m. pl. Muzicanţi. C. G.

timburì (a se, a-şi), vb. refl. IV. A-şi arăta (« *tamburul* ») dosul (stând culcat) către cineva : *ce stai ~***burít** *către mine?* C. P.

tindóc, s. a. Tindă mică (*tindícă*). C. P.

ţine coada sus (a) : a se mândri fără temeiu. C. R.

tini. Vezi : **boghi**.

tiocúș, s. a. Hârtie făcută pâlnie. V. S.
țípătul, s. a. *Nu se mai aude* (nu era) *nici ~ pe drum*, nici țipenie. C. P.
tipigúș (*topigúș*) (pl. **~gúșuri**), s. a. Unsoarea ce-și lasă slănina prăjită în tigaie. (Cf. *topicuș*, id. Rucăr-Muscel). C. P.
țiráduri, s. a. pl. Lemne *încrustate* (*încrestate*) la streșină, la *ghibăl*. B. G. 1.
tireác, adj. *Amară ~* că nu se mai poate mânca, ca ghințură. F. G.
tiri *Ion*, **tiri** *Pătru* = *ce mi-e I., ce mi-e P.!* M. N.
tiribúc, s. *Mătcală*. P. T.
țișpoácă, s. f. id. **țâșpoacă**. P. T.
tistír, s. a. / **tistireà**, s. f. — *A-și lua* **~reáua** (**~tírul**) = a-și lua gândul dela un lucru; a-și lua catrafusele, *tiliuțili* (d. cel care și-a vândut ori pierdut ceva, luându-și un fel de adio). C. P.
titifóiu (f. **~foáică**), adj. (D. om) mărunțel, care se împiedecă în hainele-i proprii, ghindoc, scund. C. P.
titihúiu, s. a. Cimitir, ~ (locul din vecinătatea cimitirului unde se aruncă stârvuri). C. P.
t'it'ileán, adv. În zadar, musai, neapărată nevoie. E Șimonca, Asnagiu-Sălaj.
titincásă (*titineață*), s. f. Mâncare din plante fierte și amestecate cu mălaiu și unt pentru rațe și puii de curcă. F. G.
títiri-pítiri! Interj. ce arată vorbirea « *pe șopăcăite* » d. unele chestiuni discrete. C. P.
titirì, vb. trans. IV. *A* **~rìt** cămașa (pe la spate) sau pălăria, a o încreți neregulat, neestetic (când cineva a stat pe ea). C. P.
țitroánă, s. f. Lămâie, C. I. 1.
tiutiúca (*tutúca*), s. f. *A o lua ~ = « arâzna »*, la picior, a-și lua *drumu' și poteca* (în urma unei înfruntări sau certe): *se ducea ~ înainte!* C. P.
toácăni, s. pl. Decorațiuni pe haină. C. V. 2.
țoáiță, s. f. Proptea la gard. T. Sireteanu, Deia - C.-Lung (Mld.).
toáuă, s. f. Un butoiaș mic ca de bere. C. I. 1.
toáncă (dimin. **toncúță**), s. f. (adj.). Prostuță, toantă (: *e cam* **~cúță**, *sărmana!*). C. P.
țoáncă, s. f. « *Fudulia* » unui copilaș. C. P.
tobolán (s. m.), adj. Grăsuliu, sdravăn, vârtos. D. P.
țoc-în-poc, adv. Arată exactitatea: *~, tontoi pe tontoi parcă fu de-aci!* F. G.
tocălíe (pl. **~lii**), s. f. Un instrument pt. sucit nojițele. (Compus dintr'un butucel ca de 2 dm. lung, în care e înfipt un băț perpendicular prevăzut la cap cu un cârligel de care se agață firul de nojiță). C. P.
tocánă, s. f. Mămăligă. M. I. (Chioarul).
tocát (†) s. Poartă. I. A.
tochisálă, s. f. Carne de porc friptă în ceaun cu multă grăsime. Ș. V.
tóci, s. pl. Un fel de joc la cărțile de joc. C. P.
tócili, s. f. pl. În imprecația (sau exclamația): *ptiu, bată-te ~ de om!* C. P.
țohăì, vb. trans. IV. A-l purta de ici colo, a-i bate capul: *ce mă tot* **~hăéști**, *isprăvește odată cu vorba!* Ș. V.
toida! Expresie cu care se asmuță câinii de vânat ca să caute iepurele: *toida, pă el!* C. G.
toitán (dimin. **toităněl**), adj. (D. un copil de 10—14 ani; un animal...) măricel: *eram ~ și aveam pe samă o turmă întreagă de oi!* — C. P.
toje-tac, adv. Tot așa. E. Iosif, Ștefănești-Cet.-Albă.
tololóți, s. m. pl. *Flecăței* (tăiețel) de făină. D. S. 1.
ton, s. Ploscă. M. I. (Maram.).
toncà, vb. (in)trans. I.—A cășuna. C. G.
toncănì (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) sfătui, a (se) povățui în taină, a pune la cale ceva discret, *a sta de capul*

cuiva, a se paropăni : *nu știu ce s'au tot* **~nít** *amândoi până târziu... !* C. P.
tóneho, adj. Mutos. C. G.
tontován (s.), adj. Prostuț, cu obiceiuri nealese, vulgare. C. R.
țopáică (pl. **~păici**), s. f. Un fel de coș cam de un metru înalt, cu care se prinde pește. M. N.
țopârlán (f. **~ lánă**), (s.). adj. (D. un om, băiat) înalt și subțire : *a crescut ~ înalt.* C. P.
top-condacláriu, s. m. «*Din păduri se tăia ~ cu banii lui Moruzi și se căra la Galați*». M. G.
top-hane, s. Arsenal de tunuri. M. G.
topigúș, s. a. Vezi : **tipigúș**. C. P.
toplíța, s. f. Gârla care nu înghiață fiindcă în ea curg izvoare (*capătul din sus al gârlei ~*). Ș. V.
toporíște, s. f. Coasă. G. Smedu, Arpașul d. s. Băgăraș.
toporít, adj. (D. un lucru) rău făcut, cu neîngrijire, «*din topor*». Ș. V.
tópșe, s. f. Mâncare din mămăligă cu (straturi de) brânză. C. P. (Mediaș-Târn.-Mr.).
topúz, adv. *Cu* **~púzu'**, cu de-a-sila, cu forța. Ș. V. — Cf. mai sus : **posuz.**
torínă, s. f. Coliba ciobanului cu locul unde închide oile pentru a le mulge. B. S.
torocálă, s. f. Amestecătură de mai multe feluri de mâncare, grețoasă la vedere. Ș. V.
torogeác (pl. **~géci**), s. m. (adj.). (Poreclă pt. un) om scurt și cu mers urît (cu nădragii largi și turul mare) : *merge ca un ~*. C. P.
toromác, s. m. (adj.). Prost, neghiob, tont. P. T.
toroșteálă, s. f. Mâncare slabă. C. V. 2.
țorțol, s. Grămadă mare de ciucuri, de ciorchine în pomi : *stau prunii ~ de prune.* F. G. — Cf. mai jos : **țurțulăi.**
tot (toátă), adj. *Parcă nu ești ~*, cuminte, *întreg*, citov (*unit* la minte). C. P., C. V. 2.
totóiu, s. a. Un fel de sos făcut din *fărină pârgălită* în unsoare și cu apă, ca un cir gros. C. G.
totoreág, s. (a.). Bucată de lemn uscat căzut în pădure. F. G.
toz, s. Sin. **toje**. E. Iosif, Ștefănești, Cet.-Albă.
traftír (pl. **~tíre**), s. a. Stabiliment de proxenete ; (*a se certa ca la ~* = fără niciun pic de jenă, fără obraz). C. P.
trage-măsurli (*a-și ~*), a-și cugeta vorbele, a-și da socoteala de felul cum vorbește : *trageți măsurli, băiete, când vorbești cu mine!...* («Cf. «*...aș fi ajuns... să găsesc banală... această rodomontadă a stihiilor, dacă ele nu și-ar fi* **tras măsurile** *tocmai la timp*». **Hogaș**, în «*Singur*» din «*În M-ții Neamțului*»). C. P.
tráge-púnții, s. Greutatea la orologiu. C. E.
tráina, s. f. (adv.). *A umbla ~* = fără rost, pierde-vară. C. P.
trâmbușálă (*trămbușáldă*), s. f. Trânteală, bușală strașnică de pământ (între cei ce se luptă). C. P.
trắnă, s. f. (adj.). (D. un om) greoiu, nătăvălos, *ursos* : *mișcă-te ~ mai încolo !* C. P.
trăncănắu (*treáncăt*), s. a. Fânul ce rămâne la vite după mâncare. F. G.
trăncắu, s. m. (adj.). Cel cu mers urît, neregulat, ca o pancă : *merge ca un ~* C. P.
trắnci, s. m. pl. Rămășițe de var în cazan, care nu mai pot fi folosite. S. I.
tráncote, s. f. pl. Vorbe răstite. C. V. 2. Vezi la : **tránte.**
tránte, s. f. pl. *Trantabușuri*, *trancote*, țoale multe și rele, diferite lucruri la spinare : *ia-ți trantili și pleacă !* (= țulendre). C. P.
tráste, s. f. pl. Denii. M. I. (Năsăud).
trăsúră, s. f. Nadă, momeală pt. atras vulpile ; o mortăciune de animal. C. I.

treánc, s. a. Restul de paie pe care se culcă vitele. F. G.

treánca-fleánca, locuţ. Vorbărie goală, *moş pe groş*, *~ mere acre*. C. P.

treáncăt, s. a. Vezi la : **trăncănắu**.

treáşca-fleáşca, locuţ. Noroiu apătos, « drumul *e tot o ~ de coló până coló !* ». C. P.

trece-Oltu (**a ~**) : a face gălăgie mare pe cineva, a-l certa. F. G.

trefălì, vb. intrans. IV. A glumi. C. V. 2.

trénches, adj. Beat, prost. C. V. 2.

tréta, s. f. *A bate ~* = a umbla haimana pe uliţi. C. G.

tréve, s. f. Materia ce rămâne din strugurele tescuit. F. (Cf. ţuică *trevere*, *drevere*. C. P., Mediaş - Târn.-Mr.).

tricozénie, s. f. Lucru neadevărat (vorbe deşarte). C. V. 2.

tríftor, s. a. Pâlnie (tolcer). C. P. (Cf. şi forma **triftăr**, id. *D. Macrea*, Fântâna-Târn.-Mr.).

trinchéţi, s. m. pl. Lemne de plute mai mici decât catargele. Ş. V.

tríşcu, s. a. *Ţintar* sau *moară* (un fel de joc în două persoane cu câte 9 boabe fiecare). C. P.

troáce, s. f. pl. Ghete mai rele, purtăreţe. C. P.

troáş, s. a. O pădure mai mică (pe un teren restrâns). (În Zalha-Someş, **troaş** e înlocuit uneori cu **branişte** ; în Buru-Turda, **troaşuri** = pământuri dela câmp înconjurate cu gard sau zid de piatră). C. G.

troáşcă, s. f. Femeie, fată isteaţă. C. V. 2.

Troián : *Calea lui ~* = calea laptelui (galaxias). C. I.

troncán, s. m. Animal bătrân şi slab. I. Matheescu, Săveni-Ialomiţa.

tronci(le), s. f. pl. Ştreangurile legate de pârghii, cu care calul trage căruţa. R. I.

tróscote, s. f. pl. Vorbe nesocotite. C. V. 2.

trotál (pl. **~táluri**), s. a. Trotuar. C. P.

trúmere, adj. Bără baiere (*sumanele ~ pică din spate*). C. G.— (Din **intre** + **umere**).

trupchínă, s. f. Femeie groasă, mare. C. G.

trúşnic, s. Mâncare fiartă prea tare, întărită. Ş. V.

túcă-năglávă, s. f. (adj.). Prost, neghiob, neştiutor (de carte). C. P.

tucmălì, vb. trans. IV. A vinde cuiva un lucru fără a-i trebui. C. V. 2.

tudumănì, vb. trans. IV. A contrazice, a cere ajutor. C. V. 2.

ţugărì, vb. trans. IV. A da drumul la vale, lemnelor (bârnelor) tăiate. M. B.

túie ! Interj. În imprecaţiuni : *~ dracu 'n sprâncenele lui !* F. (N. B. Cf. **tune** ! id. Ard.).

tuieş, adj. Slab de minte. C. G.

tuiungìi, s. m. pl. Copii de casă. M. G.

ţuleándră (pl. **~léndre**), s. f. (Mai mult la pl.). Haine vechi şi rele, *bulendre*, ţoale (luate în cârcă). C. P.

ţuleáp, s. m. Ţăruş.-I. Iacob, Arad.

tulhéni, s. m. pl. Rămăşiţele tuleilor de cucuruz ce rămân în ieslea vitelor. C. G.

tun-pe-senin : *nu mi-a făcut niciun ~* = nimic, nicio ispravă. C. P.

tupustì, vb. trans. IV. A ascunde. C. G.

ţurăì, vb. intrans. IV. *Ţúrăe* ploaia pe acoperiş, sau banii de metal (producând un sgomot special). C. V. 2.

túrbă, s. f. Femeie fără ruşine. C. V. 2.

ţúrcă, s. f. Femeie neruşinată şi îmbrăcată nepotrivit; femeie fără minte. C. V. 2.

turcheáz, adj. Coloarea albastru-vânăt ; (fig.) beat. C. P.

turchezì (prez. I. **~zése**) (a se), vb. refl. IV. A se ciacărì, a se pili de băutură. C. P.

turecít, adj. Bătut greu. C. V. 2.

ţúri(à) ! (**ţúriò**, **ţórià** !). Interj. cu care se asmuţă câinii. C. P.

turiş, s. a. Drumul ce-l fac oile până la locul *frunzariului* (pt. a-l mânca). C. G. (N. B. cf. *torişte*, *turişte* = locul unde stau oile pt. a-l îngrăşa. C. P.).

turmătă, s. f. Pleavă. C. V. 2.
turş, s. m. În ghicitoarea : *Ce e mai greu : a fărâma un* **turş** *cu pumnul, ori a beli un zimbru cu unghia?* C. G.
ţurţulăi, s. m. pl. Decoraţii la haină ; ploaie îngheţată [?]. C. V. 2. (Cf. mai sus : **ţorţol**).
turtáşe (s.) adj. pl. Mere *turtite*. C. V. 2.
turturúş (pl. **~rúşe**, **~rúşuri**), s. a. Obiect mic (de pământ) de formă sferică, prevăzut cu o gaură prin care se bagă banii (monede) pt. a se economisi. C. P.
tútă, s. f. (adj.). (Către câinii ce zac toată ziua în paie), *şarle, jigodii*. C. P. ; femeie leneşă (*o ~ de femeie*). M. I. (Alimăneşti-Olt).
túţa, s. m. Tată [*tătuţă*]. P. T.
tutélca, s. f. În expres. : *a luat-o ~* = a fugit fără ştire. C. E. (Cf. mai sus : **tiutiuca**).
ţuti, adv. *A duce ~* (în spate) pe copiii de Ţigani, de către mamele lor. C. G.
tutúc, s. (adj.). Naiv, prostuţ. C. V. 2.
ţuţur, s. Izvor. F. G.
ţuţuróiu, s. a. O apă care curge încet pe o ţeavă. F. G.
t'uzoşi, s. m. pl. Părtaşi. R. I. 1.

U

Ucigă-l-crucea (C. P.), **Ucigă-l-mânia** (Rucăr-Muscel), **Ucigă-l-pietrele** (M. I.), **Ucigă-l-tămâia** (M. I.), **Ucigă-l-toaca** (C. P.), **Ucigă-l-vederea** (M. I.) — s. m. Dracu.
ududóiu, s. a. Vale adâncă. F. G.
úib, s. a. *În ~* = în contră, în ciuda cuiva : *cântă în úibul meu*, în credinţa că nu e înţeles. F. G.
uidúmă, s. f. (adj.). Om mare şi prost, « *rupt ca din mal* », *din berechet* : *câtă* **uima** *de om!* C. R. ; (cf. şi **huidúmă**, d. o femeie urîtă şi mare, hidoasă, *altă arătare*... C. P.).
úimă, s. f. (adj.). Copil slab, degenerat. F. G. (Cf. şi expres. : *te bat de te las ~*. S. Pop).
uiuş, s. a. Mintean. B. S. 1.
ulăti, vb. trans. IV. A sfădi pe cineva, a-i zice vorbe. C. G.
ulcim, s. Un vas făcut, în scobitură dintr'un lemn. F. G.
ulicáreţ, s. (adj.). Uliţarnic, haimana. M. I. (Năsăud).
ulpìt (*hulpit*), adj. Lacom. F. G.
umblà cu plosca (**a ~**), a nu-şi ţine gura pt. un secret, *umblă cu plosca pe la toţi*, se destăinue la lume. C. R., C. P.
umflà, vb. trans. IV. **Umflă** *din greu la lemne*, ridică din greu. C. V. 2.
Unchiav-salahoriu. Vezi la : **Huncher**.
unghilia, s. Un joc cu degetele, ce constă în cuvintele :

> **Unghilia** *ciuchilia*
> *Ciuchicana preucana*
> *Renţu strenţu suliţa*
> *Poc strimboriţa*. — C. G.

unghişoáră, s. f. Boală de unghii la vite. C. P. Vezi la : **tăia**.
uni. Vezi la : **boghi**.
úră, s. f. Un soiu de măzăriche. C. V. 2.
urciuri, s. a. pl. În expres. : *Ia postoroncii şi-i aruncă la* **urciuri** ! M. D.
urjinát. [Nu dă sensul]. V. C. 2.
urjúmă, s. f. (adj.). Femeie urîtă şi rea, hidoasă, cu părul « *hurdu-burdu* ». C. P.
úrma şi bánu' : **îi e ~**, se zice celui leneş. C. R. (Cf. *urma* (*pasul*) *şi b*...., d. cel ce se ţine scaiu după cineva (la un mers repede), *mânz după iapă*. C. P.).
urséşc, adj. (Soiu de) *măr ~*. D. P., C. P.
urşì (a se), vb. refl. IV. A se sătura de bine. Ş. V. (Cf. **~**, a se înzdrăveni şi îngrăşa *ca un urs*, prinzând putere. C. P.).
ursişór, s. m. Boţ de mămăligă cu brânză. Ş. V.
urvì (a se), vb. refl. IV. *S'o urvit*, a murit, s'a prăpădit. N. E.
uşchi-purli : *eşti un ~* = un venit şi adunat. C. G.

úşci, s. pl. Tărâţe de făină (de grâu) udate în apă rece şi fierte pt. a face borş. I. Matheescu, Săveni-Ialomiţa.

usmet. În expres. : **e dat ~**, d. un om recunoscut ca prost, incapabil de ceva. C. R.

ustúg(osug), s. a. *Usuc* de oaie. A. Muntean, Boziaş - Târn.-Mc.

usturóiu, s. m. Meiu. M. B.

uţupì (a se), vb. refl. IV. A se căzni să ridice o greutate (d. p. o piatră mare). F. G.

uţúţ, s. Scrânciob. D. V.

ututúiu, s. (adj.). Zăpăcit, « *într'o parte* ». Ş. V.

úzmă, s. f. Bucată lată din spărtura de fag. F. G.

uzmì, vb. trans. IV. A-şi încerca în zadar puterile să ridice o greutate. F. G.

V

vacsológ, s. m. (adj.). Om de nimic. T. N.

vâgâì, vb. (in)trans. IV. A încerca [a dibui] pe întunerec să descuie cu cheia o uşă sau un lacăt. F. G.

vai, s. a. Acoperişul unei coşniţe făcut din secară sau *şovar*, ce fereşte de intemperii. C. Pascu Gherman (Timiş-Torontal).

văierátă, s. f. (adj.). Poreclă ce-şi aplică femeile, una alteia, la ceartă. D. E.

vaiscrís (*vascrís*), s. a. În înjurături. F. G., C. P.

vâjuì, vb. intrans. IV. *A sdârnăi*, a svâcni, a smuci (d. coada securii care, lovită cu maiul, *sdârnâie* la mână şi te doare). F. G.

vălântúc (pl. **~túce**, **~túcuri**), s. a. Sul (cam neregulat) de hârtie, de pânză, sau de altceva în cantitate mai mică. C. P.

válea-lu-Bad, **válea-lu-Súflă** — s. f. Toponimic imaginar, arătând locul de baştină al nătărăilor : *nebuni de pe ~*. C. P.

vấlva-căsii, s. f. *Femeia e ~*, conducătoarea întregei gospodării. Seb. Ciapa, Rimetea-Turda.

vâlvărấie, s. f., **vălvărắu**, s. a. — Limbă puternică de foc ; foc mare şi iute. C. P.

vandaláicu, s. a. *A se da* **de-a ~**, de-a rostogolul, de-a berbeleaca. Ş. V.

vândalój, s. Cânepa scurtă de pe marginea cânepiştei. N. Munteanu, Ludoş-Sibiu.

vángă, s. f. Şezuta omului (lângă capătul şirei spinării). C. P., F. G.

văngănắu, s. a. Derivat < **vangă**, id. C. P.

vángăr, s. a. Grămadă de cărţi. F. G.

văngắu, s. a. O vale adâncă. M. S.

vấntră, s. f. Partea cea mai bună a unui loc. F. G.

vânturéşcă, s. f. Unealtă de vânturat grâul ş. a. C. I.

vấrcă, s. f. Şopârlă ; fată. C. V. 2.

vârdác, s. a. Un loc în care ocoleşte apa. N. E.

vârdáica, s. f. *A-l duce cu ~* = cu minciuna. N. E.

vârdăie, s. f. *A umbla cu ~* = cu minciuna, cu *poşovaica* să pună piedecă, să mintă. N. E.

vârdi ! Interj. cu care se asmuţă câinele : *vârdi-vârdi ! pă el !* C. R.

vârfoáre, s. f. Bucată de dimie (obială) pt. învelit degetele picioarelor, iarna. F. G.

vârfóruri, s. pl. Vârfurile cele mai subţiri ale târşurilor. C. P.

varóşe, s. f. Oaie cu pete gălbui pe fălci şi bot. C. G. ; **Varoşă**, nume de vacă. D. E.

vártă, s. f. *A fi în ~* cu o afacere = a sta în duldura ei, a fi în toiu, în putere (d. p. o nuntă) ; ceartă, gălăgii, ofense : *am tras o ~ cu vecinul*, un tapaj. C. P.

vărzáică, s. f. O plantă similară volburei. N. E.

vâşcâì (a se), vb. refl. IV. A se mişca încet, a foşni (d. p. : *nimeni n'a mai* **~câit** *de frică*). Ş. V.

vaseris. Vezi: **vaiseris.**
vâşnì, vb. intrans. IV. A svâcni, a tâcâi, a da din mâini şi din picioare. F. G.
vátră: *a da pe* ~ = a naşte (d. femeie în stare de lehuzie); *a sta pe* ~ = a sta încontinuu acasă, *pe vătraiu* (d. un bărbat; cf. şi *îşi mâncă traiu' cu vătraiu'*). C. P.
vazón, s. a. Vas pentru flori. P. T.
vedé / **vedéna** s. g. Timp hotărît pt. achitarea unei datorii: *la Sânzieni se apropie* ~**déna** *banilor*; timp hotărît, mărginit, termen: *vaca a trecut peste* **vedé**. O. A.
vedére, vb. Infin. lung. dela **vedea** (ca şi fire): *nu i s'a dat a* ~. C. G.
vederói s. m. pl. Vizitatori, cercetători. C. V. 2.
vejie, s. f. Tuleiu, cocian de cucuruz. Vad-Maram.
vejii, s. f. pl. *Pănuşi* sau *voave.* C. G.
venetici, s. m. pl. Vezi la: **rubiele.**
venít: *a-i lua* ~**nitu'** = vlaga, *mau'*, puterea, bunul, avutul (*pomul nu are* ~= umezeală). C. P.
venitul-kaminei, s. a. Produsul Vel-Căminarului. M, G.
verde pe la urechi; expres. pt. un copil cu fapte de matur. C. E.
verétcă, s. f. Aşternut din cânepă pentru cuptor. P. T.
verígă: *a da de* ~ = a termina definitiv un lucru, a-l răzbi. C. P.
verníţă, s. f. Locul unde se fierbe ţuica, cotlon. C. V. 2. (N. B. **poverniţă.** C. P.).
vervén, s. Mânerul în zig-zag al rodanului. (Sin. *vimein*). Mateiaş-Târn. Mr.
véşcă, s. f. Femeie slabă. C. V. 2.
véţcă, adv. Da.—H.
vetéu, s. a. Urzitoare. D. Macrea, Lupşa-Târn.-Mr.
vícă, s. f. Gălăgia, larma de muşte (sau albine la stup). C. Pascu, Gherman-T. Torontal.
víeluri, s. a. pl. Vălătuci de lemn. B. S.
vics, s. a. Vacs. V. S.
vídără, s. f. Vas mare de pleu. B. G. 1.
vigavór, s. a. Mustrare aspră: *i-am tras un* ~ *să mă pomenească!* Ş. V.
vigre(-haitău), s. m. Executor. C. V.
viir, s. a. O afunzime în care «*rotează*» apa râului. N. E.
vimein, s. a. O parte a sucalei. Târn. Mr.
vineţáu, s. f. pl. Viţele viei uscate. C. V. 2.
vintriş, adj. Schiop, *cotonog* (d. animal). I. Someş.
viţă-pă-sămânţă: *a căuta pe* ~ un lucru ce nu se mai află, a căuta de zor şi cu minuţiozitate. C. P.
vízduri, s. pl. Rândurile de bolovani din interiorul puţului şi dela gura lui. F. G. (Cf. **ghizduri,** id. C, P.).
vizmirtíe, s. a. Nivelă. D. V.
vlăguì (prez. ~**gnésc**) (a se), vb. refl. IV. A se exersa, a se hârşi (la o muncă multă); a (nu) fi folosit (d. p. uşile *nevlăguite* scârţâie). C. P.
vlánse, s. f. pl. Vâslele bărcii. C. I. 1.
vláşi, s. f. pl. Vietăţi microscopice în apă. N. E.
vlâştoágă, s. f. Lâna — ca o pătură — tunsă de pe oaie. C. P.
vlávii, pl. Fiinţe ca şi *moroii.* D. P.
vloágă, s. f. Sin. **vlâştoagă.** C. P.
voáve, s. f. pl. *Vejii* puse subt pâinea de copt pt. a feri de lipirea cenuşei. C. G.
voeşì (voşcotì), vb. (in)trans. IV. A vorbi în şoapte, a şopăcăi: *numa voşcotè încet în poartă*; *umblă în voşcote prin sat.* C. G.
voldină, s. f. Nume de capră. D. E.
volice, s. pl. În versurile:

Galioane şi *volice*
La Galaţi n'au ce se duce
Borozane şi *dulamale*
Şi s'a 'nchis această carte
(Iar) *şeici* şi *ceamuri* din Beci
Parcă n'au mai fost de veci. — M. G.

vólnic, s. m. (adj.). Om, *întreg*, viguros, sdravăn, care poate fi luat la oaste. Ş. V.

vológi (*vălogi*), s. m. pl. Cânepa măruntă din cânepişte. — Trans.

volonéț, s. m. (adj.). Voinicuț, d. p.: *ți-e mai mare dragul de așa* copil ~. Ș. V.

voloşmáni, s. m. pl. Aleşii satului. D. V.

vorì, vb. IV. Voì. D. p.: *nu te vorește D-zeu și pace!* C. R.

vórnic, s. m. Un slujbaş al primăriei (care împarte corespondența, chiamă oamenii la diferite adunări, bătând toba şi strigând...). N. I.

vorotíc, s. La timp potrivit, lucru la rostul lui, la vremea sa: *nu mă* **cetări** *de cap că-mi cunosc eu* **~ticul** *trebii!* Ș. V.

voşcotì, vb. IV. Vezi la: **vocşì**.

vótru, s. m. Codoşă (— parte bărbătească). Alex.

vovízä, s. f. Struguri care provoacă incontinență fecală. F.

vrádini-sítini! Expresie răstită şi amenințătoare către copiii ce-ți stau în cale când ai o grabă: ~ *acu-ți dau vo-două!* C. P.

vrajniță, s. f. Poarta ocolului. A. Cosma, Supurul d. s. — Sălaj.

vránghiță, s. f. (D. uşi şi ferestre) *a* (*le*) *lăsa* ~ = deschise de tot, vraişte. C. P.

vrániță (pl. **vrănițì**), s. f. Poartă (veche) cu o singură aripă; poartă mare a curții pentru căruțe. I. D., Z. T.

vrighinì, vb. trans. IV. A învârti mereu cu un sfredel spre a răzbi o gaură; (a învârti mereu cu un *surcel* într'o scorbură). F. G.

Vúică, n. pr. (imaginar). Ironic: *Veniți cu toții ca la pomana lu ~!* C. P.

Vuscóiu, s. m. Dracu; în descântece de strâns: *Vuscoiu în caru' cu fân...* C. P.

Z

zăbáhă, s. f. *Mai am numai* **un bob** ~ = numai o clipă, un moment de aşteptare. C. P.

zăbăr / **zobor**, s. a. Nevoie neprevăzută: *mă ajunse zoborul și prin satul Dvs.!* F. G.

zăblău (pl. **~blăi**), s. m. Câne mare şi rău. Ș. V.

zăblăúg, s. m. (adj.). Om mare ce umblă fără rost. E. I.

zăbulică, s. f. Haină scurtă şi necălduroasă. Ș. V.

zăcălì, vb. intrans. IV. A boli, a zăcea. C. V. 2.

zăcănì, vb. trans. IV. A lovi, a hurduca. C. V. 2.

zăghít, s. O parte de hotar în Ciubanca («dar însemnăt. cuvântului nu se cunoaşte decât atunci când se rosteşte *răsădit*»). C. G.

zăgnátă, s. f. Gustare de dimineață. S. I. 3.

zăgrăì, vb. trans. IV. *A zăhăi*, a deranja. C. G.

zăhăì, vb. IV. Vezi la: **zăgrăì**.

zăică, s. f. «*Recăl feștit* pentru femei». B. G. 1.

zaicín, s. a. Un fel de oloiu din sămânța de in. N. E.

zaim, s. m. *Conac al zaimului*. M. G.

zălár, s. («Crâşmarul *Badiu* a fost legat de Turci cu frânghie de mătase»):
De **zălarul** *coșului*
De văpaia focului... M. G.

zalimă, s. f. Aliment apătos. I. N.

zăltát, adj. Scos din fire, unit, *scrintit la cap*. C. P.

zambílă, s. f. Căluşul ce se pune în gura iezilor ca să nu sugă. F. G.

zâmbóc, s. a. Sfârc (de țâță); chiotoarea de piele dela cojoc. F. G.

zămichișe, s. f. Brânză de vacă. C. I. (Cf. *sămăchișă*, id. Candrea-Ad., Dicț. Encicl.).

zămíg, s. a. Pâine muiată în zeamă. F. G. (N. B. Pentru suf. **-ig** cf. mai sus: **rămiguri**).

zană (uzual la pl. **zanále**), s. f. Prăvălii, *șetre* multe cu mărfuri diferite (hale, bazare). C. P.

zánă, s. f. Pastramă, (*oi tăiate de* ~ = de pus la *murătoare*, pt. pastramă, *carne de* ~). M. N.

zangarále, s. f. pl. Podoabe multe şi nevaloroase. Ş. V.

zângloávă, s. f. (adj.). Puşlama, om de nimic, *un prăpădit, umblă ca o* ~ *degeaba*. C. P.

zăpădár, s. m. Munte cu (*gheţuri*) zăpezi permanente (în Zănoaga din Valea Brebului pe lângă iezere. Muscel). M. I. (An. Soc. Turişt. Rom., X (1912), p. 126).

zăpăzúică / **zăpăzúie** } s. f. Zăpadă puţină, *un fluşcaiu*. C. P.

zărâldă, s. f. *A lua în* ~ = în râs. Ş. V.

zărâncít, adj. (vb. **zărâncì**). Pipernicit, *gârgâricit* (d. puii de animale). C. P., Alex.

zarár, s. a. Daună, *n'are* ~ = nu e nicio stricăciune. G.

zăratic, s. a. Mâncare slabă şi fără gust. C. V. 2.

zât! (*zăt!*). Interj. cu care se alungă pisica. C. P.

zătonì, vb. trans. IV. A strâmtora pe cineva, — a îndesa prea tare. C. E.

zătreálă, s. f. Pierdere de timp. N. E.

zăvârnì, vb. IV. Vezi: **zăvornì**.

zăvoì, vb. trans. IV. A deschide loc nou. C. V. 2.

zăvornì (*zăvârnì*), vb. intrans. IV. A scăpăta (soarele), a trece peste o muche de deal, scăpând vederii. F. G.

zăzdúh, s. a. *A vorbi în* ~ = în zadar, necugetat, *în vânt*. C. P.

zbârce, adj. (D. un om) răutăcios, bătrân. C. V. 2.

zbârnăít, adj. Nebun. C. V. 2.

zborşì (a se), vb. refl. (şi intrans.). IV. A se uita urît; a fermenta (laptele), ridicându-se brânza deasupra. Ş. V., S. I. 3.

zbránca, s. f. Risipire, irosire: *totdeauna dă* ~ *în lucrurile lui!* Ş. V.

zdrắburi, s. a. pl. Resturi de oale sau pahare sparte (în cădere). Ş. V.

zdrahón, s. m. Copil voinic: *ce* ~ *de fată s'a făcut I.!* Ş. V.

zdrancanále, s. f. pl. Fiare ce fac sgomot (la mersul căruţei). F. G.; obiecte ce atârnă cuiva: zale, curele, sforicele, etc. C. P.

zdrăvălắu, s. a. Un obiect de lemn pentru sdrobitul cânepii topite. A. Indre, Guruslău-Someş.

zdrobalắu, s. a. Sin. *zdrăvălău*. A Mosora, Mănăştur-Cluj.

zdróbură, s. f. Fărâmă mică de pâine. N. E.

zdruburós, adj. Sfărâmicios. N. E.

zdumpănì, vb. intrans. IV. **Zdúmpăne** *pământu' subt el*, sună, dúdue, se zgudue. N. E.

zéciuri, num. (s.). În versurile:

Pă d'afară [a casei] **zeciuri** *scrise*,
Pân' năuntru mese 'ntinse... C. P.

zemezdrít, adj. (D. un om) mic şi subţire, slăbănog. C. G.

zepruchít, adj. Debil, anemic, prăpădit, (sin. *zemezdrit*). C. G.

zevedì (prez. I. ~**dése**), vb. trans. IV. A face un lucru trainic, a întări, a împăna (d. p. o putină ca să nu mai curgă, un scaun pt. a nu se mişca, ş. a.). C. P.

zevedíc, s. a. Instrumentul vânătorilor pentru strigat câinii. C. G.

zgáibă: Vezi: **sgaibă**.

zgáică, s. f. O crustă, pieliţă, coaja subţire de pe rana cicatrizantă. M. I. (Galaţi, Tecuci, Bârlad, Iaşi).

zgámă, s. f. Pocitanie, nagodă. — Alex.

zgărcinà, vb. I. Uzual în vorbele:

— *Ce faci*: *macinĭ ori* **zgárcinì**?
— *Ba, nu macin, numa* **zgárcin**. — C. G.

zgắrgere, s. f. Aţă răsucită de sine. N. E.

zgarít, adj. Uscat. B. N.

zgắrvă / **zgârvoáie** / **zgârvoáce** } s. f. Coaja dovleacului copt. F. G.

zglimínci, s. m. pl. Copii mulţi şi mărunţi. C. V. 2.

zgrebenì (a se), vb. refl. (şi trans.). IV. *A se întinde*, a se juca (fete şi băieţi) pe uliţă. C. P.

zgríbce, adj. Sărac, golan. C. V. 2.

zgrípţuri. Vezi : **sgripţuri**.

zimbrosláv (*Muntele* ~**slắvii**, în M-ţii Borşii-Maram.). C. G.

zlamác, s. În expres. : *l-a bătut de l-a făcut* ~. Ş. V.

zmâcít, adj. Nărăvos, restit. C. V. 2.

zmârcáv, adj. (s.). (Copil) mucos, nespălat. C. G.

zmiercănì, vb. trans. (şi refl.). IV. A face *să mierloie* o pisică, *a* ~ fetele pe uliţă, ciupindu-le. C. P.

zmolít, adj. *Ofelit* la faţă, palid. C. G., C. V. 2.

zmúgă, s. f. *Apa miroase à* ~. Geamăna-Turda.

znágă, s. f. Obiceiu rău, viţiu, *pataramă* : *omu ăsta are* ~ *rea !* C. G.

zobolóc (pl. ~**lócuri**), s. a. Mărunţişuri din ceva : vreascuri, surceluşi, ~ *de cartofi*, ~ *de mere*. C. P.

zoíle, s. f. pl. (N. B. *Zoale ?*). « *Zoile* » se păstreaza într'un ciubaraş de lemn numit *sciob* sau *budăeş*. D. S. 1.

zolnic, s. a. Ştergar de masă. P. T.

zontic, s. a. Umbrelă. P. T.

zopochì, vb. trans. IV. A îmblăti handuri. C. G.

zotoáră, s. f. pl. Ugerul dela ţâţele scroafelor. F. G. (Cf. **zătoare**, id. *Candrea-Ad.*, Dicţ. Encicl.).

zotolínă, s. f. Femeie gălbenicioasă, anemică. I. N.

zubán, s. a. Haină femeiască vătuită. P. T. (N. B. **zăbun**).

zuitóe, s. m. Cel care uită uşor. N. E. (N. B. *uituc*).

zupăì, vb. (in)trans. IV. A cădea, a lovi, a bate. C. V. 2.

zúrgu, s. [Neprecis]. « Nume din bătrâni ». C. V. 2.

zurlíu, adj. Smintit, *aiurea*, *într'o ureche*, zăltat. C. P.

zvâlţăì, vb. intrans. IV. A ieşi mereu pe uşe. F. G.

zvấrdină. Vezi : **svârdină**.

zvílţă, s. f. Şuviţă de păr. F. G. — Cf. mai sus : **sbilţă**.

ȘIMBOLURILE LUI EMINESCU

DE

D. CARACOSTEA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare comemorativă făcută în ședința solemnă dela 16 Iunie 1939

Pentru contemplarea creațiunii lui Eminescu, calea cea mai dreaptă este evocarea trăită a acelor imagini centrale, care sunt simbolurile lui. Iată de ce, azi, când Augustul nostru Suveran, elita intelectuală și întreaga obște românească suntem întruniți în același cuget de pioasă reculegere pentru a comemora o jumătate de veac dela adormirea poetului, se cuvine să actualizăm și, pe cât se poate, să desvăluim semnificația simbolurilor eminesciene. Prin ele, ne vom întruchipa însăși icoana lui ca figură reprezentativă.

La răspasul acesta de timp, putem măsura covârșitoarea însemnătate a revelației lui artistice, ceea ce aduce el nou și etern pe lume: tipul de artă proprie către care tinde, potrivit geniului limbii, destinul poetic al neamului românesc.

Dacă dintre toate aspectele expresiei alegem simbolurile, este pentrucă acestea sunt cele mai cuprinzătoare. Firește, după cum orice cuvânt, tot astfel și toate acele celule ale expresiei, imaginile, pot fi privite ca simboluri. La fel, orice poezie. Dar nu la sensurile acestea, unul prea restrâns, celalt prea larg, ne vom opri. E vorba de acele icoane, figuri omenești, aspecte din natură, în care poetul a întipuit o valoare deosebit de scumpă. Cristalizând în jurul lor o întreagă creațiune, ele au un caracter central și sunt deci chemate să dea intuiția esenței poetului.

Cum ne oprim înaintea unui iconostas, tot astfel vom privi imaginile iubite ale poetului pentru a săvârși apoi jertfa înțelegerii la acea icoană în care el a pus mai multă semnificație obștească: icoana conducătorului, a voievodului.

I

Un fapt izbitor: obișnuit, în centrul poeziilor lui Eminescu, stă un simbol reprezentând o tipică valoare ideală. Nu se va iniția în tainele acestei poezii cine nu va vedea cum, în jurul acestor valori, elemente constante ale poeziei lui, gravitează întreaga lui creațiune.

Prima poezie de larg răsunet, *Venere și Madonă*, e dominată de evocarea acestor două largi simboluri: imaginea tipică a frumuseții antice și icoana ideală a frumuseții creștine. Dela înălțimea acestor valori, se deslănțue șiragul de invective ale desamăgitului, pentru ca, în final, un moment de înduioșare să înalțe din nou ființa iubită pe piedestal: *tu ești sfântă prin iubire*... Un conflict între înalta valoare întipărită adânc în suflet și realitatea care o desminte, fără să poată întuneca icoana preamărită a întruchipărilor ideale.

Conflictul acesta va rămânea în inima întregii lui creațiuni. *Epigonii* nu s'a putut cristaliza în jurul unei largi imagini centrale. Dar partea întâia, acea entuziastă preamărire a înaintașilor, este de fapt un simbol colectiv. Conflictul este opoziția schilleriană dintre naiv și sentimental. Tot sufletul poetului stă alături de tipul uman reprezentat prin înaintași. Iar explozia de sarcasm care izbucnește, când oda cedează satirei, vine din constatarea dureroasă că, în noua fază, a poeziei călăuzite de critică, vechile avânturi nu mai dăinuesc. Pentru epigoni, rațiunea, analizând, pulberizează ceea ce pentru poet rămâne totuși sus și atât de iubit.

Dramatismul poeziei sociale a lui Eminescu stă în conflictul figurilor reprezentative. Demonul revoluționar din *Inger și demon* ar vrea să coboare totul pentru a stârni furia norodului și distrugerea. Titanismul acesta având frecvente corespondențe în literatura universală, poate fi urmărit

comparativ. Dar când, neştiut şi bolnav, demonul se stinge pe patul proletar, negura este împrăştiată de arătarea aevea a fetei de împărat. Din prăpastia de ură, ochii titanului înfrânt se înalţă recunoscători spre acest simbol luminos al liberării prin milă şi iubire.

In sinteza poeziei sociale, *Impărat şi proletar*, icoana împăratului, meditând *pe maluri sdrumicate de auirea mării*, apare ca centrul de unde se desvăluie sensul veşnicelor frământări sociale, cu atât mai dureroase cu cât schimbă faţa, dar nu şi esenţa lucrurilor. In strofa finală, modul major şi accentul din acest neîntrerupt crescendo: *de dregi oricât ai drege în lume* — înalţă din nou privirile în sus. In acest ansamblu, ultimele versuri: *te oboseşte eterna alergare* şi imaginea vieaţa este un vis nu cad ca o concluzie de teoremă, ci sunt ritmic o clausulă, iar ca semnificaţie un catharsis al conflictului.

Cu *Impărat şi proletar*, această nouă faţă a titanismului revoluţionar, suntem la 1874. In trăsăturile ei fundamentale, poziţia artistică a lui Eminescu începuse a se aşeza. Dar după doi ani, în *Melancolie*, izbeşte o imagine sumbră, o biserică dărăpănată. Este prima formă pe care o ia la el poezia nocturnă a ruinelor. Prin natura însăşi a motivului, prin cerinţele lui tehnice, tabloul acesta dezolant excludea ceea ce până acum apărea ca un nelipsit termen eminescian: avântul spre un simbol purtător de valoare. Dar cu tot aspectul dezolant, ruina este totuşi o biserică, icoană a propriului suflet, azi numai conture triste, odinioară plin de credinţă. Va trebui să meargă cineva până la *Rugăciunea unui Dac* din 1879, ca să mai întâlnească o poezie de pură negaţiune. Şi nu este o întâmplare că, privite genetic, ambele sunt fragmente dintr'o viziune dramatică în care, prin prăbuşirea eroilor, se afirmau anumite valori.

Cât de mult a iubit Eminescu valorile vieţii, se vede şi din numeroasele sale idile. Fie scene de interior ca în *Noaptea* şi *Singurătate*, fie cadru de natură pentru scene de iubire, cum sunt cele mai multe, în centru stă icoana fiinţei iubite: o preamărire în plan absolut. In mintea tuturor rămân neşterse dulcea minune din *Floare albastră*, crăiasa din poveşti în ochii căreia toate basmele s'adună, visul de fericire din *Dorinţa*,

vraja îmbietorilor codri de fagi și icoana îndrăgostiților în *Făt Frumos din teiu*, reluată în *Povestea teiului*.

In fruntea tuturor idilelor stă *Călin*. Aici se poate urmări și cum plăsmuia Eminescu, direcția procesului creator care ducea la preamărirea marilor valori ale vieții. Din complicata rețea de întâmplări ale peripețiilor unui basm, poema s'a liberat treptat de orice balast. Din izvorul primitiv, n'a mai rămas decât mireasma fabulosului, din care răsare acea minune de frumusețe fizică și morală: fata de împărat. Ca într'o sinfonie se împletesc temele: patimă și suferință, și apoi apoteoza de mit din final: la nunta în codru, întreaga natură preamărește iubirea credincioasă.

Cu cât căpătâiul era mai aspru, cu atât imaginile ideale se întruchipau mai splendid.

Se poate obiecta că idilele nu sunt concludente pentru direcția imaginilor. Dar iată poema imediat următoare. S'ar zice că, după luminoasele imagini din *Călin*, ca o compensație, apar figurile sumbre din *Strigoii*. Privite însă de aproape, ele se încadrează în chip firesc în galeria de figuri eminesciene. In centru stă destinul celor doi îndrăgostiți: Arald și Maria. In pornirea lui de năvălitor, barbarul este oprit de acea întrupare a veșnicului feminin, Maria, regina dunăreană. Instinctul puterii sale este biruit de acel al iubirii. Cum Ifigenia lui Goethe umanizează pe barbarul rege Thoas, tot astfel Maria, pe Arald. Dar când soarta-i desparte prin moartea iubitei, pornirea lui vrea să treacă dincolo de hotarul veșnic. Prin magie, iubita moartă e smulsă stihiilor. Și ea revine, dar sub singura formă posibilă: acea de strigoi. Acum însă, iubirea care surpase hotarele morții, nu se pleacă nici poruncii de înapoiere înainte de faptul zilei. In nesățioasa cursă nocturnă pe caii fantomă, cei doi încremenesc și, uniți în moarte, deasupra lor se pecetluește pe veci mormântul.

Privind comparativ în literatura lumii tipologia sumbrei poezii a strigoilor, nu se va găsi pereche acestor figuri: Arald și Maria, în care absolutul iubirii este afirmat atât de puternic și dincolo de hotarele morții.

Există la Eminescu și un număr redus de poezii fără un simbol central. Și nu este o întâmplare că în fruntea lor stă

Rugăciunea unui Dac, cea mai pesimistă pagină a lui. Privită însă genetic, ea este un fragment dintr'un poem byronian, în care regele dac Sarmis, înnebunit de durere, apare la nunta logodnicei necredincioase cu fratele care-i răpise tronul. Prăbușirea tragică a idealurilor surpate prin egoism, îl duce la blestem și la pornirea de a nimici în el, prin suferință, setea de vieață.

După cum, în dramele schilleriene, nu poate fi pesimism suferința provocată de căderea eroilor, tot astfel, la Eminescu, accentele de negațiune ale Dacului, privite genetic, sunt reversul unei mari iubiri.

Cu cât înainta spre Zenit, cu atât privirile se aținteau spre imagini mai înalte: icoana asemănătoare pururi verginei Marii din *Atât de fragedă*, imaginile sonetelor publicate de el, codrul din *Revedere*, icoana din *O, mamă*...

Ultimele creațiuni, cele patru *Scrisori* și *Luceafărul*, minunile iconostasului, apar ca fețe deosebite a ceea ce el privește ca singura realitate: *lumea mea*, în hotărîtă opoziție cu *lumea cea aevea*.

Ca într'o nebuloasă, cea mai veche dintre Scrisori, aceea care a devenit *Scrisoarea a II-a*, cuprindea elementele din care au crescut tuspatru scrisorile. Se confirmă și pe calea aceasta că motivul primordial: poziția nefericită a poetului în societate, este axa creațiunii eminesciene.

O sentimentalitate, neîntocmită, un flux și reflux de amărăciune și revoltă își căuta zadarnic expresia. Numai când i s'au luminat figurile centrale: marele dascăl, marele conducător, apoi când s'a asociat icoana ideală a înamoraților, s'a născut scânteia acelui dinamism creator care a însemnat ieșirea din amorf, organizarea capodoperelor.

Din câte figuri a creat poetul, niciuna n'a deșteptat un mai larg răsunet în sufletele românești decât icoana ideală a conducătorului: Mircea cel Bătrân, înălțându-se măreț deasupra apelor putrede ale actualității biciuite. Departe de a fi întipuit o ideologie politică, scrisoarea aceasta este triumful viziunii organice în poezia noastră. Pentru a încadra monumental, crează un spațiu estetic de o amploare mitică. Visul profetic

al Sultanului nomad se realizează aevea, culminând în năprasnicul Baiazid. In opoziție cu aceasta, cealaltă întrupare: spațiul nostru, pământul acesta în care Voievod, oștire, codru, râu, ram, sunt un singur suflet, un tot nebiruit. Urgisirea prezentului, fiind un reflex al acestei table de valori, înalță și mai sus măreața icoană a lui Mircea.

Este cunoscut crezul politic al lui Eminescu: neamul nu este produsul unor programe sau al unei ideologii, cum credeau moraliștii politici dela 1848, ci rezultanta unui larg proces organic. El nu poate fi înțeles și condus decât ca un organism. *Matcă* și *roiuri vorbitoare* sunt imagini care-i apar spontan. Intuiția aceasta adânc trăită îl duce la o filozofie proprie a istoriei noastre, la afirmarea principiului de monarhie ereditară ca matcă a destinului românesc. Partidul atunci dominant i se părea o primejdie, pentrucă se întemeia pe o clasă suprapusă, deci pe o clasă necrescută organic.

Din aceste experiențe adânc trăite, s'a născut *Scrisoarea III-a*. O primejdie însă o pândea. Manuscrisele arată la început o descărcare de sentiment atât de violentă, încât lua forma invectivelor personale, câteodată cu expresii care n'ar putea fi citate.

Moment fericit de inspirație a fost când, în acest clocot de sentimente, i-a apărut figura lui Mircea. Numai astfel, punând în opoziție ceea ce iubea pătimaș cu ceea ce ura cu patimă, a fost posibilă atenuarea expresiei violente și totodată izbucnirea ei, fără ca să ne turbure receptivitatea estetică.

Pentru larga viziune organică, este de relevat cum figura lui Mircea, ca să capete tot relieful, este integrată într'un moment al istoriei lumii. O asemănătoare nevoie a simțit primul mare poet înainte de Eminescu, Budai-Deleanu, când a vrut să-și reliefeze eroul, pe Vlad Țepeș; dar el și-a încadrat povestirea numai în situația vremii, zugrăvind ce se întâmpla la Constantinopol și în Apus. Eminescu, cel deprins cu un spațiu estetic nemărginit, a creat o asemănătoare viziune în timp, evocând întreaga creștere a puterii otomane, văzută nu numai ca un fenomen istoric, dar mitic, având parcă ceva din deslănțuirea de neînlăturat a unei forțe a destinului.

Aici, o altă primejdie. Zugrăvirea creşterii otomane cu elemente istorice, ar fi rămas străină de cititor şi ar fi putut să alunece spre discursiv. Tehnic, mai era posibilă o altă cale: concentrarea unei lumini intense asupra unui singur erou otoman, Baiazid. Dar aceasta, fiind un pendant la Mircea, ar fi dat procedeului ceva de şablon.

A fost o inspiraţie genială aceea de a zugrăvi creşterea otomană prin visul profetic. Izvorul este cunoscut: visul lui Osman, povestit de Iosef von Hammer în *Geschichte des osmanischen Reiches*. Ceea ce nu este cunoscut este că această legendă a originei a avut o largă circulaţie. Intre altele, se află şi în *Histoire de la Turquie* de A. de Lamartine. Ea are un fond folcloric străvechiu şi aparţine legendelor despre origini. Lăsând la o parte elementele specific otomane, luna şi Ţarigradul, miezul legendei este copacul-simbol care se întinde uriaş deasupra împărăţiei şi a apelor care o împrejmuesc.

Mărginindu-mă la cadrul tradiţiilor arice, amintesc aici legenda naşterii lui Kiru, la Herodot, care mărturiseşte că a cunoscut 4 variante. Regele Mezilor, Astiage, a văzut în vis cum din fata lui a ieşit un izvor de a acoperit toată Asia. In legenda otomană, părţii acesteia îi corespund fluviile şi mările împărăţiei. Astiage, dând în căsătorie pe fiica sa după Cambise, a mai avut un vis: din pântecul ei a crescut o viţă care a cuprins întreaga Asie. Părţii acesteia îi corespunde, în izvorul lui Eminescu, arborele cu ramurile uriaşe.

Substratul folcloric poate fi urmărit şi în domeniul ghicitorilor. E ştiut cum stărue orientalul în amănunte menite să sporească iscusinţa termenilor de comparaţie într'o ghicitoare. Motivul a pătruns şi în legendele biblice şi de aici în iconografia creştină chiar şi în aceea de pe catapeteasmă.

Dar deşi, prin răspândirea ei, legenda stetea la îndemâna tuturor, ea rămânea ascunsă ca într'un bloc de marmoră o statuie, până ce Eminescu i-a scos la iveală puterea expresivă. Prin el, alegoria viselor şi a prevestirilor a devenit expresivitate largă, simbol.

Este la el o rară măestrie de a înfăţişa feluritele feţe ale unui motiv, aşa încât să spună tot ce este necesar. După ce copacul

uriaș a fost evocat vizual, impresia acustică, prin natura ei mai impresivă, îl actualizează cu atât mai viu cu cât face una cu dinamismul motoric:

Vulturii porniți la ceruri pân' la ramuri nu ajung;
Dar un vânt de biruință se pornește îndelung
Și lovește rânduri, rânduri în frunzișul sunător,
Strigăte de Allah! Allah! se aud pe sus, prin nori.
Sgomotul creștea ca marea turburată și înaltă,
Urlete de bătălie s'alungau după olaltă;
Insă frunzele-ascuțite se îndoaie după vânt
Și deasupra Romei nouă se înclină la pământ.

Ca frunzele arborelui gigantic, se mișcă și fraza.

In evocarea creșterii otomane, o primejdie ar fi pândit pe un alt scriitor: înșiruirea discursivă. Aceasta ne-ar fi scos din vraja mitului, care e mai adânc decât istoria. Inlăturând discursivul numelor și al amănuntelor, poetul a știut să obțină un efect sporit printr'unele repetări, menite să deștepte viziunea creșterii nu în amănunte, ci în esența lirică:

Visul său se 'nfiripează și se 'ntinde vulturește,
An cu an împărăția tot mai largă se sporește,
Iară flamura cea verde se înalță an cu an,
Neam cu neam urmându-i sborul și sultan după sultan;
Astfel țară după țară drum de glorie-i deschid...
Pân' în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...

Amploarea frazei prelungește ca un ecou sonor repetările cuvintelor, care toate au vocala accentuată *a* de larg răsunet admirativ. Iar vocalizarea ultimului vers:

Pân' în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...

cu vocale umbrite de nasală este încărcată de întunerec, ca un nor de furtună.

Cum în poemul muzical al lui Ciaikowsky « 1812 », fanfarele victorioase ale lui Napoleon sunt întâmpinate, la început numai prevestitor, de motivul etnicului rusesc, care în urmă crește biruitor, tot astfel, în toiul revărsării otomane, apare prevestitor motivul spațiului românesc.

Tot spațiul poemei este un pervaz imens pentru a încadra figura lui Mircea. Inainte de faptă, o măsurare în cuvânt. Fraza emfatică a sultanului, retorică și cu acumulare de podoabe, contrastează cu exprimarea simplă și stăpânită a Voievodului: mireasmă arhaică, prevedere, cumpănire, demnitate. Două tipuri umane stau față în față. Acela care, când vorbește, se uită cum se oglindește în alții, căutând efectul, în opoziție cu acela care ascultă numai imperativul demnității. Pentrucă se știe întruparea organică a tuturor, prin el vorbește ceva mai presus de el. Acel *ce e scris și pentru noi* este nu resemnare în fața soartei, ci garanția supremă a izbânzii: înălțarea imperativului moral deasupra succesului sau insuccesului. In centrul vorbirii lui Baiazid stă *eu*, în centrul cuvintelor lui Mircea stă *noi*. Iar când, în final, apare răspicat *eu*, dobândește un relief deosebit: cap de vers, e reliefat prin neobișnuita pauză a cesurii, și tot ce urmează după această silabă, subliniază subordonarea față de un tot. Deplasarea neobișnuit de mobilă a cesurii în acest context este un mijloc de relief:

Eu? îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...
Și de-aceea tot ce mișcă 'n țara asta, râul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este;
Dușmănit vei fi de toate făr' a prinde chiar de veste,
N'avem oști, dară iubirea de moșie e un zid
Care nu se 'nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!

Spațiului socotit vital de cuceritorul *pe care lumea nu putea să-l mai încapă*, i se opune spațiul organic românesc.

Și bătrânul se poartă cum i-a fost cuvântul.

Tipul de luptă zugrăvit de Eminescu nu e cel obișnuit de încleștare divizată, individuală. Nu vezi aici eroi în poze teatrale. Acel tot organic, în numele căruia vorbea Voievodul, săvârșește acum fapta. Intr'un singur vers Mircea este amintit, către sfârșitul luptei:

Mircea însăși mână 'n luptă vijelia 'ngrozitoare,
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare.
Durduind soseau călării ca un zid înalt de suliți,
Printre cetele păgâne, trec rupându-și large ulițí.

Voievodul dispare oarecum în acea deslănțuire de forțe elementare, în care parcă n'ai putea distinge fapta omului de izbucnirea naturii.

Ca într'un poem simfonic, după furtună vine înseninarea. O încununare de glorie cu atât mai măreață, cu cât sbuciumul a fost mai mare. Măsurat faptei, imaginile au ceva din măreția apoteozelor naturii:

Pe când oastea se așează, iată soarele apune,
Voind creștetele 'nalte ale țării să 'ncunune
Cu un nimb de biruință: fulger lung încremenit
Mărginește munții negri în întregul asfințit,
Pân' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una
Și din neguri, dintre codri, tremurând s'arată luna.

Inseninarea aceasta e un mijloc de a încheia spațiul etnic și totodată pregătire pentru un nou și necesar plan de rezonanță: scăderilor vieții intime din partea de satiră, li se opune o icoană a purității din trecut. Din elemente folclorice, e întruchipată imaginea domnescului fecior, zâmbind de o amintire și scriind carte mândrei la Argeș.

Inălțarea aceasta a privirii către imaginea idealizată a conducătorului, nu este un unicum la Eminescu. Cel care, în articolele politice, vorbea de *ordinul sfintei cânepe*, era firesc să încheie *Scrisoarea III-a* cu evocarea lui Țepeș.

Când, după simbolul conducătorului, a plăsmuit simbolul creatorului, al poetului, prima imagine plastică de caracterizare a acestuia este tocmai aceea a conducerii: *Pe mișcătoarele cărări corăbii negre duce*..., după cum este și ultima: *călăuzind singurătăți de mișcătoare valuri*. Iar în acea cupolă centrală care este vorbirea lui Dumnezeu, ultima perspectivă înfățișată de Demiurg este iarăși o viziune de conducere:

Iți dau catarg lângă catarg,
Oștiri spre a străbate
Pământu 'n lung și marea 'n larg,
Dar moartea nu se poate...

Aici, imaginea vizuală face una cu cea auditivă, prin opoziția lor, fonemele se organizează într'un simbol acustic.
Ultima imagine creată de Eminescu înainte de prăbușirea din 1883, este tot un simbol de conducător. Deasupra sfâșietoarei elegii etnice din *Doina*, plutește sus icoana mântuitoare a lui Ștefan, prea adânc întipărită în inimile noastre, ca s'o mai cităm.

II

Străbătând iconostasul eminescian, am învederat cum, aproape pretutindeni, în centru stă icoana unei valori preamărite, chiar atunci când purtătorii ei cad sau sunt dureros desmințiți de lumea cea aevea. Proza lui artistică: figurile din *Făt frumos din lacrimi*, *Sărmanul Dionis*, *Cezara*, confirmă această intuiție.

Pesimism? Cine pe o astfel de poezie anină eticheta comodă de pesimism, procedează ideologic, nu artistic, și privește numai spuma și sfărâmăturile dela țărm, nu nemărginitul din larg, marea, cu avânturile mereu reînnoite.

Dacă, în afară de operă, încercăm o privire în alatarul personalității lui, ne încredințăm că forma lui statornică de a vibra în atingere cu vieața, este de o ființă cu esența poeziei lui.

Atât amănuntele biografice, cât și portretele morale zugrăvite de contemporanii cari au vrut să-l înțeleagă, se întregesc într'o icoană unitară. Astfel, după ce am contemplat unitatea simbolurilor lui, putem să-l privim pe el însuși ca tip uman reprezentativ și apoi ca simbol al creativității noastre. Este o imagină cu totul deosebită de aceea a unui palid tovarăș al ideilor eterne.

Atât prin vitalitate, cât și prin întregul fel de a fi, Eminescu, în ce avea mai adânc, se caracteriza printr'un nemărginit elan de afirmare a vieții, în toate domeniile. Este tendința către nemărginit, titanismul sădit în ființa lui puternică. O stare de suflet eminesciană este un sentiment care s'a deslănțuit atât de viu, încât a vrut să cuprindă mai mult decât stă în rostul firesc al vieții.

Cu rari excepții, care pot fi lămurite, simbolurile lui Eminescu sunt tot atâtea fețe, tot atâtea valori ale unui elan spre

absolut. Reversul este sbaterea, amărăciunea, revolta și negațiunea, însă totdeauna în numele acelei table înalte de valori.

Nu numai imaginile totalizante, simbolurile, dar și celelalte imagini, celulele expresiei poetice, confirmă că aceasta este poziția eminesciană.

Privind aspectele acustice, trăsătura cea mai caracteristică este modul său, cum se mai zice, tonul. Ca în muzică, el poate fi minor, adică tângăios, feminin, sau major, bărbătesc. Aproape toate poeziile lui Eminescu sunt străbătute de un viguros ton major. In accentele versurilor inițiale, acolo unde privirile se îndreaptă spre simboluri, lucrul este ușor de simțit:

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este...

Când privesc zilele de-aur a scripturilor române...

Dar în finalurile ades meditative, spuma gândurilor concentrate sentențios acoperă pentru mulți realitatea totală a expresiei. Nimic mai dezolant decât versul final din *Epigonii*, de pildă:

Toate-s praf... *Lumea-i cum este* și ca dânsa suntem noi.

Integrată însă acustic în strofă, sentința are o altă vibrațiune, e altceva decât o concluzie de teoremă: apare luminată de reflexele simbolului colectiv. Iar în sfâșierele accentelor finale, tonul major colorează și aici semnificația. La fel, în finalurile din cele mai multe poezii.

Ultimele plăsmuiri confirmă cum, imprimat dela primele acorduri, tonul major rămâne o constantă. Nici nu s'ar putea explica enorma deslănțuire de energie pornită din versurile lui, dinamica eminesciană, fără această tonalitate majoră, reflexul acustic al valorilor înfățișate în simboluri.

Dintre toate pornirile spre absolut, acea care-i asigură veșnica prezență în conștiințele noastre, este rostirea lui puternică și de o ființă cu însuși geniul limbii românești. Sunt forme proprii nouă, a căror virtualitate și farmec el ni le-a desvăluit.

Dintre toate darurile lui, deosebit de reprezentativ este tipul formal supraindividual creat de el. Nu s'a lăsat dus de necontenitele porniri spre nemărginit, ci, stăpânindu-le, le-a încleştat svâcnirile într'o formă închisă, de o severă disciplină clasică. La fel, limba noastră stăpâneşte străvechile avânturi traco-ilirice ale acestui pământ în tipare romanice. Această concordanţă între forma eminesciană şi structura limbii este un semn al destinului sub care stă toată cultura noastră: sinteza proprie românească între seva Răsăritului şi disciplina Apusului.

Pentru a ilustra puterea de stăpânire, suverana concentrare eminesciană, aleg un motiv care, prin natura lui, pare anume făcut să-şi asocieze numeroase desvoltări. Este motivul neîntreruptei prezenţe în cuget a fiinţei iubite: tot ce se întâmplă în natură şi în propria conştiinţă este străbătut de amintirea ei.

Printre poeziile lui Goethe, una din cele mai gustate, *Die Nähe des Geliebten*, este un lied pe tema amintirii fiinţei iubite. Impresionat de caldele accente dintr'o poezie pe aceeaşi temă a unei scriitoare cunoscute, a fost urmărit de ritmul şi frumuseţea motivului. Dar, în acelaşi timp, a fost izbit de înşirarea neîntocmită a multiplelor accente. Instinctul formal al lui Goethe nu putea fi îndestulat de prelungita diagonală a unor momente impresionante, dar neorganizate. De aceea, păstrând măsura şi chiar unele tipare sintactice ale izvorului, a creat o poezie proprie, pe care o dau în traducere:

Gândesc la tine, când a soarelui sclipire
Din mare străluce,
Gândesc la tine, când licărirea lunii
Se oglindeşte 'n izvoare.

Te văd, când pe 'ndepărtatul drum
Se 'nalţă praful;
Când în adâncul nopţii, pe cărare
Tremură drumeţul.

Te-aud, când colo cu vuet surd
Se 'nalţă valul;
In tăinuitul crâng ades' mă duc s'ascult
Când toate tac.

Eu sunt cu tine. Şi-oricât de departe,
Aproape-mi eşti!
E în amurg, îndat' or luci stele.
De-ai fi aici!

O traducere credincioasă, poate prea credincioasă, vrând să păstreze, pe cât posibil, ordinea cuvintelor şi structura sintactică a originalului. Pentru cine ar vrea să aibă şi impresia ritmului, el e redat în ultima strofă.

In centru stă acel *gândesc la tine*, variat în fruntea strofelor următoare prin *te văd*, *te aud*, *sunt cu tine*, pentru ca, în final, să izbucnească acel *O, de-ai fi aici!*

Lăsăm la o parte întrebarea dacă soarele, luna, drumul, praful, valul, crângul, se organizează într'un tot, şi dacă amănuntele sunt străbătute de prezenţa fiinţei iubite, ca şi cum ar face una cu ea, îmbinându-se într'un simbol colectiv de tot atâtea corespondenţe. Ci, fără nicio critică, să citească cineva neprevenit cântecul *Şi dacă...*, expresia eminesciană a aceluiaşi motiv.

Şi dacă ramuri bat în geam
Şi se cutremur' plopii,
E ca în minte să te am
Şi 'ncet să te apropii.

Şi dacă stele bat în lac
Adâncu-i luminându-l,
E ca durerea mea s'o 'mpac
Inseninându-mi gândul.

Şi dacă norii deşi se duc,
De iese 'n luciu luna,
E ca aminte să-mi aduc
De tine 'ntotdeauna.

N'ai putea clinti sau adăuga nimic fără să strici poezia. Observaţi bunăoară cum, în strofa a doua, aspectul acustic întunecos al versurilor neperechi şi căderea tonului sunt ca un fond pe care se reliefează accentele luminoase ale versurilor perechi.

Cu greu s'ar putea o concentrare mai mare și o mai stăpânită formă închisă pentru atâta putere de sugestie și orizont spre nemărginit.

Cât de sus era și cât am pierdut se poate vedea din aceste simple date: când a alcătuit liedul citat, Goethe avea 46 de ani, pe când Eminescu își curmase la 33 de ani cântul cel etern.

Și totuși, în aproape tot ce a scris, fiecare lectură îți desvălue noi farmece, așa încât ai mereu impresia că d'abia începi să-l descoperi. In fiecare vers al lui este ceva care trece dincolo de marginile expresiei. Și dela imaginile largi până la cele mai mici amănunte, accente și opoziții de sunete, totul este străbătut de o spiritualitate unică.

Ca în cântecul amintit, Eminescu este atotprezent în conștiința noastră. După cum aceste simboluri, care sunt cuvintele limbii materne, spontan ne vin pe buze în orice situație a vieții, încât fără ele nici n'am putea concepe sufletește existența, tot astfel versurile poetului ne însoțesc pretutindeni. Poezia lui este o continuă actualitate, semn că împlinește nu numai o funcțiune estetică și socială, dar și una vitală.

III

Preamărind amintirea lui, Academia Română preamărește semnificația cea mai înaltă a chemării scriitorului. Iată de ce, acum, când comemorăm o jumătate de veac dela adormirea lui, privindu-l și ca simbol al creativității românești, gândul ne duce și spre viitor, la obștea de mâine și la cei ce vor sta aici după o altă jumătate de veac și de-a-lungul secolelor.

A scoate însă din trecut directive de viitor, a face ceea ce se chiamă istorie pragmatică, poate duce la grele erori. Pe de altă parte, a da norme este o concepție perimată. A lua însă poziție, este nu numai modern, dar și necesar. *Creativitatea* este altceva decât acel *trebue* al esteticei normative.

Presupunând darul de sus — fără de care nu se poate nimic — și lăsând la o parte toate deosebirile de epocă, de generație, de direcție, și evocând pe toți fruntașii scrisului românesc câți se odihnesc în pământul țării și dincolo de hotarele ei, dela Palermo până la Lemberg și mai departe, se cuvine, în reculegere, să ne punem întrebarea: ce imperative ne grăiesc din atâtea mari morminte și mai ales din acela care se înalță deasupra tuturor?

Cum într'o celebră pânză a lui Rembrandt, se ridică Moise în toată vigoarea, înălțând deasupra capului matur tabla de legi, tot astfel, deasupra generațiilor, se ridică din jertfa lui Eminescu poruncile veșnice ale scrisului românesc.

Cea dintâi poruncă din crezul generațiilor este: rădăcinează-te adânc în sufletul neamului tău. Și, pentrucă bunurile sufletești supreme trăiesc pentru noi în această minunată față a vieții care este limba românească, cultul, înnobilarea și desăvârșirea ei să rămâie nestrămutatul nostru cuget. Valoarea unei literaturi este determinată întâi de caracterul și geniul limbii materne. Și dacă T u r g h e n i e f, după o fază de

restriște, mărturisește că ceea ce l-a mântuit de îndoială a fost limba lui, tot astfel noi, după ce am adâncit paginele lui Eminescu și ne-am pătruns de ce minunat instrument de expresie este limba noastră, suntem îndreptățiți să zicem: în zile de îndoială, ceea ce-mi susține credința în destinele viitoare ale poeziei neamului meu, și prin aceasta a întregii lui culturi, ești tu, limpede ca cerul Italiei și bogată ca pământul pe care trăim, sfântă limbă românească.

Dumnezeu când îți dă ție, celui vremelnic, harul unei firi alese, creează posibilitatea unui destin căruia trebue să-i rămâi credincios. Nimic nu caracterizează mai mult decât conștiința despre propria menire, felul cum știi să te identifici cu imperativele destinului pentru care te simți creat.

Al treilea stâlp de credință: păzește-te de primejdia originalității cu orice preț a celui care crede că poate fi o glorie să devii neom prin singularizare. Numai viziunea totală și adâncă a lumii te poate înălța pe marile piedestaluri. Cuvintele *obște* și *obștesc*, în care au crezut înaintașii și care azi par învechite, sunt mai presus de modă.

Vieața fiind mai presus de artă, nu estetiza; panestetismul este moartea poeziei. Destinul poetului nu poate fi mărginit la un simplu joc.

Rămâi străin de deșărtăciunea succeselor. Gloria nu vine la cine o caută, căci cine aleargă după ea, așteptând aplause, se uită la alții, nu în adâncul lui. Eminescu făcea totul ca și când ar fi avut de trăit o sută de ani și, prin poezia lui, știa că vorbește ceva mai presus de el. Aceasta este porunca lui de dincolo.

Toți mucenicii scrisului nostru și-au susținut încrederea printr'o neîntreruptă pregătire. Niciunul mai mult ca el. Conștiința menirii poate înălța și pe cel mai urgisit; numai prin ea poți rezista unei lumi de dușmani, căci prin ea vorbesc tăriile.

Un alt imperativ, și dintre cele mai grele, este ca, fiind mereu *tu*, să te desmărginești, sporind ființa ta cu tot ce este trainic pe lume, un spor nu eclectic, ci însușit organic.

Nu uita însă că vremea ta își are drepturile ei și că drumul poeziei nu se oprește niciodată: cel mai mare dușman al

lui Eminescu, privit ca simbol de creativitate, este eminescianismul, spiritul de imitație.

Tehnica nu se învață, se creează odată cu fiecare solie și cu fiecare plăsmuire; și numai cine stărue până la capăt în solia lui, acela poate fi mântuit.

Dus de puterile acestea, te oprești acolo unde destinul tău, al neamului și al umanității fac un tot nedespărțit, și-ți dai seamă că, împotriva tuturor puterilor destrămării, ai fost făuritorul unei opere nepieritoare.

Acestea sunt glasurile de consolidare care se ridică din mucenicia lui Eminescu. Bunurile dobândite prin ele nu pot fi plătite cu nimic și impun mari îndatoriri criticii și publicului. Pe marmora acestor stâlpi se va înălța cupola vârstei de aur a literaturii românești.

Pe lângă opera lui, adâncirea acestor porunci mai presus de generații garantează și pe calea creativității eterna prezență a lui Eminescu în inimile și mințile românești.

PROBLEME ROMÂNEȘTI DE ARTĂ ȚĂRĂNEASCĂ

DE

G. OPRESCU

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 2 Iunie 1939

Arta țărănească este una din formele cele mai misterioase ale manifestărilor omului în societate. Mai toate întrebările pe care ni le punem asupra originii ei, asupra condițiilor ce pot întări sau slăbi impulsiile ce-i dau naștere, asupra împrejurărilor în care apar, se perfecționează și se transmit, atât tehnicele de care se servesc țăranii, cât și motivele adoptate pentru decorarea obiectelor uzuale, asupra valorii magice sau simplu ornamentale a acestor motive, asupra, mai ales, a chestiunii așa de controversate a raportului dintre arta satelor și cea cultă, au rămas până astăzi fără un răspuns hotărîtor. Pricina trebue căutată nu numai în faptul că mai fiecare cercetător dă acestor fenomene explicația singură care-i este mai familiară, ignorând pe celelalte sau neținând seamă de ele, dar și pentrucă, pe de o parte, atunci când e vorba de arta populară, lucrăm cu noțiuni nu deplin lămurite, a căror sferă este încă destul de elastică, iar, pe de alta, obiectele ce ni s'au păstrat, cele ce mai pot fi studiate, sunt relativ foarte recente. Nu trebue încă să pierdem din vedere împrejurarea că un examen al acestor obiecte, un studiu al lor sistematic și comparativ, în timp și în spațiu, nu s'a întreprins decât de puțină vreme și în mod cu totul sporadic.

Lumină nu se va face decât cu încetul şi după anchete din cele mai migăloase. Ce se poate afirma de pe acum este că problemele, toate, sunt complexe, încâlcite şi adesea susceptibile de mai multe interpretări, încât rare sunt acele care să admită o singură soluţie, cu excluderea altora. Cei ce îşi imaginează altfel situaţia riscă să întunece uneori aspectele cele mai interesante ale fenomenelor, să reducă în mod arbitrar câmpul în care ele se pot urmări. De aceea, în această delicată materie, atitudinile extreme sunt deopotrivă de nesatisfăcătoare şi chiar primejdioase.

N'am intenţia, în comunicarea de faţă, să reiau de-a capul analiza nici uneia din problemele mai sus enumerate, deşi ele îmi par esenţiale pentru priceperea artei noastre ţărăneşti. Aş vrea să mă opresc însă la două chestiuni mai speciale, privind în primul rând producţia unor regiuni destul de bine limitate, dar, la rigoare, cu aplicaţiuni mai vaste şi mai îndepărtate:

1. Care este locul pe care-l ocupă broderia sau alesătura pe cămaşa ţăranului sau pe iia ţărancei şi dacă această dispoziţie a ornamentelor ne este proprie dintru început, sau apare şi la alte neamuri?

2. Cum se explică originea a două din cele mai curioase repertorii de motive şi a tehnicelor prin care ele se execută, unele în ceapsele sau căiţele, adică în găteala de cap a femeilor din Banat şi din regiunile ardelene învecinate, altele în cusăturile pe muchia cutelor, care apar curent în Haţeg şi chiar în preajma Sibiului, cusături adoptate spre a permite trecerea dela o fâşie largă de stofă, cum ar fi o mânecă sau un piept de cămaşă, la o bentiţă de mânecă, la un guler, la un volan din jurul gâtului sau dela extremitatea de jos a mânecii.

Dacă prima parte a comunicării este menită să ne arate legătura ce a putut exista, în trecut, între regiuni destul de depărtate între ele, cea de a doua va arunca, sper, o oarecare lumină asupra chestiunii, de o importanţă capitală pentru cine studiază originea artei poporului, a raportului dintre producţia anonimă şi colectivă, ieşită din colaborarea tuturor celor ce locuesc în mediul sătesc, şi arta mare, adică cea ieşită din mâinile unor artişti cultivaţi, care se cunosc pe nume, sau cea

provenită dintr'o modă trecătoare, urmată într'o anumită epocă, de târgoveţi, modă care a dispărut la aceştia, dar s'a menţinut încă multă vreme la sate, chiar departe de locul unde ea luase naştere [1]).

* * *

Cămaşa ţăranului şi, mai ales, iia ţărancei este partea principală a costumului lor de toată ziua. La bărbat ea este, natural, de o formă mai simplă şi numai în mod excepţional împodobită cu broderii sau alesături. In orice caz, chiar şi atunci, cusătura e mult mai discretă, mai redusă decât pe iia nevestei. In costumul acesteia iia ţine însă loc de fustă şi de bluză, îndeosebi vara. O fotă, dintr'o bucată sau din două părţi separate — în acest caz de forma unor şorţuri şi purtând numele de opreg sau de vâlnic —, o maramă sau o « cârpă » pe cap, un brâu sau nişte bete, care strâng mijlocul, iată în rezumat portul zilelor de lucru. Variaţi în colori, în puncte şi în motive dela o regiune la alta —, ceea ce ne îngădue să determinăm cu destulă preciziune provenienţa unei cămăşi brodate — râurii, mai ales în trecut, când lumea era mai păstrătoare de tradiţie, sunt aşezaţi mereu în acelaşi loc: pe piept, adică de-a-lungul bustului, unde ocupă o suprafaţă întinsă şi unde apar motive de un desen riguros şi bătător la ochi; în jurul gâtului, pe guler, şi de-a-lungul gurii cămăşii; pe umeri (în grupe transversale), însoţite la partea de sus a mânecii de o bandă de coloare deschisă şi de un desen mai strâns, deseori în tonul chiar al stofei iei (încreţul); de-a-lungul mânecilor, uneori mai largi în spre extremitatea lor inferioară, alte ori strânse printr'o bentiţă; jos, la poalele cămăşii, adică deasupra glesnei, ridicându-se puţin, printr'un motiv apropiat, la dreapta şi la stânga, pe cusătură, aşa încât partea înflorită să se întrezărească, în mers, printre cele două vâlnice.

[1]) Aceste chestiuni la noi au fost discutate de d-l Prof. Iorga în: *l'Art populaire en Roumanie.* Gamber, Paris, 1923; de mine în *Peasant Art in Roumania,* London, 1929 şi în *l'Art du peuple roumain,* Bucarest, 1937; de d-l Al. Dima într'o teză de doctorat, încă nepublicată, susţinută la Facultatea de litere a Universităţii din Bucureşti, în 1938: Conceptul de artă populară în lumina cercetării contemporane. In Apus cele mai multe lucrări în atingere — e drept ceva cam îndepărtată — cu acest subiect au fost publicate în Germania.

De unde vine oare obiceiul de a împodobi rufa, de a coase pe ea acele ornamente așa de ingenios îmbinate, așa de potrivite fiecare pentru locul ce ocupă? De ce, mai ales, s'au ales acele părți spre a fi brodate și nu altele?

Este evident că ne găsim astăzi în fața unei vechi tradiții, de sute, poate chiar de mii de ani, care n'a variat decât foarte puțin în decursul timpului. D-l prof. Iorga o crede tracă. Puținele documente ce ne-au rămas dela acești depărtați strămoși ai noștri îi permit, în *l'Art populaire en Roumanie* [1]), să conchidă că ei sunt la originea multor forme ale artei țăranului nostru, în deosebi a broderiilor de caracter geometric sau naturalist puternic stilizat. Azi aria ocupată în Europa de locuitorii care n'au părăsit cutotul cămașa cusută cu flori este mult mai redusă. Este sigur însă că în trecut ea era mai întinsă. Un desen de Jean Etienne Liotard (1702—1789), artist din Elveția franceză (Geneva), care a șezut o bucată de vreme și în țara noastră, la curtea Domnului Moldovei Constantin Mavrocordat, înfățișa în expoziția portretului francez, de curând închisă, la Muzeul Toma Stelian, o țărancă din Elveția [2]). Această țărancă era îmbrăcată cu o cămașă cu râuri, la umeri și la gât, al căror model, dispoziție, punct chiar — atât cât se putea distinge, — erau identice cu cele de pe iile Oltencelor.

Dacă ne întoarcem privirea mai departe în timp, și ne oprim la evul mediu, imediat după răspândirea creștinismului, în acea perioadă în care relațiile dintre Orient și Occident pe de o parte, dintre Orientul apropiat, balcanic, și regiunile învecinate, asiatice sau african-egiptene pe de alta, erau așa de strânse; în care, pe multe tărâmuri, asistăm, dela neam la neam, la influențe și împrumuturi, care ni s'ar părea imposibile pentru acele vremuri de comunicații dificile, dacă documentele nu ne-ar confirma aceasta în chip neîndoios, vom fi

---

[1]) Cf. N. Iorga, *op. cit.*, în prefață și în introducere, p. XII. Cf. de asemenea Vasul din Kerci (Rusia), pe care sunt reprezentate câteva scene din vieața Sciților. Sunt probabil cele mai vechi imagini autentice ale costumelor bărbătești din părțile noastre. Locul broderiei, după cum se vede, nu e altul de cât cel ce se întâlnește până azi în cele mai multe din satele noastre (cf. N. A. Constantinescu: *Albumul Istoriei Românilor*, pl. 1. București 1927.

[2]) Desenul purta Nr. 66 în catalogul expoziției. El aparține Luvrului.

uimiţi să constatăm cât de departe de regiunile Europei, unde s'a mai păstrat astăzi costumul ţărănesc, se întindea atunci acest obiceiu de a broda în colori vii diversele părţi ale vestmintelor şi, în primul rând, cămaşa.

Un asemenea port este numit astăzi « naţional ». Epitetul este de sigur justificat prin aceea că fiecare popor a ajuns la costumul sau costumele lui actuale, modificând după anume norme proprii, aşa încât să corespundă gustului său, un model primitiv, care nu mai există astăzi, şi pe care ne e greu să-l reconstituim. Pe vaste întinderi în Europa, găsim încă, la neamuri deosebite, opregul, cojocul, marama, brâul, opinca, cămaşa brodată, purtată pe deasupra pantalonului, deşi forma lor, croiala, felul în care sunt îmbrăcate nu sunt totdeauna aceleaşi. Această unitate apare uneori chiar în anume detalii semnificative, ceea ce este încă mai elocvent pentru a dovedi întinderea de odinioară a costumului ţărănesc de astăzi. Astfel sper să arăt imediat că cel puţin în ce priveşte broderia pe muchia cutelor, care azi nu se mai află, pe cât ştiu, decât numai în câteva regiuni ale Ardealului şi în Spania, ea se întindea în veacul al XVI-lea până în cele mai depărtate regiuni ale Europei Occidentale, în Spania, evident, apoi în Anglia, în Franţa, în Elveţia, în Italia şi probabil aiurea. Iar în ce priveşte broderia pe cămăşi, ea ne întâmpină, sub forme foarte asemănătoare cu cele dela noi, la Copţii din Egipt, nu numai în ce priveşte punctul în care este executată şi stilul dela care se inspira cine a cusut-o, dar încă, ceea ce este mai important, locul chiar, unde este aşezată.

Să începem cu această ultimă chestie. Intâmplarea a făcut, într'una din vizitele mele la Muzeul Cincuantenarului din Bruxelles, să descoper într'o vitrină o cămaşă coptă aproape intactă, care oferea o surprinzătoare asemănare cu cele dela noi şi care, în acelaşi timp, poate fi considerată ca tipică pentru o largă categorie de astfel de obiecte din regiunea africană unde fusese găsită. Broderii copte, în stare fragmentară, există mai în fiecare muzeu mare, într'o destul de apreciabilă cantitate. Cămăşi întregi, care să se poată studia în croiala lor, în proporţiile lor, în aspectul lor general, sunt însă cu mult mai rare. Iată de ce am considerat ca o adevărată

fericire ocazia de comparații utile ce mi se oferea în chip așa de neașteptat la muzeul din Bruxelles.

Săpături întreprinse în Egipt, în ultimele decenii, au dat la lumină, pentru epocele în care morții încetaseră de a fi mumificați, după moda pământului, sau arși, după cea romană, o mulțime de stofe, în care cadavrele erau învelite înainte de a fi înmormântate. Mantii și vestminte, cămăși, fețe de perne, fragmente de stofe vechi, unele chiar de pe vremea lui Alexandru cel Mare, cu care erau îmbrăcate cadavrele și umplute spațiile goale dintre trupul mortului și un fel de înveliș exterior de papură împletită, au năpădit muzeele. Aceste stofe, acoperite cu ornamente variate ca înfățișare și coloare, denotând o tehnică admirabilă, ale cărei secrete, multe au pierit odată cu autorii lor, apar în epoca Ptolemeilor (sec. IV înainte de Cristos) și se mențin până prin sec. al XII-lea după Cristos. Ele sunt cunoscute sub numele de țesături sau tapiserii copte, după numele sectei religioase creștine, din ale cărei morminte au fost la început scoase la iveală [1]).

Denumirea este destul de improprie și mult prea restrictivă. Ea se aplică la obiecte aparținând unei întregi culturi și nu numai produselor unei secte anumite. Pe de altă parte, într'o epocă atât de plină de peripeții și de influențe, ca cea în care trăește Egiptul în primul mileniu după Cristos, diferențele dela o perioadă la alta sunt așa de numeroase și de categorice, încât deși răspunzând unei aceleiași tendințe, ornamentele aparțin la stiluri variate, pe nedrept înglobate sub un singur epitet. Nu o mică cauză de diferență între diversele broderii este și faptul că, într'o țară de mari contraste sociale, găsim alături, în aceeași necropolă, stofe purtate de bogătași, de mari demnitari religioși și civili, și tunici ori cămăși de ale poporului de rând, sărac și nenorocit.

---

[1]) A se consulta, cu privire la țesăturile copte:

M. Gerspach, *Les tapisseries coptes.* Paris, Quantin, 1890.

Raymond Cox, *Les soieries d'art depuis les origines jusqu'à nos jours.* Paris, Hachette, 1914.

Cataloagele textilelor muzeelor engleze, în special cele dela Victoria and Albert Museum sau British Museum.

Cele mai interesante, din punctul nostru de vedere, sunt cele din urmă. Pe lângă că au păstrat, în ce priveşte ornamentaţia, un caracter mai tradiţional ca primele (mult mai supuse modelor), mai au pentru noi avantajul că sunt destinate unei populaţii trăind în condiţii materiale nu prea deosebite de cele ale ţăranilor noştri.

Aceste asemănări nu sunt întâmplătoare între tapiseriile copte şi cele dela noi, mai ales, în ce priveşte opregele şi alesăturile. Ele sunt mai evidente încă, dacă luăm în consideraţie nu numai ce s'a publicat cu privire la Egipt, prin albumuri, unde se alegeau motivele rare, mai elaborate, mai neobişnuite ca subiect, mai bogate ca înfăţişare şi ca material întrebuinţat, ci fragmentele banale, comune, des întâlnite şi neglijate în genere de istoricul de artă, cele pe care Cox le numeşte «cu decor de artă indigenă» [1]).

Aceste modele indigene, cele mai vechi, au persistat în popor, chiar după ce moda impusese claselor aristocratice, rând pe rând, decorul clasic roman, cu ghirlande de flori şi genii, decorul bizantin sau ornamentele sasanide. Ele s'au transmis din generaţie în generaţie, până la dominaţia Arabilor. In timpul cuceririi acestora temele din vechiul fond autohton egiptean s'au răspândit în întregul teritoriu supus dominaţiei musulmane, au trecut mai departe în Africa, s'au întins până în Maroc, după cum se vede din anume exemple de mantale din această regiune, azi în Muzeul de Ţesături din Lyon, prezentând şi acestea asemănări neaşteptate cu anume broderii dela noi.

Prin muzee se întâlnesc rareori obiecte complete. Vremea care a cruţat partea ornamentală, mai rezistentă, a măcinat stofa nelucrată. Alte ori — mai adesea — nu s'a oprit de posesorul de azi, din ceea ce ajunsese până la noi, decât ce era acoperit cu broderie, restul considerându-se fără valoare şi aruncându-se. In muzeul Cincuantenarului se păstrează însă o cămaşă întreagă. Ea este împodobită cu broderii şi nu cu alesături, ceea ce-i ridică valoarea din punctul nostru de vedere. Provine din colecţia dăruită muzeului de d-na

---

[1]) Cf. Planşele 1 şi 17 din opera lui Cox, citată.

Isabelle Errera, și figurează în catalog sub Nr. 338, cu următoarea descripție:

« Tunică de in, decorată cu motive albastre, roșii și negre. Lucrare egipto-bizantină-arabă (secolul VII sau VIII)[1].

Inălțimea 0,93, lărgimea 1,12.

Provine din săpăturile din Egipt » [2]).

Puțin lucru deosebește această cămașă de cele dela noi. Croiala e aproape identică, afară de forma mânecii, mai strâmtă ca la iile noastre, deși în Basarabia, în vremea mai veche, s'a putut întâlni o mânecă mai scurtă și destul de îngustă, aproximativ de forma celei din muzeul belgian. Broderia — și acest lucru mi se pare esențial — e dispusă în același loc ca la noi: la guler și în jurul gurii cămășii, de-a-lungul mânecii, la bentița de jos, sus, pe umăr, de-a-curmezișul. Chiar și cei doi cocoși stilizați și medalionul cu motivul ca un pandantiv, care termină broderia, în față, se întâlnesc adesea, primii prin Bucovina, cel din urmă pe cămășile bătrâne, bărbătești, din Ardeal. In Ardeal și în regiunea Banatului, la ceapsele de zi de lucru sau la broderii de cămașă, se observă adesea și modelul din jurul gurii cămășii [3]).

Cum se face că impresia, lăsată de acest important rest al civilizației din valea Nilului, este confirmată de două alte cămăși copte, una în Kaiser-Friedrich Museum, din Berlin, alta din Muzeul artelor decorative, dela Luvru, din Paris? Intâmplarea singură nu poate explica atâtea asemănări de croială, de tehnică, de dispoziție a ornamentelor. Este de sigur voită de o tradiție și de un obiceiu, care erau comune nouă și celor din Egipt și, probabil, celor dintre țara noastră și malurile Nilului. De aceea mi se pare îngăduit să conchid că, cel puțin în epoca căreia aparțin vestmintele copte mai

---

[1]) Prezența mătasei în broderie ne arată că e vorba de un obiect aparținând cel mai de vreme sec. al VII-lea și cel mai târziu sec. al VIII-lea. Inainte de sec. al VII-lea mătasea nu era întrebuințată, iar după sec. al VIII-lea ea devine rară în astfel de cusături. Denumirea de bizantino-arabă vrea să spună numai că ornamentele din tapiseriile copte, din această vreme, sunt în genere produse sub aceste influențe. In realitate ornamentul de pe cămașa descrisă are o înfățișare mult mai arhaică, provine din vechiul fond tradițional al regiunii.

[2]) Cele mai multe țesături s'au găsit la Antinoe.

[3]) G. Oprescu: *l'Art. du Paysan Roumain*, planșele LXXVII, LXXIX și LXXX.

sus analizate, teritoriul în care cămăşile, această atâta de importantă parte a îmbrăcămintei, se purtau lucrate cu râuri şi de o anumită croială, se întindea mult mai departe spre Sud şi Est, decât chiar am admite, dacă am considera că ele erau comune tuturor triburilor trace, aşa cum, pe dreptate, afirmă d-l Prof. Iorga.

* * *

Ceapsa, căiţa sau conciul este găteala capului Bănăţencelor, mai ales din regiunea muntelui, şi a femeilor din ţara Haţegului, învecinată. Mai pretutindeni la noi, în celelalte regiuni, se poartă marama sau cârpa. Numai acolo lumea a rămas credincioasă acestei împodobiri bizare, căreia i se dă o atenţie cu totul deosebită, şi a cărei confecţionare reclamă din partea celor ce o execută o fineţă de ochiu, o îndemânare, şi cunoştinţe care nu se mai pot aplica aiurea, cu excepţia benţilor lucrate în aceeaşi tehnică, din partea de sus a opregelor. Pe un fel de gherghefuri portative, cu fire de mătase, pe urzeală subţire de in sau de cânepă, se execută acele minunate figuri geometrice, rareori cu câteva aluzii naturaliste, care mai toate se pot reduce la nişte sisteme romboidale. In vremea veche erau numai şi numai de mătase, de nuanţe care se armonizau în jurul unui roşu plăcut, în felul celui ce se chiamă în franţuzeşte « vieux rose ». Cu timpul galbenul şi-a făcut din ce în ce mai mult loc, până a devenit coloarea dominantă. Mai târziu acest ton a fost detronat la rândul său de firul de aur sau de argint, care s'a strecurat printre celelalte, întâi cu discreţie, apoi mai insistent, până ce a luat locul principal şi a eliminat aproape cu totul firul de mătase.

Tehnica de care se servesc ţărancele când « aleg » motivele este cea cunoscută sub numele de tehnica gobelinului. Desenul apare numai pe faţă, şi este rafinat ca ţesătură şi destul de complicat, pornind, cum am spus, dela un sistem de romburi, înăuntrul cărora se amestecă motive cum ar fi un fel de S ori chiar ceva aducând cu svastica, motive care, la origine, au putut avea o însemnare magică, pe care însă au pierdut-o cu timpul. Pe dos, firele se încâlcesc între ele, dau impresia unei ţesături destul de neglijent efectuate, în timp ce pe faţă

ritmul după care se succed figurile geometrice, combinațiile la care ele dau naștere, sunt din cele mai plăcute. S'ar putea chiar merge așa de departe încât să se afirme că nicio altă țesătură, alesătură sau broderie, ieșită din mâna țărancei, nu se poate compara ca strălucire, finețǎ și ingeniozitate a decorului cu crâmpeiul de stofă, rectangular și cu o limbă lungă — de care vom vorbi în curând —, destinată să înconjure gâtul și să se vadă în față, limbă care împreună cu cealaltă bucată de stofă constitue ceapsa. Aceste foarte elaborate bucăți alese servesc la noi pentru confecționarea ceapselor, dar și pentru benții care se cos pe deasupra șorțului așa de specific Banatului, de care atârnă ciucuri și pe care femeile îl leagă la spate. Ceapsele sunt, în genere, căptușite, ca să nu se vadă dosul stofei, unde se întretaie firele de mătase în toate direcțiile. Au apoi un fel de tiv lat de catifea, în față, iar în spate niște ciucuri lungi, de ibrișim de mătase, de toate colorile, care formează un ornament viu, mobil și bogat. Aceiași ciucuri se repetă în marginea inferioară a limbii, din aceeași stofă ca și ceapsa, la drept vorbind o prelungire a acesteia, care înconjură gâtul și vine să cadă în față, peste umăr.

In afară de acest « ecou », « rappel », cum se spune în limbaj de pictor, al stofei din ceapsă, în banta din opregul din spate, nu există, în toată arta noastră țărănească, niciun fel de asemănare între vreo stofă oarecare țesută sau lucrată, în Banat sau aiurea, și tehnica de țesere a ceapselor. Există însă mari asemănări, de tehnică și de stil al ornamentelor, care, accentuez, sunt deosebite de toate celelalte ce apar la noi, în afară de mici excepțiuni în anume broderii din jurul Hunedoarei și Sibiului, cu anume stofe ce se fabricau în Europa occidentală după anul 1200, adică în plină perioadă a artei romanice, până către finele evului-mediu.

De mai mulți ani remarcasem în sacristia catedralei din Toledo, unde se găsește una din cele mai prețioase colecții de stofe religioase, din câte sunt pe lume, un felon (une chasuble) cel mai vechiu din acea colecție, dintr'o stofă care, prin tehnica țeserii, prin stilul ornamentului așa de deosebit de toate celelalte, prin caracterul său dedus din figuri romboidale, prin armonia colorilor, având la bază acel « vieux

rose », de care vorbeam, era absolut asemănătoare cu cea din ceapsele bănăţene. Data acestui felon nu era indicată decât aproximativ: al XIV-lea sau al XV-lea secol. O apropiere între haina episcopală din Toledo, de mari dimensiuni, şi bucata mică de stofă din bonetele femeilor din Banat, mi se părea puţin probabilă, din pricina depărtării în timp şi în spaţiu, cum şi prin faptul că stofa din Toledo se prezenta ca un exemplar izolat, poate unic, o fantazie de călugăriţă medievală ingenioasă şi foarte îndemânatică la ţesut.

Un articol însă, publicat în *Burlington Magazine* din Septemvrie 1938, mi-a atras atenţia asupra unei întregi categorii de stofe, care toate se aseamănă între ele şi, în acelaşi timp, cu felonul din Toledo şi cu ceapsele şi conciurile bănăţencelor noastre. Unele se găsesc la Viena, în *Osterreichisches Museum*, altele la Londra, în *Victoria and Albert Museum* [1]). Legătura dintre stofa văzută la Toledo şi modestele produse ale ţărancelor noastre căpăta deodată o confirmare neaşteptată. Pentru a obţine detaliile de care aveam nevoie m'am adresat atunci secţiei de textile a marelui muzeu londonez şi am obţinut o serie de lămuriri din cele mai preţioase, asupra obiectelor ce se păstrează acolo [2]). Mă voiu mărgini să copiez indicaţiile cuprinse în notele ce mi-au fost trimise de d-l G. F. Wingfield Digby, unul din funcţionarii secţiei de textile a muzeului.

«...avem mai multe exemple de astfel de lucrări în colecţiile noastre şi multe altele de aiurea au fost publicate şi reproduse în diferite cărţi asupra textilelor. Acest stil de broderie era cultivat în deosebi în vecinătatea oraşului Halberstadt (între Prusia şi Saxonia, în centrul Germaniei)»... După ce mă informează că odăjdii de stofe similare, brodate sau ţesute, se găsesc la Lyon, la Muzeul de Ţesături, la Sens, natural la Viena, la Danzig şi în Suedia, adaugă: « concluziile

---

1) Melanie Pollak: *The Vienna « Gösser ornat » and a stole and two maniples in London:* Burlington Magazine, Sept. 1938. Cf. de asemenea scrisoarea publicată de G. F. Wingfield Digby în Burlington Magazine din Mai 1939 (pp. 243—244) asupra articolului Melaniei Pollak.

2) Profit de ocazie spre a mulţumi călduros d-lui G. F. Wingfield Digby pentru preţioasele indicaţii ce mi-a procurat în această ocazie şi pentru fotografiile trimise.

mele din exemplele pe care le-am obținut, sunt că acest tip de ornament era curent în broderia secolului al XIII-lea, chiar mai mult în sec. al XIV-lea, în particular în regiunea Halberstadt. Se pare că au supraviețuit în perioada Renașterii, cum se vede în cărțile de modele din Suedia. O seamă din aceste broderii par să fie incontestabil din secolul al XV-lea ».

Pentru un observator experimentat, caracterul acestor ornamente n'are însă nimic comun cu stilul gotic. El este fără îndoială o prelungire a stilului romanic, a acelor « entrelacs », a căror depărtată origine se găsește în sistemul de ornamentație orientală, trecută însă printr'un creier din Europa apuseană, reținută de Irlandezi, și practicată de ei cu o fantazie, cu o ingeniozitate, cu o frenezie chiar și cu o persistență ne mai întâlnite. Ceea ce ne-a rămas, în ornatele mai sus citate, sunt ecourile acestui stil, care se prelungea, după cum ne spune d-l Digby, până în Renaștere, în Germania și în țările de sub influența culturală a Germaniei.

Cum a ajuns până la noi nu este greu de închipuit, după cum vom vedea în curând, atunci când vom vorbi despre broderia pe muchiile cutelor. Cum este adesea cazul cu ceramica ardeleană, această modă orășenească a străbătut fără îndoială la clasele medii din Ardeal, de unde a trecut până la țărancele noastre. Mai conservatoare, țărancele au menținut o tehnică și un sistem ornamental, care dispăruse de mult în jurul lor, le-au păstrat cu modificările de material și de stil, pe care le indicam mai sus. In ele supraviețuesc un sistem ornamental și o atitudine, care erau destul de comune în Europa apuseană a Evului mediu. « Exemplele reproduse în cartea d-tale, adaugă d-l Dygby, (este vorba de câteva planșe din l'Art du Paysan Roumain) sunt surprinzător de asemănătoare cu broderiile de Göss și celelalte broderii eclesiastice, ca și cu benții țesute din Evul mediu. Concluziile d-tale cu privire la originile ceapselor bănățene par foarte sănătoase ».

Un caz aproape identic de persistență în arta populară a unei tehnice și a unor motive ce existau în moda claselor burgheze din vremea de demult, tehnică și motive răspândite în mai tot Occidentul, ni-l oferă broderia pe muchia cutelor,

întâlnită astăzi în regiunea Haţegului până în împrejurimile Sibiului. Ea era în trecut mult mai întinsă. Intr'unul din cele mai rare şi mai preţioase documente asupra portului ardelenesc, azi la Academia Română [1]), Trachten Cabinet von Siebenbürgen, din 1729, broderia pe muchia cutelor apare în cele mai multe din costumele ţărancelor reprezentate.

Este vorba de o broderie de un gen aşa de particular, încât prezenţa ei la noi şi aiurea nu poate constitui o simplă întâmplare şi nici rezultatul unei producţii spontane, în mai multe regiuni deodată, cum e cazul cu anume puncte foarte simple sau cu anume tehnici, ce nu reclamă o îndemânare deosebită. Pentru a trece dela o bucată de stofă mai lată, la una mult mai îngustă, fără ca să se înădească cele două bucăţi şi fără să se taie din cea mai lată până se ajunge la dimensiunea celei înguste, se procedează în chipul următor: se fac o serie de cute egale, care se strâng unele lângă altele şi se cos între ele, pe muchie. In chipul acesta se formează o suprafaţă mult mai redusă, dar pe care se poate uşor broda un motiv geometric, care ascunde cutele de dedesubt, şi în care linia muchiei cutelor formează punctele de reper, aşa cum firele urzelei şi bătăturii formează puncte de reper în suprafaţa unei pânze obişnuite. Se procedează la desenarea, cu un fir negru, a unor motive geometrice, în care linia în zig-zag şi pătratul joacă un rol precumpănitor. Intâmplarea a făcut să am în colecţia mea de ţesături un astfel de model, în care schema motivului este încă aparentă [2]), aşa încât putem uşor urmări evoluţia broderiei, din momentul în care autoarea ei a procedat la fixarea cu lână neagră a conturelor, până ce fiecare parte a fost definitiv umplută cu păr de capră, cu lână sau cu mătase de diverse colori, toate aceste trei materiale fiind întrebuinţate, după cum reclamă partea în care apare broderia, sau natura desenului.

---

[1]) *Trachten Cabinet von Siebenbürgen*, 1729. Manuscript cu miniaturi, în special paginele 94, 95, 110, 115, 119. Secţia de stampe, cota: Albu, III, 511.

[2]) Cf. cartea mea: *l'Art du paysan roumain*, planşa LXXXII, atât pentru punerea în evidenţă a schemei motivului, cât şi pentru aspectul broderiei pe muchia cutelor, atunci când este terminată.

Această tehnică şi aceste ornamente, cu stilul lor special, le întâlnim însă mai pretutindeni în Occident, în secolul al XV-lea şi al XVI-lea. Oricare din noi care s'a uitat mai cu atenţie la un portret femeiesc sau bărbătesc — ceea ce este mai curios este frecvenţa acestei broderii în costumul bărbatului — a remarcat fără îndoială că rufele, cămaşa ce apare în deschizătura hainei, deasupra gulerului sau la extremitatea inferioară a mânecii, este adesea împodobită cu o astfel de broderie. In Italia, în Elveţia, în Germania, în Ţările de Jos, în Anglia, în Franţa şi, de sigur şi aiurea, tablourile timpului ne oferă admirabile specimene. O Madonă de Gaudenzio Ferrari în muzeul Brera din Milano (277), Dürer într'unele din portretele sale, chiar şi în cel propriu din Madrid (Prado), Elisabeth Tucher, din Muzeul din Kassel, aşa numitul Hans Imhoff, tot din Prado, Holbein cel Bătrân, Hans Holbein cel Tânăr şi fratele său Ambrosius în portretele lor din Basel poartă singuri cămăşi, unde această broderie apare în chip evident. Chiar şi celebrul burgmaister Mayer în tabloul din Darmstadt ori târgoveaţa din Basel, în desenul din muzeul din acest oraş, au gulere brodate în acest chip. Pieter Aertsen [1]) reprezintă adesea burghezi sau ţărani mai cu stare având rufe cu broderii pe cute, în timp ce ţăranii mai săraci au râuri în puncte de cruce.

Din Occident, unde era ceva comun, sistema aceasta de broderie, probabil prin Saşii din Ardeal, a trecut la noi, unde s'a menţinut până în zilele noastre. Evident, cum am văzut, în trecut ea se întindea la regiuni mult mai vaste, din care a dispărut astăzi.

Ambele aceste constatări, atât cea a originii motivelor de pe conciurile bănăţene, cât şi cea a originii broderiei pe muchia cutelor, aruncă o lumină vie asupra raportului dintre arta cultă şi arta ţărănească. Sunt cercetători care nu sunt de loc dispuşi să admită persistenţa unor motive existente odată în arta cultă şi dispărute azi, în lucrările ieşite din mâna ţăranilor. Pentru alţii, din contra, arta populară nu este decât o artă cultă întârziată şi degenerată, un rest căzut dela masa bogatului, ridicat şi păstrat mai departe de ţărani. Şi unii şi alţii

[1]) Cf. Familia de ţărani făcând clătite, din muzeul din Bruxelles.

dintre autori vin cu argumente destul de puternice în susţinerea teoriilor lor, în genere exclusive. Adevărul este însă cu mult mai nuanţat. El se găseşte, ca în atâtea alte împrejurări, la mijloc. Simptomatic este că, oridecâteori ne dăm osteneala să cercetăm dincolo de aspectul actual al formelor artei populare, ni se întâmplă adesea să dăm peste forme ale artei culte, care se găsesc fără umbră de îndoială la originea fenomenului popular. După cum spuneam în introducerea la lucrarea mea *l'Art du paysan roumain*, numai fiindcă nu cunoaştem de ajuns datele unor probleme ni se pare că avem dreptul să conchidem la independenţa desăvârşită a artei ţăranului, faţă de cea a oraşelor. Când cercetătorul pe terenul etnografiei este dublat de un istoric, el ajunge de multe ori la concluzii surprinzătoare şi cu totul diferite. Aşa este cazul cu d-l Prof. Iorga, în lucrarea sa *l'Art populaire en Roumanie* [1]). In luminoasa sa introducere ni se arată că notele mai vii de coloare şi mai bogate, îşi au originea, în Muscel şi Argeş de pildă, în faptul că aci se găsea capitala şi aici se întâlneau cortegiile bogate ale curtenilor, pe hainele cărora străluceau broderiile de purpură şi de aur. La lumina unor cunoştinţe vaste şi adânci, multe fenomene capătă un alt înţeles; iar originea orăşenească a unor aspecte — nu zic a tutulor, — ale artei populare devine dintr'odată plauzibilă. Gravurile ţărăneşti nu-şi au oare începutul în cele răspândite de biserică? Compoziţia scoarţelor noastre, nu este ea de multe ori influenţată de covorul oriental, văzut la curte? Dar felul de a purta marama, ori stofa însăşi? Dar croiala dulămilor din regiunile mai bogate dela munte? Dar tronurile din casele muntenilor, care perpetuează, până astăzi, anume mobile gotice?

In orice caz, am convingerea că cele două exemple pe care am cercat să le lămuresc astăzi şi care arată legătura dintre arta Apusului şi arta ţăranului român, la o epocă destul de veche a existenţei sale, întăresc în fiecare din noi presupunerea unei legături trainice între producţia oraşului şi a mediilor cultivate şi cea ieşită din mâinile ţăranilor, cel puţin într'o întreagă categorie de manifestări ale artei populare.

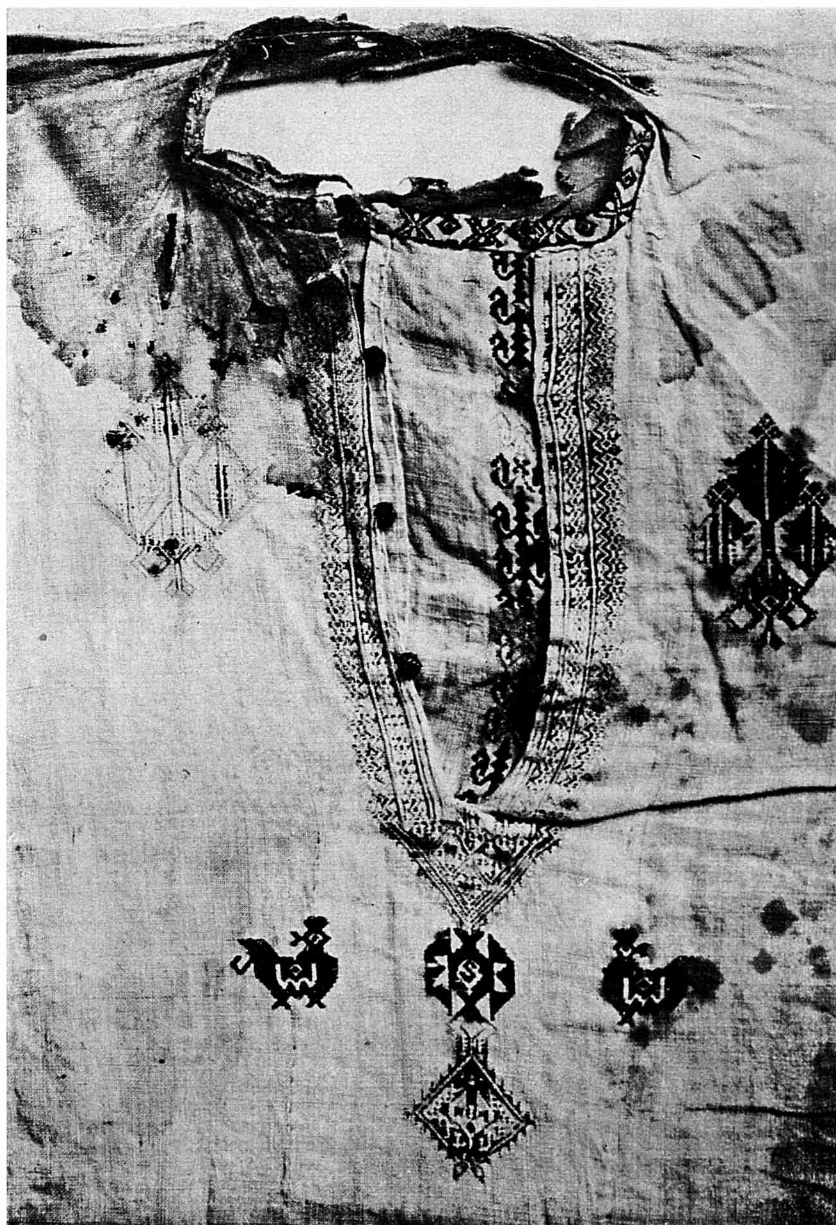
[1]) Cf. p. VIII şi următoarele.

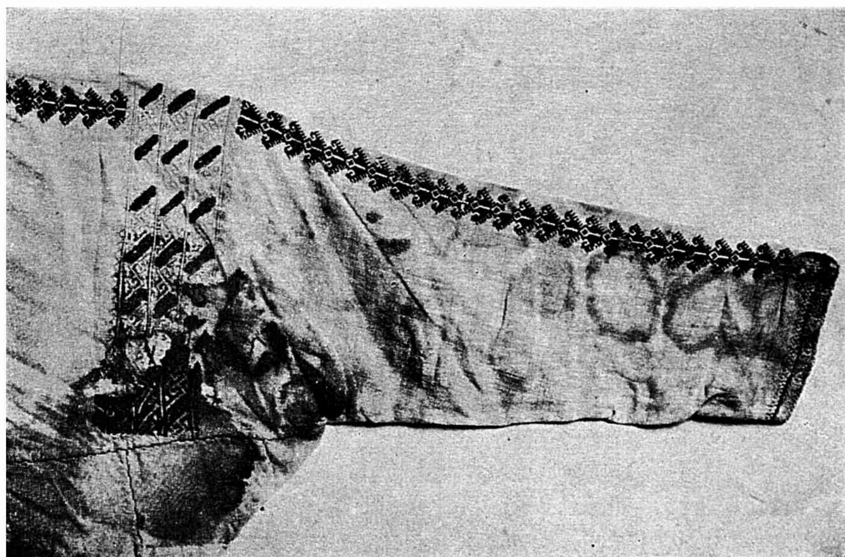
I. E. Liotard: Ţărancă din Elveţia (Muzeul Luvru).

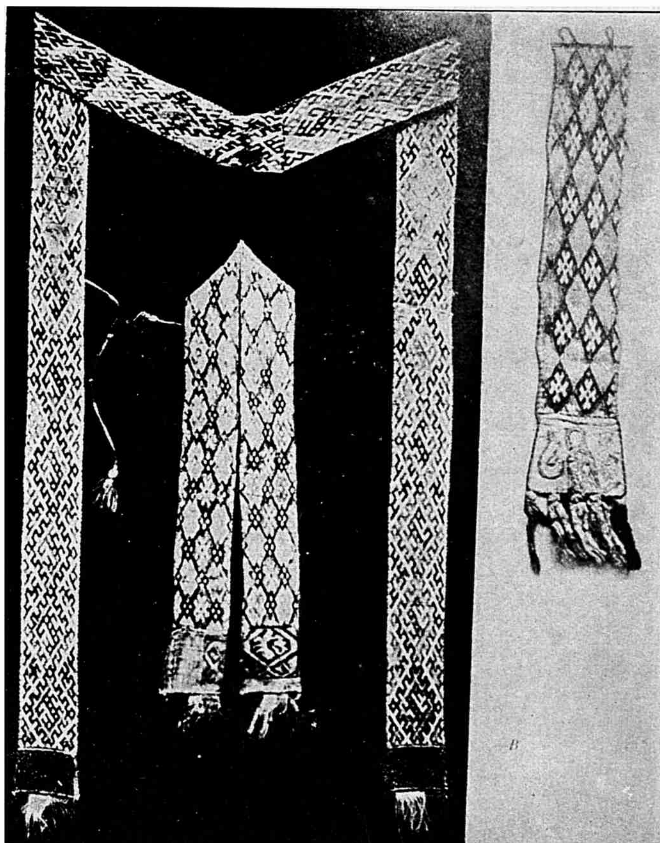
Tunică coptă, (Muzeul Cincuantenarului, Bruxelles).

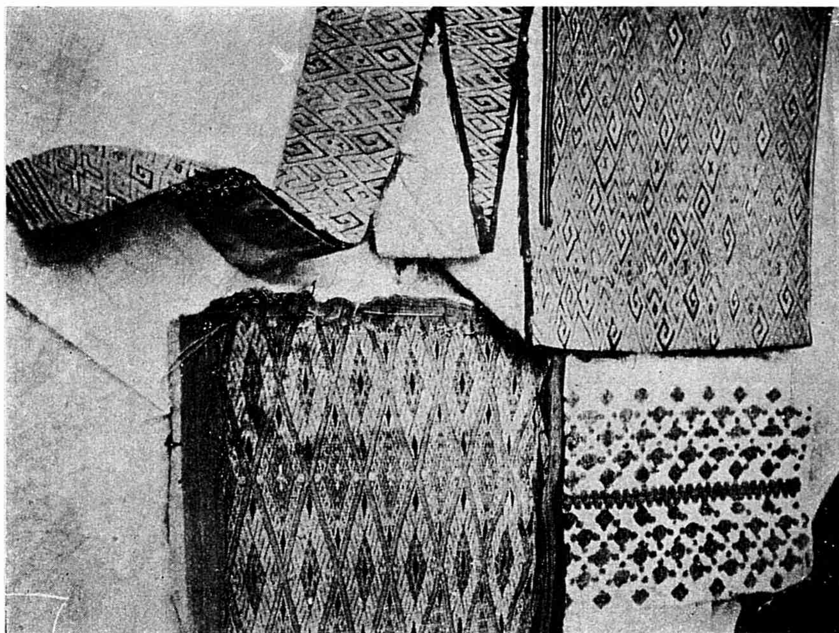
Tunică coptă (detaliu), (Muzeul Cincuantenarului, Bruxelles).

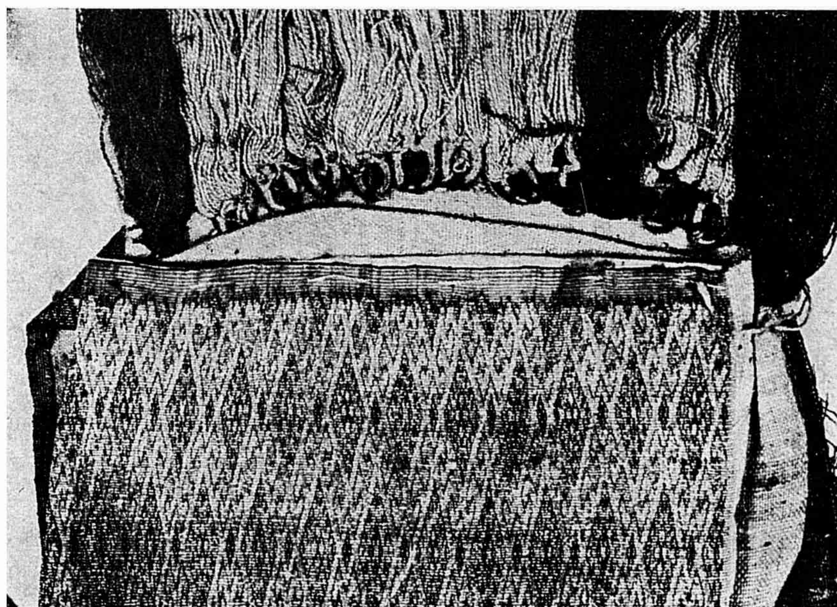
Tunică coptă (mâneca), Muzeul Cincuantenarului, Bruxelles).

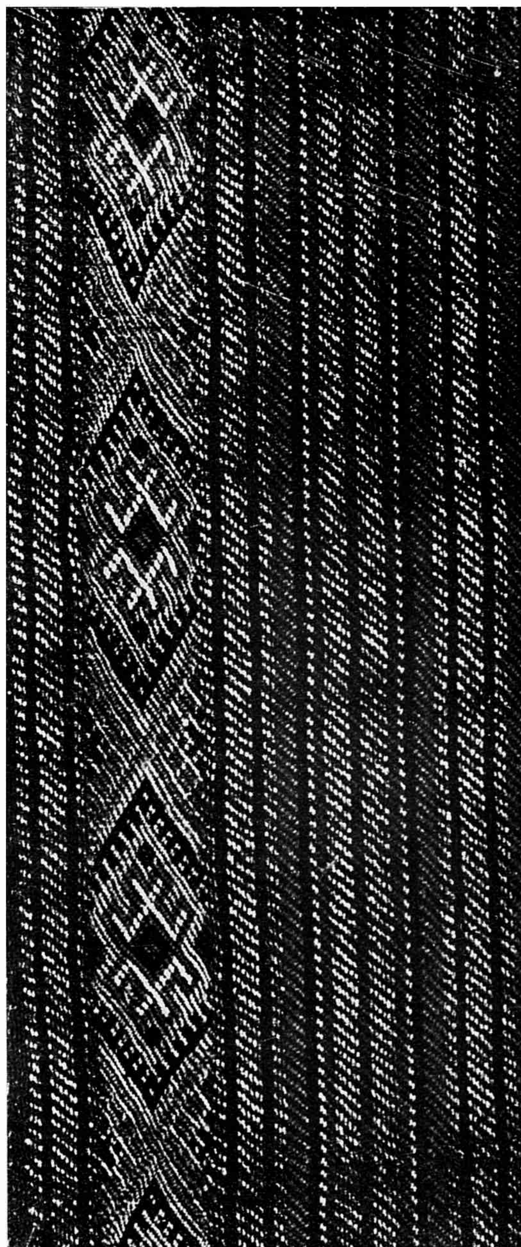
Etolă (omofor) și manipule (rucavițe) din Sec. XIII-lea.
Muzeul Victoria and Albert (după Burlington Magazine).

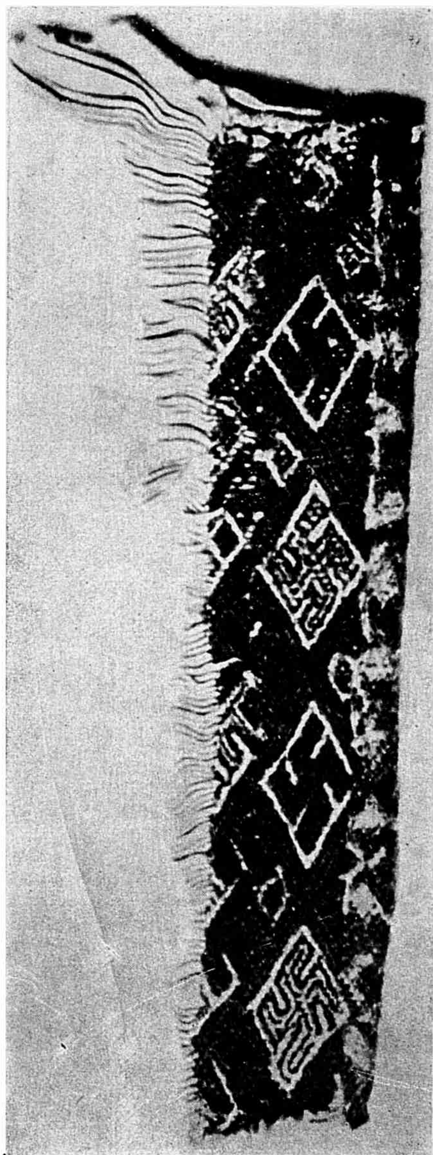
Ceapse din Banat (Col. G. Oprescu).

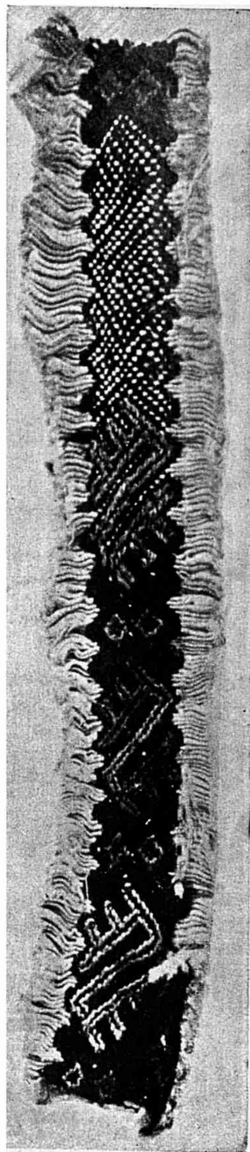
Ceapsă din Banat. (Col. G. Oprescu).

Partea de sus a unui opreg din Banat. (Col. G. Oprescu).

Broderie pe muchia cutelor. (Col. G. Oprescu).

Broderie pe muchia cutelor. (Col. G. Oprescu).

Broderie pe muchia cutelor. (Col. G. Oprescu).

SCRISORI INEDITE ALE LUI I. HELIADE RĂDULESCU

CĂTRE

PREOTUL COSMA MOŞESCU DIN BRĂILA
INTRE ANII 1857—1872

PUBLICATE DE

EMIL VÎRTOSU

Şedinţa secţiunii literare dela 31 Martie 1939

PREFAŢĂ

Despre vieaţa şi activitatea lui I. Heliade Rădulescu mai rămân încă multe de spus şi de cercetat. Interesul în această direcţie este constant, căci numai cunoscând vieaţa şi activitatea lui, cunoaştem, în mare măsură, spiritul public românesc din primele trei sferturi ale veacului al nouăsprezecelea şi, prin aceasta, spiritul culturii româneşti de atunci, opera în cea mai mare parte a lui Heliade.

Activitatea lui literară şi politică a fost studiată în bună parte, în măsura în care materialul documentar tipărit a îngăduit-o. Materialul documentar pe care îl publicăm acum ne arată un aspect cu totul ignorat, şi anume un Heliade ca publicist didactic, pedagog şi autor de manuale pentru şcoalele primare. El pune de atunci problema unificării manualelor şi se arată gata s'o aducă la îndeplinire, compunând şi tipărind totodată manuale de aritmetică, gramatică, istorie, geografie, religie, etc., lucrări încă neidentificate de cercetătorii şi bibliografii heliadişti. Planurile îi sunt grandioase, fabuloase chiar, pentru vremea în care Statul român tocmai se înfiripa, iar învăţământul primar devenise obligatoriu de abia din 1864.

Astăzi, când abecedarul unic este, în sfârşit, o realitate, e cu atât mai interesant de cunoscut ce gândea Heliade despre aceeaşi problemă, acum 60 şi mai bine de ani, deşi părerile lui sunt exprimate sporadic, numai spre a-şi convinge pe unul din adepţii săi, preotul Cosma Moşescu din Brăila, de posibilităţile de vânzare a acestor cărţi şi a altora, literare, politice.

Despre corespondentul acesta al lui Heliade avem ştiri preţioase în autobiografia pe care o dăm mai departe împreună cu scrisorile trimise lui de Heliade. Preotul Cosma Moşescu, fiu de ţăran din jud. Buzău, comuna Tăbărăştii Noi, născut în anul 1822, Iunie 25, învaţă carte în epoca înfiinţării seminariilor şi ajunge preot la Brăila, unde trăieşte până la sfârşitul celor optzeci de ani, adică până la 29 Iunie 1902. El este unul din modeştii şi activii sprijinitori ai operei heliadiste, îndeplinindu-şi în acelaşi timp, cu stăruinţă, rolul de traducător de cărţi religioase, din franţuzeşte şi din greceşte, ca şi acela de autor de manuale didactice primare. Ştiinţa de limbă franceză este rodul năzuinţei lui de a învăţa, nu rodul şcoalei, căci în seminarii nu se preda această limbă.

In treacăt, notăm că Brăila are o importanţă deosebită pentru Heliade, căci aici, între alţii, el a mai avut un preţios susţinător, pe advocatul Marcu N. Duilie, colportor al tipăriturilor heliadiste şi partizan al ideilor sale politice şi literare, între anii 1844—1869 [1]).

Admiraţia preotului Cosma Moşescu pentru Heliade mergea până la idolatrie. Iată un fapt semnificativ. Intors din exil, Heliade, în drum spre Bucureşti, poposeşte la Brăila. Aici regăseşte pe advocatul Marcu N. Duilie, heliadist vechiu şi încercat. Iar într'o seară, Heliade dă întâlnire, la o cafenea, tuturor Brăilenilor cari îi preţuiau scrierile şi directivele politice. Aceştia au, astfel, prilejul să-l cunoască personal, să se lase vrăjiţi de verva satirică, de imaginaţia şi de cultura lui Heliade. Intre admiratori era şi preotul Cosma Moşescu. Impresia produsă asupra tuturor va fi fost

---

[1]) Corespondenţa lui Heliade cu Marcu N. Duilie este publicată la *I. Heliade Rădulescu, Acte şi scrisori adnotate şi publicate de Emil Vîrtosu,* Bucureşti, 1928 (Aşezământul Cultural Ion C. Brătianu, V).

extraordinară. Și atunci, după plecarea lui Heliade din Brăila, preotul Cosma Moșescu răscumpără dela cafegiu canapeaua pe care își odihnise Heliade visele și entusiasmul, în seara aceea, spre a o păstra apoi cu devoțiune până la sfârșitul vieții, ca un titlu de mândrie și obiect de venerație, așa cum numai provincialul știe s'o facă până la potența maximă.

Scrisorile de față, în afară de interesul deosebit ce-l prezintă pentru cunoașterea lui I. Heliade Rădulescu, pun în lumină activitatea culturală a preotului Cosma Moșescu, a cărui figură va trebui, cândva, scoasă din uitare. Autobiografia sa este prețioasă și pentru istoria școalelor din Țara Românească, la începutul veacului al nouăsprezecelea. Ea pare să fie scrisă prin 1883, cu scopul precis de a figura în volumul publicat de N. B. Lŏcustěnu: Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil...*, București, 1891. De altfel, în acest volum (p. 743) se dă o scurtă notă biografică asupra preotului Cosma Moșescu, heliadist de frunte, cu făgăduința că biografia mai pe larg se va da « la reîmprimarea tuturor scrierilor din Heliade, când se va face și vieața acestui mare apostol al românismului » (*ibidem*, p. 744), lucrare rămasă neînfăptuită.

Manuscrisele originale, al autobiografiei și ale scrisorilor lui Heliade, ne-au fost puse la dispoziție de d-l inginer Agripa Popescu, directorul Așezămintelor Brâncovenești, descendent din preotul Cosma Moșescu. Tot d-sa ne-a comunicat și întâmplarea cu canapeaua cafegiului din Brăila.

Publicându-le, ortografia lor a fost modificată în sensul unei apropieri de ortografia actuală, după criteriile folosite în transcrierea scrisorilor lui Heliade către Marcu N. Duilie (I. Heliade Rădulescu, *Acte și scrisori adnotate și publicate de Emil Vîrtosu*, București, 1928, Așezământul cultural Ion C. Brătianu, V). Sublinierile din text aparțin lui Heliade, în afară de titlurile de cărți și reviste. Iar febrilitatea în care acesta își trăia existența l-a făcut să aibă nenumărate lipsuri de litere în cuvinte, completate de noi în parenteze < >.

1. BIOGRAFIA PREOTULUI COSMA MOȘESCU DIN BRĂILA

Preotul Cosma, fiiul lui Iordache Eliă Moșescu și al Ilincăi — fiica lui Dumitru Cap-Bun —, s'a născut la anul 1822, Iunie 25, în satul Tăbărăști Nuoi din jud. Buzeu, plasa Câmpul.

Tatăl tânărului C. Moșescu nu știa carte, dar ardea de dorința de a învăța pe fiiul său, fiindcă-l avea numai <pe> el ca băeat; însă, pe timpul acela, școalele erau rari și slabe [1]).

După ce cercă el școalele și dascălii ce se aflau prin unile sate vecine, fără folos, în fine încredință pe fiiul său cumnatului său, Preotul Gregore de la Biserica Banul din orașul Buzeu, unde învăță băeatul a citi, a scrie, și oarecare începuturi de musica bisericească, cu care făcea acum pe dascălul la biserica satului său.

La anul 1836, înființându-se școale pe la sate de către Domnul Alexandru Ghica Voevod, tânărul Moșescu se numi candedat la școala satului său, și urmă cu învățătura la școala din capitala județului, numită normală și domniască, unde se preparau toți candedații satelor din județ.

La 1840, lăsă candidația și intră în Seminarul de la Buzeu, ca extern și cu cheltuiala părinților; căci ca interni avea drept și era priimiți numai feciorii de preoți. Aici se dete cu totul la învățătură și se destinse între ceilalți seminariști din clasa sa.

---

1. Nottă. — Familia Moșeștilor, după spusele bătrânilor, se trăgea din ostașii ce au luptat în vechime pentru țară și cărora li s'a dat pământ spre moștenire. Moșia sau partea de pământ ce li s'a dat lor se afla în jud. Buzeu, plasa Câmpul, și se numea Moșasca. Ea începea din stânga râului Buzeu, dela satul numit până astăzi Moșieștii sau Moșești, trecea râul și înainta pe lângă satul numit Vizirenii. Această moșie s'a perdut pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, în chipul următor:

Unul din frații moștenitori din urmă, anume Stan Moșescu, a fost luat rob de Turci, cari cereau, pentru răscumpărarea lui, o pungă de bani, sau 500 lei de pe timpul acela. Frații, neavând bani, s'au înprumutat dela un boier din orașul Buzeu, anume Taut, și au pus amanet *coșnița* *) sau documentul moșiei, și au răscumpărat pe fratele robit; dar în urmă, din relele împregiurări, neputându-se înlesni ca să scoată amanetul, împrumutătorul s'a făcut stăpân pe moșie, cumpărând pe la anul 1840—42 și alte hârtii privitoare la moșie, ce se mai aflau pe la urmașii moștenitori.

Satul Moșiești sau Moșești există și astăzi cu acest nume, în partea stângă a râului Buzeu din acelaș județ, în apropiere de satul Găvăneștii. Documentele aflate la moștenitorii boierului Taut ar da toată lămurirea și ar arăta cum s'au deposedat cei mai mulți din vechii moștenitori și posesori de moșii *(Nota C. M.)*.

*) Cf. Coajnice = documente, hrisoave, scrise pe piele = pergament. Documentele moșiei Moșești se găsesc la Arhivele Statului, *Episcopia Buzău*, pach. 49.

Pe lângă lecțiile claselor seminariale, el se ocupa în parte și cu învățătura limbei franceze, după cărți, și cu lectura de cărți instructive.

Intre scrierile de predilecțiune, pe care le citia cu multă ardoare, erau *Curierul Românesc* și *Curierul de Ambe Sexe*, ale lui I. Eliade, pe care și le procura de la profesorul seminarului, Gabriel Munteanu [1]).

După terminarea cursului seminarial, Chesarie, prea sfântul episcop de Buzeu, hotărî a-l trimite la Athena, împreună cu alt seminarist, ca să studie teologia; dar, în toamna aceluiaș an, episcopul Chesarie încetă din viață [2]), și hotărîrea lui căzu, iar seminaristul Cosma Iordache, neavând mijloace de a continua cu învățătura, luă postul de candidat la satul Padina sau Macovei din județul Buzeu, proprietate cumpărată de curând de domnul țării, George Bibescu.

Și aici, tânărul Cosma Iordache, cum se numia și era scris în matricola seminarului, nu încetă din ocupațiunile sale studioase, cu speranța în vreo ocasiă priincioasă scopului său.

După trecere de trei ani de candidăție, perzând orice speranță de a continua cu învățătura, se căsători și fu herotonit preot pe numele Bisericii St. Spiridon din orașul Brăila, 1847, Mai 21, unde rămase nestrămutat [3]).

Insurat, și ca preot, el tot nu se lăsă de studiu, ci, după ce-și termina serviciile preoțești, lua cartea și începea a conjuga la verburi, când franceze, când grecești, și a se ocupa cu traducții.

Prea s. episcop Filoteiu al Buzeului, de a cărui eparhie ținea pe atunci jud. Brăila, aflând de ocupațiunile pr. Cosma, îi conferi rangul bisericesc de catihet.

La 1861, când principele Gregore Brâncoveanu înființă câte o școală de fete prin capitalele județelor, preotul Moșescu se presentă la concurs și luă postul de catehet la școala de fete din Brăila. Apoi, când aceste școale trecură la Stat, i se dete cl. II-a la aceeași școală [4]). Cu înlăturarea preoților de la școalele de fete, trecu la cl. I și II-a unite de la Școala No. 2 de băeți, apoi la cl. III-a de la Școala No. 1 de băeți, unde, după încetarea din viață a directorului școalei, i se încredință directoratul școalei și cl. IV-a, și rămase aci până la finele anului 1891, luptându-se necontenit cu greutățile școalei și ale bisericii, și cu plăcutele sale ocupațiuni studioase. In anul menționat, împlinind 30 de ani de

---

[1]) Profesorul Gavrilă Munteanu dela Seminarul din Buzău.

[2]) Episcopul Chesarie moare în Noemvrie 1846.

[3]) Este aici o confuzie de date. Dacă tânărul Cosma Moșescu intră în « candidăție » în iarna anului 1846, înseamnă că, pentru a fi hirotonit preot în Mai 1847, nu puteau trece trei ani de « candidăție », ci numai câteva luni. Date mai sigure avem despre căsătorie. Ea are loc la 6 Octomvrie 1846. Soție avea să-i fie Voichița, născută la Cilibia (Buzău), la 6 August 1832. Copii are doisprezece: Caliope, Constantin, Ana, Grigore, Iuliu, Elena, Mihai, Alexandru, Aurelia, Anghel, Aureliu, Jean. Iar soția sa Voichița trăiește până la 27 Decemvrie 1911 (Comunicat de Ing. Agripa Popescu).

[4]) Pentru funcționarea preotului C. Moșescu la Externatul Brâncovenesc de fete din Brăila, vezi la Arhivele Statului, *Ministerul Instrucțiunii*, dos. 881/1862. Era plătit cu lei 300 lunar, în calitate de « catechet ».

serviciu în învățământ, se retrase și trecu la pensie, rămânând numai cu biserica.

La anul 1883, Măria sa Carol, Regele României, îi conferi gradul de cavaler al Ordinului Coroana României, ca vechiu institutor.

In tot cursul acestui timp, preotul Moșescu n'a încetat din ocupațiune. El a compus și a tipărit, cu spesele sale, mai multe elaborate, unile aprobate de on. Minister al Instrucției Publice, ca: *Prescurtare de Istoria sacră pentru școalele primare de ambe sexe*, ajunsă la a 7 <-a> ediție, și *Geografia jud. Brăila*, ajunsă la a 6-a ediție; altele aprobate de prea s. episcop Melchisedec, ca: *Cărticica Sărbătorilor*, cu învățături morale și religioase; un mic *Catehism* pentru școale, un *Manual de explicația St. Liturgii*, aprobat de Sf. Sinod al Bisericii Române Ortodoxă.

Pentru literatura bisericească mai multă, a tradus și tipărit: *Predicile și Panegiricile părintelui Eliă Meniate*, și scrierea intitulată: *Iisus Hristos și reforma sa socială*, opere de mare valoare intrânsecă și care probează gustul ales al traducătorului.

O broșură mică întitulată: *O mică colecțiune religioasă*, a tipărit-o în amintirea răposatului institutor la cl. IV, Școala primară No. 1 de băeți din Brăila, Ștefan Sona, cu care era în legături de amiciție.

Prea s. episcop diocesan Melchisedec, văzând nestătuta activitate a pr. Moșescu, în a se lumina și a lumina, îi face următoarea laudă și mărturisire, în una din scrisorile ce i-a adresat: «Părinte Moșescule, ...te-am iubit ca pe un rar fenomen între preoții noștri, ca pe unul ce te-ai devotat științei și te-ai distins printr'o bună conduită și prin dragostea către biserică și către misiunea apostolică. Iți voiu păstra din parte-mi suvenire plăcută».

Apoi, printr'o depeșă telegrafică, îi propune protopopia jud. Brăila (1868); el, însă, preferind mai mult liniștea sufletească și plăcutele sale ocupațiuni, a declinat această onoare, spre marea mirare a chiriarhului.

Pe urmă a fost onorat cu rangul bisericesc de mare econom.

Afară de aceste tipăriri, are tradusă, în manuscris, cartea: *Considerații asupra stării eclesiastice de la C. G. de la Luzerna, episcop de Langres*, și a ținut multe orații funebre la înmormântări de cetățeni în urbea Brăila, din care una tipărită.

Pe la anul 1858, cînd se reînturnă răposatul I. Eliade din exiliu, după răscularea Românilor la 1848, îi fu trecerea prin Brăila; atunci pr. Moșescu făcu cunoștință personală cu dânsul, și de aci fu în corespondență neîntreruptă în privința propagării scrierilor sale în localitate, până la încetarea lui din viață.

La 40 de zile după moartea acestui mare luptător pentru limba și naționalitatea română, preotul Moșescu luă inițiativa de i se făcu de cetățenii brăileni un serviciu religios, la care el ținu o cuvântare funebră foarte călduroasă, în care a zis: «Cel mai majestos monument ce ar putea ridica Românii lui I. Heliade Rădulescu nu va putea egala cu monumentul ce a lăsat Heliade, Românilor, în scrierile sale. De aceea, scrierile lui ar căta a fi tipărite și retipărite în mai multe ediții și în diferite

formate, ca ideile și simțămintele lui să se înrădăcineze în inima fiecărui Român ».

Din relațiile din viața sa, el posedă scrisori de la mai multe persoane însemnătoare din țară și afară din țară, precum: de la I. Heliade Rădulescu, relative la propagarea tipărirei *Biblii*, *Biblicelor*, *Issacharului*, etc., din care una s'a tipărit în cartea: *Scrisori din exiliu ale lui I. Eliade*, pag.... [1]); de la Christian Tell, fost ministru și membru în Locotenența domnească la 1848; de la d-l N. Rucăreanu, fost deputat în Divanul ad-hoc; de la prea s. episcop Melchisedec; de la prea s. Iosef Georgian, fost metropolit primat al României, care, între altele, îi zice aceste cuvinte măgulitoare: « Voiu citi cartea ce mi-ai trimis, cu toată luarea aminte, precum am citit toate lucrările s. voastre, de la care m'am folosit sufletește. Să vă păstreze Dumnezeu îndelungați ani, spre cinstea și lauda clerului român, și să facă a vă urma, pe această cale evangelică, toți frații preoți, pentru edificarea poporului »; de la d-l Florian Aron [2]); de la d-l Esarc; de la Carol comite de Rossetti; de la d-l Emanoil Grădișteanu, președintele Inaltei Curți de Compturi; de la d-l I. M. Rîureanu, autorul prețioasei colecțiuni pentru educația și desvoltarea tinerimei române de ambe sexe; de la d-l N. B. Locusteanu, senator; de la rev. sa N. Popea, arhimandrit și locot. de metropolit, la Sibiu; de la protosinghelul Filaret Musa [3]) profesor la seminarul din Caransebeș; de la d-l Vasiliu Mangra, profesor de teologie în Arad, și de la alții.

Scrisă de Pr. *C. Moșescu.*

---

[1]) Scrisoarea aceasta e publicată la N. B. Lŏcustênu, Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil...*, București, 1891, pp. 486—487, și republicată de noi sub nr. 1 (p. 13).

[2]) Florian Aaron.

[3]) Filaret Musta.

2. BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR PREOTULUI COSMA MOŞESCU

Această bibliografie nu este completă, deoarece nici Biblioteca Academiei Române, nici bibliotecile din Brăila, nu au toate lucrările preotului Cosma Moşescu.

Cu vremea, de sigur, va putea fi întregită.

1. MOŞESCU (Pr. C.),

<In apărarea lui I. Heliade Rădulescu>, în *Naţionalul*, Bucureşti, 1859, nr. 48 din 28 Mai.

Republicat în *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu, Părintele Naţiunei Române*, Bucureşti, 1859, pp. 30—34.

2. MOŞESCU (Pr. Cosma), < Raport către Dionisie Romano, datat: 15 Fevruarie 1860 >, publicat la I. Ionaşcu, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău 1836—1936. Cu o introducere, note şi 42 planşe. Bucureşti, 1937*, p. 151.

Preotul C. M. arată relele purtări ale unor preoţi din Brăila, cari vor să înlocuiască pe protopop, deşi el este «om progresist, franc, blând şi neinteresat. Este unul dintre cei cari au suferit pentru principiile dela 1848... Eu unul sunt pentru dânsul, cât el va fi pentru progres...».

3. MOŞESCU (Preotul Cosma), < Scrisoare către P. Grădişteanu, datată: Brăila, 23 Martie 1861 > în *Proprietarul Român*, Bucureşti, supliment extraordinar la nr. 22 din 30 Martie 1861.

4. MOŞESCU (Pr. C., catichetul schólei de fete din Brailla),

Predicile şi panegyricile Parintelui Helie Meniate Episcopul Cernicei şi Calabrytei din Pelopones. Traduse şi typărite de... <Cu două prefeţe de Pr. C. Moşescu, pp. I–XIX>, Voluminile I–II. Brailla, Tip. « Unirea », 1863—1864. <I = XIX + 298 p. + 1 pl. – portretul lui Elia Miniat; II = 334 p.>

Prefeţele sunt scrise cu ortografia nouă, heliadistă, textul cu ortografia şi alfabetul chirilic de transiţie. Vol. II, pp. 309—334, are un « vocabular de vorbele radicale usitate în *Predicele şi Panegyricele Părintelui Helia Meniate* ».

Pe coperta din urmă este următoarea: « Inștiințare. Dacă această operă va fi îmbrățișată de publicul amator pe cât merită, sânt dispus a imprima și un *Manual de Dicționar de Theologie*, extras din *Dicționarul de theologie al abatelui Bergier*, cât privește pe biserica noastră ortodoxă, din care am și tradus parte. Sub presă: *Rugăciunea St. Ambrosyu, Episcopu Mediolanului*, necesară preoților când au să ministreze oficiul divin (St. Leturgie), și *Epistola St. Ioanu Chrysostom către Episcopul Cyriarcu* »...

5. MOȘESCU (Pr. Cosma),
Mica colecțiune religioasă făcută în resuvenirea reposatului Stephan Sonna Institutorul superior al schoalei publice de băeți din Brăila, mort la 1864 Aprilie 20. Tipărită de... Brăila, Tip. Unirea, 1864; 48 p.
Cuprinde: « Rugăciunea St. Ambrosyu Episcopul Mediolanilor », destinată a se citi de preot înainte de celebrarea st. leturgii și de communicare. Tradusă din latinește de Stephan Sonna, 1862 ».
« Epistola St. Ioan Chrysostom scrisĕ din Cucusó, unde se afla exilat, către episcopul Cyriecu que era asemenea exilat. Argument analyticu al Homeliei în favorul lui Eutropiu. Homelia St. Ioanu Chrysostom în favorul lui Eutropiu. « Vanitatea vanităților, toate sunt vanități ». Traducere din limba franceză după E. Sommer de Pr. C. Moșescu ».

6. MOȘESCU (Pr. C., institutor la schóla publică de fete din Brailla),
Prescurtare de istoria sacra a testamentului vechiu și nuou pentru schólele primare de ambe-sexe de... Autorisată de Onor. Consiliu Permanent de Instrucțiune. Brailla, Tip. Unirea, 1868; 109 p.
Cu o prefață a autorului, către « Domnii Institutori și Institutrici... Spre a ajuta pe copii la nararea lecțiilor de istorie, ...am ajuns a mă convinge că modul cel mai nemerit de a propune istoria cu bun succes este de a nara școlarilor de două trei ori, în formă de basm, lecția ce au să învețe... ».

7. MOȘESCU (Pr. C., institutor la schóla No. 1 de fete din Brailla),
Manual de explicația sântei liturgii precesă de alte cunoscințe bisericesci și urmată de rugăciunile sântei liturgii, combinat dupŏ mai mulți explicatori ecclesiastici și approbat de Prea S. S. Episcopul Dunărei de jos. Typărit de... Brailla, Tip. Triangul, 1870; 96 p.
Cu o « dedicație prea sânției sélle Domnului Domn Melchisedec episcopul eparchiei Dunărea de jos », datată 15 Octomvrie 1863.

8. MOȘESCU (Pr. C.),
Prescurtare de istoria sacră... edițiunea a do-a coresă. Brailla, Tip. Dacia, 1872; 115 p.
Cu aceeași prefață ca la ediția I.

9. MOȘESCU (Pr. C., institutor la schoala No. 1 de fete din Brailla),
Catechismul bisericei chreștină orthodoxă pentru usul schólelor primare de ambele sexe. Vĕḑut și approbat de Prea Sânția Sa Părintele Melchisedech Episcopul Dunărei de jos. Combinat și typărit de... Brailla, Tip. Dacia, 1872; 63 p.

10. MOŞESCU (Preotul C.),
Oraţiă funebră <la parastasul de 40 zile pentru I. Heliade Rădulescu>, în *Biblioteca populară*, Autori editori: I. C. Lerescu, Iordan Demetru. Brăila, Tip. Dacia, 1872, făscioara III, pp. 157—168.

11. MOŞESCU (Pr. C.),
Primele cunoscinţe de istoria Românilorŭ combinate pe scurtŭ dupŏ Istoria D-lui I. Heliade Radulescu approbată de fosta ephorie a schólelorŭ și de On. Ministerŭ și typărite pentru schólele primare de ambele sexe de... Brailla, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1873; 116 p.

12. MOŞESCU (Pr. C.),
Cărticica Serbătorilorŭ bisericii chreștine orthodoxă cu învĕțături moralo-religióse adăogate la fie care ḑi de serbătóre. Typărită cu binecuvêntarea Prea Sânţii Salle Părintelui Melchisedech Episcopul Dunărei de jos, pentru schólele primare de... Brailla, Tip. I. G. Poppescu, 1874; 106 p.
Această lucrare, împreună cu cele dela nr. 13, 14, 16 și 17, a fost semnalată și în bibliografia întocmită de N. C. Istrati, *Insemnări bibliografice privitoare la Brăila...*, în *Analele Brăilei*, Brăila, III (1931), pp. 213—214 și IV (1932), pp. 43—44 și 141.

13. MOŞESCU (Pr. C.),
Catechismul bisericei chreștină orthodoxă... ediţiunea a doa. Brailla, Tip. I. G. Poppescu, 1874; 48 p.
La p. 48 se află « vorbele radicale din acest catechism ».

14. MOŞESCU (Pr. C., institutor la schóla Nr. 1 de băeţi din Braila),
Prescurtare de istoria sacră... ediţiunea a treea coresă. Braila, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1878; 96 p.
Prefața dela edițiile precedente lipsește.

15. MOŞESCU (Pr. C.) și P. MOYSESCU (institutori la schólele primare Nr. 1 și Nr. 2 din Brailla),
Geographia judeţului Brăilla conform programei în vigóre pentru schólele primare făcută de... Cu planul Braillei. Ediţia I. Braila, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1879; 36 p.
Cu o prefață a autorilor asupra metodei de predare a acestei geografii. Menționăm că P. Moisescu este ginerele preotului Cosma Moșescu.

16. MOŞESCU (Pr. C., institutor la schóla Nr. 1 de băeţi din Braila),
Primele cunoscinţe de istoria Românilor. Combinate după Istoria D-lui I. Heliade Radulescu, typărite pentru schólele primare de ambele sexe de... Brăila-Constanța, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1880; 64 p.
Cu o prefață istorică a autorului.

17. MOŞESCU (Pr. C.),
Prescurtare de istoria sacră... ediţiunea a patra. Brăila, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1881; 96 p.

18. < MOŞESCU (Pr. C.) >, *Preotul învețător poporului < După Luzerna Episcop Langrei >*, în *Biserica Orthodoxă Română*, III (1883), pp. 181—186, 235—239. Vezi și *Autobiografia*.

19. MOŞESCU (Cosma),
Bilete de săptămână pentru scólele primare. <Brăila, 1884>(?).
Mențiune pe coperta lucrării: « Cuvêntŭ despre Consciința minciunósă »...

20. MOŞESCU (Economul C., institutor la classa a IV-a și Directoru al Scólei No. 1 de băeți din Brăila),
Cuvêntŭ despre Consciința Minciunósă. Tradusŭ după L. Bourdaloue și Tipărit de... Brăila, Tip. Progresul, 1884; 39 p.
Traducătorul are o scurtă prefață.

21. MOŞESCU (Cosma),
Manual de rugăciuni pentru scólele primare. Galatz, 1886.
Inregistrată sub cota A. 5251, la Biblioteca Academiei Române. Acum, lipsă.

22. <MOŞESCU (Pr. C.)>,
Religiune și atheie. Braila, Tipo-litografia G. Bălășescu, 1888; 16 p.
Se publică și două scrisori ale lui N. B. Lŏcusténu, « aceste doă răspunsuri ale elevului gloriosului Heliade ».

23. MOŞESCU (Pr. C.) și P. MOISESCU,
Geografia județului Brăila conform programei în vigóre pentru clasa a II-a Primară Urbană și pentru clasa III-a primară rurală de ambele sexe. Făcută de... Aprobată de onor. Minister al Instrucțiunei Publice. Ediția VI revĕḑută și întocmită după noua împărțire a Județului. Brăila, Antêia Tipo-Lithografia Pericle M. Pestemalgioglu, 1892; XII + 72 p.
Cu o prefață a autorilor, aceeași ca la ediția I.

24. MOŞESCU (Pr. Cosma, fost institutor și director al scólei primare No. 1 de băeți din Braila),
Iisus Christos și reforma sa socială. Scriere tradusă dupŏ Julien Villecrose și tipărită în limba română pentru prima óră de... Cu o prefață de N. B. Lŏcusténu. Braila, Tip. « Universala »-Const. P. Nicolau, 1894; XIII—220 p.
Din prefața lui N. B. Lŏcusteanu: « Dacă îndrumarea oamenilor pe calea binelui prin cărți e menirea scriitorului, venerabilul preot Cosma Moșescu a știut să-și împlinească pe a sa, dotând literatura română religioasă cu scrieri ca aceasta, proprii a îndulci multe amărăciuni »...
« Urmașii noștri vor vedea o lume nouă, o societate nouă. Aceasta va fi « Santa Cetate », cântată de Heliade, « Noua Ierusalime » anunțată de Salvatorul ».

La p. 218, C. M. notează: « Această carte s'a tradus și tipărit în anul al 72-lea al etății traducătorului, prin urmare credem scusabile erorile ce s'au putut strecura. Observațiunile drepte vor fi primite cu recunoștință ».

25. <MOȘESCU (Cosma)>,
Incă odată. Potriveală între un turc și un neamț, în *Adevĕrul*, București, 1895, nr. 2086 din 14 Ianuarie.
Articol nesemnat, atribuit după scrisoarea inedită nr. 44 a lui N. B. Lŏcusténu către C. Moșescu (în colecția ing. Agripa Popescu).

3. SCRISORILE LUI I. HELIADE RĂDULESCU TRIMISE PREOTULUI COSMA MOŞESCU DIN BRĂILA, INTRE ANII 1857—1872

I

Constantinopole, 1857, Aprilie 29/14.

« Credința ce ai te va mântui ».
Apostolul.

Domnul meu și părinte,

Cu mulțumire am priimit epistola sânției tale din 6 Martie [1]).

Zici cum că crezi că sunt trimis de la Dumnezeu. Este prea adevărat!! Insă ca să fiă și mai adevărat, cată să mai adaogi la această credință, spre a o împlini, că toți oamenii sunt trimiși de la Dumnezeu, și că n'am nici o diferință de dânșii, decât în ceea ce m'am nevoit şi mă nevoiesc de a uita tot ce am învățat de la oameni, din cărți și de la dascăli, și să mă iau numai după aceea ce am de la Dumnezeu, adică după mintea ce fiăcare om are ca și mine. Nimic nu e mai sigur că mintea o avem de la Creator și, cu toate acestea, cei mai mulți lasă ce le zice mintea, și se iau după cele ce aud de la muritori sau din cărți, ce nu fac decât a perverti pe om.

De mă consideri astfel cum te exprimi, și-mi faci onoare, causa este că nu te iei după oameni, ci după ceea ce-ţi zice mintea. Şi mintea, iar, nu-ți poate spune de bine despre mine, decât în cele ce afli că sau adevărul e în mine, sau eu în adevăr, și unde mă aflu în adevăr e numai acolo ce n'am aflat de la oameni, ci de la mintea ce mi-a dat-o şi mie, ca și la ceilalți oameni, fără excepţie. Dumnezeu e drept și nepărtinitor, și la tot omul dă aceeași minte, spre a vedea că doă și doă nu fac decât *patru*.

Crede, părintele meu, că sunt trimis de la Dumnezeu! Mai crede, iar, că toți oamenii sunt trimiși de la dânsul; mai crede, iar, că, câte îți zice mintea liberată din lanțurile doctrinelor umane, îți zice însuși Dumnezeu, și credința ta te va mântui, și vei avea darul d'a dreptul de sus de a mântui pe tot cel ce te va asculta!

---

[1]) Nu cunoaştem această scrisoare.

Iar o mai repet, mi-a făcut o mare plăcere scrisoarea sânției tale! Ești fiiu al naturei, și cu cât mai mult cineva se apropie de natură, cu atât mai mult devine fiiul adevărului și prin urmare al lui Dumnezeu: pentrucă natura este ceea ce este, și numai ceea ce este e adevăr. Ceea ce nu există, este minciună. Și adevărul este Dumnezeu. Așa îl numește și Moisi, zicându-i Iehovah, adică *Cel ce este* sau *El-Él.*

Fiă adevărul cu noi! Și fiă ca, de nu ne vom mai întâlni în viață, să ne aflăm cu toții dincolo, înaintea adevărului.

Al domniei tale cu totul devotat,

I. Eliade [1])

II

București, 1859, Iuniu 15.

Venerabile părinte Cosma,

Cu mulțumire am riceput scrisoarea sânției tale din 5 ale aceștia. Ocupându-mă a termina articoli din *Issachar* [2]) pe Iuniu și Iuliu, sau mai bine așteptând d'a eși din tipar, ce merge cam încet, întârziai de a răspunde, având înainte de a-ți trimite răspunsul, dinpreună cu expediția acelor articole.

De când am plecat din Paris, tiparul *Bibliei* [3]) merge foarte încet. De când eram în Brăila, *Pentateucul* era terminat și chiar în Brăila am făcut corectura tipografică a ultimei coale și, când așteptam broșurele, tipograful îmi trimite o altă corectură, scriindu-mi că n'a priimit pe ceea ce i-o trimesesem din Brăila. Aceasta din urmă am trimis-o la 28 April, cu plecarea d-lui Gr. Grădișteanul, sunt deja aproape doă luni. Imi scriu că îmi pornesc broșurele prin care se împlinește *Pentateucul;* cum și din *Biblie*, de la paginea 65 până la 112 sau 120, luai scrisoare că s'au pornit din Paris la 4/16 Iuniu. De vor veni prin Brăila, sunt 8 lăzi, dela no. 1 până la 8. Roagă, din parte-mi, pe d. Minovici, a le priimi și expedia.

Abonații la *Biblia* sunt rugați a lua în considerație că această faptă pretutindeni și totd'auna s'a terminat prin soțietăți de mai mulți bărbați și prin fonduri foarte mari. « *Societatea Biblică* » din Londra, ce

---

[1]) Această scrisoare lipsește din colecția preotului C. Moșescu și o reproducem după N. B. Lŏcustĕnu, *Ion Heliade-Rădulescu, Scrisori din exil, cu note de...* București, 1891, pp. 486—487, unde poartă și mențiunea: « Părintelui Cosma Moșescu, la Brăila ».

[2]) *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia,* București, 1859—1869. Titlul interior este: *Issachar sau Laboratorul.*

[3]) *Biblia sacra que coprinde Vechiul și Nuoul Testament tradusă din hellenesce dupo a Quellor Septedeci,* Paris, Tip. Preve și Comp., 1858; 272 p. Despre traducerea *Bibliei* v. și I. Heliade Rădulescu, *Acte și scrisori adnotate și publicate de Emil Vîrtosu,* București, 1928, pp. 86—90 *(Așezământul cultural Ion C. Brătianu,* V).

are în dispoziția sa milioane, cu 9 luni înaintea mea a întreprins de a da în rumănește versiunea după ebraică, și abia până acum a scos *Genese* și a sărit acum la tipărirea *Psalmilor*, traduși de d. Aristia [1]).

Eu, părintele meu, sunt singur în toate, fondurile mărginite și, de ajutători — abia cu a zecea parte — îmi sunt numai abonații; într'un an de zile — cu toate pedicele de la tipografiă — am dat *Pentateucul* întreg, adică mai a patra parte din *Bibliă*.

Dacă dd. abonați cred că aci e o chestiă de comerciu, adică de a-și da banii și a lua marfa, sunt în tot dreptul să fiă supărați; iar dacă vor lua în considerațiă natura faptei și nobila d-lor susținere, și că toți pun, uni<i> umărul și alții degitul, spre a duce la un capăt, noi — niște pigmei —, în mai puțin timp, ceea ce oameni tari în fonduri o duc cu zeci de ani, atunci vor fi consolați cu ideea că sunt între contribuitori și că, cel de la care așteaptă fapta, e fără preget.

De voi vedea că tipărirea merge tot așa cu încetul, sunt determinat a mă mai duce la Paris și, sau să mai șed acolo înadins până ce voiu termina fapta, vreo 9 luni, sau să cumpăr aceleași litere, să le aduc în București, și să continuu aci tipărirea, fără a eși cartea pestriță. Bine făceam de nu mă luam după invitările patrioților, de a veni în țeară, și de ședeam până acum în Paris: fapta era să fiă aproape de termin, și eu eram să fiu mântuit de atâtea tentațiuni!

A-ți mulțumi pentru scrisoarea ce ai publicat prin *Național*, era ca și când a împuțina meritul faptei celei bune. Toți oamenii de onoare și de principe au aplaudit-o, toți te-au binecuvântat îndoit: și pentru causa ce ai apărat și pentru onoarea ce faci clerului sau bisericei lui Crist. Filii, însă, ai minciunii și ai peirii, s'au înfuriat mai mult [2]).

Al sânției tale, cu totul devot,

I. Heliade

---

[1]) C. Aristia, *Biblia sacră. Psalmi. Din ultima edițiune ellenică recorrectată supra Ebraiciloru Archetipi, tradusă de..., București, 1859. Cu cheltueala Societății Ierografice Bretanice și streine spre propagarea sfântului cuvântu în Bretania și la alte națiuni. I. Genesis. II. Isaia. III. Psalmi.*

[2]) Scrisoarea prin care preotul C. Moșescu ia apărarea lui Eliade și arată meritele acestuia pentru cultura românească, e datată: Brăila, 22 Mai, și apare în *Naționalul*, nr. 48 din 28 Mai 1859. E republicată apoi în *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu, Părintele Națiunei Române*, București, 1859, pp. 30—34. Scrisoarea reprezenta răspunsul unuia din heliadiști la criticele vehemente publicate de «*Românul*» lui C. A. Rosetti și de «*Țânțarul*», împotriva «părintelui națiunei române». Față de acuzațiile ce i se aduceau, că a suprimat «*Curierul Românesc*» după ce a încasat abonamente pe care nu le mai restitue, Heliade cere dela prietenii din țară să-i ia apărarea și să subscrie o scrisoare de protest adresată ziarului «*Naționalul*». Ciorna acestei scrisori e dată la Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori inedite*, București, 1928, pp. 80—81.

III

București, 1859, Oct. 22.

Venerabilul meu părinte,

La re'nturnarea mea, văzui la dd. Râureni scrisoarea sânției tale, prin care le scrii a-ți trimite zece exemplare de *Issachar* și *Biblice* [1]). Cu prima ocasiă ce aflai, nu întârziai a le trimite și a-ți mulțumi, ca tot-d'auna, pentru simțimentele ce îmi conservi și pentru buna voință ce ai avut a te însărcina și cu propaganda acestor scrieri. Dacă bărbați drepți cu inima, ca sânția ta, aprobă niște asemenea opere, este singura recompensă pentru mine, căci ceea ce place oamenilor drepți place și lui Dumnezeu, căci dreptatea adevărată una este.

Peste câteva zile ajunge și broșura a patra din *Biblice*, cu care se închie *Exodul*.

Sub tipar se află, din *Biblie:* Iesus-Nave și Indicii.

De aci înainte și *Biblia* și *Biblicele* se vor tipări în București, în tipografia companiei între mine și dd. Râureni, și va merge lucrarea mai răpede, cum să se împace mai bine abonații și acționarii.

Ce se va aduna de la abonații la *Biblice* și *Issachar*, te rog a se da la d. Duiliu [2]) sau d. Tetorian, pe comptul meu, și a mă scădea cu aceea sumă din ceea ce le sunt dator, până după așezarea și începerea tipografiei, când voi trimite și restul datoriei.

Peste curând încep și partea a II din *Issachar*.

Cordialemente și cu recunoștință îți strâng mâna.

A sânției tale devot amic,

I. Heliade

IV

București, 1860, Aprilie 2.

Venerabilul meu pări<n>te,

Am riceput cu mulțumire scrisoarea sânției tale, din 11 Marti, însă cam târziu, la începutul săptămânei core<n>te, și altă zi de expediție n'avui, decât cea de astăzi. Pachetul l-am preparat din zioa d'ântâi.

---

[1]) *Biblicele sau notitii historice philosophice, religiose și politice asupra Bibliei*, Paris, Tip. Preve și Comp., 1858; XII + 192 p. Vezi și anunțul-reclamă pentru *Biblice* și *Issachar* în « *Naționalul* », București, 1859, nr. 33.

[2]) Marcu N. Duiliu sau Duilie. Corespondența lui Heliade cu acesta începe în 1844 și ține până la 1869 (publicată la Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori, adnotate și publicate*, București, 1928, pp. 50—85).

Eată dar că trimit:

10 exemplare *Biblice*, dela paginea 105 până la 144; şi din *Issachar* asemenea zece exemplare, partea a doa, patru numere vechi şi alte doă numere ce eşiră ieri. Cu aceste se împlinesc inclusiv cele zece exemplare ce le-aţi luat dela dd. fraţi Sâgârceni.

Despre cele 15 exemplare ce scrieţi că aţi priimit prin d. G. Budescul, nu ştiu dacă *Biblicele* sunt complecte până la paginea 144, şi *Issachar* nu ştiu iar până unde ajunge, dacă adică vine până la no. 20 ce se arată jos la pagine (şi care în terminii tipografici se numesc *semnătura coalei)*.

Trimit, dar, neştiind bine, deocamdată continuaţia, ce mai eşi, adică semnătura 21 şi 20, în 15 exemplare. Scrie-mi, te rog, dacă mai trebue, spre a le complecta.

D. Minovici scrie iar că i s'a trimis 20 exemplare *Biblice* şi *Issachar*, pentru care mi<-a> şi desfăcut banii. Insă toate aceste trimiteri s'au făcut în lipsa mea, când mă aflam la Paris, şi de la înturnare-mi, ocupându-mă cu aşezarea tipografiei şi spre a repara paralisia în care mă adusese începere<a> şi încetarea *Curierului Român* [1]), încetai cu *Issachar* şi *Biblice*, cugetând a-l reîncepe în stabilimântul nostru.

Aşa, nu ştiu (căci s'au amestecat multe scrisori, cu mutarea, şi, ca să le pui la locul lor, nu mă lăsa de scurt nuoele ocupaţiuni), nu ştiu, zic, dacă acele 20 exemplare de la d. Minovici sunt altele de<cât> cele 25 de la sânţia ta.

Inţelege-te, dar, cu d. Minovici şi scrie-mi de se cuvine a trimite, după cu<m>trimesei acum, aceste doă numere nuoă din *Issachar*, adică:

20 la d. Minovici,
15 la sânţia ta (de la d. Budescul),
10 idem (de la d. Sâgârceni)?

Acestea pentru *Issachar* şi *Biblice.*

Mai eşi încă din *Biblie*, de la paginea 217 până la 272. Această din urmă fasciculă să se alăture în cea precedende, unde se înseamnă no. 3 şi 4. Trimiţ sânţiei tale 60 exemplare pentru o acţiă.

Am văzut, părintele meu, la d. I. Râureanul, scrisorile sânţiei tale, cum şi din tra<du>cţiunile cu care te ocupi, şi m'am bucurat mult. Am pus la cale să le citim cu d. Râureanul, în Sărbători, şi să le confrunt cu originalul. Ai început bine de la *Acatist*, că e o poesie din cele mai frumoase ale stilului bizantin.

Mi-a părut bine auzind că vei veni p'aci. Atunci vom vorbi mai pe larg.

Strânge mâna, din parte-mi, amatului şi predilectului meu amic, d. Duiliu, cu un *adevărat:* Cristos a înviat!

Fac urări să petreceţi sântele zile cu bine.

Al sânţiei tale devot amic,

I. Heliade

[1]) Guvernul, prin Ion Ghica, suprimase «*Curierul Românesc*» la 17 Decemvrie 1859.

V

București, 1860, Iuniu.

Venerabilul meu domn,

Am riceput scrisoarea sânției tale, din 20 Iuniu, și eată că repar eroarea ce s'a comis la *Issachar*: mai trimit încă șease exemplare.

Polița de opt ducați am riceput-o și am trecut acești bani la partita *(sic)* cuvenită.

Cu expediția aceasta veți avea cu ce închia volumul întâi de *Bibliotecă* [1]) complect și veți avea alte trei libresoane de *Poesie*.

Pestre *(sic)* vreo zece zile vine rândul a citi, dinpreună cu d. I. Râureanul și cu textul elenic, manuscrisele trimise [2]).

Mi-a părut rău din suflet (în interesul nostru, ortodoxilor) pentru trecerea din moarte la viață a fericitului părintelui nostru Farmacide [3]). In adevăr, o stelă mai puțin, după cum zici, în orizontele atât de obscur ar *(sic)* Ortodoxiei. Era vechi, fericitul, și era blând ca un copil și sapient ca un Hrisostom, și nu mai putea, sub nici un cuvânt, mai sta între noi cei tari și <cu> ciomagul la spinare. Dumnezeu să accepte sufletul lui și eterna lui suvenire, între liberatorii și luminătorii Greciei!

Peste curând vă voi trimite trei numere din *Biblice*, ce tractă despre sacrificiuri.

Până atunci, o strânsură de mână din inimă.

La revedere, *I. Heliade*

P. S. Strânge mâna, din parte-mi, d-lui Duiliu, și spune-i că îi mulțumesc mult pentru câte m'a înștiințat. De n'aș avea și astfel de amici, ca să cunoască multe adevăruri, aș începe și eu a crede calomniele despre mine. Imi vine de multe ori a crede că, dacă nu e lumea nebună, apoi eu sunt nebun!

VI

București, 1860, Oct. 11.

Mult revere<n>te părinte,

Am riceput cu mulțumire scrisoarea din 7, dinpreună cu lista de acționari la *Asociația Agricolă* [4]).

[1]) I. Heliade Rădulescu, *Literatura. Critica*, București, 1860; XXXII + 276 p. (Biblioteca Portativă, vol. I).

[2]) Traducerea predicelor lui Ilie Miniat. Vezi bibliografia și, mai departe, scrisoarea VI.

[3]) Despre Farmacide mai vorbește Heliade și altă dată; cf. Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori*, p. 89.

[4]) Prospectul pentru *Asociația Agricolă* e publicat la I. Heliade Rădulescu, *Bibliotecă portativă. Diverse*. Volumul II, București, 1860, pp. 123—154. Preotul C. Moșescu ia o « acție », M. N. Duiliu, două (*ibidem*, pp. 142 și 145; tot aici e dată și lista tuturor acționarilor).

Listele abonaţilor la *Issachar* şi *Biblice* s'au îndreptat, şi prin urmare trimiţ încă 6 exemplare pentru sânţia ta şi alte 4 pentru d. Minovici.

Intreprinderea cu traducţia marelui predicator Miniat şi 'naintarea ce ai făcut în travaliu m'a bucurat mult. Ducându-mă la prea sânţia sa părintele Mitropolitul, ca să-mi iau zioa bună (pentru că plec pentru vreo trei săptămâne), i-am spus despre respectatele sânţiei tale ocupaţiuni. La înturnare, îţi voi scrie, ca să facem ceva şi pentru tipărire [1].

Grăbindu-mă expediţia, termin, salutându-te din inimă.

Al sânţiei tale cu totul devot amic,

I. Heliade

VII

Bucureşti, 1861, April 7.

Reverentul meu domn,

Am riceput doă scrisori ale sânţiei tale, una din 2 Marti şi alta din 23, prin d. Foxăneanul, dinpreună cu zece galbeni în comptul *Biblicelor*.

Am citit precuvântarea şi, tot ce am zis şi d-lui Foxăneanul, crez că citaţiunile ar fi mai bine să se puiă jos în notiţe, căci stilul întârzie cu dânsele, unde altmintrele devine mai natural şi mai vivace.

Ştiu că, după modul celor vechi, aşa se punea; însă astăzi se cam emancipă oamenii de scolastica lor [2].

Crez că la concurs te-ai arătat, şi aşteptăm de acolo resultatul atât al sânţiei tale, cât şi al d-lui profesor Tomescu; ce depinde de mine, pentru amândoi, voi face datoria [3].

Am auzit că acolo au vrut câţiva a-şi da votul pentru mine, la alegeri. Mulţumesc celor ce au votat, şi mulţumesc lui Dumnezeu că nu m'am ales, căci încă n'a venit timpul unei adunări generale de oameni cari mai mult să facă decât să vorbească! Acum e Camera şi, cine între în-tr'însa, cată sau să insulte, sau să fiă insultat: acum e timpul certelor.

---

[1]) Cartea apare sub titlul: *Predicile şi panegyricile Părintelui Helie Meniate Episcopul Cernicei şi Calabrytei din Pelopones. Traduse şi typărite de Pr. C. Moşescu* <cu două prefeţe de Pr. C. Moşescu, pp. I—XIX>. Voluminile I—II, Brăila, Tip. Unirea, 1863—1864. Vol. I = XIX+298 p.+1 pl.; II = 334 p. Pentru Heliade, Miniat era o veche cunoştinţă, căci tradusese pe vremuri patru din cuvântările sale, şi le rostise în biserica Colegiului Sf. Sava. Ele sunt publicate sub titlul: I. Eliad, *Cuvânte ale Episcopului Ilie Miniat*, Bucureşti, 1839; 104 p. Şi în Moldova găsim traduceri din Miniat, între care şi *Predicile: Didahii sau cuvinte de învăţătură la Duminicile sfintei Paresime şi la sărbătorile înpărăteşti, Ale lui Ilie Miniat... din orânduirea înalt preasfinţitului mitropolit al Moldavei şi arhipiscop al Sucevei D. D. Veniamin Costachi*, <*Traducere îndreptată de paharnic G. Seulescu*>, Iaşi, 1837.

[2]) E vorba de precuvântarea la traducerea predicelor lui Ilie Miniat. Cf. scrisoarea precedentă cu notele respective.

[3]) Preotul C. Moşescu candida pentru postul de catihet la externatul de fete pe care Aşezămintele Brâncoveneşti intenţionau să-l deschidă la Brăila, şi este în cele din urmă, recomandat pentru acel post (scrisoare inedită a lui Aaron Florian, directorul Aşezămintelor Brâncoveneşti, către preotul C. M., din 12 Iunie 1861, în colecţia Inginer Agripa Popescu).

Să lăsăm pe morţi să-şi îngroape morţii şi, câţi sunt vii în Domnul nostru, să labore pentru adevărata viaţă.

Chiemarea noastră nu este de a ne certa, ci de a ne face datoriele!

Strânge mâna, din partea mea, d-lui Duiliu. Zelul domniei sale şi al sânţiei tale mi-au împrospătat inemicii. Fiă ei cu ura şi noi cu dragostea!

La revedere, *I. Heliade*

VIII

Respectabilul nostru părinte,

Cu mare bucurie am priimit scrisoarea sânţiei tale; îmi pare bine că vă aflaţi sănătoşi.

Din inimă mi-a părut rău de anunţul d-lui Aaron [1]) şi de rătăcirea brâncovenească. Şi ca să fiu sinceră, iată de ce m'a întristat aşa de mult: nu pentru venerabilul părintele Cosma, ci pentru elevele ce vor fi lipsite de un astfel de catichet!

Din toate esternatele brâncoveneşti, numai şcolarile ce avea norocul să ia lecţii de la sfinţia ta se putea crede că îşi vor cunoaşte misia lor, ca ortodoxe, mame, soţii şi cetăţene.

Părintele Cosma nu va scri fără acest mic salariu, dar vai *şi de aceste şcoale!* Vai şi de acei ce se conduc de calomniatori şi dau ascultare invidioşilor!

Heliade, cu tot respectul, vă sărută mânile.

Mă rog, arată respectul meu doamnei, soţiei sfinţiei tale.

Vă mulţumesc pentru aducerea aminte: atât poate fi bună, marinata! Masa noastră a făcut parată *(sic)* cu această garnitură.

Priimeşte, venerabilul meu părinte, amicia şi afecţia

Marii Heliade

Bucureşti, 1861, Iunie 25.

IX

Bucureşti, 1862, Ianuar 3.

Venerabile părinte,

Doă scrisori ale sânţiei tale am priimit. In cea din urmă văzui scandaloasa purtare a *iscusitului* de inspector. Pe cât ortodoxi<i> are încă buni şi zelatori soldaţi, ca Brăilenii şi alţii, pe atâta îi lipsesc căpitani sau generali, în lupta ce îi dau eterodoxii. Indolenţa este la cap şi pare că, din sistemă, lasă a se întinde şi a cuteza propagandiştii.

---

[1]) Florian Aaron, directorul Aşezămintelor Brâncoveneşti, cerea preotului Moşescu ca, în calitatea de catihet al Externatului de fete din Brăila, să nu mai activeze în cadrele niciunui partid politic (scrisoare inedită din 12 Iunie 1861, a lui Fl. A. către C. M., în colecţia Ing. Agripa Popescu).

Cetăţenii din Bucureşti, având de exemplu pe Brăileni, făcură o asemenea adresă către *(sic)* mulţumitoare Eforiei [1]) şi Chiriarhului; aceste autorităţi însă pare că sunt triste de asemenea simtome, ce le compromite pe la locuri mai înalte. Din causa aceasta şi din altele, nu mă mai duc pe la Eforie de vreo doă luni; a arăta scrisoarea sânţiei tale, ar semăna că persecut şi acus din sistemă, când în adevăr apostolii papismului propagă şi atacă din sistemă. Aşa e lumea: unii au drept să atace, şi hoţii de păgubaşi n'au voie nici de a se apăra. Ce zici? Să comunic scrisoarea sânţiei tale, Eforiei?

In prima scrisoare îmi scrii că ai auzit că ar fi rămas împrumutul bibliofil. N'a rămas încă jos, ci numai s'a întârziat şi s'a reformat pe acţii. Acum fac ultima încercare şi mă adres la Românii zelatori în genere, printr'o foaie tipărită ce o voi da peste câteva zile [2]), şi la Brăileni în parte, cu această scrisoare adresată la Municipalitate [3]). Te rog a te înţelege cu dd. Duiliu şi Minovici, cum şi cu dd. Dumitreşti şi Grădinarul. Trimit sânţiei tale aceste 50 acţii, despre care vorbesc în scrisoare. Te rog a le împărţi la arătaţii domni, câte 10 sau 12, rugându-i — de vor putea — să le aşeaze pe la din amicii zelatori. Scrisoarea către Brăileni, te rog a pune spre a se copia în doă-trei exemplare şi a se da pe la cei ce vor binevoi a lua iniţiativa de subscripţiă, ca să o poată citi pe la acţionari.

Câte din 50 de acţii vor rămânea nedate, mi se vor trimite înapoi. Iar dacă Municipalitatea singură va voi să puiă ceva fonduri pe acest procent de 25 la sută şi va fi necesitate de mai multe acţii, atunci mi se vor cere şi altele.

Fiindcă voi să reîncep tipărir<i>le în luna asta, vă rog pe toţi ca, cu primii bani ce se vor putea aduna, să mă întâmpinaţi cât de curând, ca să pot face comisiuni de hârtie.

Cred că Dumnezeu va binecuvânta întreprinderile mele şi-mi va ajuta, prin oameni, a le termina până a nu muri.

La revedere, *I. Heliade*

X

Bucureşti, 1862, Ianuar 12.

Venerabilul meu părinte,

Sunt nevoit a-ţi scrie şi a te ruga ca, dacă se vor fi putut aduna ceva bani după acţii, să faci a mi se trimite, de se poate, însuşi prin ştire telegrafică, cum să-i am aci la 19 Ianuariu. Am atunci nevoie mare şi, cine

[1]) Eforia Şcoalelor.

[2]) Imprumutul Bibliofil, reformat sub forma de Asociaţia Bibliofilă, pentru tipărirea tuturor operelor lui Heliade, prin cumpărarea de « acţii ». Vezi, anexa II, textul imprimatului contemporan lansat de Heliade la 6 Ianuarie 1862.

[3]) N'o cunoaştem, deşi pomeneşte de ea şi într'o scrisoare către Marcu N. Duiliu (cf. Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte şi scrisori*, pp. 82—83). S'ar putea să aibă acelaşi conţinut ca scrisoarea adresată Municipalităţii Capitalei, prin care, în 1862, cerea să fie ajutat la tipărirea operelor sale, prin cumpărarea de « acţii » la Asociaţia Bibliofilă (vezi, mai departe, anexa III).

îmi va trimite bani, mă scapă de o mare tentaţiă. Imi stă, de vreo 20 zile, 300 galbeni întocmai ca untul-de-lemn al păcătosului. Mi se oferă, spre a-mi mânji capul și inima. Am putut a-i refusa. Nu ştiu, însă, câtă putere voi avea la 19 Ianuariu, când am plăţi cu termin. Grea e viaţa! De puteţi, scăpaţi-mă, Brăilenii, de această tentaţiă!

La revedere, *I. Heliade*

XI

Optzeci galbeni am priimit prin d. Dumitrescul, trimiși de părintele Cosma, pentru opt acții la *Asoțiația Bibliofilă.*

I. Heliade

1862, April 18, Bucureşti.

XII

Bucureşti, 1862, August 30.

Venerabile părinte,

După o adunare sau încasare de vreo 50 acții ce <s'au> depus cu încetul la un banchier, realisându-se pe la începutul lui Iuliu 500 galbeni (cu cei 80 galbeni trimiși de sânţia ta), luai din nou curagiu a reîncepe tipărirea, și ultimele doă luni ajunsei a termina de tot:

I period *Curierul de Ambe Seses* (sic = sexe)
IV period idem, și
III period mai are două coale.

Din *Biblioteca Portativă* s'au terminat:

I *Critica* [1])
II *Diverse* [2])
III *Diverse* șea[se] coale, mai rămâind trei,
IV *Morala* întreagă.
V *Poesii Diverse*, volumul întreg [3]).

In trei săptămâni sunt gata cu aceste opt volume, terminate de tot și legate, se *(sic)* a se da în vânzare.

Trimiţ cu aceasta ocasiă zece exemplare din periodul întâi: *Curierul de Ambe Sexe.* Prefaţa către cititori arată care a fost misia acestei scrieri [4]). Câți din dd. acționari vor avea această operă și vor voi să o aibă, te rog a le da acest prim volum, şi peste trei săptămâni voi trimite şi perioadele III și IV din această a doa ediţiă [5]). De vor fi nerăbdători și vor voi

---

[1]) *Literatura. Critica.* Bucureşti, 1860; XXXII + 275 p. (*Biblioteca Portativă*, vol. I.

[2]) *Diverse.* Volumul II. Bucureşti, 1860; 504 p. *Bibliotecă Portativă.*

[3]) *Poesii inedite.* Bucureşti, 1860; 315 p. *Biblioteca Portativă. LXV.*

[4]) *Curier de Ambe Sexe. Periodul I. Dela 1836 până la 1838. A doa ediţiă.* Bucureşti, 1862.

[5]) Periodul III (anii 1840—1842) şi periodul IV (anii 1842—1844), ediţia a II-a, apar în 1862.

îndată a avea și perioadele II și cinci, scrie-mi, să le trimiţ din câte va restara ale primei ediţiuni.

Tot asemenea peste trei săptămâni voi trimite și cinci volume întregi legate din *Biblioteca Portativă*, a le împărţi la dd. acţionari ce vor voi să le aibă, și le vor computa toate scăzându-le din preţul acţiei cu rabat de 25 la sută, adică scăzân<d> a patra parte din preţul lor fixat.

Cu restul din 500 galbeni și cu ce-mi va veni din vânzare<a> acestor cinci volume, voi reîncepe tipărirea *Bibliei*, cu Dumnezeu înainte, și perioadele II și V [1]) din *Curierul de Ambe Sexe*. De voi avea mijloace mai întinse, voi reîncepe în paralel și o serie de articole importante în *Issachar;* de unde nu, voi mai aștepta până în primăveară, când voi termina zisele doă perioade și când cu *Biblia* voi ajunge cel puţin până la Isaia.

Dă, te rog, și alăturatele doă scrisori, una la d. profesorul Sona [2]) și alta la d. Grădinarul.

Domnul<ui> Duiliu strânge cordialemente mâna din partea mea, și la ai sânţiei tale arată respectuoasele mele complimente.

Al sânţiei tale cu totul devot amic, *I. Heliade*

XIII

București, 1862, Noembre 14.

Reverentul meu domn,

Am priimit epistola sânţiei tale, din 12 Octombriu, și profit de această ocasiă a-ţi trimite alte zece exemplare din periodul IV [3]) cum și câte un exemplar întreg din *Bibliotecă* [4]).

Te rog a le face cunoscute la dd. acţionari la *Asoţiaţie Bibliofilă*, și câţi nu le vor avea și vor dori să le aibă, te vor însărcina a-mi scrie ca să le trimiţ; cu acea ocasiă voi trimite și alte 10 exemplare din periodul III.

Te rog a binevoi să întrebi pe d. Sona dacă a putut și d-lui recomanda *Curierul de Ambe Sexe* pe la învăţătorii de sate, după cum s'a urmat și în alte judeţe. Câmpul-Lungul și Târgoviște îmi scriu că între învăţătorii de acolo s'au priimit cu mare bucurie până la entusiasm, și toţi s'au suscris în unanimitate: la Târgoviște, 150 exemplare și la Câmpul-Lungu, 100. De se vor cere pe jumătate din alte părţi, nu cred să ajungă ediţia de 2000 exemplare. D-lui Sona trimesei cu această ocasiă 50 exemplare periodul I.

Te salut cu respect, reverentul meu domn, și te rog a strânge mâna, din partea mea, demnului amic, d. Duiliu.

Al sânţiei tale cu totul devot, *I. Heliade*

---

1) Ediţia a II-a. Periodul V apare în 1862 (anii 1844—1847), iar periodul II (anii 1838—1840) apare de abia în 1864.

2) Ștefan Sona, institutor la Școala primară Nr. 1 de băieţi din Brăila. Era colportorul lucrărilor lui Heliade printre învăţătorii din jud. Brăila.

3) *Curierul de Ambe Sexe*, ediţia a II-a, periodul IV.

4) *Biblioteca Portativă.*

XIV

Bucureşti, 1862, Decembre 16.

Reverentul meu domn,

Prin dd. Tetorian, am trimis sânției tale un pachet cu zece exemplare *Curier de Ambe Sexe*, periodul IV, cum și din *Biblioteca Portativă*. Am trimis asemenea și d-lui profesor Sona, un pachet cu 50 exemplare *Curier*, periodul I. Nu știu dacă le-ați priimit.

Prin această ocasiă îți trimiț încă 10 exemplare, periodul III, spre a se da pe la dd. acționari bibliofili.

Te rog să binevoiești a da această scrisoare d-lui Sona și a-l ruga să-mi răspundă la scrisorile mele. Nu știu ce va fi făcut cu circulara ce i-am trimis. De prin alte județe mi-au venit răspunsuri satisfăcătoare. Invățătorii de sate au priimit *Curierul de Ambe Sexe* cu mulțumire până la entusiasm.

Eu, de Sărbători, sper să vă dau un proiect nuou de *Casă de schimb*. Zic *Casă* și nu *Bancă*, pentrucă sistema mea este nouă și diametralemente opusă de sistema băncelor. *Casa* este acoperemânt, refugiu, în casă e mama-alăptătoarea, averea *adevărată*, temeiul neclintint *(sic)*, căminul încălzitor.

Banca e bani, altarul vițelului de aur, cultul lui Moloh, vampirul cu milioane de gure ale usurei sau cametei, ce suge averea, ce ruină proprietatea. Casa cu un cuvânt este *casă* și banca este *bancă* [1]).

Te salut, reverentul meu domn, din inimă, și îți urez sărbători voioase și anul nuou cu bine.

Al sânției tale cu totul devot,

I. Heliade

<P. S., al preotului Cosma Moșescu:> Am plătit portul pachetului, 7,32.

---

[1]) Titlul proiectului: *Pace sau însoçire între averea nemişcătoare şi între bani, sau casă de credit reciprocu*. Bucureşti, 1863; 36 p. « Preţul de ḑece lei este destinat spre întreţinerea unei salle de adunare a societarilor şi alte spese ». Lucrarea prezintă un interes deosebit pentru amintirile din copilărie şi maturitate, pe care Heliade le presară de-a-lungul paginelor acestui proiect plin de visurile multilaterale ale activăţii sale.

Despre bancă, Heliade publică articole pretutindeni. Aşa, găsim un articol: *Despre bancă*, în *Actualitatea*, Bucureşti, 1865, nr. 2—12—42 (Septemvrie); un articol: *Casa de credit reciproc sau antibancă*, în *Sentinella Română*, Bucureşti, 1865, nr. 35, 37, 47.

Un text în acelaşi sens se regăseşte în *Equilibru între antithesi sau spiritul şi materia*. Bucureşti, 1859 — 1869, sub titlul: *Avere-a stabile. — Avere-a instabile. Cassa Pensiunilor. Cassă de credit reciproc* (pp. 385—400).

XV

Bucureşti, 1863, Ianuar 17.

Reverentele meu domn,

Am riceput scrisoarea sânţiei tale, din 31 Decembre, şi mi-a părut bine că aţi trecut cu bine peste epidemi<i>le ce şi pe aci am suferit cu toţii.

Cu ocasia de astăzi vă trimit un pachet no. 2, marca C. M., cuprinzător de:

10 *Critice*
10 *Diverse I*
10 *Poesie inedite*
10 *Morală*
5 Prima parte din scrierea *Pace* [1]), etc.

Am mai trimis din acestea, 25 exemplare, d-lui Sona, şi îi scriu a se înţelege cu sânţia ta şi cu dd. Duiliu şi Minovici. Citiţi, studiaţi şi fiţi propagatori numai de convicţia ce vă va putea inspira această nuoă ştiinţă, pre care în a doa parte o numesc *Ctematonomie soţială* [2]). Totul stă la multul acţionarilor, căci fondatori cu moşii se află deajuns.

Această casă de credit reciproc va fi ca o fortăreaţă nepumnabile *(sic)*, în care se va depune, spre sicuranţă şi mântuire, şi averea nemişcătoare şi banii. Cu o asemenea tărie se vor putea alunga de aci înainte străinii, de a ne lua moşiele.

Cred că acţionarii ce au răspuns acum doi ani la articolul intitulat: Hoţii ! Hoţii ! [3]), vor răspunde cu mai mare convicţiă acum, şi sicuranţă, când acţiile le vor lua şi banii vor depun<e> pe fonduri nemişcătoare şi de valori foarte mari. Suscrierea, pe alăturata foaie, sau de acţionar, sau de fondator soţietar, nu are altă îndatorire decât a ne şti unul pe altul şi de a putea apoi, după venire<a> tutulor semnăturelor din toate părţile, forma o listă generală, spre ştiinţa tutulor. Semnătura definitivă va fi în statutele desbătute şi aprobate.

N'am priimit scrisoarea de la d. Grădinarul, şi doresc să ştiu foile ce îi lipsesc; roagă-l, din parte-mi, a-mi trimite numărul paginii din urmă de la fiăcare scriere, şi a o împlini îndată.

Sub tipar se află *Curierul*, periodul II, şi *Diverse II*, din *Bibliotecă*.

Voi începe peste curând, după eşirea părţii II din *Ctematonomia socială*, voi începe cu *Issachar*, de unde încetatese *(sic)*, şi voi tractata *(sic)* diada: *Travaliul şi Laboarea*, astfel cum iera cadru a se tracta în primele articole ale *broşurei* ce vi se trimite.

---

[1]) *Pace sau însoţire*, etc.; cf. scrisoarea precedentă.

[2]) *Tratat de ctematonomie. Partea II.* Apare această a doua parte în *Tipograful Român*, Bucureşti, 1870, nr. 17.

[3]) *Hoţii ! Hoţii ! Săriţi ! Hoţii !*, articol publicat în *Biblioteca Portativă. Diverse.* Volumul II. Bucureşti, 1860, pp. 358—366. Articolul apare şi în *Proprietarul Român*, nr. 5 de Joi 12 Ianuarie 1861.

Foaia volantă din *Curierul de Ambe Sexe* este ca un anu<n>țiu și probă după cum s'a anotat pe unde și unde, această a doa ediția. Se împarte, ca toate anu<n>țiurile, gratis.

Salută cordialiamente, din parte-mi, pe d. Duiliu, și zi-i să facă și acum ceea ce totd'auna a făcut, când a fost convins.

Al sânției tale devot amic,

I. Heliade

P. S. Plata portului la poștă, pentru cărți, se va trece la comptul meu.

XVI

București, 1863, Februar 27.

Venerabilul meu părinte,

Am priimit, prin d. Tetorian, suma de lei 450, ce mi-ai trimis prin d. Tetorian, cu și scrisoarea din 18 Februar.

In urma acestei scrisori, trimit sânției tale pachetul alăturat no. 1, marca C. M., cu foile următoare:

Periodul I, de la paginea 137 până la fine;

Periodul III, de la paginea 215, în care începe *Căderea Dracilor* [1]), iar până la fine.

Periodul IV, de la paginea 193 până în capăt iar.

Tot asemenea trimiț și din *Biblioteca Portativă: Morală*, de la paginea 217 în sus, și din *Diverse*, de la p. 289 [2]).

Despre portul pachetului, rog pe d. Sona să-l treacă în comptul meu.

Fiind, însă, că nu îmi însemnezi câte exemplare să trimit de fiăcare, mă luai după registru vechi, unde este partita d-lui Grădinaru, și trimesei câte 20 exemplare din fiăce volum din *Curier de Ambe Sexe;* iar *Biblioteca* fiind însemnată cu câte 40 exemplare, trimesei din aceasta de astă dată, spre a se complecta, numai 20 exemplare, căci nu știu de s'au desfăcut câte 40. Mă rog să mi se explice.

Cele cerute de d. Stănescul s'au alăturat asemeni, într'un pachet însemnat anume.

Am văzut câte îmi scrii despre abonamente nuoă. Nici n'am făcut altele, decât pentru *Biblie*, *Biblice* și *Issachar*. *Curierul de Ambe Sexe* nu se dă prin abonamente, ci fiăcare răspunde prețul la priimirea cărții — pe cât priimește; asemenea și cu *Biblioteca Portativă*, fiăcare a plătit pe ce a priimit.

Iar pentru casa de credit reciproc, aceasta nu e un abonament, ci o instituțiă de mântuirea proprietăților de resbelul ce le dă banii sau Mamona. Am zis, și păcat nu mai am! Eu am chieltuit și timp de a labora

---

[1]) S'a strecurat eroare la tipar în numerotația paginelor, fără să lipsească din text nimic *(Nota I. H. R.)*.

[2]) In acest volum iar s'a strecurat eroare la numerotarea coalelor *(Nota I. H. R.)*.

și bani de a tipări și expedia în toată țeara; de se codesc oamenii, pentru binele lor, de a se lumina în cestia averilor, și de a da câte zece lei, nu pentru o carte ce îi va lumina la multe, ci pentru spesele unei sale de adunare, fiă după voiea cocoanei de lene sau de codire [1]).

Din *Biblice*, *Leviticul* este terminat, după cum poți compara versetele după text: cap. XXVI este comentat până la versetul 18, și nu mai rămâne din *Levitic* decâ<t> versetele de la 18 până 46, și cap. XXVII întreg, de 34 versete. Aceste comentarie nețінând loc nici de o pagine, rămaseră a trece în coala 25, unde încep și se continuă *Numerii*.

Imi propui a mă adresa la vre un librar-editor, spre a da din manuscri<s>e, spre a le edita. In crisea de bani de astăzi, sunt în mai bună stare eu decât librarii. Și de aș avea eu fonduri pentru tipăriri nuoă, ca istoria și toate operele mele în prosă și poesie, le-aș pune, spre a termina cele începute deja, ca *Biblia* și celelalte[2]); de aș avea, iară, îndoit fond, și pentru unele și pentru altele, îmi lipsește timpul material a mă ocupa cu corectura tipografică la atâtea opere deodată.

Astăzi nu pot face mai mult decât a continua cu ultimele doă volume din *Curier de Ambe Sexe*, cu al cincilea volum din *Bibliotecă*, ce este aproape de terminat, și, venindu-mi banii de pe la județe, să reîncep, cum zici, câte o coală pe lună, cu *Issachar* și cu *Biblicele*, până la terminarea *Pentateucului* întreg. Atâta pot face în anul acesta. Și apoi îmi rămâne a termina *Biblia*, din fondurile ce îmi vor veni după cele terminate 11 opere.

Te salut din inimă, venerabilul meu domn, și doresc să ne vedem sănătoși și în zile mai ferici.

Al sânției tale devot amic, *I. Heliade*

<P. S.> Iți mulțumesc mult de banii trimiși, la care n'aveam drept să mă aștept. Veniră ca din partea provedinței, ce îngrijaște și de câte noi nici nu ne ocupăm!

XVII

București, 1863, Decembre 9.

Venerabilul meu domn,

In urma scrisorii sânției tale din 14 Noembriu, cu ocasia venirii d-lui Duiliu, trimit sânției tale, pe lângă mulțumirile mele despre cercetare, și cărțile următoare:

1 *Issachar*
1 *Poesie* } pentru d. Opran.
1 *Morală*

[1]) Prețul lucrării *Pace sau însoțire*, de lei zece, era destinat închirierii unei, săli pentru adunarea acționarilor. Cf. scrisoarea XIV.

[2]) Pentru reluarea tipăririi *Bibliei*, cere un ajutor de 3000 galbeni, Așezământului Dositei Filittis, poate pe la 1867, dar nu i se acordă (cf. Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori*, pp. 86—90).

Critica și *Diversele* le voi trimite cu altă ocasiă, fiindcă nu am legat<e>, și nu pot eși din casă nici până jos în magazie, din causa unui reumatism ce mă turmentă de vreo 40 zile.

Mai trimit 10 exemplare din *Issachar: Votul și Răsvotul.*

Mai trimit încă 25 exemplare din *Vot* și *Răsvot*, tipărite în a doa edițiă, în broșure mice [1]), cum și 25 exemplare: *Historicul Instituțiunilor României, de la Trajan până în zilele noastre* [2]). A treia broșură ese în săptămâna viitoare, ca conclusiă și remediu la cele de față, cu principele unei Constituțiuni naționale, trase din instituțiunile ce am avut, cu care — ca și Elveții — putem trece în ochii Europei de conservatori, iar nu de inovatori.

Aceste broșure trimise, adică 50 exemplare peste tot, de se vor căuta, dă-le cuiva, a la da la vreo ma<ga>zie de negutători, a se vinde, nu le împărți sânția ta. Prețu, a primei este 60 parale, a celei de a doilea 90 parale.

Nu pot răspunde nimic despre *Miniat*, căci nu pot eși din casă. N'am speranță decât, poate, la Ștefan Rasidescul [3]).

Urez toate fericirile de Sărbători, sânției tale și la toți câți te încongiură.

Al sânției tale devot amic,

I. Heliade

<V^{0}> Sânției sale Părintelui Cosma Moșescu, la Brăila.

XVIII

București, 1865, Ianuar.

Reverentisimul meu domn,

Ocupațiuni grele și peripeții diverse m'a<u> ținut în tăcere până acum, fără a răspunde la câte<va> scrisori. Acum în urmă, priimii și patru broșure din *Literatura sacră*, și m'am bucurat și de aducerea aminte și de alegere<a> ce ai făcut în această mică colecțiă, și de limba corectă, de ortografia *ortă* sau dreaptă; iar ceea ce caracterisă inima caritabilă a preotului și a amicului, m'a făcut a vărsa o lacrămă, că niște asemenea scrise sau veghieri le-ai consacrat în comemorația răposatului Ștefan Sona. Da, părinte, să nu-i uite ministru lui Dumnezeu pe bărbații travaliului și onoarii, nici însuși când îi sunt necunoscuți! Ai trăit cu dânsul, l-ai cunoscut, și binecuvântate să-ți fiă aducerea aminte și veghierile lăudabili!

---

[1]) Apărut întâi în *Issachar sau Laboratorul* (titlul interior al lucrării este: *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia*. București, 1859—1869); apoi și separat, ca ediția II, sub titlul: *Votul — Resvotul*. București, 1863; 58 p.

[2]) I. Heliade R., *Instituțiunile României. Tabel historicu de la Trajan până în zilele noastre*. București, 1863; 281 p.

[3]) Tipografia Rasidescu.

Cu ocasia aceasta îţi trimiţ un prospect destinat a se împărţi cu periodul V al *Curierului de Ambe Sexe*, ce va eşi peste curând. S'a depus un capital deajuns, <s>pre a face a eşi la timp câte patru volume pe an, în care se promite un curs întreg de literatură generală: 1^0 viaţa adică şi analisea tutulor autorilor mari, antici, moderni, ai tutulor popolilor; 2^0 operele sau poesiele mele, complect, cu regulele sau legile corespunzătoare sau respective de poesie şi versificaţiă; 3^0 legile sau regulele literaturei întrege, după ordinea alfabetică.

Aştept răspuns la scrisoarea ce trimesei d-lui profesorului, dacă se încarcă cu desfacerea a 50 exemplare din periodul II, pe la cei ce au luat de la răposatul Sona perioadele I, III şi IV, şi cu acea expediţiă de cărţi să trimit şi sânţiei tale câte exemplare se va cuveni, şi a le împărţi pe la dd. acţionari ce au plătit câte 10 galbeni pentru a lua cărţi.

In vara trecută, fiind la Câmpina, am priimit o scrisoare dela sânţia ta, în care îmi cereai, pentru vreo doi acţionari, cărţile ce au eşi<t> şi, din causa ducerii şi veniri<i>, am negligiat această cerere. Acum, mă rog, scrie-mi din nuou câte cât<e> exemplare să-ţi trimit din cărţile deja tipărite, şi acum din periodul II, cum şi din periodul V (peste curând), spre satisfacţia acţionarilor amatori.

Materialul literariu din perioadele VI, VII şi VIII, cum şi al poesielor mele complecte, cu legile lor, cum şi al cursului de literatură, după ordinea alfabetică, este deja, cum se zice pe slavenie, *gata;* fondurile sunt deja depuse pentru hârtie şi tipar, tipografia merge iute, şi sper să eşim în capăt cu toate, de vom fi sănătoşi, cu capătul anului acesta.

Din procentul apoi ce va eşi din câte se vor tipări în acest an, se va pune la cale a se termina şi *Biblia* şi *Issachar*, căci manuscrisele iar sunt *gata*.

De voi mai trăi, voi provedea şi pentru volumele de *Historia Universale*, şi atunci, împlinindu-mi misia, voi putea, fără teamă, a pronunţa cu inima deschisă: « Acum desleagă pe servul tău, Doam<n>e, în pace..., că au văzut ochii mei mântuirea ta ».

Te salut din inimă şi fac urări pentru anul curent, a-l petrece în bucurie şi fericire, după cum sunt sigur că îmi doreşti.

Al sânţiei tale devot amic,

I. Heliade R.

P. S. Alăturata scrisoare, te rog a o da d-lui profesorului ce este în locul răposatului Sona, sau care, astă veară, a făcut a se desface la Municipalitate, pentru premiuri, câteva cărţi; nu-i cunosc numele.

XIX

Bucureşti, 1865, Marte 25.

Reverentul meu domn,

Cu ocasia venirii d-lui Vrăbiescul, profit a vă trimite acest pachet cu 10 exemplare *Curier de Ambe Sexe*, câte cinci volume de fiăcare, de la I până la V, cum şi coala I din al VI, ce s'a tipărit deja până la coala 8-a,

Din aceste 10 exemplare, unul este al aducătorului d. Vrăbiescul, ce l-a și plătit la d. Budescul, pe care te rog a i-l da.

Cestelalte noă exemplare vor rămânea pentru nuoii subscriptori, ce s'ar face la sânția ta și la d. Butoianul.

Cât pentru cererile dd-lor acționari de mai nainte, voi trimite un pachet cu poșta, după lista ce mi-ai trimis.

Sper în anul acesta a termina, până la al X period, cursul de *Historia literaturei*, urmând cu fiăcare autor, cum se vede în Eo<r>opa, cum și un volum din *Biblioteca Portativă*.

De aci înainte, ușurat și cu travaliu și cu corecture și cu spese, ajutat și cu bani<i> ce îmi vor aduce câte zece perioade ale *Curierului*, voi re-începe tipărirea *Bibliei*, a *Biblicelor* și a lui *Issachar*, de care — vrând Dumnezeu — mă voi scăpa în anul viitor, de îmi va mai dărui viață.

Mi-a părut bine că aveți de gând a da o nuoă ediție a fabulelor răposatului Țichindeal. Cât pentru mine, eu n'am nici un drept, nici voie, asupra acestei opere. Când s'a dat a doa ediție, aceast<a> s'a făcut de răposatul Iosif Romanov [1]), fără a cere voie de la nimeni, căci autorul n'are, cred, moștenitor, și cartea a intrat în dominiul public. Atunci Romanov m'a rugat să-i fac acea prefață, și moștenitorii acestui editor autocefal n'au nici un drept asupra drepturilor publice, și cu atâta mai puțin asupra prefaței mele. Crez, dară, că puteți tipări. De va fi nevoie ca să revăz prefața, trimeteți-mi-o, căci eu n'am nici un exemplar.

Cât pentru ortografie, astăzi nu mai e putință a se mai tipări în tipografiele noastre cu literele bizantine, unde figură ω, η, θ, ξ, ψ, etc., cum a tipărit răposatul autor. A se tipări cu literele mixte de astăzi, sau cum s'a tipărit în a doa ediție, mi se pare o profanație, căci va [2]) ajunge a nu se mai respecta nimic ale răposaților.

Crez, dară, că este cu dreptul sau a se tipări ca prima ediție, în care a făcut corectura răposatul, adică întreg cu literele bizantine, ce rău s'au zis slavone; sau, dacă aceasta nu se mai poate, să se facă o ecuație între cele bizantine sau greco-romane și între cele pure romane de astăzi, adică: ᴀ = a, ʙ = b, θ = th, η = e, υ = y, ξ = x, φ = ph (pentru că F nu este φ, ci un digama, adică o aspirație; gama este Γ și altul mic ɼ, și ambele unite fac F, așa οἶνος, γίνος, υίηu, υιος, Fios, Fiu; 'Ιωάννης, γίάννης, etc.). Citiți la capătul broșurei de *Ruge* [3]), comparația ce fac între literele greco-romane și pure romane, unde Αλεξε este egal lui *Alexe*, iar nu *Alesse;* bοὴm = βωm este egal lui vom; ѡм = om sau hom, etc.

---

[1]) Tipograful. Titlul ediției date de Heliade este următorul: *Filosofice și politice prin Fabule, învățături morale întocmite de Parohul Bečcherecului Mic și al școalelor preparande din Aradul Vechiu catechet D. Țichindeal.* București, Tipografia I. Eliade, 1838. <Ed. II. Cu o prefață semnată I. Eliad>.

[2]) In text: *nu.*

[3]) <I. Heliade R.>, *Ruge și morala evangelică pentru clasea I primaria.* III. București, 1861; 63 p. Cf. și *Noul Curier de Ambe Sexe*, București, 1893, pp. 319—323.

A respecta, dar, pe răposat, este a-l edita cu propria lui și a antenaților noștri ortografie, iar nu cu ortografia inoranților (*sic*) profanatori! Te salut din inimă și fac urare de reușirea întreprinderii lăudabili. Al sânției tale cu totul devot amic,

I. Heliade R.

P. S. D. Vrăbiescul, cu care eram a trimite pachetul, a plecat și și-a luat exemplarul sau volumele ce i se cuvenia; prin urmare, rămân câte zece exemplare la sânția ta.

XX

București, 1865, April 15.

Reverentul meu domn,

Prin d. Pizu, am trimis sânției tale 10 exemplare *Curier de Ambe Sexe*, din care unul pentru d. Vrăbiescul, plătit la d. Budescul. După cum îți scriam, eată că îți trimit și cărțile cerute de dd. acționari bibliofili, după lista trimisă, și încă câte trei exemplare din broșurele date în anul trecut.

Am priimit volumul II din *Miniat* și cu vreo zece coale ce avui mai nainte din vol. I, în Păresimele acestea, și la Vinerea Patimelor toată familia mea și-a avut lectura cuvenită unui creștin și s'a cuminecat și a făcut Paștele împăcată ca niciodată.

Ministerul Instrucțiunii s'a abonat, pentru București, la toate perioadele, câte 50 exemplare, spre a se împărți la examen pe la studenți, drept premiuri, motivând că opera este din cele mai neofensive și din cele mai instructive pentru literatura română, morală și educațiă. Dacă poate d. profesor Butoianul, îl rog prin sânția ta ca să facă cum a făcut și an, sau domnia sa sau prin comitetul de instrucțiă, a se abona și Municipalitatea tot pentru această destinațiă, adică la câteva exemplare întrege și la cele de an numai la perioadele II, V, VI, VII, etc., ca să le aibă premianții de an, întrege.

Acum cred că cele patru broșure de an — din cari trimiț acum câte trei — nu vor fi atât de pericoloase celor ce le vor posede, cu toate că și an, aci în București, au fost neatinse, dar n'am voit a le trimite pe afară, ca să nu expui oameni mai debili, acolo unde funcționarii vrea să fiă mai catolici decât Papa, ca să se arate cu servici.

Te salut, domnul meu, din inimă și fac urări pentru fericirea sânției tale.

Al sânției tale cu totul devot amic,

I. Heliade R.

P. S. Părintele locotenentul de episcop Ghenadiu, când a fost acum în urmă prin București, mi-a făcut mulțumirea a prânzi de doă ori la mine. In ambele rânduri am avut vorbă de sânția ta, și l-am văzut că știe a te prețui. Mi-a părut mult bine că ai scăpat de fatalități pedante.

XXI

București, 1866, April 2.

Domnul meu și părinte,

Cât am fost subt liberalismul sublimului de Cuza, numele meu a fost combătut în toate alegerile și pretutindeni în România și prin toate modurile. Subt liberalismul de astăzi, al sublimilor actuali și fiitori, văz asemenea persecuția, cu mai mare înverșunare.

Nu trebue să vă mirați! Cuza a fost din școala celor de regimul actual, și de aceea a fost calificat cu numele de sublim; ei au fost și sunt maestri acestei școale. Speția aceasta de oameni sunt tot de o natură, și de s'au încăierat între sine, causa a fost biata vaca de țeară. Lupii de o natură fiind, deși îmblă în cârd, se sfișie însă și se ucid, când ajung la biata vacă. Lupii nu pot suferi pe câinii ce apără turma; oile nu pot apăra pe câine, când tabără pe dânsul lupii în grămadă.

Azi dimineață avui visita, foarte amicală, a prefectului de poliție [1]), ce mă rugă foarte amicalmente, cu lacrăme în ochi, și-mi declară positiv că nu fuge de lângă mine până când nu mă voi duce împreună la primărie și nu voi suscrie numirea principelui străin, Carol I, de domn al Românilor.

Am văzut până la care grad este astăzi libertatea, și însuși câtă împilare este astăzi de din afară pe amicii noștri cei mai leali. Nesemnătura mea nu poate împedica principele străin, de vor fi cabinetele Europei în învoire și decise; semnătura mea nu poate contribui spre a robi țeara la străini, dacă nu vor voi cabinetele. Am suscris, ca să ‹nu› să facă vreun scandal și să se întâmple câte s'au întâmplat la Moldova [2]).

Dacă este cu putință a mai face ceva bine, încai în Constituantă, faceți cum să fiu ales între deputații acestui județ [3]).

Arată această scrisoare amicilor Duiliu și Zosima (dacă mai este aci) și dă-le pe cea închisă.

---

[1]) Prefectul Poliției Capitalei este R. D. Rosetti.

[2]) In sensul celor de mai sus, Heliade publică, la 10/22 Aprilie 1866, o « declarație » pentru Principele Carol I (*Legalitatea*, I (1866), nr. 1, p. 8), precum și articolul « Plebiscitul » (*ibidem*, nr. 3). Iată pe de altă parte declarația subscrisă de I. Heliade R., la plebiscitul din 1 Mai 1866:

« Declară, pentru ultima oară, înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor, că voința nestrămutată a Principatelor Unite este de a rămâne pururea aceea ce sunt, o Românie una și nedespărțită, sub domnia ereditară a unui principe străin, luat dintr'una din familiile suverane ale Occidentului, și că principele ereditar al României una și nedespărțită este Principele Carol Ludovic de Hohenzollern Sigmaringen, pe care și Adunarea la rândul său îl proclamă sub numele de Carol I »...

« Ca mandatar al națiunii, împlinesc. »

(Arhivele Statului, dos. 80/1866 al Adunării Elective a României).

[3]) Afirmație cu atât mai interesantă cu cât în *Sentinella Română* din 4 Martie 1866 (nr. 8), I. H. R. publica o scrisoare prin care declară că nu se prezintă la alegeri, nici ca alegător, nici spre a fi ales.

La revedere, în zile mai bune decât la 3 August [1]). Terori mul azi e mai mare decât atunci.

I. Heliade R.

XXII

Bucureşti, 1869, Oct. 24.

Venerabile domn,

Priimind epistola sânţiei tale, mă grăbesc a trimite cerutele 20 exempla<re>, de la pag. 253 în sus.

Trimit încă doă exemplare întrege pentru amatori nuoi, se < = dacă = *si* latin> se va cere, şi desfăcându-se sau mai cerându-se altele, te rog a mă înştiinţa.

Sunt sub tipar acum tre<i> volume de poesie, ce se tipăresc în paralel, adică vol. II şi III partea epică, şi volumul IV partea dramatică. Poesiele diverse au rămas a se tipări într'un al V-lea volum, pentru că partea epică — eşind pre<a> mare — s'a despărţit în doă volume: unul epopeele antice şi altul cele moderne. Acestea sper a se termina până la Mart viitor, de voi fi sănătos [2]).

După acestea, intră sub tipar periodul VI şi VII al *Curierului de Ambe Sexe*, în care se coprinde istoria literaturei grece şi latine, cum şi a popolilor moderni.

După acestea va veni rândul *Bibliei*, care cere spese mai mari.

Cu această ocasiune, te rog a agreda încredinţarea despre distinsa mea consideraţiune, cu care sunt

al sânţiei tale devotat amic,

I. Heliade R.

P. S. Strânge mâna, din partea mea, bunului şi scumpului meu amic Duiliu.

---

[1]) La 3 August 1865, în timp ce Domnitorul era plecat la băi, la Ems, izbucneşte la Bucureşti o mişcare de stradă pentru răsturnarea lui Vodă Cuza. Mişcarea devastează Primăria, aflată în Piaţa Ghica, dar e înăbuşită îndată de generalul Florescu, iar Ion Brătianu este arestat pentru o scrisoare publicată în *Sentinella Română* din 1 August, din care se vădea că nu era străin de mişcare. (Vezi A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, II, p. 32 şi urm.). Au fost suprimate atunci foarte multe ziare: *Sentinella Română*, *Românul*, *Libertatea*, *Convenţiunea*, *Nichipercea*, *Buciumul*, etc. Vezi şi la Arhivele Statului, *Mr. Interne*, *Ad.*, dos. 1613 şi 1624/1865. Apare aici şi un D. Spirescu zis Brătianu. Pentru starea de spirit de atunci din Principate, informaţii preţioase la General R. Rosetti, *Un document inedit asupra mişcării dela 3 August 1865*, publicat la *Academia Română*, *Mem. S. Ist.*, t. XV, pp. 93—106.

[2]) Planul amănunţit al operelor sale complecte, Heliade îl arată într'o scrisoare către G. Bariţ, mentorul cultural al Ardealului (cf. Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte şi scrisori*, pp. 42—43).

XXIII

Bucureşti, 1870, Mart 12.

Reverentisime domn,

In prezioa de a stabili o librărie naţională centrală, cu sucursalele sale în fiăcare urbă, trimiţ de astă dată sânţiei tale cărţile următoare:

Exemplare 10 *Echilibru*, a 12 romanaţi;
» 30 *Curs de Poesie*, vol. I, a 12 romanaţi;
» 30 *idem*, vol. III, a 7 romanaţi;
» 50 *Cântarea Cântărilor* [1]), a 3 romanaţi;
» 50 *Christianismul şi catholicismul* [2]), a 2 sfanzigi.

Cu expediţia viitoare, spre complectare, voi trimite alte 30 exemplare *Curs de Poesie*, a vol. II, a 8 romanaţi, ce se află la legător, dinpreună cu alte 3 coale ce urmează după *Cântarea Cântărilor*, cu care împreună fac un mic operat sub titlu de *Romania.*

Cu a doa expediţiune voi trimite asemenea o înştiinţare despre librărie, pe basile expuse în *Tipograful Român* din no. viitor [3]), cum şi o listă de subscripţiuni la cărţile ce sunt deja sub tipar, împărţite la cinci tipografii, până la Sept. viitor.

Te rog, şi pe sânţia ta şi pe fratele Duiliu, a împărţi circularele despre librărie şi a îndemna pe din aproapea voştri a lua această misiune profitabilă şi pentru dânşii în parte şi pentru naţiune în genere. Vedeţi a se stabili o sucursală şi în Galaţi.

La revedere cu sănătate,

I. Heliade R.

XXIV

Bucureşti, 1870, Iulie 9.

Reverentul meu domn,

De când avui perderea nereparabilă [4]), n'am putut scrie la nimeni, nici a răspunde, până la începutul lunei acesteia.

De atunci mai eşiră de sub tipar, spre complectarea celor dinainte, cărţile următoare:

Curs de Poesie, volumul II, din partea epică *Anatolida* (evul de aur sau edenian);
Historia României;
Historia Instituţiunilor României;

---

[1]) I. Heliade R., *Cântarea Cântărilor la MM. LL. Carol I şi Elisabeth,* Bucureşti, 1870; 27 p. In legătură cu aceasta cf. scrisoarea lui Al. Papiu Ilarian către Bariţ (*Neamul Romănesc Literar,* II (1910), pp. 348—349) (publicată de N. Bănescu).
[2]) I. Heliade R., *Christianismul şi catholicismul,* Bucureşti, 1870; 80 p.
[3]) In *Tipograful Român,* nr. 9 din 25 Februarie 1870: *Librăria naţională română.*
[4]) Moartea soţiei sale, Maria Heliade.

Romania, ca poemă, în care intră și *Cântarea Cântărilor.*

Es de sub tipar, în două săptămâne cel mult:

Volumul VI din *Biblioteca Portativă (Tractat de educațiunea fetelor)*;

Dante (Infernul, cu 50—70 gravure).

Vor eși de sub tipar până la 1 August, pentru școale:

Abecedar, *Lectură*[1]) *și Ruge*, *Historia sacră*, *Aritmetică*, *Principe de geometrie*, *Geografie*, *Gramatică*, *Historia Instituțiunilor României.*

Se pun sub tipar, de la 1 August:

Continuația *Bibliei* și a *Biblicelor*;

Historia Greciei, a Romei, a civilisațiunei, a literaturei, Paralel între idiomele romane, *Ariosto*, *Tasso*, *Pythonida* epopee profetică (vezi oracolul la România în istoria ei); *Michaida*, terminată; *Proscrisul*[2]), *Nuoa Apocalipsă.*

Acestea vor fi terminate cu capătul anului curent 1870, anul persursor *(sic)* al secolului XX.

Toate județiele s'au organisat sau s'au căpuit cu librărie naționali, cu propaganda adevărului, științei, conștiinței naționali, cunoștința bunului, frumosului și sublimului; numai Brăila, Galații și Ieșii stau locului, nici scrisori n'am de p'acolo. Pare că nu sunt locuite de Români!...

Nu știu ce să fac în aceste județie, cu cărțile ce mai eșiră și au să easă, căci nu cunosc soarta celor trimise. Mă adresai astăzi și la d-ni profesorii acestor urbe. Te rog, înștiințează-mă, s'a putut însărcina încai vreun Grec cu cărțile trimise?

Dacă vezi pe d. Duiliu, arată-i cordialile mele salutări.

La revedere cu sănătate și te rog, reverentul meu domn, a agreda încredințarea despre stima și distinsa mea considerațiune cu care sunt al sânției tale devotat amic,

I. Heliade R.

XXV

București, 1870, Iuli 22.

Reverentul meu domn,

Trei urbe avem de port, și nici o librărie încă. Aci m'am adresat la sânția ta. Zelul ți-l cunosc, nu știu, însă, și până unde îți este scrupulul de caracterul sacerdotal, de se înfioară, adică, conștiința, de a vinde, cum se zice, ceva, și acel ceva să fiă carte, cuvânt, adevăr. Infioratu-s'au Apostolii, să se facă sau pescari sau vânători, când și una și alta presupune omor, distrucțiune? Eu, în apelul meu din 25 Marti, zic: autorii cugetă și scriu, tipografii tipăresc, librarii însă nu lasă lumina subt obroc, ci sunt propagatorii ei.

[1]) Cunoaștem la Biblioteca Academiei Române (cota 5474) *Lectura pentru clasa I Primaria. Lecțiuni preparatorie. II.* București, Tipografia Heliade și asociați, 1861; 64 p. (fără niciun nume de autor, dar vădit a lui Heliade).

[2]) *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Paris, 1850.

*18**

Cred că era deajuns o măciucă la un car de oale, şi îndată să-mi propui sânţia ta a <te> însărcina cu Brăilenii. Nu mi-ai propus! Acum, în<să>, propui eu, şi s'o luăm mai mult decât de la rădăcină, de la germine, de la şcoale, de la pru<n>ci.

Vei vedea scrisoarea confindenţială (*sic*) ce scriu Ministrului Instrucţiuni, sau mai bine lui Exarcu. Vezi ce am cugetat încă de la început de returnarea mea în ţeară, când am luat asupră-mi a face *Abecedarul* şi *Historia Patriei*.

Astăzi, cărţile pentru primele clasi de începători mi s'au încredinţat a le elabora, cum să se unifacă însemnământul (*sic*) şi în sistemă şi în metod şi în limbă şi în scris, ca într'un cuget cu toţii să mărturim.

500.000 *Abecedare* sunt subt tipar. Şi al<t>e câte atât<ea> cărţi de exerciţiu la citit, din care fără bătaie de cap ese pruncul şi cu primele noţiuni de gramatică foarte clare. Idea (*sic*) e ca sămânţa şi capul omului ca *terra*. Aruncă sămânţa bună, şi se desvoltă singură! Pune — fără <să> simtă că-i pui — în capul copilul<ui>, singură şi numai singură ideea simplă şi bună, şi lasă-l în pace, nu-l mai tortura cu sistema sau cu doctrina!

Crede-mă că am făcut şi băeţi şi fete, numai cu vorbele enumărate într'o coală de hârtie, a deveni singuri grămătici mari. Astfel sunt S. Căpăţineanul, Gr. Pleşoianul, N. Lăcusteanul, şi surora mea şi fetele mele.

In atâtea mii de exemplare vin *Rugele*, apoi *Aritmetica*, *Geografie*, *Historia sacră*, *Catechise*, *Historia patrie<i>*, *Cosmografie*, *Gramatica* şi *Elemente de geometrie*.

In patru ani, săracului i se dau atâtea idee cât să poată singur deveni Socrat şi Aristotel şi Platon şi Homer şi Ippocrat. Crede-mă că aceia n'au fost hirotonisiţi de nimeni şi n'au posedat nici o plăcintă de patentă, care poate că e de pele (*sic*) or de hârtie, de se zice şi diplomă. Doamne fereşte, de oficialism şi de oameni oficiali!

Hei, bine! Ruşine e, bărbat cu familie, cu o misiune onorabilă şi sacră, să împartă asemenea cărţi? Şi numească-se or vânzător de cărţi, or bibliopol, or cărturar, or librar, că eu îi voi zice apostol! Nu te mai codi, părinte, şi sumete-ţi mâine<le> şi fă-ţi cruce! Prăvălie n'ai să deschi<zi>, cu paraoa la teşghia şi cu dramuri ori cu măsura, n'ai să vinzi! Cărţi de şcoală, la începutul anului şcolastic, să pui un copil să împartă în primele doă săptămâne. « O! ce uşoară e sarcina mea », zice Domnul nostru, şi cine o poartă ajunge să nu se mai fărâme cu firea despre mâine, decât numai despre vi<i>torul moral al copiilor săi, al turmei sale!

Cărţile ce dau eu publicul<ui>, considerându-le ca marfă, sunt marfa cea mai curentă. Pe an, se pot desface mai mult decât de 30 mii galbeni, şi eată pentru propagator 10, fără chin, ci cu fruntea senină şi în profesiunea cea mai onestă şi utilă!

Scrie-mi un *da*, şi îndată să-ţi trimit câte 20 mii exemplare de toate cărţile didactice. Celelalte vor fi pentru amatori, pentru avuţi şi de minte şi de pungă, şi pentru premieri la exameni.

Pune-ţi mâna şi să ne ajutăm unul cu altul! Fără bărbaţi ca sânţia ta, cată să renunţ, căci am nevoie mai mult decât de 300 galbeni pe săptămână, cu patru tipografie şi hârtie cu milioane de topuri: 500 mii abecedare cer 1.000.000 de topuri.

Răspuns curent. Iţi sărut mâna ferbinte [1]).

XXVI

Bucureşti, 1870, August 19.

Reverentul meu domn,

Scrisoarea sânţiei tale, ce atât o aşteptam, am riceput-o cu mulţumire. Şi fiindcă nimeni nu ştie cum şi unde strânge pe Român, cisma, ca Românul însuşi, nu pot să-ţi mai fac nici o observaţiune la cuvinte‹le› lui ce îmi pui înainte. Fiă voiea ta!

Imi e de mare necesitate, însă, a stabi‹li› o librărie în Brăila. De nicăiri n'am luat nici o ştire, decât în 12 August ricepui o scrisoare de la un domn George H. May, d'aci din Brăila, ce scrie că este comerciant în Brăila, cu articole de librărie. Scrisoare‹a› mi se pare de la un om serios şi inteligent, şi nu mi-ar displăcea să fiu în relaţiuni cu asemenea comercianţi. Te rog să mă informi atât despre fondul cât şi forma persoanei, dacă o cunoşti; iar de nu, întreabă pe ce‹i ce› îl cunosc mai bine; să nu afle, însă, că ne informăm despre dânsul. De ce naţiune este? Român? Grec? Căci de firma aceasta nu s'a întâmplat s'auz?

Intâlneşte-te, te rog, şi cu d. Budescul, întreabă dacă a riceput răspunsurile la scrisorile ce mi-a trimis.

Iţi mulţumesc de scrisoarea ce mi-ai trimis-o şi care, din distracţiune, s'a strecurat în plicul sânţiei tale. Ai aflat, adică, doă, sau că s'a trimis una la unul şi alta la altul, adică pe când a de la Caracal călătoria prin Brăila, cea de la Brăila a fi călătorind prin Caracal. Nu ştiu, comic sau tragic ar fi o asemenea jucărie a distracţiunii? De s'a lipit doă coale una lângă alta, nu face nimic, mai vârtos c'a intrat în mâna sânţiei tale.

Aş dori să viiu să vă văd în toamna asta, până nu se strică timpul.

La revedere cu sănătate.

Al sânţiei tale cu totul devotat amic,

I. Heliade R.

P. S. Micele observaţiuni ce îmi faci, îmi plac, fiindcă văd că provin din inimă naivă, *(sic)* cum au fost şi observaţiunile mele cu cari *te-ai ales*. Hei! ce să zici? Cât trăieşte omul, tot s'alege cu ceva!

Nu mi-ai scris nimic despre *Christianism şi catholicism* [2]). O fi iar din distracţiune că nu ţi-am trimis nici un exemplar!

---

[1]) Scrisoarea este nesemnată.

[2]) I. Heliade R., *Christianismul şi catholicismul*, Bucureşti, 1870; 80 p.

XXVII

București, 1870, Sept. 2.

Reverentul meu domn,

Am priimit scrisoarea sânției tale, din urmă, și îți mulțumesc de cura ce ai avut întru a te informa despre un librar.

Imi mai place și mie cel pe care mi-l recomanzi. Celalalt, după scris, după maniere, nu-mi venea nicidecum a crede că e un om serios. Intâi, că unul scrie și altul suscrie <cu> o culoare roșie ca purpura sau sângele, să bată la ochi. Al doilea, că la un răspuns foarte clar ce i-am dat despre condițiuni, îmi scrie că nu m'a priceput și să mă explic mai clar. I-am răspuns și mai clar, și l-am rugat să înceteze cu întrebările.

Prin urmare, te rog, ia vorbă cu d. Dimopul și arată-i această pagine în care se coprind condițiunile ce am cu toate librăriele sucursale.

Eu am doă specie de cărți, ce pui la disposițiunea librărielor, adică cărți didactice — cerute și aprobate de Minister — și cărți de înaltă literatură.

Cele dintâi, ca marfă curentă, nu se pot da decât cu bani trimiși înainte, scăzându-se câte 33 la sută rabat, cum voi explica la vale, aplicând teoria la prima expedițiune ce se poate face îndată după priimirea banilor.

Cele de al doilea, nefiind pentru școlari, ci pentru amatori mai avuți și cu anii și cu mintea și cu punga, se pot da fără numerar, îndată, ci în comisiune, cu rabat numai de 10 la sută.

Cărțile didactice le împart în trei expedițiuni: prima acum, după cum se arată, a II-a la 10 Sept., III-a la 20 Sept.

Prima expediţiă

1000	*Abecedare*, a 10 romanați	sau lei nuoi	100
500	*Ortografiă* [1], a 80 romanați	» » »	400
1000	*Lectură, noțiuni gramaticali*, a 20 romanați	» » »	2000
100	*Historia Românilor* [2], a 1½ romanați		150
100	*Tractat de educațiunea fetelor*, a 4 romanați		400
50	*Christianismul și catholicismul*, a 1½ romanați		75
		(sic)	3725

Acești 3725 romanați se împart în trei: prima parte de 1245 romanați se rețin ca drept al librarului, iar doă părți = 2490, se trimit prin poștă, și îndată se expediă cărțile.

[1]) I. Heliade Rădulescu, *Principie de orthographiă română*, București, 1870; 20 p.

[2]) I. Heliade R., *Prescurtare de historia Românilor sau Dacia și România*, București, 1861; 200 p.

A doa expediţiă, la 10 Sept.

1000	*Lectură sau noţiuni enciclopedice*, a 25 bani	2500
1000	*Cărţi de rugă*, a 30 bani	3000
500	*Gramatice*, a 4 romanaţi	2000
500	*Geografie*, a 3 romanaţi	1500
1000	*Historia Sacră*, a 3 romanaţi	3000
100	*Historia Românilor*, a 1½ romanaţi	150
		12.150

Din aceştia, 4050 se reţin în folosul librarului şi 8100 se trimit mie, spre a trimite cărţile.

A treia expediţiă, la 20 Sept.

1000	*Aritmetice*, a 3 romanaţi	3000
500	*Elemente de geometrie*, a 4 romanaţi	2000
500	*Cosmografie*, a 3 romanaţi	1500
1000	*Catechisi*, a 2 romanaţi	2000
		8500

Şi tot aşa, o terţă se reţine, doă se trimit.

Cărţi în comisiune

10	*Biblie*, până la pag. 272, a 16 romanaţi	160
10	*Biblice*, a 10 romanaţi	100
20	*Equilibru între antithesi*, a 12 romanaţi	240
20	*Curs de poesie*, vol. I, a 14 romanaţi	280
20	idem, vol. II, a 15 romanaţi	300
20	idem, vol. III, a 7 romanaţi	140
20	idem, *Dante*, cu 50 gravure, a 40 romanaţi	800
10	*Curier de Ambe Sexe*, în 6 volume, a 6 romanaţi volumul	360
20	*Biblioteca Portativă*, în 8 volum<e>, a 4 romanaţi	640
30	*Romania*, a 3 romanaţi	90
20	*Fă-mă, tată, să-ţi seamăn*, a 2 romanaţi	40
20	*Religia şi viaţa lui Mahomet*, a 2 romanaţi	40
30	*Historia Instituţiunilor României*, a 4 romanaţi	120
5	*Molière*, în 2 volume, a 3 romanaţi	30
5	*Homer*, a 10 romanaţi	50
10	*Sur les Principautés*, a 5 romanaţi	50
		3440

Din aceştia, la trimiterea banilor câţi se văd, se reţin 10 la sută = 340. Şi de va voi şi de aceste cărţi în comisiune, cu rabat de 10 la 100, vei da, după cerere, din câte se află la sânţia ta. Câte vor lipsi, le voi împlini eu.

Scrisoarea mea, deși lungă, n'ar fi complectă, dacă n'aş răspunde la observațiunile d-lui Budescul. Ca să-i pot satisface dorinţa, mi se cere un timp material numai de scris de 3 luni, ceea ce nu pot face acum: se cere un tractat anume și aparte. D-lui voieşte istoria alfabetului, pentru care, de nu voi pune a turna litere înadins, cititorul nu mă va pricipe, de-l voi trimite după documente tipărite în Ven<e>ţie, Lipsca, Viena, etc., etc.

Spre exemplu, eată fac o lecţiune specială amicului d-lui Budescul, de paleografie. Să probe<z>e cu documentul că alfabetul Europei, după formarea ideografiei și a ieroglifelor, în litere feniciane sau siriace sau ebraice, în elenice arcaice, de la dreapta spre stânga, apoi bustofredon [1], ș'apoi de la stânga spre dreapta, întâi antice ale secolului de aur, apoi alexandrine, apoi moderne, și în aces<t> istoric să intre, în paralel, și cele latine — care sunt tot acele, apoi să viiu la manuscrise din I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII și al IX-lea secol; apoi la edițiuni tipărite, de texturi elenice, latine, germane și romane, până să venim la baptesarea Slavilor de Methodiu și Cyril, cari, ca romani de Ecclesia Răsăritului, cată să scrie cu literele greco-romane sau bizantine.

Să trimit vr'o 5000 de galbeni, să cumpăr pentru prețiosul amic al d-lui Budescu, să cumpăr: 1⁰ manuscrisul evangelielor din secolul I scris: Καιϱῷ ἐκε<ί>νῳ εἰσῄλθεν ὁ 'Iησούς εἷς.. [2]). Să cumpăr edicte de sub imperatorii bizantini, atât în limba latină cât și cea elenică, tot cu litere bizantine, ce astăzi fără știrea nici a Dracului, nici a însuși Slavonilor (pentrucă textul Evangelielor din I secol, despre care vorbii, este editat cu spesele Imperiului Rus, de un archiereu rus și probă că Slavonii au scris și scriu nu litere aparte, ci cu litere grece și romane).

Să viiu apoi la istoria literelor tipografice, la edițiuni din timpii lui Gutemberg, edițiuni veneţiane, germane, parisiane sau coraistice, până la modificarea de astăzi atât a celor elene cât și celor latine, cât și celor gotice (căci am biblie germane tipărite cu literele de astăzi slavone).

Să viiu apoi că Românii, scriind din capul locului cu litere arcaice greco-romane, n'au făcut decât a continua cu seculul; și când și Germanii și Englesii (ce sunt de stirpe gotică) și Polonesii, Bohemii, etc. (ce sunt de stirpe slavă), au luat forma caligrafică modernă, au început, zic, și Românii din secolul XVII, XVIII până în XIX a lua forma caligrafică. D. Budescul mă întreabă, ca să-și satisfacă amicul: « De când au început Românii a scrie cu literele latine? » Dar când au scris ei cu alte litere decât cu ale lor proprie, române, cu care au dotat și pe Slavi, după cum Musulmanii au dotat pe Arnăuţii turciți, după <cum> Roma papală au dotat pe Poloni și Bohemi! D. Budescul mai bine m'ar fi întrebat de când au lăsat Românii ortografia clasică cu **сѵллабъ** și au început a cacografia *silaba*, cu **θеологіє**, cacografiind *teologie*, ca Toma, ca

[1]) Adică « bustrofedon » = alternativ dela stânga spre dreapta, şi dela dreapta spre stânga.

[2]) Traducere: « In vremea aceea a intrat Iisus »...

teatru, etc., și atunci voi răspunde: de la 1836, încă de când au eșit Sarsailii. Poate iar să mă întrebe, cari sunt bărbații cari au contribuit să pătrunză lumina în literatura română și în popularisarea cunoașterii limbei și de profani, pe când era cunoscută numai în biserică? Și atunci voi răspunde: Dositheii, Cantemirii, Văcăreștii, Rosii *(sic)*, Iorgovicii, Boiangi<ii>, Maiorii, Șincaii, Lazării, Potecii, Heliadii, Negulicii, Lăcusten<ii>, Râurenii, etc., etc., și poate și d. Budescul, și atunci, înaintea d-sale, părintele Popa Cosma Moșescul! Hai, ce zici? Aceaste opuscule, nu de faticat, și n'ar face o coală bună de tipar, tipărită în 5000 exemplare, câte un romanat, 5000 de romanați?

Sărut mâna, tată, și, te rog, îmbrăcișază pe d. Budescul, din partea mea și roagă-l să nu mai facă întrebări d'ale lui Sganarel, car<e> zice că a văzut pe o poartă scris *collegium*, și el a devinat că va să zică colegiu, și că el de ar ști scrie el însuși, ar întreba pe toți sapienții, să spuiă de ce când e zioă nu e noapte, și de ce când e noapte nu e zio?

Cum i s'ar fi părut Grecului din Atena, când l-ar fi întrebat să spuie de când au început Grecii să scrie cu litere elenice?

La revedere.

Al sânției tale devotat amic,

I. Heliade R.

P. S. Despre sistema ce și-a impus Librăria Centrală, de a nu expedia cărți didactice fără doă părți din trei a valoriilor venite înainte, este că aceste cărți, tipărindu-se în sume foarte mari, ca să fiă pentru România întreagă, e necesitate de mari fonduri. Spre exemplu, abecedarele s'au tipărit în număr de 500 de mii, fiind de o coală, și la mia de coale cerându-se două topuri hârtie, la 500 mii este necesitate de un milion de topuri a 14 lei, și prin urmare 14 milioane lei numai hârtia. Cu ce, dară, începe cineva cărțile de lectură, etc., etc., dacă s'ar da cărțile pe așteptare? S'ar cere un capital de 500 de milioane, ce nu-l are nici Vistieria, de și-ar da librăria contra, cărțile, pe așteptate.

Prin urmare, d. Dimopolul are să-și fixeze suma de fiăcare speție, valorile să le adune, să rețiiă în folosul său o terță, și doă terțe să le trimiță, și să ia cărțile.

XXVIII

București, 1870, Sept. 17.

Reverentul meu domn,

Nu știu dacă se vor fi putut desface pe undeva din cărțile ce ți-am trimis. Crez, însă, că cel puțin profesorii vor fi făcut a se desface din cele didactice.

Mare dificultate este în Brăila, și nu știu de ce din profesori nu se află nici unul ca în alte județie. Nu știu, iară, de ce zișii librari nu-și

cunosc interesul cu cărţile didactice! Sau nu vor să mai cunoască decât exclusivamente interesul lor propriu, cu dauna celorlalţi?

Oricum va fi, însă, eu cată să es în capăt cu complectarea tutulor cărţilor didactice. Peste vr'o trei zile expediez şi *Noţiuni gramaticali*, cum şi *Noţiuni enciclopedice*, *Ruge*, *Gramatică* şi *Geografie*, şi-mi trebue cu miele galbenii pentru hârtie. De aceea, te rog ferbinte, ca dacă se vor fi desfăcut ceva din cărţile trimise, să se mai facă un împrumut prin amicii ce mă cunosc, ca dd. Duiliu, Budescul şi Minovici, cu toţi împreună să se realise 100 napoleoni, cu termin de o lună, până se vor desface din cărţile didactice.

Sper să viiu şi eu acolo peste vreo săptămână, şi să trec şi la Galaţi.

Au eşit de sub tipar şi 15 cânturi din Dante, cu 32 de tabele sau figure fotografice.

De va voi, sau de-şi va cunoaşte interesul, Demopul, va realisa el aceşti 100 napoleoni şi-i voi trimite cărţile următoare:

1000 *Abecedar*, a 10 bani	lei nu‹o›i	100
1000 *Noţiuni gramaticali*, a 15 bani		150
1000 *idem enciclopedice*, a 20 bani		200
1000 *Geografie*, a 2 fr.		2000
1000 *Gramatice*, a 3 fr.		3000
1000 *Ruge*, a 30 bani		350
1000 *Aritmetice*, a 3 romanaţi		3000
1000 *Historia Sacră*, a 3 romanaţi		3000
		11.800

Din aceştia, 4000 romanaţi îi rămân folos, şi 8000 mi se vor cuveni mie, şi pe temeiul lor ar putea căta 100 napoleoni, spre a mi-i trimite.

In fine, vezi ce se poate face.

La revedere pe curând şi cu sănătate.

Al sânţiei tale, devotat amic,

I. Heliade R.

XXIX

Bucureşti, 1870, Decembre 27.

Reverentul meu domn,

Fac urări pentru anul nuoi *(sic)* 1871, spre sănătatea, fericirea şi prosperitatea sânţiei tale, şi te rog ferbin‹te› de pietate creş‹t›ină şi de misericordie, rumpe tăcerea şi pune-mă în stare să ştiu ce să cred de câţi v'aţi însărcinat cu cărţile ce v'am trimis, ca să trec de vociferaţiunile calomniatoare şi asupritoare ale oamenilor poştei, cari strigă că librarii îi ‹au› împins, prin tentaţiunea lor, a cădea în culpa de a reţine cărţile şi a le trimite apoi a vinde pe comptul aceste‹i› infernale companie.

La început se da d'oparte grupurile cu bani; la Prefectura de Ilfov, grupul cu 170 romanaţi trimişi de control‹or›ul Gr. Manolescu, după

cum ţi-am scris — mi se pare — până astăzi stă acolo, neremis, deşi a mărturisit prefectul că l-a priimi‹t›. Asemenea fapte s'au întins, după spusa celor ce ştiu, întru a fura grupuri până la valori de 20 mii romanaţi.

Deochindu-se în aceasta, începură a reţine pachetele cu cărţi ce vi le trimit, şi a le vinde însuşi în Capitală, pe la buchinişti şi pe la alţi ce fac concurenţă celor din judeţe.

Asemenea fapte începând a se da pe faţă, şi văzând că vor fi chiemaţi la judecată, a da cuvânt, începură a-şi prepara tărâmul spre a trage simpatia lumi‹i›, a o aduce în eroare a crede calomnielor, şi as‹t›fel a-şi puţina pedeapsa, împărţind cu inocenţi‹i›, pe carii îi asupresc cu calomniele. Acuma zic că librari‹i› nu le mai sunt complici, ci le-au fost şi provocatori, îndemnându-i ei neîncetat a intra în această cursă.

Eu scriu librarilor, aceştia tac. Numai Rucăreanul avu simţire de onoare, că îmi trimise listă de câte cărţi a priimit, şi în loc de 20 mii romanaţi — cum sunt înscris în registrele şi după cum atestă chitanţe‹le› poştei, îmi arătă numai de 2000: aceasta e o probă.

Mih. Petrescul din Târgovişte se sculă singur şi veni să-şi ceară onoarea; eu i-am scris că i-am trimis cărţi de 25 mii romanaţi, şi el veni s'arate că n'a riceput nici una. Ii arătai registru cu data expediţiunii, cu numărul cărţilor, cu chitanţele de la poştă, de numărul pachetelor, de greutatea fiecăruia, de valoarea cărţilor; şi eată încă un auxiliar spre a scoate masca ladronilor, pe cari i-aţi încuragiat cei cari tăceţi.

Mă crede, părinte Cosma, că turmentele marelui martir de astăzi, Ştefan, mi se par puţin‹e› şi scurte pe lângă ale mele. Las că au încercat ladronii în trei rânduri să mă asasine, dar să ajung a crede prin tăcere că aţi înbrăcişat astă meserie, când după scrisori rog pe toţi să-mi trimeată, nu bani, ci comptu, şi de aţi priimit sau nu cărţi !

Te jur, aibi bunătate şi trimite o listă de câte cărţi ai riceput şi de câte au rămas. Am văzut că sânţia ta nu te poţi încerca. Vorbeşte cu alţii, chiar şi cu May, ce că poate nu ştie condiţiunile din urmă ce didesem la toţi. Am dat la dracul de viţel de aur, tratele şi poliţele, şi le-am zis că ‹la› capătul fiecăria luni să trimeată comptu şi din bani să reţiiă o parte şi să-mi trimită doă, oricât va fi. Aceasta ‹nu› mai seamănă ‹a› însărcinare definitivă, ci comision, din care fără răspundere să ia câte 33 la sută.

De priimeşte May această condiţiune, dă-i cărţile câte ai, căci cu toate că oameni‹i› cei întrebaţi nu prea mi-au vorbit bine de dânsul. Ce va face, însă, dacă nu-şi va ţine cuvântul? In prima şi a doa lună, voi scrie să-mi trimită cărţile, şi pace bună!

Mai 'nainte de toate, însă, scrie-mi şi trimite-mi o listă de cărţile ce ai riceput, sa‹u› spune ca Petrescul, că n'ai priimit nimic. Aibi pietate şi mă scapă de aceste turmente!

Al sânţiei tale devotat amic,

I. Heliade R.

XXX

București, 22 Iun. 1872.

Venerabilul nostru părinte spiritual,

De am întârziat atâta spre a veni a vă aduce profundele noastre mulțumiri pentru omagele și sincerile regrete ce ne-ați exprimat pentru pierderea iubitului nostru părinte, precum și pentru simpatia ce revărsați asupra noastră, causa este amorțeala în care zăcurăm după o așa dureroasă lovitură! Pentru noi, filii săi, durerea este nemărginită, infinită; ea este multiplicată cu durerea de Români, căci n'am pierdut numai pe bunul și blândul nostru părinte, ale cărui tinere mângâieri înlocuiau la noi toate plăcerile vieței, dar am pierdut și pe acela ce din mica noastră copilărie ne-a însuflat, prin exemple sublime de abnegațiă, amorul adevărului, binelui și frumosului, de unde resultă amorul patriei!

Il ascultam de mai multe ori puindu-ne la picioarele lui și absorbind cu deliciu tot ce emana din acel spirit și imaginațiă excepțională. Adesea nu ne puteam opri de a lacrima, gândindu-ne că va veni o zi când el va lipsi dintre noi, când suava-i și melodioasa-i voce va înceta d'a mângâia auzul nostru. Zioa fatală a sosit, și eată, eternitatea ne desparte de el! Temerea de atunci, acum este teribilă realitate [1]). Și dacă nu ne permitem a ne abandona unei juste disperări, este că, cel puțin în zioa morții sale fisice, am văzut că nația română nu este ingrată, ci știe — când voește — a se ridica la cea mai mare înălțime, recompensând într'o zi, în câteva ore, travaliu gigantic, sacrifice, lupte eroice, ce în curs de 54 de ani părintele nostru iubit a întâmpinat. Satisfacția a fost mare, consolațiă, însă, nu va fi pentru noi niciodată: golul ce a lăsat nu se poate împlini! Singura noastră mulțumire este de a convorbi, de aproape sau de departe, cu amicii adevărați ai părintelui nostru, aceia despre care adesea l-am auzit vorbindu-ne cu considerațiă și stimă, și care nu l-au amărît în viața sa. Sf. voastră sunteți unul din puținii aceia, și amicia sf. voastre, de vei binevoi a ne-o conserva și noă, fiilor, va fi totd'auna de mare preț pentru noi.

Dacă în vacanțe veți visita Bucureștiul, vă rugăm să nu ne uitați, sacrificându-ne câteva ore.

---

[1]) In același an murea Anica I. Manu, căreia Heliade îi dedicase, pe vremuri, *Sburătorul.* Bolnavă, « ea nu înceta, prin fiică-sa Elencuța Cornescu, de a vizita și consola pe ilustrul pațient în lunga sa agonie » (Archiereul Ghenadie, fost episcop de Argeș, *Discurs funebru... la îmmormântarea răposatei Anichei I. Manu...*, București, <1872>, f. 3 verso). Și Elenei Cornescu îi dedică Heliade, versuri, la 1859, publicate în ediția a doua a *Curierului de Ambe Sexe.* Versurile autografe: *La Helena,* se află înscrise în interesantul album al Elenei Cornescu, acum în colecția d-lui Al. Rosetti, profesor universitar.

Portrete ale Anicăi Manu sunt date la C. G. Mano, *Documente din secolele al XVI-lea —XIX-lea privitoare la Familia Mano...*, București, 1907, passim.

D-nu Râureanu ne trimise invitaţia pentru serviciul funebru ţinut la Brăila, în comemoraţia de patruzeci de zile a părintelui nostru. Azi, datoria noastră de recunoştinţă către sf. voastră creşte prin astă nouă manifestare de dragoste şi regret. Dumnezeu să asculte rugele aduse pentru el, şi să-l recompense în ceruri, pentru multele suferinţe ce a îndurat pe pământ!

Azi citirăm, în *Trompeta*, discursul d-lui Lerescu şi o mică parte din discursul părintelui archimandrit Gogu. Sunt foarte bine simţite. Rugăm pe sf. voastră a fi interpretul nostru pe lângă părintele archimandrit şi d-l Lerescu, arătându-le simţimentele noastre de recunoştinţă. Aşteptăm cu nerăbdare discursul sf. voastre, ce este anunţat că va apărea în viitorul număr.

Doream a vă trimite, prin astă ocasie, fotografia părintelui nostru, însă, cu şederea noastră afară din oraş, n'am fost la timp a o lua de la fotograf. Cu a doilea ocasiă ne vom face o plăcere a v'o trimite.

Despre ceea ce s'atinge de *Prescurtarea Istoriei Române* a sf. voastre, am şi vorbit cu fratele nostru care, fiind prea ocupat acum cu nişte afaceri foarte importante ale familiei, vă roagă respectuos să-l scusaţi că nu poate scrie tot prin astă ocasiă, dar speră că în doă trei zile să fie liber, şi 'ndată îşi va împlini astă scumpă datorie.

Terminând, vă rugăm, venerabilul nostru părinte spiritual, a agreda expresiunea simţimintelor noastre de stimă şi 'naltă consideraţiă.

Eufrosina şi Virgilia Heliade Rădulescu

P. S. Am dori mult a avea trei invitaţii din cele tipărite pentru serviciul funebru, şi broşura a III-a a *Bibliotecei Populare* redactate de d-nu Lerescu; de nu vă aduce supărare, rugăm pe sf. voastră a binevoi să ni le trimiteţi [1]).

Adresa noastră este: *Piaţa Moşilor, Grădina Heliade.*

---

[1]) *Bibliotheca Populară* e publicată de I. C. Lerescu, la Brăila. Făscioara III, apare la 1872, şi cuprinde, pp. 156—174, « cele petrecute cu ocaziunea oficiului religios ţinut în comemoraţiunea de 40 zile a răposatului I. Heliade Rădulescu ». Parastasul are loc în ziua de 11 Iunie, la Biserica Sf. Nicolae. Ţin discursuri preotul C. Moşescu (publicat în *Bibliotheca Populară*, III, Brăila, 1872, pp. 157—168); I. C. Lerescu *(ibid.*, pp. 168—173) şi arhimandritul Gr. Gogu, dela Biserica Comunităţii Greceşti din Brăila (rezumatul discursului *ibidem*, pp. 173—174).

Intre alte manifestări la moartea lui Heliade notăm: o poezie scrisă de Mihail Eminescu (*Opere*, I. *Ediţie critică îngrijită de Perpessicius*, <Bucureşti, 1939>, pp. 261—262 *(Fundaţia pentru literatură şi artă « Regele Carol II »)* ; o poezie de G. Cretzianu (*Societatea pentru invetiatura poporului roman*, Bucureşti, 1872 (II), nr. 6 din Fevruarie, pp. 441—442); un discurs biografic al lui C. Esarcu (*ibidem*, pp. 431—440); precum şi publicarea unui portret în peniţă datorit lui C. Stăncescu *(ibidem)*.

ANEXE

I

Nr. 867, Avgust 18, 1848.

Dreptate Frăţie

Onorabilei Locotenenţe Domneşti

Conform instituţiilor celor nouă, ce chiamă pe toţi cetăţenii la aceleaşi drepturi către adevăr şi lumină;

Incredinţatu Ministeriul Instrucţiei Publice că, până nu vom avea cetă‹ţe›ne bune, soaţe şi mume bune, nu vom avea nici generaţiile fiitoare mai bune;

Acest ministeriu face cunoscut onorabilei Locotenenţe Domneşti şi cere a se decreta ca, de la 1 Septemvrie viitor, cu începerea anului şcolariu, să se înceapă învăţătura egal şi paralelu pentru amândouă sexele, şi cel puţin deocamdată să se facă începutul pentru clasele primare.

Prin urmare, cere împuternicirea:

1. Ca pe lângă Şcoala de fete a Doamnei cetăţenei Ştirbei să se mai înfiinţeze în Capitală alte patru şcoale, de fiecare despărţire câte una.

2. Prin judeţe aflându-se şcoale de fete numai în Craiova, Slatina şi Ploieşti, să se înfiinţeze şi în celelalte judeţe câte una.

3. In Bucureşti, deocamdată, neaflându-se până la St. Dumitru case de închiriatu pentru aceste şcoale, să fie învitate mânăstirile St. Spiridon Nuou, Şerban, Episcopia Râmnicului, a binevoi spre a cede încăperile cuvenite.

Ministeriul va da programa învăţăturelor şi bugetul cheltuielelor.

Salutare şi frăţie.[1])

---

[1]) Raportul acesta, nesemnat, este în ciornă, scris de mâna lui I. Heliade Rădulescu, la Arhivele Statului, Ministerul Instrucţiunii, dos. 1476/1848. Din acelaşi dosar se vede că Locotenenţa Domnească, prin decretul nr. 453/19 August 1848, aprobă aceste propuneri întocmai, iar decretul este semnat de N. Golescu, I. Eliade şi Hr. Tell.

Pentru ideile largi ale lui Heliade în ceea ce privea educaţia femeilor, vezi şi articolul lui: *Femeile sau Cugetul acestii foi* în *Curier de Ambe Sexe,* period I (1837), nr. 2.

II

Asociația Bibliofilă

In primii doi ani dela returnarea mea în patrie, s'a realizat un stabiliment tipografic și s'au tipărit cele următoare:

Din *Biblie*, o a treia parte,
Din *Issachar*, pe jumătate,
Din *Biblice*, trei cărți,
Din *Curierul de Ambe Sexe*, trei volume,
Din *Biblioteca Portativă*, cinci volume aproape.

Acestea, pentru cei cari sunt competenți în ale tipografiei și ale scrisului, se pot vedea că au costat în timp, travaliu, și în bani, spese mai presus de puterile unui om singur.

In anul trecut, tipografia a fost ocupată cu tipărirea *Proprietarului Român* și cu mai multe sute de mii de coale din cărțile didactice, la a căror elaborare mi s'a ocupat mult timpul, și la a cărora tipărire s'a depus un însemnător sacrificiu pentru un particular.

Cu anul acesta voiu reîncepe tipărirea celor deja începute și 'naintate, și voiu începe publicarea atât a *Historiei Universale* cât și a tutulor operelor complecte de prosă și poesie, câte am putut eda după timp și câte sunt încă inedite.

Acestea, însă, ceru spese mari, ce trecu peste puterile unui omu singur.

Ca totd'auna dar, viiu a mă asocia cu toți amatorii de citit și de desvoltarea morală a națiunii. Eu depuiu resultatul vegherilor mele, adică manuscrisele operelor arătate, și atât partea mea din stabilimentul tipograficu, cât și coalele tipărite ale operelor arătate mai sus, care însumă un capital de mai multe mii de galbeni. Românii doritori sunt învitați a depune câte un micu capital, și din micele părți a realisa fondurile necesarie spre terminarea acestora.

Spre aceasta, pe basea fondurilor depuse în stabiliment și în sutele de mii de coale tipărite deja, dau afară acții de câte zece ducați fiăcare.

Doritorii de a se asocia, pot fiăcare lua câte una sau mai multe acții; pot iară a se uni mai mulți și a realisa suma unei acții de zece ducați.

Acești bani vor fi puși spre tipărirea cărților arătate, cu termen de trei ani, și fiăcare își va lua partea înapoi, sau în cărți sau în bani, cu folos de 25 la sută.

Folosul va fi îndoit pentru fiăcare: și moral (pentru că vor contribui spre cele de folos), și material (pentru că vor lua înapoi capetele, cu un procent însemnător).

Aceste doă foloase sunt positive, pentru că sunt văzute; tipărirea operelor arătate este deja înaintată, și fiăcare îndată poate și lua din cărțile dorite.

Câți din abonații deja la *Biblie* sau *Issachar*, sau *Biblioteca Portativă*, vor dori a lua acții de câte zece galbeni, li se vor computa banii dați deja și vor răspunde restul.

Se pune înainte îndoitul folos, și moral și pecuniar, spre știința celor ce vor depune sume mai mari, luând mai multe acții, ca d.d. librări și alții; căci aceștia nu-și pot închide sume mari fără perspectivă de folos material; iar celor ce vor depune sume numai pentru cărți de care vor avea necesitate, acelora recompensa va fi înzecită și însutită, ca și obolul văduvei. Aceste mici capitale reunite vor însuma fondul necesariu; depunătorii acestora vor avea bucuria drepților, pentru că din micele lor sume vor putea dota limba cu atâtea opere destinate a forma din mai mulți popoli omogeni o nație luminată, moralisată și știitoare a distinge adevărul din mi<n>ciună, și binele din rău. Singure diadele din *Issachar*, singur *Echilibrul între* atâtea *antithesi* ce sbucină astăzi lumea, vor fi în putere d'a readuce societatea în starea normală, a împăca interesele diverse, a respecta opiniunile ca și libertățile fiecăruia, și a realisa aceea ce oameni înțelegu cu uniune sau unire, când cu atâta dor aspira la dânsă. Fără uniune nu va fi na<ț>iiă, și fără respect către opinia, credințele și interesele altora, fără respect, cu un cuvânt, către ceea ce se zice și este propriu al omului în parte, al popolului și cetății în comun, nu este unire. Cu pretențiuni exclusive, nu putem ajunge decât cu mari lupte, greutăți și violări de drepturi și de libertăți, la unitate. Și unitutea (*sic*) este mama despotismului sau monarhic sau anarhic.

Din apelul către simțimântul de naționalitate, spre a lua acții la realisarea unei dote literarie și naționale, ajunserăm iar la chestia diadelor echilibrăte; și de nu vom ajunge acolo prin studiul și cunoștință fiecăruia objet despre care tractăm, nu va fi unire nici pace și țăriă (*sic*), și prin urmare nici progres; căci haosul în elemente nu se poate numi și creațiă.

Doritorii de a lua acții vor binevoi a suscrie în alăturata listă, numele, numărul acțiilor, suma banilor ce au depus, și a lua biletele adeveritoare de suma depusă și susemnată.

Asemenea bilete se depun și la libreria d-lui Danielopulu.

1862, Ianuraie (*sic*) 6.

I. Heliade [1])

III

Onorabilei Municipalități a Capitalei

Biblia tradusă în limba patriei, în timpii lui Matheiu Basarab, Șerban și Constantin Brâncoveanul Basarab, ne-a consolidat limba și ne-a mântuit naționalitatea.

[1]) Arhivele Statului, *Primăria Municipiului București*, dos. 41/1862. Imprimat 19 × 23 cm., în două foi și textul pe două coloane. Foaia a doua este rezervată pentru « lista pentru câți vor lua parte la Asociația Bibliofilă ».

Astăzi, tradusă după adevăratul original al Celor Şaptezeci, care este al Bisericei Răsăritului, misia ei este de a ne mântui ortho<do>xia de diversele propagande antinaţionali şi mai mult decât farisiane. Aceste propagande au însuflat temeri foarte vii în toată ţeara, şi cei mai mulţi locuitori notabili din Bucureşti şi Brăila luară iniţiativa a-şi arăta temerile, pe de o parte, şi recunoştinţa pe de alta, către luptătorii spre apărarea orthodoxiei, care este religia naţională de la descălicătoare. Adresele acestor pietoşi locuitori se vădu în no.... a *Proprietarului Român*.

Eu mi-am făcut datoria: am lucrat şi cheltuit atât cât au lucrat mai mulţi bărbaţi în prima ei traducţiă, şi cât au ch'eltuit trei domni. *Biblia* s'a tipărit până aproape de jumătate, cum şi trei cărţi din *Biblice* şi alte opere destinate a lumina opinia, a consolida limba şi a duce pe Români pe calea mântuirii — care este orthodoxia, ce singură duce la adevărata libertate.

Spre a putea veni la capăt cu o faptă aşa de mare, mă adresaiu în fine la naţiă, dând afară acţii câte zece galbeni fiăcare pe temeiul fondurilor de mai multe mii galbeni, depuse deja în cele tipărite, ce asicură încincit suma micelor părţi ale fiăcărui acţionar.

Cu onoare alătur şi onorabilei Municipalităţi apelul ce fac spre această, şi care se arată condiţiunile *Asociaţiunii Bibliofile*.

A lua şi onorabila Municipalitate câteva acţii, va da o probă că a corespuns la dorinţele alegătorilor ei, ce figură în adresa arătată mai sus şi publicată prin no.... al *Proprietarului Român*. Aci este o faptă de un princip din cele mai importante şi, pe de altă parte, banii după acţiile luate nu vor fi bani perduţi, ci sume depuse cu folos pecuniar, fără a mai calcula foloasele morali. Căci nişte asemenea fapte sunt din cele binecuvântate de Dumnezeu, ce prin mici chieltuiele aducu foloase în nemărginit, consolidând religia, credinţele, aspiraţiunile şi limba tutulor popolilor chiemaţi de provedinţă spre a forma o singură naţiă.

I. Heliade [1]

---

[1] Arhivele Statului, *Primăria Municipiului Bucureşti*, dos. 41/1862; autograf I. Heliade.

Primăria Municipiului se înscrie cu două « acţii », care se află depuse la dosar. Intru cât aceste imprimate (20×10 cm.) sunt destul de rare, dăm aici textul unei acţii cu ortografia originală:

No. 207

Associatio Bibliophila

D. Onorabila Municipalitate a Capitalei a răspuns galbeni zece, împrumutare spre ajutorul tipăririi *Bibliei, Biblicelor, Bibliotecii Portative, Curierului de Ambe Sexe* — în şease perioade, a *Operelor complecte de prosă şi poesie* ale jos însemnatului, cum şi a trei perioade din *Historia Universale*. Aceşti bani se vor răspunde domniei sale în termin de trei ani, sau în numărar sau în cărţile tipărite ce îşi va alege.

Bucureşti, 1862, Ianuarie 31.

I. Heliade

IV

Lipsca, 10/22 Septembre 1862.

Cuvioase părinte Cosma, în Hristos frate și conlucrătorule!

Stimabila f<r>ății tale epistolă, de la 15 Iuniu încetat, am primit-o prin d-l Angel Dimitrescu, și din coprinderea ei nu puțin m'am bucurat, văzând zelul și dorința ce frăția ta ai de a te instrui în venerabila dar greaoa și penibila misiune a preoției, pe care, din lipsa de știință, cea mai mare parte a clerului nostru o privește mai mult ca pe o meserie lucrativă și mijloc de a se putea sustrage de la lucru, spre a viețui ca acele insecte ce se chiamă trântori. Preoții, însă, nu sunt de vină, căci de la cel ce i s'a dat puțin, puțin se și cere; și preoții noștri, carii cea mai mare parte sunt făcuți din grămătici, și chiar și cei eșiți din seminarele care abia merită numele de școale primare, au primit prea puțin, și prin urmare nimenea nu este în drept a cere dela dânșii mai mult decât li s'a dat. Spre a putea neștine stima și aprețui o peatră scumpă, trebue mai întâi să o cunoască. Spre a putea, dar, și preoții noștri, de la vlădică până la opincă, stima și aprețui preoția, se cade mai întâi prin studiu să o cunoască, și atunci desigur că nu o vor mai arunca în picioarele porcilor. Dar, spre a ajunge la scopul acesta, trebue peștele să se desputță de la cap.

La rugăciunea ce-mi faci, de a-ți recomanda ceva cărți religioase, cu bucurie mă grăbesc a-ți satisface dorința. De ai fi cunoscut limba germană, aș fi putut a-ți recomanda un mai mare număr de cărți de toată mâna; dar fiindcă pe aceasta nu o cunoști, mă mărginesc a-ți însemna cărțile cele mai corespunzătoare la trebuința frăției tale, în limba francesă, pe care zici că o cunoști:

1. *Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, et des juifs, par Dom Calmet, 5 vol. in-12.*
2. *Histoire du christianisme et de la société chrétienne, par J. Matter, seconde édition, 4 vol. in-8^0.*
3. *Dictionnaire de théologie, par Bergier, édit. par Gousset, 6 vol. in-8^0.*
4. *Dictionnaire apostolique, par Montargon, nouvelle édition, 10 vol. in-8^0.*
5. *Bibliothèque choisie des pères de l'Eglise Grecque et Latine, ou cours d'éloquence sacrée, par Guillon, 26 vol. in-8^0, nouvelle édition.*
6. *Cathéchisme de persévérance, par J. Gaume, 7-me édition, 8 vol. in-8^0.*
7. *Traité de la prédication, à l'usage des séminaires, par un supérieur de séminaire, 2-me édition, 1 vol. in-8^0.*
8. *L'Evangile médité, par l'abbé Duquesne, nouvelle édition, 4 vol. in-12.*
9. *L'année apostolique, par l'abbé Duquesne, 12 vol. in-12.*
10. *Introduction à la théologie orthodoxe, de Macaire, traduite par un Russe, 1 vol. in-8^0.*
11. *Théologie dogmatique orthodoxe, par Macaire, traduite par un Russe, 2 vol. in-8^0.*

12. *Homélies ou sermons de St. Jean Chrysostome sur l'Evangile de St. Mat., traduits par Paul Antoine de Marsilly, 3 vol.*
13. *Homélies ou sermons de St. Jean Chrysostome sur l'Evangile de St. Jean, traduits par Le Merre, 4 vol.*
14. *Homélies ou sermons de St. Jean Chrysostome sur les Epîtres de St. Paul, traduits par Fontaine, 7 vol.*
15. *Oraisons funébres de Fléchier, de Mascaron, de Bourdaloue et de Massillon, 2 vol. in-18.*
16. *Oraisons funébres par Bossuet, 2 vol. in-12.*
17. *Les oeuvres de Bourdaloue, 3 vol. in-8⁰.*
18. *Sermons sur divers textes de l'Ecriture St., par Jaque* (sic) *Saurin, nouvelle édition, 12 vol. in-8⁰.*
19. *Commentaire littéral sur tous les livres de l'ancien et du nouveau Testament, par Dom Augustin Calmet, 3-me édition, 9 vol. folio.*
20. *Dictionnaire historique, critique, etc., par Dom Aug. Calmet, avec des illustrations, 4 vol. folio.*

La studiul acestor cărți s'ar cuveni, după părerea mea, a procede întâi de la *Introducția* și *Dogmatica de Macarie*, spre a avea de normă doctrina bisericei noastre, și apoi a păși la studiul *Bibliei* întrege, prin ajutorul comentarului lui Calmet; căci spre a deveni neștine predicator bun, trebue să cunoască *Biblia* afund și, spre a înțelege *Biblia* cum trebue, se cade să cunoască dogmatica bisericei sale, spre a o avea de normă la înțelesul *Sacrei Scripture;* căci pe același text al *Bibliei*, altfel îl interpretă Ebreul monoteist, altfel catolicul papist, altfel protestantul luteran, altfel protestantul calvinist, și altfel noi, catolicii ortodoxo-răsăriteni. Cât pentru a predica, noi trebue să urmăm forma homiletică a St. Ioan Chrysostomul, care e adevărata formă a predicației apostolice.

Al cuvioșiei tale în Christos frate, și de amândouă fericirile doritor,

Archimandritul Genadie Cepoșu

(Scrisoarea originală în colecția Ing. Agripa Popescu).

V

Iată titlurile unora din cărțile foste în biblioteca preotului Cosma Moșescu:

1. *Cuvintele unui credincios de A. F. de Lamennais. Tradusă din Franțuzește, dată la lumină și închinată Popolului Român de un Chenovit din Monastirea Neamțului.* București, Tip. Iosif Copainig, 1848; 108 p.
2. I. Eliade, *Epistole și acte alle ómenilor miscării romane din 1848.* ‹ Paris, Tip. Préve et Comp., 1851›; 75 p.
3. Saltareanu (N.R.), *Lumea. Epistole.* Bruxelles, Imprimerie de Cosse et G. Haguinie, rue Christine 2, 1857; 80. p.

Pe coperta exterioară este acelaşi titlu, dar data: 1858. Cartea începe printr'o prefaţă de patru pagini, datată: Saltareni, 1857, Brumar 3. Primul Capitol *Voia Liberă. I Antifonă.* Iar în notă (p. 7): *Traducţiă de la Ch. F*, credem Ch. Fourier. La p. 65, nota traducătorului N. R. Saltareanu are următorul cuprins: « Armonia e societatea nouă în care vom întra eşind din civilisaţiă, ea e către civilisaţiă ceea ce paradisul este către infern, lumina către întunerec, adevărul către minciune, Dumnezeu către Satan. Civilisaţia e iadul, haosul, confusia; armonia e raiul, despărţirea dementelor şi aşezarea lor pe legile matematice, e *Cetatea Săntă, Noul Ierusalime.* Armonia e societatea promisă de Crist ».

Comparaţia cu un text scris de N. B. Lăcusteanu, în 1894, este revelatorie. Intr'o prefaţă scrisă la o traducere a preotului Cosma Moşescu (*Iisus Christos şi reforma sa socială. Scriere tradusă după Julien Villecrose*... Brăila, 1894), Lăcusteanu încheie: « Urmaşii noştri vor vedea o lume nouă, o societate nouă. Aceasta va fi « Santa Cetate », cântată de Heliade, « Noua Ierusalime » anunţată de Salvatorul ».

Se pare deci că între traducătorul « Liberului Arbitru » al lui Fourier, din 1857, şi între N. B. Lăcusteanu, prefaţatorul de la 1894, este oarecare legătură. Iar o ipoteză ingenioasă: Săltăreanu = Sauterelle = Lăcusteanu (propusă de D. Popovici în: I. Heliade Rădulescu, *Opere, ediţie critică, cu introducere, note şi variante* de D. Popovici. Tom. I. Bucureşti, 1939, p. 39. *Fundaţia pentru literatură şi artă* « Regele Carol II ». Scriitorii români moderni) ni se pare concludentă pentru a atribui traducerea din 1857—1858 lui N. B. Lăcusteanu. Adăugăm şi faptul că un exemplar din această lucrare se găsea în biblioteca preotului Cosma Moşescu din Brăila, bun prieten cu Lăcusteanu, şi amândoi partizani devotaţi ai lui Heliade.

4. ‹ Valentineanu (I. G.) ›, *Biografiea oameniiloru mari skrisă de unu omu micu.* 1859, Paris; 138 p.

5. ‹ I. Heliade Rădulescu ›, *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu. Părintele Naţiunei Române*... Bucureşti, 1859.

VI

Portretul lui Heliade este reprodus în lucrarea de faţă (fig. 1) după o litografie contemporană aflată la Arhivele Statului, provenind din hârtiile lui C. D. Aricescu. Acesta, de altfel, a adăugat cu propria-i mână tot textul ce urmează după semnătură, aceasta singură figurând şi în litografie. Intrucât exemplarul de la Arhivele Statului este deteriorat, lipsindu-i data, imprimeria şi autorul, datarea o facem după notiţa de mai jos, aflată pe o copie în peniţă a acestui portret, făcută de At. Bassarabescu, în Fevruarie 1850 (Academia Română, Stampe, portrete A. CVII, 30):

« La 1848, Ioan Heliade Rădulescu s'a dus la Lipsca (Germania), spre a-şi procura diferite maşini pentru tipografia sa proprie; cu această

ocasiune aflându-se într'un mediu de scriitori și poeți germani, care toți se purtau rași la acea epocă, pentru a corespunde cercului ce frecuenta, și-a ras și el mustața, iar ca amintire s'a fotografiat chiar atunci, trimițând un singur portret familiei sale, în București, după care a fost executat acest tablou în peniță ».

Notița aceasta nu e semnată, dar are într'un colț, de altă mână, inițialele G. B. și este scrisă pe o hârtie aparte, anexată la copia portretului.

Știind, însă, că Heliade călătorește la Lipsca în 1846, iar nu în 1848 (v. G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne. Intâii poeți munteni.* Cluj, 1923, p. 102), datăm portretul 1846, nu 1848.

Un al doilea exemplar după această litografie se găsea până de curând la Comisiunea Monumentelor Istorice, dar cu mutarea colecțiilor și revizuirea lor, nu mi-a fost cu putință să-l regăsesc, spre a completa datele ce lipsesc la exemplarul Arhivelor Statului.

După copia lui At. Bassarabescu, acest portret a fost reprodus la: Ioan Eliade-Rădulescu, *Scrieri literare. Ediție comentată de George Baiculescu. Cu o prefață, o introducere, note și variante.* Craiova, 1939, p. XXXII. *(Clasicii români comentați)*, și a fost datat tot 1846.

Vorbind de portrete, ținem să amintim că cel mai expresiv portret al lui Heliade, și cel mai artistic, desenat de Aug. Strixner, la 21 Mai 1859, în casa Anicuței I. Manu, a fost publicat încă din 1928, în lucrarea: I. Heliade Rădulescu, *Acte și scrisori adnotate și publicate de Emil Vîrtosu*, București, 1928 *(Așezământul cultural Ion C. Brătianu, V)*. Publicarea s'a făcut în optime condiții, după desenul original aflat în colecția d-lui Al. Rosetti, profesor universitar, care îl are de la Elena Cornescu, fiica Anicuței Manu.

In lucrarea recent apărută și de care am amintit mai sus: I. Heliade Rădulescu, *Opere. Ediție critică cu introducere, note și variante de D. Popovici.* Tom. I, București 1939 *(Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II ». Scriitorii Români Moderni)*, se republică acest portret, împreună cu o notiță explicativă (p. 637), fără a se arăta, însă, că portretul a fost publicat pentru prima oară în lucrarea menționată mai sus.

INDICE

Este general, iar titlurile operelor și ziarelor s'au tipărit cursiv.

C

D

E

F

G

H

I

L

S

T

U

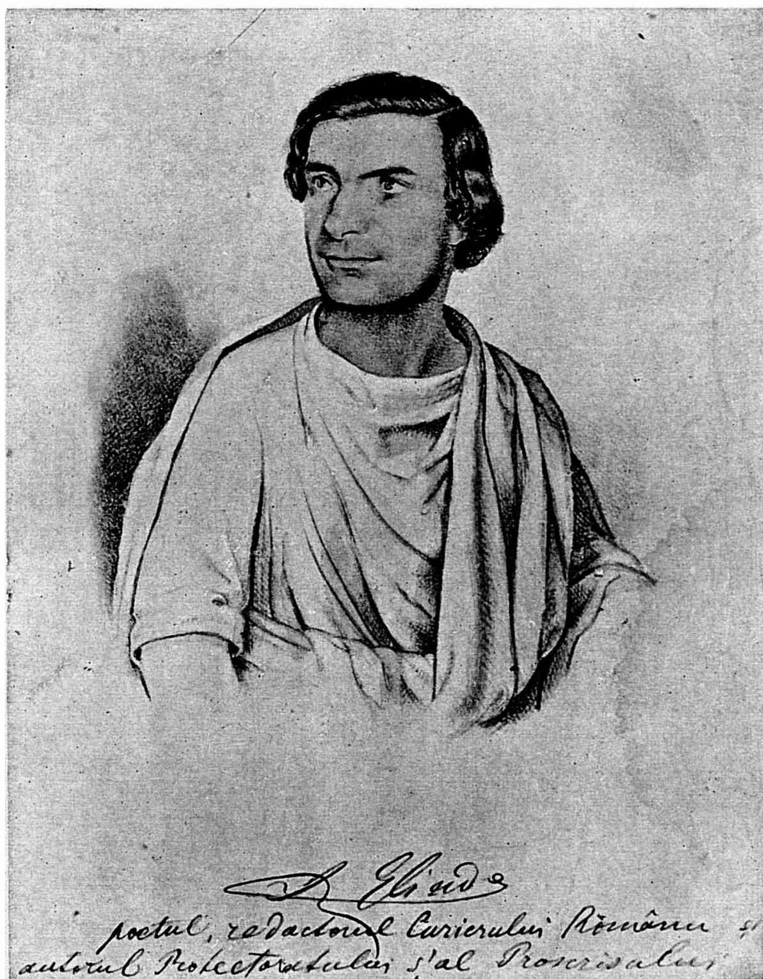
V

X

Z

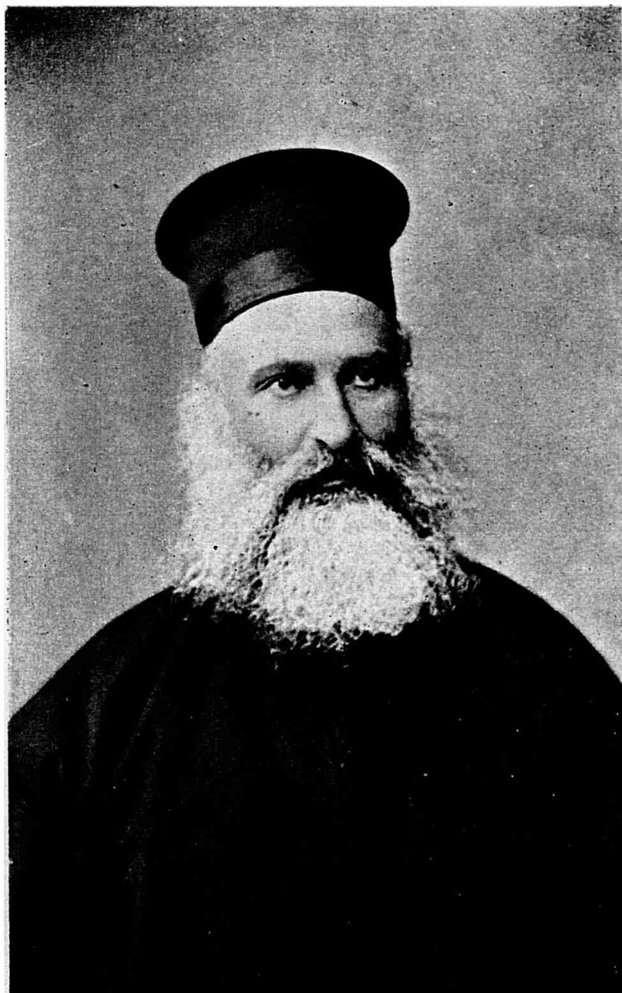
CUPRINSUL

ILUSTRAȚII

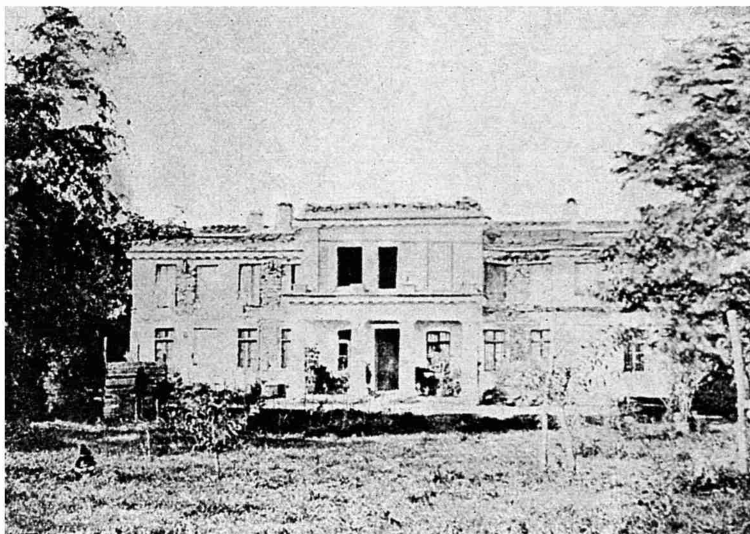
1. I. Heliade Rădulescu la 1846

După o litografie contemporană
din colecţia Arhivelor Statului

2. Preotul Cosma Moşescu, între 1880—1890.

După o fotografie
în colecţia Ing. Agripa Popescu

3. Casa lui I. Heliade Rădulescu din Câmpul Moşilor, devastată de trupele streine de ocupaţie după 1848. Vedere din faţă.

4. Casa lui I. Heliade Rădulescu din Câmpul Moşilor. Vedere asupra amânduror corpurilor de case.

5. Casa preotului Cosma Moşescu, din Brăila, Bulevardul Carol nr. 13, (fost nr. 5), clădită pe la 1850.

După o fotografie
în colecţia Ing. Agripa Popescu

CINCIZECI DE ANI DELA MOARTEA LUI ION CREANGĂ

DE

M. SADOVEANU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în ședința publică din 12 Ianuarie 1940

La 31 Dechemvrie 1939, s'au împlinit cincizeci de ani dela moartea lui Ion Creangă. Cu acest prilej s'a făcut slujbă religioasă și pomenire în locul unde și-a trăit el viața de scriitor, adică la bojdeuca din strada Țicău Nr. 4, în Iași. Au luat parte unii dintre intelectualii localnici; m'am aflat și eu printre ei. După versetele pătrunzătoare ale textelor sfinte, am ascultat vorbe omagiale bine întocmite, deși Ion Creangă nu mai are nevoie de argumentare. Geniul lui e unanim recunoscut. Boțul de humă dela Humulești n'a fost numai însuflețit, ci și divin inspirat. Ființa lui artistică trăiește în noi toți, așa cum țărâna lui s'a adaos pământului care l-a produs și ne-a produs.

Am putut să verific și de astădată o afirmație a venerabilului nostru coleg d-l A. C. Cuza, că Ion Creangă și-a dat obștescul sfârșit aici în Țicău și nu în debitul de tutun din strada Golia, cum arată actul oficial de deces. Creangă se afla bolnav în acea zi de 31 Dechemvrie 1889. Convocat fiind la o primire a unui personagiu oficial, Teodor Rosetti, mi se pare, pe-atunci ministru, scriitorul nu se poate duce. Totuși biograful e nevoit să accepte că a ieșit și a făcut un popas în debitul de tutun din strada Golia; acolo ar fi căzut, dându-și sfârșitul. Aceasta, pentru a stabili o concordanță cu constatarea actului de deces. De altminteri și debitul de tutun din strada Golia era un domiciliu al lui Ion Creangă, căci brevetul fusese acordat pe numele său.

Se spunea altădată de către unii megieși că sicriul cu rămășițile lui Ion Creangă n'a putut fi scos pe ușă; a trebuit, pentru această lucrare, să fie desfăcută o fereastră. Intr'adevăr, bojdeuca are dimensiuni mici, tinda e foarte îngustă; complicația însă nu a putut fi imaginată. Dintre localnicii care au fost chiar acum la pomenire, unul, om respectabil de 63 de ani vârstă, a afirmat, fără să fie cercetat anume, că, în sara aceea de sfântu-Vasile, a venit cu tovarăși (dintre care unii mai sânt în viață) să ureze cu plugușorul la domnu' Creangă. Tinca Vartic, îngrijitoarea povestitorului, le-a dat colăcei și nuci și le-a spus să nu mai facă zarvă, căci « bătrânul » e bolnav, în pat. A doua zi, copiii au venit « cu sămănatul ». Creangă se afla mort, în casă.

Deși cercetările de felul acesta au o însemnătate relativă, am socotit că e bine să opun actului oficial mărturiile ce s'au produs. Așa cum am socotit că trebue să aduc și altă mărturie, acea privitoare la anul nașterii lui Creangă. In 1877, Creangă scrie și subscrie cu mâna lui în dosul unei fotografii că ar fi în vârstă de patruzeci și doi de ani. Documentul se află în posesiunea Academiei. La 1877, Creangă nu mai avea nevoie să arate — pentru interese anumite — că ar fi mai tânăr cu doi ani. Anul 1835 se armonizează mai bine decât 1837 cu « Amintirile » și, mai ales, cu aventurile catiheților. Cu faptele dela Folticeni se potrivește mai bine vârsta de șaptesprezece ani decât cea de cincisprezece. Aduceți-vă aminte de fata popei dela Folticenii-Vechi, căreia Ionică i-a luat năframa, și de crâșmărița cea frumoasă, fiica vornicului dela Rădășeni, și altele. La cincisprezece ani un țăran e încă un copilandru. Isprăvile dela Folticeni sânt isprăvi de flăcău.

Cum în ultimul timp, cu prilejul sărbătoririi de o sută de ani dela nașterea Humuleșteanului, s'au scris lucruri interesante, încununate de o bună biografie, datorită d-lui G. Călinescu, cred că e potrivit să contribuim la luminarea câtorva puncte obscure. Pe lângă observațiile acestea două, mai am una, privitoare la părintele Vasile Grigorescu, zis și « părintele Catihetu », dela Folticeni, care încă trece drept fost profesor al lui Creangă. Am cunoscut mai de aproape pe părintele Vasile Grigorescu — în vremea când am trăit la Folticeni

(1906—1918) — și umblam pe urmele lui Creangă. Atunci am descoperit casa lui Pavăl Ciubotariu și a lui Vasile Fierariu (în aceasta am locuit și eu), și bordeiul lui moș-Bodrângă, și grădina unde Trăsnea se năcăjea cu gramatica lui Măcărescu, ș. a. Pe părintele Vasile Grigorescu îl știam încă din 1900, pe când eram elev la Iași și veneam la Folticeni, împreună cu Nicușor Beldiceanu, care era rubedenie cu bătrânul preot. Atunci numele lui Ion Creangă era cu totul necunoscut părintelui Catihet. D-l Artur Gorovei, care s'a ocupat special de această chestie, a dat îndestulătoare dovezi că părintele Vasile Grigorescu nu poate figura în biografia lui Creangă. Acest preot foarte cum se cade, însă incult și de o vanitate naivă, a putut fi ușor convins mai târziu că ar fi fost profesor lui Creangă. De altminteri autorul amintirilor nu vorbește decât de protoiereul Conta.

Bojdeuca din Țicău durează încă. Un comitet ieșan, subt prezidenția de onoare a d-lor Meissner și Cuza, condus de d-l Emil Ciaicovschi, avocat și fost deputat, a salvat-o dela ruină completă și risipire, adunând în cele două chilioare câteva rămășiți, fotografii și portrete. Sărăcuț muzeu, pe o margine de râpă. O furtună sau un puhoiu îl poate duce la vale, amestecându-l cu gunoaiele unei mahalale mărginașe. E de mirare cum a putut sta până astăzi acolo acest adăpost șubred, în care a sălășluit puțini ani în trecătoarea viață un fiu genial al oamenilor dela munte. E o clădire de bârne și de vălătuci, acoperită cu șindrilă. Păreții coșcovi, lemnăria ruinată de cari și putreziciune. E tipul adăpostului nedurabil. In răsărit, dincolo de valea Țicăului, se ridică dealurile pleșuve a Șorogarilor și Ciricului, după care urmează alte dealuri moldovenești dincolo de Prut spre Nistru, și de-acolo înainte deschizându-se spre fundul necunoscut al spaimei — pustia sarmatică.

Din cerdacul de din dos al bojdeucei, Creangă nu putea contempla decât tristeța peisagiului de stepă. In Maiu, dealul înverzește în pripă. In Iunie și Iulie iarba se calcinează subt un soare copleșitor. Vânturi puternice usucă plantațiile; rediurile abia vegetează. In vremea iernii toate se schimbă deodată pentru ochiul uimit; feeria palatelor din povești, a

podurilor de pietre scumpe, a crângurilor de argint se înșiră pe unde era o râpă rău-mirositoare și unde se înălțau dealuri sărace. Dar odăițile sânt strâmte, ferestrele dau puțină lumină; crivățul suflă din spre pustie cu modulații sinistre. Dacă, vara, cărturarul trăitor aici trebue să se cufunde într'un poloboc cu apă, ca să se răcorească și să iasă apoi în cerdac să asude ca într'o muncă silnică; apoi în vremea iernii e nevoit să se acopere cu șube, să-și înfășure picioarele în poclăzi și să se ghemuiască la o mesuță scundă în preajma ferestrei. Vifornița spulberă afară cu larmă de valuri. In sobă, focul arde fără întrerupere. După ce se domolesc vijeliile lui Ianuarie, pe omătul cu reflexe violete de pe dealuri, în lumina lunii, se înșiră lupii, urlând.

Cât de departe au rămas în spațiu și în timp imaginile încântate ale copilăriei! Casa tihnită dela Humulești, unde toate erau bine întocmite și înțelept cumpănite, Ozana cea limpede curgătoare, pădurile de brad, viața de sat de munte călăuzită de datini.

Aici, în strada Țicău No. 4, nu era numai o margine umilită de târg, cu năcazuri și lipsă de confort; era mai cu samă un exil. Exilat de împrejurările vieții se afla aici Ion Creangă în calitatea lui de cărturar; mama sa îi hotărîse în dragostea ei o soartă mai bună decât a țăranilor de rând și un traiu mai ușor; rezultase pentru el o ieșire definitivă din mediul părinților și bătrânilor lui și o oprelişte definitivă de a se mai întoarce îndărăt. Rezultase o viață care nu era legată nici de a societății bogate și cultivate ieșene — reprezentată, să zicem, prin « Junimea ». — Dealtminteri, prin natura lui intimă, Creangă era refractar orașului. Redus la un fel de conviețuire mediocră cu o lume mică și robită celor trupești, autorul lui « Moș Nichifor Coțcariul » se afla într'o poziție falsă. « Junimea » făcea haz de el fără a-l trata ca pe un egal. Părintele Enăchescu și tovarășii nu puneau niciun preț pe prostiile pe care le putea scrie un colaborator puțin serios al Metodei de scriere și cetire; după trecerea lui din viață se indignau neînțelegând cum persoane sus puse laudă atari lucruri fără valoare, ba vorbesc chiar de busturi și statui pentru un om care e departe de a fi fost mai breaz decât alții.

De tagma preoției se lăsase; nu-și simțea pentru ea nicio chemare, nici râvnă pentru un compromis farisaic. Intr'o viață liniștită de familie nu se putuse fixa, deoarece și în împrejurarea lui se repeta o dramă tipică: soția, târgoveață, nu accepta pe țăranii dela Humulești. Vor fi fost și alte pricini care s'au adaos ca să-i distrugă căsnicia; dușmănia aceasta între două lumi a contribuit în cea mai mare măsură la desfacerea totală. Din aceste împrejurări a rezultat o primă decădere — un concubinaj cu Tinca Vartic — și a doua decădere: un dispreț al Humuleștenilor lui pentru răspopit.

N'aș vrea să fiu rău înțeles în ce privește conviețuirea unui om ca Ion Creangă cu o persoană care i-ar fi plăcut și care i-ar fi dat un sprijin sufletesc și moral în desele năcazuri ale vieții lui. Iși luase însă lângă el mai mult o slujnică decât o tovarășă. I-ar fi trebuit o ființă egală cu el. Tinca Vartic din nefericire contribuia să-i trivializeze viața.

Acest loc de exil, bojdeuca din Țicău Nr. 4, n'avea să fie luminat decât de apariția lui Mihail Eminescu. A fost pentru Creangă o binefacere în preocupările lui artistice. Eminescu îi aducea înțelegere și reconfort. Insă trecerea poetului pe la Țicău a fost de puțină durată. Creangă îl chema necontenit dela București cu scrisori calde; se simțea, fără Eminescu, lipsit de marea binefacere a prietiniei. Eminescu era și el un singuratic, un om fără situație socială statornică. Deși cu mai multă cultură și cu sufletul mai complicat, se simțea bine în tovărășia Humuleșteanului. Creangă s'a simțit și mai legat de poet după ce acesta a fost lovit de suferința crudă care i-a adus sfârșitul. Cam la aceeași vreme a fost încleștat și el de un rău ascuns; după 1885 epilepsia an cu an și-a sporit accesele, copleșindu-l. Eminescu a căzut vara; Creangă la sfârșitul aceluiași an.

In 1909, iarna, a avut loc la Humulești o pomenire de douăzeci de ani dela moartea lui Creangă. Locuiam atunci la Folticeni; am participat și eu, în calitate de inspector al cercurilor culturale. Au venit câțiva intelectuali dela Iași; învățători din județele Neamțu și Suceava. A fost o manifestare de pietate cărturărească; țăranii din Humulești au fost participanți din curiozitate. Am stat de vorbă cu unii din ei; fără

îndoială, le era greu să înțeleagă motivele care adunaseră atâta lume străină la pomenirea unui om plecat din satul lor, care nici nu era îngropat acolo și care se făcuse faimos printr'o scandaloasă ieșire din cinstitul cin preoțesc. Poate să fie, rugăciunile și praznicele acestea, niște rugăciuni și praznice spre a cere milostivire dela Dumnezeu pentru păcatul săvârșit. Neștiutorilor de carte nu li se putea pretinde să aibă cunoștință de opera scriitorului; absolvenții școlilor nu se puteau îndeletnici cu niște scrieri care erau cu totul în afară de gustul și putința lor de înțelegere. Chiar dacă le-ar fi aflat în biblioteca unei școli primare, « Amintirile » și « Poveștile », opere eminamente artistice, nu puteau solicita interesul lor. Lectura omului cu instrucție puțină e « Alexandria » sau « Epistolia ». « Moș Nechifor Coțcariul » se află la polul opus. Sentința obștei, dată cu ani în urmă, era condamnarea acelui înstrăinat și răspopit diacon Ion al lui Ștefan sin Petrea Ciubotariul, căruia i s'a mai spus și Creangă. Intr'un sat cu bună rânduială morală nu s'ar fi putut nimeni singulariza cu o altă părere. Neamurile plecau fruntea, și ele destul de rușinate. Dealtminteri aceste neamuri tinere, care locuiau în casa veche unde copilărise povestitorul, se grăbeau să ne arate, cu mândrie, înnoirile pe care le săvârșiseră și mobilele de târg pe care se învredniciseră să le cumpere și să le așeze în locul lavițelor antice și a lăzii de zestre a Smarandei Creangă. Erau încredințate că ieșim încântați de toate prefacerile ce constatam. Ce interes mai avea așa-zisul Creangă — când se aflau ei în viață? Și mai ales când se aflau în neamul lor adevărați oameni de ispravă și gospodari cu bun nume?

Eram în acea vreme tânăr și destul de naiv. Incredințat că pot să restabilesc în satul său de baștină bunul renume al unui mare înaintaș din năcăjita noastră breaslă, am luat cuvântul în biserică, la sfârșitul sfintei slujbe, și am desvoltat propoziția: « Proroc în patria lui cinste nu are ». Am vorbit cu entusiasm și am căutat să lămuresc că Domnul Dumnezeu a pus un dar sfânt în alesul său Ion Creangă dela Humulești. Acuma sânt bine încredințat că n'am convins pe nimeni dintre cei ce trebuiau convinși, măcar că muierile suspinau

din când în când cu mâna la gură și-și ștergeau lacrimile. Au mâncat după asta colivă și au uitat de alesul lui Dumnezeu.

Situația singuraticului care se chinuia în bojdeuca din Țicău era ca cea dintr'o anecdotă pe care o spun uneori vânătorii noștri munteni.

Povestitorul arată că s'a întâlnit c'un urs tocmai când voia să treacă o punte peste o prăpastie. Armă n'avea de niciun fel; dă înapoi; când colo, la celălalt capăt de punte, al doilea urs. Dedesubt prăpastie înfricoșată. — Și ce-ai făcut? întreabă cu uimire ascultătorii novici. — D'apoi ce puteam să fac, oameni buni? răspunde c'o logică blândă povestitorul; n'am făcut nimica; m'au mâncat dihăniile.

Intr'o situația identică, însă nu de anecdotă, a fost Creangă. Putea și el spune că l-au mâncat fiarele. Din pricina situației lui false în oraș, a fost nevoit să ducă, cu niște oameni meschini și mici, o viață coborîtă în care mâncarea și băutura ocupă locul principal. Asta a fost prima dihanie ce l-a sfâșiat.

Din « Amintirile » lui se vede în ce lumină de paradis pierdut își pune satul. Acolo ai săi nu-l mai puteau cunoaște, căci nu mai era al lor.

Țara noastră e patria străveche a acestor băștinași dela descălecătoare, dela Traian, dela Daci și de mai demult, care s'au fixat cândva într'o civilizație respectabilă, ale cărei vestigii le constatăm în datini. Imprejurările catastrofale ale istoriei i-au forțat să se închidă în legea lor veche ca într'o scoică; astfel au rezistat invaziilor și dominațiilor străine; neînduplecați în conservatismul lor au biruit timpul și restriștile, ajungând până în evul modern, când s'a alcătuit statul nou. Statul acesta nou, moștenire dela voievozi și refăcut de boierii și cărturarii veacului trecut, se orientează către civilizația apuseană de azi. Orice element de valoare din țărănime, intrat în curentul de viață nouă al lumii, se desparte de baștina sa nu cu distanța dela oraș la sat, ci cu o distanță de un mileniu. Satul trăiește în civilizația sa arhaică, valabilă încă subt raport moral; desrădăcinatul e purtat brusc înainte în civilizația modernă materialistă și mecanică. Cum s'ar putea crea o simbioză între patrimoniul nostru vechiu moral și civilizația mecanică plină de scăderi și primejdii a

lumii de azi — e o problemă ce interesează viața noastră de stat și care urmează să fie rezolvată. Deocamdată, notarul și plotonierul major rămân niște hibrizi care au pierdut pe Dumnezeul părinților lor și nu înțeleg nimic din cultură. Valorile reale, personalitățile ce-și însușesc cultura nouă, nu mai au nimic comun cu țărănimea de unde au ieșit. Încercările lor sentimentale de a se întoarce către părinții abandonați sânt zădarnice. Copilul e trecut de fapt « pe celălalt tărâm »; e ca și mort.

Formularea aceasta schematică e exagerată; cuprinde însă adevărul, mai cu samă dacă o raportăm la stările de lucruri din România veche; în ea se înglobează și drama vieții lui Ion Creangă. Desfacerea totală de ai săi e a doua dihanie care l-a sfâșiat.

Izgonirea lui din raiul Ozanei s'a făcut în spre al douăzeci și cincilea an al vieții. Ștefan a Petrei Ciubotariul a răposat de tânăr, în 1858, la Prigoreni, moșie de câmp, fostă odinioară a marelui vornic Ion Neculce, lăsând o văduvă năcăjită și îndatorată, cu mulți copii. Pe urmă, nu târzie vreme s'a petrecut din viață și Smaranda Creangă. Mai crunt lovită decât de moarte ar fi fost Smaranda dacă ar fi ajuns să vadă visul său lepădat și batjocorit. Desfacerea lui Creangă de Humulești și de Ozana a fost agravată și de această împrejurare a vieții lui — părăsirea preoției.

Cu amândouă capetele de punte blocate, Ion Creangă s'a retras ca să moară în acest refugiu mizerabil care e bojdeuca din Țicău. Acolo a suspinat și a asudat, dând literaturii noastre o operă nepieritoare. După cincizeci de ani, locul păstrează încă mâhnirea de umilință și izolare a desrădăcinatului.

LIMBA ROMÂNĂ ÎN IZVOARELE ISTORICE MEDIEVALE

DE

G. POPA-LISSEANU

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Memoriu prezentat în ședința dela 26 Ianuarie 1940

PREFAȚĂ

In volumul al XV-lea din colecția noastră de «Fontes historiae Daco-Romanorum», prezentând, într'un studiu introductiv, lucrarea lui Procopius «De aedificiis», am lăsat anume netratate chestiunile de limbă ce se desprind, într'un așa de mare număr, din textul acestui autor grec. Și am procedat astfel din dorința ce am avut de a separa problemele istorice de cele filologice și de a nu introduce în chestiuni de pură istorie, chestiuni de limbă, pentru care ne găsim într'un domeniu nu de realități sigure, ci pe un teren șubred și alunecos, pe un teren plin de ipoteze.

In același timp, am ținut ca problemele de limbă ce ni le sugerează Procopius să fie coroborate, în afară de datele ce ni le procură, în această privință, ceilalți doi istorici medievali, cercetați de noi, Priscus și Iordanes, și de cele ce ni le pun la îndemână cronicarii bizantini Theophylactus Simocattes, Theophanes Confessor și alții, cari au scris în epoca de formațiune a limbii române.

Și, precum noi nu avem pretenția, după cum am spus-o și altădată, să resolvăm, noi înșine, marile probleme ale istoriei noastre

naționale, ci numai să procurăm materialul necesar viitorilor istorici ca, întemeiându-se pe acest material, să ajungă ei la deslegarea acestor probleme, tot astfel și acum, în ce privește limba română, noi nu pretindem să soluționăm, noi singuri, marile probleme de limbă, ci numai să le enunțăm, așa precum ele rezultă din izvoarele istorice studiate de noi, și să ne arătăm și convingerile la care noi am ajuns.

De aceea, în acest studiu al nostru, în deosebi, se vor întâlni, pe lângă fapte sigure, mai multe chestiuni de limbă prezentate subt formă de ipoteză, deși bazate și ele pe texte necontestate. Cetitorul își va da ușor seama că noi ne-am călăuzit mai ales de pilda poetului Martial:

Sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mala plura,
Quae legis hic; aliter *non fit, Avite, liber* [1]*).*

Cercetarea aceasta a noastră am mărginit-o numai la câțiva dintre autorii medievali, în special bizantini. Atragem însă atenția tinerilor istorici și filologi asupra însemnătății ce prezintă aceste studii pentru lămurirea trecutului nostru și pentru cunoașterea limbii românești în epoca ei de formațiune.

---

[1]) Martialis, *Epigr.* I. 16.

LIMBA ROMÂNĂ IN IZVOARELE ISTORICE MEDIEVALE

EPOCA DE FORMAŢIUNE A LIMBII ROMÂNE

Inainte vreme, și chiar acum patruzeci de ani, pe când Ovid Densusianu își publica monumentala sa operă « Histoire de la langue roumaine », în care se spunea ultimul cuvânt privitor la formarea limbii românești și care a servit apoi ca normă și îndreptar pentru toți cercetătorii graiului nostru, se mai credea că limba română este o limbă nouă, ieșită ce e drept din latina vulgară, dar o limbă cu totul alta decât limba latină. Aceasta din urmă era socotită pe atunci, ca o limbă moartă, ca și limba elenă, iar nu ca o limbă vie.

Studiile de lingvistică ce s'au produs în știință de atunci încoace au dus la alte concluziuni. Ele au ajuns la încheierea că limba română, ca și celelalte limbi romanice sau neolatine, nu este o limbă nouă, ci că ea este însăși limba latină în evoluția ei [1]). Limbile romanice, formate din limba latină numită în deobște vulgară sau rustică ce se vorbea de marea majoritate a populațiunilor vastului imperiu roman — de altfel, pe lângă limba clasică a autorilor latini mai exista și o limbă de conversație, o limbă familiară a oamenilor culți dela Roma, care limbă nu era aceeași cu limba ce o constatăm bunăoară în discursurile lui Cicero ori în poezia lui Vergilius — aceste limbi romanice s'au desvoltat, fiecare în mod separat, sub înrâurirea idiomelor locale, în Franța sub influența idiomului celtic, în Spania a celui iberic, și așa mai departe, iar la noi sub influența idiomului traco-iliric.

Nu se poate deci fixa un timp anumit, când a luat naștere limba română. Se pot cel puțin determina epocile,

[1]) După A. Rosetti, *Istoria limbii romane*, I, p. 25: « Limba română este pur și simplu transformarea potrivit împrejurărilor a limbii latine ».

când aceste influențe s'au produs spre a modifica limba latină.

Dacă, prin urmare, limba română este însăși limba latină în evoluția ei firească și în spațiul ei vital din regiunea peninsulei Balcanilor, a Dunării și a Carpaților, atunci nici nu se poate pune chestiunea, când se ivesc cele mai vechi urme de limbă românească. Acestea se găsesc în însăși latina vulgară, în însăși latina populară și diferențierea mai pronunțată a acesteia de latina clasică este, de sigur, și primul moment al creerii limbilor romanice, fiecare în spațiul ei vital. Și, tot atunci, prin această diferențiere din ce în ce mai accentuată dintre graiul cult, graiul scris, și dintre graiul popular, graiul nescris, s'a produs și transformarea caracterului sintetic al limbii latine în caracterul analitic al limbilor neolatine.

Cu cât un graiu este mai puțin fixat — și fixarea lui se face și, mai ales, se susține prin opere literare scrise — cu atât el este mai expus influențelor externe și deci mai susceptibil de modificări. Și limba latină populară nefiind susținută de lucrări scrise, a fost silită să se supună acestor influențe [1], pe câtă vreme latina clasică, susținută de o puternică literatură, a rămas aproape neschimbată în decursul veacurilor, a primit prea puține modificări.

Și, spre deosebire de regiunile din apus, unde, după căderea imperiului dela Roma, s'a menținut, paralel cu limba latină vorbită, și limba latină scrisă, fiind reprezentată de scriitori de mare valoare literară, în regiunile din răsărit ale imperiului, limba latină vorbită a primit o mai largă întrebuințare și o mai mare desvoltare, aci limba latină clasică fiind înlocuită cu limba grecească. In acelaș timp, influența ce în Occident a exercitat latina clasică asupra latinei populare vorbite, în Orient această influență n'a mai existat [2]).

Privind deci astfel limbile romanice, ca fiind însăși limba latină vie și dinamică în evoluția ei, în timp și în spațiu,

---

[1]) Sext. Pușcariu, *Dacoromania*, VII, p. 335 atribue « transformarea limbii latine în limbă română rusticizării populației romane, după încetarea civilizației romane dela Dunărea de Jos ».

[2]) Meyer-Lübke, *Rumänisch und Romanisch*, în *An. Ac. Rom.* III, V. I. a. 1930 cf. și Sext. Pușcariu, *Dacoromania*, VII, p. 489 și VIII, p. 331.

credem că filologii noștri de odinioară aveau dreptate când susțineau că, bunăoară, acel faimos *secodo auctor segnai* din tabla cerată din anul 160 d. Chr., descoperită la Roșia Abrudului, este unul din primele monumente de limbă română, constatate în teritoriul de formație al neamului nostru, *segnai* pentru signavi și *secodo* pentru secundus și că, după cum prea bine observă Al. Philippide, în filologie nu totdeauna ce este mai nou este în același timp și mai bun [1]. De aceea, socotim că O. Densusianu se înșală când consideră pe acel « segnai » de mai sus ca un element de latină vulgară, iar nu și, în aceeași vreme, un element de limbă română primitivă.

De asemenea, credem că O. Densusianu n'are dreptate nici atunci când socotește drept elemente de latină vulgară, iar nu ca elemente de limbă românească, contrar celor susținute în această privință de Aron Densusianu părintele său, unele date ce ni le procură istoricii bizantini de mai târziu, Procopius din secolul al VI-lea, Theophylactus Simocattes din secolul al VII-lea, Theophanes Confessor din secolul al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, precum și bilbiotecarul papal Anastasius, traducătorul lui Theophanes dela sfârșitul veacului al IX-lea, precum și ceilalți scriitori bizantini [2].

In adevăr, dacă cercetăm cu de-a-mănuntul cele 825 numiri de localități ce le întâlnim în ediția noastră [3] a lui Procopius, *De aedificiis* nu putem să nu rămânem surprinși de marele număr de numiri latine, având un caracter românesc, constatate de acest scriitor grec.

Căci, din cele 825 numiri de cetăți și de castele — câteva din ele sunt, fără îndoială, dublete — câte se constată în regiunea romanizată a peninsulei Balcanice, găsim vreo 180 numiri latine, fie că ele sunt redate în latina clasică, dar cu

---

[1] Al. Philippide, *Originea Românilor*, p. 507.

[2] Aron Densusianu, *Istoria limbii și literaturii romîne*, p. 51.

[3] In ediția noastră a lui Procopius, *De aedificiis* am reprodus numai datele ce ni le procură acest scriitor asupra clădirilor ridicate de împăratul Justinian în regiunea din jurul Mării Negre și din Peninsula Balcanică, lăsând la o parte, ca neinteresând prea mult istoria noastră, clădirile ridicate la Constantinopol, în Asia și în Africa.

caractere grecești, fie că ne sunt redate în limba populară ce se vorbea pe atunci în imperiul roman de răsărit, firește, tot în caractere grecești.

Din analiza oricât de sumară a acestor numiri de localități se desprinde o serie întreagă de constatări sigure, dar, în același timp, și o întreagă serie de presupuneri, de ipoteze, asupra graiului popular de pe atunci.

Acest graiu popular era graiul românesc ce tocmai aproape se formase până spre sfârșitul veacului al VI-lea și începutul celui al VII-lea. Era graiul localnic, limba țării, limba părintească — ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα sau ἡ πατρῴα φωνή — ce se vorbea în teritoriul romanizat al peninsulei Balcanice, ca și, de sigur, în teritoriul numit, pe această vreme, « Barbaricum », dela stânga Dunării, regiune care a fost totdeauna în contact, mai ales comercial și bisericesc, cu regiunile din dreapta Dunării și de cari era numai vremelnic separat, în timp de mari primejdii [1]).

1. ARĂTĂRILE LUI PRISCUS

Acest graiu localnic este același pe care îl vorbeau locuitorii din Dacia, despre cari istoricul Priscus ne spune, la anul 448, aproape două sute de ani după părăsirea Daciei, că ni se aduceau de prin sate ca hrană, în loc de grâu, mălaiu (meiu), în loc de vin, mied, numit astfel în graiul locuitorilor indigeni — ὁ μέδος ἐπιχώριως καλούμενος [2])

Este același graiu cu limba Ausonilor, despre care tot Priscus ne vorbește în trei pasagii de ale sale, deși pe Romani el nu-i numește decât sau ca Romani orientali sau ca Romani occidentali, iar niciodată Ausoni sau Latini.

Iată aceste trei pasagii:

1. « Hunii — zice el — fiind o amestecătură de diferite popoare, pe lângă limba lor barbară — πρὸς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλώσσῃ — se silesc să învețe și pe cea a Hunilor, a Goților și a Ausonilor și anume aceia cari au de a face cu

[1]) Cf. Patsch, *Die Völkerbewegung an der unteren Donau in der Zeit von Diokletian bis Heraklius*, pp. 22—23, în *Sitzungsberichte d. Wiener Akad.* a. 1928. Cf. și Sext. Pușcariu, *Dacoromania*, VII, p. 504.

[2]) *Font. Hist. Dacorom.*, VII, p. 47.

Romanii. Grecește știu numai aceia cari sunt prizonieri de războiu de prin Tracia și de prin Iliricul maritim».

Din acest pasagiu al lui Priscus rezultă că el considera cele trei limbi: hunică, gotică și ausonică, ca limbi barbare și că cele trei populațiuni a căror limbă o amintește — în imperiul Hunilor erau și alte mai multe neamuri — se văd silite să învețe aceste limbi, prin urmare și pe cea a Ausonilor, când au de a face cu Romanii, nu însă și pe cea grecească. Limba latină a autohtonilor din Barbaricum, regiunea dela nordul Dunării sau din Scitia, cum după tradiție se mai numeau ținuturile norddunărene, nu putea fi, în fața scriitorilor greci, cum era și Priscus, decât o limbă barbară, o limbă scitică [1]).

2. La banchetul din palatul lui Attila veni și bufonul Zercon care — zice Priscus — « amestecând în graiul Ausonilor vorbe de ale Hunilor și Goților, a produs veselie și i-a făcut să izbucnească în hohote de râs ».

3. Mirându-se Priscus că Attila a desmierdat numai pe cel mai mic dintre fiii săi, unul dintre barbari care ședea lângă mine și care cunoștea graiul Ausonilor — zice Priscus — dându-mi cuvântul că nu voiu destăinui nimic din ceea ce îmi va comunica, îmi spuse că niște ghicitori ar fi prevestit că neamul lui Attila se va prăpădi și că nu va fi restabilit decât prin acest copil ».

Graiul Ausonilor nu putea fi, fără îndoială, decât graiul autohtonilor, constatat ca un graiu aparte de Priscus, la anul 448 d. Chr.

II. ARĂTĂRILE LUI IORDANES

Nu avem, în afară de inscripții, nicio lucrare care să ne dea o dovadă despre existența acestui graiu popular. Dar,

[1]) Că limba latină era considerată într'o vreme, în imperiul roman de răsărit, ca o limbă barbară și scitică rezultă și din scrisoarea adresată de papa Nicolae împăratului de Bizanț, Michael, scrisoare în care se spune: La cele mai însemnate festivități, voi amestecați în vorbele voastre grecești cuvinte din limba latină pe care o socotiți ca *barbară* și *scitică*, ca și cum n'ar fi spre cinstea voastră să vă folosiți în întregime de această limbă — în praecipuis festivitatibus inter Graecam linguam veluti quiddam pretiosum, hanc (Latinam) quam barbaram et Scythicam linguam appellatis, miscentes, quasi minus decori vestro facitis, si hac etiam bene ac ex toto intellectu in vestris obsequiis ac officiis non utamini. Cf. Du Cange, *Glossarium*: Obsequium, cf. și Ar. Densusianu, *op. cit.*, p. 63.

din cele două opere istorice ale goto-alanului Jordanes, dela mijlocul secolului al VI-lea, « Romana » și « Getica », ne putem da seama întru câtva de evoluția la care a ajuns limba latină în desvoltarea ei. El însă, deși era un om de cultură — ajunsese la rangul de episcop — și deși avea pretenția că scrie limba clasică a lui Cicero și a lui Vergilius [1]), totuși scrie o latinească ce se apropia foarte mult de graiul popular.

Dăm numai câteva exemple din « Getica » din cari să se vadă cât de mult evoluase limba latină și cum se pregătea drumul, prin pierderea desinențelor, spre limbile romanice, lipsite de cazuri și declinări:

Romano iurae, în loc de iure; utriusque generi, în loc de generis; foedus inito, în loc de initum; cum paucis satellitibus et Romanos, în loc de Romanis; a Lupicino Maximoque Romanorum ducum, în loc de Romanorum ducibus; ob decorem, în loc de ob decus; ob nimium frigorem, în loc de frigus; gaudium feliciorem, în loc de felicius; desinet, în loc de desinit; dolum quod, în loc de qui; fluvium quod, în loc de qui; flumine qui, în loc de quod; in Ravena, în loc de Ravennae; omnisque genera tormentorum, în loc de omnia genera; longo per tempore, în loc de longum per tempus; de origine actusque Getarum, în loc de actibusque Getarum; dum, în loc de cum; pos, în loc de post, etc. [2]).

III. ARĂTĂRILE LUI PROCOPIUS

Dar, dacă Priscus nu face decât să ne amintească despre existența unui graiu popular și localnic și dacă Jordanes nu face decât să ne arate până la ce grad evoluase limba latină scrisă, Procopius, în « De aedificiis », deși nu ne dă decât numiri de localități, ne pune în situație să înțelegem în special modificările fonetice ce a suferit limba latină.

---

[1]) Vezi în *Fontes hist. Daco-Rom.*, vol. VIII, p. 9 influența ce a avut Vergilius asupra lui Iordanes.

[2]) Vezi amănunte în *Mon. Ger. Hist.* Iordanes, edit. Mommsen și în Pauly-Wissowa, *Real Encycl.*, sub voce, studiul lui Kappelmacher. Cf. și *Font. hist. Daco-Rom.*, vol. XIV, p. 9. Prefacerea lui *o* în *u* este la Iordanes un fenomen foarte frecvent: custus, în loc de custos, cupia în loc de copia, fabulusae în loc de fabulosae, urbs în loc de orbis, etc.

Inainte însă de a arăta aceste modificări de graiu, aşa cum ele rezultă din datele lui Procopius, să indicăm mai întâi, în ordine alfabetică, cele aproximativ 180 de numiri de localităţi ce le întâlnim în regiunea romanizată a peninsulei Balcanice.

CETĂŢI ŞI CASTELE IN TERITORIUL ROMANIZAT

Adrianium>Hadrianus, Macedonia.
Almus > Almus, Lom Palanca, Moesia Infer.
Altina > Altinus, Oltina, Scitia Minoră.
Amantia > Amantius, Epirul Nou.
Antoinum > Antoninus, Haemimontus.
Apis > apis, Epirul Nou.
Aques > aquae, Ad Aquas, Vidrovaţ, Moesia Super.
Ardeia > ardea, ţinutul Cabeţan.
Argentares > argentarii, ţinutul Aquae.
Aria > area, Dardania.
Arina > arena, Moesia Infer.
Armata > arma, Moesia Super.
Asilva > ad silvam, Moesia Infer.
Augustas > augusta, Tracia
Augusta > augusta - Ogost, Moesia Infer.
Aureliana > Aurelianus, ţinutul Aquae.

Barbaries > barbaries, ţinutul Serdica.
Basternas > Bastarnae, Moesia Infer.
Bononia > Bonus, Vidin, Moesia Super.
Burgonovore > burgus novus, Moesia Super.
Burgualum > burgus altus, Moesia Super.
Calventia > Calventius, regiunea Naissus.
Candida > candida, Macedonia.
Candidiana > Candidus, Dolni Rahova, Moesia Infer.
Capomalva > caput+malva, Dardania.
Capud boes > Caput bovis sau fossae, Moesia Super.
Carmina > carmen, Epirul Vechiu.
Cassia > Cassius, regiunea Naissus.
Castellium > castellum, regiunea Naissus.
Castellium > castellum, Dardania.
Castello bretara > castellum Britorum, Dardania.
Castellum > castellum, Epirul Vechiu.
Castellonovo > castellum novum, Moesia Infer.
Castellonovo > castellum novum, regiunea Aquae.
Castelona > castellum, Dardania.
Castina > Castinus, Epirul Vechiu.
Castra Martis > castra Martis, Moesia Infer.
Castrazarva > castra+... Tracia.
Cavotumba > cava tumba, Haemimontus.
Celleriana > celer, Dardania.
Cesiana > Caesius, Dardania.
Clementiana > Clementianus, Epirul Nou.
Clisura [1]) > claudo, Haemimontus.

[1]) O Clisura ni se citează şi la Termopile şi alta în regiunea Trebizondei.

Constantiana > Constantius, Scitia Minoră.
Crispas > crispus, dublet, Florentina, Moesia Super.
Cumarciana > Comargus, Macedonia.
Cunae > cunae, ținutul Cabețan.

Dalmatas > Dalmatae, ținutul Remesian.
Ducepratum > ducis pratum, Moesia Super.
Duliares > doliarii, ținutul Naissus.

Eraria > aeraria, ținutul Naissus.
Editio > editus, Dardania.
Erculente > Hercules, Moesia Infer.
Esimontu > ... mons, Haemimontus.
Exanta prista > sexaginta pristae, Rusciuc, Moesia Infer.

Fasciae > fasciae, Macedonia.
Florentiana > florens, reg. Aquae.
Fossatum > fossa, Moesia Infer.
Frerraria > ferraria, regiunea Remesiană.

Gemellomuntes > gemelli montes, Moesia Infer.
Gemenus > geminus, Epirul Nou.
Germas > germanus, regiunea Germenia.
Gesilafossatum > ... fossatum, Haemimontus.
Getistraus > Getae strava, Haemimontus.
Gombes > cumbae, Moesia Super.
Graecus > Graecus, regiunea Remesiană.
Grandetum > granatetum, regiunea Naissus.

Halicaniburgu > ... burgus, Moesia Super.

Hercula > Hercules, regiunea Naissus.

Iuliovalle > Iulius vallis, reg. Aquae.
Iustiniana Prima > Iustinianus, Dardania.
Iustiniana Secunda > Iustinianus, Dardania.

Labellus > labellus, Epirul Nou.
Labutza > labes, Dardania.
Laccoburgo > lacus + burgus, Moesia Super.
Lapidarias > lapidariae, Moesia Inferioară.
Literata > litterata, Brnița, Moesia Super.
Longiana > longus, regiunea Remesiană.
Longiniana > longus, Moesia Super.
Lucernariaburgu > lucernaria burgus, Moesia Infer.
Lupofantana > lupus + fontana, regiunea Remesiană.
Lutzulo > Luciolus, regiunea Remesiană.

Marcellina > Marcellus, Dardania.
Marcerota > Marci rota, Moesia Inferioară.
Marcerota > Marci rota, Haemimontus.
Marciana > Marcianus, Epirul Vechiu.
Marcianum > Marcianus, Haemimontus.
Marci petra > Marci petra, regiunea Serdica.
Mareburgus > mare burgus, Moesia Super.
Mariana > Marius, Dardania.
Marmarata > marmorata, Epirul Vechiu.
Martios > Martius, Epirul Vechiu.
Martis > Mars, Epirul Nou.

Maurovalle > mauros + vallis, Scitia Minoră.
Maxentiu > Maxentius, Moesia Inferioară.
Medeca > medicus, regiunea Cabețană.
Mediana > medius, regiunea Naissus.
Meridio > meridies, regiunea Aquae.
Marioponteda > meridies, pons, regiunea Aquae.
Metalla > metallum, Moesia Infer.
Miletes > milites, Dardania.
Monteregine > mons Regini, Scitia Minoră.
Murciara > Murciara, Epir. Vechiu.
Mutzianicastellum > Muciani castellum, regiunea Naissus.

Nogeto > nucetum, regiunea Scassetană.
Nono > nonus, Scitia Minoră.
Novae > Novus, Moesia Super.
Novas > nova, Scitia Minoră.
Noveiustiniana > Nova Iustiniana, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.
Novos > novus, Moesia Super.

Octavum > octavus, Moesia Super.

Palatiolum > palatum, Moesia Inferioară.
Palmatis > palmatus, Moesia Infer.
Paretium > paries, Epirul Nou.
Paulimandra > paulimandra, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.
Petroniana > Petronius, Epirul Vechiu.
Piscinae > piscina, Epirul Nou.
Placidiana > Placidius, Macedonia.
Poliscastellum > ... castellum, Moesia Infer.
Pontes > pons, Moesia Super.
Ponteserium > pons serius, Moesia Infer.
Potamu castellum > potamos castellum, Tracia.
Presidio > praesidium, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.
Primiana > primus, regiunea Remesiană.
Primiana > primus, Macedonia.
Probinu > Probinus, Haemimontus (de 2 ori).
Pulchra Theodora > pulchra...Moesia Infer. sau Scitia Minoră.
Putedis > putidus, Moesia Infer.

Quartiana > Quartianus, regiunea Aquae.
Quintodemu > quintus decimus, Moesia Infer.
Quintum > quintus, Moesia Infer.
Quintu > quintus, Dardania.

Ratiaria > ratiarius, Arciar, Moesia Super.
Reginocastellum > Reginus castellum, regiunea Germenia.
Romaniana > Romanus, regiunea Serdica.
Romuliana > Romula, regiunea Aquae.
Rubusta > robusta, Scitia Minoră.

Salebries > salebra, regiunea Serdica.
Saltupurgus > saltus + burgus, Moesia Infer.
Sarmates > Sarmatae, regiunea Naissus.
Sarmathum > Sarmatae, Haemimontus.
Sceptecasas > septem casae, regiunea Aquae.
Scumbro > scomber, regiunea Remesiană
Securisca > securus, Moesia Infer.
Siclae > siculae, Macedonia.
Spelunca > spelunca, regiunea Remesiană.

Stiliburgu > ...+burgus, Moesia Super.
Stramentias > stramentum, regiunea Serdica.
Struas > strues, regiunea Serdica.
Susiana > Sosius, Moesia Super.

Tillito > tilietum, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.
Titiana > Titianus, Epirul Nou.
Tramacarisca > Trans Marisca, Turtucaia, Moesia Infer.
Tredetitilius > tredecim tiliae, regiunea Aquae.
Tzertzenutzas > circinus +uceus, regiunea Remesiană.
Tzitaetus > civitas vetus, Haemimontus.
Tugurias > tugurium, regiunea Serdica.
Tulcoburgo > ...+burgus, regiunea Remesiană.
Turicla > turricula, regiunea Cabețană.
Turibas > turres, regiunea Aquae.
Ulivula > oliva, Epirul Nou.
Ulmitum > ulmetum, Scitia Minoră.
Ulpiana > Ulpius, Dardania.
Ucu > uncus, Haemimontus.

Valentiniana > Valentinianus, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.
Valeriana > Valerius, Moesia Infer.
Valvae > valvae, regiunea Cabețană.
Variana > Varus (Varius), Moesia Infer.
Veriniana > Verinus, Dardania.
Via > via, Haemimontus.
Vicanovo > vicus novus, regiunea Aquae.
Victoriana > victoria, Dardania.
Victoria > victoria, Dardania
Viculea > viculus, regiunea Naissus.
Vindimiola > vindemiola, regiunea Aquae.
Vineus > vinea, regiunea Cabețană.
Virginaso > virgina > aceus, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.

Zanes > Diana, regiunea Aquae.
Zetnucortu > ... cort, Moesia Infer.

Multe din localitățile enumerate până aci se pot verifica prin numirile ce le întâlnim în inscripțiile descoperite în aceleași regiuni, inscripții consemnate în C. I. L. III. Astfel avem pentru

Caesiana — Caesianus
Celleriana — Celerianus și Celeriana
Victoriana — Victorianus
Mariana — Marianus și Mariana
Veriniana — Verinus și Verina
Castellobretara — Brittus, Britanicus
Marcellina — Marcellinus și Marcellina
Ulpiana — Ulpianus, azi Lipljan
Romaniana — Romanianus
Barbaries — Barbarus, Barbara
Germas — Germanus
Calventia — Calventius
Primiana — Primianus
Lutzulo — Luciolus
Florentiana — Florentius
Romuliana — Romulianus
Aureliana — Aurelianus
Quartiana — Quartianus
Zanes — Diana
Mare burgus — Mare, dela mas.
Sosiana — Sosianus

Bononia — Bononia
Variana — Varianus
Iatron — Medeca (în l. latină)
Candidiana — Candidianus
Probinu — Probinus
Exanta prista — Sexanta πρίστης
Virginatzo — Virga — virgultum
Tillito — tilietum

Clementiana — Clementianus
Amantia — Amantius
Murciara — Murcius
Castina — Castinus
Priniana — prinus, πρῖνος
Placidiana — Placidianus
Clisura — claudo

CARACTERELE GRAIULUI POPULAR (LOCAL) [1]

I. ARTICOLUL *a*, *l* (lu) şi *le*

Atât articolul feminin *a*, la singular, şi *le*, la plural, cât şi articolul masculin *l* sau *lu*, la singular, se întâlnesc, după părerea noastră, în numirile de localităţi ce ni le procură Procopius. Astfel în Dionoia, castel în Epirul Nou şi în Tusudeaa, grecizat Tusudeaas, din ţinutul Cabeţan, avem probabil articolul feminin *a*.

In numirile Lutzulo, castel în ţinutul Remesian, în Cusculi, din Moesia Inferioară şi în grecizatul Cusculis din Rodope, precum şi în Cobencile, castel în Dardania, întâlnim — pare-se — articolul *l*, *lu*, la masculin şi *le*, la feminin, în plural [2]).

Lutzulo este forma articulată a lui Lutzul, din Lucius, în latina clasică pronunţat Lukius. Cusculus, care n'ar putea fi un diminutiv, cum s'a crezut, dela Cuscus, deoarece găsim şi forma κοῦσκον, fem. κούσκανα, are articolul *l* sau *lu*. In Cobenciles, cobenci, cobeancă — adâncata — am avea articolul feminin postpus la plural *le*, cobencile şi grecizat, prin adăugirea unui *s* final: Cobenciles.

De asemenea, în numirea Turules, castel în Moesia Inferioară, unde întâlnim şi numirea Turus, şi mai multe alte

---

[1]) Cei cari, împreună cu O. Densusianu, fac o deosebire precisă între limba latină vulgară şi limbile romanice sau neolatine, şi cari, prin urmare, nu consideră limba română şi surorile ei, limbile neolatine, ca fiind limba latină chiar, în evoluţia ei, nu admit prefacerile ce le constatăm în limba vulgară ca fiind fenomene de limbă română.

[2]) Articolul prepus Jireček în *Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 20 îl constată mai întâi în numele insulei Issa, articulat Lissa, la care noi am putea adăuga L-Istria, din Epirul Vechiu, Procopius, *De aedif.*, p. 54, ediţia noastră.

turnuri, pare a avea articolul *le*, urmată de sufixa grecizantă *s* [1]).

2. MODIFICAREA SUNETELOR ŞI TRANSCRIEREA LOR

a) Vocala *a* pronunţată ca *ă* şi *â*.

Romanii, ca, de altfel, şi Grecii, neavând în alfabet caractere pentru toate sunetele, scriitorii lor steteau nedumeriţi la îndoială, când se găseau în situaţia de a transcrie un sunet pentru care nu aveau la dispoziţie caracterele necesare [2]). De aceea, de multe ori, pentru anumite sunete se vedeau siliţi să întrebuinţeze numai literele ce le aveau la îndemână. Câte odată şovăiau între două caractere, sau erau nevoiţi să redea sunetul printr'un caracter dublu, să africatizeze, cum se exprimă unii filologi.

Astfel, la P r o c o p i u s, cetatea Remesiana, reşedinţă de episcopat, din regiunea Naissului—Niş, o găsim transcrisă Ῥουμισιάνα—Rumisiana, iar, pe de altă parte, la acelaşi Procopius, găsim cetatea Romuliana, transcrisă cu litera *y*: Ῥωμυλιάνα. De asemenea, castelul Lupofantana, dela lupus şi fontana, ne este redat prin Λουποφαντάνα cu *a* în loc de *o*. De sigur, atât în Rumisiana cât şi în Romuliana, ca şi în Lupofantana, sunetul de după μ se pronunţa ca un *ă* sau *â* gutural, întocmai ca şi în latinescul clasic maximus-maxumus.

Tot astfel, se pare că Procopius a voit să ne redea sunetul ă sau â transcriind numirile:

Βυρσία — Byrsia, din ţinutul Cabeţan
Πέντζα — Pentza, din Dardania
Πέρβυλα — Pervula, din Tessalia
Στένες — Stenas — sau Stane, din ţinutul Sardica

[1]) A r o n D e n s u s i a n u, *Istoria limbii şi literaturii române*, p. 58. P h i l i p p i d e, *Origina Românilor*, I, p. 473. Cf. şi I. S b i e r a, *Contribuiri istorice*, p. 274. Sbiera mai adaugă şi numirea Tarsandala, Tarsânda, în Rodope. Cf. şi studiul lui S e x t. P u ş c a r i u, în *Zeitschr. f. rom. Philolog.*, LVII, an. 1937, p. 240 asupra articolului postpus şi prepus în limba română. Puşcariu nu se declară pentru balcanismul articolului postpus.

[2]) T a c i t u s, *Annales*, XI, 14, ne informează că încă de timpuriu, în epoca imperială, împăratul Claudius spre a evita acest inconvenient a încercat să reformeze alfabetul latin, întroducând noui litere pentru sunetele pentru cari nu existau în alfabet caractere proprii.

Ζάνες — Zanes, din ținutul Timocului
Ζέρνης — Zernes, din ținutul Timocului.

b) Vocala *o* pronunțată ca *u*.

Tocirea vocalei *o* în *u* este frecventă la Procopius. Astfel avem, în loc de

'Ρωμισιάνα-'Ρουμισιάνα — Rumisiana, în regiunea Naissului
'Ροβοῦστα-'Ρουβοῦστα — Rubusta, în Moesia Inferioară
Γεμελλομόντες-Γεμελλομοῦντες — Gemellomuntes, în Moesia Inferioară
'Ολίβουλα-Οὐλίβουλα — Ulivula, în Epirul Nou
Καλβομοντώ-Καλβομουντώ — Calvomunto (Muntele Pleșuv), în Haemimont, la Theophylactus [1])

c) Diftongarea lui *o* în *oa* pare că o întâlnim în numirea localității Καστελλῶνα — Castellona, din Dardania, transcrisă cu ω.

d) Consonanta *c* = *č*.

Prefacerea consonantei guturale c (pronunțat k) în palatală č, înainte de vocalele *e* și *i*, ca în românescul cer, cină, o întâlnim, fiind redată în scris prin tz sau z, în următoarele numiri de localități:

Μουτζιανικάστελλον — Mučianicastellum, în ținutul Scassetan
Μουτζίπαρα — Mucipara, în ținutul Aquae
Λούτζουλο — Luciulo, — Luciul, în ținutul Remesian
Πετρίζην — Petriceni, în Dardania
Κοβέγκιλες — Cobencile, în Dardania.

Cu toate acestea, întâlnim sunetul c (k) nealterat, transcris în

Πισκίναι — Piscinae, în Epirul Nou
Φασκίαι — Fasciae, în Macedonia

1) Theophylactus Simocattes, II 15, pag. 98, ed. Bonn. Cf. Priscus, *Ambasadele*, pag. 48: Promutus în loc de Promotus. Numele generalului lui Iustinian Bunus, îl găsim transcris *Bόνος* sau *Bῶνος* sau *Boῦνος*.

Μαρκίπετρα — Marci petra, în Dardania
Κελλιριανά — Celleriana (Celer), în Dardania
Λουκερνάριαζουργου—Burgul Lucernaria, de lângă râul Vid,

deşi nu urmează numai decât că aceste numiri nu s'ar fi pronunţat cu un *c* alterat [1]).

e) Consonanta *g* = *ğ*.

De asemenea prefacerea sunetului g (pronunţat gh) în ğ, înainte de vocalele *e* şi *i*, ca în românescul ger, ginere, o întâlnim, foarte probabil, în următoarele numiri de localităţi:

Γένζανα — Gentana (Genţiana), în Dardania
Νώγετο — Nucet, în regiunea Scassetană
Γέρμας — Germas, în regiunea Germenna
Βιργινασώ — Virginaso, în Moesia Inferioară
Γεσιλαφοσσᾶτον — Gesilafossatum, în regiunea Haeminont
῾Ρεγινοκάστελλον —Reginocastellum, în regiunea Germenna,
etc.

In studiul său asupra palatalizării sunetelor velare *c* şi *g* înainte de vocalele *e* şi *i* slavistul S k o k ajunge, în această privinţă la aceeaşi concluziune ca şi noi, că adecă în veacul al VI-lea Slavii, la venirea lor în Balcani, au găsit exprimarea velară a lui *c* şi *g* [2]). Dar, mai adaugă, în acelaşi timp, că palatalizarea acestor sunete, în limba românească, s'ar fi făcut după venirea Slavilor şi că ea ar fi avut loc numai după distrugerea centrelor latinităţii orientale. Faptul, după părerea noastră, nu rezultă din ceea ce ne spune acest învăţat slavist şi pare a fi în contrazicere şi cu arătările lui Procopius, constatate aci de noi.

f) Consonanta t = ţ.

Prefacerea sunetului t în ţ înaintea vocalei *i* urmată de altă vocală, ca în românescul naţie, şi redat în scriere prin

---

[1]) Cf. J i r e č e k, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 20.
[2]) S k o k, *Zeitschrift für rom. Philologie*, XLVI, an. 1926, p. 398 « Die Slaven haben auf den Balkan zur Zeit ihrer Ankunft (VI. Jahrh. am frühesten) velare Aussprache von ce,i ge,i angetroffen ».

ζ sau τζ, o întâlnim în foarte multe numiri de localități. Fenomenul acesta este, de altfel, foarte frecvent și în latina populară, nu numai la Procopius.

'Ακρένζα — Acrența, în Dardania
Πρεζουρίες — Prețuries, în ținutul Remesian
'Εδιτζίω — Editio (Editium, loc ridicat), în Dardania
Πόντζας — Ponțas (Punți), în regiunea Aquae
Λάβουτζα — Labuța, în Dardania
Λαύτζονες — Lauțoni, în ținutul Scassetan
Τζυειδών — Țiidon, în Tracia, etc. [1]).

Față de acest t alterat în ț, întâlnim pe t și nealterat:

Γεντιανόν — Gentianum, în Macedonia
Καλβεντία — Calventia, în ținutul Scassetan
Φλορεντίανα — Florentiana, în ținutul Timocului

deși nu urmează numai decât că ele în graiu nu s'ar fi pronunțat alterat.

g) Consonanta *d* = *z*.

Dentala *d* prefăcută și redată în scris de Procopius prin *z* o întâlnim de mai multe ori în numirile de localități.

Ζάνες — Zâne (Diana), în ținutul Aquae
Ζέρνες — Zârne [2]), în ținutul Aquae
Ζητνουκόρτου — Zetnucortu (cortul lui Zitnu), în Moesia Inferioară
Πέζιον — Pezion — Pedion, în Epirul Vechiu
Παδζιάνα — Badziana, în ținutul Cabețan
Βιδζώ — Bidzo, în ținutul Cabețan
Ζδεβρήν — Zdevrin, în Haemimontus [3]).

In același timp, întâlnim pe z neprovenind dintr'un d alterat în Ζάλδαπα sau Ζελδαπα, identificat cu Bazargicul actual [4]).

[1]) De remarcat este transcrierea numelui cetății Ratiaria, azi Arčar din Bulgaria: la Procopius, 'Ρατίαρια, la Hierocles, din același timp, 'Ραζάρια.
[2]) Cf. *Romanica* noastră, p. 245.
[3]) Observă și numirile Πέντζα în Dardania, Πίνζος în Rodope, Βέρζανα în Dardania și altele multe.
[4]) Tomaschek, *Les restes de la langue Dace*, p. 12 consideră vorba formată din « zard » și « apa », eau jaune.

h) Tocirea și pierderea consonantelor *m* și *s* final.

Un fenomen fonetic foarte frecvent ce-l constatăm nu numai în latina populară, dar chiar și în latina clasică, și mai ales în poesie, este tocirea și în urmă pierderea cu totul a sunetelor finale *m* și *s*. Această pierdere a lui *m* și *s* final o întâlnim foarte adeseori și la Procopius, fapt care de multe ori ne face să confundăm nominativul cu genitivul. Când însă numirea de localitate a lui Procopius este însoțită și de articol, atunci nu mai încape nicio îndoială asupra cazului. De asemenea nu mai încape nicio îndoială asupra cazului, atunci când alături de un nume propriu în ου, forma genitivului, întâlnim și alte numiri de o altă declinare, în nominativ:

Κύρρου — Cyrrus, castel în Macedonia
Κερκινέου — Cercineus, castel în Tessalia
Κυίντου — Quintus (m), castel în Dardania
Δουκεπράτου — Ducis pratum, în ținutul Aquae
Μαρεβούργου — Mareburgus, în ținutul Aquae
Στιλιβούργου — Stiliburgus, în Moesia Superioară
Χαλικανιβούργου — Halicaniburgus, în Moesia Superioară
Βουργουάλτου — Burgualtu, în Moesia Superioară
Ζητνουκόρτου — Zetnucortu, în Moesia Inferioară
Τὸ Οὔκου — Ucu, în Haemimontus, (Balcani)
Προβίνου — Provinu, de două ori, în Haemimontus
Κατασσοῦ — Catassu, în Dobrogea, etc.

Prin căderea finalei *m* sau *s* se face că întâlnim foarte adeseori în « De aedificiis » ale lui Procopius numiri terminate în vocala *o*. Numirile în *us* sau *um*, se grecizaseră mai întâi și apoi s'a pierdut finala *s* sau *m*. Astfel avem:

In Dobrogea:

Καρσώ — Carsum sau Carsium, Hârșova
'Αργαμώ — Argamum — Ergina, lângă Jurilovca
Νεαϊοδουνώ — Noviodunum, Isaccea
Τιλλιτώ — Tillitum, poate aceeași localitate cu Tilichion, lângă Silistra
Νονώ — Nonum, probabil Novo, Novovicus, Babadag

Καστελλόνοζο — Castellonovum, neidentificat, Moesia Infer.
Πρεσιδίω — Praesidium, neidentificat [1]).

i) Se întâlnesc deașișderea, în « De aedificiis », o samă de cuvinte cari nu par a fi de origine latină, însă sunt formate ca sufixe latine. Altele sunt compuse cu prefixe sau cu alte nume.

Astfel avem numiri de localități formate cu sufixa *ea:* Viculea în regiunea Scassetană, *ura:* Cleisura în Haemimont, *ana:* Edana în Macedonia, *ar:* Candilar în regiunea Scassetană, *isca:* Securisca [2]), azi Belavoda, Transmarisca azi Turtucaia, *ares:* Argentares, în regiunea Aquae, *ones:* Lautzones în regiunea Scassetană, *ina:* Piscina în Epirul Nou, *anus:* Tyrcanus în Epirul Nou, *alus:* Pupsalus în Epirul Nou, *oia:* Dionoia în Epirul Nou, *ion:* Paretion în Epirul Nou, *linus:* Pamilinus în Dardania, *ia:* Aria în Dardania, *etum:* Nogetum, în regiunea Scassetană, *itum:* Ulmitum, azi Pantelimonul de Sus, în Dobrogea, *iolum:* Timaciolum [3]), azi Timoc, în regiunea Aquae și altele mai multe.

j) Numirile de localități compuse nu sunt totdeauna ușor de recunoscut. Ele sunt de mai multe feluri. Unele sunt compuse cu prefixe ca Praesidio, în regiunea interioară a Dobrogei; altele cu numerale ca Sceptecasas—Septem casae, în ținutul Aquae sau Tredetetilius — Tredecim tiliae, treisprezece tei, din ținutul Aquae; altele sunt compuse cu adjective ca Mareburgus din mare și burgus, în Moesia Superioară, sau Noviodunum din novu(s) și dunum, Isaccea, din Dobrogea. In sfârșit, avem o întreagă serie de numiri de localități compuse cu substantive, fie în cazul nominativ, fie în genitivus possessivus, fie în dativus adnominalis.

[1]) De asemenea Nogeto în reg. Scassetană, Limo — Dimo în Bulgaria, Bidzo în reg. Cabețană, Editzio în Dardania, Mulato în Dardania, Cuino în Dardania, Stamazo în reg. Cabețană, Lutzulo în reg. Remesiană, Tulcoburgo în reg. Remesiană, Castellonovo în reg. Aquae, Scumbro și Briparo în reg. Remesiană, Gembero, Gribo, Chalaro, Tzutrato, Odriuzo, Amulo, Meridio, Vicanovo în reg. Aquae, Zincyro în Tracia, Grapso în Moesia Inferioară.

[2]) Securisca nu pare a deriva dela *securis* cum crede Philippide, ci mai degrabă dela *securus*, cu însemnarea de loc de siguranță, de retragere. Cf. A. D e n s u s i a n u, *op. cit.*, p. 61. Sufixa *esc, isc* este de origine tracă. Cf. A. R o s e t t i, *op. cit.*, p. 115.

[3]) *Iolum* este o sufixă diminutivă, Timocul cel Mic.

Dăm numai câteva exemple dintre altele aşa de multe:

Numiri de localităţi compuse cu substantive în cazul nominativ: Gesila fossatum, în Haemimont, Lucernariaburgus, în Moesia Inferioară şi altele.

Cu substantive în genitivus possessivus: Paulimandra, târla lui Paul, în regiunea interioară a Dobrogei; Mutziani castellum, castelul lui Mucianus, în regiunea Scassetană, Marcipetra, piatra lui Marcus, în regiunea Serdicei; Stenecortu, cortul Stanei, probabil, în regiunea Cabeţană; Mutzipara [1]), cetatea lui Mucius, în regiunea Aquae; Monteregine, muntele reginei în Moesia Inferioară şi alte multe.

Cu substantive în dativus adnominalis: Lupofantana, fântâna lupului, în regiunea Remesiană; Reginocastellum, castelul lui Reginus în regiunea Germenna; Iuliovalle, valea lui Julius în regiunea Aquae; Maurovalle, valea lui Maur, în Moesia Inferioară; Laccopyrgus, turnul lacului, în regiunea Aquae; Halicaniburgus, burgul lui Halica [2]) din aceeaşi regiune.

Avem şi o întreagă serie de numiri compuse, ale căror membre componente nu le cunoaştem. Presupunem că cele mai multe sunt de origine traco-ilirică.

Astfel avem: Cutzusura, în regiunea Cabeţană; Curtuxura, în Tracia; Cantavaza, Medovniţa, în Moesia Superioară, Dalatarva, în Haemimont; Castrazarva [3]), în Tracia; Scariotasalucra, în Tracia; Herduscera, în regiunea Pauta; Scopentzana, în regiunea Sardica; Ulivula şi dubletul său, probabil, Aliula, în Epirul Nou; Scariotasalucra, în Tracia; Tzertzenutzas, în regiunea Remasiană şi altele multe [4]).

k) Grecizarea numirilor latine.

Procopius de origine grec din Caesarea, din Palestina, sau poate, după cum se bănueşte, semit grecizat [5]), cunoştea bine

[1]) Numirile compuse cu *dava, para, bria* şi *dunum* sunt recunoscute ca numiri de origine traco-dacă.

[2]) Cf. S k o k, *Zum Balkanlatein* în *Zeitsch. f. roman. Philologie,* 1930, p. 530 şi *Font. hist. Daco-Rom.*, XV, p. 103.

[3]) Numirea Castrazarva este formată din castra şi zarva.

[4]) Intâlnim de asemenea în « De aedificiis » o întreagă serie de cuvinte compuse, ale căror membre componente nu lasă să se observe cazul. Astfel avem Capomalva din Dardania, Marcerota din Moesia Inferioară, Ducepratum din regiunea Aquae, Castellovretara din Dardania şi altele.

[5]) Cf. P h i l i p p i d e, *op. cit.*, p. 471.

limba latină, fiindcă bilingvismul era de mult introdus în lumea romană de răsărit. Despre aceasta ne dă dovadă însuşi autorul care ne spune, de mai multe ori, că expresia cutare se spune aşa, în limba latină.

Era deci lucru firesc ca Procopius, ca scriitor grec ce era, să ţină la tradiţia grecească şi să transcrie numirile de localităţi în forma lor tradiţională. Şi chiar dacă o vorbă, ca bunăoară Piscinae, se va fi pronunţat, ca în româneşte, cu sunetul *c* africatizat, el o va fi transcris cu litera grecească κ, adică Πισκίναι. In al doilea rând, este sigur că Procopius a căutat să grecizeze cuvintele latine ce avea să le transcrie în greceşte. Aceste cuvinte erau, în cea mai mare parte, numiri vechi de localităţi, numiri de cetăţi şi de castele numai refăcute de împăratul Justinian.

Iată o serie întreagă de grecizări evidente:

Aques,	în loc	de		Aquae, în Moesia Superioară
Sceptecasas [1])	»	»	»	Septem casae, în regiunea Timocului
Apis	»	»	»	Ape, în Epirul Nou
Convenciles	»	»	»	Covencile, în Dardania
Barbaries	»	»	»	Barbariae: în ţinutul Cabeţan
Argentares	»	»	»	Argentare, în ţinutul Aquae
Stenes	»	»	»	Stene, probabil Stâne, în ţinutul Remesian
Banes	»	»	»	Bane, în ţinutul Cabeţan
Scuanes	»	»	»	Scuane, în ţinutul Cabeţan
Tugurias	»	»	»	Tuguria (Corturile), în ţinutul Cabeţan
Stronges	»	»	»	Stronge (Strungi), în ţinutul Remesian
Petres	»	»	»	Petre, în ţinutul Remesian
Bottes	»	»	»	Botte, în ţinutul Cabeţan
Buttis	»	»	»	Butti, în ţinutul Scassetan
Dusmanes	»	»	»	Dusmani, în ţinutul Scassetan
Duliares	»	»	»	Duliare (Doliarii-butoieri) în ţinutul Scassetan

[1]) Ediţia lui Haury ne dă forma *Septecasas*, cf. *Font. hist. Daco-Rom.*, XV, p. 60.

Pontzas	în loc de	Pontzi (Punți), în ținutul Aquae
Zanes	» » »	Zane (Diana), în ținutul Aquae
Zernes	» » »	Zerne (Zârne), în Moesia Superioară
Pontes	» » »	Ponte, în ținutul Aquae
Novas	» » »	Novae, în Moesia Inferioară
Transmariscas	» » »	Transmarisca, în Moesia Inferioară
Turulis	» » »	Turuli, în Moesia Inferioară
Tredetetilius	» » »	Tredentetilii, în ținutul Aquae și alte multe.

Uneori autorul șovăește între două transcrieri. Astfel cuvântul valle, latinește vallis, de declinarea a III-a, ni-l dă transcris în două feluri: Juliovallae din ținutul Aquens, de declinarea I-a, și Maurovalle, în Moesia Inferioară, de declinarea III-a.

Din cele expuse până aci și în general de arătările lui Procopius — asupra unora nu ne pronunțăm, ele dând un câmp deschis la nenumărate hipoteze, — rezultă câteva constatări pozitive, privitor la evoluția limbii latine și începuturile celei române.

CONCLUZIUNI TRASE DIN ANALIZA TEXTULUI LUI PROCOPIUS

1. Vocala *o* neaccentuată se preface în *u*, după cum ni-o arată cuvântul Duliares din Doliares (dolium-butoiu), castel în ținutul Scassetan și Rubusta din Robusta, castel în Moesia Inferioară [1]).

Aceeași vocală *o* accentuată și urmată de o nazală se preface de asemenea în *u*, după cum ni-o dovedește numirea Gemellomuntes, din Moesia Superioară și Calvomuntes (la Theophylactus), Muntele pleșuv, în Haemimont, adică în regiunea Balcanilor [2]).

2. Vocala *u* neaccentuată, după o silabă accentuată se pierde. Dovadă numirea Turicla, diminutivul lui Turricula, castel în ținutul Cabețan. Fenomenul, de altfel, era general în limba latină: saeclum > saeculum, periclum > periculum.

---

[1]) Philippide pune la îndoială origina lui Rubusta din Robusta (robur).

[2]) Philippide, *loc. cit.*, p. 473 ne citează ca dovezi probabile și pe Gombes > cumbae și pe Scumbro > scomber.

3. Consonantele guturale *c* și *g* urmate de vocalele *e* și *i* se palatalizează. Dovadă numirile Lutzulo — Luciul din ținutul Remesian și Virginaso din Moesia Inferioară.

4. Consonanta *t* înainte de vocala *i* urmată de o altă vocală se « assibilează » în *ț*. Dovadă numirea Prezuries din ținutul Remesian.

5. Consonantele *m* și *s* finale dispărând la sfârșitul cuvintelor, acestea au rămas terminate în *u* (cele grecizate în *o*), după care s'a adăugat, ca determinativ articolul. Dovadă despre aceasta avem numirile Burgualtu, castel în Moesia Inferioară și Stiliburgu, în aceeași regiune (și grecizatul Carso > Carson > Carsum, etc.

6. Consonanta dentală *d*, urmată de *i*, se preface în *z*. Dovadă avem numirile Zanes și Zernes, castele refăcute de împăratul Justinian în Moesia Superioară.

7. Cuvinte românești se întâlnesc în câteva numiri de localități. Astfel în Mareburgus, întâlnim adjectivul românesc « mare », Burgul cel mare [1]), localitate în Moesia Superioară. In Sculoburgus, castel din aceeași regiune, se recunoaște radicalul românesc sculta [2]) (ascultare); în Ulmetum, castel în Dobrogea, azi Pantelimonul de Sus, se recunoaște românescul Ulmet, ținutul cu ulmi [3]), iar în Tillito > tilietum, castel în regiunea interioară a Dobrogei, se recunoaște românescul teiu, ținutul cu tei [4]).

8. Grupul de consonante *sc* din Sceptecasas, Scemnas, Fasciae și alte câteva numiri, reprezintă foarte probabil sunetul *ș* [5]). In această privință, iată ce spune Philippide: « Faptul n'ar fi imposibil, întrucât diftongarea lui *é* în *ea* a putut fi gata la mijlocul secolului al VI-lea, iar prefacerea pe

---

[1]) S k o k, *Zum Balkanlatein* în *Zeitsch. f. rom. Philologie*, L, p. 530 nu crede că acest mare ar fi adjectivul românesc « mare », derivat din « mas ».

[2]) Vezi și mai jos, pag. 41.

[3]) P h i l i p p i d e, *op. cit.*, p. 275 adaugă între faptele pozitive de limbă și pierderea consonantei *v* între două vocale, dând ca exempla Caput boes — caput bovis — noi am admis părerea lui Litzica, caput fossae — apoi Tzitaëtus, dacă este format din « civitas vetus » și Gestristans, dacă este cuvântul format din Getae strava. Pierderea acestui *v* intervocalic este de altfel un fenomen frecvent în limba latină populară.

[4]) S k o k, *ibidem*, p. 450.

[5]) Cf. și I o r g a, *Istoria Românilor*, II, p. 228.

teritoriul românesc a lui *s* + *i* în *ș* a putut să aibă loc deja de pe atunci, deoarece această prefacere este atât de veche, încât niciun element străin nu participă la dânsa [1])».

Cele mai multe din fenomenele de limbă constatate mai sus se întâlnesc și în limba latină populară și sunt atestate mai ales de inscripții. Și, se înțelege dela sine că și alte fenomene, mai ales fonetice, s'au putut petrece în limba latină, fără ca aceasta să se poată vedea din scrisul lui Procopius, care, păstrând tradiția, a transcris numirile, pronunțate deosebit de cum se cunoșteau în limba clasică, cu caracterele ce le avea la îndemână.

Dar, în afară de numeroasele numiri de localități, cu un caracter latin, indicate de Procopius, în « De aedificiis », și reproduse de noi mai sus, un pasaj din acelaşi autor grec, însă din opera sa « Războiul cu Goții » ne dă o informație care aruncă o vie lumină asupra graiului popular și ne arată extinderea lui pe acele vremuri.

Cineva din neamul Antilor, Slavi cari trăiau pe atunci prin Moldova și prin sudul Rusiei, s'a dat drept un strateg trac, căzut într'o expediție (pe la 545) împotriva Sclavinilor. Faptul a părut plausibil, fiindcă omul știa latinește καίπερ τήν τε Λατίνων ἀφιέντα φωνήν [2])

Slavii aceștia, Σέρβλοι [3]), cum îi numește mai târziu Porphyrogenitus, purtau acest nume, fiindcă erau supușii împăratului Romanilor — ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον οἱ Σέρβλοι διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων, adică de aceea poartă această numire, fiindcă slujesc împăratului Romanilor [4]).

Constatăm deci că un străin din părțile norddunărene știa latinește. Și de sigur nu va fi fost singur. Era o ambianță latină și în stânga Dunării, un leagăn sau o vatră a unei populații romanice în mediul rural din Dacia.

---

1) Philippide, *op. cit.* pag. 475.
2) Procopius, *De Bel. Goth.*, III, 14
3) Porphyrogenitus, *De adm. imp.*, p. 152, ed. Bonn.
4) In Serbli vedem articolul românesc postpus, constatat în aromâna *li*, în dacoromâna *i*. Cf. și mai jos pag. 45.

Această limbă a Latinilor dela nordul Dunării este, credem noi, una și aceeași cu limba Ausonilor, de care ne vorbea mai sus Priscus și care nu este aceeași cu limba latină clasică a Romanilor. Căci istoricul Priscus, de câte ori ne vorbește despre Romanii din răsărit ca și de cei din apus, îi numește întotdeauna, după cum am arătat-o și mai înainte, numai Romani și niciodată Ausoni sau Latini. Ἡ φωνὴ τῶν Λατίνων este, după părerea noastră, graiul popular al Daco-Romanilor sau graiul străromân, cum îi se mai zice.

Acest graiu al Latinilor îl mai întâlnim și într'un alt pasagiu al lui Procopius, de astădată în opera sa « Războiul cu Vandalii » [1]).

Venind vorba despre κασοῦλα — casula — ne spune: Κασοῦλαν αὐτὸ τῇ Λατίνων φωνῇ καλοῦσι Ῥωμαῖοι, adică Romanii o numesc în graiul Latinilor κασοῦλα. E vorba de o haină cu capușon, o haină de slugă, de o glugă pe care păstorii o purtau întotdeauna cu ei spre a se feri de ploaie și din care vorbă provine, credem noi, cuvântul căciulă.

Asupra originii cuvântului căciulă până astăzi nu s'a spus o părere definitivă [2]). Cuvântul se găsește în toate dialectele noastre, în afară de cel istrian, și în toate limbile balcanice [3]). Casula, cu *u* accentuat n'are de a face cu diminutivul casŭla [4]), dela casă, colibă, căci *u* neaccentuat din penultima ar fi căzut în limba română. Casula este un cuvânt din latina populară, după cum ni-o spune și Procopius, de origine necunoscută, cuvânt întrebuințat de populația romană, mai ales de păstori și care a trecut și la celelalte popoare balcanice. Prefacerea lui *s* în *č* este imposibilă. Noi însă credem că vorba se rostea cu *č*, nu cu *s*, și Procopius, neavând la îndemână caractere pentru grafica lui *č*, l-a transcris, probabil, ca un simplu *s*, în loc de *č*.

---

[1]) Procopius, *De Bel. Vandal.*, II, 26, p. 539, ed. Haury.

[2]) Th. Capidan, *Dacoromania*, III, p. 203.

[3]) Sext. Pușcariu, în *Etym. Wörterbuch*, sub voce, crede că acest cuvânt ar proveni din vechiul catteulla, diminutiv dela cattea, din care ar proveni și germ. Katze. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 365 pune cuvântul căciulă între cuvintele de origine bulgaro-serbe (alb. kasul'e).

[4]) Walde, *Latein. etym. Wörterbuch*, sub voce, ne arată etimonul vorbei casa, colibă, din rad. *Kat*, a ascunde, a acoperi și-l crede în legătură cu vr'un dialect care, ca și dialectul osc, a prefăcut pe *ti* în *s*.

IV. ARĂTĂRILE CRONICARILOR BIZANTINI

RETORNA ŞI TORNA, TORNA, FRATRE!

Graiul localnic, graiul părintesc, limba țării — ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα sau ἡ πατρῴα φωνή — despre care ni-a vorbit mai sus istoricul grec Priscus, îl mai întâlnim amintit în două izvoare bizantine; îl întâlnim în cronica lui Theophylactus Simocattes, din secolul al șaptelea și în cronica lui Theophanes din secolul al optulea, cronici cari, deși utilizează acelaşi izvor istoric, nu s'au influențat una pe alta. In acelaşi timp, ni s'a păstrat și o traducere în latinește a cronicei grecești a lui Theophanes, făcută în veacul al nouălea de bibliotecarul papal Anastasius. Acest graiu îl întâlnim în cuvintele cu înțeles deplin: « retorna » sau « torna, torna, fratre ».

Iată informațiunea ce ne dau cronicile despre acest graiu localnic și împrejurările în cari el s'a produs.

Chaganul Avarilor a atacat cu războiu, în anul 579 [1]) provinciile imperiului roman de răsărit, jefuind Moesia și Scitia și distrugând orașele dela Dunăre: Ratiaria-Arciar, Bononia-Vidinul, Aquae-Vidrovaț, Dorostorul-Silistra, apoi Zaldapa-Bazargicul și Marcinapolis-Devnia. Armatele romane cari aveau să se împotrivească barbarilor erau puse sub comanda lui Comentiolus, secundat de generalii Castus și Martinus.

Spre a înfrunta pe dușman, Comentiolus, după ce și-a lăsat cea mai mare parte de oștire pentru paza lagărului său, a pornit cu trei cete de ostași aleși întru întâmpinarea Avarilor, având fiecare din cei trei generali câte două mii de soldați încercați în lupte și viteji.

Castus, cel dintâi, a avut oarecari succese asupra chaganului și văzând că acesta a trecut peste fluviu, de sigur peste Dunăre, s'a pus pe urma lui și a biruit oștirile barbarilor. Fiind însă mânat de un spirit rău, nu s'a retras, înapoi la comandantul său, și a fost înconjurat de armata Avarilor și făcut prizonier.

[1]) In realitate în anul 587, căci anul Facerii se socotește cu 5508 ani înainte de naşterea lui Christos, iar nu cu 5500, după cum de obicei socotesc anii cronicarii Theophylactus şi Theophanes, precum şi editorii lor şi ai altor cronicari bizantini.

Martinus, la rândul său, surprinzând pe chagan nepregătit, l-a pus pe fugă. Dar, în urmă, văzând că acesta a trecut peste fluviu, s'a întors la comandantul său, la Comentiolus, care se retrăsese la Marcianopolis.

Atunci chaganul se îndreptă spre miazăzi și ajunse prin Tracia până la zidurile cele lungi [1]) cari apărau Constantinopolul și armata sa începu să jefuiască prin Tracia.

Comentiolus care până aci stătuse ascuns prin codri și defileurile Haemului-Balcanilor, a ieșit acum afară, împreună cu Martinus, și se pregăteau să lovească pe Avari. Şi negreșit ei ar fi repurtat o victorie frumoasă asupra chaganului, dacă o întâmplare neașteptată n'ar fi zădărnicit întreprinderea lor.

Era într'o seară când armatele orânduite în linie de bătae porniră împotriva dușmanilor. S'a întâmplat însă ca unui animal de transport să i se sucească sarcina din spate și atunci un tovarăș să strige stăpânului animalului să se întoarcă — el mergea înainte — să ridice și să îndrepte sarcina de pe spatele animalului, spunându-i « torna, torna, fratre ». Stăpânul catârului — căci unul din cronicari ne spune că era un catâr — n'a auzit vorba, dar oamenii auzind aceste cuvinte și crezând că se apropie dușmanii, o luară la fugă, strigând cât îi ținea gura: torna, torna!

S'a produs din această pricină o mare și neașteptată panică și cu toții începură să fugă, Romanii din cauza unei spaime deșarte, iar chaganul ce se găsea înaintea lor, fugea și el, la rândul său, fără de nici un motiv, căci nimenea nu-l urmărea.

Numai a doua zi, după ce și-au venit cu toții în fire, s'a putut observa greșeala. Atunci chaganul, spre a-și putea spăla rușinea, s'a îndreptat spre orașul Appiaria — Rahova din Bulgaria, pe care l-a asediat din nou și unde a făcut prizonier pe Buza, un înalt funcționar al orașului.....

Faptul acesta ne este relatat, precum am spus mai sus, de trei scriitori și anume de Theophylactus Simocattes din

[1]) Zidurile cele lungi fuseseră ridicate la anul 507 de împăratul Anastasius și uneau Marea de Marmara de Marea Neagră.

secolul al VII-lea, aproape contimporan cu faptul istorisit, de Theophanes, numit și Confessor, din veacul al VIII-lea și de traducătorul acestuia, de bibliotecarul papal Anastasius, din veacul al IX-lea.

I. *Theophylactus Simocattes.* Este un scriitor grec [1]) care ne descrie în opt cărți intitulate, «Historiae» — domnia împăratului din Bizanț Mauricius ce a cârmuit imperiul roman de răsărit dela 583 până la 602 [2]). Scrisă într'un stil retoric și având pretenția de a fi o operă literară, istoria lui Theophylactus este un foarte însemnat izvor de informații pentru epoca ce tratează.

Iată în traducere românească pasagiul ce se ocupă cu faptul amintit mai sus:

« După ce soarele și-a întors spatele cătră posomorîta noapte și după ce lampa prea frumoasă și dătătoare de lumină și-a ascuns strălucirea sa și a lăsat locul puterii nopții, unul dintre animalele de povară și-a scuturat sarcina de pe spate. Se întâmplase însă ca stăpânul animalului să meargă la o distanță oarecare înainte, astfel că cei ce mergeau alături și vedeau cum animalul târăște sarcina după dânsul, nu cum trebue, au fost nevoiți să strige la stăpân să se întoarcă înapoi și să îndrepte povara de pe animal. Ei bine, acest lucru a fost cauza că ordinea din oștire s'a turburat și că aceasta a apucat să fugă îndărăt, pentrucă vorbele strigate cu această împrejurare li s'au părut celor mai mulți a fi un semnal de fugă, ca și cum dușmanul ar fi apărut lângă dânșii pe neașteptate. S'a născut atunci o învălmășeală și un mare sgomot, în timp ce toți strigau cât îi ținea gura și se îndemnau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare în limba țării: « retorna », « retorna », ca și când ar fi avut loc, fără de veste, cu dușmanul o luptă în timpul nopții. Se strică, prin urmare, toată ordinea din oștire, așa după cum s'ar sfărma ordinea unei armonii în coardele unei lire »... [3]).

---

[1]) Mai există, între alții, și un Theophylactus, episcop din Ochrida, mare istoric bisericesc și teolog din veacul al IX-lea.

[2]) Dela Theophylactus ne-a mai rămas și două lucrări din tinerețea sa și anume o carte de științe naturale și o colecție de scrisori.

[3]) Vezi mai jos textul grecesc și traducerea, pag. 51 și 54.

II. *Theophanes Confessor.* Născut pe la 741, dintr'o familie nobilă și bogată, Theophanes, după o scurtă căsătorie cu fiica unui patrician bizantin, s'a retras de lume și a fundat mănăstirea Sigriane, ale căreia urme se mai văd și astăzi pe țărmul mării de Marmara. Sub împăratul Leon V, luând parte activă în luptele dintre iconoclaști și iconoduli, a fost chemat la Constantinopol și arestat, iar, după o închisoare de doi ani, a fost exilat în insula Samotrace, unde a și murit în anul 817. Biserica ortodoxă l-a trecut în urmă în numărul sfinților săi.

Acest Theophanes, la rugămintea prietenului său Georgius Syncellus, s'a apucat să continue cronica începută de acesta și a dus firul povestirii ei dela domnia lui Diocletian, anul 284, până la căderea împăratului Michael I, anul 813.

Compunerea operei sale, « Chronographia », în opt cărți, Theophanes a făcut-o între anii 810—815 și, mai mult chiar decât Syncellus, povestirea a dus-o pe o bază strâns cronologică.

Slujindu-se, fără îndoială, de izvoarele ce i-a pus la îndemână Syncellus, Theophanes, deși nu era un istoric și deși nu era înzestrat cu destul simț critic și nici cu imparțialitatea necesară unui istoric, ne-a lăsat totuși o lucrare de mare importanță și care a avut o enormă influență asupra cronicarilor bizantini de mai târziu.

Limba lui Theophanes este o limbă intermediară între limba populară și limba greacă cea cultă și a avut o mare însemnătate pentru formarea graiului popular din acele vremuri [1]).

Iată în traducere românească pasagiul ce tratează faptul amintit mai sus:

Comentiolus care stătuse ascuns prin codrii Haemului, a ieșit de acolo afară împreună cu Martinus și au surprins pe chagan nepregătit, fiindcă toată mulțimea de barbari era împrăștiată prin Tracia și a plecat pe înserate împotriva lui. Și, de sigur, întreprinderea i-ar fi reușit foarte bine, dacă o

---

[1]) Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, p. 342. Noi am folosit ediția critică a lui De Boor, din 1883.

soartă protivnică nu i-ar fi dejucat încercarea. Un animal de povară a lăsat să-i atârne în jos sarcina de pe dânsul, iar un tovarăș al stăpânului animalului a îndreptat sarcina la loc, strigând totodată în limba părintească « torna, torna, fratre ». Stăpânul animalului n'a auzit strigătul, dar l-a auzit oștirea și, crezând că au dat dușmanii peste ei, au luat-o la fugă, strigând cât îi ținea gura: « torna, torna ». Dar și chaganul, pe de altă parte, s'a speriat și el, și a fugit cât putu mai repede. Așa că puteai să vezi și pe Avari și pe Romani fugind, deși nimenea nu-i urmărea [1]...

III. *Anastasius Bibliotecarul.* Intre anii 873 și 875, la cererea Diaconului Ioan, bibliotecarul papal Anastasius a făcut o compilație din istoricii Nicephorus, Syncellus și Theophanes, o « historia tripertita », pe care Diaconul voia să o încorporeze în istoria sa bisericească.

Până la împăratul Justinian, compilatorul Anastasius a excerptat numai pe apucate, dar, dela Justin al II-lea și Mauricius, el a făcut o traducere din autorii de mai sus, dar o traducere liberă, cu modificări și adăugiri [2]).

Iată în traducere românească pasagiul ce se ocupă de faptul amintit mai sus:

Comentiolus, care stătea ascuns prin pădurile Haemului, a ieșit acum la iveală împreună cu Martinus și au surprins pe chagan nepregătit, fiindcă mulțimea de Avari se găsea risipită, prin Tracia. Și îndată ce se făcu seară, porniră în grabă împotriva lui și de sigur s'ar fi câștigat o strălucită victorie, dacă o întâmplare n'ar fi zădărnicit încercarea sa. Căci unuia dintre animale sucindu-i-se sarcina din spate, cineva a strigat stăpânului animalului, spunându-i cu o vorbă din patria lor, « torna, torna, fratre ». Stăpânul catârului n'a auzit vorba, dar oamenii auzind aceasta și crezând că se apropie dușmanii, au luat-o la fugă, strigând cât îi ținea gura: « torna, torna ». Dar și chaganul, cuprins de o mare spaimă, a luat-o la picior de-a-binelea și atât barbarii cât și Romanii fugeau fără ca cineva să-i fi urmărit [3])....

---

[1]) Vezi mai jos textul grecesc și traducerea, pag. 52 și 55.
[2]) Cf. Krumbacher, *op. cit.*, p. 344.
[3]) Anastasius, *Chronographia tripertita*, ed. De Boor, p. 158.

Cel dintâi care a atras atenția asupra pasagiului de mai sus al lui Theophanes a fost istoricul german T h u n m a n n, din secolul al XVIII-lea. Acesta, cetind vorbele cronicarului grec, n'a pregetat un moment de a considera « torna, torna, fratre » drept cuvinte românești și de a declara că spre sfârșitul veacului al VI-lea se vorbea în Tracia limba română [1]. Macedoneanul A. Ceagani din Moscopolis îi dăduse lui Thunmann convingerea că pe acea vreme se spunea în aromânește « toarnă frate », când cineva ar fi fost chemat să îndrepte o sarcină de pe un animal.

Istoricul german era încredințat că în armata bizantină nu se găseau soldați din Italia, prin urmare, soldații din armata lui Comentiolus nu puteau fi decât locuitori din munții Haemului și ai Pindului, unde Vlachii se retrăgeau în cazuri de primejdie.

Și toți istoricii și filologii câți, după Thunmann, s'au mai ocupat de acest pasagiu al lui Theophanes și apoi și de cel al lui Theophylactus, au considerat, începând cu G. Ş i n c a i [2], la fel spusele acestor doi cronicari, anume că în « torna fratre » trebue să recunoaștem elemente vechi de graiu românesc.

TEORIA LUI JIRECEK

Dar iată că, în anul 1892, învățatul istoric J i r e č e k, într'o notă, mai întâi, a unui articol al său, vorbind despre Wlachii din Meglenia ne spune că acel « torna fratre » n'ar fi un rest de limbă română, ci un termin de comandă ce s'ar întâlni în textul grecesc al Strategicei împăratului Mauricius, alături de « cede », « sta », « move », etc. [3].

Câtva timp în urmă, și anume în anul 1901, același istoric J i r e č e k [4] precizează că, după Strategica atribuită împăratului Mauricius (582—602) dar de fapt compusă, după cum

[1] T h u n m a n n, *Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig, p. 341: « Gegen das Ende des sechsten Jahrhunderts sprach man schon in Thracien walachisch ». Cf. T. C a p i d a n, *Aromânii*, p. 47.

[2] G. Ş i n c a i, *Chronica Românilor*, I, p. 178.

[3] J i r e č e k, *Archiv für slavische Philologie*, XV, a. 1892: Ueber die Wlachen von Moglena pag. 99.

[4] J i r e č e k, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 18, în *Denkschriften der kais. Akademie der Wissensch.* in Wien, XLVIII.

o dovedește Zachariae von Lingenthal [1]), la începutul secolului al VII-lea de un oarecare Rufus [2]), articolele de războiu erau pentru trupă și în latinește și în grecește. Termenii de comandă din textul grecesc — spune mai departe Jireček — sunt latinești: « cede », « sta », « move », « transforma », « largiter ambula », etc., între cari și « torna » care se poate citi la Theophylactus Simocattes și la Theophanes, în descrierea unei expedițiuni împotriva Avarilor în Tracia în 587. Din cauza observației ce fac ambii cronicari — scrie Jireček — că acest cuvânt a fost rostit în graiul matern al soldaților (ἐπιχωρίῳ τῇ γλώσσῃ ori τῇ πατρῴᾳ φωνῇ) a fost considerat în mod greșit în timpurile noastre ca un rest de limbă românească. Mai originală este varianta « retorna » la Theophylactus și adausul « frater » la Theophanes. Intreaga terminologie a « Strategicei » este plină de elemente latine: bandos (it. bandieră), bandoforos, armatos, cursor, mensores, flammula (vexilla), bucina (buccina), tubator, fossa, etc. [3]).

A fost de ajuns să se producă aceste două afirmări ale învățatului istoric Jireček, pentru ca istoricii și filologii noștri, unanimi până aci întru a socoti fără șovăire pe acel « retorna » sau « torna fratre », ca resturi de limbă română, să-și schimbe ca prin farmec vechile convingeri și fără să discearnă în deajuns lucrurile să le considere ca fiind în adevăr niște vorbe de comandă militară.

Astfel Ovid Densusianu, cel mai autorizat să se pronunțe în această privință, ne spune fără cea mai mică șovăire că acel « torna » este un termin militar, alături de « cede », și « sta » și ne trimite la « Tactica » lui Arrian, iar că vorba « fratre » ar fi un rest de latină vulgară, dar nu de limbă română [4]).

Așijderea, Weigand susține că « torna, torna, fratre » sunt resturi de latină vulgară, iar nu de limbă românească

---

[1]) Zachariae von Lingenthal, *Wissenschaft und Recht* în *Byzantinische Zeitschrift*, III, a. 1894, p. 455.

[2]) Acest Rufus ar fi fost, după Zachariae von Lingenthal, un secretar al unui general al împăratului Mauricius, întocmai cum fusese Procopius al lui Belizarie.

[3]) Am dat în întregime pasajul lui Jireček, deoarece el a fost cauza unei false interpretări a arătărilor lui Theophylactus și ale lui Theophanes.

[4]) Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, pp. 389 și 391.

și adaugă: cuvântul torn însemnează, și la Dacoromâni și la Aromâni, numai a vărsa, a pune vin, iar nici decum a întoarce (a se înturna) [1]).

Se înțelege că istoricii s'au luat, în această chestiune, după autoritatea filologilor și au admis și ei că « retorna » și « torna, fratre », ar fi termeni din latina vulgară, iar nu resturi de limbă română.

Astfel N. Iorga, aprobând părerea lui O. Densusianu, privitor la pasagiile lui Theophylactus și Theophanes, a admis că am avea de a face cu niște termeni de comandă militară [2]). In urmă d-sa a revenit asupra acestei prime păreri [3]).

Am reprodus mai sus, anume în întregime, cele două informații ale lui Jireček fiindcă, deși avem înaintea noastră atât Tactica lui Arrian cât și studiul lui Zachariae von Lingenthal, precum și interesantele cercetări ale lui R. Vári [4]), totuși nu avem la îndemână ediția lui Scheffer, dela 1664, citată de Jireček și după el de O. Densusianu și de toți câți în urmă s'au mai ocupat de această chestiune, și în care ediție s'ar vorbi și de « torna », printre alți termeni de comandă militară ca « cede », « sta », « move », etc.

NETEMEINICIA TEORIEI LUI JIRECEK

In « Tactica » lui Arrian de care se ocupă Zachariae von Lingenthal se spune numai atât că atunci când venea în fața trupei împăratul, comanda se dedea și în limba soldaților și anume se precizează că ea se dedea în limba Celților pentru soldații celți, în limba Geților pentru soldații geți [5]) și în limba Rhaeților pentru soldații din Rhaetia și că strigătul de războiu se făcea în limba părintească a fiecărui popor: καὶ ἀλαλαγμοὺς πατρίους ἕκαστῳ γένει.

In acelaș timp Arrian ne citează termenii întrebuințați în comandă cari, în traducere latină, sunt următorii: age ad arma, tace, attende iussis, sursum hastas, deorsum hastas,

[1]) Gust. Weigand, *Enciclopedia Română*, p. 230.
[2]) Iorga, *Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sudorientale*, anul 1915, p. 116. Cf. și D. Russo, *Elenismul în România*, p. 20.
[3]) Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 249.
[4]) R. Vári, în *Byzantinische Zeitschrift*, a. 1906, 1908, 1927, 1929 și în Leonis imperatoris tactica.
[5]) Soldații geți sunt soldații romani dela Dunăre.

serva intervalla, ad hastam înclina, ad clypeum inclina, procede, latitudinem duplica, restitue, etc. [1]). Pe torna însă nu-l întâlnim, deși de sigur va fi existat.

In ce privește înțelesul lui « torna »[2]), de a se întoarce « vertere » înțeles contestat de Weigand [3]), acesta se întâlnește în scrierile noastre cele vechi, ca bunăoară în « Psaltirea Scheiană » unde se spune: când turna-va Domnul prădaré Sionului [4]). Aci sensul lui turna-va este identic cu cel de înturna-va.

Cu același înțeles, îl găsim pe torno și în « Cartea Facerii »: Până când te veri turna iară în pământ de în care ești luat [5]).

Același sens îl are cuvântul turnare și în graiul meglenit, în care se spune « torn oile », în loc de întorn oile și în genere în graiul aromân, cu înțelesul de mă întorn [6]).

Atât pentru textul lui Theophylactus cât și pentru cel al lui Theophanes avem mai multe ediții.

Ultima ediție, cea mai completă și făcută cu tot aparatul critic, este cea a lui De Boor care a introdus modificări în vechile texte ale celor doi cronicari. Aceste modificări ating și pasagiul în care este vorba de cuvintele « torna », « retorna » și « fratre ».

Și anume, în ediția lui Theophilactus, De Boor a introdus în text, fără nicio justificare, în loc de « retorna », cum era în toate edițiile mai vechi, între cari și în cea din Bonn, « torna », lăsând pe « retorna » ca o variantă, iar în ediția lui Theophanes, în loc de « fratre », cum era în edițiile anterioare, a introdus pe clasicul « frater », lăsând pe « fratre » ca o variantă.

Față de aceste modificări de text nejustificate prin nimic, Al. Philippide, a cărui autoritate în filologie nu poate fi pusă în discuție, se ridică cu putere și într'o pagină pe

---

[1]) Arriani, *Ars tactica*, p. 286.

[2]) Tornare îl întâlnim și în latina clasică, la Cicero, Vergilius, Plinius și alții, format din tornus (τόρνος), a înturna, a rotunji, a da la strung.

[3]) Weigand, *loc. cit.*, p. 230, nu ne amintește decât de înțelesul de a turna (vin), a vărsa.

[4]) *Psaltirea Scheiană*, ediția I. Bianu, 125, 1, p. 437.

[5]) Tim. Cipariu, *Crestomatia seau Analecte literarie*, p. 52. El face și observația că te veri turna este pentru te veri intorna.

[6]) Sext Pușcariu, *Etym. Wörterbuch der rum. Sprache*, sub voce.

care nu ne putem abține de a nu ni-o însuși, spune următoarele:

« Edițiile anterioare celor ale lui De Boor nimeriseră mai bine textul original cu *retorna* la Theophylactus și cu *fratre* la Theophanes care « fratre » este în adevăr forma din care a ieșit actualul român *frate*. Măcar că mai vechi decât De Boor, editorii anteriori făcuse o matură chibzuială, când, conduși de mărturisirile autorilor respectivi, că vorbele cutare fusese spuse în limba din partea locului, în limba țării, în limba părintească, au ales dintre variante pe *retorna* și pe *fratre*. Acei editori anteriori și-au zis că militarii aceia, nu puteau să vorbească clasic ca Cicero și că, pe de altă parte, dacă ar fi fost dela capul locului în textul original *torna* și *frater* mai greu se poate explica cum un copist posterior ar fi putut să le schimbe în *retorna* și *fratre*, pe când, din contră, cel dintâi copist o leacă o leacă cunoscător de latinește a putut vârî din neglijență ori din prostie pe obișnuitele « torna » și « frater », în loc de curioasele (măcar că latinești populare și răspândite în toată Romania) *retorna*, *fratre*. Rău a făcut deci De Boor când a pus *torna* în loc de *retorna* în textul lui Theophylactus și *frater* în loc de *fratre* în textul lui Theophanes.

« Dar se pare că Jireček n'a cetit pagina întreagă a descripției din Theophylactus și Theophanes. Acolo se vede lămurit că nu avem de a face cu un termen de comandă, căci un soldat s'a adresat unui camarad al său cu vorbele *retorna* ori *torna*, *torna*, *fratre*, pentru a-l face atent asupra faptului că s'a deranjat sarcina de pe spatele unui animal și că trebuie să se întoarcă să o îndrepte cum se cade. Apoi acolo se spune lămurit că soldatul s'a adresat camaradului său în limba țării, în limba din partea locului ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ, cum zice Theophylactus, în limba părintească τῇ πατρῴᾳ φωνῇ, cum zice Theophanes. Cum este cu putință să interpretezi altfel decât au interpretat-o toți până la Jireček situația aceasta: « Un soldat a văzut că s'a deranjat sarcina de pe animalul de povară (cal, catâr, măgar ce-a fost) a unui camarad dinaintea lui și i-a strigat camaradului în limba părintească, în limba locului, în limba țării, « ei frate, întoarce-te, că are

să cadă sarcina de pe cal»? Cum poți trece peste această «vorbire în limba părintească, în limba țării, în limba locului dintre doi camarazi» ca să faci dintr'însa o comandă de războiu? Atunci în calea șterge pasagiul, amendează-l. (Pentruce nu l-ai amenda?) și pune în loc următoarele: Un ofițer a văzut pe un soldat că a apucat pe un drum greșit și i-a comandat: *torna!*».

«Insuși Jireček mărturisește că *retorna* și *fratre* nu fac parte din termenii de comandă: «Mai originale sunt varianta *retorna* la Theophylactus și adausul *frater* la Theophanes». Dar cu aceasta, că zici că-s mai originale, nu scapi de dificultate, ori scapi de ea prea repede! Nu te-ai gândit de unde va fi provenit această originalitate? De *retorna* scapi, spunând că-i o variantă a lui *torna*. Dar ce faci cu fratre? Chiar de-l vei schimba în clasicul frater, acest cuvânt rămâne. Ce faci cu el? Și chiar armata, dacă a înțeles rău cuvântul torna, ca și cum ar fi fost vorba că trebuie să se întoarcă cineva să fugă, l-a înțeles ca un cuvânt din limba țării, din limba locului, căci doar Theophylactus spune lămurit că «toți strigau cât îi ținea gura și se îndemnau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare *în limba țării: retorna.*

«Și dacă se gândește cineva că înainte de anul 600 grosul armatelor bizantine era format din barbari mercenari și din populația romanică a peninsulei Balcanice și dacă se mai gândește că armata despre care se vorbește în aceste pasagii opera în părțile de răsărit ale muntelui Haemus pe teritoriu trac romanizat, apoi nimic nu este mai natural decât a conchide, cum au făcut toți înainte de Jireček că vorbele, torna, retorna, fratre sunt cuvinte românești din veacul al VI-lea» [1]).

Impărtășim în întregime felul de argumentare al lui Philippide; vom mai adăuga însă aci o considerațiune. Noi suntem încredințați că transportul bagajelor armatei lui Comentiolus ce pornea la luptă în formație militară nu era făcut de soldați, ci de oameni tocmiți anume cu acest transport. Și părerea noastră ni-o întemeiem nu atât pe faptul

---

[1]) Philippide, *op. cit.*, I, p. 206 sq.

că la Theophylactus îi se spune stăpânului animalului δεσπότης τοῦ ζώου, iar la Theophanes δεσπότης sau κύριος τοῦ ζώου și la Anastasius «dominus animantis», ci mai mult pe expresia οἱ λαοί, la Theophanes, și pe traducerea «populi», la Anastasius, termeni cari greu s'ar putea referi la soldați. In același timp, camaradul stăpânului este designat la Theophanes cu numirea de ἑταῖρος — tovarăș, la Anastasius prin quidam, cineva.

De aceeași părere este, acum în urmă, și N. Iorga care se exprimă astfel: «Sarcina ce cade de pe un catâr, nu al unui soldat, ci al unuia dintre țăranii locali, întrebuințat la dusul bagajelor (φόρτος): e vorba, în adevăr, de stăpânul animalului (δεσπότης τοῦ ζώου). Nu un camarad, ci un tovarăș al stăpânului (ἑταῖρος τοῦ δεσπότου) intervine și spune acestuia ceva «în limba părintească», «locală». «Nu știm ca vreodată, — continuă mai departe N. Iorga — legionarii să se fi agrăit cu «frate». La acest strigăt se sperie «popoarele» λαοί — nu soldații în vechiul sens al cuvântului, ci localnicii adunați după obiceiu sub steaguri, și se naște panică, Avarii și Romanii fugind deopotrivă înaintea primejdiei neobișnuite. A se observa că aceasta s'a petrecut la nord de Balcani, din clisurile cărora ieșise, pentru revanșe, Commentiolus» [1]).

De altfel, fie că se va fi rostit fratre, după cum ne atestă cele două codice mai însemnate, cel dela Paris și cel din Vatican, — formă din care a ieșit românescul «frate» — fie că se va fi rostit clasicul «frater», este imposibil să ne închipuim că ar putea fi aci vorba de un termen de comandă militară, câtă vreme ni se spune precis că aceste cuvinte «torna», «retorna» și «fratre» s'au pronunțat în graiul local.

GRAIURILE LOCALNICE

ELEMENTE LATINE IN TEXTELE GRECEȘTI

Dar, paralel cu graiul latin popular, paralel cu acea ἡ ἐπιχώριος φωνή sau ἡ πατρῴα φωνή, s'a desvoltat, în imperiul roman de răsărit și un graiu grecesc popular, o limbă pe care

[1]) Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 249.

împărăteasca scriitoare din Bizanț, Anna Comnena, o numește ἡ κοινὴ διάλεκτος [1]), limba comună, a poporului de jos, din care avea să ia naștere în urmă limba neogreacă modernă. Se înțelege ușor că această limbă populară grecească, deoarece ea se găsea sub nemijlocita înrâurire a limbii clasice eline, n'a putut să se diferențieze prea mult de această din urmă, în vreme ce, pe de altă parte, limba latină populară, ne mai fiind influențată de o latină clasică scrisă, s'a desvoltat dela sine, în mod organic, numai sub înrâurirea idiomului traco-iliric, la început, și sub înrâurirea limbii slave, mai târziu.

Nu ne ocupăm de această limbă populară grecească.

Dacă însă cercetăm limba grecească scrisă a autorilor bizantini, întâlnim în ea o mulțime de cuvinte latine, mai ales termeni tehnici. Aceasta se datorește atât bilingvismului ce-l găsim în lumea romană din orient cât și inevitabilei înrâuriri a celor două limbi de cultură ce se influențau reciproc, una ca reprezentând puterea politică și autoritatea de stat, cealaltă ca fiind o limbă de prestigiu literar.

Termenii latini ce-i întâlnim în scriitorii bizantini sunt, mai ales, termeni de administrație, de militărie și de cult creștin. Terminologia latină însă, la început destul de bogată, a fost cu timpul înlocuită cu o terminologie greacă corespunzătoare.

Peninsula Balcanilor — o repetăm, impropriu numită a Balcanilor, ea trebuind mai degrabă să fie numită peninsula tracă— ar fi trebuit, în mod firesc, să se fi romanizat în întregime. Ea însă, din cauza prestigiului literar al limbei eline, prestigiu de care vorbeam mai sus, precum și din cauza puterii tradiției, a rămas divizată în două, partea de sud mai mult grecizată, iar partea de nord și vest mai mult romanizată.

Romanizarea peninsulei se datorește în primul rând numărului celui mare de populațiuni trace — Tracii dela Dunăre și din Carpați purtau numele specific de Daco-Geți —. Această populațiune tracă a avut un rol covârșitor în imperiul roman de răsărit și, după căderea imperiului roman de

[1]) Cf. și Th. Capidan, *Românii Nomazi* în *Dacoromania*, IV, 1, p. 200.

apus, şi un rol politic covârşitor, cei mai mulţi şi mai de seamă împăraţi, ca un Galerius, Aurelian, Justinian şi alţii, ieşind din rândurile acestor populaţiuni trace.

In lumea bilingvă dela Bizanţ era natural ca împăraţii să încline pentru limba de prestigiu, pentru limba grecească; dar, tot aşa de natural era ca şi scrierile ce se iveau în capitala imperiului roman de răsărit să fie pline de cuvinte şi de termeni împrumutaţi din limba latină.

Aceste cuvinte şi aceşti termeni latini sunt uneori primite în textele bizantine de-a-dreptul din limba latină, alte ori însă sunt primite din graiul popular, adică din limba latină ce se alterase dela sine [1]) sau se alterase sub influenţa idiomului traco-iliric.

Spre a se vedea imixtiunea cuvintelor latine în textele greceşti dăm numai câteva exemple din cei mai de seamă scriitori bizantini.

1. MALALAS

In cronica lui Ioan Malalas, contemporan cu Procopius, din vremea lui Justinian, întâlnim cuvinte ca

Tabla [2]) — tabula
castron — castrum
castellion — castellum
fosata, fossaton—fossatum [3])
casus — casus
toga — toga
sagitta — sagitta
foros — forum
sacra — sacra
porta, portarius — porta (ianitor)
moneta — moneta
vestia — vestis
furkizo — furca

[1]) Vezi la Sextil Puşcariu, *Dacoromania*, VIII, p. 331 tendinţa graiului popular de a se modifica prin diftongarea vocalelor şi afonizarea sunetelor dela sfârşitul cuvintelor.

[2]) Din consideraţiuni tipografice dăm aceste cuvinte greceşti numai cu caractere latine.

[3]) *Fossatum.* După Skok, *Zum Balkanlatein*, în *Zeitschrift f. roman. Philologie*, L, a. 1930, p. 519, vorba românească sat s'a desvoltat din fossatum, independent de desvoltarea lui fsat, din acelaşi fossatum la Albanezi şi la vechii Dalmatini. Pierderea lui *fu* din fossatum sau fussatum s'ar datori în limba română evitării confuziei cu vorba populară fus.

și termeni tehnici ca

Senatos — senatus
tribunos — tribunus
mandata — mandata
dictator — dictator

Intre cuvintele aflate în textul lui Malalas din graiul popular întâlnim și vorba ζαβα — zaua, zale: ἄνδρα ἐνδεδυμένον ζάβαν, (virum lorica indulum). Cuvântul a intrat în limba română [1]).

2. THEOPHYLACTUS

In cronica lui Theophylactus Simocattes, dela începutul veacului al VII-lea, întâlnim în « Istoria împăratului Mauricius » (583—602) mai multe cuvinte latine, din cari citām numai câteva.

Cuvinte uzuale:

domesticos — domesticus
secreton — secretum
provolens — provolens (de bună voie)
carta — charta (litterae)
cavalarii [2]) — cabalarii (călăreți)
presentios — praesens

Termini tehnici:

Cuestor — quaestor
praepositos — praepositus
silentarios — silentarius

Cuvinte intrate din graiul popular:

Ῥετόρνα (torna) ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ
σκούλκα — sculca τῇ πατρίῳ φωνῇ
τοῦλδον — tuldum τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ
σκρίβωνα — scribon (scribo) τῇ Λατινίδι φωνῇ [3])
δίστρια — distria — măciuci τῇ Ῥωμαίων φωνῇ
κλεισοῦρα — clausura τῇ πατρίῳ φωνῇ

[1]) Cf. și A. Densușianu, *op. cit.*, p. 61.
[2]) Cuvântul equus din latina clasică a dispărut din limba română și a fost înlocuit prin caballus, cal.
[3]) Theophylactus, *Hist.*, p. 323, ed. Bonn: oamenii de jos au obiceiul să-i spună: « scribona ».

Sculca — e un cuvânt popular și însemnează straje — excubiae — și se întâlnește în numirea compusă Sculco-burgus, localitate în regiunea Timocului. « Este acelaşi cuvânt, zice Philippide, cu ital. scolta, gardă, span. escucha, gardă, derivat imediat dela ascultare. Sculco din Procopius și sculca din Theophylactus sunt probabil stâlcituri grecești, în loc de sculto-sculta » [1]).

Acelaşi sculca îl întâlnim mai târziu și în Phorphyrogenitus [2]), în cuvântul derivat sculcator — σκουλκατόρων ἡμῶν — per excubitores [3]) nostros, adică prin străjerii noștri.

Tuldon [4]) este de asemenea un cuvânt din graiul popular și însemnează « impedimenta exercitus », bagaj, grec σαγμάρια. Tuldon a dispărut din limba noastră și s'a păstrat numai echivalentul său sagmaria — sămar.

Scribon, cuvânt derivat din scribo, scriu, precum și distria, măciucă, au dispărut din graiul românesc.

Cleisura, dela claudo, închid, s'a păstrat în numirea localității Vlacho-Clisura.

Acelaşi Theophylactus ne mai relatează un fapt pe care nu putem să-l trecem cu vederea:

In timpul domniei lui Mauricius, generalul Priscus, fiind înlocuit prin Petrus, un frate al împăratului, acesta a fost trimis la armată care cantona la Marcianopolis, metropola regiunei din Balcani. O mie de soldați plecând de aci, au întâlnit în drumul lor o bandă de 600 Sclavini încărcați de prăzi pe care le luaseră, jefuind Zaldapa — Bazargicul, Aquae — Vidrovaț și Scupi — Üskub. Barbarii, zărind pe Romani și neîndrăznind să dea lupta cu ei, se baricadară în mijlocul carelor lor pe cari le-au așezat, după obiceiul barbarilor, în formă de cerc. Dar, fiindcă Romanii se temeau să nu le prăpădească mai ales caii, dacă s'ar lupta în jurul baricadei, prefectul Alexandru îi îndemnă în limba lor părintească [5])

[1]) Philippide, *op. cit.*, p. 430, cf. şi Sext. Puşcariu, *Etymol. Wörterbuch der rum. Sprache*, sub voce.

[2]) Phorphyrogenitus, *De adm. imp.*, p. 247, ed. Bonn.

[3]) Numirea latină de excubitor, străjer, o întâlnim şi în textul grecesc al lui Procopius, *De Bel. Vandal*, II, 2, p. 460 ed. Bonn.

[4]) Cf. Du Cange, *Glossar.* sub voce.

[5]) Theophylactus, *Chronographia*, VII, 1, p. 272. ed. Bonn.

τῇ πατρίῳ τῶν Ῥωμαίων φωνῇ. Această limbă este limba autohtonilor romanici din împrejurimile munților Balcani.

De notat mai este și faptul că în acest pasaj al lui Theophylactus, Sclavinii sunt numiți Geți, « căci numele cel vechiu al barbarilor acesta era » — τοῖς Γέταις τοῦτο γὰρ τοῖς βαρβάροις τὸ πρεσβύτερον ὄνομα. Această numire de Geți dată Sclavinilor provine, credem noi, din faptul, fie că ei veneau din Dacia, dela nordul Dunării, fie că veneau numai din Dobrogea, unde i-am întâlnit în Procopius, constituiți în bande, în regiunea cetății Adina — Slava Rusă și Ulmetum — Pantelimonul de Sus și unde, altădată, locuiau populațiunile gete.

3. THEOPHANES

De așijderea, întâlnim în textul grecesc al cronicarului Theophanes din veacul al VIII-lea, în afară de cuvintele din graiul popular: « torna », « torna » « fratre », citate mai sus, și o sumedenie de alte cuvinte latine uzuale.

Dăm numai câteva exemple de aceste vorbe uzuale spre a se vedea ce largă întrebuințare găseau ele în scrisul acestui cronicar. Și, din faptul că aceste cuvinte ne sunt redate în textul cronicarului bizantin în caractere grecești și grecizate, nu urmează, după cum am arătat-o și mai sus, că ele nu s'ar fi rostit în graiul popular într'o latină alterată. Așa, spre pildă, dacă o vorbă ca manicae, mâneci, o găsim în textul lui Theophanes, redată prin μανικία, nu urmează numai decât că rostirea consonantei *k* ar fi rămas nealterată. Iată o serie de cuvinte uzuale în textul lui Theophanes:

Baclos [1]) — baculus (băț)	scala — scala (scară)
campos — campus	staulon [2]) — stabulum (staul)
laccos — lacus	furca — furca
muston — mustum	horea — horrea (hambar)
numeros — numerus	familia — familia
palos — palus (par)	corda — corda

[1]) Observă căderea lui *u* neaccentuat în penultima, fenomen frecvent în latina vulgară.

[2]) Observă căderea lui *b*, *v* intervocalic, frecvent în latina vulgară.

porta — porta
praeda — praeda
sella — sella (scaun)
manicia — manicae
follis — follis (foiu)
sacra — sacer
fossaton — fossatum (sat) etc.

și o întreagă serie de termeni tehnici ca:

castron — castrum
vigla [1]) — vigilia (veghe)
mandaton — mandatum
armata — arma
patrimonion — patrimonium
foros — forum
conventa — conventus (cuvânt)
curator — curator
regeon — regio
mancipia — mancipium (sclav), etc.

Din latina populară ne sunt menționate numai « torna » și « fratre ».

Nu putem trece aci subt tăcere nici o altă informație ce ne da același Theophanes privitoare la populațiunile dela nordul Dunării.

Impăratul Mauricius, ne spune Theophanes [2]), a dat ordin generalului Petrus, fratele său, să treacă cu armata peste Dunăre pentruca să ia din țara Sclavinilor — pe cari mai sus Theophylactus îi numise Geți [3]) — alimente pentru iarnă pe seama trupelor sale, spre a nu fi silit să consume din proviziile publice, καὶ τὰς χειμερινὰς ἀποτροφὰς τοῦ λαοῦ ἐκ τῆς τῶν Σκλαβινῶν χώρας ἀρύσασθαι, ὅπως μὴ δημοσίας σιτήσεις ἀναγκασθῇ τοῖς 'Ρωμαίοις παρασχέσθαι.

Cu această împrejurare soldații s'au revoltat nevoind să treacă peste Dunăre și urmarea acestei resvrătiri a fost că împăratul Mauricius și-a pierdut tronul, la anul 602, și a venit la domnie Phocas, alesul oștirii.

Cine erau agricultorii de la nordul Dunării cari puteau să procure hrană — annonam — pentru oastea împărătească? Bandele de Sclavini cari nu de mult veniseră în Dacia, ori populațiunile autohtone, sedentare, numite mai târziu Volochi

[1]) Observă căderea lui *i* din penultima.
[2]) Theophanes, *Chronographia* I, pag. 286, ed. De Boor.
[3]) Theophylactus, *Historiae*, VII, 2, pag. 272, ed. Bonn.

de cronicarul rus Nestor? — Şi totuşi scriitorul ungur L. Tamás susţine că nici un fapt istoric nu dă dovadă despre existenţa populaţiunilor romanice la stânga Dunării în această epocă[1] !

4. PORPHYROGENITUS

Acelaşi lucru îl constatăm şi la împăratul scriitor Constantin Porphyrogenitus care, în secolul al X-lea în cele trei lucrări personale ale sale şi anume în « De administrando imperio », în « De thematibus » şi în « De caerimoniis » ne dă dovada de o largă întrebuinţare a cuvintelor latine uzuale şi a termenilor tehnici, în textele sale scrise în greceşte.

Iată o samă de cuvinte uzuale împrumutate din limba latină:

Corte şi cortis—cohors (curte)	sella —sella (scaun) dela sedeo
mesa [2]) — mensa (masă)	inger [3]) — angelus
numeros — numerus	fiblae — fibulae
tablia — tabula (tabla)	ostiarios — ostiarius dela ostium (uşe)
sagmarion — equus saumarius (asin) [4])	frintza — frondes (frunză)
diversion — diversus	scamnon — scamnum
servula — servula dela servus (opincă)	
loc—locus	fabrica — fabrica, dela faber (faur)
cubicularios — cubicularius	fusaton—fossatum (sat) etc.

şi o întreagă serie de termini tehnici ca:

armata — arma	castrisios — castrensis
sagitta — sagitta	voton — votum
raector — rector	magistros — magister
bandon — signum militare	fivlatura — fibulatura
cleisura — districtus	commercion—commercium

[1]) *Nouvelle Revue de Hongrie*, a. 1939, p. 22.
[2]) Observă pierderea nasalei *n*, fenomen cunoscut în latina vulgară.
[3]) Cf. Phorphyrogenitus, *De caerim.*, p. 385, ed. Bonn.
[4]) De aci ung. szamár, măgar, cf. şi E. Petrovici, *Dacoromania*, VII, p. 354.

şi cuvinte din limba populară a localnicilor:

sculcator [1]) — excubitor (străjer)
tzervulianos [2]) — servulianus (servus)

Tot la Phorphyrogenitus întâlnim şi articolul românesc postpus. Vorbind despre Serbi, pe cari îi identifică cu servi, adică cu sclavii Romanilor, Phorphyrogenitus îi numeşte, în mai multe rânduri, σερβλοι —serbli. In acest *li* recunoaştem, după cum am spus şi mai sus, articolul aromân, la plural, *li*, dacoromân *i*.

Iată în traducere românească acest pasagiu din « De administrando imperio » al lui Phorphyrogenitus: « Serbli pe limba Romanilor se chiamă servi (sclavi), de unde şi numirea de servula dată încălţămintei servilor şi cea de Şerbuliani dată acelora cari poartă încălţăminte fără valoare şi sărăcăcioasă, căci această porecră o au slujitorii împăratului Romanilor » [3]).

5. ANNA COMNENA

In «Alexiada» Annei Comnena, scriitoare care a trăit în veacul al XI-lea, cam un secol după Constantin Porphyrogenitus, întâlnim de asemenea mai multe cuvinte latine, introduse în textul ei scris în limba grecească. Aceste cuvinte însă sunt mai mult termeni tehnici, scriitoarea silindu-se ca scrisul ei să se apropie cât mai mult de scrisul autorilor clasici elini.

Astfel întâlnim în « Alexiada » cuvinte ca:

Agraria — agrariensis
banda—signum militare (steag)
bucina — buccina (bucium)
dux — dux
commercion — commercium
curator — curator (cura)
vestitores — vestitor (vestis haină)
porta — porta
secreton — secretum
fossaton — fossatum (sat)
turmae — turma
fratria — factio
cella, cellion—cella (celariu)
sthlavogenis — genere servus, etc.

[1]) Vezi mai sus pag. 41.
[2]) In « tzervulianos » credem că putem recunoaşte pe şerbii sau sclavii Romanilor.
[3]) Porphyrogenitus, *De adm. imp.*, p. 152, ed. Bonn.

Tot Anna Comnena ne vorbeşte, după cum am arătat-o mai sus, şi de o limbă vulgară [1]), o limbă de jos, fie că sub aceasta ea înţelegea limba latină populară, fie că se gândea la o limbă greacă populară. Căci, ni se spune că « generalul a cerut să-i trimeată soldaţi, dacă nu veterani, cari sunt de pază în Occident, dar cel puţin recruţi atât dintre Bulgari cât şi dintre nomazii cari pe limba vulgară se numesc Vlachi sau deaiurea — Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος [2]).

In epoca Annei Comnena Vlachi îşi făcuseră de mult apariţia lor în istorie.

Cuvintele şi termenii tehnici cu timpul au fost înlocuiţi prin vorbe greceşti corespunzătoare. Astfel întâlnim în Tactica atribuită împăratului Mauricius termeni ca μανδάτα — mandata, înlocuiţi prin προστάγματα, ἔμπετος — impetus prin καταδρομή, οὔλτιμος — ultimus prin ἐσχάτον, τριβούνῳ — tribuno prin κόμητι [3]) etc.

INCHEIERI

1. Din cele expuse mai sus rezultă neîndoios că procesul de formaţie al limbei române, ca limbă diferenţiată de limba latină, dar totuşi ca fiind aceeaşi limbă, a început deodată cu cucerirea teritoriilor traco-ilirice şi s'a terminat aproape în întregime la sfârşitul secolului al VI-lea.

2. Limba română, în procesul ei de diferenţiare de limba latină, s'a constituit mai întâi ca un graiu local, ca un graiu popular, având mai multe vetre de formaţie, de o intensitate diferită în diferitele regiuni, şi ca atare s'a desvoltat organic, ca o limbă neolatină aparte, neinfluenţată de latina cultă, căreia i-a luat locul, în părţile imperiului roman de răsărit, limba elină.

3. Limba română s'a desvoltat nu cum se spune de unii, în peninsula Balcanică şi la nordul Dunării, iar de alţii la nordul Dunării şi în peninsula Balcanică, ci, în acelaşi timp, pe ambele părţi ale acestui mare fluviu şi, deodată, pe un

[1]) Anna Comnena, *Alexiadis* lib. I, p. 151, ed. Bonn: ἡ κοινὴ διάλεκτος.
[2]) Anna Comnena, *Ibidem*, p. 395, ed. Bonn.
[3]) Cf. Zachariae von Lingenthal, *loc. cit.*, p. 446.

teritoriu foarte extins, în peninsula Balcanilor, la Dunărea de Jos și în regiunea Carpaților.

4. Din cercetarea atentă a izvoarelor rezultă apoi că acest graiu popular ce în dreapta Dunării a luat naștere în sânul limbii latine pe cale de transformare și care este constatat de izvoarele bizantine ca ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα sau πατρῴα φωνή, este același graiu cu cel din stânga Dunării, numit de localnici — ἐπιχώριοι, — graiu al Ausonilor sau al Latinilor, ἡ Αὐσόνων sau ἡ Λατίνων φωνή.

5. Toate fenomenele de limbă caracteristice graiului românesc se întâlnesc în scrierile istoricului Procopius și fac dovada că limba noastră, la această epocă, secolul al VI-lea, deci, înainte de așezarea Slavilor, își desăvârșise, în cea mai mare parte, unitatea sa, unitate la care au contribuit, de sigur, mult și admigrațiunile. Această concluzie a noastră este de altfel în concordanță și cu încheierile la cari au ajuns, în această privință filologii noștri Philippide, Sext. Pușcariu și alții [1]).

6. Limba slavonă n'a influențat structura limbii române care a rămas latină [2]), ci numai lexicul și întru câtva fonetica ei [3]); iar părerea acelora cari cred că se găsesc elemente slave în toponomastica din Dacia, în timpul dominațiunii romane, ni se pare cu totul inadmisibilă. Această părere a putut lua naștere, după credința noastră, numai din cauză că până astăzi încă nu s'au studiat în deajuns influențele trace asupra limbii române.

7. In afară de cuvinte izolate, întâlnim în izvoarele istorice medievale și expresii românești cu înțeles deplin, întâlnim pe « retorna » și « torna », « fratre » la Theophylactus și la Theophanes, precum și la traducătorul în latinește al acestuia din urmă.

8. Aceste expresii sunt resturi de limbă așa numită străromână și nu pot fi termeni de comandă militară.

---

[1]) Sext. Pușcariu, *Dacoromania*, VIII, p. 348: « Inrâurirea slavă nu e la începutul, ci la sfârșitul epocii de formare a limbii române ».

[2]) A. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, p. 25.

[3]) O. Densusianu, *op. cit.*, p. 243: « Din punct de vedere fonetic acțiunea slavă asupra limbii române se reduce la puțin lucru.

Cercetarea aceasta a noastră am mărginit-o, numai la câțiva autori medievali, la cei mai importanți. Semnalând însă publicului acest vast domeniu de exploatat, după pilda lui Vergilius:

Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis,
Praetereo atque aliis post me memoranda relinquo [1])

lăsăm altora după noi sarcina de a continua aceste studii fructuoase și puțin cercetate.

[1]) Vergilius, *Georg.* IV, 147—148.

TEXTELE LUI THEOPHYLACTUS, THEOPHANES ȘI ANASTASIUS

PRECUM ȘI TRADUCEREA LOR

15. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ὁ γέρων τῇ ἐκκλησίᾳ ἐνήχει τὰ ῥήματα, ἐζωπύρει τὸ πλῆθος καὶ παρώτρυνε πρὸς παράταξιν, τῶν μὲν βελτίστων ἀκαθέκτους τὰς ἐφέσεις ποιούμενος, τῶν δὲ νωθροτέρων οἷα μάστιγι τῷ λόγῳ τινὶ διανύττων πως καὶ μεταπλάττων τὸ ἄνανδρον. βοὴ δὲ πολλὴ ἐκ τῆς βουλῆς ἐκεκίνητο, καὶ ταῖς εὐφημίαις κατεκελάδουν τὸ θέατρον ἀγάμενοι τῆς μεγαλονοίας τὸν στρατιώτην τὸν γέροντα. παραχρῆμα δ' ἀδελφὰ τῆς ἑαυτῶν γνώμης συμφρονήσαντες, ἅπαντες τὴν βουλὴν διαλύσαντες ἐς πανοπλίαν ἐτρέποντο. κατῆραν τοίνυν τοῦ Αἵμου ἐπὶ Καλβομοῦντις καὶ Λιβιδουργὸν πολεμησείοντες, καὶ τὸν Χαγάνον εἰσορῶσιν οὐ πόρρω που διατρίβοντα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ σημείων τεττάρων ἀπεριμερίμνως τὰς σκηνὰς συμπηξάμενον, ἅτε δὴ τῆς ἐκείνου πληθύος ἀνὰ πᾶσαν ἐκχεθείσης τὴν Θρᾴκην. διακοσμήσας γοῦν ὁ Κομεντίολος τὸ στράτευμα καὶ ἐς τάξιν μίαν συντάξας βαδίζειν εἶα· καὶ πρὸς τὴν Ἀστικὴν χωρεῖν διατάττεται τήν τε νύκτα διὰ φυλακῆς ἔχειν προσπίπτειν τε τῇ ὑστεραίᾳ τῷ Χαγάνῳ λαίλαπος δίκην καὶ μέγιστον φόνον διὰ τῆς ὁμιλίας παρέχεσθαι. ἀλλ' ἔδοξε τύχῃ τινὶ παραχαράττειν τῆς στρατηγίας τοὺς γνώμονας· κηφῆνος γὰρ δίκην τοὺς τῆς εὐβουλίας σίμβλους ἠφάνισε καὶ οἷα μελίττης τινὸς τοῦ στρατηγοῦ τοὺς πόνους ληΐζεται. τοῦ γὰρ ἡλίου τὰ νῶτα τῇ σκυθρωπῷ νυκτὶ παρεδείξαντος, καὶ τῆς περικαλλοῦς καὶ φωσφόρου λαμπάδος τὸ φαιδρὸν περιστειλαμένης καὶ παραχωρούσης κράτει νυκτερινῷ, ἕν τι τῶν ὑποζυγίων τὸν ἐπικείμενον παραπέρριψε φόρτον. συνέτυχε δέ τὸν κεκτημένον εἰς τὸ πρόσω βαδίζειν. οἱ δὲ παρεπόμενοι καὶ ὁρῶντες τὸ νωτοφόρον ζῶον τὰ ἐπικείμενά πως αὐτῷ ἐπισυρόμενον ἀκοσμότερον εἰς τοὐπίσω τραπέσθαι τὸν δεσπότην ἐκέλευον τό τε σκευοφόρον ζῶον ἐπανορθοῦσθαι τοῦ πλημμελήματος. τοῦτό τοι τῆς ἀταξίας γέγονεν αἴτιον καὶ τὴν εἰς τοὐπίσω παλίρροιαν αὐτοματίζεται· παρηχεῖται γὰρ τοῖς πολλοῖς ἡ φωνή, καὶ παράσημον ἦν τὸ λεγόμενον, καὶ φυγὴν ἐδόκει δηλοῦν, ὡς οἷα τῶν πολεμίων ἐπιφανέντων ἀθρόον αὐτοῖς καὶ παρακλεψάντων τὴν δόκησιν. μεγίστου δὲ συμπεσόντος τῷ στρατεύματι θρύλου, θροῦς παρ' αὐτῶν πολὺς ἐπανίσταται, παλιννοστεῖν τε ἐβόα πᾶς γεγωνὼς διαπρύσιον, ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ εἰς τοὐπίσω τραπέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττεν, « τόρνα, τόρνα » μετὰ μεγίστου ταράχου φθεγγόμενοι, οἷα νυκτομαχίας τινὸς ἐνδημούσης ἀδοκήτως αὐτοῖς. διασπᾶται γοῦν ἅπαν τὸ σύνταγμα ὥσπερ ἁρμονίας τινὸς τῶν ἐν τῇ λύρᾳ νευρῶν. ἐντεῦθεν ὁ Χαγάνος τὸν δεύτερον τοῦτον καὶ μέγιστον διεδίδρασκε κίνδυνον, καὶ ᾗ ποδῶν εἶχεν, καταλελοίπει τὰς συνήθεις διατριβὰς καὶ πρὸς ἕτερον μετῳκίζετο χῶρον, σωτηρίαν τε τῆς προτέρας παραδοξοτέραν ηὐτύχησεν. παραπλήσια δὲ καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔδρα, καὶ ἀμοιβαία τις ἦν

ἡ φυγή, καὶ φόβος τις κίβδηλος τὸ Ῥωμαικὸν περιεστρόφει στρατόπεδον, καὶ νόθος αὐτοὺς ἐξετάραττε κίνδυνος. ὅμως ἀναιροῦνται τῶν Ἀβάρων οἱ πλείους, συμπλοκῆς ἀδοκήτου συνενεχθείσης ἀμφοῖν τοῖς στρατεύμασιν· ἀντιστραφέντων γάρ τινων τῆς Ῥωμαϊκῆς συμμορίας, εὐσθενέστατα τοῖς πολεμίοις προσέμιξαν.

Ἐπεὶ δὲ τῶν δισσῶν τούτων θορύβων ὁ Χαγάνος ἀνέπνευσεν, τὴν ἐκ τῶν ἐφόδων σπιλάδα διακρουσάμενος, τὸ βαρβαρικὸν συναθροίσας ταῖς Ῥωμαϊκαῖς προσέβαλλε πόλεσι τό τε φρούριον τὴν Ἀππιάρειαν ἐχειρώσατο...

THEOPHANES

Τούτῳ τῷ ἔτει ὁ τῶν Ἀβάρων Χαγάνος τὰς σπονδὰς διαλύσας τήν τε Μυσίαν καὶ Σκυθίαν κατεπολέμει δεινῶς καταστρέψας τήν τε Ῥατιάρναν καὶ Βονωνίαν καὶ Ἄκυς καὶ Δορόστολον καὶ Ζάρδαπα καὶ Μαρκιανούπολιν. ὁ δὲ Κομεντίολος ἐπὶ τὴν Ἀγχίαλον ἦλθε καὶ διελῶν τὸ στράτευμα τοὺς ἀδοκίμους ἐκ τῶν ἀριστέων διέκρινεν· καὶ τὴν μὲν ἄχρηστον δύναμιν μʹ χιλιάδας φυλάττειν τὸν χάρακα κελεύει, τοὺς δὲ ἐπιλέκτους ἑξακισχιλίους ὄντας παραλαβὼν δύο χιλιάδας παρέδωκε τῷ Κάστῳ καὶ δύο τῷ Μαρτίνῳ, καὶ τὰς δύο αὐτὸς ἀναλαβὼν κατὰ τῶν βαρβάρων χωρεῖ. ὁ δὲ Κάστος ἐλθὼν ἐπὶ τὰ Ζάρδαπα καὶ τὸν Αἷμον, εὑρὼν τοὺς βαρβάρους ἠμελημένους πολλοὺς διέφθειρεν. αἰχμαλωσίας δὲ κρατήσας πολλῆς δορυφόρῳ διασώζειν ἐδίδου. Μαρτῖνος δὲ εἰς τὰ περὶ Τόμεα τὴν πόλιν γενόμενος, τῷ Χαγάνῳ ἀπροσδοκήτως περιπεσὼν πολλοὺς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἀνεῖλεν, ὥστε αὐτὸν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πραγματεύσασθαι. ὁ δὲ Μαρτῖνος ἐπίδοξον νίκην ἀράμενος πρὸς τὸν στρατηγὸν ἐπανήρχετο, ἔνθα ἐπηγγείλατο ἀναμένειν αὐτούς. ὁ δὲ Κομεντίολος δειλίᾳ κατασχεθεὶς εἰς Μαρκιανούπολιν ὑπέστρεψεν. οἱ δὲ μὴ εὑρόντες αὐτὸν ἐπεσύναξαν τὰ ἴδια στρατεύματα καὶ ἐπὶ τοὺς στενωποὺς τοῦ Αἵμου στρατοπεδεύονται. ἰδὼν δὲ ὁ Μαρτῖνος τὸν Χαγάνον διαπερῶντα τὸν ποταμὸν πρὸς τὸν στρατηγὸν ἐπανῆλθεν. ὁ δὲ Κάστος τὸν ποταμὸν διαπεράσας καὶ πλησιάσας τοὺς προτρέχοντας τῶν Ἀβάρων τῆς μάχης κρατεῖ. σκαιοῦ δέ τινος δαίμονος ὑποθήκαις οὐκ ἀνέστρεψεν ἐπὶ τὸν στρατηγόν. τῇ δὲ ἐπιούσῃ κρατήσας τὰς διαβάσεις ὁ Χαγάνος ἀπέκλεισεν αὐτόν. περισχίζεται τοίνυν ὁ λαός, καὶ ἕκαστος ὡς εἶχε δυνάμεως διὰ τοῦ ἄλσους ἔφυγον. θηρεύονται τοίνυν τινὲς παρὰ τῶν βαρβάρων καὶ καταμηνύουσιν, ποῦ ἐκέκρυπτο Κάστος, καὶ τοῦτον ζωγρήσαντες περιεσκίρτων καὶ ἠγάλλοντο. ὁ δὲ Χαγάνος διὰ τῆς μεσημβρίας ὁδεύσας κατὰ τῆς Θρᾴκης χωρεῖ καὶ τὰ Μακρὰ τείχη κατέλαβεν. ὁ δὲ Κομεντίολος ἐν ταῖς ὕλαις τοῦ Αἵμου κρυπτόμενος ἐξῆλθε σὺν τῷ Μαρτίνῳ. καὶ καταλαβὼν τὸν Χαγάνον ἀνετοιμότατον διὰ τὸ τὴν πληθὺν τῶν βαρβάρων περικεχῦσθαι τῇ Θρᾴκῃ, πρώτῃ φυλακῇ κατ᾽ αὐτοῦ χωρεῖ. καὶ ἦν αὐτῷ μέγα τῶν ἐπιχείρων τὸ κατόρθωμα, εἰ μὴ τύχῃ τινὶ παρεσφάλη τοῦ ἐγχειρήματος. ἑνὸς γὰρ ζώου τὸν φόρτον διαστρέψαντος, ἕτερος τὸν δεσπότην τοῦ ζώου προσφωνεῖ τὸν φόρτον ἀνορθῶσαι τῇ πατρῴᾳ φωνῇ· « τόρνα, τόρνα, φρατερ ». καὶ ὁ μὲν κύριος τῆς ἡμιόνου τὴν φωνὴν οὐκ ᾐσθάνετο, οἱ δὲ λαοὶ ἀκούσαντες καὶ τοὺς πολεμίους ἐπιστῆναι αὐτοῖς ὑπονοήσαντες εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, « τόρνα, τόρνα » μεγίσταις

φωναῖς ἀνακράζοντες. ὁ δὲ Χαγάνος μεγάλην δειλίαν περιβαλόμενος ἀκρατῶς ἔφυγεν. καὶ ἦν ἰδεῖν Ἀβάρους τε καὶ Ῥωμαίους ἀλλήλους διαδιδράσκοντας, μηδενὸς διώκοντος. ὁ δὲ Χαγάνος ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις τὴν Ἀπειρίαν πόλιν παρεκάθισεν....

ANASTASII HISTORIA ECCLESIASTICA EX THEOPHANE [1]

Mundi anno 6079, divinae incarnationis anno 579, quinto imperii Mauricii anno Avarum chaganus foedere dissoluto Mysiam et Scythiam atrociter expugnabat, subvertens Ratiarnam et Bononiam et Aquis et Dorostolum et Zandapa et Marcianopolim. Comentiolus vero ad maritima venit, et separato exercitu improbabiles discrevit ab optimis, et inutilis quidem virtutis quadraginta milia custodire vallum iubet, electorum autem sex milia sumens, duo milia ex his tradidit Casto et duo Martino et ipse duobus sumptis contra barbaros properat. Castus autem veniens Zardapa et Aemon repertis barbaris in desidia constitutis, multos ex eis disperdit, praedamque multam optinens armigero ad salvandum tradebat. Martinus autem circa Mean civitatem effectus, et in chaganum ex insperato incurrens, multos virtutis eius extinxit ita, ut ille salutem suam fuga mercatus sit. Martinus vero victoria gloriosa percepta ad praetorem revertebatur, ubi se promiserat eos expectaturum. Comentiolus autem formidine pressus Marcianopolim rediit; qui non invenientes eum collegerunt exercitus suos et per artum locum Aemi castra movent. At vero Martinus videns chaganum transeuntem fluvium ad praetorem rediit. Castus autem transito flumine appropinquans his qui praecurrerant, Avarum optinet pugnam. Porro vani cuiusdam daemonis repromissionibus deceptus non rediit ad praetorem, posteraque die tenens transitus chaganus conclusit eum. Scinditur igitur populus et unusquisque, ut vires habebat, per nemora fugiebat. Capiuntur itaque quidam a barbaris, et indicant ubi latitat Castus; et hoc capto exultabant et laetabantur. Chaganus sane per meridiem iter agens contra Thracem properat, longosque muros accepit. Ast Comnentiolus, qui in silvis Aemi latitabat, cum Martino exivit, et perveniens ad chaganum imparatum invenit eo, quod Avarum multitudo diffusa esset per Thracem; et prima vigilia noctis properat adversum illum, essetque perfecto a se opus ingens patratum, nisi eventus quidam falleret eius conatum. Uno quippe animante onus subvertente, quidam domino animantis acclamat onus erigere, patria voce dicens « torna, torna, frater ». Et dominus quidem mulae vocem minime sentiebat: sed populi hoc audito hostes imminere sibi existimantes in fugam conversi sunt, « torna, torna » maximis vocibus exclamantes. Chaganus autem ingentem formidinem indutus penitus fugiebat, et videbantur barbari et Romani invicem fugere, nemine persequente. Praeterea cha-

[1]) A n a s t a s i i, *Historia Ecclesiastica ex Theophane* II, p. 157, ediţ. De Boor.

ganus sumptis virtutibus Apiriam civitatem obsedit, inventumque Busan urbis manganarium interficere nitebantur, qui pecunias rogabat ei multas praebere, si vitam sibi donaret...

TRADUCEREA TEXTELOR IN LIMBA ROMÂNĂ

THEOPHYLACTUS SIMOCATTES, HISTORIAE II. 15

Spunând acestea bătrânul în adunare a aprins din nou în piepturile soldaţilor focul ce se stinsese pentru războiu şi i-a îndemnat să reia lupta, în cei viteji făcând să se nască o dorinţă neînfrântă de a se bate, iar în cei fricoşi, sângerându-le ca şi cu biciul, moliciunea lor femeiască şi determinându-i şi pe ei pentru fapte de vitejie. Şi un strigăt copleşitor s'a ridicat în adunare şi întreg teatrul răsuna de glasurile celor ce admirau şi lăudau pe soldatul îmbătrânit de ani pentru curajul său plin de avânt. Şi cu toţii, într'un gând pun mâna fără întârziere pe arme. Se scoborîră deci de pe Haemus [1]) la muntele Calvus [2]) şi la Lividurgos ca să se lupte şi văzură nu departe de aci pe Chagan [3]), cam la vreo patru mile depărtare, stând în corturi fără de nicio grijă, armata fiindu-i împrăştiată în toată Tracia. Comentiolus [4]) înstrunându-şi oştirea a format din ea o singură trupă şi a dat ordin ca astfel să înainteze şi să se îndrepte spre Astica [5]): noaptea să fie sub pază, iar ziua următoare ca o furtună să dea năvală asupra Chaganului şi să măcelărească pe Avari. O soartă protivnică însă a făcut să se schimbe prevestirea favorabilă a acestei expediţiuni. Căci tocmai ca un gărgăun a distrus stupii chibzuirii şi a prădat osteneala ce-şi dăduse, ca o albină, generalul. Căci, după ce soarele a întors spatele spre întunecata noapte şi după ce lampa prea frumoasă şi dătătoare de lumină şi-a ascuns strălucirea sa şi a cedat puterii nopţii [6]) unul dintre animalele [7]) de povară şi-a scuturat sarcina de pe spate. Se întâmplase însă ca stăpânul animalului să meargă la o distanţă oarecare înainte, astfel că cei ce mergeau alături şi vedeau cum animalul târăşte sarcina după dânsul nu cum trebue, au fost nevoiţi să strige la stăpân să se întoarcă înapoi şi să îndrepte povara de pe animal. Ei bine, acest lucru a fost cauza că ordinea din oştire s'a turburat şi că aceasta a apucat să fugă îndărăt, pentrucă vorbele strigate cu această împrejurare li s'au părut celor mai mulţi a fi un semnal de fugă, ca şi cum duşmanul ar fi apărut lângă

---

[1]) Haemus, Balcanii de astăzi.

[2]) Calvus, Pleşuv sau Pleaşa şi Lividurgos sunt probabil două localităţi sau două sate din apropiere.

[3]) Chaganul sau chanul este şeful Avarilor cari jufuiau regiunile dela sudul Dunării.

[4]) Comentiolus era generalisimul armatelor împărăteştĭ.

[5]) Astica era o localitate în Tracia.

[6]) Să se observe preocuparea autorului de a întrebuinţa în scrierea sa un stil ales şi împodobit cu flori retorice.

[7]) ζῶον însemnează de obicei catâr. Cf. Phorphyrogenitus, *De caerim*, I, p. 395, ed. Bonn.

dânşii pe neaşteptate. S'a născut atunci o învălmăşeală şi un mare sgomot, în timp ce toţi strigau cât îi ţinea gura şi se îndemnau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare în limba ţării *retorna, retorna*, ca şi când ar fi avut loc, fără de veste cu duşmanul, o luptă în timpul nopţii. Se strică prin urmare toată ordinea din oştire, aşa după cum s'ar sfărâma ordinea unei armonii în coardele unei lire. Iar chaganul, de altă parte, fugi cât putu mai repede de această nouă primejdie, care fusese mai mare decât cea dintâi, părăsi drumul bătut şi, cât îl ţinură picioarele, fugi spre alte locuri, scăpând de astădată în mod încă mai neaşteptat, decât cum scăpase întâia oară. Tot aşa şi Romanii o luară la picior în altă direcţie cuprinşi de o falsă teamă şi îngroziţi de o primejdie neexistentă. Dar, când unii dintre ei s'au întors şi au pornit cu curaj împotriva duşmanilor, au măcelărit mai mulţi Avari.

Când însă chaganul s'a recules, după această îndoită învălmăşeală, spre a-şi spăla pata de ruşinea fugii, strângând o ceată de barbari a atacat cetăţile romane şi a ocupat castelul Apperia [1])...

THEOPHANES, CHRONOGRAPHIA I, p. 257, ed. De Boor.

In acest an (579) [2]), chaganul Avarilor, călcând tratatele, a început să pustiiască cu războiu groaznic Moesia şi Scitia şi a distrus cetăţile Ratiaria [3]), Bononia [4]), Aquas [5]), Durostorul [6]), Zandapa [7]) şi Marcianopolis [8]). Comentiolus însă plecând spre Anchialos şi-a despărţit pe soldaţii săi, lipsiţi de experienţă şi de voinicie, de soldaţii cei curagioşi şi trupelor neîncercate, la patruzeci de mii de oameni, le-a dat astfel ordin să ocupe tabăra, iar trupa aleasă în număr de şase mii de oameni luând-o cu sine, a încredinţat lui Castus două mii şi toţi atâţia lui Martinus [9]), iar restul de două mii i-a păstrat pentru sine şi aşa a pornit împotriva barbarilor. Castus sosind la Zandapa a găsit pe barbari, stând în trândăvie şi făr' de nicio pază, şi a ucis pe mai mulţi dintre ei. Pe cei ce i-a luat ca prizonieri, precum şi prada câştigată a lăsat-o în păstrare oamenilor săi. Martinus însă, ducându-se în regiunile cetăţii Tomea [10]), şi atacând pe chagan pe neaşteptate, l-a făcut să-şi găsească scăparea în fugă. Câştigând astfel Martinus o strălucită victorie, s'a întors la comandant, în locul unde îi spusese că-l va aştepta. Dar Comentiolus, sub teroarea fricii, se retrăsese la Marcianopolis şi deci,

---

1) Apperia este Appiaria, Rahova din Bulgaria, de lângă Dunăre.
2) După Jireček, 587.
3) Ratiaria — Arciar.
4) Bononia — Vidin.
5) Aquas — Vidrovaţ.
6) Durostorul — Silistra.
7) Zandapa — Bazargic (probabil).
8) Marcianopolis — Devnia.
9) Comentiolus era comandantul suprem al armatelor imperiale, având în subordine pe generalii Castus şi Martinus.
10) Cetatea Tomea este Tomi sau Tomis, Constanţa de astăzi.

nefiind găsit, după ce s'au unit cele două trupe, s'a mutat tabăra în defileurile Haemului. Aflând Martinus că chaganul a trecut peste Dunăre, se întoarce la comandant; Castus însă trecând peste Dunăre, după ce a luat informații dela avangardele barbarilor, i-a bătut pe Avari. Dar, fără să fi avut vr'un motiv să rămână, a neglijat să se întoarcă la comandantul său. De aceea, în ziua următoare, chaganul închizându-i din toate părțile retragerea, l-a biruit, iar armata sa împrăștiindu-i-se, a fugit fiecare cum a putut prin păduri și prin codri. Dar unii, ca și fiarele la vânat, fiind prinși de barbari, au spus unde se găsește ascuns Castus. Apoi, încunjurându-l barbarii din toate părțile, îl prind de viu și bucuria lor pentru aceasta și-o manifestară prin jocuri și petreceri. In urmă chaganul îndreptându-se spre miazăzi a cucerit zidul cel lung [1]). Comentiolus însă care stătuse ascuns prin codri Haemului a ieșit de acolo afară împreună cu Martinus și au surprins pe chagan ce era nepregătit, fiindcă toată mulțimea de barbari era împrăștiată prin Tracia și pe înserate a plecat în contra lui. Și de sigur întreprinderea ar fi reușit foarte bine, dacă o soarte protivnică nu i-ar fi dejucat încercarea. Un animal de povară a lăsat să-i atârne în jos sarcina de pe dânsul, iar un tovarăș al stăpânului animalului a îndreptat sarcina la loc, strigând totodată în limba părintească, « torna, torna, fratre ». Stăpânul animalului n'a auzit strigătul, dar l-a auzit oștirea [2]) și crezând că au dat dușmanii peste ei au luat-o la fugă, strigând cât îi ținea gura « torna, torna ». Dar și chaganul, pe de altă parte, s'a speriat și el și a fugit cât putu mai repede. Așa că puteai să vezi și pe Avari și pe Romani fugind, deși nimenea nu-i urmărea. In urmă chaganul adunându-și trupele asediă din nou Apiria [3]) și prinzând pe Buza manganariul cetății [4]) îl amenințau cu moartea. Buza se rugă să-i lase viața, pentru o mare sumă de bani ca rescumpărare...

ANASTASIUS BIBLIOTECARUL, ISTORIA ECCLESIASTICĂ, DUPĂ THEOPHANE

In anul 6079 dela Facerea lumii, în al 579-lea dela nașterea lui Christos și în al V-lea al domniei împăratului Mauricius, chaganul Avarilor, călcând tratatele, a pornit cu străjnicie să pustiească Moesia și Scitia, distrugând Ratiaria, Bononia, Aquas, Durostorul, Zaldapa și Marcianopolis [5]). Comentiolus însă a venit în regiunea de lângă mare și împărțindu-și armata în două a despărțit pe soldații neîncercați de soldații cei viteji și a dat ordin ca patruzeci de mii de oameni neexperi-

[1]) Zidul cel lung, ridicat de împăratul Anastasius în 507 se întindea dela Silivri la Dercos, unind Marea Neagră de Marea Egee.

[2]) Textul lui Theophanes are expresia λαοί, popoarele, *populi* la Anastasius Bibliotecarul. Theophylact are însă: τοῖς πολλοῖς ἡ φωνή.

[3]) Apiria, la Theophylactus Apperia este de sigur Appiaria — Rahova.

[4]) Manganariul cetății era șeful mașinilor de războiu.

[5]) Azi Arciar, Vidinul, Vidrovaț, Silistra, Bazargicul și Devnia, toate orașe de peste Dunăre.

mentaţi să păzească taberile şi luând cu sine şase mii de ostaşi aleşi, a dat din aceştia două mii lui Castus, două mii lui Martinus [1]) şi el însuşi a luat restul de două mii şi au plecat în grabă împotriva barbarilor. Castus, plecând spre Zandapa şi spre Haemus, a dat de barbari, stând în trândăvie şi a ucis pe mai mulţi dintre ei şi, câştigând astfel o mare pradă a dat-o în păstrare armaşului său. Martinus însă, ajungând lângă cetatea Mea [2]) şi năpustindu-se asupra chaganului ce era nepregătit, a omorît mai mulţi dintre oamenii acestuia, aşa că şi chaganul şi-a găsit scăparea în fugă. Dobândind deci Martinus o frumoasă victorie, s'a întors la comandant, în locul unde îi făgăduise că-l va aştepta; Comentiolus însă îngrozit de frică plecase la Marcianopolis. Negăsindu-l şi-a strâns armatele şi a plecat cu trupele în defileurile muntelui Haemus. Martinus atunci văzând că a trecut peste Dunăre chaganul, s'a întors la comandantul său; Castus însă a trecut fluviul şi apropiindu-se de cei ce se găseau înaintea sa, a dat lupta cu Avarii. In urmă fiind amăgit de făgăduelile unui ticălos, nu s'a întors la comandantul său, iar a doua zi, tăindu-i-se retragerea, chaganul l-a închis din toate părţile. Oamenii săi se împrăştiară şi fiecare, după cum putea, fugea prin codri. In sfârşit unii sunt prinşi de barbari, cărora le denunţă unde se găseşte ascuns Castus. Punând aceştia mâna pe el, se bucurară şi erau plini de veselie. In urmă chaganul pornind-o spre miazăzi s'a îndreptat repede prin Tracia şi cuprinse Zidurile cele lungi [3]). Comentiolus care se găsea ascuns prin pădurile Haemului, a ieşit acum la iveală împreună cu Martinus şi a surprins pe chagan nepregătit, fiindcă mulţimea Avarilor se găsea risipită prin Tracia. Şi, îndată ce se făcu seară, porniră în grabă împotriva lui şi de sigur s'ar fi câştigat o strălucită victorie, dacă o întâmplare n'ar fi zădărnicit încercarea sa. Căci unul dintre animale lăsând să-i cadă sarcina, cineva a strigat stăpânului animalului să ridice sarcina, spunându-i cu o vorbă din patria lor, « torna, torna, frater ». Stăpânul catârului n'a auzit vorba, dar oamenii [4]) auzind aceasta şi crezând că se apropie duşmanii, au luat-o la fugă, strigând cât îi ţinea gura: torna, torna. Dar şi chaganul, cuprins de o mare spaimă a luat-o la picior de-a-binelea şi atât barbarii cât şi Romanii fugeau fără ca cineva să-i fi urmărit. In urmă chaganul, reculegându-se a asediat cetatea Apiria [5]) şi prinzând pe Buza manganariul cetăţii [6]), voiau să-l omoare, în vreme ce el se ruga să-i lase vieaţa, făgăduindu-le mulţi bani ca răscumpărare. . .

---

[1]) Vezi nota 9 pag. 55.
[2]) Mea este Tomea, adecă Tomis, traducătorul făcând o confuzie între Τόμεα şi τὸ μεα.
[3]) Zidurile cele lungi, vezi nota, p. 27.
[4]) Oamenii auzind aceasta. Autorul traduce pe λαοί prin populi. Aci nu pare a fi vorba de soldaţi, ci de oamenii însărcinaţi cu transportul.
[5]) Apiria, la Theophylactus Apperia, de sigur Appiaria—Rahova de peste Dunăre.
[6]) Manganariu cetăţii, vezi nota 4 p. 56.

INDICE DE NUME PROPRII

INDICE DE CUVINTE

CUPRINSUL

LA CENTENARUL LUI TITU MAIORESCU

DE

I. PETROVICI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

*Cuvântare comemorativă ținută în ședinț i publică solemnă dela 16 Februarie 1940
Sub Președinția M. S. Regelui Carol II*

Sire,
Domnilor Colegi,

S'a scurs, până ieri, o sută de ani dela nașterea lui Titu Maiorescu, așa dar un răstimp care în genere depășește nu numai durata curentă a omului, dar chiar și pe-a vieților excepțional de îndelungi, — astfel că oricât am fi avut dorința ca celebrul critic și îndrumător să fi dăinuit vreme mai multă printre noi, ar fi fost poate prea îndrăsneț din partea noastră să ne fi așteptat ca să-l avem și astăzi, ca ființă vie, în mijlocul nostru. N'am putea de aceea începe — nici măcar ca formă protocolară — exprimând păreri de rău că Titu Maiorescu lipsește dela această sărbătoare, dela triumfala comemorare pe care i-o pregătește țara.

Căci — fie zis fără înconjur — puțini oameni învățați au avut norocul să se bucure realmente la centenarul lor, de interesul public și de mișcarea cercurilor noastre intelectuale, în măsura de care se bucură acest aniversar, care a fost plănuit de-a capo pe dimensiuni deosebit de vaste, angajând la executare o întreagă serie de instituțiuni.

Proporțiile care s'au dat evenimentului decurg probabil din mai multe cauze, dintre care voiu menționa întâi și întâi faptul de primă importanță că Românului îi place să descopere — regăsindu-și poate cu mulțumire propria sa structură spirituală — să descopere în sufletul celor mai strălucite personalități, câteva însușiri care-i sunt lui deosebit de scumpe

și de care parcă n'ar vrea să dispenseze absolut pe nimeni, nici chiar valorile cele mai necontroversate. Aceste însușiri cardinale ar fi: bunul simț, echilibrul, măsura, tactul, circumspecțiunea, — care poate că nu sunt în fond decât o singură însușire cu denumiri felurite, o însușire alternativ privită din diverse puncte de vedere și sub lumina unor împrejurări schimbătoare.

In ansamblul superioarelor trăsături sufletești, care compuneau ființa lui Titu Maiorescu, bunul simț trona la loc de onoare și, aș putea spune, la post de comandă. De multe ori, în luptele sale literare, Maiorescu ne apare ca un paladin al bunului simț sănătos și-i suntem recunoscători că fără să se fi abătut o clipă dela directivele lui realiste, a știut să împrumute totuși acestui instrument, de reputație cam rustică și oarecum « terre à terre », un elan de bravură cavalerească, ba chiar înfățișarea subțire a fineței sau a unei supreme eleganțe.

Din acest bun simț prețios care — orice ar spune Descartes — nu este la toată lumea egal distribuit, se trage atitudinea de cumințenie și măsură, care a caracterizat totdeauna activitatea lui Titu Maiorescu, ferindu-l de gesturi precipitate, de vorbe nereținute, de lovituri în gol, — fapte de natură să macine prestigiul și să scadă autoritatea chiar la oameni de valoare, la intelectuali de rasă cu spiritul viu și fosforescent. Incă dela începutul carierei sale, fiind foarte tânăr — deși maturitatea lui Maiorescu a venit excepțional de curând — omul acesta de elită s'a impus multora, și nu unor oameni de rând, s'a impus osebit de cultura sa temeinică, de mintea sa limpede și de darul exprimării frumoase, prin această rezervă circumspectă, pe care alții nu o aveau în același grad, încât, oricare va fi fost inteligența lor, au trebuit să lase pasul aceluia care o avea.

Mai ales pentru o țară mică și primejduită nu se poate prețui în deajuns însușirile de echilibru, stăpânire, prudență și măsură, care nu exclud de altfel curajul, atunci când trebue și atâta cât trebue, așa cum exemplar de bine a arătat chiar Titu Maiorescu.

Un al doilea motiv pentru care figura sărbătoritului de astăzi interesează deopotrivă toată suflarea românească este

poate și faptul că dânsul a contribuit rând pe rând la strălucirea tuturor provinciilor țării, fără ca opera lui să fi rămas legată particular de vreuna. Mlădiță a trunchiului românesc din Ardeal, Maiorescu a văzut lumina zilei în Oltenia, și-a împrăștiat razele tinereței sale creatoare din capitala Moldovei, unde se integrase în elita societății moldovenești, în sfârșit și-a avut ani de domnie spirituală și ore de apoteoză, în capitala țării, la București. Aproape toți contimporanii lui — chiar acei de prima mărime — păstrau în graiul lor particularisme provinciale, cu un sensibil accent dialectal. Numai Maiorescu s'a exprimat dela început — ca vocabular și intonare — în limbă românească pură, în limba care urma să devie aceea a claselor culte de pretutindeni, în limba care se vorbește astăzi și pe care, în vremea lui, nu avea dela cine s'o învețe, ci a trebuit să și-o făurească singur din tezaurul împestrițat al limbii existente, având ca îndreptar instinctul său infailibil, etnic și estetic, care nu i-a fost îndreptar numai lui, ci ne-a fost îndreptar și nouă, cari vorbim mai mult sau mai puțin astăzi limba lui Titu Maiorescu.

Dar motivul de căpetenie al însemnătății pe care o dobândește sărbătorirea lui Titu Maiorescu este caracterul operei sale critice, care a fost eminamente o operă națională. El s'a ocupat de preferință de stările *noastre*, a făcut analiza lucidă a realizărilor *noastre* și a dat îndrumări fericite culturii *noastre* naționale. Desigur la această operă de prefacere spirituală — pentru care se cereau mijloace de primul rang — el a folosit principii filosofice cu caracter universal, pe care le cunoștea și mânuia la perfecțiune, din îndelunga sa ședere, la studii temeinice, în străinătate. Dar aceste principii le folosea în deobște ca mijloc de acțiune culturală, nu ca material de cercetare sau ca elemente de speculație teoretică. Un scriitor care a părăsit scena vastă a gândirii mondiale — unde totuși debutase destul de promițător în tinerețe — pentru scena mai restrânsă a trebuințelor locale, pentru a sta în slujba nevoilor urgente ale culturii neamului său — căruia i-a adus servicii eminente — merită din partea nației recunoscătoare o cât mai întinsă pomenire, care să-l și despăgubească de

tot ce a pierdut poate în alte privințe, prin această restrângere izvorîtă dintr'un devotament național.

Alți cugetători de ai noștri, dela aceeași epocă, desinteresându-se ori interesându-se mai puțin de problemele care constituiau actualitatea culturii românești și avântându-se în speculații abstracte, « sub specie aeternitatis », și-au rezervat poate un loc mai înalt în panteonul gândirii universale, dar s'au izolat totodată de publicul cetitor român, au avut o mult mai slabă influență locală, ca să nu zic o contribuție disparentă la promovarea culturii românești. In niciun caz — oricare ar fi valoarea explorațiilor lor filosofice și oricâtă admirație li s'ar cuveni — ei nu pot rivaliza cu Maiorescu, în calitatea lui de exponent și de « spiritus rector » al spiritualității autohtone din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, spiritualitate care se căuta anevoios pe sine și râvnea să se ridice cât mai sus. Insă în Maiorescu sărbătorim azi nu numai pe comandantul victorios al unor lupte de mult isprăvite și câștigate sub ochii lui, dar și pe precursorul de seamă al unor biruinți recente, al unor prefaceri ce și-au făcut drum cu greutate, dar pe care dânsul și grupul lui de oameni de elită le-au fluturat de multă vreme, fără să aibă putința de a le vedea izbânda personal. In sfârșit, pentru alte domenii unde planează încă negura și confuziunea, activitatea lui Maiorescu are încă valoarea unui model, destinat să inspire și să dea curaj.

Comandant biruitor la realizările de ieri, precursor al realizărilor de astăzi, inspirator al celor de mâine, Maiorescu nu este numai al trecutului, ci își păstrează o actualitate vie, ce nu amenință să se împrăștie curând. Iată pentru ce comemorarea lui a deșteptat pretutindeni un răsunet aparte, iată de ce îmbrăcarea hainelor de sărbătoare în centrele principale ale țării, nu are nimic dintr'o convenție silită, fiind cerută sincer de sufletul românesc.

Activitatea spirituală a lui T. Maiorescu nu s'a depănat pe-o singură linie și nu s'a scurs într'o singură direcție, ci a fost felurită și multilaterală.

Era mai întâi de toate o necesitate a timpului ce nu lăsa pe niciun om mai de seamă la o singură ocupație, existând

oameni puțini la treburi multe și la goluri numeroase; dar a mai fost în cazul nostru și bogăția de aptitudini a omului, precum și varietatea cunoștințelor sale enciclopedice, care au tăiat fațete multiple în cristalul inițial, aspecte diferite, care ar fi aicea, acela de filosof, critic literar, filolog, om politic, istoric, profesor, —splendid șirag de îndeletniciri, dispunând fiecare, după preferință, de două talente esențiale: talentul de scriitor și acela de orator.

Neapărat o varietate de ipostase nu se impune « ipso facto », ci doar atunci când atinge și un nivel ridicat la toate sau mai la toate întrupările sale, când poartă pe dimensiunea întinderii și pecetea superiorității.

Nu a fost om care luând contact cu Maiorescu să nu fi avut sensația răspicată a unui om superior, cu toate că nu le venea la toți egal de lesne, chiar la curent fiind cu activitatea lui spirituală, să-i definească această superioritate. Unii chiar ajungeau, în greutatea precizării, s'o pună în atârnare de înfățișarea omului palpabil, derivând-o din ținuta lui impecabilă, din gravitatea sa autoritară, din ochii săi pătrunzători, din gesticulația lui expresivă, din timbrul său așa de muzical . . .

O personalitate excepțională însă trebue să posedă într'o privință sau mai multe, o putere de creație proprie, o originalitate oarecare, în cea mai bună accepție a cuvântului.

Personalitatea superioară a lui Maiorescu a avut fără îndoială unicitate și originalitate, pe care unii poate nu au găsit-o, pentru că n'au știut unde s'o caute; și pentru că n'au găsit-o acolo unde o căutau cu stăruință, s'au grăbit s'o declare neexistentă.

A fost poate o explicabilă pornire a unora să-și îndrepte și să-și grăbească cercetarea originalității acestei mari figuri culturale, în domeniul principiilor și teoriilor filosofice pe care le-a reprezentat și folosit.

Caracterul studiilor sale universitare din Germania, teza sa de doctorat în latinește (asupra filosofiei lui Herbart), prezența sa foarte de tânăr în Societatea filosofică berlineză, afirmarea sa prin conferențe apreciate în sânul aceluiași cenaclu și prin colaborarea sa la « Der Gedanke », organul

societății în chestiune; redactarea fără zăbavă a unei scrieri filosofice în limba germană: «Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form»; toată această febrilă activitate de cugetător, anterioară stabilirii sale în țară, iar mai târziu calitatea sa de profesor ilustru de filosofie la Iași și la București, de unde a ieșit și tratatul său de logică, folosit atâtea decenii la licee și facultăți; în sfârșit, conținutul precumpănitor filosofic al prelegerilor sale populare și mai ales prezența constantă a substratului și spiritului filosofic — caracterizat prin lărgime și elevație — în quasi-totalitatea scrierilor sale, — toate acestea au făcut, la cercetarea originalității sale, să se aibă de preferință în vedere activitatea și rostul său de filosof.

Fără a socoti, întru cât mă privește, că în domeniul filosofiei pure trebuește căutată culminanța lui Titu Maiorescu, — ci mai degrabă pe o altă catenă care se ițiește, din spate — cred totuși că preocupările și opera sa de filosofie propriu zisă, întregesc, fără deficiențe, panorama luminoasă a întregii sale activități.

In fața cercurilor străine, capabile să judece și să cunoască, Maiorescu a trecut, în tinerețele sale, ca o virtualitate interesantă, în domeniul filosofic. Virtualitate care — adăogăm noi — nu s'a realizat deplin, din cauze care desigur nu sunt ușor de stabilit, dar printre care se găsește, după credința noastră, și gradul în care s'a asimilat la întoarcerea în țară, cu nevoile imediate ale culturii românești.

Cele două scrieri ale sale, curat filosofice, scrierea germană din tinerețe și lucrarea de logică de mai târziu, fără să poată revendica o radicală originalitate — prima folosește teme herbartiene și idei esențiale de ale lui Feuerbach; din cea de a doua se strevăd înrâurile lui Drobisch, Kant și Stuart Mill — conțin însă amândouă, din loc în loc, pe canavaua ideilor împrumutate și unele arabescuri fine cu caracter personal. Dar mai presus de toate impresionează forma în care au fost turnate, — aceasta efectiv și autentic maioresciană — : la tratatul de logică o formă organică minunată, care face din ansamblul eclectic al ideilor, o adevărată unitate, perfect închegată în toate articulațiile sale; la scrierea germană o formă concretă și literară, pe care Herbart,

inspiratorul, n'a avut-o nicio dată, aşa că am putea spune — păstrând evident proporţiile — că scrierea lui Maiorescu, în marginile ei restrânse, a putut avea pentru difuzarea ideilor herbartiene, ceva din rolul pe care l-a jucat mai târziu Schopenhauer cu stilul său artistic pentru difuzarea ideilor lui Kant.

Să menţionăm de asemeni că aşchii de pătrundere filosofică, admirabil redactate, în concisiunea lor lapidară, ne oferă şi multe din aforismele lui Titu Maiorescu, anexate la ediţia completă a Criticilor sale.

Dar osebit de măsura în care s'a realizat în scris, în ordinea filosofică, Maiorescu ne apare ca un adevărat filosof, atât prin exigenţa permanentă de a-şi lega toate cunoştinţele între ele şi a privi lucrurile dela înălţime, cât şi prin pasiunea problemelor ontologice, temperată însă de o educaţie pozitivistă, care reclama controlul faptelor şi contactul cu ştiinţa. Când şi-a făcut studiile la Universitatea din Berlin, era o epocă de depresiune speculativă. Hegel se prăbuşise, Schopenhauer încă nu se impusese, iar Kant părea perimat. De aceea, în primul moment, Maiorescu s'a adăpat cu filosofii mai sfioase şi mai circumscrise la domeniul faptelor — cum erau Herbart şi Feuerbach — cei doi gânditori cari alimentează cu deosebire scrierea sa germană, în care nu vedem citat pe Kant măcar o singură dată, iar pe Schopenhauer numai o singură dată, şi asta într'o chestie secundară. Când însă puţin după aceasta, Maiorescu a cunoscut temeinic pe Schopenhauer şi printr'însul a ajuns la Kant, temperamentul său de metafizician l-a făcut să-şi schimbe zeii săi filosofici, desfăcându-se de Herbart şi Feuerbach, până la punctul de a-i omite din expunerea selecţionată a filosofiei germane, la cursul său universitar. Trecerea dela Feuerbach la Schopenhauer — ca convingere şi lagăr filosofic — îmi aminteşte de evoluţia spirituală a lui Richard Wagner, care după ce şi-a redactat sub inspiraţia lui Feuerbach, textul alegoric al tetralogiei sale, Inelul Nibelungilor, descoperind ulterior pe Schopenhauer şi entuziasmându-se de el, a dat aceluiaşi text o cu totul altă semnificaţie, una pesimistă, transformând înţelesul unui final, care trebuia să exprime înlocuirea unei lumi învechite, prin

alta mai bună — însă tot pământească — transformându-l într'un cuget de nimicire totală a existenței, cu definitiva intrare în Nirvana.

Elanurile metafizice ale lui Maiorescu, care au rămas în amintirea fermecată a ascultătorilor săi dela curs, erau însă înfrânate dela orice lansare în absurd, de latura pozitivistă, excelent hrănită de cunoștințe științifice, întinse și enciclopedice. Imi amintesc bunăoară de lecții universitare în care Maiorescu dădea studenților săi — pentru înțelegerea mai exactă a expunerii — noțiuni de calcul diferențial sau ne introducea în tainele fizicei și chimiei, cu o competență uimitoare (dela el am aflat cel dintâi inovațiile moderne care au descompus atomii în ioni și electroni), ca să nu mai vorbesc de excursiile în fiziologie, știință căreia îi atribuia o importanță particulară în economia cercetărilor filosofice, mai-mai să împărtășească punctul de vedere al lui Claude Bernard, care spusese într'o împrejurare memorabilă următoarele: « Fiziologia este o știință intermediară care își înfige rădăcinile în științele fizice și își înalță crengile până la științele spiritului, la științele filosofice. Ea pare destinată a fi trăsătura de unire între două ordine de științe, având sprijinul în primele și oferind suportul celorlalte ».

Maiorescu a avut chiar o epocă — așa după cum reiese din al doilea volum al însemnărilor sale zilnice, apărute de curând, o epocă în jurul anului 1880, când se ocupa cu o pasionată stăruință de studii de fiziologie, cu speranțele pe alocuri iluzorii ale multor pozitiviști, — cam aceeași perioadă în care se silea să adâncească fenomenele de telepatie și de hipnotism, acestea poate cu alt scop, anume pentru a sparge prin ele perdeaua inpenetrabilă care desparte cunoștința normală a simțurilor, de adevărurile ultime, către care veșnic ne mână înclinările noastre metafizice. Impins de aceleași adânci trebuințe, Eminescu, nu se da înapoi, pentru a ne scoate din făgașul cunoașterii normale, condamnată la superficial, să facă apel la îndeletniciri oculte: la magie și astrologie. Maiorescu, spirit mai pozitivist, se gândea să recurgă la fenomene excepționale, cu un caracter straniu și rar, însă în orice caz luate din câmpul experienței pozitive.

N'am vrea să lăsăm acum impresiunea că știința enciclopedică a lui Maiorescu se mărginea numai la ramurile menționate și să uităm mai cu seamă istoria universală, care a constituit specialitatea debutului său de profesor la Universitatea din Iași, când a izbutit să capete laudele scrise ale mult dificilului Hasdeu; sau știința linguistică, de care ne poate convinge oricând studiul său întins despre « Scrierea limbei române », minunat pentru epoca de rătăciri și confuzii în care a fost scris, stăpân pe teoriile științifice respective și înțelept prin toată prezentarea și aplicațiile făcute la limba noastră. E interesant că deși Academia avea filologi de specialitate, de câte ori s'a pus, în timpul vieții lui Maiorescu, problema ortografiei, l-a ales pe dânsul raportor, ceea ce era un testimoniu constant adus priceperii sale în materie, pricepere evident combinată cu simțul său particular de alegere justă și cu chibzuința sa superioară, însușiri pe care așa de puțini le mai aveau!

Intorcându-ne la silueta filosofică a lui Titu Maiorescu, nu putem întârzia să punem accentul pe una din laturile cele mai impresionante ale acestei personalități: calitatea sa de profesor de filosofie, de difuzor al ideilor filosofice din cea mai spațioasă sală a Universității, totdeauna prea mică să încapă năvala unui public lacom să-l asculte, — studenți și lume străină, niciodată sătuli de vorba magistrului și de învățăturile lui. Căci arta unei prelegeri perfecte, era secretul personal al lui Titu Maiorescu, care știa — cu un dozaj ireproșabil — să concentreze și să destindă, să instruiască și să înalțe, să-ți dea fiorii infinitului și să te coboare în concretul vieții, ilustrând teoriile cele mai abstracte prin exemple nemerite, prin corelații neașteptate, prin analogii de interes actual și veșnic cu poantă morală! Nu știai ce să admiri mai tare: înălțimea ideilor sau meșteșugul aplicațiilor practice, deghizat, dar permanent educative! Și toate aceste corăbii încărcate, cu comorile gândirii și bogățiile vieții lăuntrice, veneau aduse de fluviul majestuos al unei elocințe captivante, a cărei solemnitate nu avea nimic artificial, ci era perfect adecuată oficiului său, după cum glasul vibrant al unor perioade ascendente nu avea nimic decla-

matoriu, ci păstra conformitatea cea mai naturală dintre emoție și accent!

Minunate opere organice au fost aceste lecții ale lui Titu Maiorescu! In sfera lor au fost poate tot așa de prețuite, ca și celebrele prelegeri ale lui Jules Lachelier, la Școala Normală Superioară din Paris, prelegeri de mare răsunet, care s'au păstrat în caiete îngrijite, deși autorul lor a lăsat cu limbă de moarte să nu se tipărească niciodată. A avut poate conștiința elementelor vremelnice legate de actualitatea pasageră, dar care contribuiau într'o măsură însemnată la farmecul lecțiunii, poate și sentimentul unui destin specific, care stăpânește prelegerea orală (nepublicată la timp), asemănător întru câtva aceluia al poeziei populare care circulă anonimă și se preface prin adăogirile altora, desvoltându-și dela o zi la alta forma inițială. Acest lucru e de natură să ne consoleze de risipirea lecțiunilor lui Maiorescu — rămase în memoria ascultătorilor, trecători și dânșii, numai sub forma de idei răzlețe și aceea a unei delectări generale, — lecțiuni care cu toată bunăvoința nu se mai pot reconstitui niciodată în arhitectonica lor unică și absolut personală.

* * *

Ajungem acum la partea covârșitoare a operei lui Maiorescu, aceea care l-a integrat în evoluția culturii noastre cu rolul de pilot desăvârșit, într'o epocă de amețeală și într'o atmosferă turbure de tot felul de confuziuni. Lui Maiorescu i se acordă îndeobște titlul de mare critic și mai des acela de critic literar. Este drept că el a scris și critică literară, după cum este adevărat că avea gustul fin și ochiul deosebit de ager să descopere fără zăbavă ceea ce era frumos sau ceea ce vătăma armonia într'o scriere literară. E tot așa de exact că el avea pasiunea artei, până la un grad care mă face să mă întreb dacă nu cumva arta n'a fost pasiunea maximă a lui. Oaspeții cei mai bine veniți în casa lui erau scriitorii, orele de distracție le consacra mai cu seamă lecturilor literare, obligând și pe alții la aceasta în reuniunile lui intime, conferințele sale din străinătate au fost de estetică, iar scrierea sa germană « Einiges philosophische » cu toate că din alt domeniu, e necontenit

întreruptă de citații literare, în limbi felurite, dela Horațiu la Dante, dela Lessing la Goethe, la Schiller și la Klopstock, dela Corneille la Heine și la Victor Hugo.

Probabil că Maiorescu a văzut în contemplarea frumosului —pe care o extindea și la priveliștile naturii, împrospătate de veșnice călătorii —leacul suveran de degajare din sfera brutalităților vieții. Poate chiar dragostea lui de prelegeri și, în general, plăcerea de a vorbi la tribună n'au fost străine de pasiunea de artă, căci pentru dânsul acesta era cu deosebire modul său de a fi mare artist. Ne putem întreba dacă și dragostea de filosofie nu era în legătură cu împătimirea de artă, —fiindcă nu se mai întreabă nimeni dacă îndeletnicirea de critic literar nu presupune la bază aceeași pasiune, critica literară nefiind, în rostul ei normal, decât o formație auxiliară a literaturii, pusă în serviciul acesteia și pentru promovarea ei.

Cu toate aparențele lui olimpice, Maiorescu a fost în fond un sentimental, lucru pe care n'au făcut decât să-l confirme revelațiile însemnărilor sale zilnice, de unde pentru unii a răsărit imaginea unui Maiorescu nou, dar pentru alții numai o întărire a unor presupuneri pe care le făcuseră de mai multă vreme.

Dragostea de frumos și de artă se afla deci în legătură cu întreg sentimentalismul său natural și poate singura cale larg deschisă, care îi rămânea la dispoziție, după comprimările pe care și le impusese, într'o disciplinare severă la care voința lui puternică făcuse minuni.

Dar oricum, deși a făcut și excelentă critică literară, Maiorescu a îmbrățișat, în analiza sa nemiloasă și multilateral îndrumătoare, întreaga cultură românească, secondat de societatea « Junimea » dela Iași și folosind organul « Convorbirilor literare » care a depășit astfel și dânsul rolul de îndreptariu curat literar.

Această operă critică, alternativ negativă și constructoare, încununată de-o frumoasă izbândă, este aceea care constitue în primul rând *originalitatea lui Titu Maiorescu.*

Evident nu este vorba de originalitatea principiilor întrebuințate și puse la temelie, ci de originalitatea îmbinării și

folosirea lor. Maiorescu nu făcea operă speculativă, ci de aplicație pe teren, nu era în această împrejurare teoretician abstract, ci, mai presus de toate, chirurg. Iar la o operă de chirurgie — era vorba de extirparea unei infecții periculoase în tânărul organism al culturii noastre — n'am să mă întreb de originalitatea teoriilor care au stat la baza operațiunii, ci voiu aprecia arta, talentul, precizia și norocul cu care a fost executată. Teoriile au putut fi împrumutate, dar tehnica a fost autentic maioresciană și fără contestare, de un rang superior. Sau, pentru a folosi o altă comparație, criticile lui Maiorescu au fost mașini de războiu, cu tragere precisă, și nu mă va interesa atâta pe ce date teoretice s'au întemeiat, ori cine a fost pe vremuri descoperitorul acestor date, ci voiu aprecia invențiunea « tehnică » în sine, forța și eficacitatea ei pe teren, precum și pe autorul ei ca atare.

S'ar putea tăgădui valoarea scrierii lui Lessing « Hamburgische Dramaturgie », care combătea puternic anumite modele dramatice, recomandând alte izvoare de inspirații, pentru motivul că făcuse dense împrumuturi dintr'o scriere similară a lui Diderot, sau că faimosul manifest romantic, din fruntea dramei Cromwell a lui Victor Hugo, își pierde însemnătatea sa memorabilă, din cauză că își însușise multe idei teoretice din August-Wilhelm Schlegel?

Nu oricine posedă meșteșugul acestor montări tehnice, cu toate că formula care le stă la bază zăcea nefolosită, de timp îndelungat, și cu toate că era cunoscută și de alte capete, dar care n'au știut ce face cu ea.

In vremea când și-a început « Junimea » lucida și rodnica ei activitate, domnea pe meleagurile noastre o mare amețeală și confuzie de noțiuni, o învălmășeală de criterii care amestecau laolaltă adevărul cu fantazia, știința cu pretențiunea, arta și contrafacerea, progresul cu aparențele sale. Chiar și cuvintele erau adesea folosite — tocmai acolo unde ar fi trebuit să domnească precizia și claritatea — fără cunoașterea exactă a înțelesului, după sonoritatea amăgitoare a silabelor, în împerecheri și aglomerații fără sens. Nu-i vorbă, se mai întâmplă și astăzi, astfel de împerecheri bizare, de sigur în cercuri ceva mai modeste, dar unde totuși n'ar trebui. Imi amintesc că

acum 12—13 ani, într'o inspecție ministerială pe care o făceam în tovărășia neuitatului meu prieten și coleg Octavian Goga, — la marginea unei bogate comune de munte, unde ne așteptau sătenii, am fost întâmpinați de un tânăr și falnic învățător, ale cărui pretenții culturale îi stăteau scrise pe frunte, cu o lungă cuvântare pregătită, care a început cu vorbele următoare: « Domnilor Miniștri: Vă salutăm cu dragoste și cinism! ». Dar pe vremea tinerețelor lui Maiorescu împerecheri verbale aproape la fel se practicau și în sfere mai înalte, pe buza sau pe condeiul unor personagii care dedeau tonul în cultură, — și împotriva acestora Maiorescu a scris faimoasa « Beție de Cuvinte ».

Ce mare trebue să fi fost desiluzia unui tânăr foarte inteligent, cu studii foarte temeinice, cu noțiunile clare și bine așezate în spiritul său ponderat, întorcându-se dintr'o lungă ședere în lumea civilizată, și dând de pseudo-cultura și de desorientarea dela noi!

Prin străinătăți mai umblaseră și alții, însă mulți dintr'înșii se reasimilaseră repede, întorcându-se în mediul lor autohton. Chiar astăzi câți nu admiră bunăoară în străinătate ordinea și acurateța, dar le uită îndată ce trec frontiera noastră înapoi, aruncă iarăși cocoloașe de hârtie pe acolo pe unde aiurea n'ar fi îndrăsnit s'o facă, în sfârșit își conformează comportarea cu ceea ce face toată lumea.

Maiorescu însă n'a cedat valului reasimilator, având și norocul să găsească la Iași o pleiadă de prieteni tot așa de rezistenți, n'a voit să renunțe la niciunul din bunurile sufletești câștigate și — vorbim evident la figurat — a continuat să se servească de un ceasornic de precizie într'un mediu în care se măsura timpul după stele (care pot fi și acoperite cu nori) sau de un cântar exact, acolo unde încă se cântărea în palmă și după norme părtinitoare. S'ar zice, la prima vedere, că înălțimea de pe care își privea înconjurimea și armele lui superioare, îl destina la o izbândă lesnicioasă, în lupta pe care a întreprins-o curând după stabilirea sa la Iași. Eroare! Nu se înving ușor prejudecăți îndătinate și mai ales atitudini comode care dădeau putința fără mari sacrificii și fără cine știe ce pregătire, să fii savant, poet sau conducător de oameni!

Titu Maiorescu a plătit scump un șir de ani, neconformismul lui cu mentalitatea societății, a părut un îndrăsneț nesocotit care își închipue că are mai multă dreptate de cât toată lumea, un Galileo Galilei al ținutei, care sfidând opinia generală, trebuia lovit, persecutat și scos din circulație!

Maiorescu a răbdat cu cel mai nobil stoicism loviturile, înscenările, și insultele care plouau din toate părțile. Nu s'a descurajat și nu s'a încovoiat, fiind sigur că triumful va trebui să vie. Ca și întemnițatul dela Florența își șoptea: E pur si muove ... și triumful în adevăr a venit.

După un număr de ani, în care adversarii, pe lângă luptele piezișe, au încercat zadarnic și bătălii în câmp deschis, rezistența a început să slăbească, rândurile să se împrăștie, în timp ce în lagărul « Junimei » răsunau cântece de biruință ... A venit un moment în care niciun om serios n'a mai putut susține și urmări înlocuirea limbii românești arhaice și populare, cu un absurd jargon latinizant (în această privință lupta dârză a lui Maiorescu a fost discret sprijinită de un alt spirit superior al timpului, pătruns și dânsul de legile naturale ale limbajului: Domnitorul și apoi Regele Carol I); a venit de asemeni momentul când lumea a început să deosebească între știința adevărată și o erudiție deșartă, adesea improvizată și teatrală; a venit apoi și vremea când nu se mai confunda orice gângureală rimată, sau orice declamație retorică, cu adevărata poezie, izvorîtă dintr'o simțire sinceră și cu expresia proaspătă, neobișnuită. Poetul prigonit o vreme atâta cât și Maiorescu, fiindcă fusese de-a-capul relevat de către el, ajunge după o perioadă de furioasă contestare, obiectul unei admirații nemărginite. Este vorba, neapărat, de Mihail Eminescu, pentru care, după ce contemporanii îi imputaseră lui Maiorescu faptul de a-l fi așezat cu mult prea sus, generațiile mai noi, — fascinate de geniul poetului — îl învinuesc pe critic de-a fi fost, din contra, prea sfios în laudele sale. In orice caz Maiorescu a înscris dela început poezia eminesciană — deși abia pornise să picure — pe drapelul « Noii direcții », iar nuanța de moderație se explică fie din faptul că s'au văzut adesea virtualități admirabile care la un moment se întrerup, cât mai ales din aceea, că un om cu atâtea

dușmănii ca Maiorescu, angajat într'o luptă atâta de grea, era nevoit, în interesul izbândei, să practice strategia prudenței și să evite pe cât posibil pozițiile controversabile, anevoie de susținut, în momentul acela, cel puțin cu toată tăria logică și așa fel ca să izbească în ochii tuturor.

Oricum, critica sa a biruit, nu de îndată, dar nici din cale-afară târziu. După 15 ani, unul din focarele de ostilitate în contra criticii maioresciane, « România Jună » din Viena, trimetea următoarea telegramă la Iași:

« România Jună » serbând victoria luminii ce ați făcut în literatura noastră, vă urează mulți ani și vă roagă să spuneți acelei valoroase « Junimi », astăzi bătrână prin fapte, că Junimea română din patru părți o admiră și o urmează ».

Telegramă elocventă, dar mai ales simbolică. Intru cât cazul « României June » din Viena se repeta de nenumărate ori pe toată întinderea pământului românesc. Tabăra literară care avusese dreptatea de partea ei, dela început, pe când masa numerică se găsea la adversari, acum primea aderenți din toate părțile. E cazul să aplicăm o anecdotă cu Doamna de Staël, o anecdotă pe care îmi amintesc că a folosit-o și Petre Carp într'o ocaziune, bine înțeles cu totul în alt scop și în altă ordine de idei.

Un prinț era odată așezat la o masă între Doamna de Staël și o doamnă foarte frumoasă, dar pare-se complet mărginită. Prințul se adresează D-nei de Staël și-i spune: « Je me trouve entre l'esprit et la beauté », la care scriitoarea franceză îi răspunde: « Si je suis la beauté que reste-il à ma voisine? ». Așa și aci: dacă ideile Junimii aveau și forța numerică de partea lor, ce le mai rămâneau adversarilor? Un singur lucru! Să se înroleze și dânșii sub baniera Junimii, ceea ce au și făcut-o, cel puțin unii dintre dânșii, începând a colabora zelos la « Convorbirile literare ». Cu aceasta războiul era oarecum sfârșit!

Dar o biruință nu rămâne definitivă niciodată și pozițiile câștigate se păzesc cu luare aminte, dacă nu față de o resurecție a celor învinși, însă de alte amenințări care pot veni de aiurea. Fără a mai milita în aceeași măsură, Maiorescu a continuat să supravegheze câmpul literar, semnalând pri-

mejdiile noi, stimulând și câteodată intervenind în persoană. Din punctul acesta de vedere trebue să notăm opoziția sa neclintită în contra teoriilor critice ale lui Taine — autor care voia să explice genetic opera literară din mediul în care s'a produs — opoziție împinsă poate prea departe. Lucrul se explică totuși dacă ne gândim că această teorie putea să aducă o nouă perturbare în jurul noțiunii de frunos, abia limpezită în lumea noastră literară, în orice caz la faptul că opera de valorificare estetică nu poate fi prea mult ajutată de criteriul genetic și că abuzul de explicare psihologică amenință să amestece iarăși laolaltă ceea ce e realmente valabil cu ceea ce este mai puțin, ceea ce e adevărat, cu ceea ce e greșit. De asemenea simțul estetic al lui Maiorescu protesta împotriva nivelării exemplarelor de elită — podoabă efectivă a omenirii — înnecate în acel « mediu », căruia i se atribuia acum un rol prea mare la izbucnirea creațiilor de artă. Pentru aceste motive Taine nu i-a fost un gânditor simpatic lui Titu Maiorescu, deși ca concepție politică de pildă, ar fi putut perfect să se întâlnească.

Din când în când, măcar sub forma de rapoarte academice, Maiorescu continua să-și dea părerea autorizată asupra scriitorilor noștri meritoși, insistând asupra operelor individuale, mai mult decât o făcuse în tinerețe, când se conforma obiceiului « Junimii » de a nu se ataca sau evidenția un om izolat (literat sau om de știință) ci o grupă întreagă, pentru a se afirma un curent sau a se lovi într'altul. Acest sistem — ne spune Gheorghe Panu în «Amintirile» sale — îl inaugurase însuși Maiorescu (de altfel inițiativele spirituale porneau în genere dela el), fiind semnificativ de altfel pentru preocupările lui generale, de-a risipi o atmosferă și întrona o alta. Nu mai scria în genere studii lungi, — dar totuși valoroase prin pătrundere și caracterizare, ca și printr'o ușoară îmlădiere a principiilor estetice, pe care în aprigele lupte ale tinereții, din necesități de strategie, fusese poate nevoit să le prezinte într'o implacabilă rigiditate.

Oricum, chiar o pagină, două, scrisul critic al lui Maiorescu se citea cu lăcomie atât pentru autoritatea lui necontestată, cât și pentru farmecul unui stil, care își atinsese perfecția

de mult, din tinereţele autorului, stilul acesta neînvechit nici astăzi, de o rară proprietate de termeni, cu fraza largă, deşi concisă ca cuprins, limpede, elegantă, cu o admirabilă cadenţă, ca să nu zic de-o minunată muzicalitate.

Şi fiindcă am vorbit de creaţiile sale originale, cred că nu trebue uitat că Maiorescu şi-a făcut singur acest stil, cum s'ar spune « de toute pièce », într'o vreme când îi lipseau modelele, ba se scria mai de grabă într'o proză noduroasă, cu neologisme netopite, fără precizie şi fără ritm. El este de fapt creatorul limbajului nostru ştiinţific, destinat abstracţiunilor, un limbaj fluent, precis şi adecuat, pe care l-a îmbogăţit cu toate acele însuşiri literare, care nu încurcă şi nu alterează sobrietatea ştiinţifică. Toţi scriitorii noştri ştiinţifici, de sigur cu nuanţele lor proprii, folosesc un stil românesc care e moştenire dela Maiorescu, chiar dacă nimeni nu-l poate avea în sclipirea sa de oţel şi cu eleganţa sa netransmisibilă, produs natural al armoniei ideilor, al temperării fiecărei idei răzleţe de ansamblul în care se află inserată, al pendulării tuturor gândurilor în jurul unei axe de echilibru ideal.

N'au trebuit prea mari sforţări acestui stil limpede şi cadenţat, cu o dialectică a cărei însufleţire echivalează adesea cu o căldură comunicativă, să fie adaptat povestirii istorice, ba chiar să apară ca un veşmânt cât se poate de corespunzător. Cu un spor neînsemnat de vioiciune, de concret şi de coloare, lucru care izvora şi din natura materialului, ni s'a putut oferi un model de istorisire, în care chiar evenimente mărunte, chiar epoci mediocre, apar pline de interes. Maiorescu ne-a dăruit în legătură cu discursurile sale parlamentare, o istorie politică a României dela venirea principelui Carol până la începutul secolului al XX-lea. Opera sa istorică ne destăinueşte o pătrundere adâncă a înţelesului evenimentelor, o privire liniştită şi cuprinzătoare a desfăşurării lor, arătându-ni-se şirul cauzelor complete, osebit de faptul că ele sunt şi judecate, plecându-se dela criterii ferme şi senine. Mai ales că evenimentele pe care ni le povesteşte nu sunt prea îndepărtate, ba au un nemijlocit răsunet în prezent şi consecinţe neistovite în viitor, — aprecierea sau condamnarea lor e dela sine reclamată, pentru a se trage calea orientărilor viitoare.

Să mai spunem în legătură cu opera sa istorică, că fără a avea o paletă prea bogată de colori, Maiorescu ne-a lăsat portrete istorice vii și excelente, pricepându-se să scoată mereu în evidență trăsăturile esențiale ale unui personaj. Lascăr Catargi, Dimitrie Sturdza, Beizadea Mitică, Gheorghe Panu și alții alcătuesc o frescă istorică vie, cu caractere principale magistral reliefate și cu nuanțe accesorii interesante, pe care în lipsa unei fantazii pitorești, i le procura în schimb ironia sa mușcătoare, veșnic inventivă și prezentă la apel.

Filosoful francez Victor Cousin — alături de mulți alții — socotea pe Descartes ca întemeietorul prozei franceze. « Când citești pe Descartes, spune Cousin, îți pare că auzi pe Corneille vorbind în proză ». Și la Maiorescu parcă ai, tălmăcită în proză, forma stilistică a unui mare rapsod, pe care n'aș putea să-l determin cu aceeași preciziune, dar pe care l-aș așeza parcă între Eminescu și Alecsandri.

Ne-a rămas, pentru a încheia, să zugrăvesc pe Maiorescu și ca om politic. Academia, precum bine se știe, nu face politică; însă a vorbi de evenimente și formații politice dispărute, înseamnă a face istorie, și Academia face istorie.

Nu voiu insista peste măsură asupra lui Maiorescu, ca orator parlamentar. Cine nu știe că a fost fruntaș între fruntașii tribunei, că ziua când urma să cuvânteze era zi festivă pentru parlament? Sunt încă destui în vieață, din aceia cari au avut norocul să-l asculte, și să urmărească logica de fier cu care își înlănțuia ideile, ce se succedau fără hiaturi și fără nicio fisură. Câtă deosebire de cuvântările altora, mult mai slab înlănțuite, încât pentru Maiorescu era o joacă să le surprindă inconsecvențele și să le denunțe contrazicerile, el care avea aptitudinea să simtă defectarea logică numaidecât. Desperați adversarii să-i poată găsi vreodată o eroare în raționament au recurs la o singură ieșire: să-i conteste exactitatea premiselor, ori măcar să găsească în ele vreun mic rotocol vulnerabil, ca pe umărul neînvinsului Siegfried.

Fără comparație mai însemnată este încă chestiunea atitudinii politice a lui Maiorescu, ținuta sa morală pe acest teren alunecos. Nu vom da iarăși o excesivă importanță faptului că Maiorescu — diferind de majoritatea cetățenilor de

atunci — n'a fost național-liberal, ci a preferat să guverneze mai puțin, cu partidul conservator, de care îl apropiau mai tare anumite convingeri filosofice: ideea spenceriană că progresul se face lent și deslipirea de trecut nu trebuește bruscată, — sau ideea schopenhaueriană că nu aranjamentele rațiunii și preschimbările formale alcătuesc elementul primar al vieții, așa că adevăratele prefaceri nu se pot realiza numai cu ele.

Va fi vorba, în primul loc, despre atitudinea sa de etică politică — domeniu unde a depășit considerabil mediul vremii sale, luat în generalitatea lui.

Ce departe a fost omul acesta, în domeniul politic de orice preocupare interesată, și în ce măsură nebănuită a practicat abnegația și desinteresarea!

Ajuns ministru de instrucție publică, în 1873, a refuzat să repare nedreptatea ce i se făcuse de ministrul precedent — care îl înlăturase abuziv din învățământ — deși reparase fără întârziere aceeași nedreptate, făcută altor tovarăși de prigonire. I s'a părut probabil că gestul de a se reintegra pe sine, putea să pară suspect, și a preferat omul așa de îndrăgostit de dăscălie, să renunțe mai bine de un deceniu la îndeletnicirile lui școlare și să recurgă la altă profesiune, aceea de avocat.

Ca ministru de justiție, a vrut să interzică, printr'o lege, titularilor acestui departament, să profeseze cinci ani avocatura, după ieșirea lor din minister. Proiectul de lege, care lovea în atâtea interese, n'a putut trece prin parlament, dar Maiorescu a socotit că pe sine proiectul îl angaja cât și o lege sancționată și, părăsind ministerul, a demisionat îndată din barou. Pentru o riguroasă consecvență morală și-a astupat singur un izvor de venituri, devenind deodată un om cu mijloace materiale cât se poate de modeste.

Dar osebit de această impresionantă desinteresare, mai trebuește să semnalăm neapărat în activitatea politică a lui Maiorescu, moderația civilizată a atacurilor care contrasta cu trivialitățile polemice ale timpului, lipsa lui de sectarism, care îl făceau gata să întindă mâna adversarilor, unindu-se pentru a face binele.

Un om superior ca dânsul și de severă ținută morală și-a dat foarte bine seamă că cetățenii unei țări și încă ai unei țări amenințate, în loc să pună ostentativ accentul pe partea în care se diferențiază, ar purea mai de grabă să-l pună pe partea în care gândesc la fel. Căci oricare ar fi diferențele de concepțiune, în fața unor probleme determinate, nu e cu putință ca mințile sănătoase să n'aibă și o largă parte de vederi comune.

Foarte curând, mai înainte ca junimiștii să se fi avântat în vieața politică — ceea ce s'a petrecut mai târziu, după ce s'au afirmat mai întâi în literatură — în « Gazeta de Iași » apărută într'un an cu « Convorbirile literare » (în 1867), Maiorescu și alți câțiva membri ai Junimii, cari scriau aproape regulat, inspirând chiar Gazeta, au preconizat dela început, un armistițiu între partide și chiar desființarea lor, lăsând cel mult poarta deschisă pentru alte grupări politice, în cazul când ele vor naște printr'o diferențiare evolutivă, ulterioară.

Această atitudine, de largă comprehensiune, de înțeleaptă moderație, de patriotism luminat și de frumoasă ținută etică, chiar dacă a găsit câțiva admiratori răzleți, n'a avut totuși răsunet pe atunci în mase, așa că putem să spunem că activitatea politică a lui Maiorescu, n'a fost încununată cu același succes, ca activitatea sa de critic cultural și literar.

Nu numai că a purtat ca tânăr acest steag de înnoire politică, izbindu-se de rezistența bătrânilor, dar îl găsim ca bătrân, purtând aceeași flamură în mână, tot așa de neînțeles de generațiile mai nouă, care se adaptaseră și ele vechilor clișee mai comode și mai producătoare poate de avantagii personale. Cu părul alb, și dânsul, și mănunchiul său de amici, reprezentau — în contra altora mai tineri — lozinca viitorului, lozinca zilei de mâine, arătând încă odată că prospețimea spirituală nu este în funcție totdeauna de anul în care te-ai născut.

Cu toate că om disciplinat din fire și fără veleități personale de șefie, a trebuit să se despartă de partidul conservator oficial, care înțelegea să urmeze vechile făgașe și să păstreze neștirbită arhiva de prejudecăți sectare. Neputând fi învinuiți de mobile meschine, Maiorescu și prietenii săi junimiști, au fost acuzați de orgoliu ambițios, care i-a determinat

să părăsească bătrâna casă conservatoare cu patină tradițională, pentru a se instala într'un cort pretențios de mătase. Cine citește astăzi aceste caracterizări polemice, nu poate să nu-și spună că junimiștii politici —care au fost în unele privințe adevărații precursori ai zilelor noastre — nu se mutaseră în cortul acela din mândrie, ci pentru că coproprietarii vechii locuințe se împotriveau cu îndărătnicie la unele reparații și deparazitări. Cât despre așa zisa mătase, ea nu era în fond decât o pânză curată, căreia îi dădeau numele de mătase, optica acelor deprinși să nu se primenească niciodată.

Un om cu atâtea însușiri și cu așa adâncă seriozitate ca Titu Maiorescu, a guvernat personal puțin. A trebuit o conjunctură aproape neverosimilă, ca să poată veni, abia la sfârșitul vieții, la adânci bătrâneți, în fruntea unui guvern. In această calitate a prezidat cu strălucire în 1913 Conferința dela București, care a pus capăt războiului balcanic, și a dat putința României să-și rectifice frontiera dobrogeană dela Sud, care « în drept » nu fusese niciodată precis stabilită, fiindcă declaraserăm a doua zi după războiul independenței, că ne mulțumim momentan c'o demarcație provizorie, care nu închide însă chestia pe viitor. Cine vrea să cunoască dibăcia cu care Maiorescu a pilotat corabia țării pe aceste vremuri turburi și delicate, contopindu-se la perfecțiune și cu gândurile Suveranului său, nu are decât să citească acea « Carte Verde », care s'a publicat atunci îndată și unde se pot urmări succesiv, demersurile lui inteligente, toate culminând cu un memoriu înaintat marilor puteri, care își oferiseră mediațiunea, recunoscând în principiu dreptatea revendicărilor noastre. Acel memoriu, redactat personal de Maiorescu este o capodoperă de construcție și argumentare. Cele mai fericite scrieri ale lui Maiorescu — din epoca lui cea mai rodnică — nu întrec în nicio privință această operă luminoasă și adânc convingătoare. Dacă această chestie externă, a rectificării graniței noastre dela Sud n'ar fi avut niciun rezultat altul în avantajul României, decât acela de a fi dat prilej lui Maiorescu să elaboreze aceste pagini minunate, ei bine, am putea chiar atunci să spunem, că ea n'a

fost de prisos și că a rămas ceva de preț după dânsa în patrimoniul nostru național.

După atâtea considerații, al căror număr îl justifică bogăția vastă a omului, e timpul să încheiu.

Filosoful Leibniz a spus că Dumnezeu mai înainte de a crea lumea, a întocmit diferite modele de lumi posibile, după care a ales pe acea mai armoniasă, și a fixat armonia ca lege supremă a ființării. De sigur era vorba de armonia ansamblului, care nu exclude disonanțe locale, dar tot Leibniz ne spune că acea lege universală trebue să constitue idealul oricărui exemplar individual, în râvna lui de perfecțiune.

Titu Maiorescu a fost peste tot o armonie, — în faptă, în vorbă și în scris. Alți oameni de cugetare îl vor fi depășit probabil în descoperiri de ordin concret, material, — dar ca priveliște armonică, dânsul a fost fără egal, căci cel puțin pe tărâmurile noastre, nimeni n'a încarnat mai bine, ceea ce filosoful german a socotit ca lege supremă a universului.

Se rezervă de obiceiu titlul de geniu acelor care descoperă noi adevăruri materiale, smulgându-le ca minerii din întunerecul profunzimii. Dar o cunoștință valabilă nu are numai un conținut, ci și o formă, o așezare.

De ce ar exista genialitate numai în domeniul conținutului cunoașterii și nu și în acel al formei sale? Este drept că valul unui dinamism perpetuu stăpânește domeniul conținutului și acolo se află cu deosebire tărâmul înnoirilor și al descoperirilor. Insă și armonia ansamblului, fără a fi susceptibilă în aceeași măsură de înnoiri, este așa de greu de menținut, e într'un echilibru atât de instabil, încât acel care o poate menține la perfecție se face demn de cele mai înalte atribute.

Osebit de tot ce a realizat în cultura și în vieața românească, T. Maiorescu a avut geniul armoniei desăvârșite, cu jertfirea a tot ce putea s'o turbure, la nevoie chiar cu jertfa lui însuși.

BIBLIOTECA DELA ROTOPĂNEŞTI A LUI NECULAI ISTRATI

DE

ARTUR GOROVEI

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Memoriu prezentat în şedinţa dela 5 Aprilie 1940

Rotopăneştii este un sat mare, din judeţul Baia. A fost moşie Cantacuzinească, şi apoi a devenit proprietatea lui Neculai Istrati, despre care ştim puţine lucruri, deşi vieaţa sa a fost destul de svânturată.

Duşman al Unirii Principatelor, a candidat la deputăţie, în alegerea din 1858, şi nu a fost ales, la judeţul Suceava; drept răzbunare, a pus de i s'a făcut o statuie, reprezentând *Moldova care plânge pe mormântul Unirii*, pe care a aşezat-o în faţa bisericii din sat, biserică zidită tot de el, unde statuia aceasta există şi astăzi.

Neculai Istrati a fost om distins, şi cei de astăzi nu-l cunosc.

A fost şi scriitor, dar ceea ce l-a deosebit de restul oamenilor, a fost dragostea pentru sătenii de pe moşia lui, pe care şi-a pus în gând să-i « civilizeze ». In acest scop, salonul cel mare dela al doilea rând din castelul lui, a fost transformat într'o sală de teatru; a făcut un conservator de muzică şi declamaţie, aducând profesori specialişti din Iaşi, a făcut o pinacotecă, adunând diferite tablouri, din care unele de valoare, şi a făcut o bibliotecă.

Ţăranii învăţau muzica, învăţau arta dramatică, şi pentru a-i face să priceapă rostul acestor ocupaţii, Neculai Istrati a organizat o serie de reprezentaţii teatrale, care au fost jucate

în Rotopănești.

Teodor T. Burada spune următoarele despre acest teatru:

« Postelnicul și Cavalerul Neculai Istrati, pe lângă școlile elementare, una de băieți și alta de fete, făcute de el cu a sa cheltuială pe moșia sa Rotopănești, din județul Suceava, înființează, în primăvara anului 1860, și o școală de muzică și declamație. Profesori la acea școală erau Petru Mezzetti la clasa de principii de muzică, Maestrul Galea la clasa de canto, și actorul dela Teatrul Național din Iași Mihail Galino, la clasa de declamație. Ei dădeau lecție câte două ore pe zi, și erau plătiți câte cu zece galbeni pe lună, afară de Mihail Galino, care avea 15 galbeni pe lună.

« Sala de teatru era întocmită în curțile boierești, scena era cu gust aranjată și îndemânatică, decorurile erau zugrăvite de Joseph Fichtner din Svițera, dascăl în casă la copilul său Titus. Acest Fichtner era și pictor și se pricepea în arta decorativă.

« Costumele pentru piesele naționale erau lucrate în casa lui Neculai Istrati, de elevele școalei elementare, sub privigherea profesoarelor pentru lucru de mână, Sevastia, soția lui Neculai Istrati și Elena, soția preotului Costachi Milu.

« După vreo cinci luni de un studiu conștiincios, cam pe la începutul lunii Noemvrie 1860, elevii acelei școli au fost în stare să reprezinte mai multe piese de teatru și cântecele comice, din care enumerăm următoarele: *Doi țărani și cinci cârlani*, *Cinel-Cinel*, *Fluerul fermecat*, *Scara-mâței*, *Baba-Hârca*, *Paul Iohn*, *Margo*, *Herșcu Boccegiu*, *Mama Anghelușa*, *Șoldan Viteazul* și altele.

« Reprezentațiile se dădeau de două ori pe săptămână, Joia și Dumineca. Cupletele de vodeviluri și corurile, erau acompaniate cu violina de Petru Mezzetti. Intre acte, cânta corul de muzică vocală a școlii.

« La fiecare reprezentațiune sala era ticsită de boieri, proprietari și posesori de pe moșiile învecinate, cari se minunau de felul cum fiecare elev își interpreta rolul său.

« De multe ori venea la acel teatru și fostul Mitropolit al Moldovei și Sucevei, C a l i n i c M i c l e s c u, care pe atunci era Arhiereu egumen la mănăstirea Slatina, precum și Arhiereul I o s i f R â ș c a n u dela mănăstirea Râșca. Pe lângă aceștia se mai adunau un public numeros, nu numai din județ, ci și din orașul Suceava, precum și din alte părți ale Bucovinei. Fiecare elev căuta să-și învețe rolul cât se poate de bine, știind că aveau în fața lor pe acești doi Arhierei și mulțimea de străini, veniți de peste hotar.

« După insistența multor boieri, acești elevi au dat, în vara anului 1861, vreo câteva reprezentațiuni și în Folticeni, în grădina lui Iancu Botez Topor. Piesele ce au reprezentat atunci au fost: *Fluerul fermecat*, *Cinel-Cinel*, *Scara Mâței* şi *Baba Hârca*.

« De multe ori, între acte, soția lui Neculai Istrati, Sevastia, cânta duete cu elevul Costachi Rotopan. Câte odată elevele Nastasia Tofan, Luța Rotopan și elevul Ioan Savin, tenor, executau câte un solo de canto.

« Neculai Istrati vroia să ducă pe acești elevi la Iași, ca să dea câteva reprezentații la Teatrul Național, dar săvârșindu-se din vieață, la 1 Noemvrie 1861, această dorință a lui nu s'a îndeplinit, și nu mult după aceea acea școală s'a desființat » [1]).

Burada nu pomenește nimic despre marele nostru artist M a t e i M i l l o, care ar fi jucat la Rotopănești.

Totuși, în lucrarea « Matei Millo », d-l Ioan Massoff, publică « Memoarele » lui Millo, cele câteva pagine pe care le-a scris în Neapol, în Decemvrie 1891, și în « Sumariu » găsim numai două cuvinte: « Reprezentația Horodniceni » (pagina 432), ceea ce e suficient pentru a ne face convingerea că Matei Millo a jucat și el la teatrul lui Neculai Istrati din Rotopănești, măcar o singură dată; altfel nu ar fi intitulat acel capitol din « Memoarele » lui numai cu aceste două cuvinte: « Reprezentația Rotopănești ».

Ce va fi jucat Millo acolo, la Rotopănești, nu se știe; dar, în programul indicat de Burada, fiind trecut și cânticelul

[1]) *Istoria Teatrului în Moldova*, vol. II; Iași, 1922, pagina 178.

« Herșcu boccegiul », este mai mult decât probabil că acest cânticel a fost executat de Matei Millo.

Despre Biblioteca lui Neculai Istrati, dela Rotopănești, nu se știe nimic.

Academia Română a publicat, în trei volume, « Catalogul manuscriselor românești», întocmit de Ioan Bianu (volumul I), de Ioan Bianu și R. Caracaș (vol. II), de Ioan Bianu și N. Nicolăiasa (vol. III). In totalul de 1061 numere de manuscrise, din acele 3 volume, sunt 16 manuscrise indicate că au făcut parte din Biblioteca dela Rotopănești a lui Neculai Istrati.

Despre manuscrisele lui Neculai Istrati, în Prefața volumului I, Ioan Bianu scrie: « In întâia jumătate a secolului XIX, Nicolae Istrati adunase o bogată culegere de manuscripte la Rotopănești, și profesorul Gh. Săulescu la Iași, dar niciun catalog nu ne-a rămas despre ele; după moartea celor doi distinși cărturari, manuscriptele lor au fost împrăștiate. Multe dintr'însele au fost cumpărate de d-l D. A. Sturdza și dăruite Academiei, dinpreună cu frumoasa colecțiune de manuscripte a tatălui său Alexandru Sturdza Miclăușanu, cuprinzând mai ales cronicari moldoveni ».

Dela cine să fi cumpărat D. A. Sturdza manuscrisele lui Neculai Istrati?

Nu știm. Bănuiesc, însă, că la 1 Noemvrie 1861, când a murit Neculai Istrati, și când au început a se irosi colecțiunile pe care le adunase, cu sacrificii, prințul G. Suțu, dela Sasca, moșie vecină cu Rotopăneștii, cunoscând pasiunea de lucruri vechi și de valoare a cumnatului său — prințesa Elena Suțu era sora lui D. A. Sturdza — a luat toate manuscrisele și le-a dăruit cumnatului său.

Ce s'au făcut celelalte cărți din bibliotecă, și sumedenia de lucruri prețioase din colecțiile lui Neculai Istrati, nu se știe. Eu am un binoclu, foarte frumos, împodobit cu argint cizelat, și am avut și un tablou în oleiu, pe care l-am pierdut, cu ocazia unui eveniment petrecut în familia mea.

Manuscrisele din biblioteca lui Neculai Istrati, sunt următoarele:

1. Ms. 69. *Faptele și epistolele Apostolilor* în limbile slavă și română, întocmit așa că fiecare propozițiune sau și numai câteva cuvinte sunt scrise slavonește și urmate de traducerea lor românească. 1652. (Volumul I, p. 165).

Pe întâia față a foaiei 1, pe margine, sub text, este scris: « Din colecția bibliotecii mele din Rotopănești, aflat în turnul Mănăstirii Bisericanii, și hărăzit mie de Arhimandritul Nifon Egumenul acei Mănăstiri la 1845. N. Istrati ».

2. Ms. 86. *Hronograf den începutul lumi.* (Secolul XVII).

Pe dosul foaiei 147 v. — într'un spațiu pătrat, lăsat alb de scriitorul volumului — se află nota următoare:

« Această hronologhie scrisă de Petrașco Danovii — cu dreptul se poate prețui ca o antică română — fiindcă numai de când s'au isprăvit de mano-scris de către Gavriil Dieaco sânt 150 ani; prin urmare acest manuscris este cel mai antic din câte am văzut în lumea Românilor. N. Istrati. 1838 ».

Urmează o însemnare a « păcătoasei și nevrednicei » Olimbiada Shim. Hereasca, nepoata Arhiereului Dositheiu Herescul ce au fost la Rădăuți, și pe aceeași pagină este scris: « Din biblioteca mea dela Rotopănești. 1846. N. Istrati ».

Pe foaia I este scris iar numele « N. Istrati ». (Vol. I, p. 184).

3. Ms. 125. *Letopisețul Moldovei.* (Sec. XVIII).

Pe foaia 6 dela început este subscrierea lui « N. Istrati », iar pe foaia 6, tot de mâna lui este scris: « Din biblioteca mea dela Rotopănești. 1850. N. Istrati ». (Vol. I, p. 284).

4. Ms. 180. *Istoria țării rumânești, de când au descălecat pravoslavnicii creștini.* (Sec. XVII).

Pe prima foaie nenumerotată, este scris: « Din biblioteca mea dela Rotopănești. 1843. N. Istrati ». (Vol. I, p. 415).

5. Ms. 256. *Răsboaiele lui Traian cu Dacii* și *Istoria Moldovei până la războiul lui Vasile Vodă cu Ștefan Gheorghe*, de Grigore Ureche și Miron Costin (Sec. XVIII).

Adnotația autorului: « Fost în colecția lui N. Istrati și apoi în a lui M. Kogălniceanu ». (Vol. I, p. 558).

6. Ms. 268. *Descălecatul dintâi al Moldovei* de Nicolae Costin, și letopisețul lui Grigorie Ureche, până la a doua domnie a lui Aron Vodă. (Sec. XVIII).

Adnotația autorului: « A fost întâi în posesia lui N. Istrati (la 1842), apoi în colecția lui M. Kogălniceanu ». (Vol. I, p. 608).

Pe a treia foaie nenumerotată dela începutul manuscrisului, e această însemnare: « Hronograf de pe a lui Urechi. Din biblioteca mea dela Rotopănești, 1842. N. Istrati ». (Vol. I, p. 613).

7. Ms. 354. *Letopisețul țării Moldovei*, începând dela zidirea lumii până la moartea lui Ștefăniță Vodă, feciorul lui Vasile Vodă, cu predoslovia de Neculai Costin vel Logofăt.

Adnotația autorilor: « A fost întâi în colecția lui T. N. Istrati, apoi într'a lui M. Kogălniceanu ».

Adnotația aceasta este greșită, deoarece pe foaia dela început, nepaginată, este această însemnare: « Din biblioteca mea dela Rotopănești 1841. N. Istrati », și imediat vine însemnarea: « Titus N. Istrati 1864 ». (Vol. II, p. 69).

8. Ms. 401. *Cartea dintăiu di neamul Moldovenilor din ce țară au eșit strămoșii lor*. (Sec. XIX).

Adnotația autorilor: « A făcut parte din colecția lui N. Istrati ». (Vol. II, p. 77).

9. Ms. 437. *Elisaveta sau cei surguniți în Siberia*. Piesă de teatru în 3 acte. (Tradusă de Al. Beldiman). (Sec. XIX).

Adnotația autorilor: « A făcut parte din biblioteca N. Istrati ». (Vol. II, p. 137).

10. Ms. 438. *Alexandrie a marelui împărat Alecsandru Machidon*, acuma într'acestaș chip scrisă în zilile prea luminatului nostru Domnu Io Costandin Nicolae Voevod, — Mitropolit fiind a toată țeara chir Neofitu, — cu toată cheltuiala Dimii Stolnic dela dum. vel Ban, la leat 7255. Scris de Costandin, copil din casă totu dela dum. vel Ban, fecioru Stoicăi. S'au început la Fev. 1 dni și s'au sfârșit la Fev. 1 dni dela Hristos 1746. (Col. II, p. 138).

Adnotația autorilor: « Dăruit Academiei de D. A. Sturdza la 1885. Mai înainte a făcut parte din biblioteca lui N. Istrati dela Rotopănești (însemnare pe foaia 6 v.).

Pe acest manuscris, pe verso foii 123, este următoarea însemnare: « Să să știi de cându m'am dus de acasă, în anu

1826, Mai 30, de reul cucoanii şi m'am înstrăinat pin lumi şi pără astăzi străin sânt. Petrachi Istrati ». (II, p. 140).

Alte însemnări de ale lui Neculai Istrati:

« Aciastă Alicsândrie este a me cumpărată şi cine va îndrăzni a o lua fără voe sau ştire me, să-i fii în cap blestemul Sfinţilor apostoli şi să se discopere furtişagul acestui nebun păcătos. Neculachi Istrati » (f. 11 v).

« Pe foile 12, 47 şi 55 se găsesc câteva versuri, scrise de N. Istrati, iar pe foile 79 şi 122, câteva însemnări mai mici, ale aceluiaşi:

« Cerule înalte şi înfocaţi planiţi,
Toţi cu grozăvie vă împotriviţi.
Eram în sinurile morţii după a ta dispărţire,
Şi mă aflu şi acum străin şi în pătimire.
Să mă rog o bunătate,
Răspunde-mi de sănătate ».

« Să să ştii că în zioa de Paşti am în clt. 7 tl. la 2 April 1833 ».

« Să să ştii că sânt vinit în Iaşi la Noemvrie 26 zile 1832. N. Istrati ». (Vol. II, p. 140, 142, 143).

11. Ms. 440. Prin cheltuiala dumisale slugerului Alecsandru Voinescu aciastă carte ce să zice *Letopiseţ care cuprinde în sine vieţile şi petrecerile domnilor ţării Moldaviei*, fieştecare domnu cu cine şi cè războae au făcut, şi ce izbânde, cum şi alte fapte ale lor: zidiri şi mănăstiri, începând dela descălecarea Maramoruşului, după cum s'au aflat în leatopiseţul ce este în 2 tomuri al dumisale Păh. Petrache Cazimir, începând dela Laslău, craiul ungurescu, care au răsipit pe Tătarii ce cuprinseră această ţară şi o au făcut lăcuită de alte neamuri, după cum înnainte să vede scris, şi merge înnainte arătând pe toţi domni ce s'au început dela descălecătoare, pe fieştecare cu ale sale întâmplări, până la moartea lui Ştefăniţă Vodă feciorul lui Vasile Vodă. (Sec. XIX).

Adnotaţia autorilor: « Dăruit de D. A. Sturdza, la 1885. Mai înainte a fost în posesiunea lui C. Racliş, şi, prin 1852, a lui N. Istrati ». (II, p. 145).

12. Ms. 467. *Inceputul osmoglasnicului* cu stihiri din psaltirea lui Davidu, psalom 129. (Sec. XVIII, sfârşitul).

Adnotația autorilor: « Dăruit de D. C. Sturdza-Şcheianu. A făcut parte din biblioteca lui N. Istrati ».

Pe foaia 1 e această însemnare: « Din Biblioteca dela Rotopănești. N. Istrati ». (Vol. II, pp. 200—201).

13. Ms. 508. *Letopisețul Țării Moldovei* de Miron Costin.

Adnotația autorilor. « Pe la 1850 făcea parte din biblioteca lui N. Istrati dela Rotopănești ». (Vol. II, p. 254).

14. Ms. 673. *Catastihul unei bresle nenumite din Suceava*, întărit în 1673 (7181) Ghenarie, de Mitropolitul Moldovei (Dosoftei) și reîntărit de Mitropoliții Misail (1702—8) și Ghedeon (1708—23). (Sec. XVII și XVIII).

Adnotația autorilor: « Din biblioteca lui N. Istrati dela Rotopănești (Suceava) ». (Vol. II, p. 429).

15. Ms. 731. *Copii din cronicile moldovenești*: a lui Miron Costin, a lui Neculai Costin și din cronica lui Grigori Ureche, cu adnotările lui N. Costin. (Sec. XLX).

Pe fila 7 v. stă scris:

« Din biblioteca mea dela Rotopănești, 1850. N. Istrati ». (Vol. III, p. 4).

16. Ms. 761. *Svânta și dumnăzăiasca Evanghelie*, începându-se den slăvita duminecă a pre luminatei învierii Domnului și Dumnezăului nostru Isus Hristos. (1736).

« La fila 6 e o însemnare din 1887 April 20, a lui Gh. Todicescu din satul Mihăești, jud. Suceava, arătând că acest manuscript a fost găsit de el în podul bisericii din acel sat ». (III, p. 35).

Că manuscrisul acesta a fost tot în biblioteca lui N. Istrati, este faptul că satul Mihăești face un singur sat cu Rotopăneștii, este aceeaşi moșie, a fost și Mihăeștii ai lui N. Istrati, și va fi fost împrumutat de el bicericii, în podul căreia s'a găsit.

In aceste cataloage se mai găsesc niște însemnări cu privire la Neculai Istrati, pe care cred necesar să le arăt, pentru înlesnirea acelora cari se vor ocupa, mai de aproape, cu vieața acestui distins bărbat.

Neculai Istrati a întreținut o întinsă corespondență, cu diferite personalități marcante în vieața noastră socială; unele

din aceste corespondențe sunt în biblioteca Academiei Române, și indicate în cataloagele manuscriselor ei.

Așa, în Ms. 878: « Copii de acte, cele mai multe moldovenești, din sec. XVII, XVIII și XIX », sunt scrisori adresate de Neculai Istrati lui Gh. Barit (Vol. III, p. 104).

In Ms. 1004: « Corespondență diversă din anii 1837—1850, primite de Gh. Bariț ș. a. », este o scrisoare din 14 Aprilie 1847, adresată de Neculai Istrati din *Mălinei*. Acest « Mălinei » este o greșeală; trebue să fie *Mălini*, sat foarte aproape de Rotopănești, moșia lui Neculai Istrati (III, p. 208 și 211).

In « Indice »: dela 6 August 1843 până la 23 Februarie 1848, Neculai Istrati adresează lui Gh. Bariț, 14 scrisori, din Humor, Iași, etc. (III, p. 364).

Tot în « Indice »: dela Ianuarie 1847 până la Decemvrie, corespondență primită de Gh. Bariț dela Neculai Istrati din Mălini (III, p. 434).

Din alte însemnări se vede o parte din versurile pe care le-a publicat Neculai Istrati.

In Ms. 987: « Literare diverse, 1837—1892 », este însemnată « O zi de Iulie », versuri de N. Istrati. Eșăi, 18 Iulie 1840 (III, p. 190).

In Ms. 788: « Filipescu-Dubău: Articole de ziare și colecție de versuri extrase de prin publicațiunile periodice din anii 1832—1851. Vol. II. Din diverse publicații », Neculai Istrati are o poezie: « Cântec militar sau ostenesc » (III, p. 63).

In Ms. 786: « Filipescu-Dubău: Scrisori economice și diverse », indică: « Luntrașul dela Dunăre », de Neculai Istrati, publicat în « Steaua Dunării », la Decemvrie 1855 (III, p. 56).

In Ms. 787: « Filipescu-Dubău: Articolele de ziare, și culegere de versuri. Vol. I. Bucăți poetice de autori diferiți scoase din diferite publicațiuni periodice din anii 1832—1851 », este « Cântec ostășesc, dedicat prințului D. Sturdza, de Căminar Neculai Istrati », publicat în « Arhiva Românească » (III, p. 60), iar din: « Alte poezii culese din diferite publicații », este « Cântec militar dedicat prințului D. Sturdza » (III, p. 60).

In Ms. 460—461: « Cântece de lume scrise de Nicolae Pauletti, fiind poet. Anu 1834, luna Dechemvri », găsim:

« Istrati (Neculai) dela Iași: La.....: ca tine frumosu-i delirul fericirei.

« Cătră dânsa (Foaia pentru minte, inimă și literatură, 1841, Nr. 22):

« Un secret (Idem, 1842, Nr. 4).

« Proțesul unei momițe (fabulă). (Idem, 1842, Nr. 3). (II, p. 189).

In Ms. 21: « Poezii vechi și noue », găsim: « Moldova în 1857. Jurământul. M. S. O parodie făcută de N. Istrati (tipărit) ». (I, p. 75).

In același manuscris: « O scenă din Iad (Neculai Istrati » (I, p. 76).

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III

TOMUL I, (1923—24): Lei 120

I. C. NEGRUZZI. Autografe române	Lei	6
I. C. NEGRUZZI. Ioan Bogdan, Al. Vlahuţă, Al. Xenopol şi manuscripte ale lor	»	5
ANDREI BÂRSEANU. Catechismul luteran românesc	»	5
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna I-IV	»	15
DRAGOŞ PROTOPOPESCU. Unkonown Congreve, a sheaf of poetical scraps	»	12
G. BOGDAN-DUICĂ. Gheorghe Lazăr	»	40
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna V-VII	»	40

TOMUL II, (1924—25): Lei 175

AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI. O operă de mare valoare	Lei	8
ALEXANDRU MARCU. Romanticii italieni şi Românii	»	40
Dr. IACOB RADU. Doi luceferi rătăcitori	»	40
TH. CAPIDAN. Elementul slav în dialectul aromân	»	30
ŞTEFAN CIOBANU. Dimitrie Cantemir în Rusia	»	50
CONSTANTIN I. KARADJA. Despre lucrul apostolesc al lui Coresi	»	8

TOMUL III, (1925—27): Lei 200

Dr. A. VERESS. Cântece istorice vechi ungureşti despre Români	Lei	15
AL. VICIU. Suplement la « Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal	»	10
N. CARTOJAN. Legendele Troadei în literatura veche românească	»	30
PER. PAPAHAGI. Numiri etnice la Aromâni	»	15
G. POPA-LISSEANU. Un manuscris al gramaticei româneşti a lui I. Eliade-Rădulescu	»	8
Pr. V. URSĂCHESCU. Psaltirea slavonă (1577—1580)	»	12
S. PUŞCARIU. Dicţionarul Academiei	»	15
RAMIRO ORTIZ. Goldoni e la Francia	»	40
AL. MARCU. V. Alecsandri şi Italia	»	85
Dr. A. VERESS. Note şi scrisori Şincaiane	»	15

TOMUL IV, (1928—29): Lei 250

ION COLAN. Vieaţa şi opera lui Ion Barac	Lei	45
N. CARTOJAN. « Fiore di virtù » în literatura românească	»	60
ŞTEFAN PAŞCA. Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenţi din diferite regiuni	»	32
I. A. BASSARABESCU. Două epoci din literatura română	»	6
Dr. ANDREI VERESS. Vechi istorici unguri şi saşi despre istoria Românilor (1760—1787)	»	50
N. IORGA. Note istorice asupra editării operei poetice a lui M. Eminescu	»	6
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre « Lexicon Marsilianum »	»	15
Dr. ANDREI VERESS. Pictorul Barabás şi Românii	»	40

TOMUL V, (1930—31): Lei 330

W. MEYER-LÜBKE. Rumänisch und romanisch	Lei	20
RAMIRO ORTIZ. Per la fortuna del Petrarca in Rumania (1783—1928)	»	20
IOAN BIANU. Inscripţii în limba gotică şi în caractere runice descoperite lângă Folticeni	»	20
Dr. ANDREI VERESS. Istoricul marele serdar Gheorghe Saul (1743—1785)	»	18
N. N. CONDIESCU. Istoria lui Alţidalis şi a Zelidiei	»	40
G. F. CIAUŞIANU. Glosar de cuvinte din jud. Vâlcea	»	75
ARTUR GOROVEI. Contribuţiuni la biografia lui Constantin Stamati	»	12
ION GHERGHEL. Goethe în literatura română	»	130